

KARADENİZ'DE BARIŞ, GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ

PEACE, SECURITY AND COOPERATION IN BLACK SEA

МИР, БЕЗОПАСНОСТЬ И СОТРУДНИЧЕСТВО В ЧЕРНОМ МОРЕ

7. ULUSLARARASI MAVİ
KARADENİZ KONGRESİ
19-20 Eylül 2021

7th INTERNATIONAL BLUE
BLACK SEA CONGRESS:
19-20 September 2021

Editörler

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Doç. Dr. Faik Tanrıkulu
Dr. Cafer Talha Şeker
Dr. Ferit Belder

KASAM
Karadeniz Vakfı

BlueBlackSea
International Congress

**7. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ:
BARIŞ, GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ
19-20 Eylül 2021**

**7th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS:
PEACE, SECURITY AND COOPERATION
19-20 September 2021**

KARADENİZ'DE BARIŞ, GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ
PEACE, SECURITY AND COOPERATION IN BLACK SEA
МИР, БЕЗОПАСНОСТЬ И СОТРУДНИЧЕСТВО В ЧЕРНОМ МОРЕ

ISBN: 978-625-00-8486-1

Editörler

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya

Doç. Dr. Faik Tanrıkulu

Dr. Cafer Talha Şeker

Dr. Ferit Belder

Tasarım

Emre Turku

Baskı Tarihi

Ağustos 2023

EDİTÖRLERİN NOTU

Bu kitap, 7. Mavi Karadeniz Kongresi'nde sunulan tebliğlerden oluşmaktadır. 7. Mavi Karadeniz Kongresi, Karadeniz Vakfı – KASAM ile Marmara Üniversitesi işbirliğinde 19-20 Eylül 2021'de İstanbul'da düzenlenmiştir.

Kongre'nin 1. gün oturumları İstanbul Grand Cevahir Hotel'de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay'ın açılış konuşması ve müteakip konferanslarla başlamış; 2. gün oturumları online olarak yapılmıştır.

7. Mavi Karadeniz Kongresi, YÖK tarafından kabul edilen Uluslararası Kongre statüsünde (beş ülkeden danışma kurulu, tebliğ sunanların yarısından fazlası yabancı uyruklu) olup SOBİAD indeksinde taranmaktadır.

7. Mavi Karadeniz Kongresi'nde Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere 3 dilde tebliğler sunulmuştur. Bu kitapta yer alan yayınlar bu tebliğlerden bazılarıdır. Kongreye katıldığı halde çoğunluğu yabancı uyruklu olup tam tebliğ metni göndermeyelerin özet/abstract metinleri, özet/abstract kitabında yayınlanmış olup bu kitaba kongre sitesinden ulaşılabilir.

Bu kitapta yer alan makaleler genel olarak derlenip kongre sekreteryasının katkılarıyla bir araya getirilmiştir. Makalelerin içeriği, varsa intihal oranı, imla veya teknik hataları bu kitabı derleyen editoryanın değil yazarların sorumluluğundadır.

Kongre'nin gerçekleştirilmesi, Karadeniz Vakfı ve Marmara Üniversitesi'nin sağladığı akademik ve teknik desteklerle mümkün olmuştur. Genel olarak Karadeniz araştırmalarına ve özel olarak kongremize verdikleri destekten ötürü bu kurumlara teşekkür ederiz. Kongrenin sesli ve görüntülü kayıtlarını KASAM'ın sosyal medya hesaplarında bulabilirsiniz.

VII. MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

BARIŞ, GÜVENLİK VE İŞ BİRLİĞİ

19-20 EYLÜL 2021

Kongre Başkanları	
Yusuf Cevahir	Karadeniz Vakfı Genel Başkanı & KASAM Başkanı
Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya	Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
Organizasyon Komitesi	
Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi – KASAM
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek	İstanbul Medipol Üniversitesi – KASAM
Doç. Dr. Hakan Mehmetcik	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Faik Tanrıku	İstanbul Medipol Üniversitesi – KASAM
Dr. Cafer Talha Şeker	KASAM
Dr. Ferit Belder	Marmara Üniversitesi
Kongre Sekretaryası	
Muhammed Alkış	Marmara Üniversitesi
Gökhan Katıtaş	Marmara Üniversitesi
Bedirhan Kır	Marmara Üniversitesi
Furkan Düzenli	Düzce Üniversitesi- KASAM

BİLİM VE DANIŞMA KURULU BİLGİLERİ

Adı	Soyadı	Üniversite/Kuruluş
Erol	Özvar	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Nail	Yılmaz	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Zekeriya	Kurşun	Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi - KASAM, Türkiye
Alaeddin	Yalçınkaya	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Bekir Berat	Özipek	Medipol Üniversitesi, Türkiye
Serhat	Yüksel	Medipol Üniversitesi, Türkiye
Philipp	Decker	Türk-Alman Üniversitesi, Türkiye
Faik	Tanrıkulu	Medipol Üniversitesi, Türkiye
Hakan	Mehmetcik	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Süleyman	Kızıltoprak	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Steven	Hurst	Manchester Metropolitan University, İngiltere
Nika	Chitadze	Caucasus International University, Gürcistan
Aida	Bagirova	Baku State University, Azerbaycan
İrfan Kaya	Ülger	Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Victor	Korendovych	National Defence University, Ukraine
Iulian	Chifu	National University for Political and Administrative Studies, Romanya
Stanislav	Tkachenko	Saint-Petersburg State University, Rusya
Ivan	Safranchuck	NGIMO University, Rusya
Juliboy	Eltazarov	Samarkand State University, Özbekistan
Adriyatik	Derjaj	University of Tirana, Arnavutluk
Abdulrahim	Abuhusayn	Lübnan Beyrut Amerikan Üniversitesi
Abderrahim	Benhadda	Katar Üniversitesi, Katar
Muhammad	Al-Arnaut	Ürdün Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Şükrü	Hanioğlu	Princeton Üniversitesi , ABD
Sergey	N.Sylvesterov	Russian Academy of Science, Rusya
Ömer	Faruk Gençkaya	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Tayyar	Arı	Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Betül	Karagöz Yerdelen	Giresun Üniversitesi, Türkiye
Ahmet	Nohutçu	Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Mehmet	Özkan	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Hasret	Çomak	Kent Üniversitesi, Türkiye
Mesut Hakkı	Çaşın	Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Esra	Hatipoğlu	Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye
Sergey	Barisoviç Drujulovski	Moscow State Institute of International Relations, Rusya
Elman	Nasırov	Azerbaycan State Üniversitesi, Azerbaycan

Recep	Bozlağan	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Nina	Komarevtseva Belyakova	Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs, Rusya
Yusuf	Şahin	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Ensar	Nişancı	Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin	Emiroğlu	Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Nejat	Doğan	Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Hatice	Deniz Genç	İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye
Abbas	Karaağaçlı	Giresun Üniversitesi, Türkiye
Hasan	Korkut	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Stephen	Larrabee	RAND Corporation, ABD
Lenore	G. Martin	Harvard Üniversitesi, ABD
Natalya	Ulçenko	Russian Academy of Science, Rusya
Ebru Canan	Sokullu	Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye
Seçil	Paçacı Elitok	Koç Üniversitesi, Türkiye
Burak	Küntay	Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye
Elif	Hatun Kılıçbeyli	Adana Alpaslan Türkeş Üniversitesi, Türkiye
Giray	Saynur Derman	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Vugar	İmanbeyli	İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Kenan	Dağcı	Regional Development Studies Institute, ABD
Nihal	Ekin Erkan	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Recep	Rehimli	Azerbaijan State Administration Academy, Azerbaycan
Yüksel	Demirkaya	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Sergey	Zhiltsov	Russian Academy of Sciences, Rusya
Gregory	Simons	Uppsala Centre for Russian and Eurasian Studies, İsveç
Meral	Balcı	SBF, Marmara Üniversitesi
Arzu	Al	SBF, Marmara Üniversitesi
Behlül	Özkan	SBF, Marmara Üniversitesi
Gonca	Oğuz Gök	SBF, Marmara Üniversitesi
Emel	Parlar Dal	SBF, Marmara Üniversitesi
Şükrü	Yazğan	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Nesrin	Kenar	Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Leila	Aliyeva	Director of the Black Sea- Caspian Region Center for Information and Analysis, Rusya
Senada	Selo Sabic	Institute for International Relations, Zagreb, Hırvatistan
Boian	Koulov	Institute of Geography, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaristan
Eduard	Popov	Director of Black Sea-Caspian Region Center for Information and Analysis, Rusya
Elkhan	Mehdiev	Azerbaycan-NATO Konseyi
Ata	Atun	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Sergei	Konoplyov	Harvard Black Sea Security Program , Harvard Üniversitesi, USA
Roy	Allison	The London School of Economics and Political Science, UK
Sergei	Goncharenko	Ministry of Foreign Affairs, Rusya
Dimitrios	Triantaphyllou	International Center for Black Sea Studies (ICBSS), Yunanistan
Leonid	Savin	International Eurasian Movement, Rusya
Bulat Kiliçbayevič	Sultanov	Kazakhstan Strategic Research Institute, Kazakistan
Araz	Aslanlı	Hazar Üniversitesi
Nazim	Caferov	Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Hatem	Cabbarlı	Avrasya Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
Roin	Kavrelişvili	Türk Akademisi Başkanı Kazakistan

İÇİNDEKİLER

İÇERİKLER

Editörlerin Notu	V
Takdim	1
Önsöz	5
7th International Blue Black Sea Congress	7
Türkiye'nin 'Bir Kuşak Bir Yol' Girişimine İlişkin Siyaseti ve Sputnik Türkiye'de Ele Alınışı Üzerine İnceleme	9
Şenol ÇARIK	
Devletler Hukukunda Soykırımdan Sorumluluk Sürecinin Gelişimi ve Dağlık Karabağ Sorunu	31
Cavidan KERİMLİ	
"Tek Kuşak – Tek Yol" Projesi Bağlamında Çin-Kazakistan İlişkileri	43
İlkin JAFARLI	
Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi Bağlamında Spor Diplomasisi ..	77
Ali Osman ŞALLI	
II. Karabağ Savaşı: Rusya ve İran Ekseni	87
Aybeniz ŞAHMAROVA	
Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün Enerji Politikasında Azerbaycan Cumhuriyetinin Rolü	97
Elvin ABDURAHMANLI	
Bir Kuşak Bir Yol Projesi Ve İstanbul: İstanbul Karadeniz'in Kuşak Yol'a Açılan Kapısı Olur mu?	115
Adnan TETİKOL	
Dugin İşığında Yeni Avrasyacılık Kavramı ve Büyük Güçlerin Avrasya Politikaları	129
Gulnora SAIDAKHMEDOVA	
Gürcistan'da Etnik Sorunların Çözümünü Zorlaştıran Faktörler	141
Indira PHUTKARADZE	

Ukrayna Krizinde Rusya: Çatışmaya Müdahaleye Nedenleri ve Araçları	151
Can UYAR & Merve Hazer YİĞİT UYAR	
Göç ve Güvenlik İlişkilerinde Yeni Dönem: Salgınla Mücadele	159
Ferit BELDER	
Karadeniz’de Hidrojen Sülfür (H₂S).....	171
Tarkan DENİZ	
Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bölgesi’nin Stratejik Önemi ve Bölgedeki Güvenlik Arayışları	177
Berksan GÜLSOY	
Terörizm ve Terörle Mücadele Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa Hakkı	193
Hakkı Hakan ERKİNER	
Karadeniz’de Bölgeselcilik.....	211
Hakan MEHMETCİK & Galip YÜKSEL	
Türk-Rus İlişkilerinde Afganistan’ın Stratejik Konumu.....	227
Abdulkarim AZIZI	
Arnavutluk’un Kei Üyeliğine ve Gündemine Toplumbilimsel Bir Bakış	243
Adriatik DERJAJ	
Denizcileşme ve Deniz Güvenliği: Doğu Akdeniz’in Leviathan’ı Türkiye.....	253
Bilal Ersin ELİKOĞLU	
Güney Kafkasya’da Dondurulmuş Sorunların Jeopolitiği	279
Alaeddin YALÇINKAYA	
Karadeniz Barışına Bölge Dışı Tehditler	289
Alaeddin YALÇINKAYA	
Azerbaycan’da Zorunlu Göçmen Kuruluşları.....	301
Araz HÜSEYNOV	
Hazarın Hukuki Statü Sorununun Kıyıdaş Ülkelere Yansıması	309
Umida İSLAMOVA	
Uluslararası Deniz Ticareti ve Bilimsel Araştırmalar Açısından Türkiye’nin Kutuplar Politikası	329
Özlem MULUN AKPINAR	
ABD’deki Yönetim Krizine Farklı Bir Bakış: Bürokratik Siyaset Modeli.....	345
Galip Emre YILDIRIM	

Sert Güç Unsuru'nun Dış Politikaya Etkisi: Rusya'nın Güçlü Duruşu	357
İslam BABAZADE	
Rusya-Gürcistan Sınırının Bölge Güvenliğine Etkisi	375
Mehmet Ali AÇIKGÖZ	
Security Sector Reform In Guam Countries of The Wider Black Sea Region As A Factor for Transparent Development.....	389
Elkhan MEHDIYEV	
Assessment of Potential Economic Benefits of Resolution of The Nagorno- Karabakh Conflict.....	401
Vugar BAYRAMOV	
Hybrid War of Russia Against Ukraine: Lessons Learned for The Post-Crimea Black Sea	423
Victor KORENDOVYCH	
Geopolitical Sketches and Turkiye	431
Ivo HRISTOV	
The Protection of Immigrants Childeren In Turkey: How Does Turkey Protect Immigrant Childeren?	439
Frangis HABİBULLAH	
New Soft Power: Turkey's Coronavirus Diplomacy	461
Meral BALCI	
Global Energy Security in The Post-Arab Spring Era.....	469
Arzu AL	
Energy Resources and Foreign Policy of the Small Post-Soviet States and Its Reflection on the Regional Stability of South Caucasus Region	481
Nika CHITADZE	
Реформы Петра I В Преобразовании И Развитии России В Области Культуры, Образования И Общества. (Краткий Обзор)	501
Rahile MEHDIYEVA	

TAKDİM

Karadeniz Vakfı ve Karadeniz Stratejik Araştırmalar Merkezi (KASAM) olarak Marmara Üniversitesi'nin Siyasal Bilgiler Fakültesi ile birlikte gerçekleştirdiğimiz 7. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'ne 11 ülkeden (Afganistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Cezayir, Gürcistan, Kazakistan, Makedonya, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Ukrayna) katılım sağlanmış ve 42 akademik tebliğ sunulmuştur.

Kongremizin açılışına Cumhurbaşkanı Yardımcımız Sn. Fuat Oktay iştirak etmiş; açılış konuşmaları Karadeniz'e komşu olan ve çevresinde yer alan farklı ülkelerden konuşmacılarla yapılmıştır. Balkanlardan Kafkaslara ve Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyadan katılım sağlandığı için bu toplantı sadece Karadeniz bölgesini değil aynı zamanda bütün komşu bölgeleri yakından ilgilendiren bir buluşmadır. Kongremiz, son yıllarda çatışmaya girmiş bulunan Rusya ve Ukrayna vatandaşlarının da katılım sağladığı bir akademik ortam sunmuştur. Böyle bir kongreye ev sahipliği yapmış olmaktan şeref duyuyoruz.

7. Mavi Karadeniz Kongresi'nin ana gündemini belirleyen kelimeler BARIŞ, GÜVENLİK ve İŞBİRLİğİ oldu. Küresel siyasetin çoğu beynelmilel meselede çıkmaza girdiği ve küresel sistemin jeopolitik ihtilafları çözmekte zayıf düştüğü, bütün bu krizlerin pandemik sıkıntılarla bütünleştiği bir dünyada barışı ve işbirliğini konuşmanın kolay olmadığını biliyoruz. Ancak tam da böyle bir ortamda, bazen de akıntıya karşı yüzme pahasına, bizim bu değerleri ve geleceği konuşmamız gerektiğine inanıyoruz.

7. Mavi Karadeniz Kongresi'nin üst düzey katılımlarla gerçekleştirilmesi ve burada sunulan tebliğlerin içeriği, yaşadığımız coğrafyanın sınır aşan meselelerine çözüm bulmak için sınır aşan buluşmaları gerçekleştirmemiz gerektiğine olan inancımızı göstermektedir. Elbette bizi çevreleyen dünyada sulh ve emniyet için hangi işbirliği kapılarının açılabilceğini daha fazla konuşmaya ihtiyacımız var. Bu inanç ve ihtiyaç tes-

pitiyle karar alarak Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ve çevre ülkelerden uzanabildiğimiz akademik dünyayı, siyasileri ve bu konuda hassasiyeti ve söyleyecek sözü olan herkesi aynı ortamda buluşturmayı hedefliyoruz ve bu alandaki çalışmalarımız devam ediyor.

Şunu iyi biliyoruz ki bir coğrafyanın nimetleri bazen o bölgedeki komşular arasında işbirliğine ve ortak çıkarlara katkı sağladığı kadar, bir ihtilaf ve çatışma kaynağı da olabiliyor. İşte bu yüzden böyle buluşma ortamlarında ortak akılla bir araya gelip konuşmak gelecek açısından çok daha fazla ehemmiyet kazanıyor. Ortak çıkarlarda ve anlayışta, adil paylaşım kurallarında buluşulmadığı zaman, o coğrafyada kavga, kaos ve ihtilaflar siyasete hâkim oluyor. Karadeniz'in kuzeyinde bugün cereyan eden savaş bunun en bariz emsalidir.

Ortak akıl ile hareket edilmediği zamanlarda tabii kaynaklarla dolu ortamların krizler doğurduğunu Doğu Akdeniz'de, Basra Körfezi'nde, Güney Çin Denizi çevresinde ve Baltık Denizi gibi bölgelerde gördük. Bu bölgelerde hala devam eden ihtilaflar büyük güçleri karşı karşıya getirmekte, arada kalan ülkeleri de birbirine düşürmektedir. Karadeniz'e en uzun kıyısı olan Türkiye'den baktığımızda bizler, o bölgelerde yaşanan jeopolitik ihtilaflar ve sonu gelmeyen pazarlıkların Karadeniz'de yaşanmasını asla istemeyiz.

Son yıllarda yeni doğalgaz ve petrol gibi fosil kaynakların tespit edildiği, Kanal İstanbul tartışmaları ve limanlarıyla dünyanın gündemine oturan Karadeniz'de barışa, güvenliğe ve işbirliğine zarar verecek her türlü ihtimali, ortamı veya pazarlığı, akıl, bilim ve siyaset ekseninde çalışarak el birliğiyle önlemeliyiz. Bunu başarmak için, çıpamızı adalet ve barış gibi değerlere atmalı ve onlar ekseninde birlikte çaba sarf etmeyiz.

Karadeniz'de çevrenin korunması için ihtiyaç duyulan farkındalık ve yeni jeopolitik denge ile güvenlik alanları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Her geçen gün kirlenmekte olan Karadeniz'in su ürünleri bu denize kıyısı olan ülkeler için ortak bir meselesidir. Aynı şekilde Çin'in Karadeniz'deki limanlara gösterdiği ilgi dikkate şayandır. Tabii kaynakların adil biçimde paylaşılması ve kullanılması, ahlaki bir gereklilik olduğu kadar, aynı zamanda da bir güvenlik meselesidir.

Karadeniz'deki ekosistemi, tüm canlılar için en tabii çeşitliliğiyle muhafaza etmek, siyasi sistemi herkesin barış içinde bir arada yaşayabileceği bir zemine oturtmak ve iktisadi sistemi ve herkesin refahını sağlayacak şekilde uyumlu hale getirmek elbette mümkündür.

Bu minvalde Karadeniz bölgesinde, daha genel olarak da dünyada, daha çok konuşmaya ve birbirimizi anlamaya ihtiyacımız var. Sadece bugün yaşayan bizler için değil; sadece bugünkü nesil için değil, sonraki kuşakların da gözlerini daha iyi bir dünyada açmalarını sağlamak için böyle buluşmalara ve çalışmalara ihtiyacımız var.

- İşte bu hedefler istikametinde bu kongremizde genel olarak,
- Çevre ve edebiyat,
- Asya – Avrupa hattında Karadeniz'in güvenliğinde pandemi ve göç meseleleri,
- enerji güvenliği,
- jeopolitik gelişmeler,
- Balkanlar ve Kafkasların durumu ele alındı.

Bu tebliğlerin bazılarını bu kitapta Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak bir araya getirip yazılı olarak kalıcı hale getirdiğimize inanıyoruz. Kitabımız Türkçe, İngilizce ve Rusça tebliğ metinlerinden oluşmaktadır. Farklı ülkelerden hem konuşmacı olarak kongremize katılan hem de bu kitabın oluşması için metin gönderen araştırmacılara, Kongre'nin ve bu kitabın oluşmasında emeği geçen Karadeniz Vakfı çalışanlarına ve KASAM Akademik Kurulu'na, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki dostlarımıza, kongre organizasyon komitesine ve sekreteryasına teşekkür ediyorum. Bu kitabın Karadeniz araştırmalarına katkı sağlamasını temenni ediyorum.

Yusuf Cevahir

**7. Mavi Karadeniz Kongresi Eşbaşkanı
Karadeniz Vakfı ve KASAM Başkanı**

ÖNSÖZ

“Karadeniz Coğrafyasında Barış, Güvenlik ve İşbirliği” temalı, 7. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi pandemi şartlarındaki iki ertelemeden sonra 19-20 Eylül 2021 tarihlerinde toplanmıştır. İlki Ekim 2008’de gerçekleşen, birkaç yılda bir toplanan Kongre, başta Karadeniz bölgesi olmak üzere bölge ve hinterlandı ile ilgilenen geniş bir akademisyen, araştırmacı ve politikacı topluluğunun buluşma, tartışma ve sorunlara çözüm önerileri sunma zemini haline gelmiştir. Kongre’nin adındaki mavi rengi ve amblemi, barış, huzur, zenginlik yanında temiz çevreyi de sembolize etmektedir. Bu anlamda kongre devamlılığının sağlanması, bölge ülkeleri arasında bilimsel olduğu kadar siyasal ve kültürel işbirliği altyapısının oluşmasına katkı sağlamıştır.

7. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi, Rusya – Ukrayna ilişkilerindeki gerginliğin tırmanma aşamasında gerçekleşmiştir. Dünyanın kalbi (heartland) olarak da adlandırılan Rusya ve Ukrayna’nın da yer aldığı Karadeniz ve hinterlandı, aynı zamanda küresel güçlerin önemli bir rekabet alanı haline gelmiştir. Rekabetin temelinde bölgeye heartland özelliği veren jeo-stratejik konumu ile iç içe geçmiş olan enerji, hammadde, gıda ve sanayi üretimi ile bu coğrafyanın tedarik zincirindeki önemi bulunmaktadır.

Küresel güçlerin Karadeniz ve hinterlandı üzerindeki rekabeti, doğru kullanıldığı takdirde bölge ülkeleri açısından refah ve istikrar sebebi olacaktır. Buna karşın bölge ülkelerinin kontrol etmekte yetersiz kalmasından, işbirliği ve dayanışma konusunda gerekli girişimlerde bulunulmasından kaynaklanan gelişmeler, bunun sonucu ortaya çıkan ve tırmanan diğer güçlerin acımasız rekabet stratejilerinin en büyük zararını da yine bölge ülkeleri yaşayacaktır, yaşamaktadır. Bu gerçekten hareketle daha önceki kongrelerde olduğu gibi bu kongrede de aynı bölgeyi pay-

laşan ve çatışan devletlerden dahi olabildiğince daha fazla katılımcının yer almasına gayret gösterilmiş, bu alanda belirli bir başarı sağlanmıştır. Bununla beraber pandemi şartlarının yol açtığı belirsizlik yanında başta Ukrayna – Rusya olmak üzere çatışan veya çatışma riski taşıyan ülkeler akademisyen ve araştırmacılarının katılımları konusunda tereddütler izlenmiştir.

Çoğunluğu başta Karadeniz bölgesi olmak üzere Türkiye dışındaki araştırmacı ve temsilcilerinden oluşan katılımcılar tarafından Kongre’de sunulan tebliğler, gözden geçirilip sunucular tarafından zenginleştirilmiştir. Bu kongrenin toplanması aşamasındaki çalışmalar ve organizasyon ile tebliğlerin hazırlanarak yayınlanması, büyük ölçüde Karadeniz Vakfı (KARVAK) bünyesinde faaliyet gösteren Karadeniz Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin (KASAM) katkısıyla gerçekleşmiştir. KASAM’ın yönetici ve araştırmacı kadrosuyla birlikte Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi elemanlarının sabır, gayret ve özveri ile başardığı bu etkinliğin, günümüzdeki ve bundan sonraki sorunların çözümüne, Karadeniz ve hinterlandının barış, istikrar, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesine katkı sunması beklenmektedir.

Başta KARVAK ve KASAM yönetici ve araştırmacıları olmak üzere Marmara Üniversitesi mensuplarına, ülkemizin ve dünyanın dört bir yanında gelerek tebliğlerini sunan katılımcılara, pandemi sürecindeki tereddütlere rağmen desteklerini esirgemeyen yetkililere, kongre çalışmalarını her aşamada duyuran medya mensuplarına teşekkür ederken bundan sonraki kongrelerin, çatışmaların olmadığı Karadeniz şartlarında geçmesini temenni ederim.

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi Genel Koordinatörü

7TH INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS

The 7th International Blue Black Sea Congress, themed “Peace, Security and Cooperation in the Black Sea Geography”, convened on 19-20 September 2021, after two postponements due to pandemic conditions. The Congress, which was first held in October 2008 and convened every few years, has become the meeting ground for a large group of academics, researchers and politicians interested in the region and its hinterland, especially the Black Sea region, to meet, discuss and offer solutions to problems. The blue color and emblem in the name of the Congress symbolizes the clean environment as well as peace, security and wealth. In this sense, ensuring the continuity of the congress contributed to the formation of a political and cultural cooperation infrastructure as well as scientific among the countries of the region.

The 7th International Blue Black Sea Congress was held at the escalation phase of the tension in Russia-Ukraine relations. The Black Sea and its hinterland, including Russia and Ukraine, which are also called the heartland of the world, have also become an important area of competition for global powers. The basis of the competition is the importance of this geography in the supply chain, with the geo-strategic location that gives the region the heartland character, and the energy, raw materials, food and industrial production that are intertwined.

The competition of global powers over the Black Sea and its hinterland, if used correctly, will cause prosperity and stability for the countries of the region. On the other hand, the developments arising from the inability of the regional countries to control and the lack of necessary initiatives for cooperation and solidarity, and the ruthless competition strategies of the other powers that emerged and escalated as a result of

this, the countries of the region will also experience the greatest damage. Based on this fact, as in previous congresses, efforts were made to include as many participants as possible, even from the conflicting states sharing the same region, in this congress, and a certain success was achieved in this area. However, in addition to the uncertainty caused by the pandemic conditions, hesitations were observed about the participation of academics and researchers from countries in conflict or at risk of conflict, especially Ukraine-Russia.

Papers presented at the congress by the participants, mostly from the Black Sea region, and their representatives from outside Turkey, were reviewed and enriched by the presenters. The work and organization of this congress, as well as the preparation and publication of the papers, were largely made possible by the contribution of the Black Sea Strategic Research Center (KASAM), which operates within the body of the Black Sea Foundation (KARVAK). It is expected that this event, which KASAM has accomplished with the patience, effort and devotion of the members of the Faculty of Political Sciences of Marmara University, together with its administrative and research staff, will contribute to the solution of current and future problems, and the Black Sea and its hinterland to become a region of peace, stability, cooperation and prosperity.

I would like to thank the members of Marmara University, especially the directors and researchers of KARVAK and KASAM, the participants who came from Turkey and all over the world to present their papers, the authorities who did not spare their support despite the hesitations during the pandemic process, and the members of the media who announced the congress work at every stage. I hope that the next congresses will be held in Black Sea conditions where there is no conflict.

Prof. Dr. Alaeddin Yalçinkaya
International Blue Black Sea Congress General Coordinator

TÜRKİYE’NİN ‘BİR KUŞAK BİR YOL’ GİRİŞİMİNE İLİŞKİN SİYASETİ VE SPUTNİK TÜRKİYE’DE ELE ALINIŞI ÜZERİNE İNCELEME

TURKEY’S ‘ONE BELT ONE ROAD’ INITIATIVE RELATED TO
POLITICAL AND SPUTNIK STUDY ON PICKUP CAPTURED IN
TURKEY

Şenol ÇARIK

Özet

“Yüzyılın kalkınma projesi” olarak nitelendirilen “Bir Kuşak Bir Yol” Girişimiyle birlikte 21. Yüzyılın Çin yüzyılı olması öngörülmekte ve bu bağlamda dünyadaki dengelerin değişmesi beklenmektedir.

“Bir Kuşak Bir Yol” Girişimi, Çin’in Asya’dan Avrupa’ya uzanan eski ticaret yolunu (Çin’den başlayıp, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Türkiye, Yunanistan üzerinden Roma’ya uzanan İpek Yolu’nun yeni yorumu) yeniden harekete geçirme isteğinin, Marshall Planı’ndan çok daha büyük bir ekonomik sonuç doğurma potansiyeli barındırdığı belirtilmektedir.

Türkiye’nin jeopolitik konumu, ekonomisi, güzerğâh üzerindeki ülkelerle olan tarihsel ve siyasi bağları dolayısıyla bu projede önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Türkiye, Avrupa, Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği noktada yer alması dolayısıyla, projenin kara ve demiryollarını içeren İpek Yolu Ekonomik Kuşağı hattının Avrupa’ya bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Projenin Türkiye-Çin arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde birçok fırsat yaratacağı da öngörülmektedir. Bu bildiride, Türkiye’nin ‘Bir Kuşak Bir Yol’ Girişimine ilişkin siyaseti ve bu siyasetin Rus haber kuruluşu Sputnik Türkiye’de ele alınışı üzerine içerik ve söylem analizi ve incelemesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, Kuşak-Yol Projesi, Türkiye, Çin, Rusya, Sputnik Türkiye

Abstract

The “One Belt-One Road-OBOR” Initiative was announced by President of the People’s Republic of China Xi Jinping in 2013 and has been described as the “development project of the century”. 21, along with the initiative. It is envisaged that the century will be the “Chinese century” and in this context, the balances in the world are expected to change.

People’s Republic of China from Asia to Europe the old trading path (starting from China, Kazakhstan, Uzbekistan, Russia, Turkey, through Greece to Rome, extending new interpretation of the Silk Road) re-activation request in 68 countries and 3 continents “a generation” way of the initiative, from the Marshall Plan, it is stated that harbors the potential of giving birth to a much larger economic result.

Due to Turkey’s geopolitical position, economy, historical and political ties with the countries on the route, it seems that it is an important place in this project. Turkey is located on the China-Central and West Asia Corridor, which is called the “Middle Corridor”.

Due to its location at the intersection of Europe, Asia and the Middle East geography, Turkey is the connection point of the Silk Road Economic Belt line, which includes land and railways, to Europe.

It is dec that the project, of which Turkey is one of the important partners, will create many opportunities for the development of trade relations between Turkey and China. In addition to all this, various reservations and criticisms about the project are also expressed.

This article contains an overview of the Belt and Road Initiative in outline, Turkey’s place in this initiative and its politics related to the “One Belt and Road” Initiative, and the coverage of this policy in the Russian news organization Sputnik Turkey.

Keywords: One Belt One Road Initiative, Belt and Road Project, Silk Road, One Belt One Road, Turkey, China, Russia, Sputnik Turkey.

GİRİŞ

2008 yılında gerçekleşen ABD kaynaklı küresel ekonomik kriz Batı'nın emperyalist-kapitalist sisteminde derin sarsımlara neden olmuştur. Rusya ve Çin arasında stratejik iş birliğiyle birlikte Ortadoğu başta olmak üzere, birçok bölgede ABD hegemonyasında gerileme görülmüştür. Dünyadaki iktisadi ve siyasi ağırlık Atlantik'ten Asya Pasifik'e doğru kaymakta, ABD'nin devlet kapasitesi ve ekolojik hakimiyetinin aşınmasının yanı sıra küresel ekonomik krizin de etkileriyle, Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelişme hızı ve Rusya'nın ağırlığının artması, Asya'nın yükselen güçlerine ilişkin düşünmeyi önemli hale getirmektedir.

Çin'in Tahran eski Büyükelçisi ve Çin Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Ortadoğu Uzmanı Hua Liming, küresel güç merkezinin doğuya kaymaya devam ettikçe, bölge ülkelerinin giderek Çin'e daha fazla bağımlı hale geleceğini belirtmekte; gelecek 10 yılda muhtemelen Çin'in bölgedeki yatırımlarının artacağını ve bu sebeple bölgede daha fazla söz sahibi olmak isteyeceğini, küresel güç siyasetine geç dahil olmakla birlikte diğer büyük ülkelerle olan derin ve artan ilişkileri nedeniyle, Ortadoğu'da daha fazla dikkat çekeceğini, bölgedeki yatırımlarının jeopolitik ve ekonomik dengeyi bozmayacak şekilde yavaş yavaş artacağını vurgulamaktadır.¹

Ekonomik gücüyle yumuşak gücünü uyumlu bir biçimde sürdürmekte olan Çin, dünyanın en büyük dış ticaret hacmine sahip ülkesi konumundadır. Büyük ölçekli şirketleri, altyapı yatırımları, ihracat ve ithalat kapasitesiyle öne çıkmaktadır. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin ekonomisi, dünya ekonomisinin lokomotifi konumundadır.

Çin "Bir Kuşak Bir Yol" olarak da adlandırılan "Yeni İpek Yolu" projesine büyük önem vermektedir. Çünkü, bu proje sadece iktisadi açıdan değil, siyasi ve kültürel açıdan da önem arz etmektedir. Çok kutuplu bir dünya düzeni için oldukça önemlidir. Güzergâh üzerindeki ülkelerle iş birliğini arttırmasının yanı sıra, Asya'yı Avrupa'ya bağlarken bütün Avrasya'yı kat edecek olması bakımından da dikkat çekmektedir. Ekonomik sonuçlarının yanı sıra jeopolitik sonuçlarının da ortaya çıkması

1 Hua Liming, "ABD Ortadoğu'da Hakim Konumunu Yitiriyor", *Aydınlık*, 11.01.2013.

beklenmektedir. Çin aynı zamanda bu girişimle, Atlantik Bloku ile Rusya arasında sürmekte olan Soğuk Savaş cephesine dahil olmuştur. Türkiye'nin de bu projede anahtar bir ülke olduğu görülmektedir.

ABD ise Çin'in Kuşak-Yol projesini eleştirmekte, bu projeye bölgedeki ticari gücünün azalmasından endişelenmektedir. Projenin finans sağlayıcı kuruluşu (Fonu 40 milyar dolar) Asya Yatırım Bankası'nın 2014 yılındaki kuruluşuna katılmayan ABD, Avrupa ülkelerinden de aynı şeyi istemiştir. ABD buna gerekçe olarak da; Çin'in bu projesinin Doğu ile Batıyı birleştirmek amacıyla olmadığını ileri sürmüştür.

BRICS ve Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi olan, dünyada ve bölgede savunma, ekonomi, enerji gibi birçok alanda önemli bir güç olan Rusya'nın Sputnik Ajansı'nın Türkçe yayını olan "Sputnik Türkiye'de Kuşak ve Yol Girişimi'ne ilişkin çeşitli haberler ve görüşler yer almaktadır. Bu yayınlarda girişime dair Rusya'nın görüşünün, genel olarak haberlerin ve analizlerin içerik ve söylemine olumlu yansıdığı gözlenmiştir. Girişimin stratejik öneme sahip ülkesi Türkiye'nin siyasetleri ve söylemleri de birçok haberde yer almaktadır. Haberlerde yorumdan uzak durulduğu, ancak Türkiye-Çin iş birliğine dair olumlu görüşlerin öne çıkarıldığı gözlemlenmiştir.

1. ÇİN'İN "BİR KUŞAK BİR YOL" GİRİŞİMİ

Küresel ekonominin ve dolayısıyla siyasetin geleceğini yeniden şekillendirecek Çin'in "Kuşak ve Yol Girişimi" ya da "Bir Kuşak Bir Yol" (**One Belt One Road-OBOR**) olarak da bilinen 'Yeni İpek Yolu Projesi' 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından dünyaya duyurulmuş ve Şubat 2014'te de 40 milyar dolarlık İpek Yolu Altyapı Fonu oluşturulmuştur. Proje, kadim İpek Yolu güzergâhını takip ederek Asya, Avrupa ve Afrika arasında ticaret ve alt yapı bağlantıları inşa edilmesini hedeflemektedir. 1 trilyon dolarlık yatırımı ve 3 milyardan fazla nüfusu bünyesinde taşıyan proje, Pekin'den Londra'ya uzanarak 68 ülkeyi içermektedir. Çin Ticaret Bakan Yardımcısı Qian Keming, Ağustos 2021 itibariyle 172 ülke veya uluslararası kuruluşun Çin ile Kuşak ve Yol iş birliği anlaşma-

sına vardığı bilgisini vermiştir.² Asya'nın en doğusu ile Atlas Okyanusu'nun Avrupa kıyılarını birbirine bağlayacak projenin küresel ekonomiyi güçlendireceği belirtilmektedir. Proje, başta Asya-Avrupa (Avrasya) hattındaki önemli ekonomiler arasında bir ulaştırma altyapısı, ticaret ve yatırım bağlantısı kurmayı amaçlamaktadır. Projenin kara ve denizden iki önemli uluslararası ticaret güzergâhı bulunmaktadır. Bunlar; kuşak kısmını oluşturan 'İpek Yolu Ekonomik Kuşağı' ve yol kısmını oluşturan 'Deniz İpek Yolu'. Proje kapsamında, tek bir rota yerine, Asya-Avrupa yönünde kara köprülerinden oluşan koridorlar bulunmaktadır.

Plânlanan güzergâhlar ise şu şekildedir:

- Çin-Moğolistan
- Çin-Merkez ve Batı Asya
- Çin-Hindi Çini Yarımadası
- Çin-Pakistan
- Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar

Türkiye, bu koridorlar içinde "Orta Koridor" olarak adlandırılan Çin-Merkez ve Batı Asya Koridoru üzerinde yer almaktadır. Proje kapsamındaki kara ve deniz güzergâhları Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını geçerek Çin ekonomisi ile gelişmiş Avrupa ekonomisinin birbirine bağlanmasına olanak sağlamaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Türkiye'yi de içine alan yapısıyla, önümüzdeki 50 seneyi şekillendireceği ve 21. yüzyıl ve 22. yüzyıla damga vuracağı öngörülmektedir.³

Çin, bu projenin aynı zamanda bölgesel barışa katkı sunacağını da belirtmektedir:

"Çin Asya'da ABD'nin yayılmasını engellemek, kendi ekonomik ve güvenlik gereksinimlerini güvence altına almak, bu amaç doğrultusunda ikili ve çok taraflı bağlar kurmak istemektedir. Asya dışında da

2 <https://www.criturk.com/172-ulke-veya-uluslararasi-kurulus-kusak-ve-yol-inisiatifine-katildi> (Erişim tarihi: 14.09.2021)

3 Berk Özer, "Dijital İpek Yolu ile Yeni Bir Dünya Kuruluyor", Modern İpek Yolu Dergisi, Sayı: 12, Temmuz 2020, s. 98.

varlığını belli etmede çekingen değildir. Bu durum özellikle küresel mali bunalım sonrasında epey artmıştır.”⁴

Kuşak ve Yol Girişimi aynı zamanda ‘21. Yüzyılın İpek Yolu’ adıyla da anılmaktadır. Doğu ve Batı arasında ticaret ve kültür alışverişine hizmet etmek, daha geniş alanlarda ve daha yüksek derecelerde ticareti ve yatırımları kolaylaştırmanın yanı sıra, Asya, Avrupa ve Afrika’yı birbirine bağlayan bir pazar ağı oluşturmak ve bunun sonucunda dengeli, kapsayıcı ve herkese fayda sağlayan bir bölgesel ekonomik işbirliği mimarisi inşa ederek ‘Bir Kuşak Bir Yol’ üzerindeki ülkelerin içindeki ortak çıkar ve ortak kader toplulukları menfaatine yeni bir küreselleşme yelpazesi oluşturmak amacıyla ulaşım, limanlar, enerji ve bilgi endüstrisinde altyapı sağlamayı hedeflemektedir.⁵

Projenin etki alanına bakıldığında, neredeyse dünya nüfusunun yarısının ve toplam GSYH’nin çeyreğinin projenin kapsamı içinde olduğu görülmektedir. Özellikle demiryolları ve limanlar projede önem verilen yapılarıdır. Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Xi Jinping, proje kapsamında 2014 yılında Kazakistan ile 30 milyar dolar, Özbekistan ile 15 milyar dolar ve Kırgızistan ile 3 milyar dolar tutarında anlaşmalar imzalamıştır. Bunlara ek olarak Çin, Sri Lanka’daki Colombo Limanı’nı yenilemek için de 1,4 milyar dolar harcama yapmıştır.⁶

15-16 Mayıs 2017 tarihlerinde Pekin’de Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu olarak adlandırılan bir forum düzenlenmiş ve 69 imzacı devlet dahil 130 ülke ve 70 uluslararası kuruluşun 1.500 delege bir araya gelmiştir. 11 devletle yeni ortaklık, 9 ayrı kuruluşla uluslararası kuruluş ile iş birliği anlaşmaları, 30 ülke ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında ticaret anlaşması imzalanmıştır. Düzenlenen bu forumun sonunda 270 maddelik ortak bir bildiri açıklanmış, bildiriye Türkiye dahil 30 ülke imzalamıştır. Projenin finansmanı çerçevesinde bugüne kadar yapılan yüz

4 Sylvania Hui, “Bir Dış Politika Aktörü Olarak Çin”, *Turquie Diplomatique*, Ağustos 2011, Sayı: 31, s. 4.

5 Prof. Dr. Jia Yimin, Huaqiao Üniversitesi Rektörü, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu çalıştayındaki konuşması, *Modern İpek Yolu* dergisi, Sayı: 1, Ekim 2017, s. 33.

6 James McBride, “Building the New Silk Road”, 22 Mayıs 2015, <https://www.cfr.org/backgrounder/building-new-silk-road#chapter-title-0-5> (09.11.2017).

milyarlarca dolar yatırım anlaşmalarının yanında Çin tarafından kurulan İpek Yolu Fonu ve Asya Altyapı Yatırım Bankası projenin bütüncül yapısı hakkında önemli ipuçları vermektedir.⁷

Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın Devlet Konseyi yetkisi ile 28 Mart 2015'de ortaklaşa yayınladıkları “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler”⁸ başlıklı bildirisinde ise projenin ilkeleri şöyle belirtilmektedir:

a) “Kuşak-Yol” projesi, öncelikle “barış içinde yaşamamanın beş ilkesi”-ni (Egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, birbirine saldırmama, birbirinin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama) desteklemektedir.

b) “Kuşak-Yol” projesi, öncelikle tarihi İpek Yolu bölgesini kapsamaktadır. Ancak, daha fazla bölgenin faydalanabilmesi için tüm ülkelerin ve uluslararası / bölgesel örgütlerin katılımına açıktır.

c) “Kuşak-Yol” projesi, uyumlu ve kapsayıcıdır. Proje, uygarlıkların birbirine karşı hoşgörülü olmasını savunmaktadır, ülkelerin seçtiği farklı kalkınma yollarına/usullerine saygı göstermekte ve farklı uygarlıklar arasındaki diyalogu desteklemektedir.

d) “Kuşak-Yol” projesi, pazar operasyonlarına uyumludur. Piyasa kurallarına ve uluslararası normlara uyacak, kaynak tahsisinde pazardaki belirleyici role ve işletmelerin temel rollerine engel olmayacak ve hükümetlerin kendilerinden beklenen görevlerini yerine getirmelerine imkân sağlayacaktır.

e) “Kuşak-Yol” projesi, karşılıklı fayda için çabalayacaktır. Projeye dâhil olacak tüm tarafların ilgilerine ve menfaatlerine uyumludur ve menfaatler ile “en büyük ortak payda”nın birleştirilmesi için çaba göster-

7 Emel Parlar, ‘Kuşak ve Yol’ Projesi, Çin’in Yeni Vizyonu ve Türkiye”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778>.

8 <http://www.mofcom.gov.cn/article/h/zongzhi/201504/20150400929559.html>

rerek tüm tarafların ilmini, yaratıcılığını, güçlü yönlerini ve potansiyellerini kullanmaları için tam destek verecektir.

Cem Gürdeniz, Kuşak-Yol girişiminin Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile birlikte değerlendirildiğinde ağırlık merkezi batıdan doğuya kayan deniz ticaret ve güvenlik sisteminin Atlantik tekelini ve kontrolünden de uzaklaşma sinyalleri vereceğini belirtmektedir: “Değil 10 yıl, artık Asya Pasif Bölge’de iki yıl öncesiyle kıyaslanamayacak gelişmeler yaşanmaktadır”.⁹

2. TÜRKİYE’NİN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ’NDEKİ YERİ VE ROLÜ

Türkiye-Çin ilişkileri, tarihsel açıdan çok uzun bir geçmişi kapsamaktadır. Türkiye-Çin ilişkileri diplomatik olarak 1971’de başlamış olsa da iki köklü milletin ilişkileri çok eskiye dayanmaktadır.¹⁰ Kuşak ve Yol Girişimi, Çin’in Türkiye’yi ilgilendiren önemli bir siyasetidir. Türkiye, bu girişimi kendi politikası olan “Tarihi İpek Yolu’nun canlandırılması hedefi”nin bir tamamlayıcısı olarak görmektedir.¹¹ “Beş deniz ve üç kıtanın” (yani Hazar Denizi, Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Avrupa, Asya, Afrika) merkezinde yer alan Türkiye, Akdeniz bölgesindeki büyük ülkelerden biri ve üç kıtayı birbirine bağlayan bir ulaşım merkezidir. İpek Yolu boyunca karada ve denizde Türkiye’ye bağlanan sayısız yol mevcuttur. Kuşak-Yol Girişimi’nin üçü denizden ikisi karadan olmak üzere toplam beş güzergâhı bulunmaktadır ve bu güzergâhlardan biri Türkiye’den geçmektedir. Türkiye bu projede konumu itibarıyla stratejik öneme sahiptir, hatta kilit bir pozisyondadır. Kuşak-Yol girişiminin güzergâhına bakıldığında bunu adeta bir ‘Türk koridoru’ olarak nitelendiren görüşler de bulunmaktadır.

9 Cem Gürdeniz, “Deniz İpekyolu’nda Türkiye”, Modern İpek Yolu dergisi, Sayı: 1, Ekim 2017, s. 28.

10 Barış Doster, Azizim Türkiye Kime Kalacak Dersin? Avrasya mı Atlantik mi?, Asi Kitap, İstanbul, 2017, s. 151.

11 Türk Dış Politikasında Hasar Tespiti, Editörler: Prof. Dr. Ümit Özdağ, Prof. Dr. Yelda Ongun, “21. Yüzyılda Çin ve Türkiye ile İlişkileri, Konuralp Ercilasun, Destek Yayınları, İstanbul, Haziran 2020, s. 224.

Çin Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Wang Yiwei, Şubat 2016’da yayımlanan “Kuşak ve Yol İnisiyatifi” (The Belt on Road Initiative) adlı kitabında, yeni girişimi şöyle ifade etmektedir: “*Artık Made in China* (Çin’de yapılmıştır) ibaresinin yerine ‘*Built by China*’ (Çin tarafından yapılmıştır/inşa edilmiştir) dönemine giriyoruz...”

Çinlilerin dışa açılma dönemi olarak nitelendirdikleri bu proje, geçtiği ülkelere bakıldığında dünya nüfusunun yüzde 63’ünü kapsamaktadır. Bu ülkelerin yıllık GSMH toplamı 20 trilyon dolar civarındadır, ancak dünya üretiminin yaklaşık yüzde 29’unu gerçekleştirmektedirler.

Çin ve Türkiye arasında iş birliğinin boyutunun daha da artması beklenmektedir. Prof. Jia Yimin’e göre, iki ülke havacılık, finans ve yatırım gibi yeni alanlarda iş birliğini arttırmalı, yeni otoyollar inşa etmek ve yeni enerji kaynakları geliştirmek konularına öncelik vererek birlikte yenilikçi çalışma tarzları geliştirmelidir. İş birlikleri sadece iki ülkede yurtiçinde değil, aynı zamanda Ortadoğu, Orta Asya, Kafkaslar veya Akdeniz bölgesindeki üçüncü bir ülkede de gerçekleştirilmelidir. Buna karayolları, demiryolları, petrol ve doğalgaz boru hatları ve kamu altyapısı inşa etmek dahildir. Burada önemli olan şey yenilik ve aktif ve istikrarlı iş birliği yöntemlerinin aranmasıdır.¹²

Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya bölgesine bakıldığında ise, Türkiye bu bölgede kültürel kimlik avantajlarına sahip konumdadır. Türkiye ve Çin’in iş birliğinin, Türkiye’nin İslam dünyasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel etkisini arttırmaya yardımcı olacağına dair görüşler bulunmaktadır.

Çin, İpek Yolu projesi için önemli konumda olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirirken aslında proje için kritik önemdeki demir yolu ağının da temellerini atmaktadır. Türkiye, hızla büyüyen ekonomisinde yeni yatırımlara ve ticari fırsatlara ihtiyaç duymaktadır. Bu proje, Türkiye’nin bir ulaşım ve enerji koridoru olmasına imkân sağlayacaktır. Türkiye Cum-

12 Jia Yimin, Huaqiao Üniversitesi Rektörü, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu çalıştayındaki konuşması, Modern İpek Yolu dergisi, Sayı: 1, Ekim 2017, s. 37.

huriyeti Devlet Demiryolları'nın 2023 hedefleri arasında, toplam 25.000 km. demir yolu uzunluğuna ulaşmak yer almaktadır.¹³

Türkiye'nin içinde yer aldığı Orta Koridor'a yapılacak yatırımlar toplamının 8 trilyon doları bulması beklenmektedir. Bu miktarın sadece ulaştırma altyapısı için ayrılan kısmının ise 40 milyar doları bulacağı belirtilmektedir. Türkiye'nin projeye entegrasyonu için iki ülke arasında imzalanan anlaşma ile ilk aşamada 40 milyar dolarlık bir bütçe öngörülmüştür. Yatırımlar için ise her yıl harcanması planlanan miktarın 750 milyon olduğu ifade edilmektedir.

Türkiye, jeopolitik konumunun güçlü olması, güçlü üretim ve yüksek potansiyeli, Karadeniz taşımacılığının önemli bir aktarma ülkesi olması gibi üstünlükleriyle öne çıkmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve Osmangazi Köprüleri, 18 Mart Çanakkale Köprüsü, Avrasya Tüneli gibi projeler ile, Kuşak ve Yol projesine önemli lojistik ve ulaşım fırsatı verecek önemli bir halka konumunda olduğu dile getirilmektedir. Bu girişim kapsamında gerçekleştirilecek alt yapı yatırımları ve ülkeler arasında başlatacağı güçlü ticaret akışının Türkiye'deki şirketler için fırsatlar vadedtiğı belirtilmektedir.

Özetle, Türkiye'deki Kuşak ve Yol projeleri şöyle sıralanabilmektedir: 'Londra-Pekin Demiryolu projesinde yer alan Marmaray (2013'te faaliyete geçti), İpek Yolu'nun Akdeniz'e açılan kapısı olan İzmir Limanı'nı İstanbul'a 3,5 saatte transit bir şekilde bağlayan Osmangazi Köprüsü (2016'da faaliyete geçti), Asya ve Avrupa kıtalarına boğazın altından birbirine bağlayan Avrasya Tüneli (2016'da faaliyete geçti), Avrupa ve Asya kıtalarını boğazın Karadeniz girişinden birbirine bağlayan Yavuz Sultan Selim Köprüsü (2017'de faaliyete geçti), Londra ve Pekin'i birbirine bağlayan Demir İpek Yolu'nun önemli projeleri arasında yer alan Bakü-Tiflis-Kars ve Edirne-Kars demiryolu (2017'de açıldı), tüm fazları bittiğinde yılda 200 milyon yolcu kapasitesi ile 300'den fazla noktaya uçuş gerçekleşeceği belirtilen İstanbul Havalimanı (2018'de faaliyete geçti), 2021'de tamamlanması öngörülen ve Yavuz Sultan Selim

13 <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/2023e-kadar-25-bin-kilometre-demiryoluna-ulasilacak-223812.html>

Köprüsü'nün üzerinden raylı sistem ile geçeceği belirtilen Yüksek Hızlı Tren, 2022'de faaliyete geçmesi plânlanan ve İstanbul'u uluslararası bir finans merkezi haline getirmeyi hedeflemekte olan İstanbul Finans Merkezi projesi, dünyanın en önemli ve en uzun asma köprüsü olma özelliğini taşıyacağı ifade edilen ve İzmir limanlarını Çanakkale üzerinden Balkanlar ve Avrupa'ya bağlaması hedeflenen Çanakkale 1915 Projesi (2023'te bitmesi hedefleniyor) ile bu projenin tamamlanmasından sonra yapımının sonlanacağı tahmin edilen ve İpek Yolu'nun Akdeniz'e çıkış noktası olarak Doğu Akdeniz'de transit taşımacılığa hizmet edecek olan İzmir Çandarlı Limanı (2023'te bitmesi hedefleniyor).¹⁴

3. TÜRKİYE'NİN 'BİR KUŞAK BİR YOL' GİRİŞİMİNE İLİŞKİN SİYASETİ

2019 yılı Temmuz ayı başında Çin'in başkenti Pekin'de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile görüşen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, ülkenin önde gelen yayın organlarından *Global Times* gazetesinde "Türkiye ve Çin: Ortak Gelecek Vizyonu Olan İki Ülke" başlıklı bir makalesi yayımlanmıştır. Erdoğan, Türkiye-Çin ilişkilerini değerlendirdiği bu makalesinde, "*yeni bir dünya sisteminin ortaya çıkmaya başladığı bu dönemde Türkiye ve Çin'e büyük sorumluluklar düştüğünü*" vurgulamıştır. Türkiye'nin, Kuşak ve Yol girişimini güçlü şekilde desteklediğini, hatta girişime 2013'te verdiği destekle bunu yapan ilk ülkelerden biri olduğunu dile getiren Erdoğan, "*Ülkelerimiz arasında yüzyıllar boyunca devam etmiş bu iş birliği günümüzde de Çin Devlet Başkanı değerli dostum Sayın Xi Jinping'in öncülük ettiği Kuşak ve Yol girişimi ile daha da güçlenerek devam ediyor*"¹⁵ ifadelerini kullanmıştır. Türkiye'nin öncülük ettiği Orta Koridor girişiminin Kuşak ve Yol girişiminin merkezinde yer aldığını ifade eden Erdoğan, Türkiye'den başlayıp demiryolu ile Gürcistan'dan Azerbaycan'a, buradan da Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan ve Kazakistan'ı takiben Çin'e ulaşan Orta Koridor'un, Kuşak ve Yol projesinin en önemli bileşenlerinden birini oluşturu-

14 Berk Özer, "Dijital İpek Yolu ile Yeni Bir Dünya Kuruluyor", *Modern İpekyolu Dergisi*, Sayı: 12, Temmuz 2020, s. 99-101.

15 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-ve-cin-ayni-vizyonu-paylasiyor/1520696> (Erişim tarihi: 14.09.2021).

duğunun altını çizmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin hayata geçirdiği Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi, İstanbul Boğazı'na inşa edilen Yavuz Sultan Selim Köprüsü, İstanbul Boğazı'nın altından geçen Marmaray ve Avrasya tünelleri, Çanakkale Boğazı'nda inşasına başlanan 1915 Çanakkale Köprüsü, bölünmüş yollar, otobanlar, hızlı tren hatları, lojistik üsleri ve tüm iletişim altyapısının 'Orta Koridor' projesi kapsamında gerçekleştirilen altyapı yatırımları olduğunu, tüm bu projelerin Kuşak ve Yol Projesi'nin Pekin ile Londra arasındaki bağlantıyı sağlama hedefine doğrudan katkı sunacağını anlatmıştır. Erdoğan, *"Bu kapsamda Kuşak ve Yol projesini, Orta Koridor ile entegre etmek için Çinli dostlarımız ile çalışmaya devam edeceğiz"* ifadesine yer vermiştir.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde de "Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası" başlıklı bölümde Kuşak ve Yol Girişimi için, şu ifadeler kullanılmaktadır:

"İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasını öngören Orta Koridor Girişimi, Doğu ile Batı arasında bağlantısallığın geliştirilmesini hedefleyen ÇHC'nin *Kuşak ve Yol Girişimi ile doğal bir sinerji yaratmaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz Kuşak ve Yol Girişimini 'kazan-kazan' ilkesi çerçevesinde desteklemektedir. Bu bağlamda, 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ile Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası', G20 Liderler Zirvesi vesilesiyle 14 Kasım 2015 tarihinde Antalya'da imzalanmıştır. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında, Orta Koridor üzerinden ülkemize (6 Kasım 2019, Ankara) ulaşan ilk yük treni olma özelliğine sahip Çin Demiryolu Ekspresi Chang'an Treni, Orta Koridoru ve BTK demiryolu ve Marmaray dahil olmak üzere ülkemizin ulaştırma altyapısını kullanarak Çin'in Xi'an kentinden Çekya'nın başkenti Prag'a seferini 18 günde tamamlamıştır. Önümüzdeki dönemde, benzer nitelikteki seferlerin sayısının artış göstermesi beklenmektedir"*¹⁷

16 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-cin-medyasina-konustu-ayni-vizyonu-paylasiyoruz-41261107>.

17 http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-taraflı-ulaştırma-politikasi.tr.mfa

Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEİK) işbirliğinde hazırlanan “Türkiye’nin Kuşak ve Yol Girişimi’nde Konumlandırılması” başlıklı raporda ise Türkiye’nin girişimdeki konumu 8 farklı senaryoyla ortaya konulmuştur. Potansiyel ticaret stratejileri, politika senaryoları, doğrudan yabancı yatırım, lojistik ve küresel ölçekli fırsatlar tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. T.C. Ticaret Bakan Yardımcısı Rıza Tuna Turagay, DEİK Başkanı Nail Olpak, DEİK/Türkiye-Çin İş Konseyi Başkanı Murat Kolbaşı’nın da katıldığı toplantıda konuşan Ticaret Bakan Yardımcısı Turagay, Türkiye’nin lojistik, jeostratejik ve jeopolitik konumu itibarıyla dünyanın merkezinde bir ülke olduğunu dile getirerek, şunları belirtmiştir:

“Bu proje 60’ı aşkın ülkede 4,4 milyar toplam dünya nüfusunun yüzde 62’sini oluşturan ve gayri safi yurt içi hasıla olarak baktığımızda 23 trilyon dolarlık önemli bir güç. Biz de ortada konumlanmış durumdayız. Bizim bu sistem içerisinde yer alabilmemiz için daha fazla yatırım çekebilmemiz lazım. Bütün amacımız ve gayretimiz bunun için olacak. Türkiye çok büyük bir potansiyele sahip bir ülke. Bu açıdan da bu rapor, ülkemiz ve ilgili kurumlar açısından çok büyük farkındalık yaratan bir rapor. İyi bir strateji hazırlamalıyız. BRI proje kapsamında toplam yatırım 1 trilyon dolara ulaşıyor. Bu yatırım portföyünden biz de azami ölçüde yararlanmalıyız. Biz Ticaret Bakanlığı olarak bu konuya eğiliyoruz, bu konudaki çalışmalara yoğunlaşıyoruz. Bakanımızın net ve kesin talimatı var. Lojistik Koordinasyon Kurulu toplantısında da bu sunumu diğer kamu kurumlarıyla paylaşmayı arzuluyoruz.”¹⁸

Kuşak ve Yol Girişimi ile Türkiye’nin genel ihracatında yüzde 15 artış elde edilebileceğine dikkat çeken Nail Olpak da “*Türk iş dünyası olarak topyekün bir farkındalıkla, Kuşak ve Yol Girişimi’ndeki tüm fırsatları değerlendirmeliyiz*”¹⁹ şeklinde konuşmuştur.

Öte yandan girişimin önemli parçalarından birisi olan ve tamamlandığında ‘dünyanın en büyük orta açıklıklı asma köprüsü’ unvanını alacağı belirtilen 1915 Çanakkale Köprüsü’ne ilişkin Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Adil Karaismailoğlu, projenin, tarihi İpek Yolu’nu canlandırarak

18 <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-turkiye-nin-kusak-ve-yol-girisimi-ndeki-konumunu-8-farkli-senaryo-ortaya-koydu> (Erişim tarihi: 15.06.2020)

19 <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-turkiye-nin-kusak-ve-yol-girisimi-ndeki-konumunu-8-farkli-senaryo-ortaya-koydu> (Erişim tarihi: 15.06.2020)

‘Bir Kuşak Bir Yol Projesi’ kapsamında Türkiye’nin öncülük ettiği ‘Orta Koridor’ girişiminin bir parçası olacağını vurgulayarak, “*Pekin’den Londra’ya kesintisiz ticaret yolu oluşturma hedefine doğrudan katkı sunacağını*”²⁰ dile getirmiştir.

Bir Kuşak Bir Yol Girişimi’ne ilişkin Türkiye’nin siyasal iktidar kanadından ve bazı iş çevrelerinden bu girişime ilişkin yapılan çeşitli açıklamalar ve değerlendirmeler yukarıda sıralanmıştır. Diğer bir yandan bu girişime ilişkin çekincelerini ve eleştirilerini belirtenler de bulunmaktadır. Özellikle de bu projenin Türkiye’nin Çin ile mevcut durumda bozuk olan ithalat-ihracat dengesini daha da derinleştireceği yönünde kaygılar dile getirilmektedir.

4. TÜRKİYE’NİN ‘BİR KUŞAK BİR YOL’ GİRİŞİMİNE İLİŞKİN SİYASETİNİN SPUTNİK TÜRKİYE’DE ELE ALINIŞI

Türkiye, stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca en çok ilgi gösterilen coğrafyada yer alan bir ülke olan Türkiye’ye uluslararası medya kuruluşları da önem atfetmiş ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türkiye’ye dair gelişmeleri tüm dünyaya duyuran bu kuruluşlar, teknolojideki ilerlemeyle birlikte dijital dönüşüme ayak uydurmuş ve sahip oldukları haber platformlarını diğer ülkelerle birlikte Türkiye’ye de uyarlamışlardır. Türkiye üzerinde yabancı ülkelerin kamu diplomasisi faaliyeti anlamına da gelebilecek olan bu çalışmaların etkileri göze çarpan boyutlara erişmiştir.

“Kamu diplomasisi” kavramı özetle, bir ülkede söz sahibi olan idarenin, diğer ülkelerdeki yurttaşlarla iletişim sağlaması ve bireyleri etkilemesi amacıyla yürüttüğü bir süreçtir.²¹ Öte yandan diplomasiye yeni bir yaklaşım getirdiği²² ifade edilen “yumuşak güç” kavramı da; “*bir devletin hedeflerini, liderlik edilen ülkelerin çıkarlarıyla örtüşecek biçimde*

20 <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bakan-karaismailoglu-acikladi-1-saatlik-yol-6-dakika-kaya-iniyor-6281105>

21 Joseph S. Nye, Public Diplomacy and Soft Power, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008, 616,94-109.

22 Atilla Sandıklı, Türkiye’nin Jeopolitiği Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 94.

sunabilme ve diğer ülkeleri memnun edebilecek şekilde uygulayabilme kapasitesi”²³ olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de de, makalemize konu olan *Sputnik Türkiye* ve benzer medya kuruluşlarının haber dili ve içeriklerini kendi ülkelerinin değerleri ve amaçları bağlamında biçimlendirdiklerini dikkate alacak olursak, bu kuruluşları, devletleri adına önemli birer “kamu diplomasisi aracı ve yumuşak güç unsuru” olarak nitelendirebiliriz.

Rusya’nın önemli bir enformasyon gücü olarak görülebilecek olan ve 10 Kasım 2014’de Moskova’da kurulan *Sputnik*, uluslararası bir medya kuruluşu olarak farklı alanlarda faaliyetlerini devam ettirmektedir. İnternet sitesi ve radyo üzerinden yayıncılık gerçekleştiren *Sputnik Türkiye*, 2014 yılı Aralık ayından bu yana Türkiye’de de yayınlarını sürdürmektedir.²⁴ Kuruluşun, Batı merkezli iletişim hegemonyasını dengelemek adına önemli bir yere sahip olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır. Bu noktada, her ülkenin önceliğinin kendi çıkarlarını uluslararası arenada savunmak olduğu unutulmamalıdır.

Sputnik Türkiye’nin portalı incelendiğinde, genel olarak Kuşak ve Yol Girişimi’ne dair çok sayıda haber ve görüşe rastlanmaktadır. Rusya’nın girişime dair görece olumlu yaklaşımı *Sputnik Türkiye*’de de görülmektedir. Zaman zaman da haberler yorum yapılmadan ‘nötr’ bir şekilde yansıtılmaktadır. Olumsuz bir içerik ve söyleme ise rastlanmamaktadır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in ABD Başkanı Donald Trump’ı eleştiren bir açıklamasını yayınlayan haber kuruluşu, Putin’in “*ABD’de yoğun iç siyasi mücadele, sadece siyasette değil, ekonomide de gerilim yaratıyor. Avrupa, Brexit’in nasıl gerçekleşeceğini ve sonuçlarının ne olacağını endişeyle izliyor. AB içinde de ülkeler bazında birçok sorun yaşandığı biliniyor. Elbette günümüzde, istikrar umudu doğuracak sinyalleri bekliyoruz*” ifadelerine yer verdikten sonra, yine Putin’in, “*Çin’in*

23 Joseph S. Nye, *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*, Çeviren: Reyhan İnan Aydın, Elips Yayınları, İstanbul, 2005, s. 20.

24 <https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html>

Kuşak ve Yol Forumu inisiyatifinin tam zamanında hayata geçirildiğini vurguladığı”nı belirtmiştir.²⁵

Yine *Sputnik Türkiye*’de Putin’in de katıldığı Mayıs 2017’de Çin’de gerçekleştirilen Kuşak ve Yol Forumu’na ilişkin çok sayıda haber yer almaktadır. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in forumda yaptığı açıklamalar “Çin’den ‘Kuşak ve Yol’ için birleşme çağrısı” başlığıyla duyurulmaktadır.²⁶ “Kuşak ve Yol Forumu başladı: Çin’den projeye 78 milyar dolarlık destek” başlıklı haberde ise projenin finansal kısmına dair ayrıntılı bilgiler verildiği, haberin devamında ise forumda fotoğraf çekimi sırasında ev sahibi Çin Devlet Başkanı Şi’nin bir yanında Cumhurbaşkanı Erdoğan diğer tarafında Rusya Devlet Başkanı Putin’in yer aldığı vurgulanmıştır.²⁷

Rusya Devlet Başkanı Putin’in girişimi destekleyen açıklaması “*Putin: Rusya, Yol ve Kuşak girişiminde aktif olarak yer alacak*” (*Sputnik Türkiye, 15.05.2017*) başlığıyla yer bulmuştur. ‘Asya-Pasifik’ disiplin başlığıyla yer alan bölümde ise ABD’nin Kuşak-Yol’a ilişkin eleştirilerine Çin’in verdiği yanıtların geniş yer bulduğu gözlemlenmektedir.²⁸

Öte yandan Nisan 2019’da Pekin’de gerçekleştirilen ‘2. Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu’ çok sayıda haberle *Sputnik Türkiye* sayfalarında yer bulmuştur. Vladimir Putin’in foruma ilişkin açıklamaları “Putin: Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Avrasya Ekonomik Birliği’nin hedefleriyle tamamen uyumlu”²⁹ başlıklı bir haberle yer bulmuştur.

Sputnik Türkiye’de Kuşak ve Yol Girişimi’ne dair Rusya’nın resmi görüşünün haber ve analizlerin içerik ve söylemine olumlu yansımaları çeşitli örneklerle yukarıda yansıtılmıştır. Girişimin stratejik öneme sahip ülkesi olan Türkiye’nin siyasetleri ve söylemleri de birçok haberde yer almaktadır. Haberlerde yorum yapıl-

25 <https://tr.sputniknews.com/rusya/201705151028464034-putin-abd-siyasal-mucadele-ekonomi> (Erişim: 18.09.2020)

26 <https://tr.sputniknews.com/asya/201705151028461581-kusak-ve-yol-forumu-cin-si/>

27 <https://tr.sputniknews.com/asya/201705141028454939-kusak-ve-yol-forumu-aile-fotografi/>

28 “Çin Dışişleri: Hiçbir gelişen ülke Çin’le işbirliğinde dolayı borç çukuruna sürüklenmedi” <https://tr.sputniknews.com/asya/201811181036205907-hicbir-gelisen-ulke-cin-le-isbirliginden-dolayi-borc-cukuruna-suruklenmedi/>

29 <https://tr.sputniknews.com/rusya/201904261038876935-putin-kusak-ve-yol-inisiyatifi-avrasya-ekonomik-birliginin-hedefleriyle-tamamen-uyumlu/>

madığı ancak Çin ve Türkiye iş birliğine dair olumlu görüşlerin öne çıkarıldığı görülmüştür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kuşak ve Yol Forumu'nun açılış törenindeki konuşması geniş bir şekilde ve "Erdoğan: Barışa ve istikrara hizmet edecek bir kazan-kazan projesinin bulunduğu inanıyorum" başlığıyla yayınlanmıştır. Haberin spotunda da şu ifadeler yer almıştır:

"Erdoğan: 'Özellikle dünyada gelişmekte olan teröre karşı bu girişim, terörü adeta yerle yeksan edecek bir girişim olacaktır... Erdoğan, Türkiye olarak her türlü desteği vermeye hazır olduklarını da söyledi."

Sitede yer alan haberlere örnek olarak; Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun "Çin ile işbirliğimizi sürdüreceğiz" (*Sputnik Türkiye*, 16.06.2018), Gümrük ve Ticaret Bakanı Bülent Tüfenkci'nin Çin ziyaretine ilişkin "Tüfenkci: Türkiye'nin Çin'de olması gerekiyor" (*Sputnik Türkiye*, 11.02.2018), "Bakan Pekcan: Çin firmalarını Türkiye'de yatırıma davet ediyoruz" (*Sputnik Türkiye*, 12.06.2020), "Sincan'dan İzmir'e uzanan Yeni İpekyolu, 2020'ye kadar fakirliğin bitirilmesi için umut vaat ediyor" (*Sputnik Türkiye*, 02.09.2019), "İpek Yolu ülkelerinin ilişkilerini pekiştirmeyi amaçlayan BRICA Zirvesi İstanbul'da gerçekleşiyor" (*Sputnik Türkiye*, 18.10.2018), "Çin Kalkınma Bankası'ndan TSKB'ye 200 milyon dolar kredi" (*Sputnik Türkiye*, 12.09.2019), "Çin'den Türkiye'ye para 'kuşağı'" (*Sputnik Türkiye*, 03.10.2019) verilebilir.

Sputnik Türkiye'nin 'Analiz' köşesinde ise Kuşak-Yol'a ilişkin Amur Gadjev'in kaleme aldığı "Kuşak ve Yol projesi, Türkiye'nin pazarını ve ihracat hacmini büyütmesini sağlayacak" başlıklı yazısı dikkat çekmektedir. Rus-Türk Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkan Yardımcısı Dmitriy Savelyev'in Moskova'daki Primakov Okumaları Forumu ile 'Kuşak ve Yol' projesinin Rusya için ne gibi imkânlar sağlayacağına ilişkin değerlendirmeleri yer almaktadır. Savelyev, proje ile Türkiye'nin pazarını ve ihracat hacmini büyük ölçüde büyüteceğini ifade etmektedir. Yazının devamında Savelyev'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin jeopolitik açıdan önemli olduğu, yeni ticaret kanalları oluşturacağı, Rusya için yatırıma teşvik konusunda fırsat olduğu, Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun Çin ile Türkiye arasındaki yük taşımacılığını daha kârlı hale getireceği,

Projenin Türkiye ile Çin arasındaki nakliye süresini kısaltacağı yönündeki saptamaları sıralanmaktadır.³⁰

Ceyda Karan'ın 'Eksen' isimli köşesinde siyaset bilimci Hasan Kambolat'la yaptığı mülakat "*Çin'in Kuşak ve Yol girişiminin, Orta Koridor'la Kafkasya ve Türkiye üzerinden devreye girmesi önemli*" başlığıyla yayınlanmıştır. Yazıda, Çin'den yola çıkıp *Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı* üzerinden Ankara'ya ulaşan ve oradan Marmaray'ı kullanarak Avrupa'ya kesintisiz gidecek ilk yük treninin, Marmaray'dan geçiş yaptığı hatırlatılmıştır. Bu vesileyle Çin'in Asya'dan Avrupa'ya uzanan kapsamlı altyapı ve kalkınma planlarını içerirken yeni bir hegemonya inşası olarak değerlendirilen Kuşak ve Yol girişiminin yeniden gündeme taşındığı vurgulanmaktadır.³¹

SONUÇ

Türkiye üç tarafının denizle çevrili olması, Asya'nın son ülkesi olması gibi etkenler dolayısıyla transit ticarete büyük öneme sahip bir ülkedir. Denetim, vergi, danışmanlık ve yatırım danışmanlığı alanlarında dünyanın önemli şirketlerinden Reanda International'ın Türkiye ağı olan Reanda Turkey'in yöneticilerinden Tayfun Zaman, "Türkiye'nin girişimin en önemli destekçisi" olduğunu belirtmektedir. Türkiye, aynı zamanda hem ekonomik hem de deniz ipek yolu kuşaklarının birleştiği, Asya ve Avrupa arasındaki doğal, kültürel, ticari ve ekonomik bir kesişim noktasında olmak avantajının yanı sıra Avrupa Gümrük Birliği üyesi olmak, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması gibi bölgesel ticaret anlaşmalarına taraf olmak ve 80 milyonun üzerindeki dinamik nüfusu ile Kuşak ve Yol üzerindeki en yüksek potansiyelli pazarlardan biri olması gibi birçok avantaja sahip bulunmaktadır.³²

30 <https://tr.sputniknews.com/analiz/201707031029112793-kusak-yol-proje-turkiye-pazar-ih-racat-hacim-buyume/>

31 https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/201911081040591794-cinin-ku-sak-ve-yol-girisiminin-orta-koridorla-kafkasya-ve-turkiye-uzerinden-devreye-girmesi-onemli/

32 Masum Gök, "Türkiye, 'Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'nin En Önemli Destekçisi", Modern İpek Yolu dergisi, Sayı: 7, Nisan 2019, s. 53-57.

Bir Yol Bir Kuşak Projesi, İpek Yolu'nun Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyılın Deniz İpek Yolu olarak belirtilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti tarafından proje kapsamında bulunan ülkeler ile ekonomik iş birliğini arttırmak amacıyla oluşturulmuştur. “Kuşak” İpek Yolu Ekonomi Kuşağını, “Yol” ise 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu’nu ifade etmektedir. Yeniden oluşturulacak olan İpek Yolu girişiminin tarihi İpek Yolu’ndan en belirgin farkı ülkeleri demiryolları ile birbirine bağlamaya yönelik bir projesi olmasıdır. Batı merkezli küreselleşme sistemine bir alternatif yaratılması, Asya, Afrika ve Avrupa ile ilişkilerinin geliştirilmesi ve Yuan para biriminin uluslararası alanda kullanımının arttırılması Çin açısından projenin önemini yansıtmaktadır. Katılımcı devletlerin büyük bir kısmının gelişmekte olan ülkeler olması, Çin’i projenin ana finansmanı konumuna getirmektedir. Ancak, katılımcı ülkelerin iç sorunları, çevre ülkelerle olan sorunları, altyapı bakımından birçoğunun yetersiz olmaları benzeri sorunlar nedeniyle, olası altyapı maliyetlerinin artması ve projenin gerçekleşme sürecinde zorluklarla karşılaşılması gibi endişeler de bulunmaktadır.³³

Öte yandan Çin, “Kuşak-Yol” projesi kapsamında Türkiye’nin bölgesel olaylara mümkün olduğunca tarafsız kalmasını istemektedir. Çin’e göre, Türkiye’nin İran, Irak, İsrail ve Suriye gibi Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak bu ülkelerde Çin sermayesi kullanılarak yapılabilecek ortak yatırımların önünü açabilecektir.³⁴ Girişim, kapsama alanındaki ülkeler açısından yeni açılımlar oluşturmak için özel önem kazanabilir. Türkiye’nin bu projede anahtar ülke olduğu görülmektedir. Türkiye’nin bu projenin altyapısı üzerinde gelişecek Doğu-Güney Asya Pazar ve üretim sistemlerinde nasıl yer alacağı, bu pazarlara ve üretim sistemlerine sunacağı mal ve hizmetlere göre şekillenecektir.

Türkiye bu girişimde, altyapı iş birliğini ve yatırımları arttırma, ikili ticaret dengesini teşvik etme, ekonomik iş birliğini geliştirme anlamında büyük önem arz etmektedir. Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping, “Yeni İpek

33 Arzu Durdular, “Çin’in ‘Kuşak-Yol’ Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2016, Avrasya Etüdüleri, Cilt: 49, Sayı: 1, s. 94.

34 Durdular, “Çin’in ‘Kuşak-Yol’ Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, s. 95.

*Yolu girişimi (Bir Kuşak Bir Yol) Çin'in solo gösterisi değil, projedeki tüm ülkelerin katıldığı bir koro olarak kabul edilmelidir*³⁵ görüşünü savunmaktadır.

Projenin Türkiye ayağı değerlendirilirken, bütün jeo-ekonomik unsurlarla birlikte içine güvenliği de alan tüm boyutlarla birlikte değerlendirilmesi projenin ana felsefesi olan 'kazan-kazan' mantığının Türkiye açısından bir kayba dönüşmemesi bakımından önem arz ediyor. Yine aynı şekilde, Kuşak ve Yol projesi Türkiye'nin bundan sonraki yıllarda kendi öncülüğünde geliştirmeyi düşünebileceği benzer ulaşım ve transit yolları ve şekillendirebileceği yeni bölgeselcilik inisiyatifleri için de bir örnek teşkil edebilir.³⁶

Rusya ve Çin arasında stratejik iş birliğiyle birlikte Ortadoğu başta olmak üzere, son olarak Afganistan'da, birçok bölgede ABD hegemonyası gerilemiştir. Dünyadaki iktisadi ve siyasi ağırlık Atlantik'ten Asya Pasifik'e doğru kaymakta, ABD'nin devlet kapasitesi ve ekolojik hakimiyetinin aşınmasının yanı sıra küresel ekonomik krizin de etkileriyle, Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelişme hızı ve Rusya'nın ağırlığının artmasıyla birlikte, Asya'nın yükselen güçlerine ilişkin düşünmeyi önemli hale getirmektedir. Türkiye'nin de son dönemdeki faaliyet ve söylemleriyle yükselen bu güçle ortaklıkları arttırmaya çalıştığı düşüncesi güçlenmektedir diyebiliriz.

35 Li Zhu, "The Construction Model of One Belt and One Road Mechanism and Platforms", Annual Report on the Development of the Indian Ocean Region (2015): 21st Century Maritime Silk Road, Ed. Rong Wang, Cuiping Zhu, (Springer, 2015), 113.

36 Emel Parlar, 'Kuşak ve Yol' Projesi, Çin'in Yeni Vizyonu ve Türkiye", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778>, 09.11.2017.

KAYNAKÇA

- Doster, Barış, *Azizim Türkiye Kime Kalacak Dersin? Avrasya mı Atlantik mi?*, Asi Kitap, İstanbul, 2017.
- Durdular, Arzu, “Çin’in ‘Kuşak-Yol’ Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2016, Avrasya Etüdüleri, Cilt: 49, Sayı: 1.
- Gök, Masum, “Türkiye, ‘Bir Kuşak Bir Yol Girişimi’ nin En Önemli Destekçisi”, *Modern İpek Yolu dergisi*, Sayı: 7, Nisan 2019.
- Gürdeniz, Cem, “Deniz İpekyolu’nda Türkiye”, *Modern İpek Yolu Dergisi*, Sayı: 1, Ekim 2017.
- Hui, Sylvia, “Bir Dış Politika Aktörü Olarak Çin”, *Turquie Diplomatique*, Ağustos 2011, Sayı: 31. Liming, Hua, “ABD Ortadoğu’da Hakim Konumunu Yitiriyor”, *Aydınlık*, 11.01.2013.
- McBride, James, “Building the New Silk Road”, 22 Mayıs 2015, <https://www.cfr.org/backgrounder/building-new-silk-road#chapter-title-0-5>
- Nye, Joseph S., *Public Diplomacy and Soft Power*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008.
- Nye, Joseph S., *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*, Çeviren: Reyhan İnan Aydın, Elips Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özer, Berk, “Dijital İpek Yolu ile Yeni Bir Dünya Kuruluyor”, *Modern İpek Yolu Dergisi*, Sayı: 12, Temmuz 2020.
- Parlar, Emel, ‘Kuşak ve Yol’ Projesi, Çin’in Yeni Vizyonu ve Türkiye”, <https://www.aa.com.tr/tr/analizhaber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778>.
- Sandıklı, Atilla, *Türkiye’nin Jeopolitiği Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2015.
- “Türk Dış Politikasında Hasar Tespiti”, Editörler: Prof. Dr. Ümit Özdağ, Prof. Dr. Yelda Ongun, Destek Yayınları, İstanbul, Haziran 2020.
- Yımın, Jia, Huaqiao Üniversitesi Rektörü, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu çalıştayındaki konuşması, *Modern İpek Yolu dergisi*, Sayı: 1, Ekim 2017.
- Zhu, Li, “The Construction Model of One Belt and One Road Mechanism and Platforms”, *Annual Report on the Development of the Indian Ocean Region (2015): 21st Century Maritime Silk Road*, Ed. Rong Wang, Cuiping Zhu, (Springer, 2015).

İnternet Kaynakları

- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-ve-cin-ayni-vizyonu-paylasiyor/1520696>
- <http://www.mofcom.gov.cn/article/h/zongzhi/201504/20150400929559.html>
- <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/2023e-kadar-25-bin-kilometre-demiryoluna-ulasilacak-223812.html>
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-cin-medyasina-konus-tu-ayni-vizyonu-paylasiyoruz-41261107>
- http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-taraffli-ulastirma-politikasi.tr.mfa

<https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-turkiye-nin-kusak-ve-yol-girisimi-n-deki-konumunu-8-farkli-senaryoyla-ortaya-koydu>

<https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bakan-karaismailoglu-acikladi-1-saatlik-yol-6-dakikaya-iniyor-6281105>

<https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201705151028464034-putin-abd-siyasal-mucadele-ekonomi>

<https://tr.sputniknews.com/asya/201705151028461581-kusak-ve-yol-forumu-cin-si/>

<https://tr.sputniknews.com/asya/201705141028454939-kusak-ve-yol-forumu-aile-fotografi/>

<https://tr.sputniknews.com/asya/201811181036205907-hicbir-gelisen-ulke-cin-le-is-birliginden-dolayi-borc-cukuruna-suruklenmedi>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201904261038876935-putin-kusak-ve-yol-inisiyati-fi-avrasya-ekonomik-birliginin-hedefleriyle-tamamen-uyumlu/>

<https://tr.sputniknews.com/analiz/201707031029112793-kusak-yol-proje-turkiye-pazar-ihracat-hacim-buyume/>

https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/201911081040591794-cinin-kusak-ve-yol-girisiminin-orta-koridorla-kafkasya-ve-turkiye-uzerinden-devreye-girmesi-onemli/

DEVLETLER HUKUKUNDA SOYKIRIMDAN SORUMLULUK SÜRECİNİN GELİŞİMİ VE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU

THE PROGRESS OF THE PROCEDURE OF LIABILITY FOR
GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW AND NAGORNO-
KARABAKH PROBLEM

Cavidan KERİMLİ

Özet

Bu çalışmada Soykırım nedir? Soykırımı karşı yargı kararları, Ermeni soykırımı, Dağlık Karabağ sorunu ve Hocalı katliamı ve bu sorunlarla ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, Türkiye'nin Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ ile düşünceleri hakkında bilgi yer almaktadır. Dağlık Karabağ sorunu 1980 yılında Sovyetler birliğinin dağılma sürecinde Ermenistan'ın yeniden Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ topraklarında hak iddia etmesiyle ortaya çıktı. Buradaki Ermeni nüfusu çoğunluğunu iddia eden Ermenistan Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmekte kendine hak kazandı. Ancak buradaki Ermeni nüfusu çoğunluğu Rusya'nın

Kafkaslarda izlediğı politikadan kaynaklıydı ve bu politikada Ermenistan ve Ermeniler büyük rol oynuyordu. Ermenistan 1990'ların başından itibaren Rus ordusuyla beraber Azerbaycan toprağı olan strateji öneme sahip Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmiştir. Rus ve Ermeni silahlı kuvvetleri Karabağ'da toplamda 20000 kişiyi katletmiştir. Bu işgal sonucunda 1 milyon kişi mecburi göç etmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Soykırım

GİRİŞ

Öncelikle “Devletler Hukuku” nedir? “Soykırım nedir? Ne zamandan beri “Soykırım” kavramı ortaya atıldı hakkında bilgi vermekte fayda var. Devletler Hukuku ayrı bir hukuk dalıdır. Devletler hukuku bakımından devletlerin durumu ne olursa olsun egemenlik bakımından eşittirler. Soykırım kavramı 1944’e kadar yoktu. Soykırım bir grup varlığın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Birleşmiş Milletler 9 Aralık 1948’de “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması” sözleşmesini onayladı. Bahsi geçen sözleşme bakımından “Soykırım” ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu, kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenir. Yine Birleşmiş Milletlerin sözleşmesine göre bir grubun öldürülmesi, ciddi şekilde zihinsel ve bedensel zarar verilmesi, bir grubun yaşam şartlarını kasten değiştirmek, bu grupta doğumları engellemek, grup içindeki çocukları zorla başka bir gruba da nakletmek “Soykırım” olarak adlandırılıyor.¹ Bu sözleşmeden önce Ahıska Türkleri, Çeçenler ve Kırım Türkleri sürgün edilmiş ve toplu katliam yapılmış ve yok edilmeye maruz kalmalarını örnek olarak vere biliriz.²

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ KURMAYA DÖNÜK İLK GİRİŞİMLER

I. Dünya savaşı sonrasında dünyada yeni düzen kurulmaya başladı. Bu düzenle birlikte, insan haklarının korunmasına dair çabalar gösterildiğini söyleyebiliriz. İnsan haklarının korunmasına dair ilk çabalar 1919 yılında ortaya çıkan barış antlaşmalarını örnek olarak verebiliriz. Ancak devletler burada konuyu daha çok azınlıkların korunmasıyla ilgili ele almaktadır. Bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması fikrini ilk kez İngiliz Bakan Lord Curzon 20 Kasım 1918 yılında savaş kabinesi toplantısında dile getirdi. Lord Curzon bu toplantıda Alman liderlerinin bu mahkemede yargılanmasını gerektiğini söyledi. Bu dönemde söz konusu açıklamanın Ermenilerle ilişkisi olmadığını İngiliz gazeteleri yazıyordu. Paris barış görüşmeleri sırasında 25 Ocak 1919 tarihinde savaşın sorumluluklarını bulmak için bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Bu

1 encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/what-is-genocide

2 İlyas Doğan – Devletler Hukuku s.503

komisyonda galip devletlerce tayin edilen 15 kişilik bir komisyondur. Komisyonun kurulmasındaki amaç savaş hukukuna aykırı işlenen suçları ortaya çıkarmaktır. Komisyon rapor hazırladı ve bu raporda pek çok savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlenmiş böyle bir durumda da Alman yetkililerin yargılanması gerek olduğu bildirilmiştir. Burada Ermeni tehciri konusunda hiçbir satırda yer verilmemiştir.

SEVR ANTLAŞMASI VE ERMENİ İDDİALARI

24 Nisan 1915'te Ermeni çete liderlerinin tutuklamasına Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı devletine Ermenilere yönelik tutumlarına karşı bir ultimatom ile görüşlerini dünyaya duyurdular. Ancak bahsi geçen tarihte henüz tehcir başlamamıştı. Bu iddialar hiçbir esasa dayanmıyor. Aynı zamanda o zamanki ABD dışişleri Bakanı Robert Lansing Türklerin savaş koşulları nedeniyle tehcire hakları olduğunu bildirmişti.

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ KURULUŞU, YETKİ VE GÖREVLERİ VE CEZALANDIRILAN SUÇLAR

1992 yılında Birleşmiş Milletler çatısı altında ceza mahkemesi kurmaya dönük sözleşmelerle çalışmalara başlanmıştır. Bosna da gerçekleşen soykırım eylemleri, Birleşmiş Milletlerin bir Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmasını hızlandırmıştır. Bu gibi olayların artması sonucunda Roma da 15 Haziran ile 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında toplanan tam yetkili temsilciler Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünü 120 devletin olumlu, 7 devletin olumsuz ve 21 çekimser oyla kabul edilerek 18 Temmuz 1998 tarihinde tüm devletlerin imzasına açılmıştır. Temmuz 2001 tarihinde statünün yürürlüğe girmesi için gerekli 60 devletin onay şartı tamamlanmıştır. En son olarak 11 Mart 2003 tarihinde yargıçlar atanmış ve çalışmalar başlanılmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesinin merkezi Hollanda'nın Lahey şehridir. Roma statüsünü Azerbaycan, Türkiye ve ABD gibi az sayıda ülkeler onaylamamıştır.

Roma statüsü Birleşmiş Milletler den bağımsız bir sözleşmedir ve Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Birleşmiş Milletler arasında organik bir bağ yoktur. Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi Birleşmiş Milletler

sisteminin dışında değil ve Birleşmiş Milletlerle iş birliği sağlanacak düzenlemeler yapılmıştır.

Roma statüsünün 25. Maddesinde göre gerçek kişiler üzerinde yargılama yetkisine sahipken Uluslararası Ceza Mahkemesinin devletler üzerinde herhangi bir yargılama yetkisine sahip değildir.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin 6. ve 7. Maddesine göre soykırım, savaş suçlarında yetkilidir. Bu suçlardan birini işleyen devleti 25.maddeye göre cezalandırabilir.

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİ'NİN YETKİ BAKIMINDAN KONUMU

Uluslararası Mahkemenin yargı yetkisine giren ve Roma statüsünde belirlenen suçu işleyen kimse, Türkiye topraklarında bulunduğu takdirde Türk Ceza Kanununun ve ilgili mevzuat uyarınca Türk mahkemelerinde yargılanır. Bu konuda Ankara mahkemeleri yetkilidir. Ancak, Ulusal Mahkemenin yetki yönünden ulusal yargıya önceliği vardır. 2004'te yapılan değişiklikler sonucu Anayasanın 38. Maddesinin XI hükmüyle “Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez” hükmü öngörülmüştür.³

DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE HOCALI KATLİAMI

Öncelikle Karabağ isminin ne anlamına değinecek olursak birçok anlam içermektedir. Hem Azerbaycan Türkçesinde hem de diğer Türkçelere bakacak olursak “kara” renk dışında “yoğun” “kalın” “büyük” ve d. anlamları vardır. Bu açıdan “Karabağ” “Büyük Bağ” “Sefalı Bağ” anlamlarını da içermektedir.⁴ Adı gibi kendisi de bahtsız olan “Dağlık Karabağ” sorunu çok eski tarihe dayanmaktadır. Tarih boyu Osmanlı İmparatorluğu dahilinde yaşayan Ermeniler Osmanlı İmparatorluğuna ihanet ederek toprak talep etmiş ve Rusya'yı arkasına almıştır. Erme-

3 Hacı Sarıgüzel, Uluslararası Ceza Mahkemesi, DergiPark, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/155556> ET: 11.12.2019

4 Virtualekarabakh <http://www.virtualekarabakh.az/tr/post-item/22/31/karabag-in-etimolojisi-arazisi-ve-sinirlari.html> (ET: 11.12.2019)

nilerin 1980'lerin başında Karabağ'a yerleştirilmesinin artması tesadüf olmadığını görüyoruz. Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliğinin dağılmakta olan yıllarda Ermenistan Rusya'ya daha da yakınlaşmaya başladı. Rusya'nın ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'a gözünü dikmesi tesadüf değil. Çünkü isminden de belli olduğu gibi "Dağlık Karabağ" stratejik konuma sahiptir. Bu bölgede altın rezervlerinin, şifalı bitkilerinin ve d. şeylerin bu bölgede olması dikkatleri üzerine çekti. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan çok büyük bir sorunla karşı karşıya kalıyor. Yeni bağımsızlık kazanmış bir devlet Azerbaycan, diğer taraftan yeni bağımsız olmuş Ermenistan tarafından Rusya'yı arkasına alarak onun, askeri silahlarını kullanarak ezelden beri Karabağ'da yaşayan Azerbaycan vatandaşlarını kendi yurtlarından zorunlu göç ettirilmiş ve ilk işgalini 26 Aralık 1991 tarihinde Hankendi (Xankəndi) arazisini işgal etmişti. Toplam nüfusu 53 bin olan bu yer Azerbaycan halkının eli silahsız olmasına rağmen eli silahlı katillere karşı dik durması sonucunda 100'lerce kişi şehit edilmiş 10 binlerce kişi zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Bundan sonra sırasıyla 26 Şubat 1992 de Hocalı, (Xocalı), Şuşa, (8 Mayıs 1992) Laçın, (18 Mayıs 1992) Hocavend, (Xocavənd-2 Nisan 1992), Kelbecer, (Kəlbəcər-2 Nisan 1993) Ağdere, (Ağdərə-7 Temmuz 1993) Ağdam, (23 Temmuz 1993) Cəbrayıl, Füzuli, (İkiside 23 Ağustos 1993) Qubadlı, (Qubadlı-31 Ağustos 1993) ve en sonda da 29 Ekim 1993 te Zəngilan (Zəngilan) Ermeni ve Rus militanları tarafından işgal edildi. Şuşa da 193, Laçın da 259, Hocavend de 145, Kelbecer de 217, Ağdam da 538, Cəbrayıl da 347, Füzuli de 528, Qubadlı da 232, Zəngilan da ise 191 bir kişi amansızca katledilmiştir.⁵ Karabağ vilayetinde toplamda Azerbaycan halkı toplamda 20000 şehit vermiştir. Bunun yanısıra bu bölgelerdeki tarihi abideler, yaşayış yerleri, fabrikalar ve d. şeyler kullanılamaz hale getirilmiştir. Toplamda 1 milyon göç verilmiştir. Azerbaycanın en büyük kanayan yarası ise Karabağ vilayetinin Hocalı kentidir. Ermeni güçlerinin Azerbaycan ile Ermenistan savaş sırasında Sovyet ordusunun o zaman Hankendi'de bulunan 366. Motorize Alayının yardımıyla 25 Şubatın 26 Şubata bağlayan gece Dağlık Karabağ'ın Hocalı

5 Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı <https://economy.gov.az/article/occupied-territories/21703> (GT: 11.05.2017 – ET: 11.12.2019)

kasabasına girerek 106,sı kadın, 70 i yaşlı 63 ü çocuk toplamda 613 kişi katledildi. 1275 kişi eşir alınırken 150 kişiden halen haber alınamamaktadır. 483 kişi sakat bırakılmış ve bunların 76 sının 1 yaşı bile olmamıştı. 6 aile tamamen katledilirken 26 çocuk her iki velisini, 130 çocuk ise bir velisini kaybetmiştir. Yine resmi rakamlara göre 56 kişi diri diri yakılmış, kafasının derisi soyulmuş, gözleri çıkartılmış, kadınların döşleri kesilmiştir.⁶ Bir arkadaşımın ele geçirdiğimiz eve girerken 13 yaşındaki kızı duvara çivilemişlerdi Türk çocuğunun bağırsı çağırışları duyulmasın diye annesin memesini kesip ağzına soktuk. Daha sonra Türk çocuğunun Başından, sinesinden ve karnından derisini soydum saate baktım Türk çocuğu 7 dakika sonra kan kaybından öldü. Akşam bunu 3 Türk çocuğuna daha yaptık. Türk çocuğuna bunu yaptığım bu işkenceler için kendimi rahatsız hissetmiyorum. Ama ruhum halkımın yüzde birinin ile intikamını aldığım için sevinçten mutluyum.⁷ Bu sözleri sözde doktor özde seri katil Ermeni Zori Balayan kendi kitabında bahsetmiştir. Şuan İnterpol tarafından kırmızı bültenle aranmakta ve yıllardır bulunamıyor.

TÜRKİYE’NİN DAĞLIK KARABAĞ POLİTİKASI

Tarihten gelen etnik kökene dayanarak Türkiye Azerbaycan ilişkileri her zaman dost ve kardeşçesine olmuştur. Dağlık Karabağ sorununda da Türkiye hiç şüphesiz bu işgale ve vahşete karşı tepkisini ortaya koymuş ve Azerbaycanın yanında olmuştur. O zamanki dönem başkanı Demirel Ermenistana giden transit yardımları kesmiş, Anadolu da ki 3. Ordu alarma geçirilerek Ermenistan sınırına çekerek Türkiye Hükümetinin haklı tepkisini ortaya koymuştur. Yine o dönemin mühalif lideri Alparslan Türkeş kendi sert tepkisini de ortaya koymuş bir an önce ateşkes imzalanıp Ermenilerin Azerbaycan topraklarından çıkmasını talep etmiştir. Türkiyede bahsi geçen dönemde ilk destek “Milliyet” gazetesinden geldi. Milliyet gazetesi 1991 ile 1994 yılları arasında sürekli olarak gazete başlıklarında Karabağ’la ilgili yazılara yer verdi. Bu başlıklar: “Karabağ Azerilerin”, “Erivan’dan Geri

6 Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

7 Semanur Sönmez, 13 yaşındaki çocuğun derisini soydum, haber7,2016

Adım” , “Azeri-Ermeni Uzlaşması” , “Türkiye Arabulucu Olsun” , “Ermenistan ile İlişkilere Bakış” , “Karabağ’da Barış Uzak”⁸ adıyla yer aldı.

HOCALIDA YAŞANANLAR KATLİAM MI? SOYKIRIM MI?

Hocalıda yaşanan bu olaylardan sonra uluslararası medya çalışanları olayı gelip kendileri izlemiş ve orada öldürülenlerin çok acımasız bir şekilde katledildiğini görmüşler. Azerbaycan Milli Meclisi 1994 yılında düzenlenen oturumda vahşicesine ve amansızca katledilen 613 vatandaşı için Hocalıda yaşananları “Soykırım” olarak kabul etti. Hocalıda yaşananları “Soykırım” olarak kabul eden ülkeler: Meksika, Pakistan, Bosna Hersek, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Peru, Sudan, Honduras, İslam İşbirliği Teşkilatının Parlamentolar Birliği ve ABD’nin birkaç eyaletidir. Türkiye hükümeti ise birçok şehirlerinde “Soykırım” abidelerinin olmasına rağmen bu olayı “Soykırım” olarak değil “Hocalı Katliamı” olarak tanıyor. 2012 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan toplantıda Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi üyeleri özellikle aslen Azerbaycan Türkü olan o dönemki Milliyetçi Hareket Partisinden olan Milletvekili Dr. Sinan Oğan Hocalı Soykırım olarak tanınsın diye tasarı sunmuştu. Ancak Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından bu reddedilmiş ve “Katliam” olarak gösterilmiştir.⁹ Bundan sonraki Hocalı için özel oturum düzenlenmiş ve Adalet ve Kalkınma Parti grubu üyeleri Hocalıda yaşanan katliamı kınamış ve Ermenilerin derhal Azerbaycan Topraklarını terk etmeyi ve Azerbaycan’ın toprak ve arazi bütünlüğüne saygı göstermeye davet etmişti. Bahsi geçen konudaki sonuca gelecek olursak, dünya ülkelerin ellerinde olan ciddi belgelerin olmasına ve yüzlerce kişinin acımasızca ve amansızca katledilmesi, binlerce kişinin zorunlu olarak göç ettirilmesine rağmen bazı ülkeler Hocalıda yaşanan Soykırımı “Soykırım” (veya Katliam) olarak tanımamakta ısrarcılar. Diğer birçok ülkelerin ise Hocalıda yaşananları “Soykırım” olarak kabul

8 Elşad Eyvazlı, Türk Basınında Dağlık Karabağ Sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah Gazeteleri Örneği, Dergipark, YY:2017, (GT: 27.07.2017 – ET: 11.12.2019) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336049>.

9 Turan YILMAZ, Katliam mı Soykırım mı, Hürriyet Gazetesi, 23.02.2012

etmektedir. Yani dünyada tamamen çözülemeyen sorunların bir tanesi de Azerbaycan'ın ve Türk dünyasının kanayan yarası Karabağ sorunudur.

KARABAĞ SORUNU İLE İLGİLİ AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ KARARLARI

Bugün ABD, Fransa gibi ülkelerde Ermeni lobilerinin sıcak faaliyeti göz önündedir. 1992 yılında ermeni ve Rus askerlerinin Azerbaycan topraklarını işgal etmek için askeri operasyonları yeterince genişlemiştir. Ancak o dönemde ister uluslararası örgütler isterse de uluslararası mahkemeler bu olayı objektif bir şekilde değerlendirmemiştir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti aynı sene Birleşmiş Milletlere üye olmak istediğini bildirmiş ve 1992 senesinde Azerbaycan Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Aynı dönemde New York'ta Azerbaycanın Birleşmiş Milletler Temsilciliği açıldı. 1992 yılında Şuşanın işgalinden sonra Birleşmiş Milletlere başvurdu, ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ Sorunuyla ilgili bir bildiri yayımladı. Bildiride Dağlık Karabağda durumun kötüleşmesinden rahatsızlık duyulduğunu ve oradaki mecburi göçmenlere yardım edilmesini ifade edilmiştir. 1993 yılında Kelbecer ermeniler tarafından işgal edildi ve Azerbaycan Birleşmiş Milletlere müracaat ederek görüş bildirmesini talep etti. Aynı yılın 6 nisanında Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi Başkanı bir bildiri yayınladı. Yayımlanan bildiride Ermeni güçlerinin Kelbecere müdahale edilmesine endişe duyduğunu dile getirmiş aynı zamanda toprak bütünlüğünün korunması ilkesinide hatırlatmıştır. Ayrıca bu sorun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde barış süreci içinde çözülmesini bildirmiştir. 23 Temmuz 1993 senesinde ermenilerin Ağdam bölgesini işgal etmesi Birleşmiş Milletlerin kararını görmezden geldiğini bir daha ıspat etmiştir. Temmuz ayının sonunda Birleşmiş Miletler Güvenlik Konseyi toplanmış bu çatışmada 853 nolu karar kabul edilmiştir. Bu bildiride ermeniler işgal ettikleri Azerbaycan Toprağı olan Ağdam dahil diğer tüm ilçelerden çıkmasını talep etti. 1993 yılının ağustos ayında Ermenistan ordusu Azerbaycanın Füzuli ilçesini işgal eymeye başlarken Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bildiri yayımlamış

ve bu bildiriye Açık bir şekilde Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan toprağı olduğunu belirtmiş ve bölgedeki durumdan endişeli olduğunu dile getirmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı başkanı 1993 te bahsi geçen bölgeye seferi zamanı Zengilan işgale uğradı. Azerbaycan yenide Birleşmiş Milletlere müracaat etmiş yeniden müzakere sonucunda 884 nolu karar kabul edildi. Bu karardada Horadiz kasabasından ve Zengilan ilçesinden işgalcilerin geri çekilmesini bildirmiştir. Ancak bu karar da diğer kararlar gibi uygulanmamıştı. Birleşmiş Milletler kabul ettiği belgelerde Uluslararası hukukun önemli ilkelerini görmezden geldiğini görüyoruz. Bu bildirilerde saldırganın ceza almasına yönelik hiç bir mekanizma öngörülmemiş ve bildirilerde sürekli “yerli ermeni halkı” ifadesi kullanılarak gerçek katiller gizletilmiştir.¹⁰

Bir diğer Mahkeme Avrupa İnsan Hakları mahkemesinde olan davaya bakacak olursak 6 Azerbaycan vatandaşı Ermenistan tarafını, 1 Ermeni vatandaşı ise Azerbaycan tarafına dava açmış ve bu dava sonucunda her iki tarafta bir birine maddi ve manevi taminat ödemek zorunda kaldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Dağlık Karabağda yaşanan savaştan dolayı göç (mülteci) sorunu ölüştürmüş ve burada her iki tarafın da maddi ve manevi zarara uğradığını, bu durumdan ötrü zararların hesaplanmasının zor olduğunu belirterek hem Azerbaycan hem de Ermenistan tarafından şikayetçi olan kişilere 5000 euro tazminat ödenmesini talep etti. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mahkeme masrafı olarak Ermenistanın şikayet ettiği Azerbaycanlı davaçılara 28 bin 642 sterlin Azerbaycanın şikayet ettiği Azerbaycanlı davacılara ise 30 bin euro ödemesi kararını verdi.¹¹

SONUÇ

Dağlık Karabağ sorunu uzun yıllardır bir çözüme kavuşturulamadı. Dağlık Karabağda ciddi insan hakları ihlaline bakmayarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde yapılan toplantılarda Ermeni yanlısı olan, daha aydın bir şekilde aydınlatmak gerekirse Ermeni lobilerinin Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransanın aktif müdahaleleriyle

¹⁰ https://garabagh.net/content_250_tr.html

¹¹ Kayhan KARACA, AİHM'den üç önemli karar, DW, 11.12.2017

aranan çözüm ve teklifler Azerbaycan(Bakü) tarafından haklı olarak kabul edilmeyerek Diplomatik sorun çözülmeze girdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin aldığı 822,853,874,884 nolu kararlar ve Güvenlik Konseyinin “Azerbaycanda Mültecilere ve Mecburi Göçmenlere Olağanüstü Yardım” “Azerbaycanın İşgal Olunmuş Topraklarında durum” kararlarına dayanarak yola çıkarsan Ermenistan tarafı Azerbaycan Cumhuriyetinin egemenliğine,¹² toprak ve arazi bütünlüğüne Uluslararası arenada saygı göstermeli, Azerbaycana ait Dağlık Karabağ bölgesinden kayıtsız şartsız ve tartışmasız çıkmalıdır. Birleşmiş Milletlerin 1948 tarihli aldığı “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması” hakkındaki kararlara tekrar deyinerek:

- Grup Üyelerinin Öldürülmesi
- Grup Mensuplarına Ciddi Bedensel ve Zihinsel Zarar Verilmesi
- Kasten Yaşam Şartlarını Değiştirme¹³

Maddelerini ele alacak olursak Ermenistan ve ona yardım ve yataklık eden taraf veya tarafların Dağlık Karabağda özellikle Hocalıda acımasızca yaptığı işgenceler, öldürmeler ve zulümleri de göz önünde bulundurarak bahsi geçen tarafların yukarıda bahsedilen maddeler tarafından bir an önce cezalandırılmalı ve yargılanmalı ve Ermenistan tarafı Azerbaycanın işgal ettiği Dağlık Karabağ bölgesini terk etmelidir. Savaş zamanında zarar verilen mülklere, zorunlu göç eden insanlara maddi ve manevi olarak tazminat ödenmelidir. Ancak Görünen şu ki isterse Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, isterse de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı kararları uygulamadığı ve geciktirdiği sürece ermeniler Azerbaycan Topraklarını terk etmeyecek ve bahsi geçen topraklarda daima asılsız iddialarını koruyacaklar.

12 https://garabagh.net/content_186_tr.html

13 Bahadır Bumin ÖZARSLAN, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı, Hukukdergi, Hacettepe, (GT: 04.01.2014 – ET: 11.12.2019) <http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C4S1makale9.pdf>

KAYNAKÇA

encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/what-is-genocide

Doğan İlyas – Devletler Hukuku.

Sarıgüze Hacı, Uluslararası Ceza Mahkemesi, DergiPark, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/155556> ET: 11.12.2019

Virtualkarabakh <http://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/22/31/karabag-in-etimoloji-si-arazisi-ve-sinirlari.html> (ET: 11.12.2019)

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı <https://economy.gov.az/article/occupied-territories/21703> (GT: 11.05.2017 – ET: 11.12.2019)

Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

Sönmez Semanur, 13 yaşındaki çocuğun derisini soydum, haber7,2016

Eyvazlı Elşad, Türk Basımında Dağlık Karabağ Sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah Gazeteleri Örneği, Dergipark, YY:2017, (GT: 27.07.2017 – ET: 11.12.2019) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336049>

YILMAZ Turan, Katliam mı Soykırım mı, Hürriyet Gazetesi, 23.02.2012

https://garabagh.net/content_250_tr.html

KARACA Kayhan, AİHM'den üç önemli karar, DW, 11.12.2017

https://garabagh.net/content_186_tr.html

ÖZARSLAN Bahadır Bumin, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı, Hukukdergi, Hacettepe, (GT: 04.01.2014 – ET: 11.12.2019) <http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C4S1makale9.pdf>

Mahmudov Yakup, Şükürov Kerim, Karabağ - Gerçek tarih, olgular, belgeler. Bakü, 2005

“TEK KUŞAK – TEK YOL” PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ

CHINA-KAZAKHSTAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE “ONE BELT – ONE ROAD” PROJECT

İlkin JAFARLI

Özet

Makalede, Çin-Kazakistan ilişkilerinin güncel durumu ve bu ilişkilerin gelecekteki gelişme potansiyeli Pekin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” projesi bağlamında analiz edilmiştir. Çin’in bu projeyi kullanarak Kazakistan’la ilişkilerini nasıl geliştirdiği örnekler üzerinden anlatılmıştır. Günümüzde Kazakistan, “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin kapsadığı ülkeler içerisinde Çin’in ilişkilerini en üst düzeyde ilerlettiği ortağıdır. Ülkeler arası ikili ilişkiler neo-liberal karşılıklı bağımlılık teorisi aracılığıyla ele alınmıştır. Bağımsız değişkenin “Tek Kuşak – Tek Yol” projesi olması sebebinden özellikle, ticaret devletleri yaklaşımı kullanılmıştır. Karşılıklı ilişkilerin güncel durumunu anlayabilmek ve muhtemel gelişim potansiyeli hakkında çıkarımlarda bulunabilmek için işbirliğine taraf ülkelerin bütünsel, bağlamsal ve öznel olarak anlaşılması, nitel araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. İlk bölümde Çin-Kazakistan ilişkilerinin güncel durumu ticaret anlaşmaları, sermaye yatırımları vb. üzerinden değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise karşılıklı ilişkilerin gelecekte hangi yönde evrileceğiyle ilgili çıkarımlar ortaya konulmuştur. Bu çıkarımlara göre, “Tek Kuşak – Tek Yol” bağlamında proje ve stratejilerin gerçekleştirilmesi, iki ülke arasında neo-liberal karşılıklı bağımlılık karakterli ekonomik-ticari ilişkiler oluşturacak, Kazakistan’ın ekonomik kalkınmasını ve dünya pazarına entegrasyonunu sağlayacak ve her iki ülkede iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlanmasını garantileyecektir. Çıkarımların doğrulanması için esas ön koşul Çin dış politikasının emperyalist-sömürgeci özelliklerden arındırılmasıdır.

Anahtar kelimeler: “Tek Kuşak – Tek Yol”, Çin, Kazakistan, Karşılıklı Bağımlılık, Ticaret.

Abstract

In this article, the current situation of the China-Kazakhstan relations and the future development potential of these relations are analyzed in the context of Beijing’s “One Belt – One Road” project. How China has developed its relations with Kazakhstan by using this project is explained through examples. Today, Kazakhstan is the partner of China that has advanced its relations at the highest level among the countries covered by the “One Belt – One Road” project. Bilateral relations between countries are handled through the neo-liberal interdependence theory. Since the independent variable is the “One Belt – One Road” project, the trading states approach was used in particular. In order to understand the current status of mutual relations and make inferences about the potential for future development, a holistic, contextual and subjective understanding of the countries that are parties to cooperation has been used as a qualitative research method. In the first part, the current status of the China-Kazakhstan relations was evaluated over trade agreements, capital investments, etc. In the second part, inferences about the direction in which future relations will evolve are presented. According to these inferences, the realization of projects and strategies in the context of “One Belt – One Road” will create economic-commercial relations between the two countries with neo-liberal interdependence character, will ensure Kazakhstan’s economic development and integration into the world market, and it will ensure the consolidation of the internal political, economic and social order in both countries. The main prerequisite for the verification of the inferences is the cleansing of Chinese foreign policy from imperialist-colonial features.

Key words: “One Belt – One Road”, China, Kazakhstan, mutual interdependence, trade.

GİRİŞ

“Tek Kuşak – Tek Yol” (OBOR) girişimi, tarihi İpek Yolu’nun ruhunu yeniden canlandırmak ve Asya kıtasında yüzyılın kehanetini gerçekleştirmeye yönelik bir adımdır. “Tek Kuşak – Tek Yol”, çeşitli mega-projelerden oluşuyor, ancak iki ana program – “Deniz İpek Yolu” (MSR) ve “İpek Yolu Ekonomik Kemeri” (SREB) bu projenin esasını oluşturuyor.

Çin hükümetinin modern koşullarda büyük İpek Yolu’nun yeniden canlanmasını amaçlayan yeni girişimi, Kazakistan Cumhuriyeti de dahil olmak üzere proje güzergahında bulunan ülkeler arasında ticari-ekonomik ve yatırım işbirliği için yeni fırsatlar oluşturuyor. Ayrıca, girişimlerin pratik uygulanması için Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ve İpek Yolu Fonu gibi yeni finansal kalkınma kurumları da yaratıyor. Bu kurumların sermayesi altyapı projelerine harcanmaktadır. Bu sebepten, makale “Tek Kuşak – Tek Yol”un rolünü ve Çin-Kazakistan ilişkileri, Kazakistan Cumhuriyeti’nin ekonomik gelişimi üzerindeki etkisini ele almıştır. Kazakistan Cumhuriyeti, “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin amacına ulaşmada çok önemli olan doğal kaynaklar bakımından zengindir. Bu çalışmada, tüm bu faktörlerin proje bağlamında devletler arası ikili ilişkilere etkisi ele alınmıştır.

Çin-Kazakistan karşılıklı ilişkileri ve “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin ilişkiler üzerindeki etkisi, literatürde çeşitli perspektiflerden ele alınmış, farklı çıkarımlar geliştirilmiştir. Örneğin, Zh. Bagitzhanova, G. Jumadilova ve A. Chaukerova’nın “China’s “One belt – One Road” initiative” makalesi, Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin çağdaş uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve etkisini değerlendirmiş ve yazarlar, Çin’in Kazakistan’daki çıkarlarının öncelikli alanlarını araştırmışlar. K. Gasparyan, “Участие Казахстана в инициативе Китая “Один пояс – Один путь”” [Kazakistan’ın Çin’in “Tek Kuşak - Tek Yol” girişimine katılımı] makalesinde, bu katılımın sorunlarına değinmiştir. A. Islamjanova, I. Iddrisu, R. Suy, D. Bekbauova ve A. S. Suleiman’ın “The Impact of Silk Road Economic Belt on Economic Development of the Republic of Kazakhstan: The Case of Khorgos City” makalesinde Kazakistan Cumhuriyeti’nin “Tek Kuşak – Tek Yol” projesine katılımının bazı stratejik yönleri ve olası ekonomik etki-

leri incelenmiştir. A. Beloglazov, “Китайско-Казахстанские отношения в контексте строительства Экономического пояса Шёлкового пути” [İpek Yolu Ekonomik Kuşak İnşaatı Bağlamına Çin-Kazakistan İlişkileri] makalesinde, Çin-Kazakistan işbirliğinin Avrasya’daki bölgesel entegrasyon süreçlerine etkisini ele almıştır. “China – Kazakhstan Economic Cooperation and One Belt One Road Construction” isimli makalede, yazar G. Svetlana, enerji işbirliği, mevcut ticaret altyapısı ve “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin uygulanmasına yönelik beklentileri de içeren iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin ana bileşenlerinin orijinal bir analizini yapmıştır. A. A. Tokeeva ve Yu. G. Chernyshov ise, “Политика памяти и экономическое сотрудничество: пример реализации стратегии Китая “Один пояс — один путь” в Казахстане” [Bellek Politikası ve Ekonomik İşbirliği: Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” Stratejisinin Kazakistan’da Uygulanması Örneği] makalelerinde, Pekin’in proje kapsamında Kazakistan’da yürüttüğü operasyonlarda kullandığı stratejiler gözden geçirilmiştir. Literatürden seçilip kaynak olarak kullanılan diğer makalelerde, genellikle, devletler arası mevcut ilişkiler farklı yönlerden araştırılmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu makalede ise, “Tek Kuşak – Tek Yol” bağlamında hem güncel ilişkiler ele alınmış hem de gelecek fırsatlar hakkında çıkarımlar geliştirilmiştir.

Araştırma konusu neo-liberal karşılıklı bağımlılık teorisi çatısı altında işlenmiştir. Çin-Kazakistan ilişkilerinde ulusötesi aktörlerin rolüne ve etkisine değinilmiştir. Teorik analiz sonucunda, ikili ilişkilerdeki dış politika tercihlerinde refahın ve ticaretin önem arz ettiği ortaya çıkmıştır. İki devlet arasında bağımlılık koşullarında bile birbirleriyle işbirliğine girme konusunda bariz bir istek vardır. Çin’in bu işbirliğine yaklaşımı ise neo-liberal “ticaret devleti” kavramı bağlamında yorumlanmıştır. Pekin’in gelişen ekonomisi ve dünyanın en yeni “ticaret devleti” olarak ortaya çıkması, bu ikili ilişkilerinin çoğunu yönlendirdiği gibi Kazakistan’la ilişkilerin de özelliklerini belirliyor. Bir “ticaret devleti” olarak Çin’in petrol ve gaz, hammadde ve mineraller, dış pazarlara olan ihtiyacı, Kazakistan gibi gelişmekte olan ekonomilerle bağlarını güçlendirmesine sebebiyet veriyor.

Çin-Kazakistan ilişkilerinin mevcut durumunu değerlendirebilmek ve muhtemel gelişim fırsatları hakkında çıkarımlar oluşturabilmek için işbirliğine taraf devletlerin bütünsel, bağlamsal ve öznel olarak anlaşılması, nitel araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişimi üzerinde etkisi olan “Tek Kuşak – Tek Yol”un bazı yönlerinin analizi öncelikle ikincil verilerin kullanımına dayanmaktadır. Bu, projenin doğasından kaynaklanmaktadır. “Tek Kuşak – Tek Yol”, proje taslağında belirtilen bazı katılımcı ülkelerde henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu nedenle, proje üzerinde literatürün kullanılabilirliği hâlâ çok azdır. Makale için kullanılan kaynakların çoğu, akademik dergi ve gazete makaleleri, “Tek Kuşak – Tek Yol” projesiyle ilgili konularda düzenlenmiş konferanslarda sunulmuş çalışmalardan oluşmaktadır. Özellikle, Kazakistan’da bu konuyla ilgili konferans, oturum ve paneller düzenlenmekte ve Çin’le karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine önem verilmektedir.

Birinci bölümde ülkeler arası ilişkilerinin mevcut durumu ekonomik işbirliği, ticaret anlaşmaları, sermaye yatırımları vb. üzerinden ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Çin-Kazakistan ilişkilerinin gelecekte hangi yönde evrileceği ve her iki ülke için ne tür fırsatların oluşacağıyla ilgili çıkarımlar öne sürülmüştür. Bu çıkarımlara göre, “Tek Kuşak – Tek Yol” bağlamında proje ve stratejilerin gerçekleştirilmesi, iki ülke arasında neo-liberal karşılıklı bağımlılık karakterli ekonomik-ticari ilişkiler oluşturacak, Kazakistan’ın ekonomik kalkınmasını ve dünya pazarına entegrasyonunu sağlayacak ve her iki ülkede iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlanmasını garantileyecektir. Çıkarımların doğrulanması için esas ön koşul Çin dış politikasının emperyalist-sömürgeci özelliklerden arındırılmasıdır.

1. ÇİN-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE “TEK KUŞAK – TEK YOL” GİRİŞİMİNİN GERÇEKLEŞMESİ YÖNÜNDE KAYDEDİLEN İLERLEMELER

7 Eylül 2013’te Çin Halk Cumhuriyeti lideri Xi Jinping, Astana’daki (şimdiki Nursultan) Nazarbayev Üniversitesi’nde bir konuşma yaptı. “Halkların dostluğunu güçlendirme, birlikte parlak bir gelecek kurma”

başlıklı konuşmasında, Çin'in iç pazarını Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlayacak bir ekonomik kemer oluşturma planlarını açıkladı. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in konuşmasından hemen önce Xi Jinping'in bu iddialı girişim hakkındaki ifadesi tesadüf değildi, çünkü bu projenin uygulanmasında Çin ve Kazakistan arasında önemli bir bağlantı olduğu ortaya çıktı. Konuşmasında Çin lideri, daha yakın ekonomik ilişkiler kurmak, işbirliğini derinleştirmek ve Avrasya bölgesinde kalkınma alanını genişletmek için yenilikçi bir yaklaşım benimsemeli ve birlikte tarihi İpek Yolu üzerinde ekonomik kemer oluşturmalı olduklarını belirtti. Bu proje, belirli bir rota üzerindeki tüm ülkelerin insanlarına fayda sağlayacak büyük bir anlaşma olacaktı. Xi Jinping'e göre, yeni ekonomik kemer Çin ekonomisini Batı ekonomisine bağlayacak, büyük İpek Yolu'nun eski kara ticaret yollarının yeniden canlanmasını sağlayacaktı. Daha sonra bu proje "İpek Yolu Ekonomik Kemer" girişimi olarak tanındı. Bu kıtasal girişimin yanı sıra, Ekim 2013'te Endonezya'ya yapılan devlet ziyareti sırasında Xi Jinping tarafından sunulan "Deniz İpek Yolu" isimli başka bir girişim de ortaya çıktı. "Deniz İpek Yolu", Çin limanlarını Asya'daki diğer limanlara ve nihayetinde Avrupa'ya bağlamayı amaçlıyor. İlerleyen dönemde "İpek Yolu Ekonomik Kemer" ve "Deniz İpek Yolu" projeleri "Tek Kuşak – Tek Yol" girişimi çatısı altında eşleştirildi (Jin, Duisekina ve Ashinova, 2019, s. 47–48). Bu konuşmadan sonraki yaklaşık 7 yılda Çin ticaret devleti yaklaşımı esasında Kazakistan'la çeşitli alanlarda ekonomik işbirliğini ilerletti ve bu politika iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık oluşmasına neden oldu.

1.1. Çin–Kazakistan Ekonomik İlişkilerinin Tarihi, Detayları ve Belirleyici Özellikleri

Kazakistan'ın Çin ile olan bağları, iki ülkenin 3 Ocak 1992'de diplomatik ilişkiler kurmasından bu yana katlanarak büyüyor. O zamandan beri, iki ülke arasındaki ilişkiler güçlü bir dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı saygı haline geldi. Kazakistan ve Çin, uzun vadeli ve kapsamlı bir stratejik ortaklık geliştirmekle karşılıklı olarak ilgileniyorlar. Ekim 1993'te dönemin Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Çin'e ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi. Toplantıda, ülkeler arasın-

daki ikili ilişkilerin ilkelerini belirleyen “Kazakistan Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki dostane ilişkilerin ilkelerine ilişkin ortak deklarasyon” isimli ilk resmi belge imzalandı. Bu tarihi ikili anlaşmanın imzalanmasından sonra, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Kazakistan Cumhuriyeti’ne olan önemi Rusya Federasyonu’ndan daha az değildi ve ilerleyen dönemde derinleşen ekonomik ve ticari ilişkiler Çin’in Kazakistan açısından önemini sergilemiş oldu (Islamjanova, Iddrisu, Suy, Bekbauova ve Suleiman, 2017, s. 183). Bu gelişmeler, Sovyetlerin dağılmasından sonra Kazakistan’ın Rusya’dan bağımlılığını azaltmak için esas hedef olarak Çin’le devletler arası ilişkileri geliştirme siyasetini seçtiğini gösteriyor.

Yaklaşık 28 yıllık bir süredir Çin-Kazakistan ilişkilerinin tüm dönemlerinde, iki ülke bağları sıradan komşulardan önemli stratejik ortaklara doğru giderek daha fazla ilerledi. Değişim ve etkileşimlerinin sürekli olarak güçlenmesi ile birlikte, ekonomik ve ticari işbirliğinin ivme kazanmasının yanı sıra, Çin ve Kazakistan arasındaki altyapı inşaatı, borsa işlemleri, özellikle bilim diplomasının teşviği, yeni teknolojiler, ulaştırma, haberleşme, eğitim vb. alanlarda ilerlemeler kaydedildi. Yatırım açısından, Kazakistan Çin’den yatırım çekme, pazar kapsamını genişletme ve ölçek ekonomisi oluşturma gibi konularda diğer ülkelerden daha büyük bir rol oynamıştır. 1995’ten bu yana Kazakistan, kaynak tabanını zengin enerji rezervleriyle kullanma dış politikasını en büyük avantaj olarak uygulamaya başladı ve Çin, hızlı büyüyen bir ekonomiye sahip komşu ülke olarak bu gerçeğin avantajını değerlendirdi. Bu nedenle, Çin ve Kazakistan son 30 yılda enerji alanında sürdürülebilir işbirliği içindeler. Ancak, Çin ve Kazakistan’ın enerji işbirliğinde hâlâ bazı sorunlar var. İki ülkenin modern dünyanın gereksinimlerini karşılamak için daha etkili bir işbirliği modeli geliştirmesi gerekiyor. Çin Başkanı Xi Jinping, Çin’in Kazakistan ile olan ilişkisine büyük önem verdiğini ve Kazakistan’ın coğrafi konumdaki üstünlüğünü Çin’in diplomasisinin öncelikli yönü olarak gördüğünü vurgulamıştır. Buna ek olarak, Xi Jinping, dünya ekonomisinin entegrasyonu ile giderek daha fazla ülkenin karşılıklı ekonomik alışverişe sahip olduğunu ve Çin ve Kazakistan’ın da birçok ortak proje inşa ettiğinin altını çizmiştir (Svetlana, 2020, s. 43). Kazakistan’ın

hammadde zengini olması ve Çin’de bu rezervlere yüksek talep olması iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık durumu oluşturmuştur. 1990’ların ortasında oluşan bu bağımlılık iki ülkenin ilerleyen dönemlerdeki sık ekonomik ilişkilerini garantilemiştir.

Kazakistan, önemli doğal kaynak rezervleri ve büyük kıtalararası ticaret ve ulaşım yollarının kesişme noktasındaki konumu nedeniyle küresel ekonomik süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır. Kazakistan’ın bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren petrol ve gaz, devlet ekonomisinin büyümesinde önemli bir rol oynayan ve oynamaya devam eden lokomotif haline gelmiştir. Ülke, toplam transferlerin %60’ını kapsayan madencilik endüstrilerine ve özellikle, GSYİH’nın %25’inden fazlasını oluşturan petrol sektörüne son derece bağımlıdır. Kazakistan, büyük fosil yakıt rezervlerine ve uranyum, bakır, çinko gibi diğer mineral ve metallerin büyük stoklarına sahiptir. Ülkenin kanıtlanmış petrol rezervleri dünyanın dokuzuncu en büyüğüdür ve hidrokarbon üretimi GSYİH’nın yaklaşık %18’i oluşturuyor, 2015’te ise ihracatın yaklaşık %60’ını kapsıyordu. Petrol dışında Kazakistan, yurtdışında yüksek talep gören olan demir, krom, ferro alaşımları, çelik, alüminyum gibi metaller açısından da dünyanın en büyük üreticisidir (Islamjanova ve diğerleri, 2017, s. 180). Tüm bu doğal kaynaklar, Çin’in Kazakistan’la karşılıklı ticaret ilişkileri kurmasında en belirleyici faktör rolünü oynuyorlar. Pekin’in ticaret devleti yönümlü dış politika tercihlerinde hammadde zengini devletlerin bir adım daha öne çıktığı kanaatine varılabilir.

Belirttiğim gibi, Kazakistan doğal kaynaklar, özellikle mineral kaynaklar bakımından zengindir. Birçok enerji ve mineral rezervler: tungsten (%50), uranyum (%25), krom cevheri (%23), kurşun (%19), çinko (%13), bakır ve demir (%10) gibi küresel rezervlerin yüksek bir oranını oluşturmaktadır. Ayrıca, Kazakistan’ın petrol ve doğal gaz rezervleri çok zengindir. Kazakistan Rezerv Komitesi tarafından yayınlanan verilere göre, şu anda, Kazakistan’ın geri kazanılabilir petrol rezervleri 40×10^8 t ve geri kazanılabilir doğal gaz rezervleri ise 3×10^{12} m³ hacmindedir. Bununla birlikte, büyük bir enerji üreticisi olarak, tüketim kapasitesi son derece sınırlıdır. BP 2017 dünya enerji istatistikleri yılına

göre, Kazakistan 2016 yılında petrol üretiminin %19.2'sini ve doğal gaz üretiminin %67.3'ünü tüketmiştir. Uranyum kaynakları için ise iç talep yoktur, yani petrol ve gaz kaynaklarının yarısından fazlası ve tüm uranyum kaynakları ihracat için kullanılmaktadır (Svetlana, 2020, s. 46). Bu kaynaklara iç talebin aşağı olması doğal olarak Kazakistan'a ticaret partnerleriyle alışverişte dezavantaj oluşturuyor. Çin'in de bu dezavantajdan kendi açısından verimli şekilde faydalanarak Kazakistan'la karşılıklı bağımlılıkta daha avantajlı pozisyona sahip olduğunu öne sürebiliriz.

Çin-Kazakistan ilişkilerinin çeşitli alanlardaki yansımaları şu şekilde özetleyebiliriz (Tien, 2019, s. 277–80):

- *Ticaret işbirliği.* Çin Kazakistan'ın ikinci büyük ticaret ortağıdır. Çin Genel Gümrük İdaresi'ne göre, 2018'te ikili ticaret hacmi 19,885 milyar dolar hacmindeydi. 2017 yılının aynı dönemine göre %10.47'lik bir artış gerçekleşmişti. Bu miktarın 11.35 milyar dolarını (-2.52 %) Çin'in Kazakistan'a ihracatı, 8,535 milyar dolarını (+34,26 %) ise Kazakistan'ın Çin'e ihracatı oluşturuyordu. 1992 yılında resmi diplomatik ilişkilerin kurulması dönemi ile karşılaştırıldığında, karşılıklı ticaret hacmi bir bütün olarak neredeyse 46 kat artmıştı: 1992 yılında, sadece 433 milyon dolarlık ticaret yapılmıştı. Kazakistan'ın Çin'den ithal ettiği ana ürünler elektromekanik, tekstil ve yüksek teknoloji ürünleridir, Çin'e ihraç edilen ana ürünler ise rafine bakır, işlenmemiş alaşımlar, radyoaktif elementler, izotoplar, bakır cevheri, konsantreler ile petrol ve gazdır.
- *Enerji işbirliği.* Kazakistan, Çin'in enerji stratejisinde önemli rol oynamaktadır. 1997'de CNPC (Çin Ulusal Petrol ve Gaz Şirketi), Kazakistan'ın petrol üreten şirketlerinden Aktobemunaigaz Jsc'nin %60.3 hissesini satın aldı ve bununla iki ülke arasında enerji alanında güçlü işbirliği başlamış oldu. 27 yıl boyunca CNPC ve bazı büyük Çin petrol şirketleri, Aktobemunaigaz Jsc, Buzachi Operating Ltd, PetroKazakhstan, Karazhanbasmunai gibi farklı kazak petrol şirketlerinin belirli miktarda hisselerini satın aldı. 2010 yılında Kazakistan'ın petrol piyasasında Çinli şirketlerin payı yaklaşık %90 civarındaydı. CNPC, %21.5'lik oranla en fazla hisseye sahip şir-

ketti. Çin, Kazakistan’da ana petrol boru hatları ve gaz boru hatları inşasına da aktif şekilde katkı sağlamıştır. Şu anda, iki ülke arasında beş ana petrol boru hattı ve doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Onlar aracılığıyla, Kazakistan Çin’e 100 milyon tondan fazla petrol ve 183 milyar metreküpten fazlasını doğal gaz ihraç etmiştir.

- *Transit ve ulaşım işbirliği.* Çin ve Kazakistan arasındaki ilişkilerde, transit ve ulaşım işbirliğine özel ilgi duyulmaktadır. Kazakistan için bu işbirliğinin önemi, ülkede yeni demiryolu ve karayollarının gerçekleştirilmesi, yeniden inşası ve transit gelirlerin artması ise, Çin için Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan büyük İpek Yolu’nun yeniden canlandırılmasıdır. Şu anda, iki sınır demiryolu geçiş hattı mevcut: Dostyk (Kazakistan) — Alaşhankou (Çin) ve Altınkol (Kazakistan) – Horgos (Çin). 2018 yılı sonunda, Çin-Kazakistan sınırındaki “Horgos” kontrol noktasında Çin’in kargo cirosu %23,3 artarak 35,74 milyon ton olmuştur.
- *Döviz işbirliği.* 14 Aralık 2014’te Çin Halk Bankası ve Kazakistan Ulusal Bankası bir döviz takas anlaşması imzaladı. Takas hattının hacmi 7 milyar yuan/200 milyar tenge, anlaşmanın süresi karşılıklı anlaşmalı uzatma imkanı ile üç yıl olarak belirlendi. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra, Çin ve Kazakistan arasındaki ulusal para birimlerindeki karşılıklı anlaşmalar, sınır ticaretinden ortak ticarete geçmek amacıyla genişletildi. İki ülkenin ekonomik faaliyetleri kendi takdirine bağlı olarak, yuan ve kazak tengesiyle serbestçe dönüştürülebilir, mal ve hizmetler için ödeme yapılabilir.
- *Tarımsal işbirliği.* Tarım alanında Çin ve Kazakistan arasındaki ekonomik işbirliği daha az gelişmiştir. Çin için Kazakistan, düşük maliyetli ve kaliteli ithal gıda ürünlerinin yeni bir kaynağıdır, Kazakistan için ise Çin, ana yatırımcı ve büyük ihracat pazarıdır. 2018 yılında Kazakistan’ın tarım ürünlerinin Çin’e ihracatı %43 artmıştır. İhracatın ana maddeleri un, bitkisel yağ, soya fasulyesi, et ürünleri (sığır eti, kuzu, at eti, vb.), bal, mısır, buğday, arpa ve şekerdir. Son yıllarda, iki ülkenin tarım alanındaki yatırım işbirliğinin derinleşmesiyle birlikte, Kazakistan’ın tarım ürünlerinin Çin’e ihracatı da genişliyor

ve ortak projelerin sayısı artıyor. 2018 yılında Çin Kazakistan'da tarım alanına 200 milyon dolar yatırım yaptı. Şu anda, iki ülke arasında tarım alanında farklı ortak projeler uygulanmaktadır.

Kazakistan ve Çin arasındaki yatırım alanında işbirliği ise geleneksel olarak Kazakistan'a Çin yatırımlarını çekme bağlamında ele alınmaktadır. Aynı zamanda, Kazakistan'ın Çin'deki yatırımlarının hacmi de gözardı edilmemelidir ve Kazakistan'daki Çin yatırımlarının hacmiyle karşılaştırılabilir. Ancak birinci ikinciyle kıyasda 1:10 itibarıyla daha düşüktür. 2018 Kazakistan Ulusal Bankası verilerine göre, Kazakistan'ın Çin'deki her türlü birikmiş yatırım miktarı 4871 milyon dolardı. Aynı dönemde Kazakistan'daki Çin yatırımlarının değeri ise 15597 milyon dolar gibi yüksek bir rakamla ifade ediliyordu. Bu nedenle, Çin'in karşılıklı yatırımdaki net pozisyonu 10762 milyon dolar olarak ölçülse de bu alandaki işbirliğini tek taraflı olarak adlandıramayız (Dodonov, 2019, s. 88). Varılan sonuca göre, Çin Kazakistan'la ikili ilişkiler kapsamında enerji rezervleri ticareti alanında olduğu gibi karşılıklı yatırımlarda da göreceli üstünlüğü kendisinde barındırıyor. Bu üstünlüğün karşı tarafın bağımlılığına dönüşmesinin ise Çin açısından dezavantaj olabileceğini söylebiliriz. Çünkü bu durumda diğer devletler Çin'le karşılıklı ilişkiler kurmayı tercih etmeyebilir ve bu, Pekin'in dünya ekonomisindeki pozisyonuna zarar verebilir.

1.2. “Tek Kuşak - Tek Yol” Projesinin Ülkeler Arası İlişkilere Yansımaları

15. yüzyılda, Avrupa imparatorlukları yeni deniz yolları keşfetti, modern gemiler geliştirdi ve bu gelişmeler, bir zamanlar tüm Avrasya'yı birbirine bağlayan ağın – İpek Yolu'nun önemini azaltmış oldu. Beklenmedik bir şekilde, 2013'te Astana'daki konuşmasında Başkan Xi Jinping, “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin gerçekleştirileceğini açıkladı. Çin'in “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimi, Kazakistan'ın hem avantajlı coğrafi konumu hem de jeopolitik faydalarını kullanmasına yardımcı olacak bir ekonomik entegrasyon projesidir. Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan ağ, mal ve fikir alışverişini kolaylaştırmayı ve 3 milyardan fazla insanı entegre etmeyi vaat ediyor. Modern koşullarda İpek Yolu ülkelerine, Çin

mallarının satışı için ana geniş pazarlardan biri olmaları, Avrupa'ya hızlı transit gönderileri sağlamalarının yanı sıra yüksek ihtimalle çeşitli doğal kaynakların da (petrol, gaz, metaller, tahıl vb.) mevcudiyeti sebebinden Pekin'in ilgisi artıyor (Bagitzhanova, Jumadilova ve Chaukerova, 2018, s. 67). Görüldüğü üzere Çin, ekonomik gelişiminin ivme kazanmasının esas yolu olarak küresel karşılıklı bağımlı ticaret ağı kurmayı, mümkün kadar çok devleti bu ağın içine almayı ve bu ağda politika-belirleyici aktör olmayı görüyor.

Araştırmacılara göre, “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimi fikrini yeniden yaratmanın nedenlerinden biri Çin'in iç sorunlarıdır. 1978'den bu yana, Çin'in Doğu kesiminin gelişmesine odaklanan Başbakan Deng Xiaoping'in açıkladığı reform ve açılma politikasının uygulanması sonucunda, Batı ve Doğu arasındaki düzensiz Bölgesel Gelişme giderek daha belirgin hale geldi. Bugün, bu mesele Çin'in en ciddi sorunlarından biri haline gelmiştir. “Tek Kuşak – Tek Yol” kavramı sadece komşu ülkelerle işbirliğini güçlendirmek için değil, aynı zamanda Çin içindeki Batı ve Doğu bölgeleri arasındaki farkı hafifletmek için de tasarlanmıştır. Bu doğrultuda gelişme elde etmek için, Doğu üretim kapasitesinin Batı'ya transferini hızlandırmak, Çin'in batısı ile komşu ülkeler arasındaki potansiyel işbirliğinin olanaklarını ortaya çıkarmak gerekmektedir. Uluslararası projenin amaçlarından biri, Batı Çin için özellikle önemli olan bir Kara Köprüsü inşa etmektir. Çin resmilerine göre, “Tek Kuşak – Tek Yol”, Çin'in ekonomik dengesizliği sorununu çözmek ve bölgesel uyumlu kalkınma gerçekleştirilmesi için bir köprü görevini üstlenebilir (Jin, Duisekina ve Ashinova, 2019, s. 48). Bu projenin gerçekleşmesi sayesinde Batı Çin'de ticari etkileşim yaygınlaşa, altyapı yatırımlarının hacmi arta ve altyapı projelerinin inşası hızlanabilir. Tüm bunlar bu bölgenin ekonomik büyümesi tetikleyebilir.

“Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin ilan edilmesinden sonraki dönemde, Çin 80 ülke ile işbirliği anlaşmaları imzaladı. Farklı ülkelerdeki 87 eyalet Asya Altyapı Yatırım Bankası'na (AIIB) katıldı. 2018 yılında, Çin ve “Tek Kuşak – Tek Yol” üzerindeki ülkeler arasında ticaret hacmi 5 trilyon doları aştı, Çin'in bu eyaletlerdeki yatırım miktarı 2012-2017 yıllarında

60 milyar dolara ulaştı. 2017 yılında, “Tek Kuşak – Tek Yol” boyunca 57 ülkede 20,17 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapıldı. 46 ülkedeki Çinli işletmeler, 113 bin iş yerinin oluşturulduğu ticaret ve ekonomik işbirliği bölgelerini oluşturdular, yerel bütçelere ödenen vergi miktarı 2,86 milyar dolara ulaştı (Sultanov, 2019, s. 19). Tüm bu istatistikler, Çin’in günümüzde ve ilerleyen dönemde küreselleşmenin başat oyuncusu rolünü oynamayı hedeflediği sonucuna varmamıza sebebiyet veriyor. Bu kadar fazla ülkede, bu kadar yüksek yatırım yapmış devlet için bu devletlerin korumacı politikalar uygulaması, kendilerini küreselleşme çemberinin dışına çekmesi büyük ekonomik ve ticari kayıplar anlamına gelir. Bu yüzden, Pekin’in Kazakistan dahil tüm bu devletlerle ikili ilişkilerinde neo-liberal karşılıklı bağımlılık yöntemi politika-belirleyici rol üstleniyor.

“Tek Kuşak – Tek Yol”un kara kısmındaki rotası Çin - Orta Asya - Avrupa’dan geçmekle üç bölgeyi birbirine bağlıyor. Kazakistan aracılığıyla gelecekte yapılacak ikinci bir rota ise, Çin - Orta ve Batı Asya - Basra Körfezi - Akdeniz bölgelerini birbirine bağlayacak. Bu bağlamda, Çin’in Kazakistan’a olan ilgisi ve ilişkilerinin yoğunluğu artmaktadır (Beloglazov, 2017, s. 41). Çin’in ekonomik hedeflerini gerçekleştirmesinin sadece belirli rota üzerindeki ülkelerle karşılıklı ilişkileri geliştirmesi değil, tüm Avrasya’yı kapsayacak ve kontrol edecek ekonomik-ticari sistem oluşturması sonucunda olabileceği fikrini öne sürebiliriz.

“Tek Kuşak – Tek Yol”, ortak anlayış, güven ve değişimleri geliştirerek paylaşılan kalkınma ve zenginlik, barış ve dostluk için kazan-kazan karakterli işbirliğinin bir çerçevesi olarak takdim edilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti, çoğunlukla Doğu ve Batı Avrasya arasında bir geçiş köprüsü olarak “Tek Kuşak – Tek Yol” projesi için büyük bir potansiyel barındıran, petrol, gaz ve mineral gibi önemli kaynaklara sahip bir ülkedir. Bu nedenle, Kazakistan tarihi önemini yeniden canlandırmak ve Avrupa ile Asya arasında kendine özgü bir köprü olan Orta Asya bölgesinin en büyük iş ve transit merkezi olmak zorundadır. Her şeyden önce, Kazakistan, mükemmel bir coğrafi konum; ikincisi, yük trafiğinin sürekli büyümesi avantajı; üçüncüsü, Gümrük Birliği (CU) ülkelerinin pazarlarına doğrudan erişim ve olumlu bir yatırım iklimine sahiptir. Ka-

zakistan'ın "Tek Kuşak – Tek Yol" projesine katılıma ilgisi çok büyük ve açık. Trans - Avrasya ulaşım ve iletişim koridorunda bulunan Kazakistan, ulusal ekonominin modernizasyonu sürecini büyük ölçüde hızlandırabilir. Projeye katılım altyapı, ticaret, yatırım ve ulaşımı iyileştirmek için büyük bir fırsat rolünü oynayabilir. Kazakistan hükümeti, projenin eski otoyol ve demiryolu altyapısını yeniden inşa etmek, doğrudan yabancı yatırımları (FDI) çekmek, ticaret ve ekonomik işbirliğini artırmak gibi ülkenin yüzleştiği birçok zorlukları çözebileceğine inanıyor (Islamjanova ve diğerleri, 2017, s. 185). Kazakistan da karşılıklı bağımlılık yöntemini kendisi için faydalar üretme amacıyla kullanıyor. Çin bu karşılıklı bağımlılıkta göreceli üstünlüğe sahip olsa da Kazakistan bu durumu olumlu karşılıyor. Nursultan'ın Pekin'le ilişki ve etkileşimlerden elde edeceği mutlak kazanca daha çok önem verdiği açıktır.

Çin'in mevcut altyapı yatırımları, hem kıtalararası ticaret hem de Kazakistan'ın ekonomik büyümesi için kilit itici güç haline gelmiştir. Kazakistan'da, transit koridor olarak konumunu güçlendirmek için önemli yatırımlar yapılmıştır. Sadece Çin-Kazakistan sınırındaki kuru liman olan "Khorghos – Doğu Kapısı" na 3,5 milyar dolardan fazla yatırım sağlanmıştır. Dünyanın en büyük lojistik hizmetleri tedarikçilerinden biri olan "COSCO Shipping" ve "Lianyungang Port Holdings Group" da projede hisse satın almıştır, böylece proje ulusötesi hale gelmiş ve kazak tarafına ortaklarının engin deneyimlerinden yararlanma fırsatı vermiştir. Diğer önemli yatırımlar arasında Shalkar-Beineu, Zhezkazgan-Saksaul demiryolu ve Kuryksky Limanı bulunmaktadır. Sonuç olarak, koridorlardaki ve verimlerdeki artış Kazakistan'ın geçiş bölgesi rolünü güçlendirmektedir. Altyapı yatırımları her yıl Kazakistan'da ekonomik kalkınmaya %0.1-0.2 seviyesinde katkıda bulunmaktadır (Bagitzhanova, Jumadilova ve Chaukerova, 2018, s. 68). Görüldüğü üzere, Çin'in yatırım politikası Kazakistan'a ekonomik getiriler sağlamakla devletler arası karşılıklı bağımlılığı pekiştiriyor ve bu eğilim, ikili ticaret ilişkilerinin sürdürülebilirliğini garantilemektedir.

21 Mayıs 2016 tarihinde Çin Dışişleri Bakanı Kazakistan'a geldi ve hem Çin hem de kazak medyası için "Tek Kuşak – Tek Yol" projesinin

ilk sonuçlarını bir röportajda özetledi. O 70’den fazla ülke ve kuruluşların projeye desteklerini ifade ettiğini belirtti. 34 ülkenin “Tek Kuşak – Tek Yol” ortak yapımı için Çin ile hükümetlerarası işbirliği anlaşmaları imzaladığının da altını çizdi. Buna ek olarak, 2016 yılından itibaren faaliyete başlayan Asya Altyapı Yatırım Bankası ve İpek Yolu Vakfı tarafından ilk proje grubunun finansmanının başladığını ekledi. Üretim işbirliğinden bahseden Bakan, Kazakistan’ın bu alanda lider olduğunu vurguladı. O tarihe kadar, toplam 27 milyar dolarlık yatırımla 52 proje birlikte uygulanmıştı (Beloglazov, 2017, s. 44). İşbirliğinin bu seviyede derinleşmesi her iki ülkenin günümüzde ve gelecekte neo-liberal politikalar izleyerek karşılıklı kazanımlar elde etmeyi dış politika hedefine dönüştürdüğü kanaatine varmamıza neden oluyor.

Aynı zamanda, “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin uygulanması sırasında Kazakistan’daki Çin yatırımlarının hacmine bakıldığında, 2015 yılından bu yana doğrudan yatırımların miktarının arttığı belirtilmelidir. 2017 yılında, bu tür yatırımlar daha da yaygınlaştı ve toplam birikmiş Çin yatırımlarındaki özgül ağırlığı %60.5’e ulaştı ve 2013 seviyesine (%28.2) göre iki kattan fazla arttı (Dodonov, 2019, s. 94). Bu artım oranına göre, Kazakistan’ın karşılıklı ilişkilerde Çin için önemini artırdığını ve Pekin’in Nursultan’ı finansal küreselleşme belirleyici aktörlerden biri olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Kazakistan topraklarında “Tek Kuşak – Tek Yol” için altyapı inşaatı devam ediyor: 1300 km’den fazla yol inşa edildi, Zhetygen – Horgos demiryolu hattının inşaatı tamamlandı, 20 milyon ton yük kapasitesine sahip Çin sınırındaki Altınkol – Horgos demiryolu geçişi faaliyete başladı. Bu projenin bir parçası olarak, “Zhezkazgan – Saksaulskaya” ve “Shalkar – Beineu” bölümlerinde demiryolu hatları döşendi, böylece Dostyk istasyonundan Aktau limanına olan mesafe önemli ölçüde azaldı (Gasparyan, 2019, s. 1283). Altyapı alanına yapılan yatırımlar Çin’in Kazakistan’da kendine kalıcı gelirler sağlamayı hedeflediğini ve bu yöntemi sistemli şekilde ilerletmeyi amaçladığını gösteriyor.

Kazakistan ve Çin tarafından “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin uygulanması hakkında konuşulduğunda, coğrafi faktörler nedeniyle Çin ile

ticaretin sadece birkaç belirli noktada mümkün olduğunu vurgulanması gerekmektedir. Bunlardan en büyük ve en ünlüsü “Dostyk” sınır geçiş noktasıdır. Karayolu ve demir otoyolları bu sınır geçişinden geçerek çok dar bir yerde bir ulaşım kümesi oluşturuyor. Çin ve Kazakistan arasındaki umut verici projelerden biri, bu ulaşım kümesinin genişletilmesi ve bu siteden geçen malların uluslararasılaştırılmasıdır. Uluslararasılaşma ve ulaşım akışının genişletilmesi çerçevesinde ilk adım, “Batı Avrupa – Batı Çin” karayolu koridorunun inşasıdır. Bu koridorun bir kısmı, doğudaki “Horgos” dan güneydeki Çimkent şehrine kadar uzanır ve doğal olarak “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin gelecekteki bölümlerinden birini oluşturuyor. Otoyol daha sonra kuzeye doğru uzanıyor, Kızıl Ordu ve Akto-be üzerinden Rusya Federasyonu yol ağına bağlanıyor. İpek Yolu’nun yeniden canlanması kapsamında, bu ulaşım ağının Güney yönünün – Özbekistan ve Türkmenistan’dan İran ve Türkiye’ye doğru – oluşturulması planlanıyor (Kaukenov, 2019, s. 81–82). Çin’in Kazakistan’daki altyapı yatırımları sadece bu ülkeyle karşılıklı ilişkileri derinleştirmeye değil, hem de tüm Avrasya’yı kapsayan ekonomik-ticari sistemin oluşturulması potansiyelini artırmaya da hizmet etmektedir.

Geçtiğimiz yıllar boyunca, “Tek Kuşak – Tek Yol” inşaatı, inisiyatiften eyleme, fikirden uygulamaya geçmiştir. Açık ve kapsayıcı işbirliği için bir platform, küresel ölçekte bir kamu ürünü haline gelmiş, uluslararası toplumda geniş bir destekten yararlanmıştır. Çin ve Kazakistan halkları, ortak çıkarlar ve düşüncelerle yakından bağlantılı olarak, bu projeyi ortaklaşa inşa ediyor ve gerçekleştirmeye çalışıyorlar (Tokeeva ve Chernyshov, 2019, s. 184). Şu ana kadar gerçekleştirilen projelerin her iki ülke için sağladığı ekonomik getirilerin hacmi karşılıklı bağımlı ilişkilerin yükselen çizgiyle artacağını ve “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin tam faaliyete geçmesini sağlayacağını öne sürmemize sebebiyet veriyor.

2. ÇİN-KAZAKISTAN İLİŞKİLERİNİN “TEK KUŞAK – TEK YOL” GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA PERSPEKTİFLERİ

Bugün, Çin Kazakistan’ın ticaret cirosunda üçüncü sırada (10,6 milyar dolar – toplam ticaret hacminin %14’ü), kazak ürünlerinin tüketiminde ise ikinci sırada (%12) yer alıyor. Pekin ayrıca Kazakistan ekonomisinin

en büyük yatırımcısıdır. Yani, ikili ilişkilerin istikrarlı bir doğası vardır. “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin Kazakistan’ın yeni ekonomi politikası ile ilişkili olması da semboliktir. Her iki politika, altyapının geliştirilmesine, Kazakistan’ın sanayileşmesine odaklanıyor ve kazak uzmanlar, ülkenin ekonomik gelişimi için sinerjik bir etki sağlayabileceğini tahmin ediyorlar. Bu bakış açıları, ülkenin ekonomik kalkınmasında önde gelen bir faktör olan dünya petrol fiyatlarındaki düşüş koşullarında gerekli olan Kazakistan ekonomisinin modernizasyonu bağlamında özellikle önemlidir. “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin uygulanması gelecekte Kazakistan’a aşağıdaki avantajları sağlar: “Tek Kuşak – Tek Yol” üzerindeki ülkelerin limanlarına erişim; Kazakistan mallarının dünya pazarlarına teslim edilmesini hızlandırmak ve maliyetini azaltmak; proje üyesi ülkelerle dış ve karşılıklı ticaret hacminde artış; Kazakistan’ın ekonomisini ve altyapısını modernize etmek. Çin girişimi, hem de bölgenin ulaşım izolasyonu tuzağından çıkmasını kolaylaştıracak. Sonuçta, bugün esas sorun, Orta Asya ülkelerinde üretilen kaynakların ciddi maliyetlerle tüketicilere teslim edilmesi ve transit devletlerin toprakları üzerinden taşınması için önemli bir çaba gerektirmesidir. Şu anda, sözde “ulaşım laneti”, otuz yıla yakın bir süre önce siyasi bağımsızlık kazanmış ülkeleri, hatta siyasi rotalarını Rusya’dan farklı bir devlete çevirdikleri durumlarda bile, Sovyetler Birliği’nden miras kalan ağları kullanmaya zorluyor (Gasparyan, 2019, s. 1287–88). “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimine katılım Kazakistan açısından bu tür sorunların giderilmesi ve çeşitli avantajlar sağlamakla her iki ülke ekonomisine maddi getiriler kazandıracak. Doğal olarak, bu kazanımlar Çin-Kazakistan ekonomik ilişkilerinin neo-liberal karşılıklı bağımlılık konjunktüründe ilerlemesine neden olacaktır. Ticaret devleti yaklaşımıyla devletler arası ikili ilişkileri yapılandıran Çin’in, bu stratejiyi en başarılı şekilde Kazakistan’da uyguladığını söyleyebiliriz.

2.1. “Tek Kuşak – Tek Yol” Çerçevesinde İkili İlişkilerdeki Sorunlar Ve Olasılıklar

Kazakistan’ın siyasi hayatındaki önemli olaylar, “Tek Kuşak – Tek Yol”un gerçekleşmesiyle doğrudan ilişkilidir. İlk olarak, Kazakistan’daki transit dönemin başlangıcı, ülkenin “Tek Kuşak – Tek Yol”a katılımı-

nın gerekliliğini göstermiştir. İkincisi, şu anki Başkan Tokayev, Çin'e ve bu girişime yönelik olumlu vizyona sahiptir. Bu nedenle, Kazakistan'ın projeye daha nitelikli katılımını bekleyebiliriz. Üçüncüsü, Kazakistan'ın "Tek Kuşak – Tek Yol" girişimine katılımı, Rusya'nın çıkarları ve bir bütün olarak Orta Asya bölgesinin olası entegre katılımı ile koordine edilecektir. Nitekim, ulaşım ve lojistik uyumluluk açısından, bölgenin genel pazarının oluşumu, Çin ile gıda üretimi ve ticareti, Orta Asya'nın tek bir turizm kümesinin kurulması buna örnektir. Dördüncüsü, Kazakistan'daki siyasi transit kavramı, Deng Xiaoping zamanında Çin'in transit modeli ile çok benzerlik taşıyor. Beşinci olarak, iki ülke arasındaki bağlar, China-fobi sorunları, Sincan kazaklarının Kazakistan vatandaşlığı kazanma olasılığı veya sınır ötesi nehirlerin sorunları gibi ikili ilişkilerin en karmaşık sorunları üzerinde yapıcı bir etkileşim ile karakterizedir. Karşılıklı olarak kabul edilebilir bir uzlaşmanın en son örneklerinden biri, sınır ötesi su kaynaklarının tutarlı ve adil bölünmesidir (Amrebaev, 2019, s. 69–70). Hem Kazakistan hem de genel olarak Orta Asya, Çin ile ekonomik-ticari ilişkilerden karşılıklı kazanç elde edebilir. Kazakistan ve bölgenin politik, ekonomik, toplumsal, çevresel açıdan karakteristik özellikleri, bunun gerçekleşmesi için gerekli ön koşulların mevcudiyetini sergilemektedir.

Güney Kazakistan bölgesi potansiyel olarak çok büyük bir kimyasal ve metalurji kümesidir. Kimya endüstrisi, demir dışı metalurji ve petrol rafinerisi onlarca yıldır bu bölgede gelişmektedir. Yüksek hızlı ulaşım otoyoluna ve satış pazarlarına erişim, geleneksel endüstrilerin rekabet gücünü ve yatırım çekiciliğini artıracaktır. Çin üreticilerinin yıllarca onaylanmış yetkinliklere sahip olduğu tekstil endüstrisi, bölge için büyük önem taşımaktadır. Birçok büyük şirket gıda endüstrisini temsil etmektedir. 2010-2018 yılları arasında tarımsal üretim ortalama büyüme oranı %5,7 idi. Jambyl bölgesi ise, yeni pazarlara erişimi hızlandırırken genişletilebilen zengin bir sanayi potansiyeline sahiptir. Bölge, kimyasal hammaddeler ve demir dışı metaller açısından zengindir ve Kazakistan içinde yüksek katma değerli üretim oluşturulmasını sağlar. Bölge, Brüt Bölgesel Ürünün yaklaşık %20'sini veren önemli bir tarım endüstrisi po-

tansiyeline sahiptir. 2010-2018 yılında bölgedeki tarımsal üretim ortalama büyüme oranı yüzde 3,3, sanayi üretimi ise yüzde 6,7 olmuştur. Madencilik endüstrileri ortalama %15,7'lik büyüme oranı ve %6,1'lik işlem oranı ile artmıştır (Kaukenov, 2019, s. 83–84). Post-Sovyet döneminde Kazakistan'ın en önemli sorunlarından biri bu endüstriyel zenginliklerin çeşitli rotalar üzerinden dünya pazarına çıkarılması ve ülkenin ekonomik büyümesine fayda sağlamasıdır. Geleneksel olarak, bu hammadde ve ürünler Rusya aracılığıyla küresel pazarlara çıkarılmıştır ve bu durum, Kazakistan'ın politik, tarihsel ve toplumsal sebeplerden mevcut olan bağımlılığını artırmıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak, Nursultan'ın Pekin'le ilişkilerden kazanacağı daha bir avantajı açıklayabiliriz. “Tek Kuşak – Tek Yol” projesi bağlamında Çin'le oluşturulacak ticari ilişkiler, kazak hammadde ve ürünlerinin ihracat rotasının diversifikasyonuna da olanak sağlayacak, Kazakistan, projenin kapsadığı rota üzerinden de ihraç ameliyatları yürütebilecektir.

“Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin gerçekleştirilmesinden sonra Çin, Kazakistan'a, endüstriyel makine imalatının ve diğer metal ürünlerinin, özellikle de altyapı inşaat işletmelerinin gelişimini teşvik edecek büyük ölçekli ekipman ve malzemeler sağlayacaktır. Aynı zamanda, Kazakistan'da “Tek Kuşak – Tek Yol” planı dahilinde altyapı inşaatı için malzeme ve ekipman gereksinimlerini karşılayabilecek çok sayıda yeni fabrika ve ekipman inşa edilecek. Kazakistan'daki ilgili endüstrilerin gelişimini teşvik etmeye, daha alakalı iş fırsatlarını artırmaya, Çin ve diğer ülkelerle “Tek Kuşak – Tek Yol” boyunca işbirliğini destekleyecek endüstriyel zincir düzeninde işbölümünü ve işbirliğini iyileştirmeye yardımcı olacaktır, daha ayrıntılı yerli endüstriler geliştirecek ve Kazakistan'ın genel ekonomisinin kalite ve miktar gelişimini teşvik edecektir (Svetlana, 2020, s. 44). Kazakistan diğer birçok Post-Sovyet ülkeleri gibi, Sovyetlerden kalma altyapı sistemi ve fabrikalar barındırmaktadır. Görüldüğü üzere, Çin'le karşılıklı ekonomik-ticari etkileşimlerin getireceği daha bir fayda, bu sistem ve fabrikaların modernizasyonu, uluslararası ekonominin talepleri doğrultusunda güncellenmesi ve dünya pazarlarında rekabete dayanıklı malların üretimi olacaktır.

Çin'in iç gelişimindeki eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve niteliksel olarak yeni bir yüksek teknoloji tarzına geçişi, Kazakistan ve Çin arasındaki ikili ilişkileri olumlu yönde etkileyebilir, çünkü “domino etkisi” ile geleneksel ikili ekonomik “nişler”in mevcut düzenini değiştirecektir. Özellikle, bu, sanayi sonrası ekonominin yeni bir seviyesine geçişi etkileyebilir. Modern “Tek Kuşak – Tek Yol” oluşturmak isteniyorsa, günümüzün değil, geleceğin ihtiyaçlarına yönelik yüksek teknoloji ürünü bir proje tasarlanması gerekmektedir. Bunun için, inisiyatif içindeki ülkelerin ilişkileri, geleceğin tamamlayıcı ekonomik yüksek teknoloji kümeleri yaratma bağlamında aşamamalı olarak ilerlemelidir. “Tek Kuşak – Tek Yol”un ulaşım ve lojistik özellikleri hakkında konuşulduğunda, geleceğin gerçekliğine uyarlanabilir multimodal komplekslerin kurulması sağlanmalıdır (Amrebaev, 2019, s. 63–64). İki ülke arasındaki ilişkiler ilk aşamada kazak ekonomisinin modernizasyonunu amaçlasa da ilerleyen dönemlerde bu gelişim seviyeleri gelecek teknolojik kalkınmayla uyumlu şekilde devam ettirilmeli ve sürdürülebilir hâle getirilmelidir. Bu karakterde ekonomik-ticari ilişkiler, Nursultan ve Pekin arasında karşılıklı bağımlılığa da ivme kazandıracaktır.

Özet olarak, “Tek Kuşak – Tek Yol” alışveriş komplekslerinden, depolardan, bölgesel alışveriş merkezlerinden oluşan çeşitli lojistik ve altyapı bileşenleri yaratacaktır. Bu ulaşım altyapısı, Kazakistan ekonomisinin büyümesine izin verecek bir “Avrasya ekonomik koridoru” oluşturulmasına yönelik ilk adım olabilir. Hemen hemen her gün, Avrasya kıtasının bir ucundan diğerine deniz yoluyla götürülen binlerce ton Çin malına kıyasla, Avrupa’ya demiryolu ile mal teslim edecek “Tek Kuşak – Tek Yol”, deniz ulaşımından 2-3 kat daha hızlı olacak ve bu da malların aktarımı için bir rekabet avantajı oluşturacaktır. Kazakistan ekonomisinin büyümesi ve gelişmesi, dünyanın en büyük otuz ekonomisinden biri olma hedefine ulaşması için bu projeye katılımı gerekmektedir. Kazak hükümeti, Çin’in devasa altyapı yatırımlarının, ülkenin Çin ile Avrupa Birliği (AB) arasında gemilerin kara hareketi için transit ülke olarak daha rekabetçi hale gelmesine yardımcı olacağına inanıyor. Diğer taraftan “Tek Kuşak – Tek Yol”a katılım, kazak ekonomisini Rusya’ya

olan bağımlılığından uzaklaştıran, üçüncü bir ülke üzerinden ürünlerini taşımasını ihtiyaç gerektirmeyen ana ihracat pazarı sunmaktadır. Tüm bu faktörler, Kazakistan'daki Çin yatırımlarının her iki ülkenin de yararına olduğunu göstermektedir ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin "Tek Kuşak – Tek Yol" projesinde önemini kanıtlamaktadır (Islamjanova ve diğerleri, 2017, s. 186). "Tek Kuşak – Tek Yol" projesi, rota üzerindeki devletler arasında karşılıklı ticari bağımlılık oluşturacağından dünya pazarında kompleks ekonomik sistemin yaratılmasına önyak olacaktır. Böyle bir ekonomik sistem dahilinde Kazakistan, ürünlerini yeni pazarlara ulaştırmak, yabancı yatırımlar çekmek, üretim potansiyelini geliştirmek için çeşitli fırsatlar kazanacaktır. Bu fırsatların rasyonel kullanımı ülkenin ekonomik büyümesine olumlu etki edecektir.

"Tek Kuşak – Tek Yol" projesinin gerçekleşme olasılığı her iki ülkeye fayda sağlıyor ve devletlerin stratejik kalkınma hedeflerine uygun. Bununla birlikte, bazı uzmanlar, Çin-Kazakistan işbirliğinin "Tek Kuşak – Tek Yol" bağlamında sağlayabileceği önemli avantajlara rağmen, potansiyel tehdit ve zorlukların da olduğunu belirtmektedir. Bu tür tehditler, özellikle, Kazakistan'daki Çinli işletmelerin taşınması ve inşası ile bağlantılı olarak Çin'den kitlesel emek göçünün yanı sıra Çin'in dış politikasının zamanla çok daha sert hale gelebileceği gerçeğini içerir (Tokeeva ve Chernyshov, 2019, s. 187). "Tek Kuşak – Tek Yol" oluşumu nedeniyle toplumsal düzeyde mevcut farklılıklar yük taşımacılığı hizmetleri, ulaşım ve lojistik altyapı, uluslararası rekabet ve genel olarak, proje üzerindeki ülkelerin ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarına olumsuz etki edebilir. Kazakistan için tehditlerden biri de Çinli şirketlerin yatırım projelerinde petrol ve doğal gazın çıkarılmasını öncülemesi ve ilgili olarak, ulusal ekonominin diğer alanlarının zarara uğrayabilmesidir. Ek olarak, Çin, Kazakistan tarafından oluşturulan işletmelerde kendi işçileri için öncelik tanıyabilir, böylece Kazakistan'da işsizlikte artış, kötüleşen ticaret dengesi, kaçakçılıkta artış, çevresel bozulma, vb. sorunlar ortaya çıkabilir. Tüm bunlara rağmen, modern ulaşım altyapısı ve iletişim temelinde canlanmış büyük İpek Yolu, Avrupa ile Asya arasında ve İpek Yolu boyunca ülkeler arasında malların, hiz-

metlerin, sermayenin ve emeğin hızlı bir şekilde tanıtımını sağlayabilir (Bagitzhanova, Jumadilova ve Chaukerova, 2018, s. 72). Günümüz Çin-Kazakistan ilişkilerinin zorluklarından biri de, ülkeler arasındaki ekonomik temasların dinamik gelişimine rağmen, ikili ticaret hacminin son yıllarda yarıya inmesidir. Büyük olasılıkla, bu, hem Kazakistan’da hem de Çin’de sosyo-ekonomik sorunlara, Kazakistan’ın satın alma gücündeki azalmaya ve Kazakistan’dan Çin’e ihraç edilen ürünlerin üretim hacmindeki azalmaya bağlıdır (Gasparyan, 2019, s. 1288). Tüm bu sorunlar bağlamında Çin’in ticaret devleti yaklaşımını mümkün derecede geleneksel sömürgecilik özelliklerinden arındırması gerekmektedir. “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin sürdürülebilir gelişimi büyük ölçüde bu tedbirlerin uygulanıp uygulanmamasına bağlıdır. Aksi durumda, projenin rotası üzerindeki diğer gelişmekte olan devletler Pekin’den bağımlı hale gelecek ve oluşacak kompleks ekonomik sistemin kalkınmasına fayda sağlayamayacaktır. Ek olarak, böyle bir durum ülkeler arası karşılıklı bağımlılık ilkesine de aykırı olacak ve karşılıklı faydalılık koşulunu sekteye uğratacaktır.

Öte yandan, Kazakistan’daki Çin yatırımlarının problemlerini göz önünde bulundurarak, miktarlarındaki önemli bir tutarsızlığa da dikkat çekmek gereklidir. Çin Ulusal Bankasının istatistiklerine göre, Kazakistan’da son birkaç yıl içinde her türlü birikmiş yatırımın büyüklüğü (yani krediler dahil) yaklaşık 15-16 milyar dolar seviyesindedir. Çin tarafında, çeşitli kaynaklar – basın ve iş temsilcilerinden devletin esas yüzlerine kadar birçok kişi ise Kazakistan’da 40-50 milyar dolarlık yatırım ve kredi hacminin mevcutiyetini dile getirdi. Bu büyümeler “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin uygulanması ve Kazakistan’ın katılımı ile ilişkilendirilmektedir. 2018’in sonlarında Çin basınında “çeşitli Çinli kuruluşların Kazakistan’daki kredi hacmini 40 milyar dolardan fazla genişlettiği” belirtildi. Tüm bunlar, Çin’i ticari krediler açısından Kazakistan’ın en büyük borç vereni haline getirmiştir (Dodonov, 2019, s. 91). Bu durum da “Tek Kuşak – Tek Yol” projesine zarar verebilme potansiyeline sahiptir. Kazakistan’ın aşırı borçlandırılması gelecekte bu ülkede üretimin ekonomik büyüme hedefi doğrultusunda değil, yüksek miktartlı borçlarını ödeme

amaçlı teşkiline sebebiyet verebilir. Bu da doğal olarak, hem Kazakistan hem de diğer ülkelerde üretim kalitesi ve verimliliğini azaltacaktır.

Son olarak kazak araştırmacıların jeopolitik değerlendirmesine göre Kazakistan, kendisini giderek aynı anda hem Rusya Federasyonu hem de ÇHC etkisinin yörüngesinde konumlandıracaktır. Kazak Stratejik Araştırmalar Enstitüsü analistleri, olayların gelişiminin çeşitli senaryolarını inceledikten sonra, bölgede Rusya-Çin stratejik ittifakının yaranması ve ABD'nin bölgeden dışlanmasını en yüksek ihtimaller olarak değerlendirmişler. Aynı zamanda, taraflar, “dünyanın diğer bölgelerinde de, Orta Asya bölgesinin karşılıklı stratejik önemi nedeniyle iddialar ve çelişkiler olsa bile, çıkar paritesini koruyacaklardır”. Rus yazarlar O. Matveychev ve A. Belyakov'a göre ise, Çin'in bugün Rusya ile herhangi bir ciddi çelişkileri yoktur ve devletler arasında ittifak doğal ve kaçınılmazdır (Beloglazov, 2017, s. 41). Bu bağlamda önemli olan nokta, Rusya-Çin ittifakının Orta Asya bölgesi üzerindeki ekonomik ve ticari politikalarının emperyalist-sömürgeci değil, neo-liberal karşılıklı bağımlılık karakterli yapılandırılmasıdır.

2.2. “Tek Kuşak – Tek Yol” Projesinin Gerçekleşmesi İçin Karşılıklı Stratejik Hedefler

“Tek Kuşak – Tek Yol”, altyapı ve yatırım planları ile Avrasya'nın büyük genelinde Çin'in ekonomik bağlantılarını ve siyasi etkisini genişletmeyi amaçlamaktadır. “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimi sadece bir kavram değil, Kazakistan Cumhuriyeti de dahil olmak üzere tarihi ipek yolu boyunca tüm ülkelere büyük ekonomik ilgiye neden olan en büyük uluslararası projedir. Çin girişimi “Tek Kuşak – Tek Yol”un uygulanması, ana bağlantılardan birinin Kazakistan Cumhuriyeti olduğu Avrasya çevresinde dünya ekonomisinin yeni inşasının şekillenmesine yol açabilir. “Tek Kuşak – Tek Yol” aracılığıyla Çin ile işbirliği, Kazakistan'ı diğer ülkelerle yeni bir ekonomik işbirliği seviyesine ve küresel pazarla bütünleşmeye götürecektir (İslamjanova ve diğerleri, 2017, s. 183). Bu bütünleşme ve “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin bölgede oluşturacağı kompleks ekonomik sistemin bir parçası olma Kazakistan yeni ekonomik, ticari ve

yatırım fırsatları sunacaktır. Bu karşılıklı bağımlılıktan elde edilecek faydalar ülkenin büyümesini de doğrudan etkileyecektir.

Çin açısından girişimin farklı kavramsal hükümleri vardır. Siyasi mutabakatın güçlendirilmesi perspektifinden farklılıkların korunmasında fikir birliğine ulaşma ilkesine bağlı olarak, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi için programlar geliştirilmekte, “Tek Kuşak – Tek Yol” stratejisinin ülke katılımcılarının iş yapıları arasındaki pratik işbirliğini güçlendirmek için somut önlemler alınmaktadır. Tek bir yol ağı “Tek Kuşak – Tek yol” stratejisinin bir parçası olarak hızlandırılmış şekilde inşa ediliyor. Batı Çin – Batı Avrupa karayolu neredeyse tamamlandı. Yaklaşım, Doğu, Batı ve Güney Asya’yı birbirine bağlayan bir ulaşım ağının oluşturulması, “Tek Kuşak – Tek Yol” stratejisine katılan ülkelerin ekonomik kalkınması ve uluslar arasındaki dostluğun güçlendirilmesi için elverişli bir fırsat yaratıyor. “Tek Kuşak – Tek Yol” stratejisi sadece katılımcı ülkeler arasındaki ticaret cirosunu hızlandırmakla kalmayacak, aynı zamanda ticaret engellerini önemli ölçüde azaltacak, ticaret maliyetlerini düşürecek, yatırım akışını hızlandıracaktır. Devletlerarası ilişkiler halk bağlarının güçlendirilmesi ve karşılıklı düzenlenmesi üzerine inşa edilmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, karşılıklı anlayışı güçlendirmek için dostça temasların aktivasyonu ihtiyacını sık sık vurgulamaktadır (Jin, Duisekina ve Ashinova, 2019, s. 49). “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinin parçası olan ülkeler arasında ticari etkileşimlerin yoğunlaştırılması ve vergi/tarife gibi engellerin azaltılması kompleks bir ekonomik sistemin oluşumunun yanı sıra bölgesel entegrasyon sürecinin hızlanmasını da temin edebilir. Proje bağlamında bir bölgesel entegrasyonun ivme kazanması, “Tek Kuşak – Tek Yol”a daha fazla getiri sağlaya ve dış aktörlere karşı rekabet gücünü artırabilir.

“Tek Kuşak – Tek Yol” projesi ilk olarak, ciddi küresel zorluklarda yüz yıl boyunca görülmemiş bir değişim ve insanlığın gelişimi ile ilgili kararların seçimi karşısında, ülkeleri sadece gözlemci olmak yerine aktif eylemde bulunmaya, insanlığın kaderini kendi ellerine almak için ortaklaşa çaba sarf etmeye yönlendirmeyi amaçlamaktadır. İkincisi, karşılıklı saygı ve güven ilkelerini ön plana çıkarmak, farklılıkları korurken birlik

için çaba göstermek, stratejik karşılıklı güveni güçlendirmek, karşılıklı şüpheleri daraltmak, karşılıklı anlayışı derinleştirmek esas hedefler arasındadır. Üçüncü olarak, Kazakistan dahil tüm katılımcı devletlere karşılıklı yarar ve genel kazanç sağlamak esas maksatı oluşturuyor (Sultanov, 2019, s. 18–19). Görüldüğü üzere, “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimi son dönemlerde popüleritesini artıran korumacı ekonomi politikalarına bir rakip olarak ortaya çıkıyor. Neo-liberal karşılıklı bağımlılığı maksat edinen proje, ülkeler arası ekonomik-ticari etkileşimleri ve entegrasyon seviyesini artırmayı amaçlıyor.

Çin’in küresel jeo-stratejik hedefleri ise şu şekilde özetlenebilir: I) Ortak ekonomik işbirliği için “yeşil ışık” yakmaya yardımcı olabilecek politika iletişimini güçlendirmek; II) Pasifik’ten Baltik Denizi’ne ve Orta Asya’dan Hint Okyanusu’na bir mega ulaşım koridoru oluşturma fikri ile karayolu bağlantılarını güçlendirmek, daha sonra ise düzenli olarak doğu, batı ve güney Asya arasında bir ulaşım bağlantıları ağı oluşturmak; III) Ticaret engellerini ortadan kaldırmaya, ticaret ve yatırım giderlerini azaltmak için adımlar atmaya odaklanarak ticaretin basitleştirilmesini güçlendirmek; IV) Ekonomik rekabet gücünü artırırken işlem maliyetlerini düşürebilecek ve finansal riski azaltabilecek para birimi yerleşimlerini dikkate alarak parasal işbirliğini güçlendirmek; V) Toplumlar arası ilişkilerini pekiştirmek (Islamjanova ve diğerleri, 2017, s. 182–83). Tüm bu hedefler, Çin’in küresel siyasetteki konumunu güçlendirme, ABD ile ilişki ve etkileşimlerde pazarlık gücünü artırma, farklı bölgelerdeki çatışma, kriz ve sorunların çözümünde jeopolitik etkiye sahip olabilmesi doğrultusunda belirlenmiştir.

“Tek Kuşak – Tek Yol” projesi, Çin’in nüfuzunu ekonomik yumuşak güç kullanarak genişletmeyi ve jeopolitik gündemindeki amaçlarına ulaştırmayı hedefliyor. Mevcut kaynaklara göre, yeni Çin girişimi uluslararası ve bölgesel ticaretin genişlemesi; Kazakistan ve Orta Asya toprakları üzerinden Çin’den Avrupa’ya ve Orta Doğu’ya uluslararası ulaşım koridorlarının oluşturulması; Çin’in Orta Asya’daki ekonomik varlığında kademeli bir artış sağlanması gibi farklı stratejik hedefleri takip etmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için Çin belli kilit görevleri yerine yetirmeli-

dir. Ticaret ve ekonomik işbirliği geliştirilmeli; uluslararası ve karşılıklı ticarete çok sayıda engel ve kısıtlama kaldırılmalı; yatırım girişi için elverişli bir ortam oluşturulmalı; çeşitli uluslararası ulaşım koridorlarının esnek kullanımına izin veren Avrasya kıtalararası demiryolları ve otoyol ağı inşa edilmeli; İpek Yolu boyunca, başta Orta Asya ülkeleri ile olan ticaret, ekonomik ve lojistik ilişkiler kapsamlı bir şekilde geliştirilmeli; büyük İpek Yolu'nun tüm bağlantılarının gelişmiş ulaşım altyapısı ve iletişim ağlarının yanı sıra boru hattı sistemi geliştirilmeli; özellikle Batı illerinde üretim tesislerine sahip olduğu yerli mallarının (çelik, alüminyum, fotoelektrik ekipman, rüzgar jeneratörleri, vb.) ihracatı genişletilmeli; İpek Yolu katılımcıları arasında çeşitli para birimleri aracılığıyla karşılıklı ticari etkileşim sağlanmalıdır (Bagitzhanova, Jumadilova ve Chaukerova, 2018, s. 67–68). Bu maksatların gerçekleştirilmesi Çin'e sadece dış politika ve uluslararası ilişkilerde değil, iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlanması ve korunmasında da çeşitli avantajlar kazandıracaktır. Özellikle, ekonomik gelişmişlik açısından geride kalmış Batı Çin'in üretim potansiyelinin dış ticaret sistemine entegre edilmesi, sadece bu bölgenin ekonomik büyümesini artırmayacak, politik/toplumsal sorunlara da çözüm sağlayabilecektir.

Kazakistan'ın "Tek Kuşak – Tek Yol" projesinin inşasında aktif bir pozisyona girenler arasında öne çıkması dikkat çekicidir. Bunun için uygun bir arka plan mevcut. Nursultan Pekin'le ilişkileri aktif olarak geliştirmekte, önemli bir bölgede yerleşmesinden kaynaklı, Çin ile Avrupa arasında geçiş pozisyonunu kapsamaktadır. Buna ek olarak, enerji fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, Kazakistan mali sorunlarla karşı karşıya ve bunları çözmek için bir yol olarak Çin yatırımlarının akınına güvenmeye başlamıştır. "Tek Kuşak – Tek Yol" girişiminin ortaya çıkışı, Pekin'in eylemlerini destekleme ve hem ulusal hem de uluslararası projelerin önerdiği çerçeveye entegrasyon konusunda karar verme ile sonuçlanan belirli bir ikileme neden olmuştur (Zuenko, 2018, s. 120). Bir taraftan, enerji üretimi ve ihracatına bağımlı kazak ekonomisinde farklı sektörlerin geliştirilmesi "Tek Kuşak – Tek Yol" projesi bağlamında sağlanabilir. Öte yandansa, Çin yatırımları ve kredilerinin şişirdiği dış borç balonu Kazakistan'ın dış politika

konularında kararverme mekanizmalarını etkileye ve hatta egemenliğini tehdit altında bırakabilir. Bu sebepten, Nursultan'ın Pekin'le ekonomik-ticari ilişkilerde karşılıklı bağımlılık seviyesine daima dikkat etmesi ve bu bağımlılığın kontrollü devamını garantilemesi gerekmektedir.

Kazakistan'ın “Tek Kuşak – Tek Yol” inisiyatifinde uygulama ile ilgili olabilecek çeşitli öncelik ve hedefleri mevcuttur. İhracat malları üreterek, Kazakistan'ın dünya pazarlarına girmesini sağlamak için işletme sektörüne en az on ÇUŞ getirmek ve uluslararası ekonomideki yeni fırsatlar hakkında iş dünyasını bilgilendirmek bunlardan biridir. “Çapa yatırımcıları” ile ekonominin öncelikli sektörlerinde ortak girişimlerin kurulması, turist kümeleri oluşturma konusunda başarılı deneyime sahip stratejik çapa yatırımcıları çekmek, yol taşımacılığı altyapısının içeriği ve gelişimi doğrultusunda tek bir operatör oluşturmak için, enerji hizmetleri sözleşmelerinin uluslararası kabul görmüş mekanizması aracılığıyla enerji tasarrufu alanında, süt üretimini geliştirmek için, et üretimi ve işlenmesini geliştirmek için stratejik çapa yatırımcıları çekmek de hedeflerden bazılarıdır. Sonuncusunun ana öncülüğü hammadde tabanının geliştirilmesi ve geri dönüştürülmüş ürünlerin ihracatının sağlanmasıdır. Ek olarak, Nazarbayev Üniversitesi ortak araştırma projeleri ve geliştirme çalışmaları yanı sıra bunların daha fazla ticarileştirilmesi için araştırma merkezleri ve laboratuvarlar yerleştirilecektir. Belirli üretim projelerini gerçekleştirmek için, yenilikçi teknoloji parkı, yerel ve yabancı yüksek teknoloji şirketlerini çekecektir. Bilimsel hibe ve programların yapısının endüstriyel ve yenilikçi kalkınma için devlet programının ihtiyaçlarına yeniden odaklanılacaktır. Asya'dan Avrupa'ya malların engelsiz transitini gerçekleştirecek multimodal taşıma koridoru – “Avrasya kıtalararası koridor”un oluşturulması için proje başlatılacaktır. Bu projede ilk yön – Kazakistan, Rusya Federasyonu ve daha sonra Avrupa'ya, ikinci yön ise, Horgos'tan Aktau limanına, sonra Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'a ve daha sonra Gürcistan üzerinden Avrupa'yadır. Son olarak, stratejik yatırımcı katılımı ile Almatı'da dünya standartlarına uygun yeni bir Uluslararası Havaalanı inşası hedeflenmektedir (Amrebaev, 2019, s. 64–65). Bu hedefler ışığında Kazakistan Cumhuriyeti, ekono-

mik büyüme politikasını teknolojik ve lojistik gelişim ile paralel belirlemeyi amaçlamaktadır. Ekonomik büyümenin sadece ticari etkileşimlerin hacmiyle değil, yüksek teknoloji ve ulaşım kalkınmasıyla beraber yürütülmesi büyüme seviyesine sürdürülebilirlik özelliği de kazandıracaktır.

Kazakistan'daki altyapı işbirliğinin de öncelikleri belirlenmiştir. Almatı-Shu demiryolu ikinci yollarının yapımı ve “Batı Avrupa – Batı Çin Uluslararası Otomobil Koridoru”nun kazak kısmında hareketin açılması bunlardan bazılarıdır. Ama her şeyden önce, Aktau limanının genişletilmesi ve kapasitesinin 21 milyon tona getirilmesi, Hazar'daki Mangyshlak yarımadasının Kuryk köyünde Kazakistan'ın “Batı kapısı”nı oluşturacak 4 milyon ton kapasiteli bir feribot kompleksinin inşası ise en önemli önceliklerdir. “Doğu kapısı” ise sınır ötesi işbirliği için uluslararası bir merkez olarak hareket eden “Horgos” Serbest Ekonomik Bölgesi temelinde oluşturulmuştur. Her iki devletin topraklarında bulunan SEB 185 hektarlık bir alanda kazak topraklarını kapsamakta, Almatı bölgesinin Panfilov eyaletinde yer almaktadır. 343 hektar büyüklüğündeki Çin kısmı ise, ÇHC Suar Kazak Özerk Bölgesi topraklarında yer almaktadır. “Horgos”, “kuru liman” olarak adlandırılan bir ulaşım ve lojistik merkezini oluşturuyor. Bu merkez, ticaret hacmini yılda sekiz kez artırarak dört milyon tona ulaştıracaktır (Beloglazov, 2017, s. 44). “Horgos”un kurulması, Almatı bölgesinde kazak ekonomisinin yoğun bir şekilde gelişmesini, ulaştırma, mühendislik ve turizm altyapısının kalkınmasını, trafiğin artmasını, yeni istihdam yerlerinin ortaya çıkmasını, yerleşik nüfusun yaşam standartlarını artıracaktır. Bölgede ticaret ve ulaşım bağlantılarının geliştirilmesi, her iki ülkenin çıkarlarını ve yararlarını karşılamak için yeterlidir. Khorgos, “Tek Kuşak – Tek Yol”un yaratılmasında dinamik bir rol oynayacaktır (Islamjanova ve diğerleri, 2017, s. 188). Kazakistan'ın ulaşım kapasitesinin artırılması, “Tek Kuşak – Tek Yol” projesinde bu ülkenin konumunu güçlendirecek, ülke içinde ekonomik aktivite oranını yükseltecek, ülkenin ihracata konu olan mallarının rotasını genişletecek ve ülkeden Doğrudan Yabancı Yatırım'ların (FDI) hacmini artıracaktır. Tüm bunlar ilintili olarak, Kazakistan'ın dünya ekonomisindeki konumunu da olumlu yönde etkileyecektir.

Bu öncelik ve hedeflere ek olarak, Kazakistan'ın Karadeniz'e doğrudan yol açacağı bir nakliye kanalı – Pekin'den Berlin'e kadar Avrasya Birliği devletlerini geçen bir demiryolu inşasını öngören planı da açıklanmıştır. Bu plan, uzmanların tahminlerine göre, küresel lojistik pazarın kontrolü uğrunda gelecekte tırmanacak ciddi bir mücadele ile karakterizedir. Avrasya ülkeleri, özellikle Kazakistan açısından, bu kanalın önemi başka bir yerde yatmaktadır. 1990'lardan beri kazak ekonomisi büyük petrol paradigması ve yabancı yatırımların çekilmesi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Haziran 2017'de, Çin-Rusya-Avrupa iletişimde yüksek hızlı ve sınır ötesi demiryolu yük taşımacılığının organizasyonunu sağlayan bir memorandumun imzalanmasıyla bu projeye vurgu yapılmıştır. Memoranduma göre, “Avrasya” olarak adlandırılan yüksek hızlı taşıma koridorunun inşası gerekmektedir. Uzmanların hesaplamalarına göre, 2030 için, “Avrasya” projesinin yolcu taşımacılığı hacmi 58 milyon kişiye eşit olabilir. Bu proje için Nursultan Nazarbayev'in önerisine de dikkat edilmelidir. Kazakistan'ın eski Cumhurbaşkanı, “Avrasya'nın Hazar ve Karadeniz'i birbirine bağlayan nakliye kanalı anlamına geldiğini belirtmiştir. Kazak liderinin söylediği gibi, bu kanal sayesinde tüm Orta Asya ülkelerinin Rusya toprakları üzerinden denize erişimi sağlanacaktır. Avrasya Araştırma Enstitüsü'nden Lydia Parkhomchik'e göre, “Avrasya” Volga-Don Kanalı boyunca rotaya kıyasla 300 km daha kısa ve bununla birlikte, proje, tüm gemilerin geçiş süresini kısaltarak, iki kat daha az sayıda ağ geçidi içerecektir (Gasparyan, 2019, s. 1281–82). Özetlememiz gerekirse, bahsedilen tüm proje ve stratejilerin yürürlüğe geçmesi öncelikle Çin ve Kazakistan arasında neo-liberal karşılıklı bağımlılık karakterli ekonomik-ticari ilişkiler oluşturacak, Kazakistan'ın ekonomik büyümesini ve küresel pazara entegrasyonunu sağlayacak ve her iki ülkede iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlıklı kontrolünün temin edecektir.

SONUÇ

Kazakistan'ın hammadde zenginliği ve Çin'de hammadelere yüksek talep olması devletler arasında karşılıklı bağımlılık durumu yaratmıştır. 1990'larda oluşan bu bağımlılık devletlerin sonraki dönemlerde sık ekonomik ilişkilerini sağlamıştır. Doğal kaynaklar, Çin'in Kazakistan'la

karşılıklı ticari ilişkileri kurmasında belirleyici rol oynamıştır. Pekin'in ticaret devleti yönümlü dış politika kararlarında hammadde zengini ülkelerin daha avantajlı olduğu sonucu çıkarılabilir. Ama bu kaynaklara iç talebin zayıf olması, Kazakistan'a dış ticarete dezavantaj yaratıyor. Çin'in de bu dezavantajdan verimli şekilde faydalanarak Kazakistan'la karşılıklı bağımlılıkta daha avantajlı konuma sahip olduğunu söyleyebilirim.

Erken 1990'larda Kazakistan Rusya'dan bağımlılığını azaltmak için esas hedef olarak Çin'le devletler arası ilişkileri geliştirme siyasetini seçmiştir. Sovyetler sonrası dönemde Kazakistan'ın esas sorunlarından biri endüstriyel sektörde üretilen malların ve hammaddelerin farklı yollar aracılığıyla küresel pazara çıkarılması ve ekonomik büyümesine katkıda bulunmasıdır. “Tek Kuşak – Tek Yol” sayesinde Çin'le yaygınlaşacak ticari etkileşimler, yerli hammadde ve ürünlerin ihracat kanallarının çeşitlendirilmesine olanak tanıyacak ve Kazakistan, bu proje aracılığıyla da ihracatını sürdürebilecektir. Öte yandan Kazakistan, Post-Sovyet ülkelerinin çoğunluğundaki gibi, Sovyetler mirası altyapı sistemi ve fabrikalara sahiptir. Pekin-Nursultan ekonomik-ticari ilişkilerinin sağlayacağı bir katkı da, bu sistem ve fabrikaların restorasyonu, küresel ekonominin şartlarıyla uyumlu biçimde yenilenmesi ve küresel pazarda rekabetçi ürünlerin üretimi olacaktır.

Çin-Kazakistan ilişkileri ilk süreçte kazak ekonomisinin yenilendirilmesini hedeflese de sonraki aşamalarda kalkınma politikaları gelecek teknolojik ilerlemelerle paralel biçimde devam ettirilmeli ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu tür ekonomik-ticari ilişkiler, ülkeler arası karşılıklı bağımlılığı da kuvvetlendirecektir. Kazakistan da, ekonomik kalkınma politikasını teknolojik ve lojistik kalkınma ile beraber yürütmeyi hedeflemektedir. Ekonomik kalkınmanın sadece devletler arası alışverişin miktarıyla değil, yüksek teknolojik ve lojistik gelişimle paralel yürütülmesi kalkınma oranına sürdürülebilirlik karakteri de kazandıracaktır.

Çin, ekonomik kalkınmanın ana yolu olarak küresel karşılıklı bağımlı ticaret ağı oluşturmayı, birçok devleti bu ağın içine çekmeyi ve bu ağda politika-belirleyici oyuncu olmayı görüyor. Pekin'in Kazakistan ve “Tek

Kuşak – Tek Yol” üzerindeki diğer bütün ülkelerle ilişkilerinde ise neo-liberal karşılıklı bağımlılık yöntemi politika-belirleyici araç rolü üstleniyor. Diğer taraftan, Çin’in ekonomik hedeflerine ulaşmasının sadece belirli ülkelerle ikili ilişkileri geliştirmesi değil, tüm Avrasya kıtasını saracak ve kontrol edecek ekonomik-ticari sistem geliştirmesi sayesinde olabileceği görüşünü öne sürüyorum. Çin’in Kazakistan’daki altyapı yatırımlarının da, Avrasya ekonomik-ticari sisteminin oluşturulması ihtimalini artırmaya hizmet ettiğini söyleyebilirim. Bu ekonomik-ticari sistem içinde Kazakistan, ürünlerini yeni pazarlara çıkarmak, yatırımlar çekmek, üretim kapasitesini kaldırmak için birçok fırsatlar elde edecektir. Bu fırsatların doğru tüketimi ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. “Tek Kuşak – Tek Yol” üzerindeki devletler arasında ticari yakınlaşma ve vergi/tarife gibi yapay engellerin minimuma indirilmesi kompleks ekonomik sistem oluşumuyla beraber bölgesel entegrasyon sürecinin ivme kazanmasını da sağlayabilir. Proje kapsamında bir bölgesel entegrasyonun oluşması, “Tek Kuşak – Tek Yol”a daha fazla avantaj kazandıra ve dış aktörlere karşı rekabet ve pazarlık gücünü artırabilir. Tüm bu ihtimaller, Çin’in uluslararası ilişkilerdeki konumunun sağlamlaştırılmasını, ABD ile karşılıklı ilişkilerde pazarlık gücünü artırmasını, çeşitli bölgelerdeki çatışma veya kriz çözümünde jeopolitik etkiye sahibi olmasını sağlayacaktır. Ek olarak, “Tek Kuşak – Tek Yol” projesiyle ilgili hedefler Çin’e sadece dış ve küresel politikada değil, iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin oluşturulması ve korunmasında da birçok avantaj sağlayacaktır. Özellikle, ekonomik büyüme açısından gelişmemiş Batı Çin’in üretim kapasitesinin dış ticarete entegre edilmesi, sadece bu bölgenin ekonomik kalkınmasını hızlandırmayacak, politik/toplumsal sorunlara da çözüm kazandıracaktır.

Ek olarak Çin, ticaret devleti yaklaşımını geleneksel sömürgeci özelliklerden arındırmalıdır. “Tek Kuşak – Tek Yol”un sürdürülebilir büyümesi bu şartın izlenip izlenmemesine bağlıdır. Aksi durumda, proje üzerindeki devletler Pekin’den bağımlı konuma gelecek ve kompleks ekonomik sistemin gelişmesine katkı sağlamayacaktır. Böyle bir durumun ülkeler arası karşılıklı bağımlılık şartına da karşıt olduğunu vurgulamak

istiyorum. Bu bağlamda, Kazakistan'ın aşırı borçlandırılması gelecekte bu ülkede üretimin ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda değil, yüksek miktarda borçlarını ödeme maksatlı teşkiline neden olabilir. Bu da, hem Kazakistan hem de diğer ülkelerde üretim kalitesi ve verimliliğini sektöre uğratacaktır. Çin yatırımları ve kredilerinin yarattığı borç balonu Kazakistan'ın dış politikada karar verme mekanizmalarına etki edebilir ve hatta egemenliğini bile tehdit edebilir. Bu yüzden, Çin-Kazakistan ekonomik-ticari ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık ilkesi daima izlenmeli ve bu bağımlılığın orantılı sürdürülmesinin sağlanması gereklidir. Diğer önemli nokta ise, Rusya-Çin işbirliğinin Orta Asya ülkeleriyle ilgili ekonomik ve ticari kararlarının emperyalist-sömürgeci değil, neo-liberal karşılıklı bağımlılık özellikli oluşturulmasıdır.

Sonuç olarak, “Tek Kuşak – Tek Yol” bağlamında proje ve stratejilerin gerçekleştirilmesi, iki ülke arasında neo-liberal karşılıklı bağımlılık karakterli ekonomik-ticari ilişkiler oluşturacak, Kazakistan'ın ekonomik kalkınmasını ve dünya pazarına entegrasyonunu sağlayacak ve her iki ülkede iç politik, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlanmasını garantileyecektir. Çıkarımların doğrulanması için esas ön koşul Çin dış politikasının emperyalist-sömürgeci özelliklerden arındırılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Amrebaev, A. M. (2019). Новый этап взаимодействия Казахстана и Китая в рамках “Одного пояса и одного пути”: вопросы и ответы [Kazakistan ve Çin arasında “Tek Kuşak – Tek Yol” çerçevesinde yeni işbirliği aşaması: sorular ve cevaplar]. *The “One Belt – One Way” Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations, 19 Nisan 2019, Almaty, Kazakhstan, Bildiriler* içinde (s. 61–73). Almaty: Kazakistan-Alman Üniversitesi Uluslararası ve Bölgesel İşbirliği Araştırma Enstitüsü. ISBN: 978-601-7561-45-1
- Bagitzhanova, Zh., G. Jumadilova ve A. Chaukerova. (2018). China’s “One Belt – One Road” initiative [Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimi]. *Concorde*, 1, 67–73. Erişim adresi: <https://cyberleninka.ru/article/n/china-s-one-belt-one-road-initiative>
- Beloglazov, A. V. (2017). Китайско-Казахстанские отношения в контексте строительства Экономического пояса Шёлкового пути [İpek yolu Ekonomik kuşak inşaatı bağlamında Çin-Kazakistan ilişkileri]. *Russia – China: history and culture, 1 Ocak-31 Aralık 2017, Kazan, Rusya, Bildiriler* içinde (s. 40–47). Kazan: Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi. Erişim adresi: <https://elibrary.ru/item.asp?id=32682662>
- Dodonov, V. Yu. (2019). Сотрудничество Казахстана и Китая в инвестиционной сфере: основные тенденции в период реализации инициативы “Один пояс и один путь” [Kazakistan ve Çin arasında yatırım alanında işbirliği: “Tek Kuşak – Tek Yol” girişiminin uygulanması sırasındaki ana eğilimler]. *The “One Belt – One Way” Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations, 19 Nisan 2019, Almaty, Kazakhstan, Bildiriler* içinde (s. 88–101). Almaty: Kazakistan-Alman Üniversitesi Uluslararası ve Bölgesel İşbirliği Araştırma Enstitüsü. ISBN: 978-601-7561-45-1
- Gasparyan, K. (2019). Участие Казахстана в инициативе Китая “Один пояс – Один путь” [Kazakistan’ın Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” girişimine katılımı]. *Post-Soviet Studies*, 2(5), 1280–91. doi:10.24411/2618-7426-2019-00046
- Islamjanova, A., I. Iddrisu, R. Suy, D. Bekbauova ve A. S. Suleiman. (2017). The impact of Silk Road Economic Belt on economic development of the Republic of Kazakhstan: The case of Khorgos city [İpek Yolu Ekonomik Kuşağının Kazakistan Cumhuriyeti’nin ekonomik kalkınmasına etkisi: Khorgos şehri örneği]. *Journal of Social Science Studies*, 4(2), 177–92. doi:10.5296/jsss.v4i2.11014
- Jin, X., A. Duisekina ve Zh. Ashinova. (2019). Геополитические аспекты международной инициативы Китая “Один Пояс, Один Путь” [Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” uluslararası girişiminin jeopolitik yönleri]. *Series of International Relations and International Law*, 86(2), 46–54. Erişim adresi: <https://bulletin-ir-law.kaznu.kz/index.php/1-mo/article/view/1007>
- Kaukenov, A. S. (2019). “Один пояс и один путь” как важный фактор усиления сотрудничества Казахстана и Китая [Kazakistan-Çin işbirliğini güçlendirmek için önemli bir faktör olarak “Tek Kuşak – Tek Yol”]. *The “One Belt – One Way” Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations, 19 Nisan 2019, Almaty, Kazakhstan, Bildiriler* içinde (s. 81–87). Almaty: Kazakistan-Alman Üniversitesi Uluslararası ve Bölgesel İşbirliği Araştırma Enstitüsü. ISBN: 978-601-7561-45-1

- Sultanov, B. K. (2019). Инициатива “Один пояс и один путь” и казахстанский проект Большой Евразии: возможности сопряжения [“Tek Kuşak – Tek Yol” girişimi ve Büyük Avrasya kazak projesi: eşleştirme fırsatları]. *The “One Belt – One Way” Initiative: The Most Important Factor in Building Modern International Relations, 19 Nisan 2019, Almaty, Kazakhstan, Bildiriler* içinde (s. 16–33). Almaty: Kazakistan-Alman Üniversitesi Uluslararası ve Bölgesel İşbirliği Araştırma Enstitüsü. ISBN: 978-601-7561-45-1
- Svetlana, G. (2020). China – Kazakhstan economic cooperation and One Belt One Road construction [Çin - Kazakistan ekonomik işbirliği ve Tek Kuşak Tek Yol inşaatı]. *Science Review*, 3(30), 42–49. doi:10.31435/rsglobal_sr/31032020/6998
- Tien, E. (2019). Экономические отношения КНР с Республикой Казахстан [Kazakistan Cumhuriyeti ile ÇHC’nin ekonomik ilişkileri]. *70 years of the modern Chinese state, 20-22 Mart 2019, Moskova, Rusya, Bildiriler* içinde (s. 274–83). Moskova: Rusya Bilimler Akademisi Uzakdoğu Bilim Enstitüsü Federal Devlet Bütçe Kurumu. Erişim adresi: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41308628>
- Tokeeva, A. A. ve Yu. G. Chernyshov. (2019). Политика памяти и экономическое сотрудничество: пример реализации стратегии Китая “Один пояс — один путь” в Казахстане [Bellek politikası ve ekonomik işbirliği: Çin’in “Tek Kuşak – Tek Yol” stratejisinin Kazakistan’da uygulanması örneği]. *Diary of the Altai School of Political Research*, 35, 183–88. Erişim adresi: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41224003>
- Zuenko, I. Yu. (2018). Один “Пояс”, два пути: восприятие китайских интеграционных инициатив в России и Казахстане (2014—2017) [Tek “Kuşak”, iki yol: Rusya ve Kazakistan’da Çin entegrasyon girişimlerinin algılanması (2014-2017)]. *Russia and Asia-Pacific*, 1(99), 118–32. doi:10.24411/1026-8804-2018-00007

YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK KAMU DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA SPOR DİPLOMASİSİ

SPORTS DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF PUBLIC DIPLOMASIA
AS SOFT POWER ELEMENT

Ali Osman ŞALLI

Özet

Ülkeler, geleceğini ve gelişimini sürdürebilmek için etrafındaki diğer ülkelerle iletişim kuran siyasi aktörlerdir. Ülkeler için en genel manasıyla güç, istenilen hedeflere ulaşabilmektir. Bir bakıma diğer ülkelerin davranışını değiştirebilme yetisidir. Askeri ve ekonomik güç, diğer ülkelerin davranışını etkiler. Fakat tehdit etmeden ve para harcamadan diğer ülkelere etki edilebilmektedir. Model alınan bir ülke, ekonomik ve askeri araç kullanmadan diğer ülkelere etki edebilmektedir. Yumuşak güç, diğer ülkelerin tercihlerini belirleyebilme imkânı ortaya koymaktadır. Ancak basit bir telkin veya imaj çalışması metodu değildir. Basit imaj çalışması güvensizlik vermektedir. Burada kamu diplomasisi kaynakları devreye girmektedir. Kamu diplomasisi, bir ülkenin dış çevresine kendini ifade etme biçimidir. Küreselleşen dünyada kültürler arası iletişim her alanda önem kazanmıştır. Ülkeler arasında iletişim kurma kanalları çok çeşitli ve etkili olmaktadır. Kamu diplomasisi çalışmaları bu noktada devreye girmektedir. Bir ülkenin dış dünyaya olumlu manada tanıtımı her alanda gelişiminin önünü açmaktadır. Kamu diplomasisi bir ülkenin diğer ülke vatandaşlarını olumlu manada bilgilendirme çalışmasıdır. Kamu diplomasisi çalışmaları son yıllarda çok çeşitlenmiştir. Spor, son yıllarda gelişmiş ülkelerin kullandığı en etkili kamu diplomasisi alanıdır. Günümüzde gelişmiş ülkeler kamu diplomasisi bağlamında spor diplomasisini yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Bu çalışmamızda, gelişmiş ülkelerin spor diplomasisini nasıl kullandıklarını tartışacağız. Spor diplomasisi için uluslararası spor organizasyonlarının önemini tartışacağız. Gelişmiş ülkelerin yaptığı çalışmaları ve sonuçlarını ele alacağız. Daha önce ülkemizde yapılan araştırmalara değinerek tartışacağız. Yumuşak güç unsuru olarak kamu diplomasisi bağlamında spor diplomasisi için öneriler sunacağız. Çıkarımlarda bulunarak, izlenmesi gereken yollara değineceğiz. Sonuç olarak çalışmamızda, yumuşak güç unsuru olarak spor diplomasisinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi, Spor Diplomasisi

Abstract

Countries are political actors who communicate with other countries around them to sustain their future and development. In the most general sense for countries, power is to achieve the desired goals. In a way, it is the ability to change the behavior of other countries. Military and economic power affect the behavior of other countries. But other countries can be affected without threats and spending money. A modeled country can influence other countries without using economic and military vehicles. The soft power offers the possibility to determine the preferences of other countries. However, it is not a simple suggestion or image study method. Simple image work serves insecurity. Public diplomacy sources come into play here. Public diplomacy is a way of expressing itself to the external environment of a country. Intercultural communication has gained importance in every field in the globalizing world. Communication channels between countries are very diverse and effective. Public diplomacy studies come into play at this point. The promotion of a country to the outside world positively paves the way for its development in all areas. Public diplomacy is a country's effort to inform citizens of other countries in a positive way. Public diplomacy studies have diversified in recent years. Sports is the most effective field of public diplomacy used by developed countries in recent years. Today, developed countries use sports diplomacy intensively in the context of public diplomacy. In this study, we will discuss how they are using sports diplomacy of the developed countries. We will discuss the importance of international sports organizations for sports diplomacy. We will consider the work and results of developed countries. We will discuss the researches conducted in our country before. As an element of soft power, we will present recommendations for sports diplomacy in the context of public diplomacy. By making inferences, we will look at ways to follow. In conclusion, the importance of sports diplomacy as an element of soft power is emphasized in our study.

Key Words: Soft Power, Public Diplomacy, Sports Diplomacy.

GİRİŞ

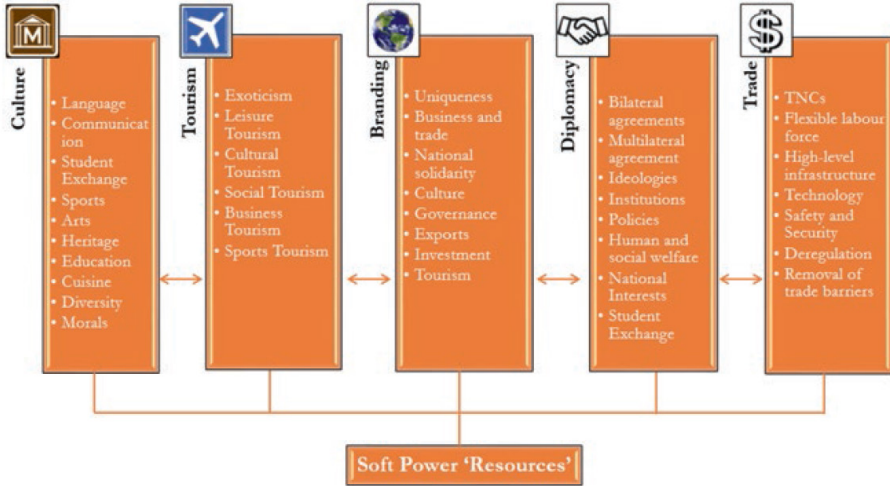
Yumuşak güç son yıllarda araştırmacılar tarafından kullanılan çok popüler bir terim haline gelmektedir. Çoğu ana akım kavramda olduğu gibi, devletlerin neden sporla ilgili mega olaylara ev sahipliği yapmaya çalıştıklarını açıklamaya yardımcı olmak için, spor çalışmaları literatüründe ve analizlerinde yumuşak güç ile ilgili çalışmalara rastlanılmaktadır. Günümüzde birçok ülke yumuşak güce doğru bir geçiş stratejisi izlemektedir. Bu stratejik geçişin bir parçası olarak, devletler genellikle sporu ve özellikle de mega spor etkinliklerini giderek daha fazla kullanmaktadır. Bu stratejide ayrıca bir devletin uluslararası prestijini artırmak, imajı iyileştirmek ve adaylık sürecinde dünya sahnesinde kabul görme olasılığını artırmak amacıyla geniş çaplı diplomatik araçlar olarak kullanılır. (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.1-9)

“Yumuşak güç” kavramı, 1990 yılında Amerikalı siyaset bilimci Joseph Nye tarafından ortaya atılmıştır. Nye için, kavramın “güç” tarafı, kişinin zorlamaya başvurmadan istediğiniz sonuçlara ulaşma yeteneğini ifade eder (Nye, 2005, s.11-15). Yirmi birinci yüzyıl liderleri için Nye, siyasi sonuçların hem “sert” hem de “zor” un bir karışımı yoluyla elde edilebileceğini öne sürüyor. “Yumuşak” güç stratejileri (Nye, J.S. 1990. 153-171; Keohane, R. O., Nye, J. S. 1998. 81-94.). Birinde devletler, örneğin askeri güçten yararlanarak veya ekonomik ödüller sunarak, ‘sert güç’ biçimlerinden yararlanabilirler; Öte yandan, siyasi gündemi dolaylı olarak başkalarının tercihlerini şekillendirecek şekilde uyarlamayı seçebilirler: örneğin birinin ‘soyut varlıklarının’ öykünmesi yoluyla: çekici kültür, yenilikçi ideolojiler ve / veya güvenilir ve övgüye değer kurumlar, değerler ve politikalar (Nye, J.S. 2008. 94-109)

Şimdi, devletlerin aslında yumuşak güç formlarını, ilgili mekanizmaları ve bunların uzun vadeli sonuçlara nasıl dönüştüğünü tanımlamanın bir yolunu bulan ideal tipimizi sunuyoruz. Bu model, başlangıçta ‘Batılı’ eyaletlerle (Almanya, Birleşik Krallık) ama aynı zamanda Katar, Brezilya ve Çin gibi yükselen eyaletler de göz önünde bulundurularak deneysel ve teorik değerlendirmelerden oluşan yinelemeli bir süreçle bir

araya getirilmiştir (Grix, J., Lee, D., 2013. 521-536; Grix, J., Houlihan, B. 2014. 572-596.; Grix, J., & Brannagan, P. M. 2016. 251-272.).

“Aşağıda sunulan yumuşak güç kavramsallaştırmasının, devletlerin yumuşak güç stratejilerini ölçmek için ideal bir tür olarak kullanılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, ideal tipimiz, yumuşak güç elde etme durumları için hangi stratejilerin kullanmayı seçtiğini değerlendirmek için bir şablon sunar. Şimdiye kadar yaptığımız araştırmaya göre, devletler yumuşak güç aradığında genellikle şu boyutlar devreye giriyor: kültür, turizm, markalaşma, diplomasi ve ticaret. Turizm açıkça kültürle bağlantılı olduğundan, diplomasi kısmen markayla örtüştüğü için bu boyutlar birbirini dışlamaz ve ticaret örneğin bir ülkenin markasına ve itibarına katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, yumuşak güç stratejilerini ve özellikle bu boyutlar içinde sporun rolünü karşılaştırırken bu yararlı bir kontrol listesidir.” (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.9-23)

YUMUŞAK GÜÇ OLARAK SPOR

Sporun yaygınlaşmasında çok farklı amaç ve araçlar söz konusu olsa bile son yıllarda spor, bir diplomasi aracı olarak yaygınlaşarak bunu göstermektedir (Yağmurlu, A. 2019. s.1367-1380) Spor, ticaret ve diplomatik işlevlerden dolayı farklı etki alanlarının güdümüne girmiştir. Seküler ve kapital hayat tarzı, sporun var olan doğasını şekillendirmeye ve dizayn etmeye başlamıştır.

“Özellikle ilgi çekici olan, KOBİ’lerin ideal türde ana hatları verilen her bir yumuşak güç boyutuna uymasındır: spor, bir ulusun kültürünün bir parçasıdır ve kimlik duygusuna katkıda bulunur (örneğin, bir milli takımı desteklemek); turizm, büyük spor etkinlikleriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır - sayılar genellikle abartılı olsa bile; KOBİ’ler genellikle ulus “markalaşma” amacıyla kullanılır; yani, ev sahipleri genellikle küresel bir spor etkinliği aracılığıyla uluslarının imajını değiştirmeye çalışır (çapraz başvuru Almanya, 2006). KOBİ’lerin diploması için kullanılması muhtemelen en eski boyutlardan biridir - demokratik kimlik bilgilerini veya bir ‘parya’ devletinden dönüşlerini duyurmak için büyük bir spor etkinliğini kullanan ev sahibi ülkelerin listesi uzundur (örneğin 1964’te Japonya; Güney Afrika Apartheid’den sonra, 1995; Almanya 1972). Bu daha geniş diplomatik çabanın özü, genellikle ev sahibi ülkenin kendisini haritaya koymak istediği mesajdır: güvenilir ve uluslararası ticarete açıktır.” (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.9-23)

YUMUŞAK GÜÇ BAĞLAMINDA SPOR DİPLOMASİSİ

Sırasıyla Brezilya, Rusya, Çin, Güney Afrika ve Katar’ın örnek olay incelemelerine geçmeden önce, gelişmekte olan devletlerin kimliğini diğerlerine benzer şekilde bir düzeyde iletme için yumuşak gücün ne ölçüde kullanıldığını ele alıyoruz. Benzerliğin başkalarını ikna edebilmenin anahtarı olduğu varsayımı - Olimpiyat Oyunları ve Dünya Kupası gibi uluslararası spor etkinliklerinin merkezinde paylaşılan spor normlarının ve değerlerinin yeniden üretilmesine dayanır (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.23-37). Devletler, uluslararası spor etkinliklerine ev sahipliği yaparak dünyaya evrensel normların koruyucuları olduklarını gösterebilir ve böylelikle evrensel çekiciliği olan adil oyun gibi aydınlatıcı gerçekleri savunabilirler (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.23-37). Mevcut ortak spor normlarını savunmaya yönelik bu isteklilik, diğer devletlerin halklarıyla bağlantı kurma becerilerinde önemli bir noktadır çünkü Qobo’nun (2013) ileri sürdüğü gibi, yükselen güçlerin siyasi doğası (Çin’in otoriterliği ve üst düzeyler gibi) Brezilya ve Güney Afrika’daki gelir eşitsizliği ve siyasi yolsuzluk), ihracatı kolay, çekici iç politik değerlere sahip olmadıkları anlamına gelir (Qobo, M. 2013.1-20)

(Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.37-97). Bu, Brannagan ve Giulianotti'nin (2015) hafif yetkisizleştirme olarak adlandırdıkları şeye, yani küresel bir etkinliğe ev sahipliğinden olumsuz bir dönüşe yol açabilir (Brannagan, P. M., Giulianotti, R. (2015). 703-719). Bununla birlikte, sporun evrensel değerleri üzerine daha derinlemesine bir tartışmanın burada ele alınamayacak bir dizi ilginç soruyu gündeme getireceğinin farkındayız; örneğin, spor açıkça küresel bir fenomendir ve genel olarak kültürler arası etik ilkeleri ve ahlaki değerleri paylaşan bir fenomendir; bununla birlikte, belirli çıkarları ilerletmek ve toplumdaki diğer çıkarları maskeleyerek için kullanılabilir (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.23-37). Burada sporun kültürler arası olduğunu ve FIFA Dünya Kupası ve Olimpiyatlar gibi uluslararası spor etkinliklerinin dünya nüfusunun önemli bir kısmının dikkatini çektiğini belirtmek yeterlidir (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.23-37). Dahası, spor, vatandaşlar tarafından duygusal olarak yüklü bağlılığı ve Durkheim'in 'kolektif bir köpürme' olarak adlandırdığı şeyi (1995 - dini ibadet edenler arasındaki 'biz' duygusunu tanımlamak için kullanılır) göz önüne alındığında, aslında bazılarının iddia ettiği kadar önemsiz değildir. Güçlü duygular ve 'psşik yüceltme' yaşayan. (Olaveson, 2001, 89–124).

İÇ VE DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK SPORTİF YATIRIMLAR: KATAR ÖRNEĞİ

2010 yılında FIFA'nın 2010 Aralık ayında Katar'ın 2020 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği yapma hakkını kazanmasını açıkladığından beri uluslararası medya bu kararı yoğun bir şekilde eleştirmektedir; başlangıçta, uluslararası basın FIFA yönetim kurulu üyelerinin ABD, İngiltere ve Avustralya gibi diğer aday ülkelerden ziyade çok daha küçük bir ülke olan Katar'ın oy almak için rüşvet aldıkları yönünde yayınlar yaptılar; ardından, medya dikkatini Katar'da çöl ikliminin hakim olmasından dolayı Kupa'nın geleneksel olarak organize edilen yaz mevsiminden kış mevsimine taşınması durumunu eleştirmeye başladılar; son olarak da, Katar'ın Kupa'nın organizasyonu için gerçekleştirilmekte olan altyapı çalışmalarında ölen göçmen işçileri yoğun bir şekilde eleştirmektedir;

Kupa'nın gerçekleşeceği 2022 tarihine kadar da ölen işçi sayının 5000 olması beklenmektedir. (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.97-111)

Katar ile ilgili araştırma yaptığımız takdirde yukarıda bahsettiğim konularda uluslararası medyada çok yoğun bir tartışma yaşanmaktayken, küçük bir Körfez ülkesi olan Katar'ın dünya sporunda ana aktör olarak yer alma hedefiyle ilgili tartışmalar son derece sınırlı kalmaktadır; Katar Olimpiyat Komitesi'nin internet sitesine baktığımızda, sportif başarıyı üç boyutla tanımlamakta olduğunu görebiliriz; bunu incelediğimizde, ilk boyut 2006 Asya Oyunları, 2015 Hentbol Dünya Şampiyonası, 2022 FIFA Dünya Şampiyonası gibi büyük spor etkinliklerine ev sahipliği yapma, büyük spor etkinliklerinde madalya sayısını artırma ve Paris Saint-Germain gibi kulüplerde küresel spor yatırımları yapmak olarak tanımlayabiliriz. (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.97-111)

Günümüzde dünya sporu değişmektedir. Artık gelişmiş Batılı ülkeler yerine büyük spor etkinliklerine gelişmekte olan ülkeler ev sahipliği yapmaktadır. FIFA 2010 Dünya Kupası Güney Afrika'da, 2008 Yaz Olimpiyatları Pekin'de, FIFA 2014 Dünya Kupası ve 2016 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın Brezilya'da ve FIFA 2022 Dünya Kupası'nın Katar'da organize edilmiş ya da edilecek olması bu görüşü destekleyen örneklerdir. Buna ek olarak, Dünya Şampiyonalarında ve Olimpiyatlarda madalya kazanan ülke sayısında da büyük bir artış yaşanmaktadır. Katar'ında uluslararası spor alanında yeni bir aktör olarak yerini alması da bu yönüyle ele alınabilir. Çünkü bir politika aracı olarak sportif başarılar bir ulusun inşa edilmesi, ulusal birliğe katkıda bulunma, prestij, toplumun aidiyet duygularının artması noktasında büyük katkılar sunmaktadır. 1971 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Katar'ın tanınırlığını ve prestijini artırmak için sporu kendi dış politika stratejisinin en üst sıralarına koymaktadır. Yine ayrıca büyük spor etkinliklerine ev sahipliği yapmak için özellikle gelişmekte olan ülkelerin alt yapı, üst yapı ve spor tesislerinin yapılması ya da iyileştirilmesinde büyük bir katalizör görevi görmektedir. Bu alt yapı yatırımları stadyum, spor salonu gibi sportif yatırımlar ve otoyol, tren yolu, havalimanları, telekomünikasyon hizmetleri, hotel gibi alanlarda olmaktadır. Yine aynı şekilde bu yatırımlar orta ve uzun vadede

ülke turizminin gelişmesine de büyük katkılar sunar. Büyük spor etkinliklerinin bu olumlu yönünün yanında olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Örneğin; geçmiş Olimpiyat Oyunları'nda ve FIFA Dünya Kupaları için inşa edilen spor tesisleri etkinliklerinin bitiminden hemen sonra yapılan bu spor tesisleri kullanılmamıştır. Dolayısıyla yapılan büyük yatırımlar bir nevi çöpe gitmiştir. Bu fenomen dünya literatürüne “white elephants” büyük filler sendromu olarak girmiştir. Katar'ın 600 bin olan nüfusu göz önünde bulundurulursa, bu durum ülkenin üstesinden gelmesi gereken hususların başında gelmektedir.

Katar, spor etkinlikleri için önde gelen merkezlerin başında yer almaktadır. Örneğin, ülke 2022 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği yapacaktır. Yine Katar 2016 yılı Olimpiyat Oyunları adaylık başvurusunda bulunmuş ve başarısız olmuştur. Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Doha'nın olası Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliğinin önüne sıcaklığın atletlerin sağlıkları üzerine olan olası etkisi nedeniyle karşı çıkmıştır. IOC'nin son değerlendirme raporunda Temmuz ve Ağustos aylarının insanların boş zaman ve tatil zamanı olduğu, eğer bu organizasyon Ekim ayına alınırsa Oyunların “hafta sonu etkinliği” haline geleceği riskiyle karşı karşıya kalacağı ve bunun da seyirci sayısını düşüreceği belirtilmiştir. 2024 Oyunları için ise Doha'nın yine aday olacağı konuşulmaktadır.

Ülke 2015 yılında 99 spor etkinliğine ev sahipliği yapacaktır, bu organizasyonların 43'ü uluslararası özellik taşımaktadır. Bu organizasyonlar arasında 2015 Dünya Hentbol Şampiyonası, 12. FINA Dünya Yüzme Şampiyonası gibi etkinlikler yer almaktadır.

Diğer ülkelerle kıyaslandığında, Katar'ın elit spor başarısının gelişimine geç başlamıştır. Örneğin, 2012 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları'nda ülke tarihinde ilk defa bayan sporcu gönderen ülkelerden olmuştur. Diğer ülkeler ise Suudi Arabistan ve Brunei'dir. 2014 yılına kadar, Olimpiyatlarda 4 bronz madalya kazanabilmiştir. 1992 Barcelona erkekler 1500 metre, 2000 Sidney'de halter ve 2012 Londra'da atıcılık ve yüksek atlamada branşlarında kazanmıştır.

Bunun yanında Katar milli takımlarında devşirme sporcuların oynatılması son derece yaygındır. Örneğin yalnızca 2005 yılında 38 Kenyalı sporcu Katar vatandaşlığına geçirilmiştir.

Katar'ın büyük yatırım fonları yoluyla Fransız Paris Saint-Germain takımını ve hemen ardından İbrahimoviç'i transfer etmesi, yine aynı yıl Katar Havayolları'nın Barcelona Kulübüne sponsor olması uluslararası medyanın gündemini yoğun bir şekilde meşgul etmiştir.

SONUÇ

2022 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği yapma hakkını elde eden Katar bize zengin ülkelerin ciddi paralar harcayarak uluslararası arenada adından çokça söz edebileceğini göstermiştir. Fakat bu adından söz ettirme olumlu olabileceği gibi zaman zamanda olumsuz da olabilmektedir. Örneğin, ülkedeki “kafala sistemi” modern kölelik olarak tanımlanmakta ve uluslararası medya tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Ancak Avrupa kıtasında yaptığı bir çok sportif yatırımdan dolayı da spor severler tarafından olumlu manada kendinden söz ettirmektedir.

Katar spor alanında; yüksek paralar harcayarak büyük takımlara sponsorluk, yıldız sporcuların transferleri, devşirme sporcular ve büyük spor etkinliklerine ev sahipliği gibi kısa vadeli ve paraya endekli stratejiler uygulamaktadır. Tabi bu stratejiler tabiatı gereği kısa vadelidir. Bunun yerine herkes için spor faaliyetleriyle, yetenek seçimi ve yönlendirmeyle hem spor kültürünü artıran hem de altyapıyı destekleyen spor projelerine olanak sağlayan yollar izlenebilir. Bu da uzun vadede yukarıda sayılan kısa vadeli çözümlerin negatif etkilerini ortadan kaldıran ve kalıcı çözümler sunan bir stratejidir.

Bunun yanında Güney Afrika'nın yaptığı Dünya Kupası organizasyonunda hedeflerine ulaşamadığını da görmekteyiz. Uzun zamanlı sportif yatırımdan faydalanamadığı görülmektedir.

Brezilya, Rusya, Çin, Güney Afrika ve Katar ülkelerinin kültür, turizm, markalaşma, diplomasi ve ticaret deneyimlerinde uluslararası, bölgesel ve yerel manada etki alanlarını kullanmaya çalıştıkları gözlenmektedir; yumuşak güç unsurunu ele alarak, belirlenen alanlardan hangilerine ağır-

lık verileceği ülkeden ülkeye değişkenlik gösterirken, uluslararası arenada hangi unsurların tesirinin olacağı da ilerleyen zamanlarda ortaya çıkmaktadır (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.111-116).

Bir ülkenin yumuşak güç çalışması ülkenin dış politikasıyla ilintilidir ve yumuşak güç unsurunun da en önemli etkisi ekonomi üzerine şekillenmektedir. (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.97-111)

Ülkelerin spor diplomasisini kullandığını; Brezilya'nın, bölgesel liderliğini ve küresel önemini güçlendirmeye çalışırken; Çin'in, KOBİ'lere ev sahipliği yaparak, küresel yükselişinden açıkça yararlanırken hem ekonomik hem de politik alanlarda ve dünya çapında işbirliği kurgularken; Rusya'nın ekonomik sorunlarını çözmek için KOBİ'lere mesaj vererek kullanmaya çalışırken görmekteyiz (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.111-116).

Gelişmekte olan devletlerin büyük spor faaliyetlerine ev sahipliği yapma sebeplerini anlamak için geniş kapsamlı bir araç olarak yumuşak gücün kullanım biçimlerini araştırmak önemlidir. Bu manada yumuşak güç kavramını ele alırken; Nye'nin vurguladığı diğerlerinin istediğini istemesini sağlamanın yanı sıra (Nye, J.S. 1990, s. 153-171), devletlerin kamu diplomasisi bağlamında yumuşak güç unsurunu itibar ve imaj yönetimi için kullandıklarını görülmektedir (Grix J, Brannagan PM, Lee D, 2019, s.111-116). Bunun yanında, gelişmekte olan devletlerin ticareti kullanarak, git gide kalabalıklaşan uluslararası alanda paylarını arttırmak için zorlayıcı olmayan bu yumuşak güç unsuru olarak karşımıza çıkan spor diplomasisi kaynaklarını düzenleme çabalarına tanık olmaktayız. Bu bağlamda ülkemiz çalışma ve araştırma kaynaklarının bu alana daha fazla yoğunlaşmasını sağlayarak, varlığını arttırma ve sürekli kılma çalışmalarında alan kapma yarışına giren ulus devletlerin içinde ülkemiz payının da artması için yönümüzü yumuşak güç unsuru olarak kamu diplomasisi bağlamında spor diplomasisi alanını kaydırmamız gerektiği görülmektedir.

Yapılan bir çok çalışmayı incelediğimizde bir kamu oyu diplomasisi olarak kamu diplomasisi bağlamında spor diplomasisinin çok da ele alınmadığı daha çok kültürün içinde bir kol gibi (Yağmurlu, A. 2019. s.1367-1380) veya farklı kurumsal çalışmalar yanında yumuşak güç ile kamu

diplomasisi çalışmalarının ele alındığı çalışmalar (Usul, A.R., Yaylacı, İ., 2020. s.7-393) karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, spor diplomasisi diğer diplomatik çalışmalarla sağlanamayacak imkan ve olanaklarla gelişmemize, yeni alanlara nüfuz etmemize imkan ve olanak tanıyacağını öngörmekteyiz. Yeni alan ve imkanları diğer devletlerden çabuk ve etkili bir biçimde kullanabilmek, gelecek kuşakların daha kolay devlet itibar ve imajını dünya ekseninde vurgulamalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Brannagan, P. M., & Giulianotti, R. (2015). Soft power and soft disempowerment: Qatar, global sport and football's 2022 World Cup finals. *Leisure studies*, 34(6), 703-719.
- Grix, J., & Brannagan, P. M. (2016). Of mechanisms and myths: conceptualising states' "soft power" strategies through sports mega-events. *Diplomacy & statecraft*, 27(2), 251-272.
- Grix, J., & Houlihan, B. (2014). Sports mega-events as part of a nation's soft power strategy: The cases of Germany (2006) and the UK (2012). *The British journal of politics and international relations*, 16(4), 572-596.
- Grix J. Lee D. (2013) Soft Power, Sports Mega-Events and Emerging States: The Lure of the Politics of Attraction, *Global Society*, 27:4, 521-536,
- Grix J., Brannagan P. M. Lee D. (2019). *Entering the Arena: Emerging States and Sports Mega-Events*. Palgrave, Basingstoke.
- Nye, J.S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80,153-171.
- Keohane, R. O., Nye, J. S. (1998). Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*, 77(5), 81-94.
- Nye, J.S. (2002). *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*. New York: Oxford University Press.
- Nye J., (2005). *Yumuşak Güç*. Elips Kitap.
- Nye, J.S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 94-109.
- Olaveson, T. (2001). Collective effervescence and communitas: Processual models of ritual and society in Emile Durkheim and Victor Turner. *Dialectical Anthropology*, 26(2), 89-124.
- Qobo, M. (2013). The Newly Emerging Powers and South Africa's Global Strategy. *Global summitry journal*, 1(1), 1-20.
- Usul, A.R., Yaylacı, İ., (2020). *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar*. Küre Yayınları.
- Yağmurlu, A. (2019). Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(4)s.1367-1380.

II. KARABAĞ SAVAŞI: RUSYA VE İRAN EKSENİ

THE SECOND KARABAKH WAR: THE AXIS OF RUSSIA AND IRAN

Aybeniz ŞAHMAROVA

Özet

Karabağ Savaşları tarih boyu Ermeni teröristlerinin tarihe iz bıraktığı en vahşi ve acımasız savaşlar olmuştur. Karabağ sorununun çözümsüzlüğü I ve II Karabağ Savaşlarının yaşanmasında zemin oluşturmuştur. Gerek Karabağ sorununun ortaya çıkması, gerekse soruna ilişkin bir çözüm yoluna ulaşılmamasının ve günümüze kadar bu sorunun sürmesinin asıl nedeni ise bölge dışı dinamikler olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında, dünyada hiçbir uluslararası sorunda aynı tarafı desteklemeyen ABD, Rusya, Fransa ve İran Dağlık Karabağ sorusunda aynı tarafı desteklemiş, lakin bununla çözümün değil adeta çözümsüzlüğün bir parçası olmuşturlar. Yaşanan II Karabağ Savaşı, Karabağ davasının dönüm noktası olmuştur. I Karabağ Savaşı sonucu 1994 yılında imzalanan ateşkestten sonra, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'da ateşkesi bozması 27 Eylül 2020 tarihinde gerçekleşen İkinci Karabağ savaşını başlattı. Savaşın durdurulması ve insani ateşkesin sağlanması için büyük çaba sarf eden ABD, Rusya ve Fransa'nın girişimleri, 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan Üçlü Bildiriye kadar başarısız oldu. Çalışmamızda İkinci Karabağ savaşında Azerbaycan'ı güçlü kılan ve daha aktif olmasına neden olan

çeşitli faktörlere değinilmiştir. Günümüz İkinci Karabağ Savaşını ve Savaşın mevcut sonucunu şekillendiren bu faktörler, Covid 19 salgının yarattığı dünya çapındaki küresel kriz ortamında, bu bölgesel sorunun ve yıllardır devam eden Azerbaycan karşıtı insan haklarına aykırılık, suç, uluslararası hukuka aykırılık ve terörden oluşan yüz karartıcı ortamda, adaletin işleyişine doğru yön veren ve nihai olarak üç ülke (Azerbaycan, Rusya, Ermenistan) arasında Moskova'daki Karabağ Zirvesinde beş yıllık süre için imzalanan bildiriyle sonuçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı jeostratejik ve jeopolitik açıdan büyük öneme sahip olan Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan II Karabağ Savaşını ve bu savaşa ilişkin Rusya ve İran'ın tutumunu incelemektir. Çalışmamızda savaş öncesi Karabağ sorununun nasıl ortaya çıktığı ve dış etkenlerin Ermenilere vermiş olduğu destek sonucu nasıl savaş boyutuna ulaştığı incelenmiş, Rusya ve İran'ın İkinci Karabağ savaşındaki tutumları ve etkinliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: I Karabağ Savaşı, II Karabağ Savaşı, Üçlü Bildiri, Karabağ Zirvesi

1. KARABAĞ SORUNU VE ÇÖZÜMSÜZLÜK

Karabağ Savaşları tarih boyu Ermeni teröristlerinin tarihe iz bıraktığı en vahşi ve acımasız savaşlar olmuşturlar. Tarih boyunca gerçekleşen Karabağ savaşlarında Şehit Olan Askerlerimizin Ruhlarını Saygıyla Anıyor ve Ailelerine sabır diliyoruz...

Öncelikle, Karabağ'da gerçekleşen 20 Şubat 1988 – 12 May 1994 tarihli I Karabağ savaşına ve 27 Eylül 2020–10 Kasım 2020 tarihli II Karabağ savaşına kadarki süreçte Karabağ sorununun çözümsüzlüğüne ilişkin hususları ele almamız önemli olacaktır. Gerek Karabağ sorunun ortaya çıkması gerekse soruna ilişkin bir çözüm yoluna ulaşılmamasının ve günümüze kadar bu sorunun sürmesinin asıl nedeni bölge dışı dinamikler olmuştur.

Rusya 17-18 yüzyıllarından itibaren bölgeyi kontrol altında tutmak için belli planlamalar yapmış ve 19. yüzyıldan itibaren bu planları yürürlüğe koymuştur. Bu planlar çerçevesinde Karabağ Hanlığı'nın işgali ve Ermeni göçmenlerinin bölgede yerleştirilmesi gibi hususlar yer almıştır. Gerek Batılı güçlerin Kafkasya üzerinde gerçekleştirmek istedikleri emeller nedeniyle Ermeni meselesini kullanması, gerek de bu doğrultuda Ermenilerin bölge dışı güçler tarafından bilinçlendirilip, örgütlenmesi ve silahlandırılması sonucu Karabağ sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. 1920 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Bolşevik Rusya'sı tarafından işgali ve Karabağ Özerk Bölgesi'nin oluşturulması sonucu 1921-1923 yılları tarihinde Ermenistan dahilindeki çoğunluğu oluşturan Müslüman Türklerinin hakları hiç ama hiç korunmamış, lakin o dönem Azerbaycan'da çok az sayıda yaşayan ve Rusya tarafından yerleştirilen Ermenilere özel statü verilmiştir. Azerbaycan Sovyetler dahilindeyken o dönem için tüm Azerbaycanlılar Eski Dağlık Karabağ ve Ermenistan'dan çıkarılmış ve diğer şimdiki Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiş, bununla da Ermenistan ve Karabağ Özerk Bölgesi'nde Ermenilerin çoğunluğu sağlanmıştır. Zaten oluşturulan bu özerk bölgenin, Ermenilerin çoğunluğu sağlayacak şekilde oluşturulması planlanmıştır. Daha sonra, hayata geçirilen bu faaliyetler sonucu 1980'lerin ikinci yarısında Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak iddiaları ileri sürme-

si ve Azerbaycan'a ait olan bir kısım toprakları kendisine birleştirmeye çalışmasını görebiliriz. Hatta 1989 Aralık ayında Ermenistan Parlamentosu karar kabul ederek, Sovyetler Birliği dağılmadan önce Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve Azerbaycan topraklarının bir kısmını kendisine birleştirmeye yönelik bir tutum sergilemiştir. Alınan bu karar ise, hala kaldırılmamıştır. 1990 Ocak ayında onaylanan karar sonucu, Azerbaycan topraklarının bir kısmını kendi bölgesiymiş gibi gösteren Ermeniler, hem Sovyetler Birliği Anayasasına, hem Azerbaycan anayasasına, hem de kendi anayasalarına aykırı bir tutum sergilemiştir. Akabinde normal yoldan toprakların birleştirilemeyeceğini gören Ermenistan, askeri faaliyetlerle işgale baş vurmuştur.

Azerbaycan ve Ermenistan bağımsız olduktan sonra 1992 Mart ayında BM'ye üye oldular ve Ermenistan uluslararası hukuku açıkça ihlal eden bir devlet gibi gözükmemek için kendisinin bu Karabağ sorununun bir tarafı olmadığını, asıl bu sorunun tarafının o bölgede yaşayan Ermeniler olduğunu belirterek, kendince siyasi bir taktik uygulamaya çalışmıştır. Yalnız, resmi olarak Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına yönelik iddialarından vaz geçmemesi, bölgede yaşanan askeri çatışmaların dışında durmaması, Ermenistan'ın gerçek yüzünü gözler önüne sermiştir. Hocalı soykırımı gerçekleştiğinde, Azerbaycan toprakları dağıtılarak ele geçirilmeğe çalışıldığında, Ermenistan ordusu ordaydı ve bunu Rus askeri birliklerinin desteğiyle gerçekleştirmiştir. Daha sonrasında ise, Şuşa'ya sözde Dağlık Karabağ'ın bayrağını değil, Ermenistan bayrağını dikmeye çalışmıştır. Buradan da görüldüğü üzere Dağlık Karabağ sorunu üzerinde Ermenistan'ın ve Ermenistan'ı destekleyen dış güçlerin hem askeri, hem diplomatik, hem de politik izleri vardır. Her ne kadar taktik değişikliğine gitse de Ermenistan'ın değişmeyen işgalci tutumu, bu günkü Dağlık Karabağ işgalinin ve sorununun Dağlık Karabağ'daki Azerbaycanlılar tarafından değil, Ermenistan tarafından gerçekleştiğinin bir sübutudur. Günümüzde de yaşanmış olan II. Karabağ Savaşı Azerbaycan'la Ermenistan arasındadır.

Dağlık Karabağ sorunundaki bir başka boyut ise, dış güçler olmuştur. XVIII-XIX ve XX yüzyılın başında bu bölgede çıkarı bulunan uluslara-

rası dış güçler aynıydı. XX yüzyılın sonlarında, dünyada yaşanan hiçbir uluslararası sorunda aynı tarafı desteklemeyen ABD, Rusya, Fransa ve İran Dağlık Karabağ sorununda aynı tarafı, yani Ermenistan'ı desteklemiştir. Bazı dış güçlerin Ermenistan'a sağladığı istihbarat desteği ve Azerbaycan dahilinde çıkardıkları iç karışıklıklar 1993-1994 yıllarında Azerbaycan topraklarının işgali ile sonuçlanmış ve iki taraf arasında ateşkes imzalanmıştır (1994). İşgale ve çözümsüzlüğe neden olan güçler, çözümün arabulucusu rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Lakin bu devletler çözümün değil, çözümsüzlüğün bir parçası olmuştur. Örneğin, 1999 AGİT İstanbul Zirvesi'nde Karabağ sorununun çözülme ihtimali vardı ama, sorunun çözülmesini istemeyenler tarafından Ermenistan Parlamentosuna yapılan saldırı sonucu, sorunun çözülmesine yönelik faaliyetler durdurulmuştur. Aynı şekilde 2001-2002 yılında çözümle ilgili benzer ihtimaller olsa da hem Ermenistan, hem de bazı dış güçler bunun karşısını almaya çalışmıştır (Kuzey ve Güney komşuları). Son olarak, 2016 Nisan ayında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bölgede yaşanan büyük savaş sonucu, bu sorunun çözülmesinin sıkıntılı olduğu dile getirilmiş, lakin çözüme ulaşmak için herhangi bir tutum veya faaliyet sergilenmemiştir. Tam aksine Ermenistan sürekli olarak Azerbaycan'ı tahrik ve provoke etmeye çalışarak, Azerbaycan'ın gelişen gücüne karşı dış destekli darbeler hayata geçirilmesini istemiştir. Lakin Azerbaycan'ın gelişen ekonomik, askeri ve diplomatik gücü ve kardeş Türkiye ile oluşturduğumuz stratejik ittifak, Ermenistan'ın gerçekleştirmek istediği provokasyonların karşısında sağlam bir şekilde durmuştur (Aslanlı, 2020).

a. II. Karabağ Savaşı ve Sonuçları

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1994 yılında imzalanan ateşkesten sonra, yeni savaşa giden süreçte yaşanan 12 Temmuz 2020 Tavuş vilayetindeki çatışmalar, Azerbaycan'ın kuzey sınır kenti olan Tovuz'da devam etmiştir. Bu süreç sonucu Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'da ateşkesi bozması, 27 Eylül 2020 tarihinde gerçekleşen İkinci Karabağ savaşını başlatmıştır. Savaşın durdurulması ve insani ateşkesin sağlanması için büyük çaba sarf eden ABD, Rusya ve Fransa'nın çabaları, 10 Kasım

2020 tarihinde imzalanan üçlü bildiriye (Azerbaycan-Rusya-Ermenistan) kadar başarısız olmuştur (Valiyev & Gafarova, 2020).

Azerbaycan ateşkes bozulduktan sonra gelen sivil ölüm raporlarının ardından Ermenistan/Karabağ silahlı kuvvetlerinin savaş faaliyetlerini bastırmak ve sivil halkın güvenliğini sağlamak için tüm temas hattı boyunca karşı birliklere yönelik saldırı operasyonu başlatmaya karar vermiştir.

II Karabağ savaşında Azerbaycan'ı güçlü kılan ve daha aktif olmasına neden olan çeşitli faktörler mevcuttur. Bunlardan ilki, uzun dönem süren, başarısızlıkla sonuçlanan barış görüşmeleri ve her defasında Azerbaycan'a verilen Karabağ'a ilişkin vaatlerin yerine getirilmemesidir. İkinci faktör I Karabağ savaşından bu yana Azerbaycan'ın askeri gücünün gelişimi ve yüksek bir düzeye erişmesi, modernize edilmiş ve yeni silah teçhizatlarıyla donatılmış bir ordunun mevcut olmasıdır. Üçüncü faktör AGİT Minsk Grubu ve BM Güvenlik Konseyi başta olmakla, tüm bölge dışı güçlerin adeta çözümsüzlüğün garantörüyümüş gibi faaliyet göstermesidir. Dördüncü faktör kardeş ülke Türkiye'nin özellikle Tovuz kentine yapılan saldırı sonrası "Kardeş ülke Azerbaycan'ın arkasındayız ..." sloganını her zamanki gibi seslendirerek, gerekirse tüm kaynaklarla Azerbaycan'ı destekleyeceğini, hep aktif bir şekilde kardeş ülkenin yanında olacağını belirtmesidir. Beşinci faktör ise, Batı yanlısı faaliyetlerde bulunan Paşinyan'ın Rusya güvenini büyük ölçüde yitirmesi sonucu, Rusya'nın İkinci Karabağ Savaşı'nda, Birinci Karabağ Savaşı'na nazaran Ermenistan'a destek vermemesi ve tarafsızlığını savaş süresince kısmen koruması olmuştur. Günümüz İkinci Karabağ savaşını ve savaşın mevcut sonucunu şekillendiren bu faktörler ve Covid 19 salgının yarattığı dünya çapındaki küresel kriz ortamı, bu bölgesel sorunun ve yıllardır devam eden Azerbaycan'a yönelik terör, suç, uluslararası hukuk ve insan haklarına aykırılıktan oluşan yüz karartıcı ortamda adaletin işleyişine doğru yön vermiş ve nihai olarak Moskova'daki Karabağ Zirvesi'nde imzalanmış Üçlü Bildiriyle sonuçlanmıştır (Valiyev & Gafarova, 2020).

Üç ülke arasında (Azerbaycan-Rusya-Ermenistan), iki ülke arasındaki savaşı durduracak (Azerbaycan – Ermenistan) Dağlık Karabağ'a ilişkin

10.11.2020 tarihli Üçlü Bildiri imzalanmıştır. Bildiride belirtilen hususlar şunlardır:

- Bildiri yürürlüğe girdiği saatten itibaren Dağlık Karabağ'daki silahlı çatışma ve tüm askeri operasyonların durdurulması;
- Kelbecer, Ağdam ve Laçın'nın bildiride belirtilen tarihlerde Azerbaycan'a geri iadesi;
- Taraflar arasındaki ateşkesin kontrol altında tutulması maksadıyla bölge temas hattına ve Laçın dehlizine Rusya Barış Gücü Birliği'nin yerleştirilmesi (bölgede kalma süreleri 5 yıldır);
- Laçın dehlizinde yeni hareket rotasının inşası planının belirlenmesi;
- 90'lı yılların başında yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin tarihi Azerbaycan topraklarına (Dağlık Karabağ) geri dönmesi ve bu hususta sürece BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin denetimi;
- Karşılıklı değişimin (esirlerin, ölen asker cesetlerinin) gerçekleştirilmesi;
- Ulaşım ve ekonomik bağlantıların restore edilmesi. Kritik bölge sayılan alanlarda güvenli ve tehlikesiz hareketin gerçekleştirilmesine ilişkin Ermenistan'ın garantör olması; hususları yer almıştır (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 2020).

2. İRAN'IN DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNDAKİ ROLÜ VE II. KARABAĞ SAVAŞI'NDAKİ TUTUMU

Küreselleşen dünya ve değişen global şartlar kapsamında geçmişten günümüze süregelen sorunlar aynı kalsa da, sorunların mevcut olduğu ortam ve şartlar farklı olabiliyor. Bu nedenle geçmişte çözümüne ulaşılmayan bir çok sorunlar, küreselleşmenin yarattığı yeni dünya düzeni ve olanakları sayesinde çözüme kavuşabiliyor. Karabağ savaşları sürecinde dış aktörlerin (devletlerin) etkinliğinin geçmişe ve günümüze nazaran incelenmesi ve ayrıca İran aktörünün soruna ilişkin sergilediği tarihsel tutuma değinmemiz çalışmamız için önem arz etmektedir. I Karabağ savaşında çözüm sürecinin en önemli etkeni olan İran, II Karabağ savaşında sergilediği siyasi zayıflık ve savaştaki etkisizliği ile dikkat çekmiştir. Tarih boyu İran her ne kadar İslam ülkesi olsa da bölgedeki istikrar-

sızlığı korumak, kendisinin çıkar ve menfaatleri uğruna Azerbaycan'ı ve Kardeş Türkiye'ni desteklemek yerine Ermeni taraflı davranmıştır. Azerbaycan ve Türkiye'nin Asya ve Avrupa'nın birleştiği noktada jeopolitik açıdan kilit öneme sahip ülkeler olması ve geçmişten günümüze gelen şerefli kardeşlik bağının gücü, İran'ın bu iki ülkeyi bölgede tehdit olarak algılamasına ve buna karşılık olarak iki ülke arasındaki bölgede kilit rol oynayan Karabağ topraklarındaki Ermeni işgali sorunun ortadan kalkmaması konusunda istikrarlı bir şekilde tutum sergilemesine yol açmıştır. Bu tutumu sergilemesinde bir çok faktörler İran'a ön ayak olmuştur. Birinci faktör İran topraklarının geçiş bölgesi olma özelliğini koruması gerektiği düşüncesidir. Azerbaycan ve Türkiye mevcut Karabağ bölgesindeki işgal sorunu patlak verdikten sonra, ulaşım faaliyetini İran toprakları üzerinden gerçekleştirmek ve bu toprakları geçiş bölgesi olarak kullanmak zorunda kalmıştır. Çünkü Karabağ sorunu çözülmediği takdirde Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan yolu ve Azerbaycan'ın Nahcivan'a ulaşımı yalnız bu topraklar üzerinden gerçekleşebilirdi. Bu nedenle de İran bu iki ülkenin ulaşım konusuyla ilgili kendisine yönelik belli ölçüdeki bağımlılığını kaybetmek istemiyordu. İkinci faktör Karabağ sorunun çözülmesiyle Azerbaycan topraklarında istikrarın ve bütünlüğün sağlanması sonucu, gelecek dönemde Türkiye ve Azerbaycan'ı kapsayacak dünya çapındaki ticari projelerde İran'ın göz ardı edilerek saf dışı bırakılması korkusudur. Üçüncü faktör ise, Karabağ bölgesinin işgalden azat edilmesinin İran'ın kuzeyindeki, eskiden Güney Azerbaycan olarak bilinen ve bölgedeki Azerbaycan sevgisiyle yaşayan Güney Azerbaycanlıları istiklal ve Azerbaycan'a birleşme bilinci altında ayağa kaldıra bilmesi ve Azerbaycan'ın şimdiki İran'ın kuzey toprakları üzerinde hak iddia edebilmesi düşüncesidir. Bu faktörleri baz alarak söyleyebiliriz ki, İran I Karabağ savaşından bu yana bölgede istikrarlı bir şekilde çözümsüzlüğün aktörü olarak rol oynamıştır (Başar, 2020).

II Karabağ savaşı hem bölgesel, hem de küresel açıdan farklı bir dünya ortamının mevcut olduğu bir zamanda patlak vermiştir. Covid 19 salgınının aktif olduğu, çoğu ülkenin ticari, siyasi, ekonomik ve sağlık kriziyle uğraştığı ortamda dışsal güçler I Karabağ savaşında olduğu gibi, II Ka-

rabağ savaşında da aktif rol oynayamamıştır. Süreci doğru öngöremeyen İran da II Karabağ savaşında her ne kadar Rus yardımlarının Karabağ'a ulaştırılmasında aracı olsa da pasif siyaseti ile dikkat çekmiştir. Genel olarak İran'ın sürece ilişkin gerçekleştirdiği faaliyetlere baktığımız zaman, dahili güvenliğine karşı duyduğu endişeden dolayı kendi sınır güçlerini kuvvetlendirmek ve ülke dahili gerçekleştirilen protestoları durdurmaktan başka savaşa ilişkin mevcut ortamı değiştirecek hiçbir aktif faaliyette bulunmamıştır. Çünkü olabildiğince sınır bölgesindeki bu çatışmanın kendi kuzey bölgesini, yani eski Güney Azerbaycan'ı ve orada yaşayan Güney Azerbaycanlıları etkilememesini istemiştir (Boyraz & Güngörmez, 2020).

3. RUSYA'NIN II. KARABAĞ SAVAŞI'NDAKİ TUTUMU

Dağlık Karabağ sorunun tarihsel sürecini geçmişten beri incelediğimiz zaman, sorunun oluşmasında ve gerçekleşen savaşlarda Rusya aktörünün büyük önemi olduğunu açık bir şekilde görebiliriz. Ermenistan'ın işgali altında bulunan Karabağ bölgesini, Azerbaycan'da oluşturmuş olduğu bir tampon bölge olarak gören Rusya, tarih boyunca Ermeni yanlı bir politika izleyerek her iki tarafı kendinden aslı hale salmış ve olabildiğince bölgedeki sorunu I Karabağ savaşından beri dondurmaya çalışmıştır. Lakin bu süreç II Karabağ savaşının patlak vermesiyle son bulmuştur. II Karabağ savaşında Rusya, I Karabağ savaşından farklı olarak Ermeni yanlı bir politika izlememiş, daha tarafsız bir tutum sergileyerek sürece olabildiğince (ateşkes yapılmasına ilişkin çağrılar dışında) etkide bulunmamaya çalışmıştır. Bunu gözler önüne seren en önemli husus ise, Ermenistan'ın yardım çağrılarına karşılık Moskova'dan istedikleri olumlu yanıt alamamaları olmuştur. II Karabağ savaşında Rusya'nın göz önünde bulundurduğu bazı faktörler, bu ülkenin I Karabağ savaşından beri alışlagelmiş farklı davranmasına yol açmıştır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, her ne kadar Rusya Ermenistan'la istekli olarak çok yakın ilişkiler içerisinde olsa da, tarih boyu Azerbaycan'la var olan ilişkileri çok daha kazançlı ve verimli olmuştur. Bu ilişkileri dört başlık altında ele almak gerekirse bunlar askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardır. Bu nedenle yukarıda ismi geçen alanlardaki var olan ikili iliş-

kiler Rusya için oldukça yüksek düzeyde önem arz etmektedir. Stratejik ortak olarak görülen Rusya için ise, artık Azerbaycan'la olan ilişkileri vazgeçilmeyecek kadar büyük önem kazanmıştır.

Rusya'nın II Karabağ savaşında sergilediği tutumunu etkileyen birçok faktörler mevcuttur. İlk olarak Azerbaycan'la var olan askeri ticaret ilişkilerinin sürdürülebilirliğinin korunmasıdır. Çünkü Azerbaycan, Rusya savunma sanayisinin en önemli ithalatçılarından biridir ve iki ülke arasında bozulacak askeri ticaret ilişkilerinde rakip güç olarak Rusya yerini ABD'nin alacağını biliyordu. Bu nedenle, ikili ilişkilerin köklü bir şekilde ortadan kalkması riskini göze alamazdı. Rusya askeri ticaret ilişkilerinin bozulması sonucu Karabağ sorununa, aktif şekilde rol oynayacak yeni ve güçlü bir aktörün dahil olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmalıydı (Mamontov, 2016). İkinci önemli faktör ise, konunun siyasi boyutudur. Rusya'nın aktif bir şekilde Ermenistan'a göstereceği herhangi bir yardım veya destek Türkiye'yi Azerbaycan tarafı olarak savaşa dahil edecek ve tüm dünya ülkelerinin dikkatini kendi üzerine çekecektir. Bunu göz önünde bulunduran Rusya, bu nedenle II Karabağ savaşı boyunca aktif bir şekilde taraf olmamaya çalışmıştır. Ayrıca savaş boyunca Rusya'nın karşı tarafa yönelik tutumunu etkileyen siyasi nedenler de mevcuttur. Örneğin, son zamanlarda Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın Rus merkezli politikardan tamamen uzaklaşarak izlediği Batı yanlı politika ve olabildiğince Rus merkezli politikayı etkisizleştirme yönündeki faaliyetleri Rusya'nın tutumunu etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Bir diğer faktör ise, ikili (Azerbaycan-Rusya) ilişkilerin kültürel boyutu olmuştur. Azerbaycan, Rus kültürünü, dilini, dinini, adetlerini, bölgedeki en büyük Rus diasporasını kendinde hakkıyla barındıran önemli bir ülkedir. Kültürel alanlarda, özellikle eğitim alanında Rus diline büyük önem verilmektedir. Azerbaycan'da Rusça eğitim veren 327 orta okul ve 27 üniversite mevcuttur. Vatandaşların büyük bir kısmı Rus kültürüne hakim ve Rusça biliyor, yada Rusça eğitim alarak öğrenmeye çalışıyor. Böylesine güçlü bir kültürel bağ, Rusya gibi kendi ulusunu tüm dünyada etkin kılmaya istekli bir ülke için büyük önem arz etmektedir ("HEYDƏR ƏLİYEV İRSİ" BEYNƏLXALQ ELEKTRON

KİTABXANA, 2016). Bu faktörlerin yanı sıra değişen dünya düzeni ve sistemi, aynı zamanda gelişen Azerbaycan (en çok da askeri alanda), Rusya'ya Karabağ sorunun nihai bir sonuca bağlanacağını düşündürmekteydi. Savaşın sonuna ilerleyen süreçte ise, Karabağ sorunun tarihsel oyuncusu olarak Rusya savaşı durdurmak ve ateşkesi sağlamak adına kendinin de bulunduğu Azerbaycan – Rusya – Ermenistan ülkeleri arasındaki Üçlü Bildiriyi imzalayarak hem Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu, hem de kendisinin de barış gücüyle ateşkesin bozulmaması ve bildirinin uygulanmasına ilişkin garantörlüğünü bir nevi ortaya koymuştur (Kemaloğlu, 2020).

KAYNAKÇA

- “HEYDƏR ƏLİYEV İRSİ” BEYNƏLXALQ ELEKTRON KİTABXANA. (2016, Ekim 01). Aralık 17, 2021 tarihinde lib.aliyevheritage.org: <https://lib.aliyevheritage.org/az/80868237.html> adresinden alındı
- Aslanlı, A. (2020, Ekim 2). Ermenistan saldırılarının ve Azerbaycan topraklarını işgalinin ardında “DIŞ GÜÇLERİN” de payı olduğu. (S. D. Enstitüsü, Röportaj Yapan) Aralık 15, 2021 tarihinde <https://www.sde.org.tr/videolar/kafkasya-uluslararası-ilişkiler-ve-stratejik-arastirmalar-merkezi-qafsam-baskani-araz-aslanlidan-onemli-aciklamalar-sd-tv-18529> adresinden alındı
- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev*. (2020, Kasım 10). Aralık 15, 2021 tarihinde president.az: <https://president.az/articles/45923> adresinden alındı
- Başar, U. (2020, Kasım 23). *Anadolu Ajansı*. Aralık 16, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iran-karabag-savasinin-kaybedeni-mi/2052813> adresinden alındı
- Boyras, H. M., & Güngörmez, O. (2020, Aralık 11). *Anadolu Ajansı*. Aralık 16, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabag-zaferinin-anatomisi/2073631> adresinden alındı
- Kemaloğlu, İ. (2020, Ekim 7). *Anadolu Ajansı*. Aralık 16, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusya-nin-daglik-karabag-tavri-nasil-okunmalı/1998747> adresinden alındı
- Mamontov, S. (2016, Nisan 12). *Sputnik Türkiye*. Aralık 16, 2021 tarihinde [tr.sputniknews.com: https://tr.sputniknews.com/20160412/rusya-ermenistan-azerbaycan-silah-satisi-1022089811.html](https://tr.sputniknews.com/20160412/rusya-ermenistan-azerbaycan-silah-satisi-1022089811.html) adresinden alındı
- Valiyev, A., & Gafarova, N. (2020). Новая большая война на Южном Кавказе и перспективы мира в Карабахе. *Пути к миру и безопасности*, 02(59), 167-180. doi:10.20542/2307-1494-2020-2-167-180

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN ENERJİ POLİTİKASINDA AZERBAIJAN CUMHURİYETİNİN ROLÜ

THE ROLE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN THE ENERGY
POLICY OF THE BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION
ORGANIZATION

Elvin ABDURAHMANLI

Özet

Bölgesel örgütler ekonomik, güvenlik ve diplomasi açısından, o bölgede yer alan ülkeler bazında karşılıklı kazan-kazan ilişkisinin geliştirilmesi açısından önem taşırlar. KEİÖ kuruluşunun ardından kısa zaman içerisinde bölgenin en kapsayıcı ve tam teşekküllü ekonomik kuruluşu olmayı başarmış ve gerek ekonomik, gerekse de soysal alanlarda aktif rol alarak faaliyet şekilleri ile bir ekonomik işbirliği örgütüne dönüşmüştür. Karadeniz bölgesinde enerji jeopolitik alanı içerisinde örgüt üyelerinin işbirliği politikaları ve diğer örgüt dışı ülkeler ve örgütlerle ilişkileri bölgenin de jeo ekonomik önemini ortaya koymaktadır. Bu makalede Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün Enerji politikasında Azerbaycan Cumhuriyetinin Rolü ele alınacaktır. Sırasıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün Uluslararası Örgüt yapısı ve faaliyetleri, Azerbaycan Cumhuriyetinin Karadeniz Bölgesine yönelik dış politikası ve Azerbaycan Cumhuriyetinin bu örgütle ilişkilerinde “enerji” sektörü açısından değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Azerbaycan, Enerji, Bölgesel Enerji Güvenliği

Abstract

Regional organizations are important in terms of economic, security, and diplomacy, in terms of developing a mutually win-win relationship on the basis of the countries in that region. After the establishment of BSEC, it succeeded to be the most inclusive and full-fledged economic institution of the region in a short time and became an economic cooperation organization with its activities by taking an active role in both economic and social areas. Cooperation policies of the organization members within the energy geopolitical area in the Black Sea region and their relations with other non-organization countries and organizations reveal the geo-economic importance of the region. In this article, the Role of the Republic of Azerbaijan in the Energy Policy of the Black Sea Economic Cooperation Organization will be discussed. Respectively, the Organization and activities of the International Organization of the Black Sea Economic Cooperation Organization, the foreign policy of the Republic of Azerbaijan towards the Black Sea Region, and the relations of the Republic of Azerbaijan with this organization in terms of the “energy” sector.

Keywords: Organization of the Black Sea Economic Cooperation, Azerbaijan, Energy, Regional Energy Security

GİRİŞ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği günümüzde de kendi münhasır etki alanında halen aktif bir rol alan ekonomik bir işbirliği örgütüdür. Örgüt kendi bölgesinde enerji altyapısının iyileştirilmesi ve mevcut olan altyapı projelerinin teşvik edilmesi üzere güvenli bir iş birliğinin geliştirilmesi için bölgede yeni altyapı projelerine yatırım çekmeyi amaçlamaktadır. Belirtilen amaçlar çerçevesinde örgüt işbirliğini güçlendirmek amacıyla bölgede enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik çeşitli proje ve programlarla ülkelerin teşvik edilmesiyle 1992 yılından günümüze kadar devam eden ve bölgesindeki en büyük ekonomik işbirliği örgütü konumuna gelen bir örgüttür.

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 1992 yılının 25 Haziran tarihinde Türkiye Cumhuriyetinin girişimleri sonucu kurulan ekonomik işbirliği örgütüdür. Örgüt İngilizcede The Black Sea Economic Cooperation-BSEC şeklindedir. Örgütün genel amacı örgüte üye olan devletlerin enerji güvenliğini temin etme, güncel piyasası reformları ile ilgili üye ülkelerin bilgisine başvurma, alternatif enerji kaynaklarının bulunmasını amaçlayan örgüttür (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 2020). Örgüt ilavetende Karadeniz bölgesi dâhilinde barışı, refahı ve istikrarı sağlamak amacı taşımaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne 12 devlet üyedir. Bu devletler: Türkiye, Azerbaycan, Arnavutluk, Rusya Federasyonu, Romanya, Moldova, Ukrayna, Bulgaristan, Gürcistan, Sırbistan, Ermenistan ve Yunanistan.

Örgütün uluslararası daimi sekreterliği KEİ genel merkezi, 1994 yılının Mart ayında İstanbul'da kurulmuştur. Örgüt genel olarak konferansları dâhilinde resmi dil olarak Rusça ve İngilizce olarak kullanılmaktadır fakat örgütün yıllık rapor ve dokümanları ise İngilizce yayımlanmaktadır. Örgüt 1999 yılının Mayıs ayının 1-i KEİ Şartı'nın kabul edilmesi sonucunda uluslararası tüzel örgüt kimliğini kazanmıştır. Örgüt ilk kuruluş yıllarında idari şekil olarak özel sektör merkezli kurulmuş ama kısa zaman içerisinde devletlerin yönetimiyle yönetilen bir işbirliği örgütü

şeklini almıştır. Örgüt kuruluşundan günümüze kadar Azerbaycan enerji alanının dahil diğer alanlarında da aktif rol benimsemiş ve dönem sekretaryalarında da yüksek derecede katılım sağlamıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Karadeniz Kıyı devletleri, Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere Avrupa ve Asya olmak üzere iki kıtada faaliyet göstermektedir. Örgütünün 2019 yılı ekonomik raporunda bir yıl için örgütün dış ticaret hacmi 300 milyar dolar, içi ticaret hacmi ise 187 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 2020). Diğer taraftan ise örgüt Avrupa'ya ana ulaşım ağı oynamaklar birlikte enerji kaynaklarının aktarımında büyük önem taşımaktadır. Örgüte üye olan devletlerin jeopolitik özelliklerine dikkat edildiği zaman örgüt içerisinde zengin metal rezervleri, büyük derecede doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip devletlerde olduğu görünmekte ve böylelikle örgüt Basra Körfezi devletleri ardından en zengin rezervlere sahip devletleri bünyesinde bulundurmaktadır. Sırbistan'ın 2004 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne üyeliği sonucu örgüt'te üye sayısı 12'ye oldu.

ÖRGÜTÜN YAPISI VE FAALİYET ŞEKİLLERİ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütün karar alma organı İngilizcede Council of Foreign Ministers olarak belirtilen Dışişleri Bakanları Konseyidir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne başkanlığı genel itibariyle üye devletlerin oy birliği ile seçilen ülkenin dışişleri bakanı başkanlık etmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün karar organı olarak bilinen “Dışişleri Bakanları Konseyi” yıl içerisinde 2 defa toplanmaktadır. Örgüte dönem başkanlığı seçilen üye devlet 6 aylık bir süre ile başkanlık etme hakkına sahiptir. Örgütün diğer en önemli organı ise İngilizcede Senior Officials Committee olarak bilinen Kıdemli Memurlar Komitesidir. Bu organ genelde örgüte üye devletlerin Dışişleri Bakanlıklarını temsil etmektedir. Örgütün zirve toplantılarına genelde devlet başkanlarının katılımıyla 5 yılda bir toplanmaktadır. Fakat gerekli durumlarda acil zirve toplantıları da yapılmaktadır. Örgüt bünyesinde bir genel sekreter görev yapmaktadır. Örgütün günümüzdeki genel sekreteri Yunanlı diplomat Michael B. Christides 2018 yılında seçildi (Karadeniz Ekonomik İşbirliği 2020). Örgüt bünyesindeki Dışişleri Bakanları Kon-

seyi bünyesinde aşağıdaki çalışma grupları faaliyet göstermektedir. Bunlar: ticaret ve ekonomi, ulaştırma, enerji, haberleşme, bilim ve teknoloji. Bu çalışma gruplarında yapılan faaliyetler sonucu elde edilen raporlar Dışişleri Bakanları Konseyine tavsiyede bulunur. Genel itibariyle yukarıda bahsi geçen çalışma gruplarına üye ülkeler 2 yıllık faaliyet yürütme için seçilir ve seçilen üye devlet “koordinatör ülke” görevini üstlenmek zorundadır. “koordinatör ülke” görevini üstlenen devlet faaliyeti döneminde en az 2 toplantı olmak üzere faaliyet konusuyla ilgili toplantı ve konferanslar düzenlemekle yükümlüdür. Bahsi geçen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün çalışma gruplarının faaliyet alanları aşağıdaki alanları kapsamaktadır:

- Tarım ve tarımsal sanayi,
- Bankacılık ve finansman,
- Organize suçla mücadele,
- Kültür,
- Gümrükle ilgili konular,
- Eğitim,
- Acil durum yardımı,
- Enerji,
- Çevrenin korunması,
- İstatistiksel verilerin ve bilgilerin değişimi,
- Sağlık hizmetleri ve eczacılık,
- Bilgi ve iletişim teknolojileri,
- Kurumsal yenilenme ve iyi yönetim,
- Bilim ve teknoloji,
- Kobiler,
- Turizm,
- Ticaret ve ekonomik kalkınma
- Ulaşım

Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütün daimi üyeleri dışında örgütün gözlemci ve diyalog ortakları mevcuttur. Örgütün çalışmalarına “gözlemci” statüsünde aşağıdaki devletler katılım sağlamaktadır (Emre Gürkan Abay 2020):

- ABD,
- Avusturya,
- AB Komisyonu,
- Karadeniz Komisyonu,
- Uluslararası Karadeniz Kulübü ve Enerji Şartı Sekreteryası
- Beyaz Rusya,
- Hırvatistan,
- Polonya,
- Fransa,
- İsrail,
- Mısır,
- Almanya,
- Tunus
- Çek Cumhuriyeti,
- İtalya,
- Slovakya.

Örgütün çalışmalarına toplantılarda "Sektör el Diyalog Ortağı" statüsünde ise aşağıdaki devletler katılım sağlamaktadır:

- İngiltere,
- Karadağ,
- Slovenya,
- Macaristan,
- Japonya,
- İran,
- Kore,

Şekil 2: (Karadeniz Ekonomik İşbirliği 2020)

2. AZERBAIJAN CUMHURİYETİNİN KEİÖ-İN ENERJİ POLİTİKALARINA KATKISI

2.1. Azerbaycan Cumhuriyeti

Azerbaycan Cumhuriyeti 28 Mayıs 1918 yılında Mehmet Emin Resulzade'nin önderliğinde Kuzey Azerbaycan'da Doğu'nun ilk demokratik cumhuriyeti olan Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti kurdu. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti parlamento tarihi iki döneme ayrılmıştır:

İlk dönem 27 Mayıs - 19 Kasım 1918 yılı arasında sürmüştür. Belirtilen bu altı ayda Azerbaycan Milli Konseyi kuruldu. Bu konsey 44 Müslüman-Türk temsilciden oluşmaktaydı. Kısa süre içerisinde bu konsey parlamento görevini yürüttü ve Demokratik ilk Azerbaycan Parlamentosu olarak çok önemli tarihi kararlar aldı. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamentosu 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını Tiflis'te ilan ederek ülkenin yönetimini devraldı ve tarihi Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etti. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamento tarihindeki ikinci dönemi ise Bakü Dönemi olarak bilinmek ve 7 Aralık 1918'den yılından 27 Nisan 1920 tarihine kadar sürmüştür. 1920 yılının Ocak ayından itibaren Sovyet Rusya'sının askeri saldırısı sonucunda Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti çöktü. Kuzey Azerbaycan'da bağımsız Azerbaycan devletine son verildi. 28 Nisan

1920’de Cumhuriyet topraklarında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kuruluşu ilan edildi. Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti sadece 23 ay yaşamasına rağmen, en acımasız sömürge ve baskıcı rejimlerin bile Azerbaycan halkının özgürlük ideallerini ve bağımsız devlet geleneklerini yok edemediğini kanıtladı.

Nitekim 1989 yılından itibaren SSCB’nin başkanı Mihail Gorbaçov’un başlattığı Perestroyka adı verdiği reformlar sonucu 1991 yılında SSCB’nin dağıldı ve Azerbaycan 18 Ekim 1991’de SSCB’nin çöküşünün arifesinde “Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bağımsızlığı Hakkında” Anayasa kanununu referandum ile kabul edilerek bağımsızlığını ilan etmiştir. 1988 yılından itibaren Ermenistan silahlı kuvvetleri, Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçası olan Dağlık Karabağ’daki 126 Azerbaycan yerleşimini zorla tahliye etmek için bir plan uygulamaya koydu. 26 Şubat 1992 yılında Ermeni silahlı kuvvetleri Azerbaycan’ın Hocalı şehrinde soykırım gerçekleştirdi. Bu soykırımın ardından 8 Mayıs 1992’de Şuşa bölgesi, 2 Ekim 1992’de Hovend bölgesi, Nisan 1993’te ise Kelbecer bölgesi Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından işgal edildi.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1993 yılının Haziran ayında gerek yaşanan bölge kayıpları, gerekse de ülke içinde yalanan derin siyasi istikrarsızlık krizle sonuçlandı ve ülkeyi çıkmaza sürükledi. 1993 yılının Haziran ayında halkın ve dönemin Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibeyin isteği üzerine Haydar Aliyev iktidara geldi.

Haydar Aliyev’in iktidara gelmesi sonucu ülke kısa süre içerisinde gerek ekonomik, gerekse de askeri alanda büyük ilerlemeler kaydetti. Haydar Aliyev ülkedeki siyasi istikrarsızlığın, ekonomik krizin, iç ve dış savaşın bitiminde büyük önemli adımlar attı. Uluslararası projelere imza attı. Bu projelerden en önemlisi Bakü-Supsa petrol boru hattı, Bakü – Tiflis – Ceyhan boru hattı projesi olmuştur. Haydar Aliyev iktidara gelişinin ardından Aliyev’in politik girişimleri sonucu 1994 yılının 12 Mayıs tarihinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalandı.

Ateşkes anlaşması imzalanmasına bakmayarak günümüzde de Ermeni silahlı kuvvetleri tecavüzkâr rejimini sürdürerek ateşkes anlaşmasını ihlal ederek sivil halka ve Azerbaycan silahlı kuvvetlerine ateş açmaya

devam etmektedir. Ermenistan'ın 1993 yılının 30 Nisan tarihinde kabul edilen BMGK-in (Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Kurulu) 822, 853, 874, 884 sayılı kararlarına, eş başkan devletlerin verdikleri beyanatları ve Madrid ilkelerini hiçe sayarak Dağlık Karabağ ve etrafındaki 7 şehri halen işgal altında tutmaktadır. 2016 yılının 1 Nisan gecesi Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri karakollarına hücum ederek taarruzda bulundu. 1-6 Nisan tarihinde Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ile Ermenistan arasında meydana gelen askeri çatışma ateşkes anlaşmasından sonra bu temas hattındaki en büyük askeri çatışma olarak tarihe geçti.

Nisan çatışmaları olarak biline bu çatışma Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin zaferi ile sonuçlandı. Nitekim Taliş köyü ve Seysulan köyü etrafındaki yükseklikler, Cebrayıl bölgesinin Lele Tepe yüksekliği ve Terter bölgesine bağlı Jojug Marcanli, Gülustan köyü ve Tetter bölgesinin Madagiz köyü düşmandan kurtarılmıştır (Azerbaycan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu 2020).

2020 yılının 12 Temmuz tarihinden Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine saldırı gerçekleştirmiştir. Ermeni Silahlı Kuvvetlerinin bu saldırısına kısa zaman içerisinde Azerbaycan Ordusu tarafından karşılık verilmiştir. Ermenistan ordusunun saldırısı 12-19 Temmuz'a kadar sürmüş ve bu geçen 8 günlük süre içerisinde Azerbaycan Ordusu bir Tümgeneral bir Albay olmak üzere 12 asker, Ermenistan ordusu ise 2-si rütbeli olmak üzere 4 asker kaybetmiştir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin yaptığı resmi açıklamada 12-18 Temmuz tarihleri arasında Ermenistan'a karşı cezai tedbirler görülmüş ve top, havan ve tank ateşiyle gerekli cevap verilmiştir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri 16 Temmuz tarihinde Ermenistan ordusunun askeri kışlasını topçu bataryaları ile imha etmiştir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin yaptığı resmi açıklamada Ermenistan ordusuna ait 1 radyoelektronik harp teknik aracı, 1 adet zırhlı araç ve 20 askerin öldürüldüğü belirtildi (Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, 2020). İlk olarak belirtmek gerekiyor ki, Tovuz şehri Azerbaycan Cumhuriyeti için stratejik öneme sahip şehirlerinden biridir. Bu kent diğer taraftan Azerbaycan, Türkiye Cumhuriyeti ve Gür-

cistan devletinin enerji güvenliğini doğrudan ilgilendirmektedir. Bakü Tiflis Ceyhan Petrol boru hattı, TANAP-Trans Anadolu doğalgaz boru hattı, Western Route Export Pipeline ismiyle bilinen Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu Tovuz şehri üzerinde geçmektedir. 2019 yılı doğalgaz ihracat verilerine baktığımızda Rusya'nın ardından en çok ihracat yapan ülke Azerbaycan olmuştur. Fakat 2020 Nisan ayı verileri baktığımız zaman Türkiye en çok doğalgaz ithalini 34,80% ile Azerbaycan'dan almaktadır. Eğer Ermenistan 12 Temmuz başlattığı saldırı sonucu Tovuz şehrini işgali olsaydı Azerbaycan için ileri derecede ekonomik krize neden olacaktı. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine yönelik saldırısı 12 Temmuz tarihinden gündeme oturdu ve birçok devletler, uluslararası kuruluşlar bu saldırıyı kınadı ve Azerbaycan Cumhuriyetinin yanında olduklarını belirttiler.

2.2. Azerbaycan Cumhuriyeti ve KEİÖ-in Enerji Politikaları

Azerbaycan Cumhuriyeti örgütün kurucu üyelerinden biridir ve örgütün çalışma alanlarının tümünde örgüt bünyesinde aktif bir rol alarak dönem sekreterliği görevlerini de başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü dahilinde gümrük, enerji, ticaret, ulaştırma, bilgi ve iletişim, çevre, ve teknoloji alanlarında bir çok anlaşmalara öncülük ederek örgüt bünyesinde işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Nitekim Azerbaycan Cumhuriyeti, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün 2005-2007 yıllarında enerji politika ve çalışma faaliyetlerini koordineliğini yürütmüştür. Günümüzde de üye devletlerin çoğu Azerbaycan Cumhuriyetini, gelecek 2020-2021 dönemi için çalışma grubu için koordinatörlüğü için aday devlet olarak sekreterliği sunulmuştur (Azerbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi 2020).

Azerbaycan Cumhuriyeti örgütün kurulduğu 1992 yılından günümüze kadar örgütte dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini teşvik etmiş, örgüt üyeleri arasında etkileşimi her zaman açık ve uyumu ile birlikte örgüt politikaları çerçevesinde barışı, istikrarı ve refahı sağlamayı amaçlayan tüm alanları ve üzerine düşen sorumlulukları başarıyla tamamlamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne katılmasının temel amacı şu şekildedir:

- Karadeniz bölgesinde ülkesinin özel rolünü kanıtlamak ve bu rolünü güçlendirmek
- Bölgede aktif ilerici ve aktif yapıcı bir tutum sergilemek,
- Ülke adına bir Avrupa entegrasyonu politikası uygulamak,
- Ülkenin ekonomik, ulaşım ve transit potansiyelini güçlendirerek çok taraflı bir işbirliği mekanizması kurmaktır.

Azerbaycan'ın örgüte katılma amaçlarına bakıldığı zaman belirtilen temel amaçların genelde tamamı ülkenin çıkarlarını uluslararası alanda korumak için olduğu görülmektedir. Nitekim 1995 yılının 30 Haziran tarihinde Romanya'nın başkenti Bükreş'te Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün zirve toplantısı düzenlendi. Zirveye ülke liderleri katılım sağlamıştı. Yapılan bu zirveye katılım sağlayan liderlerden biride dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev olmuştur. Zirve konuşmasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü bölgesinde siyasi durumu istikrarsızlığı durdurmanın önemli olduğunu ve bununla birlikte siyasi anlaşmazlıkların çözümünde entegrasyon süreçlerinin genişletilmesinin önemini belirtti. Düzenlenen Bükreş zirvesi sonucunda üye devletler tarafından Bükreş Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirme bölge ülkelerini arasında ekonomik işbirliğinin hızlandırılmasının önemi ve çeşitli alanlarda işbirliği ilişkilerin geliştirilmesi gibi konuları kapsamaktaydı.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üye devlet başkanları 1998 yılının 5 Haziran tarihinde Yalta toplantısında bir araya gelerek örgütün tüzüğü imzalandı. 1998 yılının 1 Aralık tarihinde dönemin Azerbaycan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in imzaladığı kararname ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü şartı Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından resmen onaylanmış oldu.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılından günümüze kadar 2003, 2004, 2009, 2018 yılları dahil olmak üzere örgüte dört defa başkanlık görevini yürütmüştür. Bu dönemler dışında Azerbaycan Cumhuriyeti örgü-

tün 20'nin üzerinde konferans ve etkinliğine ev sahipliğini üstlenmiştir. Özellikle belirtmek gerekiyor ki, Azerbaycan Cumhuriyeti örgütün Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası, Parlamenter Asamblesi ve Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi'nin yönetiminde üye devlettir (Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, 2020). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün enerji projelerinde Azerbaycan Cumhuriyeti proje yönetiminde büyük öneme sahiptir ve farklı organizasyonlarla örgüte destek vermektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne Azerbaycan'ın başkanlığı döneminde ulaştırma, enerji, haberleşme ve ticaret alanlarında işbirliğini geliştirmek için projeler hayata geçirilmiştir. Örgüt çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti bilgi ve iletişim, ticaret, enerji, çevre, gümrük, ulaştırma, bilimsel araştırma, teknoloji dahil olmak üzere bir çok alana büyük önem vermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti için örgüt bünyesindeki öncelik verdiği en önemli alan ise enerji, ulaşım ve transit potansiyeli kapsamaktadır. Diğer taraftan Azerbaycan yukarıda belirtilen alanlarda gerek örgüte üye, gerekse de örgüte üye olmayan ülkelerle kapsamlı bir şekilde işbirliği tesis etmiştir (Azerbaijan. az Resmi İnternet Sayfası 2020).

Örgüt kuruluşundan günümüze kadar Azerbaycan ile işbirliği çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti örgüt bünyesinde 11'in üzerinde farklı faaliyet alanlarında resmi belgenin hazırlanmasına, kabul edilmesinde büyük role sahiptir. Bununla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün bünyesinde düzenlenen tüm çalışma gruplarının toplantılarına katılmakla birlikte enerji çalışma grubunun 2005-2007 yıllarında koordineli şekilde yönetmiştir.

2012 yılının 26 Haziran tarihinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün 20. Yıl Zirvesine, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev büyük önem göstererek katılım sağlamıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün 18 işbirliğinin en önemli alanından bir tanesi olan tarım alanı faaliyetlerine Azerbaycan Cumhuriyeti büyük önem göstermektedir. 2014 yılının 20 Şubat tarihinde Azerbaycan Cumhuriyetinin başkenti Bakü'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün tarımsal gıda zincirinin gelişimine özel sektörün katılımı üzerine bir Üst Düzey Forum'a ev sahipliği

yapmıştır. Başkent Bakü’de yapılan bu foruma Azerbaycan Ekonomi ve Tarım Bakanlığı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün İş Konseyi, Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Girişimciler Konfederasyonu ve Uluslararası Gıda Örgütünün desteği düzenlendi (Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı 2020).

Bu faaliyetlere ek olarak Azerbaycan Cumhuriyeti 2012 yılında “KEİ Ortaklığını Geliştirmeye Yönelik KEİ Ekonomik Gündemi” çerçevesinde “Gıda Güvenliği ve Güvenliği” politikalarına büyük destek vermiş ve KEİ ülkelerinin ortak tarımsal faaliyetlerinin geliştirilmesine, tarımsal işbirliğinin yükseltilmesine yönelik projelerde aktif rol almıştır. Bilindiği üzere Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün 2019-2021 yılları içerisinde tarım ve tarımsal sanayi çalışma grubu ülke koordinatörüdür. Türkiye’nin bu koordinatörlüğünde giden bu süreç kapsamında Azerbaycan Cumhuriyeti bu süreçte aktif rol almaya devam etmektedir (Emre Gürkan Abay 2020). Azerbaycan Cumhuriyetinin liderlik ettiği ve tam desteklendiği enerji projeleri ve ulaştırma projeleri aşağıdakileri kapsamaktadır:

- Bakü-Tiflis-Ceyhan,
- Bakü-Novorossiysk
- Bakü-Supsa petrol boru hatları,
- Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı,
- Güney Gaz Koridoru adlandırılan TANAP ve TAP doğalgaz boru hatları
- Ulaştırma projeleri: Bakü-Tiflis-Kars

Şekil 3: Azerbaycan Enerji Projeleri
Kaynak: (Southern Gas Corridor 2020)

Belirtilen tüm bu projeler Hazar bölgesi ile Karadeniz bölgesi arasındaki ekonomik işbirliğini daha da genişletmeye hizmet etmektedir. Azerbaycan'ın coğrafi ve stratejik konumu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü içerisindeki perspektifini olumlu yönde etkilemektedir (Azerbaijan. az Resmi İnternet Sayfası 2020). Örgüt çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti örgütün her alanında aktif bir rol üstlenmeye devam etmektedir. Nitekim Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üye devletlerin bakanları 2018 yılının 3 Aralık tarihinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Çalışma Grubu'nun bir toplantısı Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Azerbaycan Uluslararası Telekomünikasyon, Yenilik ve Yüksek Teknolojiler Fuarı ve Konferansı Bakutel-2018 kapsamında bir araya geldi. 4 Aralık 2018 tarihinde başkent Bakü'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği üye devletlerinin bakanları "bilgi ve iletişim teknolojileri" alanında toplantıda bir araya gelerek fikir alış-verişinde bulundular. Bakü'de düzenlenen toplantıda konuşan Azerbaycan Cumhuriyeti Ulaştırma, İletişim ve Yüksek Teknolojiden Sorumlu Bakan Yardımcısı Elmira Velizadeh Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün "bilgi ve iletişim teknolojileri" alanındaki fi-

kirlerini şu şekilde ifade etti: Günümüzde dijital teknolojiler, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına ve küresel ekonomiye entegrasyonunu hızlandırmak için uygun ve çevik fırsatlar yarattığı görülmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün bir üyesi olarak Azerbaycan'da "bilgi ve iletişim teknolojileri" kapsamında yüksek teknolojilerin geliştirilmesi, ülkenin ekonomik ve kapsamlı kalkınması ülke politikasının bir önceliği şeklindedir. Günümüzde Azerbaycan'da "bilgi ve iletişim teknolojileri" kapsamında ülkenin iletişim altyapısının geliştirilmesine özel önem verilmektedir. Yapılan bu toplantıda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün "bilgi ve iletişim teknolojileri" alanında mevcut işbirliği durumu ve yeni işbirliği fırsatları tartışıldı. Yapılan toplantı sonucunda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne üye devletler "bilgi ve iletişim teknolojileri" alanında ortaklaşa Bakü bildirisi kabul ettiler (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Moldova Cumhuriyeti Büyükelçiliği 2018). Görüldüğü üzere Azerbaycan'ın

Diğer tüm alanlar dahil olmak üzere Enerji alanına daha çok üstünlük verdiği ve KEİ faaliyetlerinin temel önceliklerine ve Azerbaycan'ın bu alanlardaki faaliyet politikaları Karadeniz Enerji Piyasasında sürdürülebilir enerjinin kalkınması politikasıyla özdeşleşmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kapsamında işbirliği projelerinin hayata geçirilmesi için çalışmakta ve örgütün ekonomik etkinliğinin artırılması konusunda yoğun bir şekilde aktif politika izlediği görülmektedir.

SONUÇ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi açısından büyük öneme sahip olan bir örgüt olduğu ve etki alanı kapsamında büyük bir ekonomik üstünlük kurduğu görülmektedir. Örgütün kurucu üyelerinden olan Azerbaycan Cumhuriyeti örgütün 18 işbirliği alanının her birinde aktif rol aldığı fakat enerji güvenliği ve sürdürülebilir enerjinin artırılması konusunda büyük projelerde öncülüğü görülmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti enerji projeleri ve ulaştırma projeleri dahil olmak üzere bir çok projeye liderlik ettiği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün politikaları kapsamında Hazar bölgesi ile Karadeniz

bölgesi arasındaki ekonomik işbirliğini daha da genişletmesine ileri derecede katkıları olduğu görülmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal mevzuata uygun şekilde, enerji tedarik kaynaklarının ve güzergâhlarının çeşitlendirilmesi konusunda ve yerel enerji kaynaklarının optimizasyonunu başarılı şekilde yönetilmesine büyük katkıları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti enerji projelerine liderlik etmesi dışında enerji alanında teknik bilgi birikimini bu enerji kaynaklarının KEİ üye devletleri arasında bu enerji ağının geliştirilmesi ve aktarımını kolaylaştırmak açısından da yasal ve düzenleyici reformlarda büyük katkısı vardır.

KAYNAKÇA

- Azerbaijan.az Resmi İnternet Sayfası. (2020). AZERBAIJAN - KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ORGANİZASYONU. Erişim adresi: <https://azerbaijan.az/related-information/202>
- Azerbaycan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu. (2020). Azerbaycan Cumhuriyet Hakkında. Erişim adresi: <https://istanbul.mfa.gov.az/tr> (08 29, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Moldova Cumhuriyeti Büyükelçiliği. (2018). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyeleri BİT alanında işbirliği fırsatlarını tartıştı. Erişim adresi: <https://chisinau.mfa.gov.az/az/news/4/3325>
- Azerbaycan İqtisadiyyat Nazirliyi. (2020). Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı. Erişim adresi: <https://www.economy.gov.az/article/qdi%C9%99t/21543>
- Azerbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi. (2020). Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QDİƏT). Erişim adresi: <http://minenergy.gov.az/az/beynelxalq-teskilatlarla-elaqeler/qara-deniz-iqtisadi-emekdasliq-teskilati>.
- Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi. (2020). Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı. Erişim adresi: <https://mfa.gov.az/az/content/191/qara-deniz-iqtisadi-emekdasliq-teskilati-qdiet>
- Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri. (2020). Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri. Erişim adresi: <https://mod.gov.az/az/news/dusmenin-avtomobil-texnikasi-serrast-atesle-mehv-edilib-video-31532.html>
- Emre Gürkan Abay. (2020). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 28 yaşında. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-28-yasinda/1889431>
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği. (2020). Bsec Organization. Erişim adresi: <http://www.bsec-organization.org/bsec-at-glance>
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. (2020). Beyanlar / EYLEM PLANI. Erişim adresi: <http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/energy/action-plan>
- T.C Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). T.C. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI: KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİ). Erişim adresi: https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Sayfalar/Detay.aspx?TermStoreId=368e-785b-af33-487d-a98d-c11d5495130b&TermSetId=6196b452-7bfb-432f-a75b-bee6b91f60b3&TermId=dcbda54d-586f-4170-8f13-9bd6f4df4eed&UrlSuffix=90/Karadeniz-Ekonomik-Isbirligi-Orgutu-_kei_
- Southern Gas Corridor. (2020). Southern Gas Corridor About Us. Erişim adresi: <https://www.sgc.az/en/project/scp> adresinden alındı

BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ VE İSTANBUL: İSTANBUL KARADENİZ'İN KUŞAK YOL'A AÇILAN KAPISI OLUR MU?

THE ONE BELT AND ONE ROAD PROJECT AND ISTANBUL: DOES
ISTANBUL WILL BE THE OPENING DOOR TO THE BELT ROAD
FOR BLACK SEA?

Adnan TETİKOL

Özet

2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xİ Jinping tarafından duyurulan Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Çin Devrimi'nin 100. Yılı olan 2049 yılında bitirilmesi planlanırken toplamda dünya nüfusunun üçte ikisini ve dünya gayri safi hasılasının üçte birini kapsayacağı düşünülmektedir. Karayolları, demiryolları, limanlar ve enerji boru hatlarından oluşan ve Asya, Avrupa, Afrika kıtalarını birbirine bağlamayı hedefleyen projenin 1,3TrilyonDolar'a mal olacağı düşünülmektedir.

Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile ulaşım ve altyapı ağlarının inşası ve birbirine entegre edilmesiyle birlikte ticaret ve yatırım fırsatlarının canlanması beklenirken Türkiye de proje içerisinde önemli bir nokta da durmaktadır. İstanbul önemli bir küresel şehir olmanın yanında çevresinde bulunan limanlar ve havalimanları ile yüksek yolcu ve yük kapasitesine sahiptir. Ayrıca sahip olduğu boğaz, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan alternatifsiz su yolu olma özelliğine sahiptir.

Konumu, ulaşım kapasitesi ve projedeki yeri düşünüldüğünde İstanbul; Karadeniz çevresindeki ülkelerin ve şehirlerin Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin alt sistemleri olan Deniz İpek Yolu, Demir İpek Yolu ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'na katılması için bir merkez haline gelmesi beklenmektedir. Özellikle Londra ve Pekin'i birbirine bağlayacak olan Demir İpek Yolu'nun İstanbul'dan geçecek olması şehrin küresel konumunu daha da yükseltme imkanı sunarken şehri önemli bir aktarma merkezi haline de getirecektir. Ayrıca Akdeniz'den geçecek olan Deniz İpek Yolu ile Akdeniz ticareti yeniden canlanacak ve Karadeniz'in bu ağa katılımı ancak İstanbul üzerinden gerçekleşebilecektir.

Anahtar Sözcükler: Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Karadeniz, İstanbul.

Abstract

The One Belt One Road Project, announced by Chinese President Xi Jinping in 2013, is planned to be completed in 2049, the 100th anniversary of the Chinese Revolution, and is expected to cover two-thirds of the world's population and one-third of the world's gross domestic product. The project, which consists of highways, railroads, harbors and energy pipelines and aims to connect the continents of Asia, Europe and Africa, is thought to cost \$ 1.3 Trillion.

The One Belt and One Road Project with the construction of transport infrastructure networks and the revival of trade and investment opportunities to be integrated with each other while waiting for the project stands at an important point in Türkiye. In addition to being an important global city, İstanbul has a high passenger and load capacity with its surrounding ports and airports. In addition, the strait it possesses has a non-alternative waterway feature that connects the Black Sea to the Mediterranean.

Considering its location, transportation capacity and place in the project, İstanbul; countries and cities around the Black Sea are expected to become a hub for joining The Sea Silk Road, The Iron Silk Road and The Silk Road Economic Belt, which are the subsystems of the One Belt and One Road Project. Especially the fact that The Iron Silk Road, which will connect London and Beijing, will pass through İstanbul, will make the city an important transfer hub while increasing the city's global position. In addition, the Mediterranean trade will revive with The Sea Silk Road that will pass through the Mediterranean and the participation of the Black Sea to this network will only be possible through İstanbul.

Key Words: The One Belt and One Road Project, Black Sea, İstanbul.

GİRİŞ

Ortaya çıkısından itibaren diğler yerleşim birimleri ile ulaşım bağlantıları bulunan ve bu bağlantıları oluşturan kentler, diğler kentlere göre daha hızlı gelişim imkanı bulmuşlardır. Küreselleşme sürecinde iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve havayolu taşımacılığı yaygınlaşmış olsa da yüksek kapasitedeki yükler için sağladığı maliyet avantajından dolayı denizyolu, karayolu ve demiryolunun daha çok tercih edilmesi konum avantajını hala geçerli kılmaktadır. Bu bağlamda; gerek coğrafi konumunun sağladığı avantaj ile gerek Karadeniz ile Akdeniz’i birbirine bağlayan tek su yolu üzerinde bulunmasıyla gerek ise de geçmişten gelen siyasi ve kültürel etki gücü bakımından İstanbul, tarih boyunca dünya ticaretinde önemli bir yer edinerek günümüzde de önemini korumaktadır.

Çin son 40 yılda ve 2000’li yıllarda hızlanarak sürekli bir şekilde ihracatını arttırmıştır. Günümüzde gayrisafi yurtiçi hasıla olarak dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna gelmiştir ve Çin’in ekonomik atılımları devam etmektedir. 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından içeriği duyurulan ve Çin Devrimi’nin 100. yılı olan 2049’da bitirilmesi hedeflenen Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nin, insanlık tarihindeki en büyük yatırım olması beklenmektedir. Dünya nüfusunun üçte ikisini ve dünya gayrisafi yurtiçi hasılasının üçte birini kapsayacağı düşünülen proje kapsamında inşa edilecek karayolları, demiryolları, limanlar ve enerji boru hatları ile özellikle Çin mallarının tedarik süreci kolaylaştırırken Asya, Avrupa ve Afrika ülkeleri arasında ticaret ve yatırım fırsatları doğabilecektir.

Türkiye’nin de önemli bir ortağı olduğu Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamında birçok Türkiye kentiyle beraber İstanbul’dan da geçecek olan “Demir İpek Yolu” olarak da adlandırılan demiryolu ile kentin küresel konumunun da yükseleceği açıktır. Çalışma kapsamında Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile birlikte İstanbul’un projedeki yeri ve Karadeniz çevresindeki ülkeler ve kentler ile ticari ilişkilerinin nasıl etkileneceği öngörülme çalışılacaktır.

KENT, ULAŞIM VE KÜRESELLEŞME

Ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte kentlerin biçimlenmesi kentlerin sahip olduğu ulaşım kapasitesi ve ulaşım alanındaki gelişmeler ile doğrudan ilişkili olmuştur. İnsanlığın yerleşik hayata geçmesinden sonra kentler, tarımsal ürünlerde alınmaya başlanan artı ürünlerin biriktiği yerler olmuştur. Sanayi Devrimi öncesi artı ürünün ticareti ile birlikte şehirlerarası ulaşım gelişmiş ve karada yüksek kapasitede yük taşıma imkanlarına sahip olunmamasından kaynaklı olarak deniz ve nehir kenarında kurulan şehirler daha hızlı gelişmiştir. İç bölgelerde yer alan yerleşmelerde ise yüzyıllar boyunca insan ve hayvan enerjisi kullanılarak mallar taşınmış, canlı enerjisi ile taşınabilecek yükün miktarı belli olduğu için kapasite sorunu ile karşılaşmıştır. 18. yüzyıldan itibaren buharlı makinelerin lokomotif ve gemilerde kullanılması ile ulaşımda kapasite ve hız Sanayi Devrimi öncesi dönemle karşılaştırılamayacak derecede büyümüştür. (Kılınçaslan, 2017, s. 1-3) Böylece liman kentleri önemini korurken demiryolu ve sonrasında karayolu ile yüksek miktarda yükler çok daha hızlı bir şekilde taşınabilmiş, özellikle hammadde ve pazarlara yakın iç bölgeler de aktarma noktaları önemli şehirler haline gelmeye başlamıştır.

19. yüzyılın sonlarında gemilerde demirin ve pervanenin kullanılmaya başlamasıyla denizyolunda kapasite artımı daha da artarken taşımacılık ve birbirine uzak kentler arasındaki ulaşım ilişkilerinin güçlenmesi ile ilgili önemli gelişme 20. yüzyılda havayolundaki gelişmeler ile yaşanmıştır. 1903 yılında motorlu uçak kullanılmaya başlanmış olmasına karşın daha çok askeri alanda bu araçlar kullanılmıştır. 1958 yılında jet uçakların kullanılmaya başlanmasıyla dünya üzerindeki önemli kentler arasında kesintisiz ve hızlı ulaşım sağlanmış, bu durum da özellikle bankacılık, finans, turizm gibi sektörlerin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Havayolu ile yolcu taşımacılığında bu gelişmeler yaşanırken, 1960'lı yılların sonlarında, konteyner ve konteyner taşımak için özel olarak tasarlanan gemilerin kullanılmaya başlamasıyla denizyolunda taşıma kapasitesi artmış ve maliyetler azalmıştır. 1970'li yıllarda karayolu araçlarının daha hafif ve yakıt tüketimini azaltan daha etkin motorlarla üretilmeye başlanması ise karayolunun kentlerde ve kentler arasındaki taşımalarda payının art-

masına yol açmıştır. Aynı yıllarda 200 km/s hıza ulaşabilen yüksek hızlı trenlerin tasarlanması ise kentler arası yolcu taşımacılığında demiryolu taşımacılığının kara ve havayolu ile rekabet edebilmesini sağlamıştır. (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği, 2007, s. 16)

Günümüzde dünya üzerindeki yük taşımacılığının %89,3'ü deniz üzerinden, %10'u kara üzerinden(karayolu ve demiryolu), %0,3'ü ise havayolu ile taşınmaktadır. Taşınan yüklerin değeri üzerinden bakıldığında zaman ise toplam değerin %72,7'si denizyolu, %14,3'ü kara üzerinden ve %13'ü havayolu ile taşınmaktadır (Rodrigue, 2018). Ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte havalimanları yaygınlaşmasına rağmen sağladığı miktar ve maliyet avantajından dolayı deniz yolunun ve karayolu ile demiryolu gibi kara üzerinden yürütülen taşımaların daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

Tarih boyunca tedarik ve ticaret rotaları kentlerin önemini etkilemiş, değişen güzergâhlar sonucu ise birçok kent önemini yitirmiştir. Amerika kıtasının keşfine kadar Uzakdoğu ve Avrupa arasında Akdeniz üzerinden yürütülen ticaret bu güzergah üzerindeki kentlerin zenginleşmesini ve öneminin artmasını sağlamıştır. Floransa, Venedik, Cenova, Antakya, İskenderiye, Buhara, Semerkant, Kaşgar gibi kentler Avrupa ile Uzakdoğu arasındaki ticaretin önemli kentleri (Hansen, 2012, s. 16) olurken Amerika kıtasının keşfiyle ticaretin odağı Batı Avrupa ile Amerika kıtası arasına kaymıştır. Böylece Batı Avrupa'da bulunan deniz ve nehir kenarındaki Lizbon, Liverpool, Londra, Amsterdam, Frankfurt gibi şehirler yeni ticaretin merkezleri olarak gelişme imkanı bulmuşlardır. (Mumford, 2007, s. 509-511)

Şekil: Küresel Ulaşım Rotaları

Kaynak: Ritzer, George (2011). Küresel Dünya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.34.

İçinde bulunduğumuz ve ‘küreselleşme’ olarak adlandırılan dönemde bilgi teknolojilerinde ve ulaşım olanaklarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde fiziki olarak malların aktarımı yapılan mekanlar dışındaki yerlerde dünya ticaretinin yönlendirildiği önemli merkezler oluşabilirken, önemli aktarma merkezleri olan kentler de küresel ve bölgesel önemde kentler olarak var olmuşlardır. Örnek olarak büyük liman kentleri olan Singapur, Hong Kong, Şanghay, Rotterdam (Ritzer, 2011, s. 34) gibi kentler birçok küresel kent endeksinde üst sıralarda yer almaktadır. Söz konusu küresel kent endekslerinden en kabul görenlerinden biri olan Tokyo merkezli Mori Memorial Vakfı

tarafından yayınlanan Küresel Güç Şehir Endeksi'nde ölçülen 6 fonksiyondan biri de ulaşılabilirlik olmuştur (The Mori Memorial Foundation, 2019, s. 3). Genel olarak New York, Londra, Paris ve Tokyo ile birlikte Uzakdoğu'nun önemli liman kentleri, küresel anlamda havayolu aktarma merkezleri güçlü şehirler olmuştur. Ayrıca New York, Londra, Paris ve Tokyo gibi dünya ticaretinin yönlendirildiği merkezler de yoğun insan ve yük taşımacılığının hedefi olmuştur.

KÜRESEL BİR AKTÖR OLARAK ÇİN VE KUŞAK YOL PROJESİ

1949 yılında Mao Zedung önderliğinde gerçekleştirilen devrim ile birlikte dünyanın en yüksek nüfusuna sahip, ekonomisi tarıma dayalı ve dünyanın en geri kalmış ülkelerinden biri olan Çin'de sosyalist bir rejim inşa edilmiştir. Çin Komünist Partisi, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Çin ekonomisini hızlıca sanayileştirmeye çalışmış ancak bu durum tarımsal üretimin sekteye uğramasına ve kıtlık yaşanmasına yol açmıştır. Mao Zedung'un ölümünden sonra iktidara gelen Deng Şiaoping, bir dizi ekonomik reform gerçekleştirerek dış ticaretle yatırım akışı sağlamış böylece ülkenin ekonomik kalkınmasını başlatmış ve yoksulluğun önemli ölçüde azaltmıştır. Son 40 yılda Çin Halk Cumhuriyeti dünya ekonomisi içerisindeki payını giderek arttırmıştır. 1990'lı yıllarda bu artış hızlansa da esas ivme 2001 yılında ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla kazanılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olunmasıyla birlikte örgüt üyesi birçok ülke Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ticaretlerinde engelleri kaldırmış, gümrük tarifelerinde indirimle gitmiştir. Böylece Çin malları dünyanın her yerine yayılma olanağı bulmuştur. (Harrison & Palumbo, 2019)

Dünyanın üretim merkezi haline gelen Çin Halk Cumhuriyeti, gayri-safi yurtiçi hasıla bakımından 14.343 Trilyon Dolar ile Amerika Birleşik Devletleri'nden sonraki en büyük ekonomi konumunda bulunmaktadır. (World Bank, 2020) Birçok tahmine göre gayri safi yurtiçi hasıla bakımından ABD'yi geçmesi beklenen Çin Halk Cumhuriyeti, dünya ticaretindeki konumunu ana üretici olmanın yanı sıra ana dağıtıcı, dağıtımı örgütleyen güç olarak yenilemeye çalışmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir diğer hedefi de rakibi Amerika Birleşik Devleti'nin Asya'da

yayımlamasını engellemektir. Asya’da ikili ve çok taraflı bağlar kurmak istemekte ve Avrupa ülkeleriyle ilişki kurmakta da çekingen davranmamaktadır. (Hui, 2011)

Çin Halk Cumhuriyeti’nin dünya ticaretindeki konumunu güçlendirmek için attığı en büyük adım Bir Kuşak Bir Yol- One Belt One Road (OBOR) olarak adlandırılan proje olmuştur. 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından açıklanan proje ile tarihi İpek Yolu’ndan esinlenerek Asya, Afrika ve Avrupa arasındaki ticaretin canlandırılması hedeflenmektedir. Projenin tam olarak tamamlandığı tarihi olarak ise Çin Devrimi’nin 100. yılı olan 2049 belirlenmiştir. Ülkelerle işbirliği ile ilerleyen projede 2017 yılında yer alan ülke sayısı 65’e çıkmıştır. (McKenzei, 2017, s. 8) Günümüzde ise proje dahilinde 69 ülke yer alırken tahmini bütçesinin de 1,3 Trilyon Dolar olacağı tahmin edilmektedir.

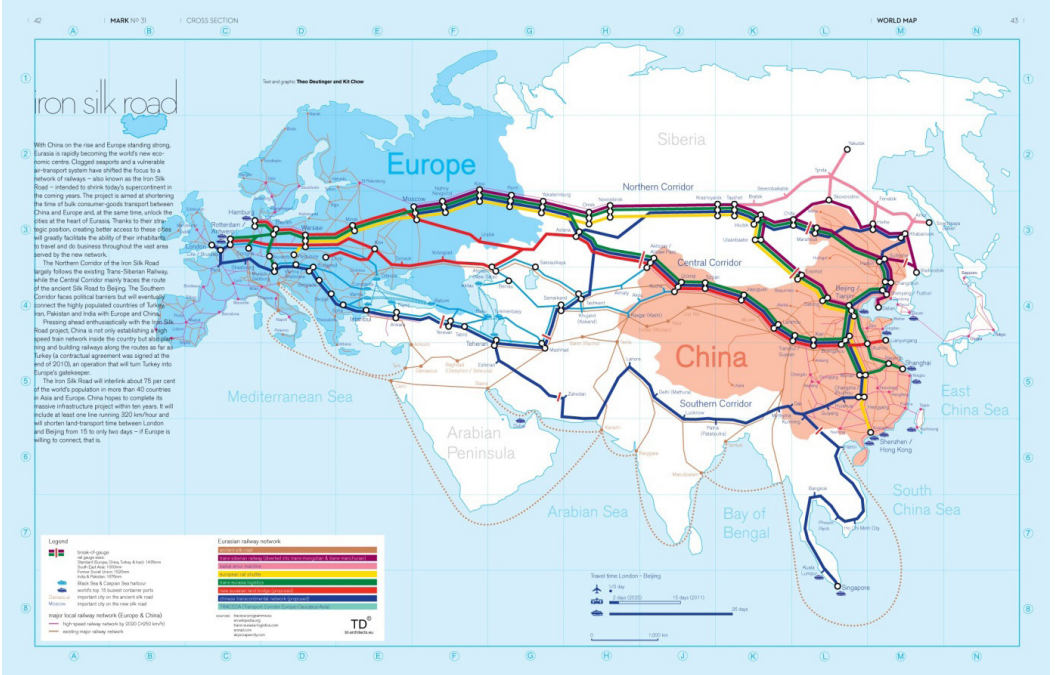
Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nin temel ilkeleri; Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı ve Ulusal Gelişim ve Reform Komisyonluğu tarafından 28 Mart 2015 tarihinde ortak yayınlanan “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolunun Ortak İnşa Edilmesi ile ilgili Vizyon ve Eylemler” isimli bildiri ile belirlenmiştir. Bildiride projenin amaçlarının Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkeleri ile aynı doğrultuda olduğu ve projenin işbirliğine açık, kapsayıcı olduğu, farklı medeniyetlere hoşgörülü yaklaşıldığı belirtilmiştir. Bildiride yer alan bir diğer önemli vurgu da piyasa kurallarına ve uluslararası normlar çerçevesinde karşılıklı fayda sağlanmasının hedeflendiği olmuştur. (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015)

Bir Kuşak Bir Yol Projesi, adından da anlaşılacağı gibi kara üzerinde oluşturulacak bir ekonomi koridorundan ve liman yatırımları ile kapasitesi yükseltilecek bir denizyolu güzergahından oluşmaktadır. Denizyolu güzergahı; Güney Çin Denizi, Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Akdeniz üzerinden Avrupa kentlerinde bulunan limanları olarak belirlenmiştir. Bu güzergah üzerinde Çin Halk Cumhuriyeti işbirliği kurduğu ülkelerle birçok kentte liman ve altyapı inşaa işleri yürütmektedir.

Bir Kuşak Bir Yol Projesi ekonomi kuşağında ise üç temel güzergah ve altı ekonomi koridoru oluşturulması planlanmaktadır. Oluşturulacak güzergahlar (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015);

- Çin-Orta Asya-Rusya-Avrupa (Baltık denizine çıkış)
- Çin-Orta Asya-Batı Asya (Basra Körfezi ve Akdenize çıkış)
- Çin-Güneydoğu Asya-Güney Asya (Hint okyanusuna çıkış)

Şekil: Bir Kuşak ve Bir Yol Projesi Haritası

Kaynak: Siddiqui, H.. *Bridging Eurasia: The New Silk Road.*, NATO Association of Canada: <http://natoassociation.ca/bridging-eurasia-the-new-silk-road/>

Oluşturulacak altı ekonomik koridor ise; Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru, Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Çin-Hindilerin Yarımadası Ekonomik Koridoru, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru şeklindedir (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015). Söz konusu ekonomik koridorlarda ekonomik gelişmeyi teşvik etmek amacıyla güzergah içindeki kentler arasında

birbirine entegre olmuş bir ulaşım ağı oluşturulması hedeflenmektedir. Bunun için de çok sayıda otoyol ve demiryolu projesi hazırlanmıştır. (Brunner, 2013, s. 1) Bu projelerden “Demir İpek Yolu” ve “Kara İpek Yolu” olarak da bahsedilmektedir.

BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ’NDE İSTANBUL VE KARADENİZ

İstanbul; geçmişte üç imparatorluğa başkentlik yapmış, bugün ise birçok kenti ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda etkileyen bir kent olarak önemli bir küresel konumundadır. Küresel kent endekslerinde İstanbul, üst sıralarda yer almaktadır. Örnek olarak; Küreselleşme ve Dünya Kentleri Endeksi 2018’de İstanbul, ‘alfa’ kategorisinde ve 31. sırada (Globalization and World Cities (GaWC) Research Network, 2018) , Küresel Güç Kent Endeksi’nde ise 37. sırada yer almaktadır (The Mori Memorial Foundation, 2019, s. 6). Özellikle İstanbul’un ulaşım konusunda üstün yanları diğer kentlere göre endekslerde daha üst sıralarda yer almasını sağlamaktadır. Örnek olarak; Küresel Güç Kent Endeksi’nin genel değerlendirmesinde 37. sırasında bulunmasına rağmen “ulaşılabilirlik” kategorisinde 18. sırada yer almaktadır. (The Mori Memorial Foundation, 2019, s. 11)

İstanbul, Karadeniz için de önemli bir merkez konumundadır. Başlıca önemi Karadeniz kıyılarında bulunan Romanya, Rusya Federasyonu, Bulgaristan, Moldova, Ukrayna, Gürcistan limanlarının Akdeniz ve diğer denizlere ulaşması için alternatifsiz su yolu konumundadır. Ancak İstanbul’un Karadeniz için önemi bununla sınırlı değildir. Söz konusu ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkiler oldukça gelişmiş durumdadır. Günde birçok kez İstanbul havalimanlarından söz konusu ülkelerin önemli şehirlerine uçak seferleri düzenlenmekte, İstanbul ve çevresindeki limanlardan yükler taşınmaktadır. İstanbul merkezli şirketlerin Karadeniz ülkeleri ile yoğun faaliyetlerinin yanı sıra General Electric, Coca-Cola, Visa, Duracell, Microsoft, Intel gibi birçok çok uluslu şirket Karadeniz ülkelerindeki faaliyetlerini İstanbul’da bulunan merkezleri üzerinden yönetmektedir. (Dünya Gazetesi, 2016) Ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün merkezi İstanbul’da bulunmaktadır.

Türkiye, Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin önemli ortaklarından biri konumundadır ve Çin- Orta Asya- Batı Asya Ekonomik Koridoru üzerinde yer almaktadır. Söz konusu koridorun iki alt kurgusu vardır. İlkine göre; Çin'den çıkarak, Orta Asya üzerinden İran'a ve buradan da Türkiye'ye ulaşacaktır. İkinci kurguya göre ise Hazar Denizi'nin doğu kıyılarına getirilen yükler Bakü'ye aktarılarak Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile Türkiye'ye getirilecek ve ardından İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Bu güzergâhın kısmi denemesi 6 Kasım 2019'da yapılmıştır. Çin'den yola çıkan China Railway Express'e ait yük treni 2 kıta, 10 ülke, 2 denizi aşarak 11 bin 483 kilometre yol kat etti. Çin'den yola çıkan tren 12 gün sonra Prag'a ulaştı. Bu yolculukta İstanbul'da bulunan ve Asya ile Avrupa arasında demiryolu ulaşımı sağlayan Marmaray tüneli kullanılmıştır (TRT Haber, 2020). Bu gelişme küresel kent rekabetinde en üst sırada yer alan Türkiye kenti olan ve Karadeniz, Balkanlar ve Ortadoğu için önemli bir merkez olan İstanbul'un Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile küresel kent rekabetinde daha da güçleneceğini göstermektedir.

Çinli şirketler, Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile önemli bir kavşak olma özelliği pekişecek olan İstanbul'un ulaşımıyla ilgili yatırımlarda da bulunmuşlardır. Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Marmara Otoyolu ile Kumport Limanı'nın önemli miktardaki hisseleri Çinli şirketler tarafından satın alınmıştır. (Duran, 2020) Bu yatırımlar ile Pekin'den Londra'ya kesintisiz ulaşım sağlayacak olan demiryolu ile denizyolu ve karayolu entegrasyonu sağlanabilecektir.

Bir Kuşak Bir Yol Projesi incelendiği zaman Karadeniz kıyıları açısından en öne çıkan ülke Türkiye olmaktadır. Rusya da proje kapsamında önemli bir rol üstlenmiş olsa da bu rol Karadeniz kıyılarındaki faaliyetlerden daha çok ülkenin iç kesimlerinde yapılması planlanmaktadır. Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamında Gürcistan'da Anaklia Limanı inşaatı planlanmış olsa da yakın zamanda bu plandan vazgeçilmiştir. Gürcistan'ın vazgeçme nedeni ise genel olarak ABD'nin ülkeye baskısı olarak yorumlanmıştır. (Tüysüzoğlu, 2020) İstanbul'da bulunan Kumport'a yapılan yatırımla birlikte düşünüldüğünde Karadeniz ticareti ile Bir Kuşak Bir Yol entegrasyonunda İstanbul'un önemli bir rol üstleneceği açıktır.

SONUÇ

Kentlerin gelişmesi ve zenginleşmesinde ortaya çıkışlarından itibaren sahip oldukları ulaşım imkanları ve kurdukları ulaşım ilişkileri belirleyici olmuştur. Coğrafi keşiflere kadar Uzakdoğu ile Avrupa arasında Akdeniz üzerinden gerçekleştirilen ticaret, dünya ticaretinin önemli bir kısmı olurken bu güzergâh üzerindeki kentler gelişmişlerdir. Ancak coğrafi keşiflerden sonra ticaret odağının okyanuslara kayması ile Batı Avrupa ve okyanusların kıyısında bulunan belli kentler önem kazanmıştır.

Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra ulaşım araçlarında yaşanan hızlı gelişim sayesinde daha çok kent dünya ticaret ağına dahil olmuştur. Küreselleşme döneminde bilgi teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte yeni bir mekânsal algı oluşsa da malların fiziki dağıtımını önemini korumaktadır. Öte yandan 20. ve 21. yüzyılda hava taşımacılığında önemli gelişmeler yaşanmış olmasına rağmen maliyet ve miktar açısından önemli bir avantaj sağlayamamıştır. Dünya üzerindeki yük taşımacılığının %89,3'ü deniz üzerinden, %10'u kara üzerinden ve %0.3'ü havayolu ile gerçekleşmektedir. Yük taşımacılığında önemli kavşak olan Singapur, Hong Kong, Şanghai gibi kentler günümüzde önemli küresel merkezler olmuşlardır.

Dünyanın üretim merkezi olan Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil olduğu 2001 yılından itibaren dünya ekonomisi içerisinde önemli bir pay edinmiş ve günümüzde gayri safi yurtiçi hasıla bakımından Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra en büyük ekonomi olmuştur. Geline nokta da Çin, sadece ana üretici olmakla yetinmek istememekte ve dağıtımını örgütleyen bir güç olarak öne çıkmak istemektedir. Bu kapsamda Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki ticaretin canlanması hedefiyle Bir Kuşak Bir Yol Projesi 2013 yılında açıklanmış ve günümüzde 69 ülke bu projeye dahil olmuştur. Karşılıklı fayda temelinde ilerleyen proje Güney Çin Denizi, Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşacak Denizyolu ile birlikte daha çok kara üzerinden Çin Halk Cumhuriyeti'nden başlayıp Rusya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşacak bir ekonomik kuşaktan oluşmaktadır.

Türkiye de Çin-Orta Asya- Batı Asya Ekonomik Koridoru'nda yer almış ve projenin önemli ortaklarından biri olmuştur. Orta Asya üzerinden Bakü'ye getirilecek yüklerin, demiryolu ile Kars'a ve oradan da yine demiryolu ile İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanmaktadır. Küresel kentler liginde en güçlü Türkiye kenti olan İstanbul bu kapsamda daha da önemli bir konum elde edecektir. Çinli şirketlerin Kuzey Marmara Otoyolu ve İstanbul Kumport Limanı'na yaptığı yatırım İstanbul'un Pekin-Londra demiryolu ile karayolu ve denizyolu entegrasyonu yapılan nokta olabileceğini göstermektedir.

Karadeniz açısından bakıldığında zaman İstanbul dışında Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamında öne çıkan bir nokta bulunmamaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan Rusya'nın projedeki rolü daha iç kesimlerde kara üzerinden oluşacak yollara ev sahipliği yapmak olurken Çinli şirketler tarafından Gürcistan'da inşa edilmesi planlanan Anaklia Limanı projesi durdurulmuştur. Halihazırda Karadeniz ülkelerindeki ekonomik etkinliğin kontrolünde önemli bir nokta olan, bu anlamda uluslararası şirketlere ve örgütlere ev sahipliği yapan İstanbul'un Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile küresel ticaretteki önemiyle beraber Karadeniz'deki öneminin de artacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Brunner, H. P. (2013). *What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions?* Eylül 18, 2020 tarihinde Asian Development Bank: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/100110/reiwp-117-economic-corridor-%20development.pdf> adresinden alındı
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2015, Mart 28). *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. Eylül 18, 2020 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1249618.shtml adresinden alındı
- Duran, A. E. (2020, Şubat 8). *Çinliler Türkiye'de yatırım peşinde*. Eylül 18, 2020 tarihinde Ekonomist: https://www.ekonomist.com.tr/arastirmalar/cinliler-turkiye-de-yatirim-pesinde.html?doing_wp_cron=1600626244.8887219429016113281250 adresinden alındı
- Dünya Gazetesi. (2016, Ağustos 17). *"Merkezi Türkiye'de Olan Şirket Sayısı Arttı"*. Eylül 18, 2020 tarihinde Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/ekonomi/merkezi-turkiye039de-olan-sirket-sayisi-artti-haberi-326164> adresinden alındı
- Globalization and World Cities (GaWC) Research Network. (2018). *The World According to GaWC 2018*. Eylül 18, 2020 tarihinde Loughborough University: <https://www.lboro.ac.uk/gawc/world2018t.html> adresinden alındı
- Hansen, V. (2012). *The Silk Road: A New History*. Oxford: Oxford University Press.
- Harrison, V., & Palumbo, D. (2019, Ekim 1). *China anniversary: How the country became the world's 'economic miracle'*. Eylül 17, 2020 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/business-49806247> adresinden alındı
- Hui, S. (2011). *Engaging an Emerging Superpower: Understanding China as a Foreign Policy Actor*. London: Chatman House.
- Kılınçaslan, T. (2017). Kentsel Ulaşımın Tarihsel Gelişim. *Kentsel Ulaşım* (s. 1-54). içinde İstanbul: Ninova Yayınları.
- McKenzei, B. (2017, 10). *Belt & Road: Opportunity & Risk, The prospects and perils of building China's New Silk Road*. Eylül 18, 2020 tarihinde Baker McKenzie Web Page: https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2017/10/belt-road/baker_mckenzie_belt_road_report_2017.pdf adresinden alındı
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent (Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rodrigue, J.-P. (2018). *Modal Shares of World Trade by Volume and Value*. Eylül 17, 2020 tarihinde Transport Geography: https://transportgeography.org/?page_id=3950 adresinden alındı
- Siddiqui, H. (2015, Haziran 19). *Bridging Eurasia: The New Silk Road*. Eylül 19, 2020 tarihinde NATO Association of Canada: <http://natoassociation.ca/bridging-eurasia-the-new-silk-road/> adresinden alındı
- The Mori Memorial Foundation. (2019). *Global Power City Index 2019*. Tokyo: The Mori Memorial Foundation.

- TRT Haber. (2020, Mayıs 9). *İstanbul'da bir ilk: Yük treni Marmaray'dan geçti*. Eylül 18, 2020 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/istanbul-da-bir-ilk-yuk-treni-marmaraydan-gecti-482981.html> adresinden alındı
- Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği. (2007). *Kurumsal Yapısı Yasal Çerçevesi ve Göstergeleriyle Ulaştırma Sektörü*. İstanbul: Mikado Matbaacılık.
- Tüysüzoğlu, G. (2020, Ocak 12). *Gürcistan, Çin tarafından gerçekleştirilen Anaklia Limanı projesini niye iptal etti*. Eylül 19, 2020 tarihinde Kafkassam: <https://kafkassam.com/gurcistan-cin-tarafından-gerçekleştirilen-anaklia-limani-projesini-niye-iptal-etti.html> adresinden alındı
- World Bank. (2020). *GDP (Current USD)*. Eylül 18, 2020 tarihinde World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> adresinden alındı

DUGİN IŞIĞINDA YENİ AVRASYACILIK KAVRAMI VE BÜYÜK GÜÇLERİN AVRASYA POLİTİKALARI

NEOEURASIANISM AND GREAT POWERS' EURASIA POLICIES IN
THE LIGHT OF DUGIN

Gulnora SAIDAKHMEDOVA

Özet

Soğuk Savaşın bitmesiyle ve Sovyetlerin dağılmasıyla gücünü kaybeden Rusya, yaklaşık on yıllık bir aradan sonra Vladimir Putin liderliğinde tekrar dünya sahnesinde kendi yerini almıştır. SSCB'nin başarısız olması ve dağılmasından sonraki sorunları atlatmak tekrar bir güç olarak ABD'nin karşısına çıkmak için, Aleksandr Dugin'in Yeni Avrasyacılık (Neo Avrasyacılık) görüşleri uygun bir politika olarak önem kazanmıştır. Dugin, SSCB'nin dağılmasının akabinde kaybettiği yakın çevresini tekrardan ele geçirip, müttefik edinilecek başka çevre ülkeler aracılığı ile de Rusya'nın bölgenin kontrolünü güçlendirebileceğini ve dünya gücü haline geleceğini savunmaktadır. Günümüzde Rusya'nın izlediği dış politikada Aleksandr Dugin'in fikirlerinin yansımaları yavaş yavaş görülmektedir. Bölgede ayrıca ABD de kuşatma politikaları izlemektedir ve bölge iki güçlü ülkeyi karşı karşıya koymaktadır. Ayrıca gelecekte, ekonomide çok hızlı büyümeye devam eden Çin'in de bölgenin üçüncü rakibi olabilmesi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Aleksandr Dugin, Yeni Avrasyacılık, ABD, Çin

Abstract

With Vladimir Putin's leadership, Russia that lost its power after the end of cold war and collapse of USSR regained its global position in the World scene after ten years interval. To cope with the problems emerged after USSR's collapse and challenge USA as a new power, Alexandr Dugin's Neoeurasianism views has come into prominence. Dugin asserted that Russia can regain near abroad that it lost after USSR's collapse, increase regional control with new near abroad allies, and can be super power again. At Russia's present foreign policy, the implications of Dugin's views can be seen. Additionally, USA carries out surrounding policy and two great powers face off in the region. Furthermore, it is discussed that China having high growth rates could be third competitor in the region.

Key words: Russia, Aleksandr Dugin, Neoeurasianism, USA, China.

GİRİŞ

Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetlerin dağılmasıyla dünya tek kutupluya dönüşmüş ve ABD rakipsiz dünya gücü olmuştur. Ancak 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya dünya politikasında yine ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Aleksandr Dugin'in Klasik Avrasyacılıktan yola çıkarak ortaya attığı Yeni Avrasyacılık görüşleri Rus dış politikasında uygun bir politika olarak kullanılmıştır. (Yalçınkaya ve Tuğlu, 2019) Dugin'in Yeni Avrasyacılık görüşü deniz güçleri olan Atlantikçilere karşı bir rekabetçi kara gücü olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Rusya ve ABD'nin sadece Avrasya bölgesinde değil, belki de Orta Doğu'ya ilişkin politikalarda da karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Ayrıca, günümüzde Rusya'nın Orta Doğu politikası Avrasyacılık adı altında yumuşak bir yönetim olarak görülmektedir. (Yücedağ, 2019) Rus politikasında etkisini gösteren ve Batı taraftarı görüşlere karşı oluşan Yeni Avrasyacılık, önemli ölçüde Dugin'in yaklaşımları ışığında sistematik bir düşünce strüktürü haline getirilmiştir. (Kurt, 2018)

Avrasya bölgesi, dünya nüfusunun ve enerji kaynaklarının önemli derecede barınmasını sağlayan bir coğrafyadır. Bu bölge içinde yerleşen ülkelerin yanı sıra AB ülkeleri de enerjisini bu alandaki kaynaklardan sağlamaktadır. Ayrıca bölge sadece Rusya için değil ABD için de hem enerji rezervleri hem de stratejik olarak önem taşımaktadır.

Avrasyacılık günümüzde en çok politika üreten uluslararası jeopolitik konulardan birisi haline gelmiştir. Jeopolitik önemi yanında zengin yeraltı kaynaklara sahip olan Orta Asya, bu coğrafik alanın en önemli kısmı olup Orta Avrupa'ya kadar uzanan güzergâhın merkezinde yer almaktadır. Mackinder'in savunduğu teze göre, bu coğrafi bölgeyi kontrolünde tutan güç dünya gücü olacaktır. Aleksandr Dugin belirtilen bu merkezin etrafında, müttefik edinecek yakın çevre ülkeler aracılığı ile Rusya'nın bölgenin kontrolünü güçlendirebileceğini ve dünya gücü haline geleceğini savunmaktadır. (Yalçınkaya ve Tuğlu, 2019)

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Avrasyacılık kavramı ile Yeni Avrasyacılığı Klasik Avrasyacılıktan ayıran önemli özelliklerinden bahsedilecektir. İkinci bölümde ise Aleksandr Dugin'in

ortaya attığı ve günümüzde popüler hale gelen Yeni Avrasyacılık kavramının tarihsel gelişim süreçleri ve Rus siyasal hayatına yansımaları değerlendirilecektir. Üçüncü bölüm ise, günümüzde iki güçlü ülke olan Rusya ve ABD'nin Avrasya bölgesine ilişkin stratejileri, Dugin'in ortaya attığı iddialardan yola çıkarak tahlil edilecektir. Onun görüşlerinin günümüz Rus dış politikasına ne kadar yansıdığına dair yorumları kapsamaktadır.

AVRASYACILIK NEDİR VE NE ZAMAN ORTAYA ÇIKTI?

Avrasya kavramı, Avrupa ve Asya kıtalarını birleşmesiyle ortaya çıkan büyük bir kitleyi tarif etmek için coğrafyacılar tarafından kullanılmıştır. Bu kavram ilk olarak Alman coğrafyacı Aleksandr Humboldt (1769-1859) tarafından, Rusça'da ise etnograf Vladimir Lamanski (1833-1859) tarafından kullanılmıştır. İlk başta yalnızca bir coğrafi terim şeklinde kullanılan Avrasyacılık 19. yüzyıla gelindiğinde Rusya'da ideolojik ve felsefi değere sahip olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, Ruslar tarafından tekrardan yeni bir millî kavrama dönüşerek ortaya çıkmıştır. (Kurt, 2018) Bu yaklaşım, İngiliz coğrafyacı Mackinder'in ortaya çıkardığı Kalpgah Kuramı ile birlikte uluslararası ilişkilerde yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. (Yalçınkaya ve Tuğlu, 2019)

Avrasyacılık kavramı, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte başka ilim dalları arasında da değerlendirilmeye başlanmıştır. 1990 yılının başlarında Avrasya, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni ülkeler ile birlikte, Güneydoğu ve Orta Doğu Avrupa ülkelerini de içeren bir kavram haline gelmiştir. Aynı yılın ortalarına gelindiğinde ise Orta Avrupa, Doğu ve Baltık ülkelerinin siyasi ve ekonomik yönleriyle birleşmesinin ardından Avrasya kavramı, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkelerin yerleştiği bölgeyi tarif etmek için kullanılan bir kavrama dönüşmüştür. (Erşen, 2009, 13)

Özellikle Putin liderliğinden itibaren Avrasyacılık en çok politika üreten uluslararası jeopolitik konulardan birisi haline gelmiştir. Jeopolitik önemi yanında zengin yeraltı kaynaklara sahip olan Orta Asya bu coğrafik alanın en önemli kısmı durumundadır. Bu bölgenin etrafını Orta Avrupa'ya kadar uzanan geçiş yolları kapsamaktadır. Mackinder'a göre, bu coğrafi bölgeyi

kontrolünde tutan güç dünya gücü olacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi Dugin, bu merkezin etrafında, müttefik edinilecek çevre ülkeler aracılığı ile Rusya'nın Avrasya bölgesinin kontrolünü güçlendirebileceğini ve dünya gücü haline geleceğini savunmaktadır. (Yalçınkaya ve Tuğlu, 2019)

Dugin, Yeni Avrasyacılığın önemini ortaya koymak, derinliği ve kökenine vurgu yapmak için her ne kadar Klasik Avrasyacılığa atıfta bulunsa da, bu iki yaklaşım arasında aslında benzerliklerden çok farklılıklar vardır. (Bassin ve Tüfekçi, 2011) Klasik Avrasyacılık olarak anlatılan görüş bir ideolojiyi anlatmaktadır, yeni Avrasyacılık anlayışı ise bir stratejiyi ortaya koyuyor. Her iki devire ait görüşte de batılı ülkeler ve batı kültürü yıkıcı unsur olarak değerlendirilmekte, tehdit daima batıdan idrak edilmektedir. (Yalçınkaya ve Tuğlu, 2019) Sovyetlerden sonra Avrasyacılığın siyasette daha çok yandaş toplaması onu Klasik Avrasyacılıktan ayıran mühim hususiyetlerinden biridir. Ayrıca Sovyet sonrası Avrasyacılık milliyetçi olarak ortaya çıkmasıyla da Klasik Avrasyacılıktan farklılaşmaktadır. (Erşen, 2009) Yeni Avrasyacılar, Klasik Avrasyacılığı pratik kullanmayı esas haline getirdiler ve böylelikle bu ideanın ilerlemesine ve gelişmesine önyak oldular. Yeni Avrasyacılar, Klasik Avrasyacılığın temel ilkelerini 20. asrın siyasi düşünceleri, medeniyet ve felsefeleri sayesinde tekrardan ürettiler ve onu sağlam bir şekilde geliştirdiler. (Dugin, 2007)

ALEKSANDR DUGIN VE YENİ AVRASYACILIĞIN ORTAYA ÇIKMASI

Yeni Avrasyacılık akımının en önemli savunucularından biri olan Aleksandr Dugin, 7 Ocak 1962'de SSCB'nin Moskova şehrinde anne doktor, baba asker olan bir ailede doğmuştur. Dugin, Rus siyaset bilimcisi, filozof, çevirmen, sosyolog ve Uluslararası Avrasya Hareketi'nin lideridir. (Dugin.ru) Dugin, Avrasyacılıkta kendine özgü düşünceleri olan ve düşüncelerine değer verilen önemli şahıstır. Daha önceden de Rus İmparatorluğunun mirasını, Sovyetler Birliği coğrafyasını bir uygarlık olarak kabul eden Avrasya kavramı, Dugin ışığında yeni gerçekleri dikkate alan kavram haline dönüşmüştür. Ayrıca Dugin, bu görüşe yeni değerlendirmeler ve yorumlar katmıştır. Dugin, Avrasya'yı tarif ederken, onu hususi coğrafi toprak ya da eşsiz bir uygarlık değil, belki de siyasal ve ideo-

lojik olarak ele almaktadır. Ona göre Avrasyacılık, tek kutuplu dünyada Atlantik kültür fikrinin yanı sıra küreselleşmeci bireyciliğe karşı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Dugin Batıyı rasyonalizm, değişim ve mekaniklik dünyası olarak tarif ederken Doğuyu ise devleti, bütünselliği ve manevi hayatı esas alan dinsel ve muhafazakârlığın dünyası olarak tanımlıyor. (Yücedağ, 2019) Rus kaynaklarında Dugin'in, Latince, Eski Yunanca ve İbranice dahil olmak üzere 9 dil bildiğinden bahsediliyor. (peoples.ru)

SSCB ile birlikte Çarlık Rusyası zamanında Avrasyacı ideoloji ülke içerisinde kendine rahat bir şekilde yer bulamadı. Yönetimde olan Bolşevik, komünist ideolojiden başka görüşlere olumsuz tepki veriyordu. Sovyet zamanında Avrasyacı görüşü savunanlar, Bolşevizme karşı ve Bolşevik rejiminin bitmesini beklemekte olanlardı. Avrasyacılık Sovyetler Birliği döneminde söylem olarak yer almamasına karşın uygulamada değişik motivasyonlarla da olsa varlığını göstermiştir. Sovyet döneminde Avrasyacılık kavramının güçlü sesle ele alınması 80'li yıllara denk gelmektedir. (Yalçinkaya ve Tuğlu, 2019)

Dugin, 1980'li yıllarda aşırı milliyetçi çalışmaları ile Rus siyasetinde görülmeye başlamıştır. (Erşen, 2009) 1985-90 yıllarında Dugin başta olmak üzere komünist olmayan, milliyetçi muhafazakâr hareketler çerçevesinde yeni Avrasyacılık grupları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1989 yılının sonlarında Dugin'in yeni Avrasyacı yazıları basılmaya başlanmıştır. İlk defa 1989 yılında *Sovetskaya Literatura* dergisinde "Proleter Asrın Sonu", "Rusya Kıtası", "Avrasya Bilinçaltı" gibi makaleleri çıkmaya başladı. Aynı yılda İtalya'da "Continente Russia" ve 1990 yılında "Russia: Misterio de Eurasia" isimli kitapları çıkmıştır. Ayrıca 1990 yılında Dugin'in gelenekçi felsefesini izah eden "Mutlak Yolları" kitabı ile kendisinin detaylı tefsirleri ile "Modern Dünya Krizi" kitabının ilk baskısı çıkmıştır. Bu dönemdeki yeni Avrasyacılık sağcı-muhafazakâr olarak tanımlanıyordu. Dugin'in yeni Avrasyacılıkta yol arkadaşı Geydar Cemal'di. Daha sonra Cemal, İslamizm uğruna Avrasyacılığı bırakmıştı. 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde yönetici olan Lev Gümilov ve yardımcısıyla aracısız bir bağlantı gerçekleştirilememiştir. O yüzden bu yıllarda

Yeni Avrasyacılar, gelenekçilik söylemleri altında ideolojik, doğaötesi ve dini incelemeler ve yayınlar yapıyorlardı.(Dugin, 2007)

Sovyetler çökene kadar yaklaşık on yıl içerisinde Aleksandr Dugin ile birlikte Aleksandr Primahov da Avrasyacılığın yeniden gündeme gelmesine sebep olan yazarlardır. O dönemlerde Avrasyacılıktan Rus sağ ile beraber RF Komünist Partisi lideri Züganov da yararlanmıştı. (Erşen, 2009)

1989 yılında Sovyetlerin dağılma sürecinin önemli aşaması olan Soğuk Savaşın bitmesiyle ABD rakipsiz kalmıştır. Ayrıca SSCB'nin başarısız olması ve dağılmasından sonraki sarsıntıyı atlatmak ve tekrar büyük bir güç olarak dünya sahnesine çıkmak için, Avrasyacılık en uygun bir strateji olarak görülmüştür. (Yalçinkaya ve Tuğlu, 2019) Avrasyacılığın Rusya'nın iç ve dış politikasında güçlenmesi çok dikkat çekmektedir. Özellikle de 1990'larda Batı'ya karşı olan herkes "Avrasyacı" olarak adlandırılmıştır. (Erşen, 2009)

1992 yılında "Den", "Sovetskaya Rossiya" ve "Naş Sovremennik" adlı vatanperver dergilerde birçok coğrafik ve jeopolitik kitap ve yazıların yanı sıra, Dugin'in "Büyük Kıtalar Savaşı" makalesi de basında kendi değerini kazanmıştır. Bu süre içinde yüksekokullarda da Avrasyacılık ve Jeopolitiğin temelleri öğretilmeye başlandı. 1993 yılında ulusal muhalefetin yenilgisinden sonra Yeni Avrasyacılık bağımsız siyasi harekete dönüşmüştür. Bu dönemde Yeni Avrasyacılar, temel çabaları olan asıl teorinin detaylarını geliştirmek için çaba harcadılar. Bu yıllarda Dugin'in ana çalışmaları basılmaya ve yayınlanmaya başlamıştır. "Gizlilik" 1994 yılında, "Muhafazakâr Devrim" 1994 yılında "Avrasya Gizemleri" 1996 yılında "Hayırlı Haberin Metafiziği" 1996 yılında, "Jeopolitik Esaslar - Rusya'nın Jeopolitik Geleceği" 1997 yılında ve "Proleter Tampliyerleri" 1997 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca, "Agraf yayınevi" 1995-98 yıllarında, diğer yazarların kitaplarını da Dugin'in yorumlarıyla beraber neşretmiştir. 1996 yılından itibaren ise Yeni Avrasyacılar çalışmalarını internet üzerinden de yapmaya başladılar. 1998 yılında Yeni Avrasyacıların lideri Dugin, Rusya Parlamentosu Başkanı Seleznev'un danışmanı olarak atanıyor. Aynı yılda Dugin'in "Yolumuz" başlıklı risalesi yayımlanmıştır. Risalenin 2. baskısı ise 2002 yılında "Avrasyacı Yol" başlığı altında yayımlanmıştır. Ayrıca

1998 yılında Dugin, "101 Radyosu"nda "Finis Mundi" olarak adlandırıldığı felsefi ve müzik programlarını gerçekleştiriyor. 1998-99 yıllarında ise Yeni Avrasyacılıkla alakadar haftalık programlarını ise "Svobodnaya Rossiya" radyosunda takdim ediyor. (Dugin, 2007)

2000 yılında Vladimir Putin başkan vekili olunca Yeni Avrasyacılar onu eksiksiz desteklemişlerdi. Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya, dünya politikasında yeniden yerini almıştır. (Yalçınkaya ve Tuğlu, 2019) 2001 yılından itibaren ise Yeni Avrasyacıların, Rusya Federasyonunu başkanı Putin ile birlikte henüz beklemedikleri önemli aşamalardan biri gerçekleşmişti. Putin gümrük birliğini kapsayan Avrupa Asya Ekonomik Birliği'ni oluşturmuştu. 2001 yılında Dugin'in iki ciltlik "Rus Varlığı" isimli kitabı neşredilmiştir. Bu kitapta Avrasyacılık çok boyutlu ele alınmıştır. 2002'den itibaren ise Avrasyacılığın teorik kitapları yayınlanmaya başlamıştır. 2002'nin 30 Mayıs'ında ise Sviato Danilov keşişhanesinde Avrasya Siyasi Partisinin kuruluşu gerçekleştirildi. Aleksandr Dugin partinin lideri oldu ve diğer Siyasi Büro azaları seçildi. (Dugin, 2007) 2002-2003 yıllarında Avrasya Birliği Partisi'nin liderliğini yürütmesinin ardından Dugin, Uluslararası Avrasya Hareketi'ni kurmuştur. (Dugin, 2005) 2008-2014 yıllarında ise Moskova Üniversitesi Sosyoloji Fakültesi'nde öğretim üyesi olmuştur. (Beşer 2018)

GÜNÜMÜZDE YENİ AVRASYACILIK

Aleksandr Dugin, Rusya'nın yürütmesi gereken Avrasyacılık düşüncesini daha çok genişleterek, SSCB'nin dağılmasının akabinde kaybettiği yakın çevresini tekrardan ele geçirip, müttefik edinecek başka çevre ülkeler aracı ile de Rusya'nın bölgenin kontrolünü güçlendirebileceğini ve dünya gücü haline geleceğini savunmaktadır. Günümüzde Rusya'nın izlediği dış politikada Aleksandr Dugin'in fikirlerinin yansımaları yavaş yavaş görülmektedir. Bilhassa Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a ve 2014 yılında da Ukrayna'ya müdahale yaparak, Avrupa Atlantik bünyesinin yakın çevresine doğru genişlemesini önemli derecede durdurması bir örnek iken, 2015 yılında ise Suriye'de gerçekleşen iç savaşa müdahale etmesi Dugin'in ortaya attığı Yeni Avrasyacılık kavramının içerisinde oluşturduğu strateji ve söylemlerin uygulamaya konulduğu söylenebilir. (Kurt, 2018)

Ayrıca Dugin, Atlantikçilere karşı ortaya koyduğu stratejiyi anlatmak adına yakın çevre ülkeler aracılığı ile Rusya'nın bölgenin kontrolünü güçlendirebilmesi düşüncelerini bu şekilde özetlemektedir: (Yalçınkaya ve Tuğlu 2019)

Rusya için doğudan Japonya stratejik işbirliği bakımından ehemmiyetlidir. Dugin'e göre, Japonya ile işbirliği konusunda anlaşmak kolay olabilir. Zira Japonya ve ABD arasında 2. Dünya Savaşından kalan acı vardır. Ayrıca Dugin, Japonya ile uzun zamandan beri aralarında sorun çıkaran Kuril Adalarının gerekirse ittifak uğruna feda edilmesi gerektiğini öngörmektedir. Ama şu an iki ülke arasındaki ilişkiler pek gelişmiş durumda değil. Üstelik Rusya'nın 2016 yılında adalara roket yerleştirmesinin ardından münasebetler bayağı gerilmiştir;

Güneyde tabii ki İran ile ilişkiler önemlidir. İran ile de anlaşma yine stratejik yöndedir. ABD ile İran yönetimi ilişkisi iyi değildir. Ayrıca ABD İran'a ilişkin çevreleme politikası izlemektedir. Özellikle son dönemlerde bu çok belli oldu. O yüzden Dugin'e göre, İran ile anlaşma ve işbirliği zor olmayacaktır. İki ülke arasında Hazar denizi ve yeraltı kaynakları konusunda ara sıra uyuşmazlıklar yaşansa da, 2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan iç savaş nedeniyle iki ülke eş güdümlü Orta Doğu politikası izlemek sayesinde daha önce hiç yaşanmadığı kadar iyi ilişkiler kazanmışlardır. Ayrıca İran, Şanghay İşbirliği Örgütü'nde (ŞİÖ) gözlemci üye olmuştur, BM tarafından İran'a tatbik edilen yaptırımların kaldırılmasından sonra ŞİÖ'ne tam üyeliğin gerçekleşmesi beklenilmektedir. Bunları göze alarak, Dugin'in Yeni Avrasya düşüncesindeki Rusya-İran anlaşmasının gerçekleşmesi söz konusu olabilir;

Batıda ise Almanya'yı ortak olarak kazanmak önem taşımaktadır. Dugin, Almanya'nın gelişmiş olan teknolojileri ve bilim deneyimi sayesinde Avrasya bölgesinin batısını stratejik hududu olması için katkıda bulunacağını, dolayısıyla Avrupa'da ve Almanya'da tarihi boyunca ters öğeler olduğu Almanya ile müttefiklik kazanmanın ve anlaşmaya ikna edilmesinin zor olmayacağını savunmaktadır. Rusya ile Alman ilişkilerine iyice bakarsak, iktisadî yönde ilişkiler gelişmeye devam etmektedir ama Rusya'nın Gürcistan'a karışması, Ukrayna sorunu ve Kırım ilha-

kı Almanya tarafından yadırgamalara neden olmaktadır. Realist baktığımızda Dugin'in Yeni Avrasya düşüncesindeki Rusya-Almanya ittifak amacından uzak görünmektedir.

Sovyetlerin dağılmasıyla Yeni Avrasya topraklarında bağımsızlığını kazanan ve ayakta durabilmek için iyi bir ekonomiye sahip olmayan ülkeler siyasî sorunların çözüm zemini olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) meydana gelmiştir. 2000 yılında Rusya BDT'nu yakın çevre politikasının bir aracı olarak görmüştür. BDT ortamında özellikle Ukrayna ve Batı taraftarı tutum sergileyen diğer ülkeler Rusya'nın etkisi altında olan BDT'ndan ayrı bir şekilde hareket etmek istemişlerdir. Batılı Atlantikçilerin Avrasya topraklarına ilişkin değişik politikalar uygulamaya başlamasından sonra Rusya ve Çin bu güçlere yönelik ŞİÖ'nü kurmuşlardır.

Orta Asya ülkelerine gelince, günümüzde Rusya tarafından SSCB çatısı altında birlikte olan ve Avrasya'nın merkezine yerleşen ülkeler ile siyasî, ekonomik ve askerî örgütlenmeler altında tekrar bir araya gelmek için farklı politikalar uygulamaktadır. Rusya Federasyonu yöneticileri ile birlikte Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, bölgedeki birleşmeyi savunan önemli politik şahıs sayılmaktadır. Rusya, 1990 yılından itibaren kurumsal teşkilatlar sayesinde bölgesel işbirliği ve bütünleşmeyi kuvvetlendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bunların başında BDT, ŞİÖ, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) örgütleri gelmektedir. Bu örgütler, politik, iktisadî, sosyal, askerî sahaları kapsamaktadır;

Avrasya bölgesinde ayrıca ABD de kuşatma politikaları yürütmektedir ve bölge iki güçlü ülke olan Rusya ve ABD'yi karşı karşıya koymaktadır. ABD'nin önceki gibi dünyada büyük güç olup olmadığı ve borçlu bir ülke olduğu tartışmalı bir konu olsa da bununla birlikte ekonomik ve askerî konuda hala dünyanın en büyük ülkesi pozisyonundadır. Soğuk Savaş zamanında SSCB, Avrasya bölgesi üstünde yayılmacı politika yürütürken ABD ise, Avrasya bölgesindeki bu yayılmayı kuşatma politikasının sayesinde kontrol etmeye çalışmıştır ve günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir. (Yalçınkaya ve Tuğlu 2019)

Ayrıca bölgede gelecekte Çin'in de üçüncü rakip olabilmesi söz konusudur. Çin askeri açıdan dış politikasını belli etmese de son zamanlarda

ekonomik acıdan çok hızla büyümektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ve yer altı kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya, Avrasya bölgesinin kalbi sayılmaktadır. (Yalçınkaya ve Tuğlu 2019) Günümüzde Çin, Orta Asya bölgesinin beş cumhuriyeti için de vazgeçilmez bir ortak haline geldi. Orta Asya ülkelerinin Çin'e bağımlılığı her yıl artarak devam etmektedir. (ИЗИМОВ 2016)

SONUÇ

Soğuk savaş sonrası ve Sovyetlerin dağılmasıyla dünya tek kutupluya tahavvül etmesi ve ABD'nin rakipsiz tek güç olarak görülmesi söz konusu olsa da Rusya, bir müddet kendi sorunlarıyla uğraşmasının ardından Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte dünya politikasında yeniden yerini almıştır. Ayrıca SSCB'nin başarısız olması ve dağılmasından sonraki sorunları atlatmak, tekrar bir güç olarak dünya sahnesine çıkmak ve batıya rakip olmak için, Dugin'in Yeni Avrasyacılık düşüncesi Rus dış politikasında önem kazanmıştır. Ayrıca Rusya şimdiye kadar ABD'ye dengeleyici politikalar üretmiş ve tatbik etmiştir. 2010 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş buna açık bir örnektir.

Aleksandr Dugin'in günümüzde Yeni Avrasyacılık görüşü çerçevesinde amaçladığı müttefik edilmesi gereken çevre ülkelerin, ABD tarafından ise Brzezinski'nin düşüncelerindeki çevre ülkelerin neredeyse aynı ülkeler olduğu bilinmektedir: Japonya, Almanya, İran, Çin ve Hindistan. Dugin günümüzde Rusya'nın Avrasyacılık düşüncesini yakın çevre ülkeler ile anlaşarak yürütmesini önermektedir. Zaten Rusya, Avrasya bölgesinde yer alan, SSCB'nin dağılmasıyla kaybettiği ülkelerin çoğunu, politik, iktisadî, sosyal, askerî sahaları içeren BDT, ŞİÖ, AEB gibi örgütler sayesinde etkisi altında tutmaktadır.

Makalemin ilk başında yer verdiğim Dugin'in, Mackinder'in "Avrasya bölgesini kontrolü altına alan güç dünya gücü olacağı" görüşünden yola çıkarak: "Günümüzde Rusya'nın yürütmesi gereken Avrasyacılık düşüncesini daha çok geliştirip, edinilecek müttefik çevre ülkeler aracılığı ile Rusya'nın bölgenin kontrolünü güçlendirebileceğini ve dünya gücü haline geleceği" görüşünün başarılı olup olmayacağı ilerleyen zamanlarda görülebilir.

KAYNAKÇA

- Bassin, Mark, Çeviren: Özgür TÜFEKÇİ, Eurasianism “Classical” and “Neo”: The Lines of Continuity “Klasik” ve “Yeni” Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık, Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011
- Beşer, Mehmet Enes, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, Kitap İncelemesi, Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi, 2018
- Dugin, Aleksandr, Moskova-Ankara Ekseni, "Avrasya Hareketi"nin Temel Görüşleri, Kaynak Yayınları, Rusçadan çeviren: Leonid Bahrevski, Aralık 2007
- Dugin, Aleksandr, Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım, Rusçadan çeviren: Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2003 (İkinci baskı 2015)
- Erşen, Emre, Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009
- Kurt, Selim, Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı, Güvenlik Stratejileri, İstanbul Güvenlik Konferansı 12.12.2018
- Yalçınkaya, Alaeddin, Derya Tuğlu, Avrasya Stratejileri, Astana Yayınları, Ankara 2019
- Yücedağ, Ahmet, Klasik Avrasyacılık ile Neo Avrasyacılığın Rusya Politikasına Evrilmesi, SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, İstanbul 2019
- Александр Дугин, Биография, https://www.peoples.ru/state/statesmen/alexander_dugin/, 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Биография Краткая биография и основные труды Дугина Александра Гельевича <http://dugin.ru/biography> , 13.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Изимов, Руслан: Роль и место Узбекистана в центральноазиатской политике Китая, Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 02.03.2016

Extended Abstract

The World have mono-polarized and USA have been unrivalled World power after cold war and the collapse of USSR. However, Russia's effect on the World policy have begun to be seen again with Vladimir Putin's coming to the power in 2000. Neoeurasianism that Alexandr Dugin put forward on the basis of Classical Eurasianism used in Russian politics as a convenient policy. (Yalçinkaya ve Tuğlu, 2019) Dugin's Eurasianism based on land forces against Atlanticism based on naval forces. Furthermore, we must say that Russia and USA are not competing only in Eurasia region but also in Middle East region politics. Additionally, Russia's Middle East policy is considered soft power policy based on Eurasianism. (Yücedağ, 2019) The Neoeurasianism that affected Russian policy and occurred against western views has become a systematic thought structure in the light of Dugin's views. (Kurt, 2018) Eurasia is a region that has an important portion of World population and energy sources. EU countries that are out of the region provides its energy from the region. Additionally, the region is not important for only Russia but also for USA in terms of both energy source reserves and strategy. Today, Eurasianism became one of the international geopolitics issues on which most policies produced. The near abroad of Central Asia, the most important area of the region, extends along to Central Europe. According to Mackinder, the power controlling this geographic region will be the World power. Alexandr Dugin asserts that Russia can regain near abroad that it lost after USSR's collapse, increase regional control with new near abroad allies, and can be World power again. (Yalçinkaya ve Tuğlu, 2019) This study consists of three sections. In the first section, I am going to try to answer what Eurasianism concept is, when it occurred, what are the differences between Classical Eurasianism and Neoeurasianism. In the second section, the historical development processes and reflections to Russian politics of Neoeurasianism put forward by Alexandr Dugin and became popular today will be evaluated. Third section contains my explanations on the Eurasia strategies of Russia and USA, two great Powers, how Dugin's views reflects on Russia's present policy.

GÜRCİSTAN'DA ETNİK SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNÜ ZORLAŞTIRAN FAKTÖRLER

FACTORS COMPLICATING THE SOLUTION OF ETHNIC PROBLEMS IN GEORGIA

Indira PHUTKARADZE

Özet

1991 yılında SSCB'nin dağılması hem dünya siyasi tarihi hem de Avrasya siyasi coğrafyası bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. SSCB'nin dağılması sonucunda önceden uluslararası politikanın bağımsız aktörü olmayan on beş yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri olan Gürcistan yeni bir döneme girmiştir. Bağımsızlığı takiben Gürcü hükümetler ülkede mevcut etnik çatılmaları çözme çabasına girmiş ve Rusya karşıtı, Batı yanlısı bir politika izlemeye çalışmıştır.

Bu çalışma Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası dönemden Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan savaşı dahil olmak üzere bir süreci kapsamaktadır. Bu süre kapsamında Gürcistan'ın etnik yapısı, ülkede mevcut olan etnik çatışmalar, iktidarda olmuş yönetimlerin bu sorunlara bakış açıları, çatışma çözme yöntemleri ve yaptıkları yanlışlar, izledikleri iç ve dış politika incelenmiştir. Çatışmanın uluslararası boyutları ve küresel güçlerin (RF, ABD, NATO ve AB) yansımaları analiz edilerek, çatışma çözümünde iç faktörlerin yanı sıra dış faktörlerin etkisinin altı çizilmiş, iç çabalarla etnik çatışmaya çözüm bulunmasının zor olduğu ve bölgede Rusya gibi büyük bir gücün varlığının çatışmanın çözüme kavuşmasına engel oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. **Anahtar Kelimeler:** Gürcistan, Etnik Çatışma, Abkhazya, Samaçablo (Güney Osetya), Çatışma Çözümleri, Rusya, ABD, AB, NATO

Abstract

As a result of the disintegration of the USSR in 1991, fifteen new states have emerged as actors of international politics. Georgia, one of the countries that have gained independence, has entered a new period. Following independence, Georgian governments tried to resolve ethnic conflicts (Abkhazya and Samacablo "South Ossetia") existing in the country and tried to follow a pro-Western policy against Russia.

Key Words: Georgia, Ethnic Conflict, Abkhazya, Samacablo (South Ossetia), Conflict Resolution, Russia, USA.

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan etnik ayrılıkçı hareketler ve bu bağlamda patlak veren şiddetli etnik çatışmalar uluslararası sistemde güvenlik ve istikrar sorunların doğmasına neden olmuştur. Her ülkede mevcut etnik grupların ayrılma arzusu ile ayrılıkçı harekete geçmesi sonuçta birçok siyasal sınırın değişmesine yol açabilmektedir. Genellikle iç politikanın parçası olan etnik çatışmalar kısa zaman içerisinde uluslararası politikanın bir parçası haline gelmektedirler. Günümüzde birçok devlet kendi sınırları içerisinde etnik çatışmaları yaşamaktadır. Her devlette ayrı bir inceleme konusu olan etnik çatışmalar tarihsel bir sürecin ardından yaşanan haksızlıkların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çatışmaların başarılı bir şekilde sona ermesi için uzun bir zaman ve çok çaba gerekmektedir. Etnik çatışmalar iki veya daha fazla etnik grup arasında bazen ise devlet ile etnik grup(lar) arasında olabilmektedir. Bu durumda etnik çatışma farklı bir boyutu kazanmaktadır. Örneğin, Gürcistan'da etnik çatışma etnik Abhazlar ve Osetlerden oluşan gruplar ile Gürcistan'ın merkezi yönetimi arasında mevcut olan bir çatışmasıdır. (Phutkaradze, 2017)

GÜRCİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Güney Kafkasya ülkelerinden biri olan Gürcistan petrol ve doğalgaz gibi kaynakları açısından zengin değildir, fakat Kafkasya'da denize bağlantısı olan tek ülkedir. Gürcistan Güney Karadeniz'in doğusunda, Güney Kafkasya bölgesinde yer alan demokratik cumhuriyettir. Karadeniz'e, Türkiye'ye, Rusya ve Azerbaycan ile Ermenistan'a sınırları olması nedeniyle Gürcistan, doğu-batı arasında köprü özelliği taşıyan önemli bir ülke konumundadır. Batı dünyası için çok önemli olan petrol ve doğalgaz boru hatları ve tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması projesinde transit ülke rolü oynayan Gürcistan, büyük güçlerin dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla Batı dünyası Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü her zaman savunmuştur ve siyasi, ekonomik ve askeri destek gibi her türlü yardımda bulunmuştur. (Demirağ, 2005)

Gürcistan tarih boyunca üç büyük imparatorluğun, Rusya, Osmanlı ve Safevi (İran) devletleri arasında her zaman savaş sahnesi olmuştur. (Surguladze, 1972) Gürcistan XVI.-XVII. yüzyıllarda Osmanlı imparatorluğu ve Safevi İran devleti ile arasında rekabet sahası haline gelmiş ve birçok kez el değiştirmiştir. (Shengelia, 2001) Osmanlı ve Safevi devletlerine karşı tek başında kalan Gürcü Krallığı yardım amacıyla Çarlık Rusya'ya başvurmuştur. (Kiknadze, 2016) 1783 yılında Gürcü Kral II. Erekle ve Rus Çariçesi II. Katerina arasında Georgievsk Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Gürcistan'ın siyasi bağımsızlığı tanınması şartı ile ülke Rus Çarlığının koruması altına girmiştir. Ancak 1800 yılında ülke toprakları Rus Çarı I. Pavel tarafından ihlal edilmiştir. Rusya Gürcistan'ın devlet yapısını hiçe sayarak ülkeyi Rusya'nın bir eyaleti haline getirmiştir. (Cumburidze, 2016)

1917 Bolşevik Devrimi sırasında Rusya'da olan olumsuz durumundan faydalanarak Gürcistan 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını ilan eden ilk Güney Kafkasya ülkesi olmuştur. Fakat bu bağımsızlığı fazla sürmemiştir. Mart 1921'de Kızıl Ordu tarafından işgal edilen Gürcistan, Güney Kafkasya ülkeleri arasında Sovyetlere en son teslim olan ülke olmuştur. (Beniashvili, 2007) 1921 yılından itibaren 1991'de Sovyetler Birliği dağılana kadar Sovyetler Birliği içinde bir Sovyet Cumhuriyeti olarak yer almıştır. 1991'de Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığına tekrar kavuşan Gürcistan, Sovyet sonrası dönemde iç karışıklıklar, etnik çatışmalar, darbeler, ekonomik krizlerle boğuşmanın yanında aynı zamanda büyük güçlerin politikalarına da konu olmuştur. (Çolakoğlu, 2000)

GÜRCİSTAN'DA ETNİK UYUŞMAZLIĞI HAZIRLAYAN SİYASİ GELİŞMELER VE RUSYA FAKTÖRÜ

Çarlık Rusyası, Sovyet Rusya ve Rusya Federasyonu yönetimleri, Gürcistan'a, her zaman Karadeniz'e, Türkiye'ye ve İran'a ulaşma yolu ve bu bölgeler üzerinden de Orta Doğu, Orta Asya ve Akdeniz'e açılan bir kapı olması nedeniyle stratejik önemini taşıyan ülke olarak bakmıştır. Çarlık Rusyası döneminde uygulanan "Böl ve Yönet" politikası, Sovyet Rusya'nın "Milliyetler Politikası" ve Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre"

politikası Gürcistan'ın etnik yapısını çok bozmuştur. 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Gürcistan Batı Dünyasına yaklaşılmaya çalışmıştır. Bu faaliyetler ise Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. Güney Kafkasya'da var olan enerji potansiyelini Batı ile paylaşmak istemeyen Rusya Federasyonu, Gürcistan ve diğer bölge devletlerinin Batı'ya yaklaşma isteklerine karşı çıkmaktadır. Ayrıca Ruslar, Güney Kafkasya'da yaşayan etnik grupları kullanarak Gürcistan başta olmak üzere bölgenin iç işlerine müdahale ederek kendi çıkarlarını gözetmektedir. (Demirağ, 2005)

Gürcistan'da Sovyetler Birliği döneminde üç gruba bölgesel özerklik verilmiştir. Acara ve Abhazya'ya özerk cumhuriyet ve Samaçablo'ya (Güney Osetya) özerk bölge statüsü verilmiştir. (Çiloğlu, 1998) Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Güney Kafkasya'da özgürlük ortamının yanı sıra etnik azınlıkların bağımsızlık faaliyetleri de ortaya çıkmıştır. (Öztürk, 2009) Güney Kafkasya'da yaşayan etnik azınlık gruplar arasında milliyetçi düşüncelerin kuvvetlendirilmesi bölgedeki etnik çatışmalara neden olmuştur. (Tsiurikhi, 2006) Genel olarak Samaçablo ve Abhazya sorunları Gürcistan'a bağlı olan sorunlardır. Fakat bölgesel ve küresel güçlerin katılmasından sonra sorun, uluslararası bir çatışma haline gelmiştir. (Tavkul, 2002)

26 Mayıs 1991'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ın ilk devlet başkanı Gamsahurdiya olmuştur. (Ağacan, 2011) Bağımsızlığa giden süreçte Gamsahurdiya'nın aşırı milliyetçi politikasının izlenmesi Gürcistan'ın en önemli sorunlarından biri olan toprak bütünlüğü sorununu olumsuz etkilemiştir. (Caşın, 2010) Ayrıca Gamsahurdiya'nın seçim "Gürcistan Gürcülerindir" sloganı de ülke içindeki azınlık halkların endişelerinin artmasına neden olmuştur. 1989'da Samaçablo'da başlayan ayrılıkçı harekete 1991 yılında Abhazya da katılmıştır. Gamsahurdiya'dan sonra iktidara Shevardnadze gelmiştir. SSCB'nin eski dışişleri bakanı olan Shevardnadze döneminde ülkedeki etnik çatışma çözülememiş, fakat "donmuş çatışma" haline gelmiştir. Shevardnadze hükümetinin en yanlış adımı BDT'ye (Bağımsız Devletler Topluluğu) zorunlu da olsa katılmasıdır. Rusya, Sovyetlerden ayrılan ülkeleri kendi etkisi altında tutmak için BDT'yi kurmuş ve Gürcistan da Shevardnadze döneminde toplu-

luğa üye olmuştur. BDT üyeliği, ülkedeki Rus askeri varlığı demektir. BDT'ye katılmasıyla Tiflis yönetimi, Rus askeri birliklerinin bölgeye girmelerine izin vermek zorunda kalmıştır. (Tellal, 2010)

Kasım 2003'de Gürcistan'da yaşanan iktidar değişikliği sonrasında görev Saakashvili gelmiştir. Batı yanlısı Saakashvili'nin en önemli amacı toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır. Gürcistan, geniş bir uluslararası destek alarak, toprak bütünlüğü sorunlarını ortadan kaldırmak için ciddi adımlar atmaya başlamıştır. 8-12 Ağustos 2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü savaşının hemen ardından Gürcistan BDT'den ayrılmıştır. (Sarıkaya, 2001) Akabinde ise Rusya, 26 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan'ın iki ayrılıkçı bölgesinin bağımsızlığını tanımıştır. (Taştekin, 2008)

Sovyetlerin çöküşü ile ortaya çıkan yeni dönem Rusya Federasyonu (RF) için, yeni iç ve dış koşullara göre ilk defa kendini merkezde, sonra ise yakın çevresinde ve uluslararası ortamda “kendini yeniden belirtme” dönemidir. (Korotkeviç, 2004) RF, küresel ortamda yeniden söz sahibi bir ülke olabilmesi için öncelikle bölgesindeki enerji kaynakları, nakil hatları ve ilgili ülkeler üzerinde kontrolü ele geçirmek zorundadır. Rusya'nın hem yakın çevresiyle, hem de küresel sistemin güçlü aktörleriyle ilişkilerinin yeniden kurulması gerekmiştir. Bu bağlamda ilişkilerin yeniden tesisi sürecine Rusya, “Yakın Çevresinde” yer alan ülkelerle başlamıştır. Rusya'nın “Yakın Çevresindeki” ülkeler ise Sovyet blokunun eski ülkeleridir. Sovyetlerden bağımsızlığı yeni kazanan ülkelere yönelik Rusya'nın bakışı (özellikle Kafkasya ülkelerine) pek değişmemiştir. Çünkü Rusya hala Kafkasya'yı kendi doğal nüfuz alanı ya da “arka bahçesi” olarak algılamaktadır. (Tanrısever 2005) Dolayısıyla, bölgedeki ülkelerin Rusya'dan “izin almadan” hareket etmesini istememektedir.

Rusya'nın Kafkasya koridoruna fazla önem vermesi üç husustan kaynaklanmaktadır: Birinci husus, Rusya'nın güvenliği kavramına bağlıdır. Rusya, yakın çevresinde diğer uluslararası güçlerin olmasını, kendi varlığına bir tehdit olarak görmektedir. İkincisi, Rusya yakın çevresinde daha doğrusu BDT coğrafyasında eskiden kalan stratejik çıkarlarını korumak istemektedir. Dolayısıyla bu coğrafyada üstünlüğünü ve etkinliğini kaybetmek istememektedir. Bunun için gerekli olan siyasi, ekonomik

ve askeri, bütün tedbirleri almaktadır. Örneğin: Gürcistan'ın iç sorunu olan etnik çatışmalara, Rus güçlerinin müdahalesini ve hatta siyasi hesaplaşmalarını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Üçüncü husus ise Rusya'nın Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynakları konusunda, ister üretim, isterse nakil ve boru hatları üzerindeki "sahipliği" kaybetmek istememektedir. (Phutkaradze, 2017)

Gürcistan'ın, Rusya'dan uzaklaşarak Batı Dünya ile yakınlaşma arzusu RF ile Gürcistan arasındaki ilişkileri kötüye yönlendirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerginliğinin nedenleri, Rusya'nın Samaçablo ve Abhazya ayrılıkçı bölgelerine verdiği destekten kaynaklanmaktadır. (Demirağ, 2003) Gürcistan'da etnik çatışmaların arkasında duran Rusya gibi büyük güce karşı Gürcistan'ın tek başına mücadele edemediği bellidir. Bu nedenle Saakashvili, etnik sorunların çözümü noktasında BM, AGİT, AB, NATO gibi kurumların yardım ve ABD destekli bir çözüm politikasının arayışına girmiştir. (Aslanlı, erişim: 2015) Karadeniz'in kontrolünü ele geçirmesi ABD için çok önemli avantajlar sağlayacaktır. Öncelikle Karadeniz, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji koridorlarının tam kesiştiği noktada bulunmaktadır. İkinci olarak Rusya'yı çevrelemek için Karadeniz çok önemli imkânlar sağlamaktadır. Gürcistan'da "Gül Devrim" sonrası ABD ile çok samimi ilişkiler kurması, Karadeniz bölgesinde ABD'nin politik manevralarını kolaylaştırmaktadır. (Oğan, 2006)

GÜRCİSTAN'DA ETNİK SORUNLARIN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Gürcistan'daki etnik çatışmalar için çözüm önerileri şu şekilde olabilir: Birincisi: Gürcistan'da etnik çatışmaları çözebilmesi için "kazan-kazan" yöntemin kullanması en uygun gözükmektedir. Bu yöntem tüm tarafları tatmin edici bir yöntemdir. "Kazan-kazan çözümüne ulaşmak için tek-tarafli (tehdit, geri çekilme, kaçınma), iki-tarafli (müzakere ve pazarlık) ve çok tarafli (arabuluculuk, barış kurma) çatışma çözüm yöntemleri" kullanılmalıdır. Bu yöntemle sorunların kalıcı bir barışa kavuşturulması mümkündür. İkincisi, Gürcistan'da etnik çatışmalarının çözümünde çatışmaların "donma noktasına" ulaştıktan sonra, taraflar acele etmeden tarafların kabul edebileceği bir uluslararası ya da bireysel arabulucu tayin edilmelidir. Arabuluculuk görevi uluslararası örgütlere (BM, AGİT, AB)

ya da çatışan tarafların tamamının saygı göstereceği bireysel arabuluculara (örn. Fransa cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy'nin Ağustos 2008'te beş gün savaşında arabuluculuk yaptığı gibi) da verilebilir. Üçüncüsü, Gürcistan'da çatışmalarının kalıcı çözüme kavuşturulabilmesi konusunda taraflar arasında görüşmelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda Görüşmelerin başarılı olabilmesi için kesin sonuca ulaşılan kadar görüşmelerin sürekli bir biçimde devam etmesi şarttır. (Phutkaradze, 2017) Dördüncüsü, Gürcistan'da etnik çatışmaların çözülmesi için en önemli unsur Rusya ile iyi komşuluk politikasıdır. Komşuluk bir fırsattır. İyi komşuluk ilişkilerinin olmazsa olmaz koşulu, komşular arasında teritorial sorunların halledilmiş olmasıdır. (Ayman, 2012)

Özetle:

- RF, SSCB'nin çöküşünü takiben kıtasal güç olma konumundan uzak kalmanın ardından bölgesel güç olma yönünde çabalarını artırmaya çalışmıştır. Güney Kafkasya'yı "arka bahçesi" olarak gören RF bölgedeki stratejisini güçlendirmeye ve bu yönde sert politikalar izlemeye başlamıştır.
- Sovyet sonrası dönemde Gürcistan'da etnik çatışmaları çözme çabalarına engel olan Rusya faktörünün varlığı, etnik çatışmaları çözmede - savaşın seçilmesi (Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan arasındaki savaş) ve uluslararası güçlerin (ABD ve AB) yetersiz olan yardımları Gürcistan'da toprak bütünlüğünün bozulmasına neden olmuştur.
- Gürcistan'da etnik çatışmaların ne iç çabalarla ne de küresel güçlerin yardımıyla çözülmediği, dolayısıyla RF'nun Güney Kafkasya'da tek etkin güç olma hedefine ulaştığı söylemek mümkündür.
- Bağımsızlık sonrası Gürcistan ve RF arasında etnik sorunlara ilişkin tüm uyuşmazlıklar konusunda, savaş dahil olmak üzere, net bir uzlaşma sağlanmadığı ve yakın bir zamanda da sağlanamayacağı bellidir.
- Gürcistan'da etnik çatışmaların çözülmesinde dış faktörlerin (ABD ve AB) kayda değer bir etkisi bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağacan, K. (2011). *Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü*, (Aslanlı, A ve Cavid Veliev (Der.), Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji, Ankara, Berikan Yayınevi.
- Aslanlı, A. Erişim: (01.06.2015) *Saakashvili* Yönetimi Ülke Sorunlarını Çözümüne Kavuşturma Yolunda, Erişim adresi: <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=7&sayfa=45>>
- Ayman, S. G. (2012). İyi Komşuluğun Formülü, Türk Dış Politikasında Teritoryal Sorunlar, İstanbul, yalın yayıncılık.
- Beniashvili, A. (2007) *saqartvelos pirveli respublika 1918-1921, Gürcistan'ın ilk cumhuriyeti 1918-1921*, Tiflis,
- Caşın, M. H. (2010) *ABD'nin Kafkasya Politikasında Rusya ile Ortaklık ve Rekabet Paradoksunun Olası Gelişmelerini Anlamak*. Arı, T. (der.), Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine. Bursa, MKM Yayıncılık.
- Cumburidze, D. (2016). *Saqartvelo-rusetis urtiertobebi XVIII-XXI saukuneebshi, XVIII- XXI yüzyıllarda Gürcistan-Rusya İlişkileri*, Cıld I., Tiflis, Meridiani yay.
- Çiloğlu, F. (1998). *Rusya Federasyonu'nda ve Trans Kafkasya'da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, SinatleYayınları.
- Çolakoğlu, S. (2000). *Türkiye'nin Gürcistan politikası*, İstanbul, Chveneburi Kültürel Dergi, sy. N: 36.
- Demirağ, Y. (2003). *Kafkasya'da Türk ve Rus Politikası*, Stratejik Analiz, Cilt: 4, Sayı: 40.
- Demirağ, Y.(2005). *Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2 (7).
- Kiknadze, V. (2016). *Saqartvelo-rusetis urtiertobebi XVIII-XXI saukuneebshi, XVIII- XXI yüzyıllarda Gürcistan-Rusya İlişkileri*, Cilt I. Tiflis, Meridiani yay.
- Korotkeviç, V.I. (2004). *istoria sovremenoi Rossii 1991-1993, Çağdaş Rusya'nın Tarihi 1993-2003*, Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg Üniversitesi yay.
- Oğan, S. (2006). *Turuncu Devrimler*, İstanbul, Birharf yay.
- Öztürk, A. (2009). *Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar*, OrtaAsya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, 4 (7).
- Phutkaradze, I. (2017). *Teritoryal Çatışma ve Çözüm Dinamikleri: Gürcistan Örneği*, Doktora tezi, İstanbul.
- Sarikaya, Y. (2001). *Georgian Foreign Policy After The August 2008 War*, (Journal of Black Sea Studies, Vol. 8 Issue 31.
- Shengelia, N. (2001). *Gürcistan'da Osmanlı Çalışmaları-4*, İstanbul Chveneburi Kültürel Dergisi, sy.41.
- Surguladze, A. (1972). *saqartvelos istoriis nakveevbi, Gürcistan'ı tarihi araştırmaları*, cilt 6, Tiflis, Sabchota saqartvelos yayınları.
- Tanrısever, O. F. (2005). *Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrininin İnşası*, der Mustafa Aydın, Küresel Politikada Orta Asya, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

- Taştekin, F. (2008). *Kadehler birleşik Osetya ve Rusya için kalkıyor*, Radikal, 18 Eylül
- Tavkul, U. (2002), *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Tellal, E. (2010). *Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65 (3).
- Tsiurikhi, Q. (2006). *1989-1993 wlebi sidzneleebis xana saqartvelos istoriashi,*” *1989-1993 yılları - Gürcistan Tarihinin Zor Dönemi*, Devlet ve Güvenlik, II Bölüm, Tiflis, Barış, Demokrasi ve Kalkınma Kafkas enstitüsü yay.

UKRAYNA KRİZİNDE RUSYA: ÇATIŞMAYA MÜDAHALEYE NEDENLERİ VE ARAÇLARI

RUSSIA IN THE UKRAINE CRISIS: CAUSES AND TOOLS FOR CONFLICT INTERVENTION

Can UYAR & Merve Hazer YİĞİT UYAR

Özet

Teritoryal çatışmalarda dış aktörler, bazen ana aktörlerden çok daha fazla çatışmanın tarafı olabilmektedirler. Dış aktörler, bir çatışmaya askeri, ekonomik ve siyasi-diplomatik strateji, taktik ve araçlarla müdahale edebilmektedirler. Bunun yanında artan teknolojik gelişmelerle devlet geleneksel olmayan müdahale araçlarını da kullanmaktadır. Bu bildiri Ukrayna Krizi’de Rusya’nın bir dış aktör olarak, 2014 yılında Kırım’ın Rusya tarafından ilhaki, ardından Ukrayna’nın Donbass bölgesinde kurulan Rus yanlısı Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetlerinin ayrılıkçı hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan teritoryal çatışmada neden ve hangi araçlarla müdahale ettiği incelenmiştir. Bu araçların yanında Rusya’nın özellikle Donbass bölgesine o bölgede Rus yanlılarını desteklemek, siyasi ve diplomatik alana baskı uygulamak, ekonomik yaptırımlar yöntemleri ve ardından kendi metotlarıyla barışı tesis etmek istemektedir. Bahsi geçen bu konu yukarıda belirtilen müdahale araçları ve teritoryal çatışma literatürü çerçevesinde değerlendirilmiştir.

SSCB’nin dağılmasının ardından NATO ve Avrupa Birliği Doğu Avrupa’ya doğru genişlemeci politikalarını devam ettirmiştir. Rusya bu durumu doğrudan kendine tehdit olarak algılamaktadır. Rusya Devlet Başkanı Putin Avrasyacı politikalarının daha fazla kabul görmesiyle Rusya eski SSCB coğrafyasında daha sert politikalar izlemeye başlamıştır. Çalışmamızda 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı işgali, Donetsk ve Lugansk bölgesindeki ayrılıkçı milisler destek vermesi, sınıra asker yığması, yoğun bir şekilde askeri tatbikatlar yapması (askeri müdahale), Putin’in Ukrayna Devlet Başkanı Poroshenko’yu hedef alan konuşmaları (diplomatik-siyasi müdahale), doğal gazı kesmesi (ekonomik müdahale) gibi örneklerde Rusya’nın müdahalesi ele alınmıştır.

Rusya, Ukrayna’da merkezi hükümet ve ayrılıkçılar arasındaki çatışmaya bölgede hakimiyetini sürdürmek, NATO ve AB eksenli tehditlere karşı cevap vermek için müdahale ettiği görülmüştür. Bahsi geçen müdahale yöntemlerini karma bir şekilde kullanarak Ukrayna hükümetini de Batı yanlısı tavrından vazgeçirmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu çatışmanın Ukrayna-Rusya arasındaki krizin yanında ABD-Rusya arasındaki güç mücadelesinin Doğu Avrupa’ya yansımaya olduğu çıkarılmı da varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Teritoryal Çatışma, Dış Aktörler, Rusya, Ukrayna

Abstract

In territorial conflicts, external actors can sometimes be an intense party to the conflict than the main actors. External actors can intervene in a conflict with military, economic and political-diplomatic strategies, tactics and tools. In addition, with the increasing technological developments, the state also uses non-traditional intervention tools. In this paper, Russia as an external actor in the Ukraine Crisis, the accretion of Crimea by Russia in 2014, and why and by which means it intervened in the territorial conflict that arose due to the separatist movements of the pro-Russian Donetsk and Lugansk People’s Republics established in the Donbass region of Ukraine have been examined. In addition to these means, Russia wants to support the pro-Russian advocates in that region, especially in the Donbass region, to put pressure on the political and diplomatic field, to establish peace with economic sanctions and then with its own methods. This has been evaluated within the framework of the above-mentioned intervention tools and the territorial conflict literature.

After the collapse of the USSR, NATO and the European Union continued their expansionist policies towards Eastern Europe, causing Russia to perceive this situation as a direct threat to itself. With the acceptance of Russian President Putin’s Eurasianist policies, Russia started to follow tougher policies in the former USSR geography. In the study, examples such as Russia’s intervention in Crimea in 2014 and its support to the separatist militias in Donetsk and Lugansk regions, massing troops on the border, intense military exercises (military intervention), Putin’s speeches targeting Ukrainian President Poroshenko (diplomatic-political intervention), cutting off natural gas (economic intervention) were discussed.

It has been detected that Russia intervened in the conflict between the central government and separatists in Ukraine to maintain its dominance in the region and to respond to NATO and EU-oriented threats. By using the aforementioned intervention methods in a mixed way, Russia tries to discourage the Ukrainian government from its pro-Western attitude. In addition, it was concluded that this conflict was a reflection of the power struggle between the USA and Russia, as well as the crisis between Ukraine and Russia, on Eastern Europe.

Keywords: Territorial Conflict, External Actors, Russia, Ukraine

GİRİŞ

2013 yılından bu yana Ukrayna’da önce Kırım daha sonra Donetsk ve Lugansk bölgelerinde yaşanan protestolar ve çatışmalar günümüze kadar devam edegelmektedir. Ukrayna’nın Batı yanlısı hükümetleri ve bunu destekleyen halk ile Rus taraftarları arasındaki gerilimler Kırım’ın ilhakına ve Donetsk ile Lugansk oblastlarında (Donbass bölgesi) teritoryal çatışmaların başlamasına sebep olmuştur. Taraflar arasındaki tansiyon 2014 yılında zirveye ulaşmış; Rusya protestolar ve sonrasında gelişen olayları takiben Kırım’ı ilhak etmiştir. Söz konusu bölgelerde ayrılıkçı gruplar harekete geçmişti. Aynı yıl Donetsk ve Lugansk’ta halk cumhuriyetleri referandumla kurulmuştur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bölgede aktif rol oynamaya çalışmaktaydı. Ancak Ukrayna merkezi hükümeti bölgenin stabil olmaması ve Rus kontrolünün yoğun olması nedeniyle yapılacak referanduma karşı çıkmaktaydı. Zira bölgede Rusya yanlıları gücünü arttırmaktaydı ve süreç içerisinde bölgenin demografik yapısı da değişmekteydi. Donbass, Ukrayna’nın en yoğun Rus nüfusuna sahip bölgesi idi. Oradaki çatışma İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da devam eden en uzun süreli çatışma olmuştur.

Bu bildiride Ukrayna’da yaşanan teritoryal çatışmalar tahlil edilerek Rusya’nın bir dış aktör olarak bölgeye müdahalesinin nedenleri ve araçları değerlendirilecektir. Çalışma teritoryal çatışma ve barış çalışmaları literatürü çerçevesinde incelenmiş olup Rusya bir dış aktör olarak kabul edilmiştir. Çatışmanın ana aktörleri Ukrayna merkezi hükümeti ve Donetsk ile Lugansk oblastlarındaki Rus yanlısı gruplardır.

Dış aktörler bir teritoryal çatışmaya askeri, ekonomik ve siyasi-diplomatik olmak üzere genel anlamda bu üç kategori içinde müdahale etmektedirler.¹ Teknolojik gelişmelerle siber alana ilişkin müdahale tipleri yanında, Rusya’nın bölge uyguladığı gibi bir “gayrinizami harp” stratejisi; “hibrid” yöntem uyguladığı görülebilir. Ukrayna krizinde görüldüğü gibi Rusya bu müdahale tiplerinin hepsini uygulamıştır.

1 Can Uyar, *Teritoryal Çatışmalarda Dış Aktörlerin Rolü: Koreler Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021, s. 42.

ÇATIŞMANIN ARKA PLANI

2004 yılında NATO ve AB, Doğu Avrupa'ya doğru geniş çaplı genişleme politikası uygulamış ve yeni üyeler kabul edilmiştir. Rusya kendi hâkimiyet alanı olarak kabul ettiği söz konusu bölgedeki bu genişleme politikalarını ulusal güvenliğine ve çıkarlarına bir tehdit olarak algılamaktaydı. Bu noktada Ukrayna'nın da AB yanlısı bir tavır alması ve siyasi olarak harekete geçmesi üzerine Rusya'yı Ukrayna'ya üstü örtülü olsa da müdahale etme noktasına getirmiştir. Rusya bu noktada Batı ile sınırı çizmekteydi; bir anlamda demir perdenin hayaleti ortaya çıkmıştı. Ayrıca Rusya çatışmayı tırmandırmakta ve hibrid savaş yöntemlerini de sistemli bir şekilde devreye sokmuştu.

2013 yılının son aylarında Ukrayna'da başlayan ve "Turuncu Devrim" olarak adlandırılacak protestolar 2014 yılında en üst seviyesine çıktı. Aynı yıl dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç Rusya'ya kaçmıştı. Yaşanan bu olaylar ve Ukrayna'nın bu durumu Rusya tarafından kabul edilmemiştir.² Rusya aynı yıl Kırım'ı işgal etmiş ve silahların gölgesinde Mart ayında referandum yapılmıştır. Yine 2014 yılında Donbass bölgesinde ilk ayaklanmalar ve çatışmalar Nisan 2014'te başlamış ve Rus yanlısı gruplar ayrılık hareketlerine başlamıştır. Bu çatışmalar 400 kilometrelik bir hatta sürmektedir. 2021 yılında Donbass bölgesindeki çatışmalar artmıştır fakat kontrolden tamamen çıkmamıştır. Gözlemlenebileceği üzere Ukrayna'da Rusya'nın önemli bir aktör olduğu iki bölge vardır: Kırım ve Donbass bölgesi.

RUSYA FEDERASYONU'NUN ÇATIŞMAYA MÜDAHALE NEDENLERİ

Rusya'nın bir dış aktör olarak Ukrayna'daki çatışma bölgelerine müdahale etmesinin nedenlerini şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak Rusya, Batı'nın NATO ve AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesini tehdit olarak algılamaktadır. Bu askeri tehdidin yanında kendi nüfuz alanı olarak gördüğü bölgenin ekonomik anlamda da kontrolünden çıkmasını is-

2 Vladimir Putin, "Presidential Address to the Federal Assembly", 21 Nisan 2021, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65418>, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2021.

tememektedir. Ayrıca ekonomik bağlamda Rusya'nın doğal gaz hatları üzerindeki kontrolü tutması açısından da Ukrayna, jeostratejik açıdan kritik önemli noktadır. Bunun yanında Karadeniz'de üslerini artırmak isteyen Rusya, Azak Denizi'ndeki kontrolü elinde tutmak istemektedir. Bunlarla beraber Rusya, kendi prestiji noktasında eski Sovyetler Birliği bölgesindeki etkisini tekrar hayata geçirmek istemektedir. Bütün bunlar Ukrayna'nın hem Doğu Avrupa'da hem de Karadeniz'de jeostratejik konumunun önemi göstermektedir.

RUSYA FEDERASYONU'NUN ÇATIŞMAYA MÜDAHALE STRATEJİ VE ARAÇLARI

Rusya 2004'ten sonra Ukrayna'da yaşanan olaylara Kırım'ın ilhakıyla askeri müdahalesini geleneksel olarak yapmıştır. Donbass bölgesine ise geleneksel anlamda bir askeri müdahalesi olmasa da gayrinizami harp ve yeni askeri teknoloji çerçevesinde müdahalede de bulunmuştur/bulunmaktadır. Bahsi geçen bölgedeki Rus yanlılarına destek olmak noktasında üzerinde herhangi askeri üniforma ve işaret bulunmayan Rus askerleri destek vermiştir. Özellikle bölgede milislerin desteklenmesi noktasında önemli çaba sarf edilmiştir. Bunun yanında sınır bölgesinde baskı oluşturmak için askeri yığınak yapılmıştır. Tabii her yıl yapılan tatbikatları ileri düzeye çıkarılmıştır.

Rusya siyasi ve diplomatik olarak çatışmaya diğer ülkelerin karışmasını istememektedir. Ayrıca Ukrayna'nın AB'ye girmesine karşı politikalar üretmekte ve ayrıca tepki göstermektedir.³ Bunu siyasi ve diplomatik müdahaleler noktasında da kullanmaktadır. Donbass bölgesindeki çatışmayı Ukrayna'nın iç işi olarak gördüğünü belirtmektedir. Çatışmalar merkezi hükümet ve bölgenin güneydoğusundaki Rus yanlısı ayrılıkçılar arasında devam etmektedir. Ancak Turuncu Devrim sonrasında eski Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması dahi Rusya'nın siyasi anlamda da ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Diğer yandan AB ile Ukrayna'nın anlaşma imzalaması noktasında hem AB hem de

3 Tadeusz Iwański, "Russia counteracts Ukraine's moves towards the European Union", Centre for Eastern Studies, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-08-28/russia-counteracts-ukraines-moves-towards-european-union>, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021.

Ukrayna'ya doğal gaz üzerinden ihtarda bulunmuştur. Rusya, Donbass bölgesinde % 40'a yakın bir Rus nüfusun olmasını da kullanmaktadır. Bölge, Ukrayna'da en çok Rus nüfusunun bulunduğu bölgedir. 2014 yılında bölgede referandum yapılmasını da desteklemiştir. Kırım'da olana benzer şekilde merkezi hükümet, silahların gölgesinde bir referandumu istememiştir. Dikkat çeken başka bir durum da 2014 yılı Mart ve Mayıs ayları arasında Donetsk, Lugansk, Odeas ve Kharkiv'de eş zamanlı Rus yanlısı protestoların başlamasıdır. Bunların ortaya çıkmasında Rus destekli sosyal medya kullanıcılarının etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Rusya Batı destekli bir darbe yapıldığı ve bunun faşist bir durum olduğu da yazılı ve sosyal medyada resmetmiştir.

2015 yılında Ukrayna bir Birleşmiş Milletler (BM) misyonunun kurulmasını teklif etmiş ama bu reddedilmişti. 2017 yılında ise Başkan Putin inisiyatif olarak sınırda bir BM gücünün oluşturulmasını teklifini götürmüştü ancak bu karşılık bulmayacaktı.⁴ Teklifin kabul edilmemesi şartların değişmesi nedeniyleydi. İvme artık Rusya lehine dönmüştü ve oluşturulacak bir BM gücünde Rusya etkili olacaktı. Rusya bu şekilde bölgede Rus ayrılıkçılar güçlendikçe kendi çatışma çözüm metodundaki bir halkayı da gerçekleştiriyordu: Uluslararası kamuoyuna iyi niyet göstergesi.

Barış sürecinde önemli bir ayrılık da AGİT'in organize ettiği Üçlü Temas Grubu ile Normandiya Grubu'ndan hangisinin etkili olacağı yönündedir. Üçlü Temas Grubu'nda Ukrayna, Rusya ve Donbass bölgesi taraf olacaktı. Normandiya Grubu'nda ise Fransa, Almanya, Ukrayna ve Rusya bulunmaktaydı. Tabii Rusya Üçlü Grubu'nu tercih etmekteydi. Barış sürecinde de Rusya etkisini göstermeye çalışmıştır. Böylece güvenlik meseleleri dâhil süreçte etkisini koruyacaktı çünkü ayrılıkçılar da görüşmelerde taraf olmuşlardır.

Barış çabalarında geline son nokta şu şekildedir: Belirtilen Minsk Protokolü, Ukrayna'nın Donbass bölgesindeki çatışmayı sona erdirmek, daha doğrusu durdurmak için Ukrayna, Rusya Federasyonu, Donetsk Halk Cumhuriyeti, Luhansk Halk Cumhuriyeti ve AGİT temsilcileri ta-

4 Ingmar Oldberg, *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*, The Swedish Institute of International Affairs, 2020, s. 12.

rafından 5 Eylül 2014 tarihinde imzalanmıştır. Belarus'un Minsk kentinde AGİT'in öncülüğünde yapılan bir anlaşmaydı. Bölgedeki çatışmaya durdurmak için başka girişimler de yapılmıştı ancak başarılı olunamamıştı. Bu protokol acil ateşkesi ortaya koymuştur. Çatışma bununla durdurulamamış ve Minsk II adlı 12 Şubat 2015'te kabul edilen yeni bir tedbir paketi için anlaşılmıştır. Fakat bu da başarılı olamamıştır. Yine de bu başarısız Minsk anlaşmaları Normandiya Grubu'na bir temel olarak kabul edilmişti.

Bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir nokta da Rusya'nın Batı'ya yönelik ithamlarıdır. Putin, Ukrayna krizine tarihe atıf yaparak aynı dili konuştuklarını ve bir oldukları vurgusunu yapmaktadır.⁵ Ukrayna ve Rusya'nın birleşmesinden korkan Batı'yı hedefe alarak Ukrayna ile bölünmenin sebeplerinden biri olarak onları görmektedir. Aynı zamanda Ukraynalı milliyetçilerin de tarihi unuttuklarını belirterek onları bir anlamda suçlamaktadır. Ukrayna'nın gelişmesinin önündeki engel olarak da Batı'yı görmektedir. Rusya bu tür açıklamalarla bir anlamda Ukrayna'ya mesaj vererek Batı yanlısı politika izlememeleri noktasında onları uyarmakta ve siyasi müdahalelerine devam etmektedir. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı sitesinde Kırım, federasyonun bir parçası olarak görülmektedir.⁶

Ekonomik müdahalelere bakılacak olursa; Ukrayna'nın Rusya'nın ekonomik güvenliği için önemini ortadadır. Bunun yanında Ukrayna için de hem ekonomik hem de enerji bağlamında Rusya önemlidir. Rusya 2013 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında kurulan Gümrük Birliğine katılma noktasında Ukrayna'yı ikna edemeyince ve 2014 yılında cumhurbaşkanlığına Batı yanlısı Viktor Yuşçenko seçilince ekonomik baskılarını yoğunlaştırmıştır. Doğal gazı kesmesi ve Ukrayna mallarına ambargo uygulaması Rusya'nın ekonomik müdahalelerine örnek gösteri-

5 Vladimir Putin, Ukraine (Interview to TASS News Agency), <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62835>, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021.

6 Rusya Dışişleri Bakanlığı Rusya Federasyonu haritası: <https://www.mid.ru/en/maps/ru>, Erişim Tarihi: 11 Eylül 2021; "Statement by Foreign Ministry Spokesperson Maria Zakharova on the sixth anniversary of Crimea's reunification with Russia", 18 Mart 2020, https://www.mid.ru/en/maps/ru/ru-krm/-/asset_publisher/XfcGuMuG4fTK/content/id/4089683, Erişim Tarihi: 11 Eylül 2021.

lebilir. Rusya enerji kartını özellikle eski başbakan Yuliya Timeşenko'ya karşı kullanmıştır; eski başbakanın Gazprom'u zarara uğratacak çabalar içinde olduğu ve rüşvet aldığı iddia edilmiştir.⁷ Çatışmalarda Rusya'nın kullandığı önemli ekonomik müdahale araçlarından biri enerji ihracatını kesmektir. Ayrıca yine bölgede ve Kırım'da ekonomik faaliyetleri geliştirmek ve baskı uygulamak için faaliyetlerde bulunmaktadır. Kerç Boğazı'nda Kırım ve Rusya'yı birbirine bağlayacak çalışmalar yapılmaktadır.

Ukrayna'daki çatışmalarda Rusya'nın teritoryal çatışmalara müdahalede son yıllarda sıklıkla kullanmaya başladığı hibrid savaş da belirtmelidir.⁸ Rusya, televizyon programları, haberler ve özellikle sosyal medya aracılığıyla kitle propagandasının yanı sıra bilgi savaşı, siyasi ve ekonomik baskıyı ve gayrinizami harp yöntemlerini kullanmaktadır. Rusya bunları kullanarak Ukrayna ulusal ve çatışmalı bölgelerinde yapılan seçimleri etkilemeye çalışmaktadır. Donbass bölgesinde olduğu gibi milislere kendi askerlerinden daha fazla para verdiği ve onları eğitti iddia edilmektedir.⁹

SONUÇ

Sonuç olarak Rusya, Ukrayna üzerindeki kontrolü sağlamak amacıyla bir dış aktörün kullanabileceği geleneksel ve geleneksel olmayan araçları kullanmıştır. Rusya dezenformasyon, sosyal medyanın yoğun olarak kullanılması, enerji kartı, askeri gücün kullanılması, hükümetlere baskı, gayrinizami harp gibi nispeten yeni yöntemleri de kullanmaktadır. Böylece barış sürecinin kendi lehine bir yol izlemesini sağlamaya çalışmaktadır. Yani hem çatışma hem de barış süreci safhalarında oldukça etkili bir aktördür. Amacı Doğu Avrupa'da NATO ve AB'nin genişlemesi engellemek ve Gürcistan başta olmak üzere bölge ülkelerine mesaj vermektedir. Donbass bölgesiyle Azak Denizi'ndeki kıyı alanındaki hâkimiyeti de artacaktır çünkü bölgenin Azak'a kıyısı vardır. Bunların

7 Taras Kuzio, "Russian Policy toward Ukraine during Elections", *Demokratizatsiya*, C. 13, S. 4, Ekim 2015, s. 513.

8 Marek Menkiszak, *The Russian-Ukrainian war and European Security*, Nordika programme, Note no. 19, 2014, s. 2.

9 Ingmar Oldberg, *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*, The Swedish Institute of International Affairs, 2020, s. 8.

ötesinden ABD ile olan büyük güçler mücadelesinde de tavrının korumaya çalışmaktadır. Kırım ve Donbass'taki çatışmalar Ukrayna-Rusya arasındaki krizin yanında ABD-Rusya arasındaki güç mücadelesinin Doğu Avrupa'ya yansımaya olduğu çıkarımına da varılmıştır. Bölgedeki büyük güçlerin mücadelesi Soğuk Savaş'tan en sıcak dönemlerini yaşamaktadır. Ukrayna'daki teritoryal çatışmanın dünya gündeminde önemli yer tutmasının ve uzamasının önemli bir sebebi de bölgede Rusya gibi bir büyük gücün çatışmada dış aktör olarak yer almasıdır.

KAYNAKÇA

- Iwański, Tadeusz, “Russia counteracts Ukraine’s moves towards the European Union”, Centre for Eastern Studies, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-08-28/russia-counteracts-ukraines-moves-towards-european-union>, Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021.
- Kuzio, Taras, “Russian Policy toward Ukraine during Elections”, *Demokratizatsiya*, C. 13, S. 4, Ekim 2015, s. 419-517.
- Menkiszak, Marek, *The Russian-Ukrainian war and European Security*, Nordika programme, Note no. 19, 2014, s. 1-12.
- Oldberg, Ingmar, *The Long War in Donbas: Causes and Consequences*, The Swedish Institute of International Affairs, 2020, s. 1-12.
- Putin, Vladimir, “Presidential Address to the Federal Assembly”, 21 Nisan 2021, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/65418>, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2021.
- Rusya Dışişleri Bakanlığı Rusya Federasyonu haritası: <https://www.mid.ru/en/maps/ru>, Erişim Tarihi: 11 Eylül 2021; “Statement by Foreign Ministry Spokesperson Maria Zakharova on the sixth anniversary of Crimea’s reunification with Russia”, 18 Mart 2020, https://www.mid.ru/en/maps/ru/ru-krm/-/asset_publisher/XfcGuMuG4fTK/content/id/4089683, Erişim Tarihi: 11 Eylül 2021.
- Uyar, Can, *Teritoryal Çatışmalarda Dış Aktörlerin Rolü: Koreler Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021.
- Vladimir, Putin, Ukraine (Interview to TASS News Agency), <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62835>, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021.

GÖÇ VE GÜVENLİK İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM: SALGINLA MÜCADELE

A NEW ERA IN MIGRATION AND SECURITY RELATIONS:
STRUGGLE WITH THE PANDEMIC

Ferit BELDER

Özet

Güvenlik çalışmalarında göçün sorunsallaştırılması yeni bir olgu olmamasına rağmen göçün değişen dinamikleri güvenlikleştirme modellerinin de değişime uğramasına sebep olmaktadır. İnsan hareketliliği ve sınır kontrolleri üzerine Covid-19 salgınının etkilerini tartışmayı amaçlayan bu metin, öncelikle pandemi öncesi göç-güvenlik tartışmalarının tarihsel bağlamını, temel referanslarını ve eleştirilerini güvenlikleştirme yaklaşımı perspektifinden ortaya koyacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise pandemi döneminde devletlerin sınır pratiklerinde meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin göç-güvenlik ilişkilerine etkileri üzerine odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Göç, Güvenlik, Sınır Kontrolü

Abstract

Even though the securitization of migration is not a new phenomenon in the security studies, the changing dynamics of migration have been changing the ways of securitization. This paper aims to discuss the impacts of the Covid-19 pandemic on the human mobility and border controls. To do so, it first examines the pre-pandemic history of the migration-security relations, the core aspects, and critics from the viewpoint of securitization. In the second part, it focuses on the changes in states' border controls and their effects on the migration-security relations.

Keywords: Pandemic, Covid-19, Migration, Security, Border Control

GİRİŞ

Son yirmi yılda göçün güvenlik ile ilişkilendirilerek güvenliğin farklı boyutlarına temas edecek şekilde içerilmesi oldukça gelişmiş bir literatür yaratmıştır. Özellikle eleştirel güvenlik çalışmalarının, göç ve göçmenleri güvenlik tehdidi olarak inşa eden siyasal söylem çözümlemeleri bu açıdan merkezi bir yerde bulunmaktadır. Bir yandan göçmen ve mültecilerin karşı karşıya kaldıkları güvenlik tehditleri bir yandan ise hem fiziki hem ekonomik hem de kültürel açıdan ev sahibi toplum ya da toplumlara karşı bir zeminde resmedilmelerinin önünü açan ekonomik ve siyasal süreçlerin analizlere dahil edilmesi göç ve güvenlik ilişkilerine dair kapsamlı bir resim sunmaktadır.

Göçün güvenlikleştirilmesi bu anlamda geleneksel güvenlikleştirme yaklaşımı çalışmalarının vazgeçilmez ögesi olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrasında insanların sınır aşan hareketlerinin terör tehdidi ile ilişkilendirilmesi, bir takım kültürel tanımlamaların bu sürece eşlik etmesi gibi sebepler göçü devletler için bir güvenlik boyutu olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Sadece terör ağları değil aynı zamanda ülke içerisindeki suç oranlarında sosyo-ekonomik entegrasyon konusundaki başarısızlık ya da toplumsal adalet noktasından koparılarak göçmenliğe içkin bir durum olarak göçmenlerle eşleştirilmesi de göçün güvenlik konusu olduğu konusundaki yaklaşımların güç kazanmasına yol açmıştır. Aynı şekilde 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında meydana gelen bölgesel ve ulusal ekonomik krizlerin sosyal ve siyasal sonuçlarının yükselmesine olanak sağladığı sağ partiler ve daha genel olarak sağcı söylemin göçmenlerin ekonomik refah karşısında bir tehdit olarak görülmesini pekiştirmiştir. Son olarak göçün küreselleşmesi kimlik ve kültür noktasında bir toplumsal tehdit olarak resmedilmiştir. Bu durum en sert ifadelerini Donald Trump dönemi Amerika Birleşik Devletleri'nde ya da Victor Orban liderliğinde Macaristan'da bulmuştur.

Göçün farklı açılardan güvenlikleştirilmesi farklı siyasal aktörlükler ve farklı söylemler neticesinde mümkün olmuştur. Güvenlikleştirmenin dinamik boyutu ise bu sürecin aslında tamamlanmamış bir süreç olarak sürekli inşa halinin devam ettiğini hatırlatmaktadır. Bu noktada 2019

yılı sonlarında ortaya çıkarak bir pandemi halini alan Covid-19 virüsü ile hem ulusal hem de küresel çapta mücadelenin insan hareketliliğe ne tür bir etkide bulunduğu, sadece Covid-19 açısından değil benzer küresel krizlerde göçün güvenlik dairesinde ele alınabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Son iki yıldır pandemi hayatın ekonomi, iletişim, gündelik pratikler gibi pek çok veçhesini çeşitli biçimlerde etkilediği gibi insan hareketlerinin sınırlanması konusunda da oldukça ciddi etkiler yaratmıştır. Sağlığın bir güvenlik unsuru olarak görülmesi, sadece uluslararası alanda değil ulusal sınırlar içerisinde de insan hareketlerinin sınırlandırılması ve kontrol edilmesi noktasında bir takım pratiklerin yerleşmesine olanak sağlamıştır.

Bu minvalde, bu çalışma salgının göç güvenlik ilişkilerine etkisinin güvenikleştirme bağlamında tartışmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak göç- güvenlik ilişkileri ve güvenikleştirme yaklaşımını kısaca özetlenecek olup ikinci bölümde devletlerin salgınla mücadele pratikleri ve söylemlerinin hali hazırdaki göç güvenlik ilişkileriyle temasına yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada küresel bir kriz olarak salgının göçün ya da daha geniş anlamda insan hareketlerinin küresel düzeyde güvenikleştirilmesine katkı sağladığı iddia edilmektedir.

GÖÇ- GÜVENLİK İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİKLEŞTİRME YAKLAŞIMI

Geleneksel güvenlik yaklaşımlarında iki temel öge bulunmaktadır. Bunlar; güvenliğin söylem ve diğer pratiklerden bağımsız olarak objektif bir gerçekliği olduğu ve güvensizliğin aktörün güvenlik artırıcı eylemleriyle azaltılabileceği inancıdır (Waeber, 1995, s. 46). Soğuk Savaş döneminde hâkim olan bu güvenlik yaklaşımı, devlet merkezli bir bakış açısından kopmayı mümkün kılmıyordu. Güvenlik analizleri de devlet egemenliği ve maddi kapasitelerin dağılımı ekseninde açıklayıcılık iddiasına sahipti. Soğuk Savaş döneminde ABD- Sovyetler Birliği karşıtlığı merkezinde şekillenen çift kutuplu güç dengesine dayalı yapısı da bu tür bir güvenlik yaklaşımı ve bu yaklaşıma dayalı analizleri mümkün kılıyordu. Ancak 1980'lerle beraber güvenlik kavramının içeriğinde bir genişlemeden yaşanmıştır. Çevre ve ekonomik refah gibi konular da güvenlik kavramının

içerisinde değerlendirilmeye başlamış ve bu genişlemeye katkıda bulunmuştur (Booth, 1997, s. 85). Bu genişleme sadece kavramın kapsamını değil aynı zamanda devletlerin merkezi rolünü de sorgulamayı olanaklı kıldı. Ancak bunun ilk adımları yine devlet merkezli bir düzlemde gerçekleşmiştir. Güvenliğin farklı sektörlerinden bahseden Barry Buzan (Buzan, 1983, s. 75), bir taraftan siyasal, ekonomik, çevresel, askeri ve toplumsal boyutlardan bahsederken bir yandan da devletin merkezi rolünü sürdürüyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve askeri güvenlik yaklaşımlarının yanında diğer güvenlik sektörlerinin ve elbette insani güvenlik kavramının devlet merkezli güvenliğin yanında yer bulabilmesini olanaklı kılmıştı. Örneğin Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan şiddet ve iç savaş belirli toplumsal aktörlerin bizzat kendilerinin bir güvenlik tehdidi altında kaldıkları ve tehdidin yönünün ise devletin kendisi olabileceği görülmüştür. Bu noktada 80'lerde güvenlik sektörlerinden biri olan toplumsal güvenliğin 90'larla beraber bizzat toplumu merkeze alan bir güvenlik tanımlamasına dönüştüğü görülmüştür.

Güvenliğin hem değişen gündemi (bu kavram Ole Wæver tarafından kullanılmıştı) hem de daha önce en fazla objektif-sübjektif ayrımını içerisinde tanımlanırken (Wolfers, 1952), 90'larla beraber Uluslararası İlişkiler disiplinde popülerlik kazanan inşacı çerçevenin katkısıyla söylemsel boyutu da güvenlik tartışmalarının bir yönünü oluşturmuştur. Bu noktada güvenikleştirme teorisi kimin (güvenikleştirici aktör) hangi konuyu (güvenlik nesnesi) kim için (alımlayıcı kitle), ne zaman ve hangi şartlar altında bir güvenlik meselesi haline getirdiği ile ilgilenmiş ve bu doğrultuda dilsel inşanın (söz edimi) gördüğü işlev üzerine yoğunlaşmıştır (Buzan vd., 1997, s. 32). Bu sorular güvenliğin devlet merkezli ve durağan yönüne bir meydan okuma yaratmıştır. Buna göre güvenikleştirme 'birbirleriyle ilişkili pratiklerin ve bu pratiklerin üretimi, yayılması ve tehditleri var eden bir alış/dönüştürme süreçleridir (Balzacq, 2011, s. 3). Her ne kadar Kopenhag Okulu tarafından geliştirilmiş olsa da bu yaklaşımın açıklayıcılığı ve temel kavramları düşüncenin sonraki temsilcileri tarafından hem geliştirilmiş hem de eleştiriyeye tabi tutulmuştur.

Bu inşa sürecinde güvenlikleştirici aktör belirli bir konuyu siyasi alandan güvenlik alanına çekmeye çalışır. Bunun sebebi ise güvenlik alanında siyasal alanda kendine yer bulamayan bir takım olağanüstü önlemlerin alınmasının mümkün olmasıdır. Güvenlikleştirici aktörler genel olarak ise siyasi liderler, lobi ve baskı gruplarıdır (Buzan vd., 1997, s. 40). Güvenlikleştirilmeye çalışılan konu ise ancak alımlayıcı kitlenin (audience) buna ikna olduğu zaman başarıya ulaşmış demektir. Dolayısıyla her güvenlikleştirici eylem güvenlikleştirme ile sonuçlanmak zorunda değildir. Başarıya ulaşsa dahi, yani güvenlik tehdidi olarak gösterilen husus alımlayıcı kitle tarafından kabul edilse bile bu tam anlamıyla başarılı bir güvenlikleştirme sayılmayabilir. Paul Role bu durumu ‘tanımlama süreci’ ve ‘mobilizasyon süreci’ olarak ikiye ayırarak açıklamakta ve bazı durumlarda alımlayıcı kitle bir hususu güvenlik tehdidi olarak görse bile bu tehdit ile başa çıkmak, mücadele etmek için alınması önerilen olağanüstü tedbirleri kabul etmeyebilir. Bu ise ne başarılı ne de tam olarak başarısız bir güvenlikleştirmeye örnek oluşturabilecektir (Roe, 2008, s. 616)

Bunun yanında güvenlikleştirici aktör ile alımlayıcı kitle bazı konularda yer değiştirebilir. Örneğin göç ya da çevresel konularda siyasi liderler belirli noktalarda adım atılmaya zorlanabilir, bu ise bu alanlarda muhalefetin, sivil toplumun, medyanın ya da bireylerin güvenlikleştirici aktör rolünü oynamalarına, geleneksel karar alıcıların ise bu konuların siyasi alandan güvenlik alanına girmesine rıza göstermelerine bağlıdır. Kısaca, karar alıcıların güvenlik gündemine bir konuyu sokmak güvenlikleştirici aktör ile alımlayıcı kitle arasındaki ilişkiyi tersine döndürebilir (Vuori, 2008, s. 77). Burada söz söyleme performatif bir eylemdir ve söz edim yaklaşıma göre gerçeklik bu eylem ile kurulur. Güvenlik sözü bir durumu ifade etmekten ziyade onu yaratmaya yarar (Balzacq, 2010, s. 61). Bu ilişkiye ek olarak Balzacq’ın altını çizdiği ‘bağlam’ meselesi de oldukça önemlidir. Buna göre, tüm bu inşa süreci mekân, zaman, toplumsal hafıza, ortak korkular ve tarihi bilinç dışında cereyan edemez. Balzacq’a göre dış bağlam; güvenlikleştirici aktör ile alımlayıcı kitle ilişkisine dahil edilmelidir (Balzacq, 2005, s. 176).

Her ne kadar söz edimi üzerinden geliştirilen söylemsel güvenlik yaklaşımı geleneksel güvenlik anlatısına bir meydan okuma yaratsa da hem söylemin mümkün kıldığı pratik rutinleri hem de görsel imajları göz ardı etmesi noktasında eleştiriye maruz kalmıştır. Didier Bigo'nun bürokratik pratiklerin ve güvenikleştirmenin her gün yeniden üretilen bir şey olduğuna dair eleştirisi bu anlamda önemlidir. Örneğin göç ve güvenlik konusunda güvenlik uzmanlarının şekillendirici rolü ya da gündelik rutinlerin güvenikleştirmeyi nasıl olağanüstü bir durum olarak değil de gündelik ve sıradan hale getirdiğini göstermektedir (Bigo, 2002, s. 73). Gerçekten de sınır pratikleri güvenikleştirmeyi istisnai bir hal olmaktan çıkarmış her gün bir rasyonalite içinde işleyen bir sürece dönüştürmüştür. Pratiklerin rolü üzerinden geliştirilen eleştiriye ek olarak görsel araçların rolü üzerine yapılan vurgu da hem güvenikleştirme için hem de göç güvenlik ilişkileri için oldukça önemli bir katkı sunmuştur. Bu durum, sadece gelişen teknolojinin olanaklı kıldığı görsel anlatının çok yönlü bir iletişim sürecinin güvenikleştirme sürecine entegre olduğunu göstermesi bakımından hem de devlet görevlilerinin güvenikleştirme sürecindeki başat konumlarına bir tür meydan okuma getirmesi bakımında önemlidir (McDonald, 2008, s. 569). Görsel imajlara ek olarak söz ve resmin birleştirilerek bir anlam oluşturduğu ve sosyal medyanın ifadeyi sınırlı kelimelerle iletmeyi zorunlu kılan doğasıyla da uyumlu olarak 'meme' ya da 'caps' kullanımının yaygınlaşması yine özellikle göçmenlerin sosyal medya temsillerini anlama noktasında önemli bir yerde bulunmaktadır.

Güvenikleştirme yaklaşımının evrimi aynı zamanda göçün güvenikleştirilmesi çalışmalarını da zenginleştirmiştir. Sınır kontrolleri ve hatta ev sahibi ülke sınırları içerisinde göçmenlerin kontrolü bu anlamda hem insan hareketlerinin sınırlandırılması hem de bu kontrollerin normalleştirilmesi konularını güncel kılıyor. Tam da bu noktada salgın gibi doğrudan insan hareketlerinin kendisinin mümkün kıldığı ve hatta artırdığı bir sağlık meselesinin güvenlik dairesine alınmasının muhtemel etkilerinin ve bu etkilerinin boyutlarının ele alınması hem güvenlik çalışmaları için hem de göç güvenlik ilişkisi için yeni açılımlar getirilebilecektir.

COVID-19 SALGINI, İNSAN HAREKETLİLİĞİ VE SAĞLIĞIN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ

Covid-19 salgınının insan hareketlerine etkisi iki düzeyde tartışılabilir: uluslararası düzey ve ulus-altı düzey. Her ne kadar göç ve güvenlik uluslararası düzeyde kendine ifade bulsa da salgın döneminde devletlerin kendi sınırları içerisinde insan hareketlerini düzenleme ve kontrol etme konusunda kapasite artırımları bu düzeyi de tartışmayı gerektirmektedir. Salgın öncesinde de göç meselesinin önemli boyutlarından bir tanesi düzensiz göçmenlerin ulusal sınırlar içerisinde takip edilmesi hususuydu. Bu bakımdan ülke içi hareketliliğin kontrol edilmesini güçlendiren salgınla mücadele pratiklerinin bu alana etkisi olması beklenebilir.

Uluslararası düzey tartışmasında temel olarak küreselleşme karşısında ulus devlet ve bölgesel organizasyonların kendilerini birer aktör olarak ortaya koyarak sınır koruma pratiklerini profesyonelleştirme süreçlerinin pandemi döneminde hızla devam ettiği görülmüştür. Bu örgütlerin başında da Avrupa Birliği gelmektedir. Pandemi öncesi dönemde, sınır prosedürlerinin teknolojik donanımı, vize süreçlerinin sıkılaştırılması ve puanlama sistemi, kişisel verilerin kodlanması, kategorileştirilmesi ve risk unsurlarının belirlenmesi ya da örgüt dışındaki ülkelerle yapılan geri kabul anlaşmaları, ulusal otoritelerin dışında Frontex gibi kurumların yetkilendirilerek sınır koruma faaliyetlerine dahil olması, sınırlar ötesindeki eylemler (vize süreçleri, Frontex'in AB üye ülke sınırları dışında komşu ülkelerle de işbirliği içerisinde gösterdiği operasyonları) gibi unsurlar sınır koruma faaliyetlerinin salgın öncesi durumunu kabaca özetlemektedir.

Salgın döneminde ise bu konular bağlamında anlam kazanan ve salgınla mücadele kapsamında ortaya konan ilk adımlardan bir tanesi olarak uluslararası seyahat kısıtlamaları görülmektedir. Salgının yoğunlaştığı dönemlerde, bu seyahatleri dünya çapında durdurma noktasına getiren şey ulusal sınırların kapatılması olmuştur. Her ne kadar salgın küresel bir tehdit olsa da ülkelerin tamamen ya da kısmen sınırlarını diğer ülkelere kapatması gibi salgınla mücadele eylemleri ulusal otoritelerin yönettiği bir süreç olarak işlemiştir. Bu dönemde ulusal yönetimler kendilerini

küresel bir krizde çözüm üretici aktörler olarak sunmayı başarmışlardır. Kimin ne zaman hangi koşullarda sınırları geçebileceğine dair belirleme hakkı hem küreselleşme sürecinde egemenliklerin perçinlenmesini olanaklı kılmış hem de ulusal otoritelerin en temel güvenikleştirici aktör rolünü pekiştirmiştir. Salgının güvenikleştirilmesi süreci salgına referans vererek teknik düzeyde bir takım risk tanımlamalarının oluşturularak, diğer ülke vatandaşlarının bu risk sınıflandırmalarına dayalı birbirinden farklı sınır önlemleri/pratikleriyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Örneğin, salgın sürecinde uzunca bir dönem Britanya renklendirme sistemi kullanmıştır. Buna göre ülkeler kendilerine atfedilen risk değerlerine göre yeşil, turuncu ve kırmızı renklerle kategorize edilmiş ve bu ülkeler ile Britanya arasındaki sınır pratikler bu risklere göre belirlenmişti. Yine birtakım vizelerin bu süreçte askıya alınması da yine ulusal otoritelerin salgının güvenikleştirilmesi yoluyla kolaylaştığı görülmektedir. Çünkü bu yöndeki iptal, askıya alma gibi pratikler salgınla mücadele bağlamında kolayca meşrulaştırılabiliyordu.

Ulus-altı düzey bağlamında ise iki boyuttan bahsetmek mümkündür. Bunlar bireysel ve toplumsal boyutlardır. Salgının yayılmasını engellemek amacıyla ulusal sınırlar içerisinde getirilen bir takım hareketlilik sınırlandırma pratikleri bu düzeyin temel süreçleri olmuştur. Ulusal otoritelerin uygulamaya koyduğu karantina uygulamaları, şehirlerarası yolculukların kısıtlanması, kamusal alanlarda bir takım etkinliklerin kısıtlanması ya da belirli kamusal alanlara giriş konusunda bir takım zorunluluklar getirilmesi (aşı ya da PCR testi), birer aktör olarak ulusal otoritelerin, etkilerini hem fiziki hem de normatif düzeyde artırdıkları görülmüştür. Elbette devletlerin egemen sınırlar içerisinde mutlak kontrolleri yeni bir durum değildir. Ancak teknolojik gelişmelerin devletlere bu hareketleri mutlak düzeyde takip ve kontrol etme yetkisi vermesi salgın döneminde salgınla mücadele bağlamında mümkün olmuştur. Karantina uygulamalarının gibi insan hareketlerini kontrol eden pratiklerin teknolojik yöntemler yoluyla izlenmesi normal zamanlarda özgürlüklere bir tehdit olarak resmedilebilirken salgın ve sağlığın güvenikleştirilmesiyle bu pratikler normalleşebilmiştir. Pek çok ülkede uygulamaya konulan 14

gün karantina süresi, elektronik bileklik gibi gözetim uygulamaları ya da toplumsal baskı ve gözetim mekanizmalarının işletilmesi bu açıdan olağanüstü şartların olanaklı kıldığı ve hatta meşrulaştırdığı pratiklerdir. Karantina ya da salgın tedbirlerine uymayanlara yönelik ihbar mekanizmaları bu anlamda hem toplumsal gözetimi hem de self disiplin sürecini ulusal otoriteler lehine mümkün kılmıştır.

Ulus-altı düzeyde ikinci boyut ise toplumsal boyuttur. Mikro düzeyde pek çok örneklerini salgın sürecinde gördüğümüz bu boyutun uzun vadede devletler ile bazı toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerin benzer kriz dönemlerinde de görülmesi mümkündür. Bu durum özellikle toplumsal kimliklerin devlet karşısında güçlü olduğu ya da devlet toplum ilişkilerinin kuruluşunda ve evriminde ortaya çıkmış bir statüko durumunun var olduğu ülkeler için geçerlidir. Bu boyutu İsrail'deki ultra-Ortodoks toplum örneğinde görmemiz mümkündür. Toplumsal kimliklerin sürdürülmesi noktasında pratik ve rutinlerine sıkı bağlılık, bu topluluk üyelerini tanımlamaktadır. Hem yasalar hem de siyasi bir takım ayrıcalıklarla toplumsal yeniden üretim mekanizmalarını işletebilen bu toplumun bağımsız uygulamaları salgınla mücadele bağlamında ulusal otoritelerin müdahalesiyle tehdit hissetmiştir. Ulusal çapta alınan önlemlerin, daha önce bağımsızlığı korunabilmiş eğitim ve dini kurumların faaliyetlerine müdahale etmesi ultra-Ortodoks liderlerce toplumsal kimliğe bir saldırı olarak görülmüştür. Her ne kadar devletin aldığı önlemler ulusal düzeyde alınmış olsa da dinin kamusal hayatın düzenlenmesi noktasında etkili olduğu bir ülke olarak İsrail'de, örneğin Şabat günü pratiklerine de müdahale edebilmiştir. Daha doğru bir ifadeyle devlet, toplumsal özerklik noktasında daha önce girmediği alanlara girmeye başlamıştır. Daha önce kutsallaştırılan, devletin müdahale etmediği mekanlara, sağlığın güvenleleştirilmesiyle salgınla mücadele kapsamında müdahale edilebilmiştir. Böylece, mevcut statik durum ulusal otoriteler lehine bozulmuş oluyordu. Bireyler boyutunda ortaya çıkan toplumsal baskı ise toplumlar boyutunda toplumlararası baskıya dönüşmektedir. İsrail örneğinde ultra-Ortodoksların virüs yayan vektörler olarak resmedilmesi veya damgalanmaları bu süreçte mümkün olmuştur.

SONUÇ

Böylece hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde görülen salgın dönemi insan hareketlerinin sınırlandırılmasının iki temel etkisi görülmüştür. İlk olarak hali hazırda var olan sınır pratiklerinin profesyonelleşmesi sürecine salgın bağlamında risk skorlarına göre konumlandırılması eklenmiştir. Bunun uzun vadede sınır pratiklerine etkisi ucu açık bir soru olarak ortada durmaktadır. Bu durumun sadece Covid-19 salgını ile sınırlı kalmaması, başka sağlık riskleri ile eşleştirilmesi oldukça muhtemeldir. İkinci olarak sağlığın güvenleştirilmesi, bireyler ve toplumlar üzerinde mekânsal takip, ulusal kayıt sistemine dahil edilme, hareket ve verilerin kayıtlanması gibi birçok temel konuda teknolojik takip sistemlerinin ulusal otoritelerce kullanması mümkün hale gelmiştir. Hem sağlığın hem de göçün kalkınma düzeyi ile doğrudan ilgisi aslında bu önemlerin uzun vadeli yönü hakkında da ipucu vermektedir. Devletlerin göç ve sınır pratiklerinde sağlık referansları, ülke içerisinde hareketliliklerinin teknolojik mekanizmalar ile takip edilmesi ve toplumsal bir baskı unsuru ya da damgalanma tehdidi gibi yeni pratiklerin göç ve güvenlik ilişkileri tartışmalarına etki edebileceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171-201.
- Balzacq, T. (Ed.). (2010). *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York: Routledge.
- Balzacq, T. (2011). Constructivism and Securitization Studies. V. Mauer & M. D. Cavelty (ed.), *The Routledge Handbook of Security Studies* (ss. 56-72). New York: Routledge.
- Bigo, D. (2002). Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives: Global, Local, Political*, 27(1), 63-92.
- Booth, K. (1997). Security and Self: Reflections of a Fallen Realist. K. Krause & M. C. Williams (eds.), *Critical Security Studies: Concepts and Strategies* (ss. 83-119). London: Routledge.
- Buzan, B. (1983). *People, states, and fear: The national security problem in international relations*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Buzan, B., Waever, O., & Wilde, J. D. (1997). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Pub.
- McDonald, M. (2008). Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14(4), 563-587.
- Roe, P. (2008). Actor, Audience(s) and Emergency Measures: Securitization and the UK's Decision to Invade Iraq. *Security Dialogue*, 39(6), 615-635.
- Vuori, J. A. (2008). Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders. *European Journal of International Relations*, 14(1), 65-99.
- Waever, O. (1995). Securitization and Desecuritization. R. D. Lipschutz (Ed.), *On Security* (ss. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Wolfers, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.

KARADENİZ'DE HİDROJEN SÜLFÜR (H₂S)

Tarkan DENİZ

6 Şubat 2019'da Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı tarafından gerçekleştirilen “Geleceğe Sorumluluk” temalı 22. Avrasya Ekonomi Zirvesi ve Türkiye Cumhuriyeti, Arnavutluk, Slovenya, Romanya, Makedonya (Aktif görevde olan), Hırvatistan, Bosna-Hersek, Moldova ve Letonya geçmiş dönem Cumhurbaşkanı ile “Popülizm” başlıklı “Bilge Adamlar Oturumu”nda tanışma imkanı bulduğum Romanya Cumhurbaşkanı (1996-2000) Prof. Dr. Emil Constantinescu 1998 yılında “Ölümcül yara alan Karadeniz'in ölümüne göz yumarsak çok kötü sonuçlarla karşı karşıya kalırız.” dedi.¹

9 yıl önce, 14-15 Aralık 2011 tarihlerinde; İstanbul Taksim Green Park Hotel'de, Karadeniz'deki hidrojen sülfür oluşumu, önemi ve enerji potansiyelini tartışmak üzere, Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO/United Nations Industrial Development Organization) Uluslararası Hidrojen Enerjisi Teknolojileri Merkezi'nin (ICHET/International Centre for Hydrogen Energy Technologies) organize ettiği “Karadeniz'deki Hidrojen Sülfür Çalıştayı”na UNIDO-ICHET Genel Direktörü Dr. Mustafa Hatipoğlu'nun daveti ile katıldım.

Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Irak ve Suudi Arabistan'dan gelen bilim adamları ve akademisyenler konunun önemi ve yaptıkları çalışmalar ile ilgili sunumlar yaptılar. Sunumlar, ikinci gün yapılan pa-

* Karadeniz Vakfı Mütevelli ve Meclis Üyesi.

1 Hürriyet, 25 Ocak 1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karadeniz-olu-deniz-ol-du-39003874>

nelerde tartışmaya açıldı. Çalıştayın sonuç bildirgesinde, hidrojen sülfürün, enerji, çevre ve ekonomi açısından öneminin tartışılmaya devam edilmesi ile Karadeniz'e komşu ülkelerin bir araya gelerek oluşturacakları ortak platformun atılacak adımları planlaması gerektiği ve pilot bir tesisin kurulma zamanının geldiği belirtildi.²

Karadeniz'deki Hidrojen Sülfür Çalıştayı'nın açılışında konuşan T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İşleri Genel Müdür Yardımcısı Nilgün Açıkalın, enerjinin kesintisiz ve karşılanabilir maliyetlerle arzının temininin ekonomik büyümede ön koşul olduğunu belirterek, "Talep artışlarının karşılanabilmesi için önümüzdeki 15 yılda elektrik sektöründe, 100 milyar dolarlık yatırımın gerçekleştirilmesi gerekmektedir" dedi. Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Hidrojen Enerji Teknolojileri Merkezi (UNIDO-ICHET) Genel Direktörü Dr. Mustafa Hatipoğlu, bu tür çalışmalarla gelişmekte olan ülkelerde hidrojen ile ilgili faaliyetlerin artırılmasının amaçlandığını ifade ederek, bu çalıştayda, Karadeniz'in dibinde biriken hidrojen sülfürün toplanarak, içindeki hidrojenin elde edilmesiyle ilgili tartışmaların yürütüleceğini kaydetti.³

T.C. Sinop Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Çevre Yönetimi ve Çevre Denetimi Şube Müdürlüğü Çevre Mühendisi İsmail Taşkıran, uzun bir kıyı şeridinde sahip olan Karadeniz'in tabanında kimyasal biçimde depolanmış hidrojen bulunmasının Türkiye'nin hidrojen üretimi açısından önemli bir şansı olduğunu söyledi. Taşkıran, "Dip sularından elde edilen hidrojenden Karadeniz Bölgesi'nin 350 yıllık enerji ihtiyacının karşılanabileceği tahmin edilmektedir" dedi. Taşkıran, 21. yüzyılın yakıtı olarak nitelendirilen hidrojen teknolojisinin hayata geçirilebilmesi için bir an önce sanayi-üniversite işbirliğine gidilmesi önerisinde bulundu. Hidrojen sülfürün Karadeniz dip sularında meydana gelen aşırı kirlenme sonucunda oluştuğuna dikkat çeken Taşkıran, "Hidrojen sülfürün bulunduğu Karadeniz dip suları oksijen bakımından oldukça fakirdir. Hidrojen sülfürün bulunduğu kısımlarda hiç oksijen bulunmadığından

2 Yenienerji Dergisi, Ocak-Şubat 2012

3 Milli Gazete, 14 Aralık 2011, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1108566/karadenizdeki-hidrojen-sulfur-calistayi>

bu kısımlarda canlı varlıklara rastlanmamaktadır. Hidrojen sülfür için söylenmesi gereken en önemli özellik, yüksek oranda toksin içermesi ve ağır bir kokuya sahip olmasıdır. Hidrojen sülfürün çevresel zararlarını azaltmak için bu madde bileşenlerine ayrılmalıdır. Ayrışma sonucu ortaya çıkan bileşenler gaz formdaki kükürt ve hidrojendir. Kıyı kesimlerde hidrojen sülfüre ulaşım derinliği minimum 170 metredir. Karadeniz ortalarına kurulacak olan platformlar sayesinde hidrojen sülfürün yüzeye çıkarılma maliyeti azaltılmış olacaktır. Zonguldak, Samsun, Sinop, Giresun açıklarında hidrojen sülfüre ulaşmak daha kolaydır” diye konuştu. Karadeniz dip sularından hidrojen sülfürün yüzde 100 ayrıştırılması sonucu 268 milyar 823 milyon ton hidrojen elde edilmesinin mümkün olacağını ifade eden Taşkiran, “Bir evin yıllık enerji ihtiyacı yaklaşık 3600 kWh olduğunu kabul edecek olursak ve Karadeniz Bölgesi’nde yaklaşık 10 milyon ailenin yaşadığı düşünülürse, bu kitlenin yıllık enerji ihtiyacı toplamı 36 milyar kWh olacaktır. Bu enerji ihtiyacının tamamının sadece ve sadece Karadeniz dip sularından elde edilecek hidrojen yakıtından karşılanması durumunda bu bölgenin yaklaşık olarak 180 yıllık enerji ihtiyacının karşılanacağı düşünülmektedir. Fosil kökenli veya yenilenebilir enerji kaynaklarının bölgedeki enerji ihtiyacını belli oranda karşılayacağını düşünecek olursak, bu durumda dip sularından elde edilen hidrojen Karadeniz Bölgesi’nin 350 yıllık enerji ihtiyacının karşılanabileceği tahmin edilmektedir. Günümüz koşullarında 1 kWh elektrik enerjisi kullanımı için 0,112 dolar ödeneceği dikkate alınırsa, hidrojen sülfür rezervine bağlı olarak Karadeniz dip sularından elde edilecek olan hidrojenin ekonomik değerinin yapılan hesaplamalar sonucunda yaklaşık 715 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir” şeklinde konuştu. Teknolojinin hidrojene geçiş sürecini hızlandırdığını ve hidrojen teknolojisine öncülük eden devletlerin tüm yatırımlarını bu enerjiye aktardığını dile getiren İsmail Taşkiran, Türkiye’nin bu yarışta kaybeden taraf olmamak için gelişmiş dünya devletleri rehberliğinde ülke çapında bir hidrojene geçiş süreci başlatması ve hammadde kaynaklarını hidrojen enerjisine entegre ederek sisteme dahil olması gerektiğini sözlerine ekledi.⁴

4 İHA, 25 Haziran 2008, <https://www.ih.com.tr/haber-karadenizin-tabaninda-350-yil-yetecek-enerji-var-26547/>

Karadeniz'in kirliliğine ilişkin bilimsel araştırma yapan ve Karadeniz ekosisteminin son çeyrek yüzyılda Tuna, Dinyeper, Dinyester, Don, Kuban ile Kızılırmak ve Yeşilirmak'ın taşıdığı besin tuzları ve kimyasal maddelerin etkilerini inceleyen Sinop Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi bilim adamları, deniz kirliliğine en çok, binlerce yıldır doğal üreyen hidrojen sülfür gazının neden olduğunu tespit etti. Renksiz ve çürük yumurta kokusunda zehirleyici bir gaz olan hidrojen sülfürün denizin su kütlelerinin yüzde 90'ında etkili olduğunu belirleyen bilim adamları, bu gaz yüzünden de Karadeniz'in dip kısımlarının yalnızca bakteriler için yaşanabilir bir ortam oluşturduğunu ortaya çıkardı. Konuyla ilgili bilgi veren Sinop Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Temel Bilimler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Levent Bat, elektriği iletmeyen yanıcı ve patlayıcı özellikteki gazın, denizdeki canlı ekosistemine ise büyük zarar vermekte olduğunu kaydetti. Besin tuzu dengesinin bozulması sonucu meydana gelen anormal değişimler gözleyen araştırma ekibi, bunun oluşan hidrojen sülfür gazıyla birlikte balık popülasyonuna büyük zarar verdiğini belirledi. Bugün Karadeniz suyunun yaklaşık yüzde 90'ının sürekli oksijensiz olduğunu ifade eden Prof. Dr. Bat, "Karadeniz zemininde besin tuzlarının arttığını saptadık. Derin sularında çökmeye ve parçalanmaya başlayan organik materyaller, 150–200 metreden daha derin kısımlarında ve toplam su hacminin yüzde 90'ında sürekli bir oksijensizlik durumunu ortaya çıkarmış. Bu oksijensiz koşullar altında organik maddeler, nitratlardaki ve özellikle sülfatlardaki oksijen bağlarını kullanarak daha ileri aşamalarda parçalanmakta ve bundan sonraki kimyasal indirgenme hidrojen sülfür oluşumu ile sonuçlanmış. Zehirli olan bu metan gazı yüzünden Karadeniz'in dip kısımları yalnızca bakteriler için yaşanabilir hale gelmiş" dedi. ⁵

Dünyanın en büyük oksijensiz ortamını temsil eden Karadeniz'i zehirleyen hidrosülfür, balık ekosistemini yok ediyor. 100 metre ile denizin 2 bin metreyi bulan en derin yerinde bakteriler dışında hiçbir canlının yaşamadığı belirlendi. Son 40 yılda dünyada en hızlı kirletilen denizlerin

5 Haberler.com, 25 Ağustos 2012, <https://www.haberler.gen.al/2012-08-25/karadenizi-zehirleyen-hidrosulfur-balik-ekosistemini-olduruyor/>

başında Karadeniz var. MÖ 6. binyıla dek bir tatlı su gölü olan Karadeniz, bu tarihten sonra tuzlu bir denize dönüşmüştür. Bütün doğu ve orta Avrupa'yı kapsayan Tuna tek başına her yıl 203 kilometre küp tatlı suyu Karadeniz'e taşır. Karadeniz dünyanın en büyük hidrojen sülfür rezervidir. 150-200 metre arasında değişen derinliklerin altında yaşam yoktur. Suda oksijen bulunmaz ve H2S yüklüdür. Hidrojen Sülfür bulunduğu yerdeki tüm ekosistemi öldürür, sahil balıkçılığını da yok eder.

19 Mayıs 2014 tarihli Ordu Vona Gazetesi'nde yayımlanan "Bölgesel kalkınma için alternatif önerim: KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜLERİ" başlıklı makalemde "Karadeniz'in çöp ve atık sorunu, çevre kirliliği meselesi ülkemiz açısından diğer ülkelere oranla daha büyük risk altındadır. Çünkü Türkiye, Karadeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip olan ülkesi ve üstelik balıkçılık Karadeniz Bölgesi'ndeki halkın geçerli geçim kaynakları içerisinde önemli bir paya sahiptir. Oysa, Karadeniz kirliliğinde Karadeniz'e komşu ülkelerin payı olması sonucu balıkçılıkla geçimini sağlayanlar artık eskisi gibi kazançlar elde edememektedirler. Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna başta olmak üzere diğer ülkelerin de deniz ve çevre kirliliğinde katkısı vardır. Avrupa'nın yaklaşık üçte birini oluşturan 17 ülkenin büyük bölümü, 13 başkenti dahil yaklaşık 160 milyon insanın oluşturduğu zararlı atıkları, kirliliği, Tuna nehri vasıtasıyla Karadeniz'e taşıyor. Karadeniz'deki kirliliğin yaklaşık yarısının sorumlusu, Karadeniz'de kıyısı olmayan Avrupa ülkeleridir." yazdım. Ayrıca, 11 Mayıs 2014 tarihinde İstanbul'da tertiplenen Ordu İli Perşembe ilçesi için 1. Çalıştay ve 14 Haziran 2014 tarihinde Ordu İli Perşembe İlçesi'nde tertiplenen 2. Çalıştay kapsamında kürsüden sözlü ve yazılı olarak ilgililerle paylaştım.

Karadeniz'in dibinde bulunan Hidrojen Sülfür'ün çıkarılması ve ayrışma sonucu ortaya çıkan bileşenler gaz formda, kükürt endüstri sanayisinde hammadde olabilir, hidrojen ise depolanarak istenilen yerde yakıt veya elektrik enerjisine dönüştürülerek kullanılabilir. Karadeniz ise temizlenmiş olur. Bilindiği üzere; Karadeniz'de karadan, gemilerden ve atmosferden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi amacıyla, 21 Nisan 1992

tarihinde Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması (Bükreş) Sözleşmesi, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Karadeniz'e kıyısı olan altı ülkenin temsilcileri (Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Ukrayna, Türkiye) tarafından imzalanmıştır. Bu Sözleşme altında, Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması ve İyileştirilmesi Stratejik Eylem Planı, 31 Ekim 1996 tarihinde imzalanmış olup 1996 yılında İstanbul'da düzenlenmiş olan Taraf Ülkeler Toplantısı'nda, 31 Ekim tarihi "Uluslararası Karadeniz Günü" olarak ilan edilmiştir. Her yıl 31 Ekim "Uluslararası Karadeniz Günü" çeşitli etkinlikler ile Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkelerde kutlanmaktadır. Ayrıca ulusal olarak da T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından ülkemizde her yıl Karadeniz'e kıyısı olan bir ilimizde de 31 Ekim Karadeniz Günü kutlamalar yapılmakta böylece Karadeniz'in korunması için yapılan çalışmaların paylaşılması ve farkındalığın artması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- "Karadeniz ölü deniz oldu", *Hürriyet*, (25 Ocak 1998), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karadeniz-olu-deniz-oldu-39003874>
- "Karadeniz'deki Hidrojen Sülfür Çalıştayı", *Yenienerji Dergisi*, (Ocak-Şubat 2012), <https://www.yenienerji.com/>
- "Karadeniz'deki Hidrojen Sülfür Çalıştayı", *Milli Gazete*, (14 Aralık 2011), <https://www.milligazete.com.tr/haber/1108566/karadenizdeki-hidrojen-sulfur-calistayi>
- "Karadeniz'in tabanında 350 yıl yetecek enerji var", *İHA*, (25 Haziran 2008), <https://www.iha.com.tr/haber-karadenizin-tabaninda-350-yil-yetecek-enerji-var-26547/>
- "Karadenizi zehirleyen hidrosülfür balık ekosistemini öldürüyor", *Haberler.com*, (25 Ağustos 2012), <https://www.haberler.gen.al/2012-08-25/karadenizi-zehirleyen-hidrosulfur-balik-ekosistemini-olduruyor/>

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ BÖLGESİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ VE BÖLGEDEKİ GÜVENLİK ARAYIŞLARI

STRATEGICAL IMPORTANCE OF BLACKSEA REGION AFTER
THE COLD WAR ERA AND STRIVING OF SECURITY

Berksan GÜLSOY

Özet

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi artmıştır. Yeni dönemle beraber bölge, Kafkasya, Hazar Havzası, Orta Asya, Akdeniz ve Ortadoğu için daha önemli hale gelmiştir. Ayrıca Avrupa'dan Asya'ya enerji ve doğal kaynakların taşınabilmesi noktasında kilit bir rol üstlenmeye başlamıştır. Karadeniz'in böyle bir trafik ağının merkezinde olması birçok ülkenin dikkatini bölgeye çekmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber bölgede güvenlik problemi ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'e Sovyetler Birliği'nin, Romanya'nın, Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin kıyıları bulunmaktaydı. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise bölgeye yeni ülkeler kıyıdaş olmuştur. Bu ülkeler; Ukrayna ve Gürcistan'dır.

Karadeniz'in stratejik önemi dolayısıyla Soğuk Savaş sonrasında bu altı ülke dışında NATO, AB ve ABD de bölgede hâkimiyet kurmak için birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Özellikle NATO, Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkeler üzerinden etkinliğini bölgede arttırmak istemiştir. Bu bağlamda 2004 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya katılımı, Ukrayna ve Gürcistan ile ilişkilerin yoğunlaştırılması yönünde adımlar atılmıştır. NATO'nun faaliyetleri Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki

menfaatlerini sekteye uğratmıştır. Bu durum NATO ve Rusya arasında gerilime neden olmuş ve bölgenin güvenliğine olumsuz etki yapmıştır. Rusya, Soğuk Savaş döneminde elde ettiği kazançları korumak için kendi planlarını devreye sokmuştur. Rusya'nın, bölgede etkinliğini artırma politikası sonucunda şu sorunlar ortaya çıkmıştır; Kırım sorunu, Karabağ sorunu, Abhazya-Güney Osetya sorunu ve Transdinyester bölgesi sorunu.

Soğuk Savaş sonrası bölgenin güvenliğinin sağlanması ve ekonomik iş birliğinin artırılması için 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ), 2001 yılında Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) kurulmuştur. Ancak her iki kuruluşa üye olan ülkelerin birbirleriyle yaşadığı siyasi problemler bu kurumları işlevsiz hale getirmiştir. Karadeniz Bölgesi'nin güvenli hale gelebilmesi için yukarıda bahsedilen sorunlar çözümlenmelidir. BLACKSEAFOR ve KEİ yerine daha mikro ölçüde örgütlere ihtiyaç vardır. Rusya ile NATO'nun bölgedeki çatışmaları artırmak yerine sorun çözücü bir politika izlemesi hem kendi çıkarları hem de bölgenin güvenliği açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Karadeniz Bölgesi, ABD, Rusya, NATO, KEİ, BLACKSEAFOR, Güvenlik

Abstract

After the end of the Cold War, the strategical importance of Black Sea Region increased. With the new era, this region became more important for Caucasasia, Caspian Basin, Middle Asia, Mediterranean and Middle East regions. Moreover, it started to play a key role for the transportation of energy and natural sources from Europe to Asia. Being in the center of such a traffic web, Black Sea Region raised the attention of many countries. Especially right after the end of Cold War and disintegration of the Soviet Union, security problems initiated in the region. During the Cold War, Romania, Bulgaria, Turkey and Soviet Unions had a coast to Black Sea. After the Cold War, new states emerged as riparian states. Those states are Ukraine and Georgia.

Due to the strategical importance of Black Sea, NATO, UN, and USA also engaged in to have dominance over this region apart from those six countries. Especially NATO aimed to increase its authority on the region over the neighbouring states of Black Sea. Therefore, there were several initiations such as making Bulgaria and Romania the members of NATO and strengthening the relations with Ukraine and Georgia. The actions of NATO interrupted the

benefits of Russia on Black Sea Region. This caused the tension between NATO and Russia and threatened the security of the region. Russia put its own plans into action to protect the trophies earned during the Cold War. Some problems have arisen as a result of this politics of Russia; Crimean issue, Karabakh issue, Abkhazia- South Ossetia issue, and Transnistria region issue.

In order to provide the security of the region and increase the economical cooperation in 1992, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), and in 2001 Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) were found. However, political problems that the member states have made those foundations non-functional. In order to make Black Sea Region secure, those issues mentioned before should be settled. Micro size organisations rather than BLACKSEAFOR and KEİ were needed. In terms of the security of the region and their own sake, it would be profitable for Russia and NATO to have solution based policy rather than increasing the conflict.

Keywords: Cold War, Black Sea Region, USA, Russia, NATO, KEİ, BLACKSEAFOR, Security

GİRİŞ

Tarih boyunca Karadeniz, birçok güç odağının hedefi olmuştur. Ticaret yolları üzerinde yer almasından dolayı klasik dönemde önemli bir hedef haline gelmiştir. Bölgede bulunan güçler hiçbir zaman tek başına hâkimiyet sağlayamamıştır. Bu güçler: Araplar, Farşlılar, Bizans, Alanlar ve Hazarlar'dır. XIII. yüzyıl itibariyle (Moğol istilasından sonra) bölgede Altın Orda Devleti'nin egemenliği başlamıştır. Altın Orda Devleti Dönemi'nde Karadeniz Bölgesi'nde ticari faaliyetler yoğunlaşmıştır. Altın Orda Devleti yıkıldıktan sonra bölgenin hâkimiyeti Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Çarlık Rusya'sı, siyasi birliğini tamamladıktan sonra Karadeniz'de yeni bir güç odağı olarak ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyıldan sonra Rusya, bölgede gücünü artırmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından faydalanarak bölgede yayılmaya devam etmiştir. Böylece Çarlık Rusya'sı gücünü daha da artırmıştır. Rusya, yayılmacılık politikasına devam ederek Baltık Devletlerine de egemen olmuştur. 30 Aralık 1922 yılında Sovyetler Birliği (SSCB) kurulduktan sonra bölgede iki önemli güç bulunmaktaydı. Bunlar: SSCB ve 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'dir. (Kamalov, 2009, s. 13-14)

1. KARADENİZ BÖLGESİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Karadeniz Bölgesi'nin büyüklüğü 432.000 kilometrekare alana ve 4.340 kilometre boyundaki sahile sahip olmasından anlaşılmaktadır. Yarı kapalı bir deniz olup stratejik önemi bulunmaktadır. (Kurt, 2015, s. 405) Bölge'nin önemi hakkında birçok teori ileri sürülmüştür. Bunlar; Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi", Mahan'ın "Deniz Hâkimiyet Teorisi", Schaklian'ın "Hava Hakimiyet Teorisi" ve Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi'dir". Teoriler Karadeniz'in sahip olduğu stratejik önemi anlatmaktadır. Örneğin; "Kara Hâkimiyet Teorisine" göre Karadeniz "merkezi bölgeye" en rahat ulaşımı gerçekleştirecek bir konuma sahiptir. "Deniz Hâkimiyet Teorisi" ise Karadeniz Bölgesi'ne hâkim olan devletin tüm bölgeyi kontrol edecek bir pozisyona ulaşacağını belirtmiştir. "Kenar Kuşak Teorisi" bölgenin Avrupa, Asya ve Ortadoğu için bir köprü vazifesi göreceğini söylemiştir. "Hava Hakimiyet Teorisi" de bölge-

nin merkezi konumuna dikkat çekmektedir. (Aşık, 2010, s. 35-36) Ayrıca Ortodoks Dünyası ile Müslüman Dünyası'nı iki ayrı bölüme ayıran çizginin buradan geçtiği ifade edilmiştir. (Koçer, 2007, s. 198) Bölgenin sahip olduğu jeostratejik önemin ne kadar değerli olduğu görülmektedir.

Bölge için çeşitli isimlendirmeler yapılmıştır. Bunlar; “Karadeniz”, “Karadeniz Havzası”, “Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi”, “Karadeniz Bölgesi.” Tanımları açıklarsak; Karadeniz: Batı sınırı Güneybatı Avrupa, Doğu sınırı Kafkasya, Kuzey sınırı Doğu Avrupa karaları içerisinde doğu-batı çerçevesinde uzanan büyük bir iç deniz olup Güney sınırı ise Anadolu'dur. Karadeniz Bölgesi: Karadeniz'e kıyısı bulunan Rusya, Türkiye, Romanya, Gürcistan, Bulgaristan ve Ukrayna gibi devletleri tanımlar. Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi: Karadeniz'e kıyısı bulunan altı devlet dışında Ermenistan, Moldova ve Azerbaycan'ının içinde bulunduğu tanımlama. (Aşık, 2010, s. 36) Karadeniz Havzası: Don, Dnieper ve Tuna nehirlerinin üzerinden geçip, Doğu Avrupa, Anadolu, Kafkaslar ve Balkanları ifade eden bölge. (Kandemir, 2008, s. 101)

Harita 1: Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi (“SIPRI informs on Black Sea security”, 2019)

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ BÖLGESİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi artmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde SSCB, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'ın Karadeniz'e kıyıları bulunmaktaydı. SSCB'nin yıkılmasından sonra günümüzde Rusya, Türkiye, Romanya, Gürcistan, Bulgaristan ve Ukrayna'nın bölgede kıyıları yer almaktadır. Ayrıca "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi" tanımında yer alan Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da bölge içinde gösterebiliriz. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra bölgenin önemi artmıştır. Bunun sebeplerini açıklamak gerekirse; SSCB'nin yıkılmasıyla beraber bölgede güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) bu durumdan yararlanmak istemiştir. Dolayısıyla bölgenin önemi daha da artmıştır. (Yılmaz, 2007, s. 46)

Karadeniz Bölgesi'nin Kafkasya, Türkistan ve Hazar bölgelerini birbirine bağlaması, bölgeyi küresel ve bölgesel güçlerin hedefi haline getirmiştir. Böylece Karadeniz, bir geçiş noktası haline geldiği için önemi artmıştır. Yapılan çalışmalarda bölgede doğal kaynakların bulunması ve bölgenin sahip olduğu doğal zenginlikler önemini çoğaltmaktadır. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin İran'ı çevrelemek ve bir askeri müdahale durumunda bölgeyi (Gürcistan ya da Azerbaycan üzerinden) kullanmak istemesi de bölgenin stratejik önemini fazlalaştırmıştır. Karadeniz'in enerji naklinde boru hattı taşımacılığı bakımından çok önemli bir konumu vardır. Ayrıca çevresindeki enerji hatlarının kontrolü açısından da kilit bir role sahiptir. (Aslanlı, 2014, s. 130-133)

2007 yılında günlük olarak 82 milyon varil ham petrol üretilmiştir. Üretilen 82 milyon varil ham petrolün yaklaşık üç milyonluk kısmı Karadeniz vasıtasıyla Avrupa limanlarına taşınmıştır. (Gürdeniz, 2009, s. 214, 227) 2019 yılının ilk üç çeyreğinde ise günlük yaklaşık 100 milyon varil petrol arzı gerçekleşmiştir. ("2019 Yılı 3. Çeyrek Küresel Petrol Piyasası Analizi", 2019) Karadeniz petrol taşımacılığı açısından önemli bir geçiş noktasıdır. Bölgenin Orta Doğu'ya yakınlığı ve 11 Eylül 2001 ABD, 3 Kasım 2003 İspanya ve 7 Temmuz 2005 İngiltere saldırılarının-

dan sonra Avrupa ve ABD’de oluşan terör eylemleri korkusu bölgeye olan ilgiyi çoğaltmıştır. Karadeniz Bölgesi’nde yer alan devletler demokratikleşirse bu durumun Orta Doğu’ya yayılabileceği düşüncesiyle AB, ABD ve NATO bölgede etkin güç olmak istemişlerdir. Dolayısıyla terör tehlikesinin önlenmesi açısından bölgenin stratejik önemi ortaya çıkmaktadır. Dondurulmuş çatışmalar (Kırım sorunu, Karabağ sorunu, Abhazya-Güney Osetya sorunu ve Transdinyester bölgesi sorunu) nedeniyle bölgenin önemi her geçen gün artmaktadır. Ek olarak silah ve insan kaçakçılığı gibi problemlerin bölgede fazlalaşmasıyla dikkatler buraya yönelmektedir. (Yılmaz, 2007, s. 47)

3. BÖLGEDEKİ GÜVENLİK ARAYIŞLARI

3.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (KEİ) kurulması fikri 1990 yılının Ocak ayında emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ tarafından ortaya atılmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu fikre sıcak bakmıştır. Kurulacak örgüt, 1991 yılında SSCB’nin yıkılmasıyla daha fazla genişleme imkânı bulmuştur. Bağımsız olan eski SSCB ülkelerini KEİ’ye dâhil etmek için 1992 yılının Şubat ayında İstanbul’da toplanılmıştır. Yapılan çalışmaların sonucunda 25 Haziran 1992 tarihinde KEİ kuruldu. Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan örgütün ilk üyeleri olmuşlardır. KEİ’nin kurulma amacı, üye ülkeler arasında ekonomik ilişkileri geliştirmektir. Ayrıca küreselleşme ile beraber bölgesel oluşumları desteklemek ve üye ülkeler arasındaki sorunları çözmek gibi amaçları da vardır. Aslında KEİ’nin kuruluş fikrinde serbest ticaret bölgesinin kurulması da vardı. Ancak Türkiye dışında diğer ülkeler bu fikre sıcak bakmamıştır. Bu yüzden kuruluş aşamasında sadece deklarasyon imzalanmıştır. İlerleyen dönemde KEİ, daha fazla kurumsal hale gelmiştir. Bu bağlamda 1995 yılının Mart ayında İstanbul’da KEİ’nin Sürekli Sekreteryalığı kurulmuştur. 5 Haziran 1998 tarihinde Yalta’da düzenlenen zirve sonucunda ortaya çıkan deklarasyonun ilgili ülkeler tarafından onaylanmasıyla KEİ’nin uluslararası hukuk bağlamında bölgesel bir örgüt olduğu tescil edilmiştir. (Uzgel, 2010, s. 519-520)

Aslında KEİ her ne kadar üye ülkeler arasında sürdürülebilir ekonomik kalkınma için iş birliği yaratmak amacıyla kurulmuş gözükse de, üye ülkeler arasında başlayacak ekonomik iş birliğini zamanla siyasi alana yaymayı ve bölgede güvenliği sağlamayı da hedeflemiştir. Ayrıca Türkiye Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanıp, bölgede etkin hale gelmeyi arzulamıştır. Türkiye bölgeye tesir edebileceğini göstererek AB'ye mesaj da vermek istemiştir. (Oktay, 2006, s. 150, 156.) Ekonomik kalkınmalara, bölgesel yatırımlara ve altyapılara destek olunabilmesi için “Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın” kurulmasına da karar verilmiştir. 1998 yılında banka Selanik'te kurulmuştur (Yalçınkaya, 2017, s. 12)

2004 yılında Sırbistan, KEİ üyesi olmuştur. 2019 yılının Haziran ayında ise Kuzey Makedonya'nın üyelik başvurusu onaylanmıştır. Kendi iç hukukundaki onay işlemlerinin ardından Kuzey Makedonya ile birlikte örgütün üye sayısı 13'e çıkacaktır. (“Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, t.y)

KEİ başarılı bir örgüt müdür? Başka bir deyişle yeterince etkili bir oluşum olabilmiş midir? Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan KEİ eski SSCB ülkelerini bir araya getirmesi bakımından önemli bir örgüttür. Selanik'teki bankanın 2015 yılı yatırım verileri dikkate alındığında, desteklenen projelerde eşit bir dağılım olduğu görülmektedir. Üye ülkeler arasında bir eşitsizlik olmamıştır. KEİ'nin birçok devlet ve uluslararası örgütle “Sektörel Diyalog Ortaklığı” vardır. Dönem başkanlığı sorunu örgütte bulunmamaktadır. KEİ'nin olumlu yönleri bu şekilde ifade edilebilir. Ancak serbest ticaret bölgesinin kurulamaması, üye ülkeler arasında yaşanan problemler ve üye ülkelerin bazılarının farklı örgütlere (Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan AB üyesi, eski SSCB ülkelerinin çoğunun Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi olması örgütün etkili olmasını engellemiştir. Türkiye-Yunanistan, Rusya-Gürcistan, Rusya-Moldova, Rusya Ukrayna ve Ermenistan-Azerbaycan arasında yaşanan siyasi gerilimler KEİ örgütünün fonksiyonel hale gelmesini engelleyen en önemli faktörlerdir. (Yalçınkaya, 2017, s. 1-14)

KEİ başarısız değildir ama çok etkin bir oluşum da olamamıştır. Örgütün işlevli hale gelebilmesi için üye ülkeler arasındaki siyasi problemlerin çözülmesi gerekmektedir. Bu siyasi problemler çözüldürse Karadeniz Bölgesi'nin daha güvenli hale gelmesi mümkündür. Problemler çözüldürken asgari standartlar belirlenmeli ve uluslararası hukuka bağlı kalınmalıdır. Üye ülkeler arasında problemlerin tamamı çözülemezse mikro ölçüde örgütlenmelere gidilebilir. Siyasi çatışma yaşamayan ülkeler arasında ikili antlaşmalar yapılabilir. Bölgenin güvenli hale gelebilmesi için çatışmalar önlenmelidir. Bölgenin sosyal ve üretken dinamiklerinin canlandırılabilmesi için KEİ'nin, AB ve dünya ile bağlarını güçlendirmesi gerekmektedir. (Marcu, 2004, s. 223.)

3.2. Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR)

Türkiye'nin çabalarıyla bölgede güvenliğin ve iş birliğin sağlanması amacıyla Karadeniz'e kıyısı olan altı ülkenin üye olabileceği bir askeri görev gücü kurulması fikri önerilmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna 1998 yılının Ekim ayında Ankara'da toplandılar. Yapılan toplantıda oluşturulacak askeri gücün çok uluslu bir yapıda olması ve bölgenin güvenliğinin korunması için mayın temizleme, arama-kurtarma gibi faaliyetlerde bulunulması kararlaştırıldı. 2 Nisan 2001 tarihinde kurucu üyeler İstanbul'da bir araya gelerek kuruluş antlaşmasını imzalamışlardır. (Uzgel, 2010, s. 522-523) Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR) üye ülkelerin katılımıyla bölgedeki deniz kuvvetleri arasında iş birliğini sağlamayı, 11 Eylül sonrası ortaya çıkan terör problemleriyle ilgili olarak bölge ülkelere yardımcı olmayı da amaçlamıştır. (Aşık, 2010, s. 39)

Ayrıca BLACKSEAFOR, Karadeniz Bölgesi'nde NATO'nun etkili olmasını engellemek için kullanılmıştır. Bu bağlamda 7 Temmuz 2004 tarihinde görev kapsamı içine "organize suçlar ve terörist tehditler" dâhil edilmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen "Terörizmle Mücadele" isimli ilk tatbikat 5-27 Ağustos 2004 tarihleri arasında yapılmıştır. Görev kapsamının değiştirilmesi ve arkasından tatbikat yapılmasının sebebi; Romanya ve Bulgaristan'ın girişimleriyle NATO'nun Akdeniz'de yaptığı "Aktif Gayret" operasyonunun benzerini Karadeniz'de yapmasını engel-

lemektir. Türkiye NATO'nun Karadeniz'de tatbikat yapmayı istemesinden rahatsız olmuştur. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden doğan kazançlardan Türkiye feragat etmek istememektedir. (Oktay, 2006, s. 168) Türkiye, 1 Mart 2004 tarihinden itibaren Karadeniz Uyum Harekâtı(-KUH) düzenlemiştir. KUH'a 2006 yılında Rusya, 2007 yılında Ukrayna ve 2010 yılında Romanya katılmıştır. Bulgaristan ve Gürcistan oluşum hakkında bilgi almıştır. (Doğan, 2017, s. 61.)

BLACKSEAFOR önemli bir kuruluştur. Ancak KEİ'nin etkili olamama sebeplerinde belirttiğimiz gibi üye ülkeler arasındaki problemler, Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyesi olması nedeniyle ilgilerinin daha çok Batı ekseninde olması BLACKSEAFOR'un etkili olmasını engellemiştir. Türkiye'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğince elde ettiği kazançları koruması bakımından BLACKSEAFOR önemlidir. Çünkü ABD, NATO aracılığıyla Karadeniz'de savaş gemilerini bulundurmamaktadır. Bu nedenle Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesini talep etmektedir. Türkiye ise kazandığı hakları sürdürmeyi hedeflemektedir. Rusya da Karadeniz'de ABD savaş gemilerini istemektedir. Dolayısıyla Rusya Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesine karşıdır. (Özarıslan, 2012, s. 153-154)

4. KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN BÖLGEDEKİ MÜCADELESİ

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından AB, ABD ve NATO bölgede ortaya çıkan boşluğu doldurmak istemişlerdir. Bu bağlamda 2004 yılında Bulgaristan ve Romanya NATO'ya, 2007 yılında ise AB'ye alınmıştır. Ayrıca NATO, Ukrayna ve Gürcistan ile iyi ilişkiler kurmuştur. ABD, NATO'yu kullanarak bölgede güç edinmiştir. NATO, ABD'nin Romanya ve Bulgaristan'da üsler kurmasına vesile olmuştur. ABD için bölgedeki temel hedefleri üç başlıkta toplayabiliriz. Bunlar: demokrasi, enerji-ticaret ve güvenlik. Özellikle ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra bölgenin Ortadoğu'ya yakın konumunu ve bölgenin enerji kaynaklarını kullanmak istemiştir. Gürcistan ve Ukrayna'da renkli devrimler sonrası ABD ve Batı yanlısı hükümetler iktidara gelmiştir. Böylece Batı'daki küresel güçlerin bölgedeki etkinliği artmıştır. (Demir, 2012, s. 27-30) AB'nin,

küresel güç olabilmek için Karadeniz Bölgesi'ne ihtiyacı vardır. Çünkü bölgenin enerji yollarına ulaşımında sahip olduğu kilit rolün farkındadır. AB Doğu ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek, Türkistan ve Ortadoğu'da etkili olabilmek için politikalar üretmektedir. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya ile başlayan üyelik sürecini Gürcistan ve Ukrayna üzerinden devam ettirmek istemektedir. (Erdil, 2018, s. 110) Gürcistan ve Ukrayna'nın üye yapılmasında zorluklar olsa da en azından üyelik perspektifi sunarak ve açık kapı politikası uygulayarak bu ülkeler üzerinde etkili olmak ve ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

SSCB dağıldıktan sonra Rusya önemli bir güç kaybına uğramıştır. Zaten Batılı güçler de bundan yararlanıp bölgede bir konum elde etmişlerdir. Rusya, ancak Putin sonrası toparlanma dönemine girebilmiştir. Karadeniz Bölgesi'nin ekonomik ve stratejik değerinin farkında olan Rusya, bölgedeki gücünü kaybetmek istememektedir. NATO ve ABD ilerleyişine karşın Rusya, bölge devletleri içerisindeki ayrılıkçı problemleri kışkırtarak gücünü koruyabileceğini düşünmüştür. Bu bağlamda 17 Eylül 2006 tarihinde Moldovya'nın ayrılıkçı bölgesi Dniyester'de, 11 Kasım 2006 tarihinde Gürcistan'daki Güney Osetya bölgesi için referandum gerçekleştirilmiştir. Rusya'nın desteğiyle yapılan referandumlar sonucunda her iki bölge halkının ezici çoğunluğu bağımsızlıktan yana oy kullanılmıştır. (Demir, 2012, s. 26)

Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyesi olması durumunda bölgede dar bir alana sıkışacağını bilmektedir. 2008 yılında NATO'nun her iki ülkenin üyeliği için ısrarcı olması Rusya ile ilişkileri gerginleştirmiştir. ABD'ye güvenen Gürcistan Devlet Başkanı Shaakashvili, 2008 yılının Ağustos ayında Güney Osetya ve Abhazya'ya askeri harekât düzenlemiştir. Rusya da muharip kuvvetleriyle havadan, karadan ve denizden Gürcistan'a saldırmıştır. Gürcistan Batı ve ABD'den beklediği desteği görememiştir. Rusya yaptığı askeri harekât ile hem Karadeniz Bölgesi'ndeki güç mücadelesinde yerini almış hem de ABD ve NATO'ya bölgede eskisi gibi rahat hareket edemeyeceklerinin mesajını vermiştir. (Ünalmiş ve Oğuz, 2019, s. 5)

2013 yılında Ukrayna'da Rus yanlısı hükümete karşı protestolar başlamıştır. ABD ve Batılı devletler Rus yanlısı olan Viktor Yanukoviç'i

devirmek için protestolara destek vermiştir. Ukrayna, Rusya için oldukça önemlidir. Çünkü Kırım bölgesi ve Sivastopol limanları bölgedeki önemli stratejik noktalar. Rusya, Gürcistan da olduğu gibi Ukrayna için de askeri müdahale seçeneğini kullanmıştır. Sonuçta askeri üsleri kendi kontrolüne alıp Kırım'ı ilhak etmiştir. İşgalden sonra Kırım parlamentosunu Rus yanlıları ele geçirip, 17 Mart'ta bağımsızlık referandumu yapmışlardır. Referandum sonucunda Kırım halkının ezici çoğunluğunun bağımsız olmak için oy verdiği iddia edilmiştir. Referandum sonrasında Kırım parlamentosu Rusya'ya katılmak istediğini belirtmiş ve 21 Mart 2014 tarihinde Kırım Rus topraklarına geçmiştir. NATO ve ABD bu durumu tanımayacaklarını söylemişlerdir. Türkiye de Kırım'ın işgalini kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. NATO, bu durumu güvenlik tehdidi olarak algılamış ve karşı hamlelerde bulunmuştur. Bunlar: Romanya ve Bulgaristan'da uluslararası birlik kurulması ile Karadeniz Bölgesi'nde deniz güvenliğinin korunması ve tatbikat sayılarının artırılmasıdır. Rusya, bu durum karşısında deniz kuvvetlerini güçlendirme kararı almıştır. Ayrıca ABD, Romanya'ya füzesavar sistemleri yerleştirmiştir. Rusya'nın da 2019 yılında Kırım'a savaş uçakları yerleştirdiği iddia edilmiştir. Rusya'nın Kaliningrad'a İskender füzeleri yerleştirdiği ortaya çıkınca ABD-Rusya arasında gerilim büyümüştür. Bölgenin yeni bir nükleer krize gittiği görülmektedir. Dolayısıyla bölgede güvenlik problemleri günümüzde artmıştır. (Ünalmiş ve Oğuz, 2019, s. 6-7)

Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi bağlamında yaşanan bir başka sorun ise Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan "Dağlık Karabağ Sorunu'dur." Rusya sorunun barışçıl yollarla çözülmesini engellemektedir. Çünkü "Dağlık Karabağ sorunu" üzerinden bölgedeki güç dengelerini kontrol etmektedir. Ayrıca hem Azerbaycan'a hem de Ermenistan'a silah satmaktadır. Her iki ülke arasında dengeyi kurmayı amaçlamaktadır. Rusya, NATO ve ABD'nin politikalarına karşı "dondurulmuş çatışma" bölgelerini ortaya çıkararak gücünü göstermektedir. (Yiğit ve Gülbiten, 2017, s. 22-23) Ayrıca Romanya'nın Moldova ile birleşmek ve Ukrayna toprakları üzerinden egemenlik hakkı istemesi bir başka problemdir. (Erdil, 2018, s. 116-118)

Bu problemler ise bölgedeki istikrarsızlığı artırmakta ve güvenliği tehdit etmektedir. Bölgenin güvenli hale gelebilmesi ve kurulan örgütlerin daha etkili olabilmesi için “dondurulmuş çatışma” probleminin çözülmesi gerekmektedir.

Türkiye açısından kısa bir değerlendirme yapılırsa; Daha önce belirtildiği gibi Montreux Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin lehine olan bir sözleşmedir. Çünkü sözleşme Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin bölgeye girmesini sınırlandırmıştır. Ayrıca Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin deniz güvenliğine katkıda bulunduğunu söyleyen görüşlerde vardır. (Ivanov, 2009, s. 24) Yakın dönemde Türkiye Karadeniz Bölgesi'nde 320 milyar metreküp doğal gaz rezervi bulunduğunu açıklamıştır. (“Türkiye tarihindeki en büyük doğal gaz”, 2020) Yapılan doğal gaz keşfi bölgeye küresel güçlerin ilgisini daha fazla artırabilir. Doğu Akdeniz'de yaşanan problemlerin benzerleri Karadeniz Bölgesi'nde de gelecekte görülebilir.

Küresel ve bölgesel güçler arasında yaşanan mücadele bölgenin güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Bölgede ekonomik ve siyasi güvenliği sağlamak amacıyla BLACKSEAFOR ve KEİ kurulmuştur. Üye ülkelerin arasında yaşanan problemler bu örgütlerin etkili olmasını engellemektedir. Türkiye'nin birbirleriyle sorun yaşamayan ülkeler ile yapılabileceği mikro düzeyde örgütlenmeler ve antlaşmalar bölgenin daha güvenli hale gelmesini sağlayabilir. Doğalgaz keşfi sonrası Türkiye'nin bölgede etkin bir rol oynaması beklenmektedir.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Karadeniz Bölgesi'nde ortaya çıkan otorite boşluğundan AB, ABD ve NATO yararlanmak istemiştir. Bölgenin sahip olduğu stratejik konum, doğal kaynaklar ve enerji naklinde üstlendiği kilit rol küresel güçlerin ilgisini çekmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, bölgenin Ortadoğu'ya yakın konumunu kullanmak istemiştir. İran'a yapılacak olası bir müdahale için (Gürcistan ya da Azerbaycan üzerinden) Karadeniz Bölgesi'ni kullanmak istemesi Soğuk Savaş sonrası bölgenin stratejik önemini artırmıştır. Bu bağlamda

küresel Güçler Karadeniz Bölgesi'nde nüfuzlarını artırmak için şunları yapmışlardır: 2004 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya, 2007 yılında AB'ye katılması ve bu ülkelerde askeri üslerin kurulması. Ukrayna ve Gürcistan ile ilişkilerin yoğunlaştırılması yönünde adımlar atılmıştır. Özellikle Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan renkli devrimler ile Batı yanlısı hükümetlerin iş başına gelmesini sağlamışlardır.

Rusya ise bu ilerlemeler karşısında Karadeniz Bölgesi'nde güç kaybetmiştir. Boris Yeltsin sonrası iktidarı devralan Putin döneminde kaybedilen itibar telafi edilmek istenmiştir. 2008 yılında Gürcistan ile yapılan savaş sonrası güç dengeleri Ruslar lehine dönmeye başlamıştır. Rusya'nın yeni politikası bölgede siyasi istikrarsızlık sağlayarak ve ayrılıkçı hareketleri destekleyerek Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler üzerinde gücünü sürdürmek olmuştur. Aslında "Dondurulmuş Çatışma Bölgeleri" oluşturarak bölgede askeri bir denge kurmak istemiştir. "Dondurulmuş Çatışma Bölgeleri" şunlardır: Kırım sorunu, Karabağ sorunu, Abhazya-Güney Osetya sorunu ve Transdinyester bölgesi sorunu.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin öncülüğünde kurulan iki örgütlenme (BLACKSEAFOR ve KEİ) yeterince etkili olmamıştır. Üye ülkeler arasında yaşanan siyasi problemler bunu engellemiştir. Siyasi problemler çözülmeden BLACKSEAFOR ve KEİ yeterince etkili olamaz. Ayrıca Türkiye son dönemde Karadeniz Bölgesi'nde doğal gaz keşfettiğini açıklamıştır. Bölgenin sahip olduğu doğal kaynakların küresel ve bölgesel güçlerin de ilgisini çekmesi muhtemeldir. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunların benzeri Karadeniz'de yaşanılabilir. Bu bağlamda Türkiye'nin yapacağı ikili antlaşmalar bölgenin güvenliği için önemlidir.

Bölgede güvenliğin sağlanabilmesi için ABD, NATO ve Rusya'nın saldırgan politikalarından vazgeçmesi ve bölgeye dışarıdan müdahalenin azalması gerekmektedir. "Dondurulmuş Çatışma Bölgeleri" problemi uluslararası hukuka bağlı kalınarak adilce çözümlenmelidir. Gürcistan ve Ukrayna gibi devletlerin varlıklarını sürdürebilmek için küresel güçlerden destek istemesi olasıdır. Dolayısıyla Rusya bu durumu göz önünde bulundurarak Karadeniz'e kıyısı olan eski SSCB ülkelerinin varlıklarına saygı duymalıdır.

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi'nde güç odakları oluşmuştur. Bu güç odakları içinde yer alan ülkelerin Karadeniz'deki mevcut sorunları diplomasi yoluyla çözmeleri gerekmektedir. Enerji yollarının ve doğal kaynakların güvenliğinin sağlanması herkes için gereklidir. Karadeniz'in uluslararası ticaret ve ekonomi alanlarında güvenilir bir ulaşım merkezi olabilmesi için devletlerin karşılıklı çözümler üretmesi beklenmektedir. Avrupa'nın güvenlik mimarisi için de güvenli bir Karadeniz'e ihtiyaç vardır.

ABD ve Rusya'nın bölgede sürekli olarak vekâlet çatışmaları çıkararak istikrarsızlığı sürdürmeleri tarafların ve bölgedeki ülkelerin uzun vadeli hedeflerini zedelemektedir. ABD ve Rusya arasındaki gerilimin azalması bölgede etkili olan tüm güçlerin yararına olacaktır. Bu durum bölgede tarafsızlık ve denge politikası yürüterek kendi konumunu güçlendirmek isteyen Türkiye'nin ekonomik ve siyasal çıkarlarına uygundur. Türkiye bölgesel iş birliğini destekleyerek bölgedeki gerilimin azalmasına katkı sunmalıdır. Gerilimin azaldığı ve iş birliğinin çoğaldığı istikrarlı bir Karadeniz modeline ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Aslanlı, A. (2014). Geniş Karadeniz Bölgesinde Etnik Sorunların Gölgesinde İşbirliği Arayışları. O. Yeşilot (Ed.). *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış* (s. 129-139). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Aşık, A. (2010). Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12, 33-56. Erişim Adresi: https://gsd.msu.edu.tr/Content/sayilar/dokuman/GSD_12/GSD_12_Art_2_122010.pdf
- Demir, S. (2012). Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek, *Karadeniz Araştırmaları*, 35, 19-50. Erişim Adresi: http://www.karamdergisi.com/Makaleler/1981762904_003%20demir.pdf
- Erdil, B. (2018) Yeni Güç Savaşlarının Yeni Karadeniz Stratejileri, *Karadeniz Araştırmaları*, 59, s.106-136. Doi: <http://dx.doi.org/10.12787/KARAM1347>
- G.oktay, E. (2006). Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (10), 149-179. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39252/462231>
- Gürdeniz, C. (2009). Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü, A. Küçükşahin (Ed.) *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu* (s. 207-261) içinde. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.
- Ivanov Angel, (2009). Riesgos Y Desafios Para La Seguridad En La Región Del Mar Negro, *Boletín de Información*, 311, s. 23-44. Erişim Adresi: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3155072>

- Kamalov, İ. (2009). Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (21), 13-21. Erişim Adresi: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423906823.pdf>
- Kandemir, E. (2008). *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 195-217. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6530/86593>
- Kurt, S. (2015). Nato Ve Ab'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikaları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31 (2), 403-419. Doi: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2626>
- Marcu, S. (2004). La región geopolítica del Mar Negro entre la integración y la fragmentación, *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 38, 199-224. Erişim Adresi: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1079141>
- Özarslan, B. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (1), 135-166. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/34447/380572>
- Polat, D. (2017). NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz . *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (Özel Sayı Nisan 2017), 67-82. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/marusbd/issue/29149/311760#article_cite
- Uzgel, İ. (2010). Karadeniz Ekonomik İşbirliği. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Cilt 2 (1980-2001)* (s. 519-523). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ünalmiş, A, Oğuz, Ş. (2019). Karadeniz'de Rusya-Abd Rekabeti Ve Ukrayna Krizi, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5 (7), 1-10. Doi: 10.31765/karen.569063
- Yalçınkaya, A. (2017). Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (Özel Sayı Nisan 2017), 1-16. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marusbd/issue/29149/311752>
- Yılmaz, S. (2007), Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye, *Karadeniz Araştırmaları*, 15, 45-66. Erişim Adresi: http://www.karamdergisi.com/Makaleler/1682205123_yilmaz.pdf
- Yiğit, S, Gülbiten, G. (2018). Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ Ve Hazar Denizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5 (2) , 1-30. Doi: 10.16954/yalovabaccd.374409
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ). (t.y.). Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei_tr.mfa
- SIPRI informs on Black Sea security. (2019). Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi haritası [Harita]. Erişim Adresi: <https://www.sipri.org/news/2019/sipri-informs-black-sea-security>
- Türkiye tarihindeki en büyük doğal gaz keşfini Karadeniz'de yaptı. (2020, 21 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-tarihindeki-en-buyuk-dogal-gaz-kesfini-karadenizde-yapti/1949239>
- 2019 Yılı 3. Çeyrek Küresel Petrol Piyasası Analizi. (2019). Erişim Adresi: [http://www.mapeg.gov.tr/PetrokKanunYonetmelik/2019%20Y%C4%B1%C4%B1%203%20%C3%87eyrek%20K%C3%BCresel%20Petrol%20Piyasası%C4%B1%20Analizi%20\(6%20sayfa\).pdf](http://www.mapeg.gov.tr/PetrokKanunYonetmelik/2019%20Y%C4%B1%C4%B1%203%20%C3%87eyrek%20K%C3%BCresel%20Petrol%20Piyasası%C4%B1%20Analizi%20(6%20sayfa).pdf)

TERÖRİZM VE TERÖRLE MÜCÂDELE ULUSLARARASI TERÖRİZME KARŞI MEŞRÛ MÜDÂFAA HAKKI

THE RIGHT OF SELF-DEFENSE AGAINST INTERNATIONAL
TERRORISM

Hakkı Hakan ERKİNER

Özet

Birleşmiş Milletler Antlaşması ile oluşturulan kuvvet kullanma hukukuna göre meşrû müdâfaa müessesesi uğradıkları bir silâhlı saldırıya karşı kendilerini güç kullanarak savunabilmeleri için devletlere tanınmış bir doğal haktır. Bu klasik sistemde saldırı ve savunma simetrik niteliktedir. Başka ifade ile saldırı bir devletten başka bir devlete yönelmekte ve savunma da saldırıya uğrayan devlet tarafından saldırgan devlete karşı yapılmaktadır. Bu nedenle uluslararası terörizmden devletlere yönelen silâhlı terörist saldırılara karşı meşrû müdâfaa hakkının uygulanması için uluslararası hukuk ilke ve kurallarının bu asimetrik meseleye uygulanabilmesi gereklidir. Şâyet uluslararası terörist saldırıyı gerçekleştiren uluslararası teröristlerin davranışı bir devlete isnat edilemiyorsa saldırı bir devletten yönelmemekte ve asimetrik bir nitelik kazanmaktadır. Saldırıya uğrayan devlet teröristlerin buldukları devletin ülkesinde savunma amacıyla bu teröristlere karşı ama ülkesinde buldukları devleti hedef almaksızın ve sadece teröristleri hedef alarak güç kullanma gereksinimi duyabilmektedir. Bu kuvvet kullanımının uluslararası hukuka uygun olabilmesi için meşrû müdâfaa hakkına dayanması gereklidir çünkü uluslararası hukukta meşrû müdâfaa kuvvet kullanma yasağına aykırı davranışların hukuka uygunluk nedenidir. Sunumumuzda yanıtlanacak esas

soru bir konak devletteki konuk teröristlerin diğer bir hedef devlete düzenledikleri uluslararası terör saldırısına cevâben hedef devletin uluslararası hukuka göre ve uluslararası hukuka uygun olarak kendisini kendi ülkesi dışında kuvvet kullanarak savunup savunamayacağı sorusudur. Kullandığımız terminoloji uyarınca bir devletin ülkesine yerleşerek buradan diğer devletlere terörist saldırılar düzenleyen teröristlere konuk teröristler dedik. Bu teröristler konuk uluslararası teröristler, diğer devletlere düzenledikleri terör saldırıları uluslararası terör saldırıları ve gerçekleştirdikleri terörizm olgusu da uluslararası terörizm olarak ifade edildi. Konuk uluslararası teröristlerin ülkesinde konuk oldukları devlete konak devlet dedik. Konak devletin ülkesinden konuk teröristlerin gerçekleştirdikleri uluslararası terör saldırılarının yöneldiği devleti yâni bu saldırıların hedef aldığı devleti, hedef devlet olarak belirttik. Meşrû müdâfaanın gerekliliği teyit edildikten sonra terörist konuklara karşı şiddeti ve hedefi ayarlanarak orantılı bir biçimde kuvvet kullanılmalı ve amaç gerçekleşip saldırıya karşı savunma gâyesine ulaşıldıktan sonra meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanılmasına ölçülü biçimde zamânında son verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: uluslararası hukuk, uluslararası terörizm, meşrû müdâfaa

Abstract

According to the force-use law established by the United Nations Treaty, the legitimate defense institution is a natural right granted to the states to defend themselves by force against a weapons attack they undergo. In this classic system, attack and defense are symmetrical. In other words, the attack is directed from one state to another, and the defense is made against the aggressive state by the attacked state. For this reason, international law principles and rules should be applied to this asymmetrical issue in order to exercise the right to defense against armed terrorist attacks directed against the states from international terrorism. If the behavior of international terrorists carrying out the international terrorist attack cannot be attributed to a state, the attack does not turn from a state and gains an asymmetrical character. The attacked state may need to use force against these terrorists for defense purposes in the country of the state where the terrorists are located, but without targeting the state in which they are located, and by targeting only terrorists. In order for this use of force to be in accordance with international law, it must be based on the right to legitimate defense, because in international law, legitimate defense is the reason for compliance with the prohibition of using force. The main question to be answered in our presentation is the

question of whether the target state can defend itself by using force outside its own country in accordance with international law and in accordance with international law, in response to the international terrorist attack carried out by guest terrorists in another host state. According to the terminology we use, we called guest terrorists to the terrorists who settled in a state's country and carried out terrorist attacks on other states from here. These terrorists were international terrorists, international terrorist attacks, terrorist attacks organized by other states and international terrorism cases. We called the state where the guest international terrorists were guests in their country. We have specified the state where the international terrorist attacks carried out by guest terrorists from the country of the host state are directed, but the state targeted by these attacks as the target state. After the necessity of the legitimate defense is confirmed, the force and proportionate force should be used by adjusting the violence and target against the terrorist guests, and the use of force should be stopped in a timely manner for the purpose of legitimate defense after the goal is achieved and the defense goal is reached.

Keywords: international law, international terrorism, self-defense

GİRİŞ

Uluslararası hukukta devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanamamaları, bunu yasaklayan emredici bir kural ile düzenlenmiştir. Uluslararası hukukta devletler tarafından uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması yasaktır. Uluslararası hukukta uluslararası barış ve güvenliğin temel hukukî mîmârîsi devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanma yasağının mevcûdiyeti üzerine kurulmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) Şartı madde 2/4'e göre, tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek BM'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar (Erkiner, 2020, s. 20). BM Şartı'nın 51'inci maddesi ise devletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanımının yasak olması ilkesinin açıkça bir istisnâsını oluşturur. BM Şartı'nın 51'inci maddesi, *“Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silâhlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşrû savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşrû savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”* demektedir (Erkiner, 2020, s. 21).

Uluslararası hukukta meşrû müdâfaa hakkını doğuran olay silâhlı bir saldırıya hedef olmaktır. Saldırının varlığı meşrû müdâfaa hakkını doğurur. Uluslararası hukukta meşrû müdâfaa hakkını doğuran olay saldırıysa uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa hakkının doğabilmesi için de uluslararası terörizmden bir devlete yönelen saldırının uluslararası hukuka göre bir saldırı sayılması gerekmektedir. Şâyet uluslararası terör saldırısına uğrayan bir devletin uluslararası terörizmden uğradığı bu saldırı uluslararası hukuka göre bir saldırı sayılırsa anılan saldırıya uğrayan devletin meşrû müdâfaa hakkı doğar.

Uluslararası terör saldırısının uluslararası hukukta saldırı sayılıp sayılmadığının araştırılması için önce uluslararası hukukta saldırının ne olduğunun incelenmesi gerekir. Bundan sonra uluslararası hukukta uluslararası terör saldırısının ne olduğunun ifade edilmesi mümkün olabilir. Bir kez uluslararası terör saldırısının uluslararası hukuka göre saldırı sayıldığı saptandıktan sonra bunun sonuçlarını irdelemek gerekmektedir. Bunun başlıca sonucu uluslararası terör saldırısının meşrû müdâfaa hakkı doğurmasıdır. Uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaanın ne olduğunun ve buna ilişkin uluslararası hukuk kurallarının nasıl uygulanması gerektiğinin araştırılması için öncelikle uluslararası hukukta meşrû müdâfaanın ne olduğunun ve buna ilişkin uluslararası hukuk kurallarının nasıl uygulandıklarının incelenmesi gereklidir.

Uluslararası terörizme karşı sınır ötesinde bir devlet tarafından silâhlı kuvvet kullanılmasının uluslararası hukuka uygun bir davranış olabilmesi için bu kuvvet kullanımının meşrû müdâfaa hakkından kaynaklanan bir yetkinin icrâ edilmesi biçiminde gerçekleşmesi lüzumludur. Bunun nedeni devletlerin uluslararası hukuktaki kuvvet kullanma yasağına aykırı davranışlarının hukuka uygunluk nedeninin meşrû müdâfaa hakkının varlığı olmasıdır. Uluslararası hukukta bir devletin meşrû müdâfaa hakkının doğabilmesi için ise birinci şart, mevcut bir saldırının veya mâkul bir süre önce olmuş ve hazırlanıp cevap vermek için gereken akla uygun süre kullanılmış bir saldırının ya da ciddî olarak çok yakın bir saldırının varlığıdır. Bu saldırı silâhlı bir saldırı olmalıdır.

Saldırı, varlığıyla meşrû müdâfaa hakkını doğurur ve bu meşrû müdâfaa hakkına dayanarak, kuvvet kullanma yetkisi oluşur. Öyleyse uluslararası terörizme karşı da ülke dışında kuvvet kullanılacaksa bir saldırının varlığı gösterilmelidir. Bu nedenden ötürü uluslararası terörizme karşı sınır ötesinde meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanılacaksa varlığının açıklanması gereken ilk unsur saldırıdır. Bu bakımdan önce uluslararası hukuk ve uluslararası terör saldırısı ve bundan sonra da uluslararası hukukta uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa açıklanacaktır.

I. ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI TERÖR SALDIRISI

Uluslararası terör saldırısı kavramının iki tür kaynağı vardır. Bunlardan ilki maddî kaynak diğeri de şeklî kaynaktır. Maddî kaynak için uluslararası ilişkilere, şeklî kaynak için ise uluslararası hukuka bakılmalıdır. Terör, kamu otoritesini ya da toplum yapısını yıkmak için girişilen, korku ve yılgınlık saçan şiddet hareketleri olarak tanımlanabilir. Terörizm ise, terör yöntemlerini siyâsî bir amaçla, örgütlü, sistemli, sürekli bir şekilde kullanılmasını benimseyen strateji olarak tanımlanabilir. Kavramsal olarak terör, eylem ve olgu; terörizm ise yöntem ve siyâset olarak belirir (Caşın, 2008, s. 34).

Geleneksel süreçte devletler birbirlerine irâdelerini kabul ettirmek için simetrik olarak savaşa başvururlardı. BM Antlaşması ile saldırı savaşı yasaklanınca açıkça savaşa başvurmak hukukî bir imkân olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle, terörizmin devletler için yöntem olarak ucuzluğu ve kolaylığı bir yana, açık ve doğrudan silâhli kuvvet kullanmanın yasaklandığı bir uluslararası hukuk düzeninde, onlarla bağlantılarını gizledikleri ya da kısmen gizleyebildikleri terör örgütleri eliyle kendi hesaplarına örtülü vekâlet savaşı yaptırılmaları, uluslararası hukukun arkasına dolanmak için elverişli bir yöntemdir (Öktem, 2011, s. 6). Devletlerin vekilleri olan taşeron örgütler ile uyguladıkları bir yöntem olarak uluslararası terörizm, (hukuken de yasak olan) savaş (daha doğrusu saldırı savaşı) ya da diplomasi ile kazanılamayan ya da bu yöntemlerle kazanılması daha masraflı veya külfetli olan sonuçları elde etmek, korkutmak ve itaat ettirmek için ve bir teoriye ya da ideolojiye dayanılarak iradî olarak ve siyâsî maksatlarla, terörün ve şiddetin sistemli ve hesaplı bir şekilde kullanılmasıdır (Caşın, 2008, s. 39).

20'nci yüzyılda devletlerin bâzılarının topyekûn büyük zararlara yol açan savaşlar yerine daha az zarar meydana getiren psikolojik savaşlara yönelmeleri ve terörizmi bu yöntem içinde sürekli kullanmaları ya da devletlerin çıkarları doğrultusunda rakip devletleri zayıflatmak için terörizme destek vermeleri, terörizmi uluslararası nitelikte bir sorun kılarak yaygınlaştırmıştır. Terör örgütleri ve teröristler hibrit savaşta kendilerinden yararlanan unsurlar olmaktadır. Bu tip terörizm katkılı yeni taktiklere Dördüncü Nesil Savaş ve Birleşik Savaş da denilmektedir (Martin, 2017,

s. 65). Düzensiz savaş, çatışma ya da silâhlı eylem icrâ eden grupların bir devlet tarafından kirâlanması ya da istihdam edilmesiyle vekil kullanma uygulaması bir hibrit savaş yöntemidir (Erkiner, 2020, s. 120). Doğrudan çatışmayan güçler vekilleri üzerinden çatışmışlardır ve çatışmaya devam etmektedirler. Anılan güçler için belirtilen vekillerden en kullanışlı, en ucuz ve yaygın olanı, terör örgütleridir (Martin, 2017, s. 45).

“*Sic utere tuo ut alienum non laedas*” deyişinde belirtildiği gibi ege-men devletin temel bir yükümlülüğü vardır. Bu temel ilkeye göre bir devlet haklarından yararlanırken ve yetkilerini kullanırken başka bir devlete zarar vermeme yükümlülüğü altındadır. Bundan ötürü bir devlet ülkesi üzerinde egemenlik hak ve yetkilerini kullanırken başka bir devlete zarar vermeden egemenlik hak ve yetkilerini kullanma yükümlülüğü altındadır (Silvy, 2013, s. 148). Bu doğrultuda devlet ülkesi üzerinde başka devletlere zarar verici faâliyetlere izin veremez ve destek olamaz. Bunun sonucu olarak da devlet ülkesinde teröristleri barındıramaz, ülkesi içerisinde ya da ülkesi dışında teröristleri finanse edemez, destekleyemez (Erkiner, 2020, s. 180). Ülkesinden başka devletlere yönelecek bütün terörist saldırıların engellenmesi için gerekli ve mâkul önlemleri alma yükümlülüğü altındadır (Proulx, 2010, s. 24).

Bu uluslararası yükümlülükler aykırı her davranış, bu davranışların isnat edildiği devletin sorumluluğunu doğurur. Nitekim sorumluluk, kişinin kendi davranışlarının ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir. Kişinin sorumluluğunu gerektiren bir olay meydana gelmiştir denildiğinde anlatılmak istenen kişinin meydana gelen olayın hukuken sonuçlarını üstlenmesi gerektiğidir. Sorumluluğun doğmasından dolayı üstlenme yükümlülüğü altına girilen sonuç hukukta yaptırımdır daha doğrusu yaptırıma uğramadır (Bilsel, 1941, s. 219) . Uluslararası sorumluluk hukukunda yaptırımlar arasında kuvvet kullanılması mümkün değildir. Nitekim meşrû müdâfaa sorumluluk hukuku bakımından bir yaptırım değildir. Meşrû müdâfaa uluslararası barış ve güvenlik hukuku bakımından bir haktır. Bunların birbirlerine karıştırılmaması çok önemlidir.

BM Güvenlik Konseyi 2001 yılındaki 1373 sayılı kararında terörizmle mücâdele için genel bir yükümlülük yükleyen bir karar almıştır. Buna

göre devletler terörist eylemlerle ilgili gruplara ya da kişilere icrâî ya da ihmâlî sûrette hiçbir biçimde destek olamaz, teröristleri himâye edemez, silâh tedârik edemez. Bu yükümlülüğün çok geniş bir kapsamı vardır ve her türlü desteğin verilmesini yasakladığı gibi teröristleri icrâî ya da ihmâlî sûrette devletin ülkesinde konuk etmeyi de yasaklar (Proulx, 2010, s. 25). Bu karar bir egemen devletin uluslararası hukuktaki temel yükümlülüğünü de ifâde eden “*sic utere tuo ut alienum non laedas*” ilkesi ile uyumludur.

Terörizmi destekleme yasağının ihlâli iki boyutlu olabilir. İhlâlin nedeni ilkinde yetenek eksikliğidir; ikincisinde ise ihlâlin nedeni iradîdir. İlkinde başarısız devlet (*L'État défailant; failed State*) teröristlere karşı çıkmaktan âcizdir, bu yetenek eksikliğidir; ikincisinde ise konak devlet teröristleri eylemli biçimde destekleyerek ya da eylemli biçimde desteklemeksizin, topraklarındaki varlıklarına ve sınır ötesindeki terörist saldırılarına karşı çıkmamakta, göz yummakta, ses etmemektedir.. Başarısız devletlerin müşteri niteliği fiilî egemenliklerini ülkelerinin bir kısmında ya da tamâmında, kısmen ya da tamâmen yitirmiş olmalarıdır; belirtilen bu fiili egemenliğin yitirilmiş olmasından ötürü ülkelerinde kısmen ya da tamâmen egemenlik işlevlerini yerine getirmekten âciz bir duruma düşmüş olmalarıdır. Anılan durumlarından ötürü bu devletler gerçek bir egemenden beklendiği gibi uluslararası yükümlülüklerini de yerine getirmekten âcizdirler; bu arada uluslararası terörizmi önleme uluslararası yükümlülüğü için de durumları budur, bu yükümlülüğü isteselerdi dahi egemen devlet olma yetenek eksikliğinden ötürü yerine getirmekten âcizdirler (Birdişli, 2019, s. 241).

Uluslararası sorumluluk hukukunda kusur (*culpa*) ve zarar (*iniura*) birer unsur değildir. Onarım aşamasında zararın varlığı araştırılsa da, kusur, uluslararası sorumluluğun hiçbir aşamasında devletin sorumluluğunun ileri sürülebilmesinde aranmaz. Devletin uluslararası sorumluluğunda kusur meselenin tamâmen dışındadır; kusur, uluslararası hukukta, devletin uluslararası sorumluluğu konusu ile ilgisi olan bir kavram değildir (Erkiner, 2010, s. 100). İhlâl, icrâî ya da ihmâlî sûretteki bir davranışla işlenebilir. Nitekim 1373 sayılı kararda da devletlerin terörist eylemlerle ilgili gruplara ya da kişilere icrâî ya da ihmâlî sûrette hiçbir biçimde destek olamayacağına ve teröristleri himâye edemeyeceğine

ilişkin yükümlülük belirtilirken davranışın icrâî ya da ihmâlî sûrette olabileceği ifâde edilmiştir. Bu husus uluslararası haksız fiilin icrâî ya da ihmâlî sûrette işlenen bir davranış olduğu kuralı ile uyumludur. Bundan çıkan sonuca göre bir devlet ülkesinde toprakları üzerinde başka devlete saldıran teröristleri barındırırken onlara bir şeyler yaparak destek de olabilir yâni icrâî sûrette destek olabilir ya da eylemsiz kalarak hiçbir şey yapmadan sâdece ülkesindeki topraklarda başka devlete saldıran teröristlerin mevcûdiyetine göz yumabilir yâni topraklarındaki mevcûdiyetlerine son vermek için hiçbir şey yapmayabilir ki bu da ihmâlî sûrette destek olmaktır ve ister icrâî ya da ister ihmâlî sûrette olsun her ikisi de uluslararası yükümlülüğe aykırı davranıştır ve isnat edilebilir bir ihlâldir ve de uluslararası haksız fiildir (Erkiner, 2020, s. 190).

Uluslararası terör saldırısı iki durumda uluslararası terör saldırısı olarak nitelendirilebilir. Başka ifâde ile bir terör saldırısı sâdece bir devletin egemenlik ve yetki sâhasında olup bitiyorsa, başka bir devletin bir biçimde egemenlik ve yetki alanındaki bir davranış ya da bir durum terör saldırısının olup bitmesinde bir etki etmiyorsa, bu terör saldırısı uluslararası bir terör saldırısı değil fakat yerel bir terör saldırısı olarak nitelendirilmelidir. Aksi durumda, yâni başka bir devletin de egemenlik ve yetki alanındaki bir davranış ya da bir durum terör saldırısının olup bitmesine bir şekilde etki ediyorsa bu artık uluslararası bir terör saldırısıdır. Anılan etki de farklı biçimlerde olabilir ve bu da açıklanmalıdır.

Yukarıda belirtilen etki esâsen iki kategoriye, iki sınıfa ayrılarak gösterilebilir. Bunlardan ilki, bir devletin başka bir devleti hedef alan ya da alacak terör saldırısına uluslararası hukuka göre kendisine isnat edilebilen ya da edilebilecek bir davranışla, ya bizzat bu terör saldırısını (örtülü biçimde de olsa) yapması ya da (örtülü biçimde de olsa) yaptırması veya söz konusu terör saldırısına, kendisine isnat edilebilir bir davranışla yardım etmesi ya da destek vermesidir. Böylesi bir uluslararası terör saldırısının kendisi, bu belirtilen davranışları yapan devlete isnat edilebilir ve uluslararası sorumluluk hukuku bakımından terör saldırısının kendisi bir uluslararası haksız fiil olarak o devletin uluslararası sorumluluğunu doğurur.

Uluslararası sorumluluk hukuku, devletlerin uluslararası haksız fiilden ötürü cezâlandırılmaları gibi bir amacı ve yöntemi kesinlikle kabul etmez. Uluslararası sorumluluk hukukunda belirtilen onarım amacının elde edilmesi için silâhlı kuvvet kullanılması da kesinlikle mümkün bir yöntem değildir. Hâlbuki uluslararası hukukta saldırıya uğrayan devletin bir de kuvvet kullanarak kendini koruma ve haksızlığı savma yöntemi vardır ki o da meşrû müdâfaadır (Erkiner, 2020, s. 201).

II. ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI TERÖRİZME KARŞI MEŞRÛ MÜDÂFAA

Meşrû müdâfaa uluslararası sorumluluk hukukunda bir durum, uluslararası güvenlik hukukunda ise bir haktır. Meşrû müdâfaa, uğranılan bir saldırıya karşılık olarak yapılan haklı savunmadır. Meşrû müdâfaa (*légitime defence, self-defence*), uluslararası barış ve güvenlik için uluslararası hukukun temel öneme hâiz bir müessesesidir (Cheng, 2006, s. 77). BM Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 2001 târihli 1368 ve 28 Eylül 2001 târihli 1373 sayılı kararlarında bu terör saldırılarının uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit ve hukuksal olarak da bir saldırı olduğunu, devletlerin meşrû müdâfaa haklarının bulunduğunu kabul etmiştir (Erkiner, 2020, s. 217). Meşrû müdâfaa, uluslararası hukukta, tek taraflı olarak kuvvete başvurmamanın meşrû yoludur. Meşrû müdâfaanın uygulaması gereklilik, orantılılık ve ölçülülük ilkeleri ile sıkı bir biçimde çerçevelenmiştir (Silvy, 2013, s. 67).

Güncel uluslararası hukukta uluslararası teröristlere ve uluslararası terör örgütlerine karşı ülke sınırları dışında silâhlı kuvvet kullanılması yoluyla egemen devletlerin meşrû müdâfaada bulunması ciddî önem arz eden bir meseledir (O'Connell, Tams, Tladi, 2019, s. 1). Bir devletin kendi ülke toprakları hâricinde terörizme karşı meşrû müdâfaa teşkil eden bir cevap vermesi bir uluslararası hukuk meselesi oluşturur. Bu meselenin incelenmesi gereken iki boyutu vardır. Bu boyutlardan birincisi anılan cevâbın kendisinin hukuka uygunluğunun saptanmasıyken, ikincisi de cevâbın yönteminin uygunluğunun araştırılmasıdır. Şâyet devlet uluslararası terörizme karşı bir başka devletin ülkesinde meşrû müdâfaa teşkil eden bir cevap veriyorsa, meşrû müdâfaada bulunan devlet, yabancı bir devletin toprakları üzerinde, kendisine isnat edilebilen davranış(lar)la silâhlı bir kuvvet

kullanımı oluşturan bir fiil gerçekleştiriyor demektir. Bu gerçekleştirilen fiil iki uluslararası hukuk kuralı ile gerilim hâindedir. Bunlardan birincisi devletlerin uluslararası sâhada kuvvet kullanmama yükümlülüğü iken, ikincisi yabancı devletin egemenliğini çiğnememe yükümlülüğüdür. Anılan bu iki yükümlülüğü ihlâl eden bir davranış sayılmaması ve bir uluslararası haksız fiil olmaması için sergilenen davranışın meşrû müdâfaa olarak nitelendirilebilmesi gerekmektedir çünkü meşrû müdâfaa anılan davranışın uluslararası bir haksız fiil sayılmasına engel olan bir hukuka uygunluk nedenidir. Uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa hakkını öne sürmek, uluslararası terörizmin gerçekleştirdiği saldırılara ve uluslararası terörizmden kaynaklanan yakın ve ciddi saldırı tehditlerine karşı devletlerin silâhlı kuvvet kullanarak kendilerini savunmak ve uluslararası terörizme bir cevap vermek hayâtî gereksinimlerinden doğmuştur. Belirtilen meşrû müdâfaa hakkından ileri gelen kuvvet kullanma yetkisi uluslararası terörizme etkin destek vererek bu saldırıların kendisine isnat edilebildiği devlete karşı icrâ edilebilir ya da terör saldırılarının kendisi devlete isnat edilememekle birlikte özen yükümlülüğünü ihmal ederek başka devletlere ülkesinden yapılacak terör saldırılarını önleme uluslararası yükümlülüğünü ihlâl eden devletin ülkesindeki konuk teröristlere karşı, konak devlet hedef alınmaksızın kuvvet kullanılarak icrâ edilebilir (Erkiner, 2020, s. 313).

Uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa, sınırları ve kapsamı uluslararası hukuk tarafından ortaya konulan bir hukukî müessesedir. Bir devletin bir başka devlete karşı meşrû müdâfaada bulunabilmesi için o bir başka devlete silâhlı bir saldırının isnat edilmesi gereklidir. Uluslararası terörist eylem(ler) silâhlı saldırı oluşturma eşiğini sağladığı için hukuken silâhlı saldırı olarak nitelendirildiğinde ve uluslararası terörist silâhlı saldırı o bir başka devlete isnat edilebildiğinde, o bir başka devletin bir silâhlı saldırısı vardır ve işte bu durumda o bir başka devlete karşı meşrû müdâfaada bulunulabilir çünkü bir devletten bir devlete yönelen silâhlı bir saldırı mevcuttur. Şâyet uluslararası terörist silâhlı saldırının kendisi o bir başka devlete isnat edilemiyorsa meşrû müdâfaanın yöneldiği unsurlar uluslararası terörist unsurlardır yâni konuklardır ama o bir başka devletin

kendisi değildir yâni konak değildir. Konağın ülkesinde sâdece terörist konuklara karşı meşrû müdâfaada bulunmaktadır. Bu meşrû müdâfaaya karşı silâhlı kuvvet kullanarak cevap veren konak ise saldırgan olacağından ötürü artık ona karşı da meşrû müdâfaada bulunulabilecektir çünkü meşrû müdâfaaya karşı meşrû müdâfaa olmaz ama meşrû müdâfaaya silâhlı kuvvet kullanarak cevap vermek bizâtihi bir silâhlı saldırı olur. Bu söylediklerimiz ancak meşrû müdâfaanın gerçekten meşrû müdâfaa olması durumunda geçerlidir. Şâyet söylemsel meşrû müdâfaa gerçekten meşrû müdâfaa olma ölçütlerine sâhip değilse ya da meşrû müdâfaa sırasında kuvvet kullanmaya ilişkin sınırlar ve kapsam aşılsa meşrû müdâfaa gerçekten meşrû değildir fakat aslında bir silâhlı saldırıdır ve öyleyse söylemin ya da iddianın aksine ortada bir meşrû müdâfaa yoktur ama bir silâhlı saldırı vardır ve bu silâhlı saldırıya karşı meşrû müdâfaada bulunmak haktır. Demek ki meşrû müdâfaa hukukunun sınır ve kapsamı (*scope and limits of the law of self-defence*) söylemsel meşrû müdâfaanın gerçekten meşrû müdâfaa olup olmadığını anlamamıza hizmet eder. İşte bu nedenle meşrû müdâfaanın şartları ve meşrû müdâfaa sırasında silâhlı kuvvet kullanırken uyulması gereken kuralların, sınırların ve kapsamın bilinmesi uluslararası hukukun gereğini ve işin gerçeğini her somut olayda takdir edip söyleyebilmemize yarar (O’Connell, Tams, Tladi, 2019, s. 81).

Gerek BM GK’nin (1368 ve 1373 gibi) kararlarında, gerekse NATO gibi uluslararası örgütler tarafından teyit edildiği gibi 11 Eylül 2001’den beri devletlerin genel uygulamaları neticesinde meşrû müdâfaanın devlet dışı silâhlı gruplardan gelecek silâhlı saldırılara karşı cevap olarak uygulanabileceğine ilişkin *opinio juris* bulunduğunu ileri sürmek temelsiz değildir; aksine bunu ileri sürmenin uluslararası olayların hukukî tahlilinin gösterdiği gibi güçlü bir temeli vardır (Dinstein, Dahl, 2020, s. 145). Uluslararası terörizm sınıraşan terörizmdir ve devlet dışı silâhlı gruplardan gelen saldırıların ciddî bir kısmı uluslararası terörizm şeklinde gerçekleşmektedir. Teröristler başka bir devletin ülkesinde konuk olarak bulunurken konak devletin toprakları üzerinde barınmakta ve bu konukluklarından yararlanarak diğer devlet ya da devletlerin ülkelerine terörist saldırı ve eylemler düzenlemektedirler. Uluslararası terörist sal-

dırılırların çoğunlukla devlet dışı silâhlı grupların saldırıları ile kavramsal özdeşlik taşımaları bu saldırıların başka bir devletin saldırısı olarak isnat edilmelerine gerek olmamasından kaynaklanmaktadır (Erkiner, 2020, s. 413). Bununla birlikte devlet dışı silâhlı grupların saldırıları ile bütünüyle örtüşmemesinin nedeni uluslararası terörist saldırıların şartları varsa bir başka devlete isnat edilebilmesinin hukukî olarak olanağının bulunmasıdır (Dinstein, Dahl, 2020, s. 146). Konuk teröristlere konak devletin topraklarında kuvvet kullanılarak meşrû müdâfaada bulunulurken kuvvet kullanmanın hedefi konak devlet değildir ama konuk teröristlerdir. Konağın sorumluluk durumunun bu kuvvet kullanımı ile hukukî bir ilgisi yoktur çünkü meşrû müdâfaa hakkını doğuran sorumluluk değil ama saldırının varlığıdır (Erkiner, 2020, s. 413).

Meşrû müdâfaa hakkının doğumunun saldırının varlığını tâkiben gereklilik unsurunun tamamlayıcı şartları ile sorgulanması lüzumludur. Bu sorgulamanın yapılabilmesi için uygulamada devletler tarafından isteksiz ya da âciz devlet sorgulaması denilen yöntem icrâ edilmektedir. Bu sorgulama sonucunda meşrû müdâfaadan başka mâkul bir yol yoksa konak devletin meşrû müdâfaaya rızâsının olmasının ya da olmamasının meşrû müdâfaa hakkının doğumu ile hukukî bir ilgisi yoktur. Hukuka uygunluk nedeni olan meşrû müdâfaanın unsurları arasında rızâ bulunmaz. Bununla birlikte meşrû müdâfaanın gerçekten meşrû bir kuvvet kullanımı olup olmadığı uluslararası hukukta meşrû müdâfaanın gereklilik, orantılılık ve ölçülülük unsurlarının varlığı bakımından denetlenir.

SONUÇ

9/11'den bu yana, devletlerin uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa operasyonlarında, konaklara yönelttikleri tespitleri üç sınıfta göstermek mümkündür. Bu sınıfların birincisi aktif destektir ve bu durumda uluslararası terörist saldırının konak devlete isnat edilmesi de yüksek olasılıktır. İkinci sınıf, konak devletin konuk teröristlerin ülkesinde konuk olmasına son vermede isteksiz davranarak konak olmaya göz yummasıdır. Bu durum da aslında bir destektir fakat ilki kadar açık olmamakla birlikte dolaylı ya da örtülü bir destektir. Bu durumda verilen desteğin daha çok gizlenmeye çalışıldığı düşünülebilir. Bu ikinci sınıf durumda da ulus-

lararası terörist saldırının konak devlete isnat edilebilmesi somut olaya göre tamâmen olasılık dışı değildir. Üçüncü sınıfta ise konak devlet konuk teröristlerin ülkesindeki konakluğuna son verme gücünde değildir. Bu konuk devletin olağan güçsüzlüğünden kaynaklanabilir. Bu durum konuk devletin ülkesinin genelinde ya da bir kısmında etkin kontrolü ve dolayısıyla devlet olarak fiili egemenliği kaybetmesinden de ileri gelebilir. Birinci sınıflar için sponsor ya da destekçi devlet, ikinci sınıf için isteksiz devlet, üçüncü sınıf için âciz/başarısız devlet sıfatları/kavramları kullanılmaktadır. Birinci sınıflarda isnat varsa meşrû müdâfaa konak devlete de yöneltilir; ikinci sınıflarda da isnat varsa meşrû müdâfaa konak devlete de yöneltilebilir; üçüncü sınıflarda meşrû müdâfaa konuk teröristlere yöneliktir, konak devlete karşı kuvvet kullanılmaz ancak konak devlet kuvvet kullanırsa o da meşrû müdâfaanın hedefi olur. Her üç durumda da meşrû müdâfaayı yöneten uluslararası hukuk ilkeleri olan gereklilik, orantılılık, ölçülük ilkeleri meşrû müdâfaanın meşrûluğunu hukuken denetler. 9/11 sonrası uluslararası hukukta, uluslararası terörizme karşı sınır ötesinde buna rızâsı olmayan fakat topraklarında saldırgan teröristlerin konuk olarak bulunduğu konak devletin ülkesinde, bu silâhlı terörist konuklara karşı meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanılmasının hukukunun ne olduğu meselesi önem kazanmıştır. Konağın ülkesinde meşrû müdâfaada bulunulurken konağın sorumluluğu ya da rızâsı aranılacak hukukî unsurlardan değildir; yâni meşrû müdâfaada bulunacak devlet, konak devletin uluslararası terörist saldırıdan sorumlu olduğunu da, topraklarında meşrû müdâfaaya rızâsı bulunduğunu da ispat etmek zorunda değildir ve bunların varlığını aramak zorunda da değildir. Unsur bir hukukî durumun varlığını göstermek için ispat edilmesi gereken asgarî gerçeklerdir. Öyleyse meşrû müdâfaanın unsurları arasında sorumluluk yoktur çünkü meşrû müdâfaayı doğuran olay saldırının varlığıdır, sorumluluk değil. Nitekim meşrû müdâfaa sorumlulukta bir yaptırım değil fakat bir hukuka uygunluk nedenidir. Bunun gibi rızâ da meşrû müdâfaanın unsurlarından değildir. Rızâ, apayrı bir hukuka uygunluk nedenidir ve meşrû müdâfaadan ayrıdır. Emredici hukuk kurallarına aykırı davranışların haksız fiil sayılmaması için rızâ geçerli bir hukuka uygunluk nedeni de değildir ve kuvvet kullanma yasağı emredici bir hukuk

kuralıdır. Meşrû müdâfaa, emredici kuvvet kullanma yasağında hukuka uygunluk nedeni olabilmektedir çünkü BM Şartı ve teâmül hukuku bunu saldırıya karşı doğal bir hak olarak düzenlemekle ve öngörmekle sorumluluk hukukunda da meşrû müdâfaanın emredici kuvvet kullanma yasağının geçerli bir hukuka uygunluk nedeni olabilmesini sağlamaktadırlar.

Konak devlet için isteksiz ya da âciz devlet sorgulamasının (*unable or unwilling test*) yapılması da kendi unsurlarına sâhiptir. İsteksizlik bakımından konağın konuğa karşı etkin bir engelleme eyleminde bulunmayı denememesi ilk ve açık seçik unsurdur. Bu denememeye konuğa kolaylıklar gösterilmesi de eşlik edebilir. Bir noktadan sonra bu kolaylıklar ve göz yummalar konağı isteksiz olmaktan çıkarıp destekçi durumuna sokar/sokabilir ve terör saldırılarının isnat edilmesi meselesinde terörist saldırıların konağa isnat edilmesini mümkün duruma getirebilir. Konuk, destekçi konağın ne derece etkin denetimi altında ise isnat o derece olası olur. İsteksizliğe geri dönmek gerekirse engellemeyi etkin biçimde denememe başat unsurdur. Deneyip de etkili sonuç alamayan devlet ya da denese bile etkili sonuç alamayacağını öngören konak devlet, saldırıların hedefi devlet ile engelleme yükümlülüğünü yerine getirmek için birlikte çalışma yoluna gidebilir ya da kendisine teklif edilen böyle bir yolu olumlu karşılayabilir. Denese bile sonuç alamayan ya da alamayacak konak devletin, hedef devletin birlikte çalışma teklifini olumlu karşılamaması, isteksizlik için ikinci açık unsur olarak ortaya çıkar. Hedef devletin kendisi ile birlikte çalışmaya yanaşmayan konak devlette meşrû müdâfaa hakkını kullanmasına rızâ göstermeyip, meşrû müdâfaaya karşı çıkmaya çalışması, isteksizliği belirgin duruma getiren ve konukları korumak isteyen isteksiz devletin varlığına işâret eden unsurdur. Bu sorgulama ile ulaşılan bu unsurlar, meşrû müdâfaayı isteksizlik sorgulamasının olumlu neticelenmesi ile gerekli duruma getirir.

İsteksiz veya âciz devlet sorgulamasının ikinci boyutu âciz devlet olmaktır. Bunun sorgulanmasında da unsurlar vardır. Unsur bir hukukî durumun varlığının gösterilmesi için ortaya konulması gereken yeter şart ve asgarî gerçeklerdir. Âciz devlet olmanın unsurları, istese bile konukların varlığına son verememe sonucunu doğuran durumlardır.

Bunlardan birincisi konukların silâhlı güçlerinin konaktan fazla olması ve konağın onların varlığına son verecek güçte olmamasıdır. İkinci durumda ise konağın ülkenin tamâmında ya da bir kısmında etkin kontrolü ve dolayısıyla fiili egemenliği kaybetmesidir. Âciz devlet ya da diğer bir ifâdeyle başarısız devlet (*a failed or inefficient state*) uluslararası hukuktan kaynaklanan topraklarından başka bir devlete terörist saldırıda bulunulmasını önleme yükümlülüğünü yerine getirmekten âciz olan devlettir. Böyle bir devletin topraklarından terörist saldırıya uğrayan mağdur devletin uluslararası hukuka göre meşrû müdâfaa hakkına başvurma yetkisinin olup olmadığının artık belirlenmesi gerekmektedir. Kimilerine göre mağdur hedef devlet böyle bir durumda ancak kendi toprakları üzerinde kolluk önlemlerini alarak kendisini terörist saldırılardan korumaya çalışabilir. Başarısız devlet olmanın da dereceleri vardır. Devlet hükûmetsiz kalmış ve uluslararası sâhada temsil edilemiyor olabilir. Topraklarının bir kısmında egemenliğini uygulayamıyor olabilir ve topraklar teröristlerin yuvalandığı yer olabilir. Bunlara rağmen bu başarısız devletler uluslararası hukuk kişisi olma niteliklerini yitirmezler. Bununla birlikte bu duruma düşmüş devletlere karşı artık BM Şartı'nın 2'inci maddesinin 4'üncü fıkrasının işlevsiz kaldığı ve terörist saldırılara hedef olan mağdur devletlerin başarısız devletlerin topraklarında kendilerine buradan yönelen teröre karşı korunmak amacıyla meşrû müdâfaa hakkına başvurup kuvvet kullanarak teröristleri def edebileceği ileri sürülebilmektedir. Terörist saldırılara hedef olan bir devlet kendi güvenliğini sağlamak için bu saldırıları gerçekleştiren teröristlerin yuvalandığı başarısız devletin topraklarında teröristlere karşı kuvvet kullanarak meşrû müdâfaada bulunabilir. Bu meşrû müdâfaa eylemi, amacı, çerçevesi ve süresi bakımından açık bir biçimde belirli olmalıdır. Amaç ve süre teröristlere karşı meşrû müdâfaada bulunmanın gerekliliğine göre her özel durumda belirlenebilir olacaktır.

Konak devlet için isteksiz ya da âciz devlet sorgulaması yapılmasının işlevi iyi açıklanmalıdır. Bu sorgulamanın işlevi meşrû müdâfaanın gereklilik şartının gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için yapılmasıdır. Gereklilik şartının belirlenmesi için yardımcı bir yöntemdir. Bundan fazla hukukî değer biçilmesi hatâlı olacaktır. Dolayısıyla bu sorgulama

kendi başına meşrû müdâfaanın unsurlarından değildir. Bu sorgulama meşrû müdâfaanın esas unsuru olan gereklilik şartının varlığını anlamak için yapılan yardımcı bir incelemedir. Bu sorgulama ile birlikte düşünülmesi gereken ve gereklilik unsurunun varlığını doğuran esas olay, uluslararası terörist saldırının varlığının kendisidir. Uluslararası hukukta silâhlı saldırı sayılabilecek yıpratıcılıkta/yıkıcılıkta ve zarar vericilikte olan uluslararası terör saldırısı, ister bir eylem ile veya ister olayların toplamı neticesinde bir dizi eylem ile olsun, varlığı ile gereklilik unsurunu doğurur. Anılan sorgulama bu saldırının niye olduğu, olmaya devam ediyorsa niye devam ettiği, olma tehdidi sürüyorsa da niye son verilemediği ile ilgili, konak hakkında bilgi edinmeye yarayan bir sorgulamadır. Bu bilgi, gereklilik unsurunu değerlendirmede kullanılması gereken bir bilgi olduğu için anılan sorgulama yapılmaktadır. Edinilen bilgi ile meşrû müdâfaadan başka bir yol bulunulabilirse o yolun kullanılması olanağı aranmaktadır. Unutulmaması gereken esaslı husus ise hedef devletin konuk teröristlerin konak devlette ilişilemez olmalarından ötürü hedef olmaya katlanmasının istenmesinin akla ve hukuk mantığına uygun olmadığı gibi hedef devletlerin de uluslararası hukukta bunu kabullenmedikleridir. Bu hukukî akla aykırı istek altındaki örtülü sâik elbette terörizmden umulan netice ile ilişkili olabilir. Uluslararası terörizmin hibrit savaş ve vekâlet savaşı enstrümanı olduğu anımsanmalıdır.

Uluslararası terörizme karşı meşrû müdâfaa hakkından ileri gelen kuvvet kullanma yetkisinin uygulanmasında, genel olarak devletler bakımından meselenin vaziyetini açıklamak için gereklilik unsurunun, her şeyden önce saldırının varlığından ileri geldiğinin vurgulanması lüzumludur. Uluslararası meşrû müdâfaa hukukunda gerekliliğin meşrû müdâfaa hakkının başta gelen unsuru olduğu devletlerin manevî unsurla (hukukî inançla - *opinio juris* ile) birleşerek teâmül hukuku kuralları oluşturan cârî uluslararası hukuk uygulamalarından anlaşılabilir. Meşrû müdâfaa hakkının doğduğunun gösterilebilmesi için gereklilik unsurunun mevcut olduğunun ortaya konması lâzım gelmektedir. Gereklilik unsurunun mevcut olduğunun ortaya konabilmesi için de her şeyden önce silâhlı bir saldırının ya da çok yakın ve ciddî bir silâhlı saldırı tehdidinin

varlığının sergilenmesi lüzumludur. Bir devletin sınırları ötesinden kendisine yönelen ve olayların toplamı da hesâba katılarak (*the accumulative theory*) şiddet ile yoğunluk eşiğini (*the gravity of the attacks*) aşan uluslararası terör saldırılarının uluslararası hukuk bakımından silâhlı saldırı sayılması ve uluslararası silâhlı terör saldırılarının meşrû müdâfaa hakkının doğumunun gereklilik unsurunu jeneratör olay (veya üretici olay - *fait générateur*) olarak karşılaması, geçmiş klasik uluslararası hukuktan farklı olarak yürürlükteki uluslararası hukukun teâmülen yerleşmiş normatif bir gerçeğidir. Uluslararası terör saldırısı sâdece bir uluslararası terör örgütünden ve uluslararası teröristlerden gelse ve bu saldırı bir devlete isnat edilemese de, bu teröristlerin konuk olduğu konak devlet topraklarında bu konuklara karşı meşrû müdâfaa hakkından ileri gelen kuvvet kullanma yetkisinin kullanılması, gereklilik unsurunun jeneratör olayı olarak uluslararası terör saldırısının yeter şart olmasından ötürü konağın sorumluluğu aranmaksızın uygulanmaktadır. Meşrû müdâfaayı gerekli kılan konağın sorumluluğu değil konukların saldırısıdır. Kaldı ki uluslararası hukukta meşrû müdâfaa sorumluluğunun bir yaptırımını değildir. Kuvvet kullanmadan önce başka yol olup olmadığının denetlenmesi ve gerekliliğin varlığından emin olunması için isteksiz ya da âciz devlet sorgulaması yapılarak çözüm yolları incelenmektedir/incelenmelidir çünkü bu biçimde kuvvet kullanmaktan başka mâkul yol kalmamalıdır. Konuk olduğu topraklardan düzenlediği saldırılar konak devlete isnat edilemediği için bir simetrik devlet saldırısı sayılmayan uluslararası terör saldırılarına karşı klasik simetrik meşrû müdâfaa kalıbı içerisinde kalırsa, konuk terör örgütü, konak devlet topraklarında kendisine katiyen ilişilemeyen bir biçimde en korunaklı şekilde kendisine sağlam bir yuva bulacak ve buradan terör saldırılarını düzenlemeye devam ederken uluslararası hukuk terörizmin lehine çalıştırılacaktır. Unutulmaması gereken bir mühim nokta da bu konuda esas önemli olan hukukî tutumun diğer doğrudan ilgisiz devletlerinkinden önce uluslararası terörizme hedef olan devletlerin hukukî tutumlarının ne olduğudur çünkü menfaatleri ve hakları özel olarak etkilenen devletler öncelikle uluslararası terör saldırılarınca hedef alınmış olan devletlerdir. Klasik dar anlayış hâkim gelse yürürlükteki uluslararası hukukun emriymişçesine bu saldırılara hedef olan devlete sâ-

dece hedef olmaya katlanmaya devam etmek düşecektir çünkü kendisine bu anlayış tarafından meşrû müdâfaa hakkı bahşedilmeyecektir. Halbuki cârî uluslararası hukukta konak devlete, ona saldırı isnat edilmese bile isteksizliğinden ya da âcizliğinden ötürü konukların konukluğuna son verip kendisini konak durumundan kurtarmadığı için topraklarında konuklara karşı meşrû müdâfaada bulunulmasına katlanmak düşer. Bu duruma düşmek istemeyen bir devlet, topraklarından yönelen terörizmi engelleme yükümlülüğünü yerine getirmelidir. Yerine getirmemede ihlâlin kusurla işlenmesi bir unsur değildir ve kusursuz olmak hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaz; konağın kusuru olsun olmasın hedefin uğradığı terörist saldırı, silâhlı saldırıdır. Anılan meşrû müdâfaanın gerekliliği isteksizlik veya âcizlik sorgulaması ile teyit edildikten sonra konak devlet hedef alınmaksızın topraklarında terörist konuklara karşı şiddeti ve hedefi ayarlanarak orantılı bir biçimde kuvvet kullanılmalı ve amaç gerçekleşip saldırıya karşı savunma gâyesine ulaşıldıktan sonra meşrû müdâfaa amacıyla kuvvet kullanılmasına ölçülü biçimde zamânında son verilmelidir. Gereklilik, orantılılık, ölçülülük bakımlarından haddi aşan bir kuvvet kullanımı meşrû müdâfaa değildir ama bizâtihi bir silâhlı saldırıdır.

KAYNAKLAR

- Bilsel C. (1941). Devletler Hukuku. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Birdişi F. (2019). Uluslararası Güvenlik. Ankara: Seçkin.
- Çaşın, M. H. (2008). Uluslararası Terörizm. İstanbul: Nobel.
- Cheng, B. (2006). General Principles of Law. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dinstein, Y. ve Dahl, A. W. (2020). Oslo Manula on Select Topics of the Law of Armed Conflict. Cham: Springer Open.
- Erkiner, H. H. (2010). Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu. İstanbul: XII Levha.
- Erkiner, H. H. (2020). Uluslararası Terörizme Karşı Meşrû Müdâfaa. Ankara: Seçkin.
- Martin, G. (2017). Terörizm. Ankara: Adres Yayınları.
- O'Connell, M. E., Tams, J. ve Tladi, D. (2019). Self-Defence against Non-State Actors. Cambridge: Cambridge University Press.
- Öktem, E. (2011). Terörizm. İstanbul: Derin.
- Proulx, V. (2010). Reconceptualizing International Law After 9/11: What Role For State Responsibility in The Prevention and Suppression of Transnational Terrorism?. Montreal: McGill University.
- Silvy, V. (2013). Le Recours à la légitime défense contre le terrorisme international. Connaissances et Savoirs.

KARADENİZ'DE BÖLGESELÇİLİK

THE RIGHT OF SELF-DEFENSE AGAINST INTERNATIONAL TERRORISM

Hakan MEHMETCİK & Galip YÜKSEL

Özet

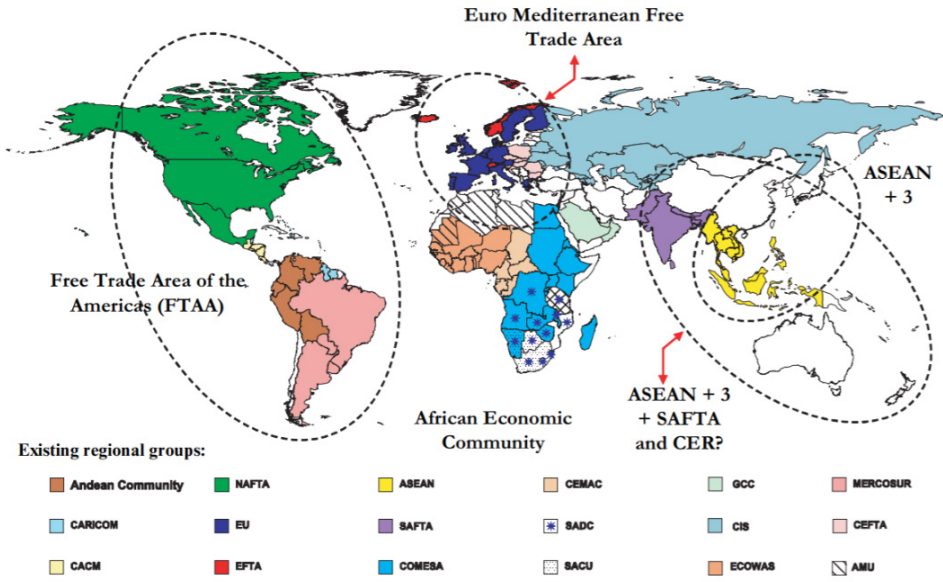
Bu çalışma Karadeniz bölgesinde bölgeselleşme yönündeki yakın dönem gelişmelere odaklanmakta ve Karadeniz'de güçlü bir bölgeselleşmenin ortaya çıkmama nedenlerine dikkat çekmektedir. 90'lardan 2000'lerin ortalarına kadar dünya ticaretinde bölgeselleşme yönünde eğilimler baskın olmasına rağmen Karadeniz'de tam ve etkin bir bölgesel birlik ortaya çıkamamıştır. Bunun en önemli nedeni birbiriyle rekabet halinde olan bölgeselleşme vizyonlarıdır. Geleneksel olarak bölgede rekabet halinde olan Avrupa Birliği (AB) temelli ve Rusya temelli vizyonlara ek olarak son dönemde Çin temelli bir bölgeselleşme vizyonu da dahil olmuştur.

Bu sistemik etkinin yanı sıra daha alt düzeylerde birden fazla ekonomik-siyasal ve askeri faktör Karadeniz'de bölgeselleşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada bu nedenlerin/faktörlerin tespiti ve bunlar üzerine tartışma yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın temel kaynakları bölge üzerine yapılmış ikincil kaynaklar olarak sınıflandıracağımız çalışmalardır. Bu bağlamda bu sunum Karadeniz bölgeselciliği üzerine bir literatür değerlendirmesi olarak da değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Bölgeselleşme, Bölgeselcilik, Karadeniz'de Bölgeselcilik, Türk Dış Politikası

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası, Dünya'nın giderek artan oranda küreselleştiği ve bölgeselleştiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ve bölgeselleşme tartışması (Bhagwati, 1992, 1993) üzerinde kesin bir yargıya varmak mümkün olmasa da bu iki olgu arasında önemli bir nedensellik ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda küreselleşmenin ortaya çıkarttığı önemli bir gelişme olarak bölgesel ekonomik entegrasyon ve iş birliklerinin sayısında yaşanan artış gösterilebilir.

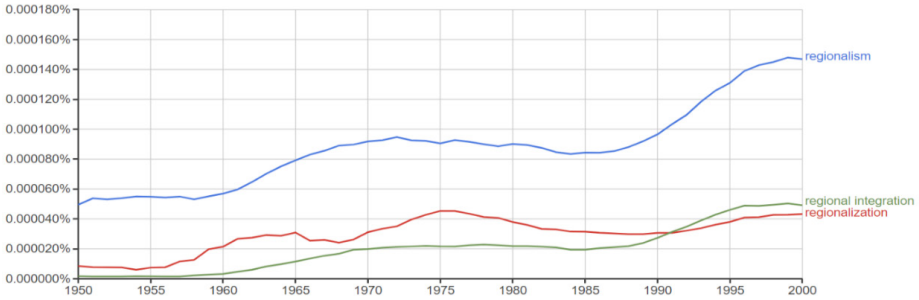
Şekil 1: Dünyada Bölgesel İş Birliği Yapıları

Kaynak: (Crawford & Fiorentino, 2005, p. 2)

Özellikle Soğuk Savaş sonrası bölgesel ticaret antlaşmalarında oldukça ciddi artış olduğu gözlenmektedir. Bu bölgesel ticaret antlaşmalarının bir kısmı tek taraflı olmakla birlikte önemli bir kısmı da belirli bir bölgesel örgüt/entegrasyon şeması çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki şekilde (Şekil 1) dünyanın nasıl giderek daha fazla oranda bölgeselleştiği görülebilir. Hiç kuşkusuz ülkelerin diğer ülkelerden daha fazla oranda belirli coğrafyayı paylaştığı ülkelerle ticari, siyasi ve kültürel birtakım ilişkiler geliştirmesinde şaşılacak bir durum yoktur. Fakat bilimsel bir açıklama gerektiren ise bu iş birliklerinin giderek artan oranda formel ya-

pılar, rejimler, kurumlar ve bölgesel örgütler etrafında yapılmasıdır (Coleman & Underhill, 1998). Bu formel yapıların, kurumların ve örgütlerin ortaya çıkış nedenleri, kurumsal yapıları ve ürettikleri etki bakımından birbirlerinden son derece farklılaştıkları görülmektedir. Bu farklılıkları teorik ve pratik düzeyde inceleyen bölgeselcilik çalışmaları günümüzde Uluslararası ilişkiler, Ekonomi, Finans, Uluslararası Ticaret, Hukuk gibi çok sayıda farklı disiplinin bir kesişim noktasında bulunmaktadır. Bu anlamıyla da bölgeselleşme, pratik bir gerçeklikten çok bu pratik gerçekliği çalışan alan ya da alt disiplini ifade etmektedir.

Avrupa Birliği'nin tarihsel süreç içinde fonksiyonel bir iş birliğinden önce ekonomik birliğe, ardından ortak pazara ve sonrasında bir ortak para birimine geçişi, her aşamada daha fazla sayıda ülke arasında (genişleme) daha fazla alanda (derinleşme) entegrasyona ulaşılması bölgeselcilik ile ilgili alanda yapılan çalışmaların büyük bir kısmını, AB'yi merkeze alarak araştırma yapmaya itmiştir. Fakat özellikle son on yıllarda ciddi oranda Avrupa dışı bölgeselleşme yine Batı-dışı teoriler ışığı altında çalışılmaya başlanmıştır (Acharya, 2012). Bu çerçevede bir çalışma alanı olarak bölgeselcilik ile ilgili bilimsel çalışmaların sayısı da bu gelişmeye paralel olarak hızlı bir şekilde artmıştır. Aşağıdaki şekilde (Şekil 2), GoogleNgram kullanılarak elde edilen veriden de görüleceği üzere alandaki çalışmalar 1950'lerden bu yana sürekli olarak artmakta ve bu artış özellikle 1990'lardan itibaren oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir.

Şekil 2: Google-Ngram Arama Sonucu

1950'lerle birlikte Bölgeselcilik literatürü içerisindeki gelişmeler genel olarak eski-yeni-karşılaştırmalı (Old-new-comparative) bölgeselcilik adıyla anılan farklı dalgalar şeklinde sınıflandırılmaktadır (Acharya, 2012, 2014; Baier, Bergstrand, & Egger, 2007; Börzel, 2015; Börzel & Risse, 2016; Coleman & Underhill, 1998; Hettne & Söderbaum, 2008; Söderbaum, 2015; Telo, 2007) Bu ağırlıklı olarak teorik tartışmaların bir sınıflandırılması gibi görünse de dünya politikasında yaşanan birtakım dönüşümleri de yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Bugün geldiğimiz noktada dünyanın hemen hemen her kıtasında yüzlerce bölgesel entegrasyon ve iş birlikleri, ticaretten çevre sorunlarına kadar oldukça fazla sayıda konuda fonksiyon üstlenmektedir (Acharya, 2017). Bu çerçevede de bölgeselcilik/bölgeselleşmenin bir akademik çalışma alanı olarak önemin arttığını tespit edebiliriz.

Literatürde var olan farklı tanımlamalara rağmen, bölgeselcilik devletler eliyle yürütülen ve belirli bir kurumsallaşmaya ulaşmış bölgesel entegrasyonlar ve bölgesel iş birliklerini belirtmek üzere kullanılmaktadır. Bu türden bölgeselleşme pratiklerinin sayısının ve etkinliğinin artması Uluslararası İlişkiler açısından bu tür örgütler çerçevesinde gerçekleşen ilişkilerin çalışılmasında dört temel düzlemi gündeme getirmektedir:

- Belirli bir bölge içerisindeki ilişkilerin çalışılması (intra-regionalism);
- Bölgeden bölgeye ve bölgeler arası formel ilişkilerin çalışılması (inter-regionalism);
- Bölgeden bölgeye bölgeler arası/ötesi enformel ilişkilerin çalışılması (trans-regionalism);
- Bölgelerin üçüncü ülkelerle geliştirdikleri ilişkilerin çalışılması (hybrid inter-trans regionalism).

Bölgeselcilik alanında en yaygın olan çalışma konusu belirli bir bölge içerisindeki ilişkilerin, bölgenin ortaya çıkışındaki temel dinamiklerin ve bölgesel entegrasyon ve iş birliğinin üye ülkeler için ne türden kazançlar sağladığının çalışılması şeklinde olmuştur. Bu türden çalışmalar içerisinde son yıllarda Avrupa odaklı bölgeselcilik çalışmalarından, Av-

rupa dışı bölgelerin de farklı kapsam ve yöntemler içerisinde çalışıldığı yeni bir bölgeselcilik çalışma alanına geçilmiş, farklı bölgesel örgütler ve bölgeselleşme pratikleri bu alanın içerisinde yer almaya başlamıştır. Bölgeselcilik çalışmaları; bölgeselleşmenin dinamikleri, nedenleri, ekonomik, politik ve sosyal sonuçları, bölgesel güvenlik, ticaret ve yönetim gibi konuların ve bölgesel örgütlerin küresel yönetim yapısı içerisindeki yeri ve önemi, küresel ısınma, göç, terörizm, uluslararası suçlarla mücadele gibi sorunların çözümünde bu yapıların rolleri gibi konu başlıklarının teorik ve pratik düzeyde çalışıldığı önemli bir alan haline dönüşmüştür. Bu çerçeveden bakıldığında bölgeselcilik, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Politik Ekonomi, İktisat, Uluslararası Finans gibi çok sayıda disiplinin çalışma alanına giren disiplinler arası bir konu başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karadeniz’de bölgeselleşme ise diğer bölgesel oluşum ve coğrafyalarla karşılaştırıldığında daha az ilgi çekmiş olmakla birlikte belirli şekil ve başlıklarla çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı da mevcut literatürün bir incelemesini sunmak ve bu çalışmalarda Karadeniz bölgeselciliğinin temel dinamiklerinin nasıl ele alındığını incelemektir.

Tablo 1: Karadeniz bölgeselciliği ile ilgili özet literatür

Yazarlar	Yayın Adı	Temel Sorunsal	Temel Bulgular
Michael Emerson	The EU’s New Black Sea Policy—What Kind of Regionalism is This?	AB’nin Karadeniz Sinerjisi politikası bölgeselciliğin hangi türü ile açıklanabilir?	Makalede 9 bölgeselcilik tipolojisi açıklanmış ve AB’nin teorideki çabalarının ‘dönüştürücü bölgeselcilik(transformative regionalism)’ olduğu belirtilmiştir. Fakat AB, Bulgaristan ve Romanya’nın 2007’de birliğe dahil olmasıyla Karadeniz’deki bölgeselcilik politikaları için önemli somut bir adım atmış olsa da bölge ülkelerle yeni üyelik anlaşmaları yapılamaması ve bölgenin Avrupalılaştırılamaması durumunda bu politikanın ‘compensatory regionalism’e dönüşme riski de ayrıca vurgulanmıştır.

Mukhtar Hajizada & Florent Marciacq	New regionalism in Europe's Black Sea Region: the EU, BSEC and changing practices of regionalism	AB'nin Daha Geniş Karadeniz Bölgesi'nde (WBSA) artan etkisi ile KEİ'nin ticari faaliyetler üzerindeki hakimiyeti nasıl şekillenmiştir? Bu ülkeler, ticaretlerinde KEİ'nin mi yoksa AB'nin mi etkisine tabidirler?	AB, komşuluk politikası, Doğu ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi gibi bölgeye yönelik girişimleri ile özellikle ticari faaliyetlerde önemli bir iş birliği potansiyeli yaratırken KEİ'nin bölgeselcilikteki hareket kabiliyeti ve bu ülkeler için birincil aktörlüğü sorgulanmaktadır.
Ruxandra Ivan	New Regionalism or No Regionalism? Emerging Regionalism in the Black Sea Area	1-) Karadeniz bir 'bölge' midir? ve Karadeniz'de yükselen bir bölgeselcilikten ne ölçüde söz edilebilir? 2-) Bölge ülkelerinin paylaştıkları ortak çıkarlar nelerdir? Ortak bir kimlikten söz edilebilir mi?	Karadeniz'de bölgeselleşmeden söz edilebilir fakat Kıyıdaş ülkelerin tarihsel düşmanlıkları, güvenlik kaygısıyla göreceli kazanımlara yönelik politikalar, Sovyetlerin yıkılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerin maruz kaldıkları baskılar ve tehditlerden kaynaklanan yapısal sorunlar iş birliğini ve bölgeselleşme sürecini engellemektedir. Bazı bölgeselcilik söylemlerinin temelinde Rusya'dan ziyade Batılı bir eğilim olsa da Batı'nın bu beklentileri karşılayamayacağı öngörülmektedir.
Panagiota Manoli	Black Sea Regionalism in Perspective	Bölgesel iş birliğini daha verimli hale getirmek için hangi politikalar izlenmeli? AB ve KEİ'nin buradaki rolü nedir?	Karadeniz bölgeselciliğini tarihsel bir perspektiften değerlendiren Manoli, iş birliği sürecindeki dinamiklerin üzerinde durmaktadır. Manoli'ye göre, Karadeniz bölgeselciliği, AB ve Rusya gibi iki baskın jeopolitik vizyona sahip aktör tarafından şekillendirildi. Ancak bu vizyonlar bölgesel iş birliğini henüz sağlayabilmiş değildir. Yazar, Karadeniz bölgesini katı bir coğrafi çağrışımdan ziyade bir iş birliği coğrafyası olarak değerlendirmektedir. KEİ ve diğer kurumların hükümet dışı paydaşlarla etkileşime açık olmalarını ve bölgede yaşanan çatışmalar ve istikrarsızlıktan dolayı güvenlik konularının tartışılabileceği bir Karadeniz Bölgesel Forumu (ASEAN Bölgesel Forumu gibi) kurulmasını önermektedir. Bunlarla birlikte AB ve diğer aktörlerin iş birliğini geliştirmek için yukarıdan aşağıya yeni kurumlar inşa etmek yerine, ekonomik, sosyal ve politik ön koşulları teşvik etmelerini önermektedir.

Panagiota Manoli	The Dynamics of Black Sea Subregionalism	Karadeniz'de yükselen kurumsallaşmış alt-bölgesel iş birliği sürecini etkileyen faktörler nelerdir?	Manoli, coğrafi yakınlık, tarihsel miraslar ve bölgesel karşılıklı bağımlılıkların kurumsallaşmış alt-bölgesel iş birliğinin şekillendirilmesinde bölge dışı güçlerle geldiği etkileşimin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, Karadeniz'deki kurumsallaşmış alt-bölgesel iş birliğinin gelişiminde AB'nin etkisine değinilmektedir.
Panagiota Manoli	Where is Black Sea regionalism heading?	Rusya-Gürcistan, Rusya-Ukrayna, Azerbaycan- Ermenistan ve AB- Rusya arasında yaşanan gerilimlerin ardından Karadeniz bölgeselciliği nereye gidiyor?	Siyasi ve askeri gerilimler bölgede istikrarsız ve belirsiz bir geleceğe işaret etmektedir. Aynı zamanda yapısal sorunlar, iş birliğinin önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır.
Yannis Tsantoulis	Geopolitics, (sub) regionalism, discourse and a troubled 'power triangle' in the Black Sea	Sovyetlerin dağılmasının ardından Karadeniz'de ABD, AB ve Rusya arasındaki ilişkiler Karadeniz bölgeselciliğini nasıl etkilemiştir? Bu üç aktör arasındaki ilişki iş birliğini mi teşvik edecek, yoksa çıkmaz bir rekabete mi neden olacak?	Sovyetlerin dağılması ile Karadeniz Jeopolitiği yeniden tanımlanmış, bir 'bölge'ye dönüşme sürecine girmiş ve önemli bir alan olduğu ortaya çıkmıştır. Bu makale, jeopolitik, alt-bölgeselcilik ve söylem terimlerini bölgede hegemon olan güçler arasındaki etkileşim üzerinden incelemekte, Karadeniz'deki jeopolitik rekabet sarmalının 11 Eylül saldırılarıyla ivme kazandığını savunmakta ve bu tarihten 2008 krizine kadar olan bölgedeki ilişkileri ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca bölgede hakim olmaya çalışan üç aktör arasındaki ilişki hem iş birliğini engelleyen bir rekabete neden olmakta hem de iş birliğine açık bir politika izlemektedir. Yazara göre bu her iki senaryo da gelecekte makul görünmektedir.
Sergiu Celac and Panagiota Manoli	Towards a New Model of Comprehensive Regionalism in the Black Sea Area	KEİ'nin Karadeniz Bölgeselciliğindeki önemi ve bölgede AB ile olası iş birliklerinin KEİ'nin geleceğine etkileri nelerdir?	Bölgede iş birliğini arttırmak için kurulan KEİ, çeşitli sorun ve kısıtlamalardan dolayı gelişimini yavaş da olsa sürdürmektedir. Karadeniz'deki mevcut rekabet bölgenin iş birliği potansiyelinin tamamen açığa çıkmasını engelse de KEİ'nin, uluslararası ve bölgesel aktörlerle, özellikle de AB ile yapıcı ilişkiler geliştirmesi, Karadeniz bölgeselciliği için hayati önem taşımaktadır. KEİ ile AB arasında kurulabilecek bir ortaklık, Avrupa için Karadeniz Bölgeselciliğine yeni bir anlam kazandıracaktır.

Filippos Prodrou	In quest for governance: the failures of regionalism, a pan-European security architecture and 'bigemony' in Black Sea Politics	Karadeniz bölgeselcilğinde AB'nin Pan-Avrupa güvenlik inşa çabasını ve Türk-Rus ortak hegemonyasını göz önünde bulundurarak mevcut durum nasıl açıklanabilir?	Karadeniz'de entegrasyonun sağlanamaması ve rekabetin iş birliğini kısıtlaması bölgeselciliğin başarılı olmasını engellemiş, bölgede istikrarsız bir siyasi ortam yaratmıştır. Bölgede yaşanan ve yaşanması muhtemel yeni çatışmalar Doğu-Batı çatışmasını körtüklemekte ve Karadeniz bölgeselciliğine sınırlı bir başarı alanı bırakmaktadır. Yazar, ne Pan-Avrupa güvenlik mimarisinin zemininin oluştuğunu ne de bölgede potansiyel bir siyasi istikrar ve iş birliği sağlayabilecek bir Türk-Rus ortak hegemonyasının sağlanabildiğini vurgulamaktadır.
Sinem Akgül Açıkmışe	The EU's Black Sea Policies: Any Hopes for Success?	AB'nin Karadeniz'deki politikaları nelerdir ve bu politikalar neden başarısız oldu? Birliğin Karadeniz Bölgeselciliğindeki rolü nedir?	AB, Komşuluk politikası, Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi gibi politikaları ile bölgede bütünsel bir vizyon geliştirmiştir. Fakat AB, Karadeniz bölgeselciliğine yönelik bütünsel politikalarını desteklememiş ve başarısız olmuştur. Avrupa Parlamentosunun 2010 yılı Raporu da bölgeye yönelik bütüncül politikaların kağıt üzerinde bir girişim olarak kalmasının muhtemel olduğunu kanıtlar. Birlik, Bütünsel bir bölgeselcilik yerine dış politikada mikro bölgeselcilik ve iki taraflılık gibi eski politikalarıyla bölümlenmiş ve birbirine bağlı stratejiler izlemeye başlamışlardır.
Charalambos Tsardanidis	The BSEC: From New Regionalism to Inter-regionalism?	KEİ'nin yapısal değişimi, bölgedeki rolü ve AB ile bölgeler arası ilişkileri çerçevesinde KEİ yeni bölgeselcilikten bölgelerarası bir yapıya mı geçmektedir?	Yeni bölgeselcilik örneği olan KEİ ile birlikte geleneksel kıyıda ülkelerin oluşturduğu bir bölgeselcilik anlayışından bölgeye kıyası olmayan ülkelerin de dahil olduğu, tek aktörün devlet olduğu geleneksel bölgeselcilikten çok sayıda kurum, seçkinler ve örgütlerin de eklemlendiği, diğer örgütlerle iş birliğine yakın yeni bir yapı inşa edilmiştir. AB, Karadeniz'e yönelik politikaları ile bölgede etkin olmaya çalışsa da KEİ ile ilişkileri derinleştirme ve genişletme konusunda pek istekli değildir. KEİ, hala bölgede siyasi istikrarı ve ekonomik gelişimi, iş birliğini teşvik edebilecek en önemli aktördür. AB ile ilişkilerin geliştirilmesi ve entegrasyonun sağlanması çoğu KEİ üyesi ülkenin beklentisi olmaya devam etmektedir. Bu da KEİ'nin bölgelerarası bir politikayı önemseydiğini gösterir.

Ekaterina Turkina	Sub-national Governance Structures in the Northern Dimension and the Black Sea Synergy: Perspectives for European Regionalism	AB'nin Komşuluk Politikası kapsamındaki Kuzey Boyutu ve Karadeniz Sinerjisi ile bölgede alt-ulusal yönetim yapıları üzerindeki etkileri nelerdir?	AB'nin komşu ülkelerin yerel yönetim yapılarına katılımının etkilerini analiz eden bir çalışmadır. AB, Kuzey Boyutu ve Karadeniz Sinerjisi ile bölge ülkelerin karar alma mekanizmalarını etkilemektedir. Karadeniz'de iş birliği ağlarını analiz eden yazar, demokratik kaygıların olmadığı, yerel yönetim yapılarının merkezileştiği bölgelerde demokratikleşme süreçlerinin yavaş ve verimsiz olacağını vurgulamıştır. Bunun aksine yerel yönetimin adem-i merkeziyetçi ve uyumlu, yatay etkileşimin olduğu ve demokratik kaygıların az da olsa hissedildiği bölgelerde demokratikleşme süreçlerinin, bölgesel iş birliği ağlarının verimli ve katılımcı olacağı sonucuna varmıştır.
Mario Telò	European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era	AB'nin bir bölgesel örgüt modeli olarak mevcut rolü nedir ve gelecekteki rolü ne olacak? Bölgeselciliğin gelecekte uluslararası sistem içerisindeki rolü ne olacak?	Kitap, yeni bölgeselcilik için teorik bir çerçeve sunarken, ayrıca bölgesel örgütlerin (AB, MERCOSUR, NAFTA, ASEAN ve Afrika Bölgeselciliği) karşılaştırmalı bir analizini sunmakta, Küreselleşme ve bölgeselleşmeye AB bakışıyla yaklaşmaktadır. Yazarlar, bölgesel örgütlerin gelişimlerini içsel ve dışsal faktörler aracılığıyla açıklamakta ve küresel yönetim üzerindeki mevcut ve potansiyel etkilerini incelemektedirler. AB, modern ekonomik bölgeselcilik ve siyasi iş birlikleri konusunda bölgesel örgütlere bir model ve deney olması açısından ilkindir. AB, ekonomik bir yapı olarak kurulmuş, günümüzde üyeleri özellikle dış politika üzerindeki egemenliklerini birliğe devrettikçe yeni bir siyasi yapıya dönüşmektedir. Birliğin kendi yapısındaki bu belirsizlik gelecekteki bölgeselcilik rolünü de karmaşıktırmaktadır. Yine de AB, uluslararası sistemi belirleyici bir aktör olarak yerini koruyacaktır. Soğuk savaş sonrası artan bölgeselciliğin çağdaş uluslararası sistemin kalıcı bir özelliği haline geldiğini ve istikrarsız dünyaya bir dereceye kadar teorik bir düzen sağladığını savunmaktadırlar. Bölgeselciliğin uluslararası sistemdeki kalıcılığı/geleceği konusunda şüphe olmadığı sonucuna varmaktadırlar.

KARADENİZ'DE BÖLGESELÇİLİK

Karadeniz bölgesini tanımlamak için kullanılan coğrafi mercekler, bölgeyi kendine has bir bölge olarak tanımlayan kişiye ve zamana bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Fakat genel olarak yukarıda özetlenen literatür incelendiğinde, iki temel tanımsal yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi sadece Karadeniz kıyı devletlerini içeren kısıtlayıcı bir bölge tanımıdır. Tarihsel olarak Karadeniz, kıyıdaş ülkelerin etkileşim alanı olarak şekillenmiş ve ortak bir kültürel ve sosyolojik havza ortaya çıkartmıştır. Fakat bunun ötesinde, Karadeniz'i kendine özgü bir bölge olarak anlama girişimleri çok fazla değildir (King, 2004). Diğeri ise bölgeyi daha geniş bir çerçeveden inşa eden ve Karadeniz sınırlarını kıyıdaşlıktan farklı olarak tanımlayan yaklaşımdır (Manoli, 2011). Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİ) ikinci tipteki bölge tanımına eş düşen bir yapıdır. Haziran 1992'de on bir devlet tarafından kurulan KEİ, 2004 yılında Sırbistan ve Karadağ katılımıyla ilk genişlemesini yaşamıştır. Bugün Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna, Sırbistan ve Karadağ KEİ'nin üyesidir.

Bölgeselcilik dinamikleri açısından bakıldığında Karadeniz önemli avantajlara sahip bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz bölgesinin önemli bir rekabet avantajı hiç kuşkusuz jeo-stratejik konumudur. Bölge Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya arasında doğal bir köprüyü temsil etmektedir. Enerji, ulaşım, turizm ve iletişim gibi sektörler boyunca, bölge üretim ve yatırım için oldukça caziptir. Bunun yanı sıra büyük bir pazara erişim sunan oldukça önemli bir alan olan Karadeniz bölgesi enerji kaynakları bakımından da oldukça zengin bir alandır. Bütün bu avantajlarına rağmen, Karadeniz'de bölgeselciliği engelleyici üç temel unsur tespit edilebilir:

1. Ekonomik ve ticari yapı,
2. Siyasal-jeopolitik sorunlar,
3. Bölgeler arası rekabet ve örtüşen bölgeselcilik.

1. Ekonomik ve Ticari Yapı

Soğuk Savaşın bitişinden bu yana, Avrupa'nın doğusunun kavramsal ve coğrafi haritası önemli ölçüde değişti. Bazı eski Komünist devletler NATO üyesi oldular ve önemli bir kısmı Avrupa Birliği'ne katıldı. Yeni bölgeler ve alt bölgeler tanımlamak için bir dizi yeni çaba da dahil olmak üzere yeni bir uluslararası ilişkilerin ortaya çıktığını ve yeni uluslararası ilişkilerin hala tam anlamıyla oluşmadığını da söyleyebiliriz. Fakat spesifik olarak Karadeniz'de bölgeselleşme denildiğinde yukarıda da belirtildiği üzere ilk akla gelen örgüt Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütüdür. Nitekim, KEİ kimliği diplomatik bir konferans modelinden bir uluslararası tüzel kişiliğe sahip tam teşekküllü bölgesel ekonomik bir organizasyona dönüşmüştür (Al & Mehmetcik, 2017). Başlangıçta, KEİ saf ekonomik sorunların ötesine geçmesine rağmen bir ticaret kolaylaştırma aracı olarak tasarlanmış ve organları bu amaçla kurulmuştur. Fakat KEİ'nin bu anlamda tam başarılı olduğu söylenemez. Zira bölgeselleşme sürecini ilk elde ekonomik faaliyetlerin bölgeselleştirilmesi olarak değerlendirdiğimizde, KEİ'nin üyeleri arasında bölge içi ticaretin diğer bölge dışı ülkelerle yapılan ticarete kıyasla oldukça sınırlı olduğu tespit edilebilir. Al ve Mehmetcik'in 2017 yılı çalışmasına göre örneğin KEİ'den KEİ üyeleri arasında yapılan ticaret on yılda ortalama olarak 1.5 kattan biraz fazla büyümüştür (Al & Mehmetcik, 2017). KEİ içi ticaretin önemli bir kısmı Türkiye ve Rusya ile yapılan ve bu iki ülkenin birbirleriyle yaptıkları ticaret oluşturmaktadır. Bu iki ülkeyi dışarıda bıraktığımızda ticaret miktarı önemli ölçüde düşmektedir. Güncel rakamlar incelendiğinde bu verinin değişmediği gözlenmektedir. Fakat KEİ'den AB'ye ve KEİ'den Çin'e yapılan ticaret ise önemli ölçüde artmıştır. Bu temel veriden yapılabilecek en önemli çıkarım ise ekonomik olarak KEİ ülkeleri için AB ve Çin, KEİ üyelerine oranla daha önemli bir partnerdir.

Ticaret konusunda özet olarak söylemek gerekirse, Karadeniz bölgesindeki ülkeler, coğrafi yakınlık ve dış ticarete bağımlılık seviyelerine rağmen komşularıyla büyük ölçüde bütünleşmemiş ve bölgedeki birçok ülke için tedarik zincirleri bölgeyi komşu ülkeler yerine büyük ölçüde başta Avrupa ve Asya olmak üzere dış dünyaya bağlamıştır. Yani KEİ

bağlamında ticaret mevcut haliyle bölgeselleşmeyi destekleyici bir unsur işlevi görmekten ziyade birbiriyle rekabet eden bölgesel vizyonlar aracılığıyla bölgeselleşmeyi engelleyici/sınırlandırıcı bir rol oynamaktadır.

2. Siyasal-jeopolitik Sorunlar

Ticaret esasında diğer sorunlara göre daha kolay aşılabilir yapısal bir sorundur. AB örneğinde olduğu gibi sistemli ve düzenli entegrasyon ve ticaret uyumlaştırma politikaları ile ticaretin yönü değiştirilebilir ve miktarı artırılabilir. Karadeniz’de bölgeselleşmenin en önemli sorunu siyasal ve askeri sorunlardır. Bölgenin geniş sosyo-ekonomik potansiyeli, siyasi iş birliğinin ve bölgesel bir kimliğin oluşmasını engelleyen birkaç donmuş çatışma ile büyük ölçüde sınırlandırılmış durumdadır. Bölgesel düşmanlıklar, sınır sorunları ve çeşitli sıcak ve donmuş ikili çatışmaların üstesinden gelinmeden bölgeye özgü bir bölgeselleşmenin sağlanması mümkün değildir. Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ gibi etnik çatışmaların yanı sıra Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ve Donetsk ve Luhansk bölgelerinde şiddet olayları, Karadeniz havzasını büyüyen bir düşmanlık ve istikrarsızlık alanına dönüştürmüş durumdadır. Sınırlar üzerindeki tarihsel gerginlikler, özerklik ve öz yönetim, rakip jeopolitik çıkarlar, devletler arasında büyük ayrışma ve ortak vizyonun olmayışı, karşılıklı anlayış ve güven eksikliği gibi siyasal ve jeopolitik nedenler bölgeselleşme üzerinde ticaretten çok daha fazla ve kalıcı etki bırakmaktadır (Zhelev, 2020).

3. Bölgeler arası rekabet ve örtüşen bölgeselcilik

Karadeniz’e kıyıdaş altı ülke -Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Gürcistan ve Türkiye- farklı ekonomik ve siyasi gelişme düzeylerindedir. Bu altı ülke arasında üç NATO üyesi, bir eski süper güç, AB üyesi iki ülke ve komşusu ile sınırları konusunda derin anlaşmazlıkları bulunan ve aktif çatışma içerisinde ülkeler bulunuyor. Karadeniz bölgesini kıyıdaşlık faktöründen ötede tanımlayıp, KEİ’yi ele aldığımızda da aslında oldukça karmaşık bir siyasal-ekonomik tablo ile karşılaşmaktadır. Bu siyasi yapı içerisinde AB, Karadeniz bölgeciliğinde her zaman belirleyici bir faktör olmuştur. 1 Ocak 2007’de, Bulgaristan ve Romanya’nın katılımlarıyla, AB resmi olarak Karadeniz’e girmiştir. O zamana kadar

AB kurumları Karadeniz'e olan herhangi bir ilgisini ifade etme konusunda çok çekingen bir tavır sergilemiştir (Emerson, 2008). Fakat Soğuk Savaş sonrası süreçte ve özellikle 2010 yılında AB'nin son genişleme dalgası ve NATO'nun genişleme politikalarıyla birlikte okunduğunda Karadeniz'in Batı müttefikleri için önemli bir jeopolitik alan haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün gelinen noktada AB'nin kendi kurumları ticaret müzakerelerini tekeline alarak AB veya Gümrük Birliği'ne katılan çevre ülkelerin dış bölge ortaklarıyla bağımsız ticaret politikaları izlemesini engellemektedir. Ayrıca Karadeniz ülkelerinin çoğunluğu genellikle bölge içi iş birliğini Avrupa ekonomik entegrasyonundan daha az avantajlı olarak algılamıştır. Bölgesel entegrasyonun devamı için en olası forum olan KEİ bile, Avrupa entegrasyonuna bölgedeki diğer alt bölgesel oluşumlara kıyasla öncelik vermektedir.

Oldukça güçlü bir şekilde var olan bu AB vizyonuna karşı, Karadeniz'de tarihsel olarak var olan bir Rus vizyonu bulunmaktadır. Her ne kadar Soğuk Savaşın Sovyetlerin aleyhine neticelenmesiyle birlikte cazibesini ve etki gücünü kaybetmiş olsa da Karadeniz'deki en önemli oyuncu hala Rusya'dır. Rusya'nın Karadeniz'e yaklaşımı çok taraflılıktan ziyade ikili ilişkileri önceleyen bir anlayıştadır. Avrupa'nın büyük güçleriyle rekabetin asırlık tarihi ve Rusya'nın Türkiye ile uzun süren jeopolitik rekabeti ülkenin bölge içindeki bu tutumunun tarihsel dinamikleri olarak ele alınabilir. Günümüz hedefleri arasında Kırım veya Rus sınırları için NATO'dan gelen her türlü tehdidin önlenmesi ve Karadeniz boyunca NATO ittifak üyeleri arasındaki çatlakları körüklemeye çalışarak baltalamak ve Ukrayna ve Gürcistan'ın ittifaka katılmasını engellemek Rusya'nın son dönem politika önceliklerindedir (Stronski, 2021). Karadeniz bölgeselleşmesini de Rus mercекlerinden bu politikalar çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Bu politika çerçevesi içerisinde çok taraflılık, entegrasyon tipi yapıların rolü ve etkisi oldukça sınırlıdır. Ayrıca Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi farklı bölgesel projelerinin de Rusya için KEİ'den daha önce geldiğine dikkat etmek gerekmektedir.

Birbirleriyle rekabet eden AB ve Rus bölgesel vizyonlarına ek olarak Çin, Kuşak ve Yol Girişimi ile Karadeniz bölgesinde son dönemlerde daha büyük bir rol oynamaya çalışmaktadır. Çin, malları için yeni pazarlar sağlama ve altyapı projelerine yatırım yapma umuduyla kıyıdaş devletlerle önemli ilişkiler geliştirmekte ve bölgede siyasal ve ekonomik etkisini hızla genişletmektedir. Çin için bölge Kuşak ve Yol girişimi bağlamında hayati önemde bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel endişe ise, Çin'in Rus veya Avrupa çıkarları için hayati önem taşıyan bir bölgede siyasi ve diplomatik nüfuzunu artırması ve bunun olası sonuçlarıdır (O'Hanlon et al., 2020). Kısaca, Karadeniz bölgeciliği son yirmi yılda şekillenmiştir ve sürekli olarak iki baskın jeopolitik ağırlık merkezi olarak Brüksel ve Moskova arasında kalmıştır. Son yıllarda Pekin farklı bir ağırlık merkezi olarak Karadeniz'de ortaya çıkmaktadır. Birbiriyle farklı seviyeler ve şekillerde rekabet eden bu üç vizyon ve bu üç vizyonla uyumlaşan farklı alt bölgesel örgütlerin yarattığı örtüşen bölgeselcilik, Karadeniz'de bölgeselleşmenin önündeki önemli engellerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ OLARAK

Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya arasında doğal bir köprüyü temsil eden Karadeniz bölgesinin önemli bir rekabet avantajı jeo-stratejik konumudur. Fakat bu avantaj siyasi-ekonomik ve kültürel anlamda farklı aktörlerin derin rekabetine yol açtığı için bir dezavantaja dönüşmektedir. Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana Karadeniz'de bölgeselleşme iki kanallı bir yol takip etmektedir (Tsantoulis, 2009). Bir yandan, yavaş yavaş da olsa kıyıdaş devletler ve devlet dışı aktörlerin etkileşimi yoluyla bir bölgesel algı ve bölgesel örgüt (KEİ) oluşmuştur. Bir bölge inşa sürecinin yanı sıra, kendisini ticari ve ekonomik yapılanmalarda da ortaya koyan bölgesel vizyonlar arası artan düşmanlık ile karakterize edebileceğimiz yeni bir jeopolitik rekabet sarmalı bölgeyi derinden sarsmaktadır. İş birliği çabalarında en yıkıcı faktör olarak ortaya çıkan güvenlik ikilemi, Karadeniz'de komşular arası ilişkilerde baskın olarak gözlemlenebilecek bir olgudur. AB ve NATO da dahil olmak üzere alt bölgesel örgütler ve uluslararası kuruluşların politikalarında Karadeniz'e özgü politikaların

mutlak eksikliği bölgesel iş birliği çabalarını baltalamakta ve doğal gelişimlerine engel olmaktadır. Komşular, bir bölge inşa ederken son derece önemlidir. En büyük ve en etkili kıyıdaş ülke olan Rusya, AB ile ortak mahallesinde çok taraflılığı veya bölgeselciliği beslemeyi istemektedir ve temel siyasi tercihi iki taraflı ilişkiler üzerinden komşuluk ilişkilerini sürdürmektir. Sınırlar üzerindeki tarihsel gerginlikler, özerklik ve öz yönetim, rakip jeopolitik çıkarlar, diğer devletler arasında büyük ayrışmalara neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acharya, A. (2012). Comparative Regionalism: A Field Whose Time has Come? *The International Spectator*, 47(1), 3–15. <https://doi.org/10.1080/03932729.2012.655004>
- Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies. *International Studies Quarterly*, 58(4), 647–659. <https://doi.org/10.1111/isqu.12171>
- Acharya, A. (2017). *Global Governance in a Multiplex World* (SSRN Scholarly Paper No. ID 2987838). Rochester, NY: Social Science Research Network. Retrieved from Social Science Research Network website: <https://papers.ssrn.com/abstract=2987838>
- Al, A., & Mehmetcik, H. (2017). Economic Regionalization and Black Sea in a Comparative Perspective. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı Nisan 2017), 33–45. <https://doi.org/10.14782/sbd.201.54>
- Baier, S. L., Bergstrand, J. H., & Egger, P. (2007). The New Regionalism: Causes and consequences, Abstract. *Economie Internationale*, (109), 9–29.
- Bhagwati, J. (1992). Regionalism versus Multilateralism. *The World Economy*, 15(5), 535–556. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.1992.tb00536.x>
- Bhagwati, J. (1993). Regionalism and multilateralism: An overview. *New Dimensions in Regional Integration*, 22, 51.
- Börzel, T. A. (2015). *Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration, and Governance*. Retrieved from <http://aei.pitt.edu/78876/>
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2016). *The Oxford handbook of comparative regionalism*. Oxford University Press.
- Coleman, W. D., & Underhill, G. D. (Eds.). (1998). *Regionalism and Global Economic Integration: Europe, Asia and the Americas* (1 edition). London ; New York: Routledge.
- Crawford, J.-A., & Fiorentino, R. V. (2005). *The changing landscape of regional trade agreements*. Geneva, Switzerland: World Trade Organization.
- Emerson, M. (2008). The EU's New Black Sea Policy—What Kind of Regionalism is This? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1337499>

- Hettne, B., & Söderbaum, F. (2008). The future of regionalism. *Regionalisation and Global Governance: The Taming of Globalisation*, 61–80.
- King, C. (2004). Is the Black Sea a Region? In *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*. Routledge.
- Manoli, P. (2011). *Black Sea Regionalism in Perspective* (No. 2). Istanbul: Center For International and European Studies. Retrieved from Center For International and European Studies website: https://khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/NeighbourhoodPolicyPaper%2802%29%281%29_1.pdf
- O'Hanlon, M., Safranchuck, I., Denisov, I., Charaia, V., Lashkhi, M., Blanchard, J. M., ... Atli, A. (2020). *A Sea Change: China's Role in the Black Sea*. Washington D.C.: The Middle East Institute. Retrieved from The Middle East Institute website: <https://mei.edu/sites/default/files/2020-11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role%20in%20the%20Black%20Sea.pdf>
- Söderbaum, F. (2015). *Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Development of the Field*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2687942
- Stronski, P. (2021, May 20). What Is Russia Doing in the Black Sea? Retrieved 13 September 2021, from Carnegie Endowment for International Peace website: <https://carnegieendowment.org/2021/05/20/what-is-russia-doing-in-black-sea-pub-84549>
- Telo, M. (2007). *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-hegemonic Era* (2Rev Ed edition). Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate.
- Tsantoulis, Y. (2009). Geopolitics, (sub)regionalism, discourse and a troubled 'power triangle' in the Black Sea. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9(3), 243–258. <https://doi.org/10.1080/14683850902934168>
- Zhelev, P. (2020, September 27). Challenges of economic integration in the Black Sea. Retrieved 12 September 2021, from Middle East Institute website: <https://www.mei.edu/publications/challenges-economic-integration-black-sea>

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE AFGANİSTAN'IN STRATEJİK KONUMU

STRATEGIC POSITION OF AFGHANISTAN IN TURKISH-RUSSIAN RELATIONS

Abdulkarim AZIZI

Özet

Makalenin amacı, “Türkiye ve Rusya ilişkilerinde Afganistanın Stratejik konumu” olan bu konuyu araştırmaktır. Bu çalışmada önce Türk-Rus ilişkileri “ Politik, Ekonomik, Güvenlik, Teknik, Askeri, Kültürel ve Sosyal işbirliği” olan konuları ele aldıktan sonra Türkiyenin Afganistan politikasına değinmektedir. Ardından bu politikada Rusya faktörünü değerlendirecektir. En son Afganistan açısından Türk-Rus ilişkilerini ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Afganista Stratejik, Politik, Ekonomik, Güvenlik

Abstract

The article explores this issue, which is” the strategic position of Afghanistan in the relations between Turkey and Russia.” In this study, the Turkish-Russian relations are “ political, economic, security, technical, military, cultural and social cooperation”. Then Russia will evaluate the factor in this policy. Most recently, the Turkish-Russian relations in Afghanistan will be discussed.

Keywords: Turkey, Russia, Afghanistan, Strategic, Political, Economic, Security

GİRİŞ

Dünyanın en büyük 8'nci ekonomisi olan Rusya, dünyanın en büyük ham enerji kaynaklarına sahiptir; gaz da dahil olmak üzere, dünyanın en büyük petrol üreticisi ve dünyanın en büyük ülkesidir ve tarih boyunca dünyanın en güçlü ülkelerinden biri olarak dünya ve çevresindeki bölgede her zaman etkin bir rol oynamaya çalışmıştır.

NATO üyesi tek Müslüman ülke olan Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olan Türkiye, dünyanın en hassas bölgelerinden birinde yer alması nedeniyle Asya ve Avrupa'da özel bir stratejik coğrafi konuma sahip bir ülkedir. İstanbul ve Çanakkale olmak üzere iki stratejik boğaza sahip olması, mallar için en önemli transit geçiş yollarından biridir.

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihi, iki işbirliği ve çatışma modeli şeklinde anlaşılabilir bir eğilim göstermektedir. Soğuk Savaş ve 1990'larda onlarca yıl süren çatışmalardan sonra, Rusya ve Türkiye, 2000'li yılların başından bu yana siyasi ve ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde geliştirdi ve bu yakınlık, 2010 yılında iki ülkenin liderleri tarafından Deklarasyonun yani Stratejik Ortaklık (strategic partnership) yayınlanmasına yol açtı.

2021'den sonra, özellikle Afganistan'ın Taliban'ın eline geçmesinden sonra, Türkiye'nin Afganistan'daki temel politika önceliği, aşırılık yanlısı grupların faaliyetlerinin genişlemesine ilişkin bazı endişelere bağlı olarak ülkedeki istikrardır. On yılın son yarısında bu ülke, aşırıcılık ve Suriye'den ve dünyanın dört bir yanından milyonlarca mülteci ve göçmen işçinin akını tehdidi altındaki "İslam Devleti" olarak bilinen IŞİD grubunun önemli terör saldırılarına maruz kaldı. Sınırların görece açık olduğu dönemde birden fazla ülke ile savaşa girdi.

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Tarihsel ilişkileri daima gergin ve soğuk olan Türkiye ve Rusya, 1990'ların başında Sovyetler Birliğinin çökmesiyle bu ilişki gelişmeye başladı. Askeri ve güvenlik açısından farklı endişeler olsa da ekonomik ve ticari alanlarda daha sıcak bir ilişki hüküm sürmektedir. Bu yakınlık 2010 yılın-

da iki ülke arasında stratejik ortaklığa¹ neden olmuştur (VALİ, 2016, 87). Şu anda, iki ülke ekonomik teşvikleri çatışmadan çok öncelik vermektedirler. Özellikle Türkiye'nin ithalatçı ve Rusya'nın önemli ihracatçı olduğu enerji alanında. Türkiye'nin doğalgaz ithalatının% 65'i, petrol ithalatının% 20'si Rusya'dan yapıldığı için enerji, iki ülke arasındaki ilişkilerde çok önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca Rusya, Türkiye'nin turizm, iletişim teknolojisi ve enerji sektörlerine de büyük yatırımlar yapması söz konusu olmuştur. Bu ilişkiler her ne kadar AKP'nin iktidara gelmeden önce düzeleceğine dair işaretler olsa da, Erdoğan'ın iktidara gelmesi ile başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin önümüzdeki birkaç yıl içinde Rusya'nın en önemli yeni dış politika ortaklarından biri olması beklenmektedir (JAHANGIR, ZEINAB, 2012, 60). Türkiye ve Rusya'nın birbirleriyle ilişkilerine ilişkin tarihsel arka planı ve görüşleri göz önüne alındığında, iki ülke arasındaki ilişkilerde çeşitli faktörlerin etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Bu faktörleri şöyle sıralayabiliriz: Yönetici seçkinler ve devlet bürokrasisi, Bölgesel işbirliği, Uluslararası veya Batı acentesi ve Enerji.

Siyasi ve Güvenlik İşbirliği

Rusya ve Türkiye ikili ilişkileri yaklaşık beş asırdan fazla bir ilikiyi dayanmaktadır. Rusya İmparatorluğu'nun İstanbul Büyükelçiliği 1701 yılında açıldı. Ve Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler 2 Haziran'da kuruldu. Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler, geniş hukuki-sözleşme konularına dayanmaktadır. İkili ilişkilerin çeşitli alanlarında etkileşim temelinde 60'tan fazla geçerli belge bulunmaktadır. Son yıllarda iki ülke arasında çeşitli düzeylerde siyasi ilişkiler kurulmuştur (Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, 2009). Putin, 6 Ağustos 2009'da Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirerek, iki taraf arasında ekonomi ve enerji, bilim ve kültür alanlarında 12 mutabakat zaptı ve Türk ve Rus şirketleri arasında bir dizi belge imzaladı. Erdoğan 13 Ocak 2010'da Rusya'ya da bir çalışma ziyareti gerçekleştirdi ve bu sırada ekonomi ve enerji konularıyla ilgili ilişkilerin çoğu tartışıldı. Rusya Devlet Başkanı'nın Ankara'daki toplantısında, iki ülke arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Kon-

1 Strategic Partnership

seyi adında yeni bir danışma mekanizması oluşturuldu ve iki ülke birbirini (Stratejik ortak) olarak adlandırıldı (JAHANGIR, ZEINAB, 2012, 63). Kafkasya'daki Ağustos 2008 savaşının hemen ardından Türkiye, Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. O dönemde Türkiye, güvenlik ve işbirliği için bir çerçeve önerdi, bu da Güney Kafkasya sorunlarının ABD müdahalesi olmadan bölgesel güçler tarafından çözülmesi gerektiği anlamına geliyordu. Ayrıca Moskova'nın Ermeni-Türk anlaşmazlığını çözmek için, Ankara, Rusya'nın Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki çıkarlarının ilerlemesine yardımcı olmak karşılığında, Erivan'daki tüm nüfuzunu kullanması kabul edildi. Türkiye, hava sahasını Rus kargo askeri uçaklarına, Ermenistan topraklarındaki Rusya Federasyonu üslerine devretti.

Teknik ve Askeri İşbirliği

Türk-Rusya arasındaki teknik-askeri işbirliği, 1921'de imzalanan dostluk ve kardeşlik antlaşmasına dayanmaktadır. Ayrıca Türkiye, Rusya ile askeri-teknik işbirliğine başlayan ilk NATO üyesidir. 1992'de Rusya, Türkiye'ye 300 milyon dolarlık silah ve askeri teçhizat (MiG-17 helikopterleri, zırhlı personel taşıyıcıları, makineli tüfekler, roketatarlar, keskin nişancı tüfekleri) satmayı kabul etti.

Enerji, Rus-Türk İlişkilerinde En Etkili Faktör

Son yıllarda enerji denklemleri Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesinde olumlu bir rol oynamaktadır. Rusya, Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının üçte ikisini karşılar ve enerji Moskova'nın Ankara'ya ihracatının yüzde 76'sını karşılamaktadır. 1986'da Türkiye, Rusya'dan 25 yıllığına 6 milyar metreküp doğal gaz satın almak için sözleşme imzaladı. 1998 yılında 8 milyar metreküp doğal gaz alımı için benzer bir sözleşme imzalandı. Enerji alım ve satımına ilişkin ikili anlaşmalara ek olarak, iki ülkenin Rus enerjisini Türkiye üzerinden Avrupa'ya transfer etmek için birçok planı var. Çok taraflı enerji işbirliği, Rusya-Türkiye ilişkilerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu işbirlikleri çeşitli yönlerden incelenebilir: Doğal gaz, petrol ve petrol ürünleri gibi enerji taşıyıcılarının ticareti, Enerji birimlerinin inşası için sözleşme sözleşmeleri (ekipman ve hizmetlerin temini), Diğer ülkelerin enerji projelerinde Rus ve Türk şirketlerinin işbirliği (JAHANGIR, ZEI-

NAB, 2012, 65-66). Öte yandan iki ülkenin enerji alanındaki işbirliği sadece fosil yakıtlarla bitmiyor. Son yıllarda Moskova, Türkiye'ye nükleer reaktör satmaya ve tedarik etmeye hazır olduğunu duyurdu ve Türkiye onları memnuniyetle karşıladı.

Rusya'nın Enerji Stratejisi Ve Türkiye'nin Buradaki Konumu

Rusya, doğal gazın yüzde 33'ünden fazlası, ham petrolün yüzde 1'i, kömürün yüzde 20'si ve uranyumun yüzde 14'ü, dünya enerji kaynaklarının yaklaşık beşte birine sahip ve bu da onu çok ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Rusyanın enerji alanındaki stratejilerinden en önemlisi Avrupa pazarını genişletmektir ve bu bağlamda iki yaklaşımı takip etmektedir. Birinci, Enerji iletim yollarının güvenliğini ve geliştirilmesini sağlamak: her ne kadar avrupa NABUCCO (Türkmenistan, İran ve Azerbaycan) projesinden istifade etmekse de Rusya, Avrupa'nın çeşitlendirme politikasının yerine gaz nakil boru hatlarını çeşitlendirerek ve eski kıtaya gaz nakil yollarını çeşitlendirerek sağlamak istemektedir. İkincisi, Avrupanın başka herhangi bir kaynaktan enerji ihraç etme olasılığını ortadan kaldırmaktır. Bu nedele Türkiye, çeşitli nedenlerle Rusya için çok önemli bir rol oynamaktadır. Birincisi, Rusya Türkiye'yi enerjisinin Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarlarına aktarılmasında çok önemli bir koridor olarak görüyor ve iki ülke arasındaki mevcut boru hattını genişletmekle ilgilenir ve böylelikle Türkiye, Rusya'nın Avrupa'ya enerji aktarması için bir rota rolü oynamaktadır. Türkiye'nin enerji alanında Rusya için öneminin ikinci nedeni, Ankara'nın Hazar bölgesi ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya petrol ve gazı taşıyan boru hatlarının yapımını aksatmasıdır. Sonuç olarak Türkiye enerji transferi açısından Rusya için çok önemlidir (ATHARY, 2013, 13).

TÜRKİYE'NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI VE BU POLİTİKADA RUSYA FAKTÖRÜ

Politika özeti, ABD birliklerinin geri çekilmesinin doğası ve bunun ulusal ve bölgesel güvenlik üzerindeki etkisi konusundaki belirsizliğin ortasında, Türkiye'nin Afganistan ile ikili ilişkilerini yansıtıyor. Politika özeti, Ankara'nın doğu komşuluğundaki politika çıkarlarını ve izlediği

yolları vurgularken, Türkiye'nin Afgan barış sürecinde doğal bir arabulucu olarak kabul görmesine rağmen neden henüz net bir strateji ortaya koyamadığını ele alıyor. Ek olarak, yerinden edilme ve göçle ilgili ortak endişelere odaklanan bu politika özeti, Afganistan ve Avrupa Birliği arasında daha fazla işbirliği potansiyelini incelemektedir.

Afganistan'ın uzun süredir müttefiki olan ve Afganistan'daki NATO misyonu çerçevesinde faaliyet gösteren yedinci en büyük ülke olan Türkiye, Afganistan'a çeşitli şekillerde önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'nin Afganistan ile derin kültürel ve dilsel bağları var, çünkü nüfusunun önemli bir yüzdesi etnik olarak Türk'tür. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kabil'in Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleme kararı, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Halen 1 Mart'ı Türkiye-Afganistan Dostluk Günü olarak kutlamaktadırlar. 1930'larda Ankara, kalkınma uzmanları göndererek ve Afgan askerlerini eğiterek Afganistan'ın modernizasyon çabalarını destekledi. Türkiye, 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline aktif olarak karşı çıktı ve 1990'lardaki iç savaş sırasında kuzey ittifakı Özellikle Ulusal Hareket Partisi, Afganistan'da Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinin ardından Türkiye'ye kaçan Özbek etnik lideri Abdul Rashid Dostum'u destekledi. Kasım 2001'de Türkiye, Afganistan'da ABD liderliğindeki askeri harekate katılan ilk Müslüman ülke oldu ve Kabil'in eğitim, danışma ve işbirliği komutanı olarak görev yaptı. Diğer NATO ülkelerinden farklı olarak Ankara, Afganistan'daki rolünü sürdürmek istiyor. Ancak, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2015 yılındaki "Afganistan'ın sorunları bizim sorunlarımız, onların başarısı bizim başarımızdır" şeklindeki beyanının ötesinde net bir politika ortaya koyamadı.

Afganistan'da Türk Çok Tarafli Politika Etkileşimi

Ankara, Afganistan'a yönelik dış politikasını dört hedef üzerine kurmuştur: Birincisi Ülkede siyasi istikrarı ve ulusal birliği korumak, ikincisi Mevcut siyasi yapı ve kurumları güçlendirmek, üçüncüsü Afganistan'daki güvenlik durumunun istikrarını desteklemek, dördüncüsü Terörizmi ve aşırıcılığı ortadan kaldırarak barışı ve refahı yeniden sağlamak. Türkiye, ikili düzeyde Birleşmiş Milletler ve NATO aracılığıyla Afganis-

tan'a önemli mali yardım sağlamaktadır. Ankara, 2001 yılından bu yana güvenlik, sağlık, eğitim ve altyapıya yaklaşık 1,1 milyar dolar yatırım yaptı (Bilgi Notu, Afgan Ulusal Ordusu Fonu, Mayıs 2019). Mayıs 2019 itibarıyla Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı himayesindeki Afganistan Kanun ve Düzen Fonu aracılığıyla Afgan Ulusal Savunma ve Güvenlik Güçlerine yaklaşık 86 milyon dolar sağladı. Diğer donör ülkeler gibi Türkiye de yardımlarını giderek azaltıyor. Türkiye'nin 2020 Cenevre Konferansı'ndaki 75 milyon dolarlık taahhüdü, önümüzdeki iki yıl içinde 150 milyon dolarlık 2018-2020 taahhüdünün sadece yarısı olacak. Türk yetkililer, siyasi bir anlaşmaya varılırsa bu düzeyde bir mali desteğin sürdürülebileceğini ve hatta artırılabilceğini tahmin ediyor.

Ankara'nın 2021'den sonra Afganistan'daki kilit politika önceliği, aşırılık yanlısı grup faaliyetlerinin genişlemesiyle ilgili belirli endişelere bağlı olarak ülkeyi istikrara kavuşturmadır. Son yarım yılda ülke, İslam Devleti olarak bilinen IŞİD'in aşırılık tehdidi ve Suriye'den ve dünyanın dört bir yanından milyonlarca mülteci ve göçmen işçi akını ile önemli terör saldırılarına maruz kaldı ve bir dönem Nispeten açık sınırları olan, birden fazla ülke ile savaşa katıldı. Türkiye ve Orta Asya hükümetleri arasındaki derin etkileşim ve ticari ilişkiler, bölgesel terör endişelerini sınırlayarak serbest hareket ve yatırıma dayanır ve bunların NATO'nun Afganistan'daki misyonuna katkıları dolaylı bir sigorta poliçesi olarak yatırım yapılabilir. Küresel terörün endişelerinden farklı değildir. Bu, diğer NATO üyelerini ülkede kalmaya motive ediyor.

Bazı üst düzey Türk politika yapıcılara göre, NATO'nun gelecekteki angajman konusundaki duruşu ne olursa olsun, Ankara'nın 2020'den sonra mali taahhütlerini yerine getirmeye devam etmesi olasıdır. Türkiye'nin NATO ortakları olmadan askeri varlığını sürdürmesinin mümkün olup olmayacağı konusunda da sorular var. Bununla birlikte, Türkiye'nin Afganistan'da ana siyasi çıkarları vardır ve Ankara'nın Libya ve Suriye'deki yerel güçlerle tek taraflı müdahale ve işbirliği konusundaki son deneyimi, Afganistan'a gelecekteki güvenlik yardımının gidişatını etkileyebilir.

Türkiye'nin Mevcut Barış Sürecine İlişkin Tutumu:

Türk politika yapımcılar ABD tarafından başlatılan barış süreci konusunda ihtiyatlı bir şekilde iyimser görünüyorlar, ancak bazı şüpheçiler var. Bazı yetkililer, Taliban'ın herhangi bir büyük uzlaşmaya varma istekliliği konusunda ciddi endişelerini dile getirdiler ve soru, uluslararası toplum ve Afgan hükümetinin Taliban'a barış sürecini izlemesi için baskı yapmak için yeterli baskıya sahip olup olmadığıdır. Türkiye, Taliban ile doğrudan temas halindeydi, ancak barış sürecindeki ana eylemi, açıklamalar yapmak ve Afgan hükümetini simgelemekti. Bu konunun birçok ekonomik ve siyasi konu için Ankara'yı ilgilendirip ilgilendirmediği Veya Suriye'de Astana sürecinde yapılanlara kıyasla Türkiye'nin müttefiki Katar gibi diğer arabulucuların önemi açısından, Türkiye, Afgan barış sürecinde bir rol aramıyor gibi görünüyor. Ancak, Türkiye ile ABD arasındaki gergin ikili ilişkilere rağmen ABD'nin Afganistan Özel Temsilcisi Zalmay Halilzad'ın 2020'nin sonlarında Ankara'yı birkaç kez ziyaret etmesi ve koordinasyonunu sürdürmesi dikkat çekicidir. Türkiye'nin İslamabad, Doha ve Kabil ile olumlu ilişkileri ve NATO üyeliğine rağmen Moskova ile istikrarlı ilişkileri, Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu tüm fırsatları ve etkiyi sağlıyor. Ve tamtersi Afganistan'ın doğrudan komşularından farklı olarak, Afgan hükümetiyle ikili ilişkiler, toprak anlaşmazlıkları veya diğer anlaşmazlıkların gölgesinde kalmıyor. Aslında Türkiye, Afganistan'da çalışacak birkaç ülkeden biri olduğunu iddia ediyor ve bu alanda hiçbir gizli ajandası veya "büyük oyunu" yoktur. Türk birliklerinin yaklaşık yirmi yıldır Afgan topraklarında bulunmasına rağmen, pek çok kişide yankı uyandıran nedenlerden biri, Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'na aktif üyeliğidir. Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı ve NATO üyesi olarak, özellikle Afganistan'ın komşuları ve uluslararası ortakları arasında bir güven köprüsü görevi görebilir. Afganlar, iki ülkenin Müslüman çoğunluklu nüfusla kültürel benzerlikleri ve Türkçe ve yerel dillerdeki ortak terimleri nedeniyle Türk Halk Kuvvetleri'ni ve eğitim sektöründe ortaklaşa memnuniyetle karşıladılar. Birçok NATO üyesinin aksine, son 19 yılda sadece bir Türk yetkili Afganistan'da hedeflenen bir Taliban saldırısında öldürüldü. Şubat 2020'de Hizb-e-İslami lideri Gulbuddin Hikmetyar, Türkiye'nin bir NATO müttefiki olan Amlan yerine

Lafganlar arası barış görüşmelerine ev sahipliği yapması gerektiği fikrini açıkça destekledi. Türkiye, 1960'larda İran ile Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlığı da dahil olmak üzere, geçmişte Afganistan ile komşuları arasındaki gerilimlerde arabuluculuk rolü oynamıştı. Türkiye, son yirmi yıldır Pakistan, Afgan hükümeti ve hatta (gizlice) Taliban ile diplomatik ilişkilerine yatırım yapmaya devam etti. Ankara, şiddeti azaltmak için üçlü bir çabayla İslamabad ve Kabil arasında birkaç yıllık toplantıya başarıyla ev sahipliği yaptı ve Taliban liderliğiyle doğrudan temas kurdu ve Ulusal Yüksek Uzlaşma Konseyi başkanı Abdullah Abdullah, Kasım 2020'de Ankara'ya yaptığı son ziyaret sırasında, Ankara'nın Pakistan-Afganistan ilişkilerini geliştirmedeki hayati rolünü vurguladı. Pek çok Afgan siyasi lideri Pakistan'ı uzun süredir Taliban'ın destekçisi ve sorunların çözümü ile kalıcı barışın anahtarı olarak görüyor ve Türkiye'nin bu konuda İslamabad üzerinde baskı kullanabileceğini umuyor. Aynı zamanda, geçtiğimiz on yıl içinde Ankara, kuzey Afganistan'daki etnik toplulukların liderleriyle, özellikle de Türkiye'de düzenli olarak bulunan Abdul Rashid Dostum'la (önce 9/8/2009'da ve ardından 2017-2017'de) ilişkilerini güçlendirdi.). Bununla birlikte, Türk iletişimi geleneksel olarak etnik dayanışmanın ötesinde gelişmiştir. Hikmetyar gibi diğer önde gelen politikacılar, muhalefet figürlerinden biri olarak son yıllarda Türkiye'yi ziyaret ettiler.

Türkiye şu ana kadar bazı Afgan liderlerin beklentilerini karşılamadı, ancak daha aktif bir rol oynamayı umuyor. Aslında, Avrupa Birliği'nden farklı olarak, Ankara, bazı Avrupa ülkeleri ve Afganistan'ın bazı komşuları barış sürecine katılmak için özel bir elçi atamadılar ve Afgan siyasi figürlerini Afgan hükümeti veya uluslararası iletişim ağıyla belirli eylemlerle ilişkilendirmediler. uluslararası destek Doha'da toplandı, yorumlandı. Ankara'nın acil bölgesel zorlukları, değişken ekonomik iklimi ve iç siyasi kargaşa göz önüne alındığında, bunun nedeni kısmen anlaşma eksikliği olabilir. Ancak, daha elverişli durumlarda bile Afganistan, Türk dış politikasında hiçbir zaman birinci öncelik olarak desteklenmedi ve iddialı hedeflere hiçbir zaman ulaşamadı.

Yeni bir bölgesel mekanizmaya ihtiyaç var mı?

Son yıllardaki çatışmalarda, 6 + 2 (Afganistan'ın komşuları artı Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya (ve Dörtlü) Afganistan, Pakistan, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere uluslararası güçler tarafından çeşitli bölgesel girişimler değerlendirildi. ABD'nin devam eden barış süreci konusunda Taliban ile görüşmelere başlamasından bu yana son iki yılda birçok rüya gibi toplantılar ve görüşmeler oldu. Afganistan'da uluslararası açıklamalar ve barışa destek için zemin hazırlanırken, bu girişimlerin hiçbiri somut bir adım atmadı. Afganistan'da barışı destekleyecek entegre bir bölgesel mekanizma yok, özellikle de kilit bölgesel aktörlerle sadece Türkiye ile değil, aynı zamanda İran, Hindistan ve Rusya ile olan ilişkiler göz önüne alındığında - ABD'deki durum endişe verici.

2011 yılında başlatılan Asya'nın Kalbi İstanbul Süreci, 17 bölge ülkesinin yanı sıra 15 donör ülke ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere uluslararası kuruluşları bir araya getiren bugüne kadarki en büyük girişimlerden biridir. Program, diyalog ve güven artırıcı önlemler yoluyla Afganistan merkezli bölgesel güvenlik, ekonomik ve siyasi işbirliğini genişletmek için Kabil ve Ankara tarafından oluşturuldu. Bölgesel koordinasyonu güçlendirmek ve özgüven inşa etmek için Asya'nın kalbini canlandırma ve güncelleme taahhütlerine rağmen, eleştirilenler, zirvenin başlamasından on yıl sonra Asya'nın Kalbi sürecinin "bir deklarasyon olduğunu, ancak hiçbir zaman uygulanmadığını" belirtiyorlar. Ortak bir AB-Türkiye girişimi programı canlandırmaya veya Afgan müzakereleri için yeni bir bölgesel mekanizma oluşturmaya yardımcı olabilir mi?

AB ile Türkiye arasında işbirliğine yer var mı?

2021'den sonra Afganistan'daki ekonomik kalkınma ve siyasi istikrar göz önüne alındığında, Türkiye ve Avrupa Birliği aşağıdaki konularda birlikte çalışacak: Terör ve bölgelerarası suçlarla, sağlıkla, göçle ve özellikle eğitimle. Sağlık sektöründe Ankara hibeleri ve özel sektör yatırımları önemlidir. Türkiye'nin Afganistan'da eğitim verme çabaları ayrı bir konu. Türk hükümeti ve okullara bağlı kar amacı gütmeyen kuruluşlar, 5.000'den fazla öğrenciye eğitim veren ve mevcut çabalarını gelecekte genişletmeyi planlayan 17 site, 40-40'tan fazla okul işletiyor. Kadınların

eğitimi alanında bu çabalar devam etmektedir: Ankara, Afgan-Türk kadın üniversitesi açmak için Afgan hükümetiyle görüşüyor.

Afganistan'daki AB ve Türk politikasını şekillendiren ortak bir zorluk göçtür. Bugün Afganlar, Türkiye'de yaşayan ikinci en büyük göçmen grubunu ve 2019 ve 2020'de Yunan adalarına en fazla yeni gelen göçmen grubunu oluşturuyor. Son yıllarda ve özellikle 2015'ten bu yana AB, Afgan sığınmacıları kabul etme konusunda giderek daha isteksiz hale geldi ve kabulleri azaldı. Brüksel, çeşitli ülkelerden gelen mültecileri ve göçmenleri Türkiye'de tutmak için transit ülkelerle açıkça temaslar kurdu. Ülke, AB-Türkiye ilişkilerini azaltma potansiyeline sahip bir çapa haline geldi ve bu Türkiye'de yaşayan Afganları etkiledi. Brüksel ve Kabil arasındaki göç işbirliği konusunda yakın zamanda üzerinde anlaşmaya varılan ortak deklarasyon göz önüne alındığında, bu pozisyon devam ediyor gibi görünüyor.

Bu politikalara bakıldığında, Mart 2016'da Avrupa Birliği ve Türkiye, Yunanistan kıyılarına yasadışı yollardan ulaşan sığınmacıları Türkiye'nin geri kabul etmesi konusunda anlaşmıştı. Bunun yerine, AB üye ülkeleri Türkiye'ye dönen her bir Suriyeli için bir Suriye vatandaşını kabul etme sözü vererek, Türk vatandaşları için vize serbestleştirmesini hızlandırma ve Türkiye'de mülteci kabulü için ayrılan fonu 6 milyar yoru çıkarma sözü verdi. İlk aşamada mülteci olarak kaydolma konusunda ciddi zorluklarla karşılaşan Afganlar, sonraki istihdam, mesleki eğitim ve yeniden yerleşim projeleri tarafından büyük ölçüde dışlanmıştı. Binlerce belgesiz insan tutuklanma, tutuklanma ve sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya (<https://helprefugees.org/news/eu-turkey-deal-explained> Türkiye-AB Etkileşimi: Mülteci Yardımı Açıklaması 5 Nisan 2018). Soru, AB ve Türkiye'nin, AB içinde ortak bir sığınma politikası üzerinde bir çıkmaza işaret eden Afgan sığınmacılarla ilgili 2016 anlaşmalarını genişletmeyi düşünüp düşünmediğidir. Afganların Türkiye'de konuşlandırılmasını teşvik eden politikaların, Türkiye'nin ekonomik zorluklarının yanı sıra milliyetçi bir tepkiye yol açma riski var mı? Afganistan'daki istikrarsızlık, güvenlik veya gelişmenin Afganları evlerinden ve ülkelerinden kaçmaya zorlaması bekleniyor ve hem AB hem de Tür-

kiye, dünyanın ölümcül çatışması olan Afganistan’da yeni alanlar açmak için göç konusundaki koordinasyonlarını yeniden gözden geçirmeli. Afganistan’daki ortak çıkarlara rağmen, AB ile Türkiye arasında göç veya Afganistan’da gelecekteki barış ve kalkınma sürecine yönelik çabalar konusunda önemli bir koordinasyon yok gibi görünüyor. Bu ortak eylem eksikliği ikili gündemdeki birçok konuda ciddiye alınamazken, ancak NATO’nun da çekilmesine yol açan ve Avrupa ile Türkiye’nin Afganistan’daki kapasitesini sınırlayan ABD’nin çekilmesi, hem alternatif programlar hem de koordinasyon mekanizmaları aramaya teşvik etmelidir.

Öneriler

Türkiye ve Avrupa Birliği, özellikle sağlık ve eğitim alanında kurumlar inşa etme taahhütlerini sürdürmeli ve mümkünse, İran ve Pakistan ile yakın koordinasyon içinde yerinden edilmeyi azaltmak için sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemelidir.

Avrupa Birliği ve Türkiye dahil üye devletlerinin, Afganistan’daki ortak çıkarları göz önüne alındığında, askeri ve sivil çabalarını koordine etmek için NATO dışı kanalları kullanmaları gerekiyor. Daha kesin koordinasyonla, ABD için lobi yapmak ve Afganistan’dan daha sıkı askeri ve siyasi esneklik yaratmak için giderek daha fazla koordinasyon oluşturulabilir. AB ve Türkiye, İstanbul’un kalbini, büyük ölçüde öncü durumundan, etkin eylem odaklı bir mekanizmaya dönüştürmek veya Afgan barış sürecinde bölgesel paydaşları içeren yeni bir bölgesel platform oluşturmak için mevcut durumundan değiştirmelidir. İdeal olarak, bu yeni ABD yönetimiyle koordineli olarak yapılabilir. Ancak zirvede ABD hakimiyeti olmazsa, Washington ile düşmanca ilişkileri olabilecek bölgesel aktörler için bolca yer olacak. Türkiye-Hindistan ilişkilerinde son dönemde yaşanan bozulma bu tür çabaları engelleyebileceğinden, bu alanda AB arabuluculuğu yararlı olabilir.

Türkiye, Afganlar için, ihtiyacı olanların insani ihtiyaçlarını karşılayan ve dünyanın en ölümcül bölgesindeki gerçek tehlikeleri kabul eden kapsamlı bir göç politikası geliştirmek için Avrupa Birliği ile birlikte çalışmalıdır. 2015’in ortak deneyimleri ve kazanımları dikkate alındığında,

bu politikalar, yalnızca Türkiye’deki ev sahibi topluluklar için değil, Avrupa’da daha fazla Afgan mültecinin yeniden yerleştirilmesini, gönüllü geri dönüşlerin askıya alınmasını, ekonomik teşviklerin sağlanmasını ve evrensel haklarının korunmasını içerebilir. Ancak İran ve Pakistan için, Afganistan’ın yasal güvenliğinin iyileştirilmesini desteklemek.

AFGANİSTAN AÇISINDAN TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Afganistan ve Rusya arasındaki ilişkileri

Afganistan’da Taliban’ın yükselişi ve ülkenin önemli bölgelerinin işgali ile ideolojiden kaynaklanan güvensizlikler ve ondan kaynaklanan eylemler Ortadoğu ve Orta Avrasya’nın iki stratejik bölgesini etkiledi. Afganistan’dan bölgedeki diğer ülkelere yayılan Taliban destekli terör faaliyetlerinin boyutu, dikkatleri karmaşık siyasi ve ekonomik sorunlarla boğuşan Rusya’ya çekti. Orta Asya ülkelerinde ve hatta Rusya Federasyonu sınırları içinde Çeçenya, Dağıstan ve İnguşetya’da Taliban yanlısı İslamcı grupların çoğalması, Rusya ve Uzak Doğu’daki hükümet yetkilileri için alarm zillerini yükseltti. Afganistan merkezli terörist grupların faaliyetlerinin doruk noktası, 11 Eylül 2001’de İkiz Kuleler’e yapılan saldırı oldu. Bu olay, ABD ve müttefikleri tarafından terörizm ve İslami köktencilikle mücadeleyi amaçlayan bir dizi gelişmenin başlangıcı oldu. Saldırıların ardından Putin, George W. Bush’a taziye mesajı göndererek ülkenin teröristleri cezalandırma ve cezalandırma hakkını vurgulamış ve olaydan sonraki ilk konuşmasında “uygar dünyanın düşmanları”ndan söz etmişti. Ayrıca Rusya ve Orta Asya’daki müttefiklerinin ABD liderliğindeki terörle mücadele koalisyonuyla işbirliği yapacağını duyurdu. Aslında, 11 Eylül’ün ardından Putin, daha önce Rusya’nın uzlaşmaz rakipleri olarak görülen ABD ve NATO’ya karşı Afganistan’daki terörle mücadele için Rusya’nın Orta Asya’daki stratejik hava yolu ve güvenlik alanını açtı. Öte yandan Afganistan’daki güvensizliği kontrol altına almak için Çin ve Orta Asya bölgesi ile ortak önlemler aldı.

Bugün, Sovyet Ordusunun Afganistan’dan çekilmesinden çeyrek asır sonra, Batılı güçlerin, özellikle de ABD’nin Afganistan’dan çekilmesi, ülke farklı bir tarihsel durumdadır. ABD liderliğindeki koalisyon güç-

lerinin geri çekilmesinden sonra Afganistan'a yönelik potansiyel tehdit, uluslararası toplumu ve komşularını endişelendirmektedir. ABD birliklerinin geri çekilmesi ve Afganistan'daki çıkarlarının azalması, aralarında Çin, Rusya, İran ve özellikle Pakistan'ın da bulunduğu diğer bölgesel ve küresel güçlerin rol oynama olasılığını artırıyor. Bu arada İran ve özellikle Pakistan'ın Afganistan'da oynamak için daha fazla fırsatı var çünkü Pakistanlılar Taliban terörist grubunu destekliyor ve Kabil'in tekrar Taliban'a düşmesinden sonra Pakistan'ın ISI başkanının Kabil'e gelmesiyle durumun böyle olduğu kanıtlandı. Ruslar ayrıca Afganistan'dan çeşitli tehditler görüyor ve tabii ki Afganistan'da önemli çıkarları var.

Türk-Rus ilişkilerde Afganistan

Afganistan'da Sovyet birliklerinin bulunmasının ardından Türkiye, ülkeye yönelik politikasını değiştirdi. Türk Adalet, Kurtuluş ve Ulusal Hareket partileri, dönemin hükümetine açıkça karşı çıktılar ve 1990'ların sonunda Süleyman Demirel, Sovyet karşıtı net bir tavır aldı. Bölgede stratejik bir nokta olan Afganistan'da Türkiye ve Rusya'nın izlediği politikalar: Rusya, Amerikalıların Afganistan'da başarılı olmasını engellemek için elinden geleni yaptı. Afganistan'daki Rus stratejisi bir kaybeden politikası gibi görünüyor ve Moskova ne ABD'nin, müttefiklerinin ne de Taliban'ın savaşı kazanmasıyla ilgilenmiyordu. Aslında Ruslar, Afganistan'daki yenilgilerinin intikamını Amerikalılardan almak istediler ve başardılar. Ayrıca, Türkiye'nin Afganistan'daki politikası: Türkiye, Kabil Havalimanı'nı başka alanlarda kontrol ederek, Rusya'dan askeri alımlara yaptırım uygulama olasılığı da dahil olmak üzere ve ikinci olarak, Afganistan'da muhtemelen tam olarak bulunarak Amerikalılarla olan diğer sorunlarını çözmeye çalışıyor. Pakistanlılarla koordineli olarak, Orta Asya'daki Türkçe konuşan dünyanın bildikleriyle bağlantı kurmak için bir köprü kuracak.

Son olarak, sonuç yerine kendimi birkaç öneriyle sınırlayacağımı iyi olacağını düşünmekteyim.

ÖNERİLER

Türkiye ve Avrupa Birliği, Afganistan’da özellikle sağlık ve eğitim sektörlerinde kurumlar inşa etme taahhüdünü sürdürmeli ve mümkünse İran ve Pakistan ile daha yakın koordinasyon içinde yerinden edilme ve göçü azaltmak için sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemelidir.

Türkiye, önceki hükümetin devrilmesinin ardından anavatanlarını terk etmek zorunda kalan Afganlar için, insani ihtiyaçları yeterince karşılayacak ve en ölümcül bölgelerdeki gerçek tehlikeleri ele alacak kapsamlı bir göç politikası oluşturmak için Avrupa Birliği ile işbirliği yapmalıdır.

2015’ten bu yana paylaşılan deneyimler ve başarılar dikkate alındığında, bu politikalar, yalnızca Türkiye’deki ev sahibi topluluklar için değil, İran ve Pakistan için daha fazla Afgan mültecinin Avrupa’ya yerleştirilmesini, gönülsüz geri dönüşlerin askıya alınmasını, ekonomik teşvikler yaratılmasını ve evrensel haklarının desteklenmesini içerebilir.

KAYNAKÇA

Karami JAHANGIR, Nadjafi ZEINAB, 2012, RUSSIA-TURKEY COOPERATION: OBJECTIVES, SCOPE AND OUTLOOK, DEPARTMENT OF RUSSIAN STUDIES FACULTY OF WORLD STUDIES, UNIVERSITY OF TEHRAN, JOURNAL OF CENTRAL EURASIA STUDIES FALL 2011-WINTER 2012 , Volume 4 , Number 9; Page(s) 59 To 78.

GOLMOHAMMADI, VALI, 2016, SECURITY DYNAMICS OF TURKISH-RUSSIAN RELATIONS (2001-2015), TARBIAT MODARES UNIVERSITY, Journal: FOREIGN RELATIONS WINTER 2016 , Volume 7 , Number 4 (28); Page(s) 85 To 117.

ATHARY Seyit asadollah , BAHMAN ,Shuaib, ALİPOUR, Mohammad Reza, 2013, THE ROLE OF ENERGY IN DEVELOPING RELATIONS BETWEEN TURKEY AND RUSSIA, FACULTY OF LAW AND POLITICAL SCIENCE, ISLAMIC AZAD UNIVERSITY, TAKESTAN, JOURNAL OF CENTRAL EURASIA STUDIES FALL 2012-WINTER 2013 , Volume 5 , Number 11; Page(s) 1 To 20.

ROHİ, Mahbobeh , NOZAR, Shafiee, 2015, An Analysis of the Relations of Russia and Turkey on the Basis of Liberalism Theory (2002-2014), Quarterly Journal of Political and International Research, Volume 7. Number: 25, page: 26-46

ILKHANIPOUR ALI, Turkey and the Changing Energy Game in the Central Eurasia, JOURNAL OF CENTRAL ASIA AND THE CAUCASUS STUDIES fall 2019 , Volume 25 , Number 107 ; Page(s) 37 To 63.

ARNAVUTLUK'UN KEİ ÜYELİĞİNE VE GÜNDEMİNE TOPLUMBİLİMSEL BİR BAKIŞ

A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON ALBANIA'S KEİ
MEMBERSHIP AND AGENDA

Adriatik DERJAJ

Özet

Arnavutluk Cumhuriyeti Balkan Yarımadasının ülkelerinden biri olup Yugoslav birliğine hiçbir zaman katılmamış bağımsız bir ülkedir. Varşova Paktı'ndan ilk ayrılan ülkedir ve Berlin Duvarının yıkılmasıyla ancak çağdaş yönetimlerin sırasına girmeye başardı. Karadeniz sahillerinde olmamasına karşın Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) üyeliğine kabul edilen Arnavutluk Doğu ve Batı arasında tam bir köprü görevine üstlenmiştir.

Bu görev aslında Arnavutluk için yeni bir görev değildir. Zira, Soğuk savaş döneminin "en soğuk ayında" Çin gemilerinin bayraktarlığını yapıp tüm batıya Doğu'nun hazinelerini aktarmıştır. Bu makalemizde, "Peki bu cereyanlarda Arnavut halkı nerede?" sorusunun cevabını vermeye çalışacağız?

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, KEİ, Toplumbilim, Deniz Siyaseti, Egemenlik, Tivaret.

Abstract

The Republic of Albania is one of the countries of the Balkan Peninsula and is an independent country that has never joined the Yugoslav union. It was the first country to leave the Warsaw Pact, and it was only after the fall of the Berlin Wall that it managed to enter the ranks of the modern administrations.

Although it cannot be on the Black Sea coast, Albania, which has been accepted as a member of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), has undertaken the task of a full bridge between the East and the West.

This task is actually not a new task for Albania. Because, in the "coldest month" of the Cold War period, he carried the flag of Chinese ships and transferred the treasures of the East to the whole west.

In this article, we will try to answer the question "Where are the Albanian people in these currents?"

Keywords: Albania, BSEC, Sociolinguistics, Maritime Politics, Sovereignty, Trade

GİRİŞ

Bilindiği gibi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), 26 Haziran 1992’de kurulmasından bu yana ekonomik iş birliği temelinde, barış ve ekonomik kalkınma ve istikrara katkı sağlamayı, sosyal ve kültürel yakınlaşmayı teşvik etmeyi hedefliyor.

7.uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi: vesilesiyle, örgütün işleyişine ve yapısına ilişkin elde ettiğimiz tüm bilgilere göre, bu Örgütün Karadeniz havzasının barış, istikrar ve refah bölgesi olması amacıyla kurulmuştur, üye ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinden ve birbirini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak bu ülkeler arasındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkileri artırıyor.

1-İHTİYAÇLARIN KARŞILANMASI İÇİN EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ

Sovyetler Birliği’nin gıda ve tüketim mallarına, Türkiye’nin de enerjiye olan ihtiyacının karşılanması için iş birliği kurulması yönünde 1980’lerde ortaya çıkan fikir, Romanya ve Bulgaristan’ın da katılması ile bir bölgesel ekonomik iş birliği zemini oluşturdu. Arnavutluk bu birliğe 1992 yılında dahil edildi

Arnavutluk Cumhuriyeti Balkan Yarımadasının ülkelerinden biri olup Yugoslav birliğine hiçbir zaman katılmamış bağımsız bir ülkedir. Varşova Paktından ilk ayrılan ülkedir ve Berlin Duvarının yıkılmasıyla ancak çağdaş yönetimlerin sırasına girmeye başardı.

Karadeniz sahillerinde olamamasına karşın KİE üyeliğine kabul edilen Arnavutluk Doğu ve Batı arasında tam bir köprü görevine üstlenmiştir.

Bu görev aslında Arnavutluk için yeni bir görev değildir. Zira, Soğuk savaş döneminin “en soğuk ayında” Çin gemilerinin bayraktarlığını yapıp tüm batıya Doğu’nun hazinelerini aktarmıştır.

Sözümüzde, ”Peki bu cereyanlarda Arnavut halkı nerede?” sorusunun cevabını vermeye çalışacağız?

2-KEİ'NİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Ülkelerde, ekonomik iş birliğini tesis etmenin yanı sıra dış dünyaya açık bir çalışma yöntemi izleyen KEİ'nin toplantılarına Avusturya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Almanya, Belarus, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD, AB Komisyonu, Karadeniz Komisyonu, Uluslararası Karadeniz Kulübü ve Enerji Şartı Sekretaryası da gözlemci olarak katılıyor. Macaristan, İngiltere, İran, Karadağ, Ürdün, Japonya, Kore ve Slovenya ise “Sektörel Diyalog Ortağı” statüsünde toplantılarda yer alıyor.

KEİ'nin tek karar organı ise yılda iki defa toplanan ve oydaşma ile karar alan “Dışişleri Bakanları Konseyi”. Üye ülkelerin dışişleri bakanlarını temsil eden ve onlar adına hareket eden “Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi”nin temel görevi, konseyin aldığı karar ve tavsiyelerin uygulanmasını sağlamak ve konseye tavsiyelerde bulunmak.

Ayrıca Dışişleri Bakanları Konseyinin kararıyla kurulan ticaret ve ekonomi, ulaştırma, enerji, haberleşme, bilim ve teknoloji başta olmak üzere çeşitli konulardaki çalışma grupları da KEİ bünyesinde yardımcı organlar olarak faaliyet gösteriyor. Bir projenin, anlaşmanın veya herhangi bir iş birliği girişiminin ilk etapta tartışıldığı organ olarak uzmanlar düzeyinde toplanan söz konusu çalışma grupları, konseye faaliyetleri hakkında raporlar sunuyor ve tavsiyede bulunuyor.

Çalışma grubu faaliyetlerine etkinlik ve ivme kazandırılmasını sağlamak amacıyla belirli alanlarda her üye ülke iki yıllık dönemler halinde «koordinatör ülke» görevini üstleniyor. Koordinatör ülke, bir eylem planı hazırlayarak söz konusu alandaki iş birliğinin önceliklerini belirlemek ve koordinatörlüğü boyunca en az iki toplantı düzenliyor.

KEİ'nin, Karadeniz Ekonomik İş Birliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA), İş Konseyi, Ticaret ve Kalkınma Bankası ve Karadeniz Etütleri Uluslararası Merkezi olmak üzere dört bağlı kuruluşu bulunuyor.

3-ARNAVUTLUK

2021'de Arnavutluk, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın başkanlığını üstlenmiştir (BSEC)

Pandemi doayısıyla bakan Çakaj, katılımcı ülkelerin Dışışleri Bakanları ile gerçekleştirdiği sanal toplantıya katıldı.

Toplantıda, salgına karşı ortak mücadele ve bölgesel bağlantıyı güçlendirmeye yönelik devam eden çabalar üzerindeki tartışmalara odaklanıldı

Görüşmeye ilişkin bir tepki gösteren Cakaj, Arnavutluk'un 2021'in ilk 6 ayında bu örgütün başkanlığını resmen üstlendiğini bildirdi

“Son zamanlarda Arnavutluk, ABD-Adriyatik Şartı (A5) girişimi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na liderlik etti ve şimdi de Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne liderlik edecek” Cakaj 2021.

4-TOLUMSAL DEĞİŞİKLİK

KEİ üyesi devletler gittikçe artan bir dil ve kültür edinim süreçlerinin başarılı bir şekilde yönetilmesinin ve düzenlenmesinin küreselleşen dünya ekonomisinde ilerlemek için kilit araçlar oldukları gerçeğinin bilincine varmaktadır.

Böylece halkların entegrasyonu ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde bir kilit mesele haline gelirken, ülkelerin çoğu, dili etkili bir şekilde yönetmek için işbirliği ihtiyacını artık kabul etmektedirler.

Diğer yandan Tanık olduğumuz işgücünün küresel olarak yeniden dağılımı, tersine çevrilemez bir süreçtir ve bu yüzden menşei ülkelerin ve hedef ülkelerin olduğu kadar göçmenlerin de yararına olacak şekilde bilgece yönetilmelidir. Diğer taraftan, etkili olmayan göçmen süreçleri yönetimi, artan bir ağır ekonomiye, alıcı toplumlarda gerilimlerin oluşmasına ve göçmenlerin küçük düşürülmesine ve sömürülmesine yol açabilir.

KEİ üyesi devletlerin toplumları için yeni fırsatlar ve üstesinden gelinmesi gereken sorunlar sağlamaktadır, ancak beyin göçü, demografik azalma, sosyal ve kültürel entegrasyonlarının eksikliği gibi fenomenler endişe yaratmaktadır.

Dil ve toplum ile ilgili meselelerin karmaşıklığı ve hassasiyeti, dünyanın özellikle birçok akış modellerinin mevcut olduğu ve – daha da önemlisi – siyasi, sosyal ve ekonomik entegrasyona yönelik gelişmelerin toplulukları yönetim politikaları üzerinde önemli etkilere sahip olduğu

ve sahip olmaya devam edeceği bir kısmında, politikaları oluşturanlar için üstesinden gelinmesi gereken bir sorundur.

Bu yüzden dilbilimsel meseler yalnızca bir dizi izole edilmiş meseleler olarak değil, sosyoekonomik, kültürel, demografik ve insani yönlerini de göz önünde bulunduran geniş bir çerçevede ele alınması gerekmektedir.

Hükümetlerinin ve uluslararası örgütlerin bugüne kadar gösterdikleri olumlu çabalara rağmen, hala yapılacak çok şey vardır. Bölgesel işbirliği ve bölgede kültür meselelerini etkin bir biçimde ele alacak kapasitenin oluşturulması, bir öncelik olmaya devam etmektedir.

5-TİCARET VE KÜLTÜR BİRLİĞİ

Uluslararası ticarete kültür faktörünün etkisi kültürel benzerlik ve farklılıklar temelinde incelenmektedir. Her ne kadar kültürel farklılıkların dış ticareti karşılıklı olarak pozitif yönde etkilediği biçiminde aksi bulgular varsa da, kültürel benzerliklerin kültürel farklılıklara oranla uluslararası ticareti daha olumlu etkilediği görüşünün yaygın olduğu söylenebilir. Elbette ki kültürel benzerlik gösteren ülkeler arasında dış ticaret yapmak benzer zevk ve tercihler sergiledikleri için, daha kolay olacaktır. Ancak dış ticaret için benzer kültürler arayışına girmek pazarı oldukça sınırlandırmaktadır. Bu anlamda Türkiyeli girişimciler kültürel benzerliklere odaklı hareket ederse dış ticaret partneri olarak Arnavutluk öne çıkacaktır. Oysa kültür çözümlemesi ve kültürel farklılıklarla mücadele stratejilerini kullanırlarsa diledikleri ülkeleri hedef pazar olarak seçebilirler. Bu stratejiler: (i) Kültürel farklılıklara uyum sağlamak için pazarlama stratejisinde değişiklikler yapmak, (ii) girilen pazarda hâkim olan kültürel değerleri uzun vadede değiştirmeye ve pazarı kendisine uydurmaya çalışmaktır. Eagle Mobile, Bektel Enka, BKT Bankası, ve Alb-Telekon örneklerinde olduğu gibi gelişmiş ülke mensupları çok uluslu şirketlerin kültürel farklılıkları yönetme becerisi tartışılmaz. Bu beceri ve stratejilerden gelişmekte olan ülkelerdeki girişimci ve şirketlerin önemli dersler çıkarılması gerekir.

6-BİZİ BİRLEŞTİREN KELİMELER

Balkan Yarımadasında şehircilik özellikleriyle bilinen Osmanlı Türkleri, bu beldelerde sadece altyapı kurmakla kalmayıp, Orta Çağ döneminde eşi pek nadir bulunan bir yönetim ve yaşama tarzının oluşmasında etkin olmuşlardı. Kurulan idari sistemin, şehir yaşam düzeninin, kültürel faaliyetlerin beraberinde getirdiği dilsel unsurlar, Arnavutların toplumsal hayatında izlerini halen korumaktadır. “At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır” deyimince, döneme ait kültürel sözlükçe tıpkı ilk temastaki gibi toplumumuzun gündelik yaşamının, yaşam tarzının ve dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olamaya devam etmektedir. Bu meyanda şunları sayabiliriz: Kozmetik ve süs eşyaları: gjerdan – gerdan, maniçyr – manikür, bojë – boya, këna – kına, myshk – misk... Müzikle ilgili verintiler: qemane – keman, saze – saz, zurna – zurna, aheng – ahenk... Ziraat alanı: bahçe – bahçe, bahçevan – bahçıvan, zarzavate – zerzevat... Biyoloji alanı: filizë – filiz, majdanoz – maydanos, bajame – badem, fistiqe – fıstık, karpuz – karpuz, gonxhe – gonca, hurmë – hurma, jasemin – yasemin, pambuk – pamuk, panxhar – pancar, patëllzhan – patlıcan, sheftali – şeftali, zymbyl – sümbül, selvi – servi, misër – mısır, vishnjë – vişne, kajsi – kayısı... İnşaat alanı: qemer – kemer, qereste – ke-reste, direk – direk, tullë – tuğla... 8 Altı: Osmanlı döneminde kullanılan bir tabanca türü. Altı tane fişek taşıdığı için altı/altılık deniyormuş. 163 Hayvanlar ve kuşlar: bilbil, bylbyl – bülbül, çakall – çakal, kumri – kumru, lejlek – leylek... Gemicilik ve marina; direk –direk, gjemi – gemi, hambar – ambar, kiç – kış, bash – baş. Akrabalık adları; atë – ata, babë – baba, hallë – hala, dajë – dayı, teze – teyze... Son sıraladığımız verintilere gelince, yani akrabalık ile ilgili verintilerin sayısına ve düzeyine dikkat edilirse Türkçeden Arnavutçaya bir tek anne ve amca sözcüklerinin girmediğini rahatlıkla fark edebilmekteyiz. Anne kelimesi Arnavutçada mama, nëna anlamına gelmektedir ve İtalyancadan geldiğini bu dili bilenler kolayca anlar; İtalyancası mamma, nonna demektir. Amca kelimesi ise Arnavutçada xhaxha – (caca) anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün ölçünlü İtalyancada anlamı cio (xio) olup, İtalyan lehçelerinde de cacco olarak kullanılmaktadır. Arnavutçada kullanılan cacca – amca kelimesi de büyük bir ihtimalle İtalyancadan gimıştır. İşte, bu gibi del-

lilerden yola çıkılarak Türkçenin Arnavutçaya olan etkisinin Osmanlı Türkçesi ya da günümüz ölçünlü Türkçesinin kriterlerine göre değil de Anadolu’da konuşulan ağızların sözcük bilgisel ve dilbilgisel özelliklerinin kriterleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi uygun olur. Arnavutluk’un kuzeyinde kullanılan mica – amca kelimesi, Batı Grubu Türk Ağızlarında kullanılan emice varyantından Arnavutçaya girmiştir. Kanaatimizce, insanlara yardımcı olma ruhu, iyilik yapmak için fırsat arama, sadaka, sevap, yetim, fakir fukara, dert, v.b. sözcüklerinde saklanan yardımseverlik duygusu, Arnavut insanının kanındaki alyuvarlar arasında yüzmektedir. Hayatın önemli bir kesiti olan ticari işlemlerde Türkçenin etkisini bu alanın her halkasında fark etmekteyiz. Marketler ve supermarketler değişik türleri ile çoğalsa da insanımız yine Shkon në Pazar, bën pazarllëk dhe jep para... Pazara gider, pazarlık eder ve parasını verir... ‘Resmiyet’ güzeldir, ama, ‘bahşiş’ vermeden işler güzel sonuçlanamaz... 164 Düğünlerimizde müzik çalar ama ‘aheng’in yerini hiçbir ses tutamaz... Gelinlerimiz değişik değişik giyinir süslenir ama şami yani mendil olmazsa olmaz...

7- TOPLUM DİLBİLİMSEL DEĞERLENDİRME

Güneydoğu Avrupa dillerinde tespit edilen Türkçe unsurların yerleşmesindeki şehirlerin – yani toplu insan kümelerinin – oynadığı başrolü görmek/ incelemek bir özetleyici ayna yani bir betimleyici çalışma, önemli bir katkı sağlayacaktır. Böylesi detaylı bir betimleme, Arnavutça’nın söz varlığında yerleşen unsurların oranını belirlemede yardımcı olmasının yanısıra, söz konusu unsurların Arnavut insanının toplum hayatındaki belirleyici faktörleri tespit etmede etkin bir rol oynayacaktır

Bu tür çalışmalarla tipolojik ve topolojik betimler yapmaya çalıştık. Bu konuda en azından iki yüz sayfalık bir eser ortaya çıkmıştır, ancak gerçeği söylemek gerekirse bu çabalar sonucu, altı yüz yıllık bir beraberliğin doğurduğu bağ ve bahçelerden sadece bir iki meyve ortaya çıkarılabiştir.

Çalışmalarımızda, Arnavut-Türk beraberliğinden ortaya çıkan ilk belirtiler insanımızın ruhsal yapısını davranışını ilgilendiren unsurlardır.

“Her sözcük bir dünyadır” sözüne dayanacak olursak Allah – Allahu; Peygamber – Pejgamber – Pejgamer; Cennet – Xhenet; Cehennem – Xhehenem, Melek – Melek – Meleqe; Rahmet – Rrahmet ve benzeri sözcüklerde saklanan dünya, Arnavut insanımızın dünya görüşündeki ilk dönüm noktasıdır, kanatindeyiz.

Bunun filizlenmesindeki ilk tohumların Bektaşî müritlerin insanımızla birlikte yaşamalarından, onların dertleri ile birebir dertlenme ve asıl memleketleri olan Anadolu’ya bir daha dönmemek suretiyle hayatlarını insanımızın yanında geçirmeleri en büyük etkindir.

Yukarıda açıkladığımız gibi, ortaçağ döneminden günümüze kadar Türk Dili, Akdeniz ve Güneydoğu Avrupa halkaları için bir prestij dil hükmünde. Bu prestij hayatın tüm sosyo-kültürel dallarında tespit edildiği gibi, ekonomik düzleminde de görülmektedir. Söz konusu coğrafyada ta *Barbarosa* döneminde yerleşen deniz ve marina sözcükleri bölge halkları arasında iletişimin düğmeleri konumunda, bunlardan *kiç, baş, direk, ambar/hambar, liman, far/fener* akdeniz marina için temel iletişim sözcükler olup yunan , arnavut, hırvavat vb denizcilerin göndergeleridir. Bunun yanısıra ticaret hayatının ayrılmaz unsurları olan türkçe kökenli alışveriş terimleri alışveriş, pazarö pazarlık, bahşiş, rüşvet, para, kuruş, kusur, qira/kira, qiraxhi/kiracı, matrapaz, haydut, söz konusu coğrafyada yayılan türk ekonomik ve ticaret terminolojisinin en belirginlerindedir.

Yukarıdaki örnekler kadim oğuz – türk mirası olup yüzyıllardır türkçenin egemenliğinin belirtileridir. Günümüz gelişmelerine gün ışığı ile bir göz atınca Türk ekonomisi, bankacılık, madencilik, eğitim, medya, otoban ve havaalanı inşaatı, liman ve tersane, uluslararası taşımacılık ve turizm hizmeti, medya ve televizyonculuk ve ekonominin birçok kurumlarıyla tam 20 yıldır söz konusu coğrafyada bir önderdir: hatta Güneydoğu Avrupa ülkelerinde starejik partner olan Türkiye tarihte ciddi izler bırakmış Rus ekonomisi, Yugoslav ve Çin ekonomisinin yerini almıştır.

SONUÇ

Bütün bu sosyo-ekonomik gelişmeler Türkçeyi bir İş Dili durumuna yükseltmiştir. İstihdam vesilesiyle Türkçeyi bir iş dili olarak ortaya çık-

masının en temel etmenlerdir. *Artık iş mülakatı İngilizce, İtalyanca veya Fransızca değil, Türkçe yapılmaktadır.*

Türkçe bilen iyi bir iş bulur sloganı bir kampanya manşeti değil, istihdanamın temel kaidesidir.

Dedelerimiz altmışlı yıllara kadar Sovyet Rus ekonomisinde kaldı, Rusça öğrendi; babalarımızın seksenli yıllara kadar Çin ekonomisinde kaldı, Çince öğrendi; 2000 yılların Türk ekonomisinde büyüyen bizler ise, Türkçe öğrendik, Türk iş dili ile çalışıyoruz ve bununla iftihar ederiz.

KAYNAKÇA

BSEC (1998), Charter of the Organisation of the Black Sea Economic Cooperation, preamble para. 9, Yalta, 5 June. Text available on <http://www.bsec-organization.org>.

BSEC (2002), 'Report of the sixth meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs', Kyiv, 25 April.

BSEC (2003), 'Baku Declaration on Energy Cooperation in the BSEC Region', Baku, 19 September.

BSEC (2007), 'BSEC-EU Interaction: The BSEC Approach', Istanbul, 17 January.

Declaration on Water and Water Related Ecosystem in the Wider Black Sea Region, DABLAS Task Force, Brussels, 26 November 2001.

www.ec.europa.eu/ten/transport/revision

<https://punetejashtme.gov.al/en/shqiperia-ne-rajon/organizata-e-bashkepunit-ekonomik-te-detit-te-zi-bsec/>

DENİZCİLEŞME VE DENİZ GÜVENLİĞİ: DOĞU AKDENİZ'İN LEVİATHAN'I TÜRKİYE

MARITIMIZATION AND MARITIME SECURITY; TURKEY AS LEVIATHAN OF THE EASTERN MEDITERRANEAN

Bilal Ersin ELİKOĞLU

Özet

Tarihsel perspektif bağlamında Klasik Jeopolitiğin düalizmi tezahür edecek ve kara ile denizin savaşında deniz tekrar galip gelecektir. Konumlandığı coğrafya, çevresini sarmalayan deniz alanlarının arz ettiği önem ve vadettiği avantajlar ele alındığında iki yarımadadan oluşan, kilit su yolları güzergahında bulunan bir deniz ülkesi olan Türkiye'nin Denizcileşmesinin bir jeopolitik zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Deniz Güvenliği, Deniz Jeopolitiği ve Denizcilik Gücü kavramları ile Türkiye'nin yakın gelecekte atması gereken adımlar ve dış politika manevraları için çeşitli varsayımlar ile öneriler bu çalışma kapsamında ele alınmaktadır. Akdenizli Türkün denizlere sırtını dönmemesinin önemi vurgulanmakta, denizlerden elde edilecek çıkar ve faydalar noktasında farkındalık uyandırılmasının önemine değinilerek, hak ve çıkarların korunmasının hayati oluşuna vurgu yapılması amaçlanmaktadır. Mavi Vatan Doktrinin önemine, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve BLACKSEAFOR kurumlarının dış politika açısından sağladıkları avantajlara değinilmiş olup neticede denizde durumsal farkındalık, kapasite inşası, deniz körlüğünün bertaraf edilmesi ve coğrafya bilmenin, jeopolitik perspektifin Türkiye için önem atfedilmesi gereken hususlar olduğu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mavi vatan, denizcileşme, jeopolitik, dış politika, denizcilik gücü

Abstract

In the context of historical perspective, the sea will again prevail in the war of land and sea, the dualism of Classical Geopolitics will manifest. the geography which is located, the importance and advantages of the surrounding seas and its promises, it is thought that the maritimization which necessity of geopolitics for the Turkey as a maritime country; consisting of two peninsulas and located on the sea lines of communication. In this context, the concepts of Maritime Security, Maritime Geopolitics and Maritime Power, as well as the steps that Turkey should take in the near future, and various assumptions and suggestions for foreign policy maneuvers are discussed within the scope of this study. This study emphasized that the Mediterranean Turks should not turn their backs on the seas, and it is aimed to remark the vitality of protecting rights and interests by emphasizing the importance of raising awareness about the benefits and benefits to be obtained from the seas. The importance of the Blue Homeland Doctrine, advantages of the Montreux Straits Convention and the BLACKSEAFOR institutions in terms of foreign policy were mentioned, and finally, situational awareness at sea, capacity building, elimination of sea blindness, geographical awareness and geopolitical perspective were the issues that should be given importance for Turkey.

Keywords: Blue homeland, maritimization, geopolitics, foreign policy, maritime power

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye'nin konumlandığı coğrafya dikkate alınarak, çevresini sarmalayan deniz alanlarının arz ettiği önem ve vadettiği avantajlara dikkat çekmek için kaleme alınmış olup, Anavatan'da güvende olmak için denizlere hâkim olmak fikri çerçevesinde “Mavi Vatan” yaklaşımının önemine ışık tutulmakta ve Türkiye'nin deniz güvenliği ile enerji arzı güvenliği arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin deniz yetki sahalarındaki hak ve menfaatleri, deniz dibi kaynaklarına erişim ve enerji arz güvenliği konularında atması gereken adımlar incelenmiştir.

Türkiye coğrafi açıdan denizlerle çevrili bir yarımada devletidir. Buradan hareketle, çalışmanın başlığında kullanılan *Leviathan*¹ sözcüğü de adeta topraktan gemi olan Anadolu coğrafyasını dev bir gemiye benzetmek maksadı ile seçilmiştir. Dolayısı ile denizlere kayıtsız kalması hayatın olağan akışına ters bir durum ihtiva etmektedir. Öte yandan, Türkiye için sahildarı olduğu denizler sosyal ve ekonomik anlamda fırsatlar sunmaktadır. Kıyı turizmi, balıkçılık, yatçılık vb. olanaklara yüz çevirmek yahut bunlar ile alakadar olmamak hem iktisadi hem de mantıki açıdan rasyonel görünmemektedir.

Çalışmada, deniz gücünün sadece donanma platformları yahut askeri unsurlardan oluşmadığı, müreffeh bir Türkiye için denizlerin öneminin anlaşılması gerekliliği Mavi Diploması, Mavi Ekonomi gibi kavramlardan faydalanarak anlatılmıştır. Türkiye'nin sağlam temellere oturtulmuş, kurumsallaşmış bir denizcileşme politikası ile bölgesel bir güç olabileceği vurgulanmış, Türkiye'nin dış politikasının olumlu yönde gelişebilmesi için denizcileşmenin gerekliliğine ve deniz güvenliği konseptinin tartışmaya açılmasının önemine değinilmiştir.

Denizlerin de tıpkı karalar gibi vatanın bir parçası olduğu, üstü ve altının barındırdığı imkân ve kaynakların kullanımının da yine bu vatana

1 Leviathan kelimesi sözlük anlamı olarak; “dev gemi”, “çok büyük bir deniz canavarı”, “çok büyük ve güçlü bir şey” vb. farklı manalarda kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/leviathan [erişim tarihi 13 Temmuz 2020].

ait olduğu hususu bağlamında, Karadeniz’de 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve BLACKSEAFOR ile temin edilen güvenlik ortamı, Ege Denizi ve Akdeniz özelinde de gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ege Denizi; fiziki şartları ve stratejik önemi düşünüldüğünde donanmayı açık denizlere bağlayan jeo-stratejik bir noktadır. Akdeniz’in ise gerek deniz dibi kaynakları gerek jeopolitik önemi göz önüne alındığında bölgesel güvenlik için kilit konumunda olduğu aşikardır.

Öte yandan, Türkiye’nin fiziki şartları ele alındığında sahip olduğu uzunca sahilleri ve bu sahillerin egemenlik haklarının kullanımı manasında devamı niteliğindeki deniz yetki sahaları ulusal güvenlik perspektifinden ciddi önem arz etmektedir. Gerek Ege Denizi gerek Doğu Akdeniz’de halihazırda ihtilafli alanların varlığı da bu hususta denizlerin önemini ön plana çıkarmaktadır. Öte yandan, bir diğer perspektif ile ulusal güvenliğe tehdit oluşturacak şartların varlığı söz konusu olduğunda da tarihsel tecrübelerden yola çıkarak deniz alanlarında güvenliğin tesisi edilmesi bir zarurettir. Zira, Birinci Dünya Savaşı’nda donanmasızlık sebepli olarak Girit, Kerpe, Kaşot ve Rodos hattında tutulamayan muhasım donanmaları sorunsuz bir seyirle Ege Denizi’ne girip Çanakkale’ye güç ve ateş intikali sağlayabilmiştir. Gerekli Deniz Gücü ve Deniz Kuvveti mevcut bulunsa idi müdafaa daha ötelere denizden dahi yapılabilir, belki de çarpışmalar Türk Anakarası üzerine taşınmayabilirdi. Taşınsa dahi muhasımın moral üstünlüğüne darbe vurulmuş olarak muhabere planlayacak vakit ve taktik avantaj sağlayacak imkanlar çoğaltılabilirdi.

Takip eden bölümde Denizcileşme ve Deniz Güvenliği kavramları ele alınacak olup, Türkiye’nin ne sebeple denizlerde varlık göstermesi gerektiğine değinilecektir. Bu bağlamda, kavramların önemine ve Türkiye açısından ne anlam ifade ettiğine değinilirken, Mavi Diplomasi ve Mavi Ekonomi kavramlarından faydalanılacak olup denizlerin sadece askeri amaçlar ile değil bunun yanında sosyoekonomik ve jeo-politik önemine vurgu yapılacaktır.

DENİZCİLEŞME VE DENİZ GÜVENLİĞİ

Denizcileşme kavramı olarak kabaca, denizden sağlanan ve sağlanabilecek menfaatler noktasında farkındalığın oluşması ile ekonomik, kültürel,

sosyal, siyasi ve askeri olarak bir ülkenin denizden sağlayacağı faydalar doğrultusunda hareket edebilme kabiliyeti ile doğru orantılı olarak geliştirdiği politikalar ve davranışların tümü olarak ele alınabilir. Ülkenin coğrafi ve jeo-politik şartları ile ilişkilendirilebilir bir durum olan denizcileşme elbette bir stratejik perspektif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka bakış açısı ile halkın refah ve mutluluğu, devletin bekası için denizin ve suyun öncelikle ve yoğunlukla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Gürdeniz, 2015). Denizcilik gücünü askeri bağlamda oluşturan kısım, donanma usurları ve deniz kuvvetleri iken savunma ve ulusal güvenliğe dair tehditleri def etmek vazifesi ile güvenliğe katkı sağlarken, askeri olmayan unsurlar ile; deniz ticareti, tersanecilik, balıkçılık ve deniz madenciliği vb. vasıtasıyla refah ve ulusal ekonomiye katma değer yaratmaktadır.

Denizcilşeme kavramının tam manası ile anlaşılması noktasında askeri ve askeri olmayan unsurların önem öncelikleri değerlendirilecek olursa, tüm parametreleri ile bir bütün olacak şekilde irdelenmelidir. Kısacası ne donanma gelişimi ve gücünün geliştirilmesi ekonomik imkan olmadan mümkündür, ne de ekonomik ve ticari faaliyetlerin donanma kabiliyetleri gelişmedikçe sürdürülebilmesi ve geliştirilmesi mümkündür.

Buradan hareketle örneklemek gerekirse, Türkiye'nin Doğu Akdeniz nezdinde gerçekleştirdiği deniz hak ve menfaatlerine yönelik çalışmalarının, donanmasının katkıları olmaksızın sürdürülebilir olması düşünülememektedir. Neticesinde bunu bir döngüye benzetmek de mümkündür. Denizcileşme ticari, siyasi, askeri ve diğer kolları ile karşılıklı ilişki dahilinde ve çoğu zaman eş zamanlı olarak tesis edilir bir kavram olarak dikkat çekmektedir.

Amerikan deniz stratejisti ve amirali Mahan'ın *On Naval Warfare* isimli eserinde de belirttiği üzere; Devletin denizci olması yoluyla halkın kültürü denizcileşecek ve ulusal ekonomik faaliyetler de denizden katma değer yaratacak noktaya geldiğinde denizcileşmiş bir ekonomik faaliyetler bütünü ortaya çıkacaktır. Burada mühim nokta, kamuoyu nezdinde denizin kaynaklarının kullanımı noktasında farkındalık, denizden yararlanma ve güvenliği doğrultusunda çalışma arzusunun kabulü de

önemli rol oynamaktadır. Dolayısı ile denizcileşme halka anlatılıp, bu alanda politikaların geliştirilmesi ve planlanması noktasında temel görevin devletin uhdesinde toplandığı noktasına dikkat çekilmektedir (Mahan, 2011).

Farklı bir bakış açısı ile ele alındığında denizcileşme kavramı ülke güvenliği noktasında ehemmiyetli bir konumdadır. İktisadi kalkınma ve refaha erişim için deniz ve denizcilik pek çok imkan ve kaynağı ulusa sunabilir vaziyettedir. Perroux'un "A Note on the Notion of Growth Pole" isimli çalışmasında belirttiği *Growth Pole Theory*, "Kalkınma Kutupları"ndan yola çıkarak denizcileşme ve Türkiye'nin ulusal ekonomisi üzerine bir değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir. Denizcileşme ve güvenlik ile doğrudan bağıntılı olmayan, kalkınma iktisadi kavramlarından olan ve kabaca ülkelerin kalkınmaya başladıklarında her bölgesi için aynı oran ve zamanda kalkınma olanağının olmadığı üzerine teorize edilen kavrama göre; ülkede bazı bölgeler vardır ve bu gölgeler coğrafi özellikleri temelinde diğer bölgelere nazaran öncelikli kalkınma yaşarlar, zamanla diğer bölgeler de kalkınan bölgenin kalkınmasına eşlik edebilir. İşte bu öncelikli kalkınan bölgeler kalkınma kutupları olarak tanımlanır.

Buradan hareketle, bu çalışma kapsamında ele alınan denizcileşme kavramının öngördüğü denizciliğe dair parametrelerin tamamının ülke ekonomisi için bir kalkınma vasıta olarak kullanılabilirliğine dikkat çekilmiştir. "Perroux'nun Kalkınma Kutupları teorisine göre, kalkınma kutupları; firmalar, endüstriler veya firma endüstri grupları olabilir" (Şenol ve Kemeç, 2018). Endüstriyel açıdan ele alınacak olursa, denizcilik endüstrisine yapılacak yatırımlar ile denizcileşmesi öngörülen Türkiye ekonomisi için deniz endüstrisi bir kalkınma kutbu olacaktır. Bu kalkınma kutbu ileri ve geri bağlantılı sektörleri ile ülke ekonomisi açısından refah kaynağı olacak ve katma değer yaratan alanları da doğuracaktır.

Denizcileşme kavramının da çerçevesini çizmiş bulunduğu deniz ve denize dair faaliyetlerin tümünün karşılıklı bağımlılıklar halinde işletilmesi ve politik yol haritası olarak belirlenmesinde, kalkınma kutbu olarak seçilmesi önem arz etmektedir. Bir vizyon olarak seçilecek stratejik sektör olan denizcilik sektöründe yaşanacak gelişme ve sektörel büyüme

akabinde diğ er kalkınma alanlarına da sirayet edip, ülkenin kalkınması-
na lokomotiflik görevi ifa edecektir.

Coğ rafi olarak ve dahi jeo-politik açıdan da düşünöldüğünde, üç tarafı
denizlerle çevrili ve iki adet mühim boğ az geçişine sahip Türkiye için
kalkınma kutbu olarak denizcilik sektörünü seçmek ve denizcileş me po-
litikaları dahilinde öncelikli koşul olarak devletin denizcilik kültürünü
geliştirmesinin ve daha sonra devlet vasıtası ile halkın denizcilik kül-
türünü kazanmasının politik vizyon olarak hedeflemesi noktası, ulusal
ekonomi ve dahi ulusal güvenlik için hayati önemi haiz bir zorunluluk
olarak düşünölmektedir. Bu düşünce bir yandan da Türkiye'nin bir Orta
Büyükölkte Devlet olarak bölgesinde söz sahibi olma durumuna katkı
sağ layacak ve efektif dış politika yapımı süreçlerine pozitif katkı sağ-
layabilecektir. Günün sonunda, denizcileş me kavramı, deniz kuvveti ve
diğ er denizcilik ile ilgili sektörel, endüstriyel ve dahi sosyokültürel alan-
ları kapsamaktadır. Denizcileş me üzerine atılacak adımlar beraberinde
pek çok alanda da atılacak adımlar olarak da okunabilmektedir.

Çünkü denizcileş miş bir Türkiye düşünöldüğünde; balıkçılık, deniz
ticareti, sivil ve askeri gemi inşa sanayi, yüzme ve yelkencilik gibi su
sporları, deniz ürünleri mutfağı, oş inografi, metalürji, hidrografi, deniz
dibi madenciliğı, deniz kuvvetleri ve sahillerin güvenliğı adına faaliyet
veren kurum kuruluşlar vb. sayılabilecek pek çok alanda denizcileş (e)
memiş bir ülkeye ve topluma göre daha ileri gidecektir. Tüm bu eko-
nomik, kültürel, sosyal ve güvenliğ e ilişkin alanlarda geliş im gösteri-
lecek bu alanların kapsamında buluna sektörler geliştirilecek ve tüm bu
sektörlerle bağlantılı diğ er ilgili ilgisiz pek çok sektör geliş ime uyum
sağ layacaktır.

Denizcileş me kavramının ehemmiyeti vurgulandıktan sonra, Türkiye
açısından denizlerin güvenlikli alanlar halinde bulunması hususu elbet-
te en hayati ve dikkat çekici durum olarak değ erlendirilmektedir. Bura-
dan hareketle deniz güvenliğı kavramına değ inmek gerekliliğı de önem
arz etmektedir. Deniz güvenliğı kavramına değ inmeden önce güvenlik
kavramından kısaca bahsetmekte fayda görölmektedir. Fakat bu çalış-
ma çerçevesinde esas odak noktası olarak kullanılan kavramın güvenlik

kavramının bir fraksiyonu olan geniz güvenliği kavramı olması sebebi ile güvenlik kavramı uzun uzadıya açıklanmamış olup kabaca çerçevelendirilmiştir.

Güvenlik kavramı insan varoluşundan bu yana çeşitli şekil ve yoğunluklar ile hayatımızın bir parçası ve zorunluluğu olarak gelişmiştir. Kavrama dair pek fazla tanım mevcut bulunmakla beraber, literatürün ve araştırmacıların mutabık kalabildiği tanımlamalar bulunmamaktadır. Esasında sosyal bilimlerin münhasır doğası gereği net açıklama ve tanımlamalardan kaçınmak yerinde görülmektedir. Zira, pek çok kavramda olduğu gibi Güvenlik kavramı özelinde de farklı perspektif ve tanımlamalar türetmek değişen zamana ve konjonktüre göre mümkündür.

Sözlük anlamı ile: Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet (Türk Dil Kurumu, 1998) olarak karşımıza çıkan güvenlik farklı kaynaklarda güvende olma hali, tehliken uzak durma vb. gibi farklı şekillerde de açıklanabilmektedir. Güvenlik kavramı bağlamında net kavram tanımlaması yerine spesifik olarak sorulacak sorulara cevap aramanın daha yerinde olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki; ne kadar güvenlik? Kim için ve ne için güvenlik?

Hayatın her alanında olduğu üzere, güvenlik kavramı da tarihsel süreç içerisinde gerek şartlara bağlı olarak gerekse de insanlığın algısında değişime uğramış ve dönüşmüştür. Bireylerin bir arada yaşama alışkanlığı kazanması ile oluşan siyasi yapılar zamanla ortak güvenlik ihtiyaçlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Devlet, bir çatı organizasyon olarak sahnede olduğu zamandan beri güvenlik ile ilgili konularda her zaman ön planda tutulan yapılardandır. Dolayısı ile devletin egemenliği altında bulunan deniz alanlarına ve uluslararası hukuktan doğan haklarına istinaden kullanımında bulunana deniz alanlarına ilişkin güvenlik kaygı ve beklentilerin olması kaçınılmaz bir gerçektir. Soğuk Savaş'ın neticelenmesi ile değişen dünya, uluslararası ilişkileri ve bahse konu ilişkiler çerçevesinde yaklaşım ve tanımlamaları da değiştirdi. Deniz Güvenliği kavramı da bu değişimden üzerine düşen payı aldı, artık deniz güvenliği sadece bir ülkenin elinde bulunan su altı ve su üstü platformlarının imkan ve kabili-

yetleri ile tesis edilebilecek bir tehdide karşı önlem mekaniğinden başka bir boyuta taşındı.

Deniz Güvenliği'nin alanı ve kapsamı genişlemiştir. Zira, bugün denizlerden gelebilecek risk ve tehditler de değişime uğramıştır. Korsanlık, okyanus çevresinin korunması, yasadışı göç hareketliliği, küresel ekonomi için hayati yeri bulunan deniz ticareti ulaştırma hatlarının güvenliği, balıkçılık alanlarının korunması vb. pek çok alan Deniz Güvenliği kavramında yaşanan değişimin gündelik hayatta vücut bulmuş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Deniz Güvenliği'nin dört temel ayak üzerine bina edildiği fikri ile Bueger ve Edmunds kavramı gayet güzel açıklamaktadır; “donanma stratejisi”, “deniz çevresi”, “ekonomik kalkınma ve insan güvenliği”. Tüm bu deniz güvenliği kavramsallaştırması yapılırken dikkat çekilen nokta ise Soğuk Savaş sonrası dönemin arz ettiği güvenlik algıları ile hareket etme ve özellikle 11 Eylül saldırıları ile dünyanın güvenliğe bakışındaki yeni yaklaşımların altı çizilmektedir. Yine buradan hareketle denizde durumsal farkındalık ve kolektif hareket edebilme noktasında kapasite inşası ön plana çıkmaktadır (Bueger ve Edmunds, 2017).

Bir başka ifade ile Deniz Güvenliği artık sadece deniz alanlarını ilgilendiren bir husus olmaktan çok ülkelerin ulusal güvenlik kaygılarına tesir eden bir hal almış anlam ve kapsamını mümkün olabildiğince genişletmiştir. Dolayısı ile Türkiye'nin gerek Doğu Akdeniz gerek Ege Denizi nezdinde bulunduğu yada bulunacağı girişimler safi askeri girişimler olmaktan fazlasıdır ve dahi fazlası olmalıdır. Doğu Akdeniz sahildarları ve uluslararası kamuoyu nezdinde oluşturulmak istenen fikir Türkiye'nin Doğu Akdeniz deniz yetki sahalarında deniz güvenliğini tesis etmek için hareket ettiğiidir. Bununla ilişkili olarak ilgili deniz yetki sahalarından elde edilecek hak ve menfaatlerin de kullanımı noktasında Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan meşru haklarının mevcut bulunduğuudur. Türkiye gerek donanma varlığı gerek gambot diplomasisi ve sondaj, araştırma faaliyetleri ile ve dahi Libya ile yapmış bulunduğu mutabakat örneğinde olduğu gibi Doğu Akdeniz deniz yetki alanları ve deniz hak ve menfaatleri hususunda Mavi Vatan söylemi ile bölgenin güvenliğini önem sıralamasında üst basamaklara taşımakta ve bölgede

atacağı adımların ve diplomatik hamlelerin meşruiyet zeminini oluşturmaktadır. Bu durum Bueger ve Edmunds'un sistematığı dikkate alındığında Deniz Güvenliği'nin ayaklarından "donanma stratejisi" ile "ekonomik kalkınma ve insan güvenliği"nin tesisi için atılan taktik adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat, temel hedef ve stratejik yol haritası ise Deniz Güvenliği tesisi için denizlerine hakim olan bir Türkiye'yi var edebilmek olmalıdır. Bunun da yegane yolu; Denizcileşmiş bir Türkiye devleti ile Denizcileşmiş Türk halkı için girişimlerin yapılması olarak tasavvur edilmektedir.

DOĞU AKDENİZ'İN LEVIATHAN'I TÜRKİYE

Çalışma kapsamında dev bir gemi olan Leviathan'a benzetilen Türkiye fiziki olarak Anadolu anakarasından Doğu Akdeniz'e uzanan yarımada hali ile bölgede Deniz Güvenliği hususunda diğer sahilدارlara nazaran çok daha temkinli davranmak ve planlı hareket etmek zorundadır. Türkiye'nin 3 tarafı denizlerle çevrilidir. Türkiye'nin adalar dahil sahip olduğu 8333 km'lik kıyı şeridinin, %18.77'si Karadeniz, %13.56'sı Marmara Denizi, %29.64'ü Ege Denizi ve %19.94'ü Akdeniz'de bulunmaktadır. Türkiye'ye ait adaların kıyıya uzunluğu 1626 km olup toplam kıyı uzunluğunun %18.08'ini oluşturmaktadır (www.dzkk.tsk.tr).

Türkiye açısından Doğu Akdeniz bölgesi, ulusal güvenliğine direkt etki edebilecek kalibrede tehditler ve aynı oranda çeşitli alanlarda fırsatların mevcut oluşu ile önem arz etmektedir. Coğrafi konumu ve jeopolitik konumunun getirisi olarak Orta Doğu gibi kriz alanlarına komşu oluşu Doğu Akdeniz'de güvenlik ortamının tesisini Türkiye açısından bir bakıma zorunluluk haline getirmektedir. Coğrafi ve jeo-politik konum gereğine ek olarak bölgenin ihtiva ettiği kaynaklar düşünüldüğünde Doğu Akdeniz Havzası'nda yaşayan topluluklardan, bahse konu bölgeye hâkim olma arzusu ve/veya imkân-kabiliyetine sahip olan ülke ve toplulukların ise bu mücadelenin dışında kalma lüksü mevcut değildir (Yaycı, 2012).

Bu minvalde, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktası olan Doğu Akdeniz, dünyada ticari deniz trafiğinin en yoğun olduğu deniz

alanlarındandır. Bölge Orta Doğu, Hazar Havzası ve Rusya hidrokarbon kaynaklarının batı pazarlarına taşınmasında ana güzergâhtır (Özgen, 2013). bölgelerin ve güvenlik sorunlarının yapay bir biçimde oluşturulmamış oluşu, bölgesel ve coğrafi yakınlık dolayısı ile gerçekleşen etkileşim sonucu doğan bağımlılığın sonucunda oluşan güç dengelerinden oluşmuş bulunduğundan hareketle dengelerin sürdürülebilirliği ya da tehditlerin bertaraf edilebilmesi, bir başka deyişle güvende kalma hali için bölgenin arz ettiği şartlar dikkatle ele alınmalı ve atılacak siyasi, askeri ve ekonomik adımlar noktasında dikkatle irdelenmelidir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki askeri varlığının amacı olarak deklare edilen ve dile getirilen temel gaye, deniz hak ve menfaatlerine yönelik tehditleri bertaraf etme ve uluslararası hukuktan doğan hakların müdafaası olarak çerçeveselendirilmektedir.

Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin inşa etmeyi amaçladığı algı noktasında birtakım sorunlar yaşıyor oluşu yadsınamaz bir gerçekliktir. Zira, Yunanistan ve GKRY ile yaşadığı tarihsel husumet, Mısır ile son yıllarda ilişkilerin yok denecek kadar azalması, Suriye iç savaşı ve bu savaşın oluşturduğu konjonktürel şartlar, İsrail ile dönem dönem gelişen ilişkilere rağmen halihazırda iki tarafın da birbirine temkinli yakınlığı, Libya'da mevcut iç savaş Doğu Akdeniz'in, Karadeniz deniz alanlarınınki gibi bir istikrar ve güvenlik ortamına ev sahipliği etme ihtimali yakın görünmemektedir.

Günün sonunda, Doğu Akdeniz sahildarlarının deniz hak ve menfaatlerini kullanma noktasında ve bölgede kendi güvenlik alanlarını temini için gerek söyleme dayalı gerek fiili adımları neticesinde oluşturdukları dış politika rotaları ile halihazırda bir istikrar alanı sağlanabilmiş görünmemektedir. Diğer taraftan Karadeniz'in halihazırda güvenleleştirilmiş ortamının da sorgulanabilir olduğu ve güvensizleleştirilebilir olduğunu dikkatten kaçırmamak gerekmektedir. Dolayısı ile bu bir süreç olarak ele alınmalıdır ve söylem ile oluşturulan algıya bağlı olarak çeşitli formlara bürünebilmektedir. Doğu Akdeniz'de dengeleri mutlak bir biçimde değiştirecek ya da şekillendirecek bir güç mevcut olmadıkça, Karadeniz deniz alanlarında tecrübe edilen istikrar ve güven ortamına benzer bir güvenleleştirilmiş alan tesisi, ancak aktörelere birbirini algılamalarına bağlı ola-

rak mümkün görünmektedir. Bu algılamalarda da tarihsel süreç dahilinde Türkiye'nin ve Doğu Akdeniz sahildarlarının birbirine bakışı önemli bir yer işgal etmekte olup sıfır toplamlı sonuçların gözetilmesinden ziyade, Türkiye'nin de izlediği yol olan karşılıklı anlaşmalar yolu ile Doğu Akdeniz'de bir istikrar zemininin aranması gerektiği düşünülmektedir.

Doğu Akdeniz özelinde Türkiye'nin izlediği politikaların bir değerlendirmesi niteliğinde, yapılan karşılıklı mülakatlardan edinilen bilgiler çerçevesinde varılan kanaat o dur ki; Doğu Akdeniz'de mevcut hak ve menfaatlerin korunması noktasında donanma uygulamaları etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda Gambot Diplomasisi ön plana çıkmaktadır. Doğu Akdeniz'de Bayrak Gösterme ve Gambot Diplomasisinin uygulanabilirliği ile nezdinde mülakat yapılan emekli amirallerin olumlu yönde mutabık cevaplar verdiği ortadadır, Amiral Alaettin SEVİM²; Bahsi geçen yöntemler halihazırda uygulanmakta olduğu. Esasında, egemenlik alameti ve yetki kullanımı konularında sadece arama faaliyetleri bile yeterli bir göstergedir. Fakat bunların desteklenmesi ve güvenli bir biçimde icrası noktasında “Gambot” ve “Bayrak Gösterme”, hak kullanımı açısından önemli yer tutmaktadır (A. SEVİM, sözlü görüşme). Amiral Cem GÜRDENİZ³; Evet uygulanabilir ve bugün başarı ile uygulanmaktadır. Zaten Doğu Akdeniz'de elde edilen kazanımlar bu sayede elde edilmektedir (C. GÜRDENİZ, sözlü görüşme). Amiral Mesut ÖZEL⁴; Bayrak Gösterme ve Gambot Diplomasisi uygulanmaktadır. Sondaj gemileri ve sismik araştırma gemilerine refakat eden Deniz Kuvvetleri'ne ait gemilerimiz Doğu Akdeniz'de yabancı unsurları bölgeden uzaklaştırırken ve arama faaliyetlerinin sürdürülmesi noktasında güvenli bir ortam oluştururken Gambot Diplomasisi uygulanmıştır. Çeşitli liman ziyaretleri ve tatbikatlar vasıtasıyla da Bayrak Gösterme icra edilmektedir, örneğin Mavi Vatan tatbikatı gibi (M. ÖZEL, sözlü görüşme).

Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye'nin hak ve menfaatleri elbette karşılıklı uluslararası anlaşmalar vesayeti ile tesis edilmeli ve dış politika se-

2 Emekli Tuğamiral (Dz.K.K.)

3 Emekli Tümamiral (Dz.K.K.)

4 Emekli Tümamiral (Dz.K.K.)

peti bu minvalde hazırlanmalı fakat şartlar ulusal güvenlik açısından güç intikalini kullanmayı gerektirdiğinde de toprak gemi Anadolu'nun kıyılarının korunması noktasında sert güç unsurlarının kullanımı da her zaman ihtimaller dahilinde bulunmalıdır. Burada mesele sadece deniz alanlarının fiziki olarak korunması ya da sadece Anadolu anakarasının denizden müdafaası olarak algılanmamalıdır. Zira, enerji rekabeti ve ihtiyacının gün geçtikçe yükseldiği küresel dünyada, bir ulusal güvenlik meselesi olarak ele alınan ekonomik dışa bağımlılığın azaltılması perspektifinden de Doğu Akdeniz'de yaşanan ihtilaf ve kriz önemli yer tutmaktadır.

Enerji hususu, Türkiye'nin bu konuda dışa bağımlılığı dikkate alındığında ehemmiyetli konuların başında yer almaktadır. Dolayısı ile enerji arz güvenliği ile deniz güvenliği arasındaki karşılıklı ilişki hesaba katıldığında Doğu Akdeniz krizinin sebep ve yakın gelecekteki muhtemel sonuçları iyi irdelenmelidir. İktisat biliminin de temelini oluşturan mantık gereği; sınırsız ihtiyaçların, kıt kaynaklar ile ikame edilmesi prensibi çerçevesinden hareketle, enerjinin temin edileceği kaynağın bulunmasından, elde edilmesine, üretimi ve tüketimine kadar olan süreçlerin tamamında sürdürülebilirlik ve enerji güvenliği önemli yer tutmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın enerji güvenliğine ilişkin yapmış olduğu tanımlamaya göre; "Enerji kaynaklarının sürekli bir biçimde, kullanılabilir bir fiyattan elde edilmesini sağlamak" (Uluslararası Enerji Ajansı 2019) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. BM ise; "Herkes için enerjiye erişimin esas olduğu iş, güvenlik, iklim değişikliği, gıda üretimi ya da artan gelirler için enerjinin tüm dünya açısından merkezi konumda bulunduğu" (Birleşmiş Milletler 2019) şeklinde bir tanım yapmaktadır. Dolayısı ile enerjinin bulunması, kullanılması, üretimi ve transferi bir süreç yönetimidir ve bunun sürdürülebilirliği noktasında Deniz Güvenliği konusu tekrar karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin coğrafi ve jeo-politik konumu gereği enerji arz güvenliği sürecinin sekteye uğramadan sürmesi Deniz Güvenliği'nin tesis edilmesi ile mümkün görünmektedir.

DENİZ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ADALAR DENİZİ VE KARADENİZ

İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmamak için büyük çaba sarf eden Türkiye, özellikle Boğazların durumu ve Karadeniz'in güvenliği açısından 1936 yılında imza edilen *Montreux* Boğazlar Sözleşmesi ile önemli kazanımlar elde etmiştir. Soğuk Savaş döneminde ise Karadeniz'de karasuları ve MEB alanlarının belirlenmesi noktasında Sovyet Rusya ve sahilدارlar ile varılan antlaşmalar günümüzde dahi Karadeniz'in istikrarlı bir deniz alanı olması noktasında önemli görülmektedir.

Montreux, Boğazlardan geçecek olan savaş gemilerinin gerek bildirim sorumluluğu gerekse belirli sürelerle tabi oluşu Karadeniz sahilدارları ve Türk Boğazları açısından herhangi tehdit oluşturmaksızın geçişin mümkün bulunması amacına hizmet etmektedir. Bu Sözleşme ihtiva ettiği kuralları ve uygulanışı ile İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Karadeniz'in güvenli ve istikrarlı bir deniz olması için önemli bir rol oynamıştır (Gürdeniz, 2017). Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale Boğazları geçişi ile diğer denizlere ulaşılan uluslararası bir denizdir ve enerji boyutundan, enerji arz güvenliği çerçevesinde ele alındığında, dünya üzerinde üretilen ham petrolün takribi olarak yüzde 3'lük kısmı ve boru hatları vasıtası ile belirli bir miktarda enerjinin transferinin bu deniz üzerinden sağlanması Karadeniz'i stratejik bir deniz alanı haline getirmektedir (Polat, 2019). Dolayısı ile *Montreux*'nün varlığı ve bölge ülkelerinin çeşitli iş birliği girişimleri bu denizi güvenli ve istikrarlı kılmaktadır.

Dolayısı ile Türk Boğazları'nın ve dahi Karadeniz'in içinde bulunduğu güvenlik ortamının bir nevi teminatı olarak da kabul edilebilecek bu sözleşmenin hükümleri, bölgede istikrarın da tesisi noktasında önemli rol oynamaktadır. *Montreux*'nün temel gayesi Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin güvenliğinin sağlanmasıdır (Arıdemir, 2019). *Montreux*'nün neticesi olarak sağlanan istikrar ortamı bir yana, Karadeniz hususi olarak ele alındığında kıyıdaşlar arasında mevcut bir iş birliğinden söz edilebilir. Özellikle Soğuk Savaş yılları ve takip eden dönem süresince, Karadeniz sahilدارların kullanımında olmuş ve kıyıdaş ülkelerin kendi aralarında sağladıkları mutabakatlar ile iç istikrarını sağlamıştır.

Karadeniz’de tesis edilen mutabakat ve antlaşmalar neticesinde oluşan uluslararası rejim vasıtası ile gerek deniz yetki alanlarının kullanımı gerek Karadeniz’de enerji arz güvenliği noktasında, gereken istikrar ve iş birliği ortamı temin edilebilmiştir. Hukuki anlamda sağlanan mutabakat ve iş birlikleri, sahada da kendini göstermektedir. Özellikle *BLACKSEAFOR*, *Black Sea Littoral States Border/Coast Guard Agencies Cooperation Forum* (BSCF)⁵ ve *Operation Black Sea Harmony* (OBSH)⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusu ve kapsamı gereği Karadeniz’de sahildarların iş birliği ile deniz güvenliğinin temini açısından ele alınacak olan *BLACKSEAFOR* ile sağlanan iş birliği ve yönetişime dayalı güvenlik ortamıdır. Türk Deniz Kuvvetleri tarafından Karadeniz’in güvenliği ve bu bölgede sürdürülebilir bir iş birliği ortamını tesis etmek maksadı ile birtakım girişimler sonucunda *BLACKSEAFOR* fikri ortaya atıldı (Gürdeniz, 2017). 1998 yılında Karadeniz bölgesinde barış ve istikrarı, bölgesel iş birliğini artırmak noktasında iyi ilişkileri güçlendirmek gayesi ile çok uluslu bir deniz görev grubu kurulması mantığı ile Bulgaristan’ın Varna şehrinde, Karadeniz Deniz Kuvvetleri partnerlerinin ortaklığında Türkiye Cumhuriyeti’nce başlatılmış bir oluşumdur.⁷

Sahildarlar; Bulgaristan, Romanya, Rusya, Gürcistan, Ukrayna ve Türkiye’den müteşekkil *BLACKSEAFOR* ile ilgili olarak amaç ve görev tanımlaması ise genel çerçevede denizde durumsal farkındalığa ve koordinasyon içinde çalışmaya dayanan bir organizasyonel yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Karadeniz sahildarları için bir bakıma karşılıklı bağımlılık ve iş birliği ortamını gönüllülük anlayışı çerçevesinde sürdürme zemini oluşturmaktadır. *BLACKSEAFOR* kapsamında, Arama kurtarma, mayına karşı tedbirler, insani yardım, çevre koruma

5 *Black Sea Littoral States Border/Coast Guard Agencies Cooperation Forum*, dilimizdeki karşılığı ile; Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İş Birliği Forumu.

6 *Operation Black Sea Harmony*, dilimizdeki anlamı ile; Karadeniz Uyum Harekatı, Karadeniz’de aktif çaba kapsamında icra edilen, NATO tarafından Akdeniz’de icra edilen aktif çaba hareketlerine benzer nitelikte güvenlik sağlayıcı önlemler.

7 Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (*BLACKSEAFOR*) hakkında detaylı bilgi için; T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesinde bulunan, 19 Ocak 2004 *BLACKSEAFOR* toplantısı başlıklı basın açıklaması. Erişim adresi: http://www.mfa.gov.tr/no_13---19-ocak-2004_-blackseafor-toplantisi-hk.tr.mfa

harekatları⁸ gibi faaliyetlerin çağımız güvenlik tehdit algılamalarına yönelik önlemler olarak düşünüldüğü uluslararası ilişkiler ortamında güvenliğin tesisi, diplomatik iyi niyet ziyaretleri vasıtası ile de sahilدارların iş birliği ve yönetişim kabiliyetlerinin gelişimi desteklenmektedir. Günün sonunda, Soğuk Savaş sonrası dünyanın ihtiva ettiği güvenlik tehditleri değişmiş, konvansiyonel olmayan tehditler ülkelerin gündelik politikalarını meşgul eder, ulusal güvenliklerini tehdit eder hale gelmiştir. İşte bu küresel ortamda uluslararası sistemin arz ettiği zaruret, iş birliği ve koordineli bir biçimde işleyen uluslararası ilişkilerdir. Buradan hareketle Türkiye'nin Karadeniz'de, denizden komşuları ile evvelce belirlemiş bulunduğu deniz yetki sahaları vasıtası ile herhangi hukuki sorununun bulunmaması ve fakat Karadeniz'in güvenli kalması noktasında, günümüz güvenlik tehditlerinin çeşitliliğinden dolayı iş birliğine ihtiyaç duyulmasının yadsınamaz bir gerçek olması neticesinde, sahilدارların deniz kuvvetlerinin görev grubu oluşturmak sureti ile Karadeniz'i istikrarlı tutmayı amaçlaması *BLACKSEAFOR*'un esasta çıkış noktasıdır (Ulusoy, 2001).

Karadeniz'de böyle bir iş birliği, bölge enerji arzı güvenliğinin sürdürülebilirliği ve devamlılığı noktasında, ayrıca da sahilدار ülkelerin Türk Boğazları vasıtası ile açık denizlere erişimi bağlamında büyük önemi haiz vaziyettedir. Bölgede yaşanacak olan bir istikrarsızlık hali, denizden ulaşımı ve dolayısı ile ticareti, bu yolla ekonomik ve ilişkiler çerçevesinde sahilدارların ulusal güvenliğini tehdit edebilir neticelere gebe dir.

Dolayısı ile *Montreux*'nün bölgenin istikrarına sağladığı katkılara ek olarak, sahilدارların mutabık kalarak koordinasyon içinde oluşturdukları yönetişime dair uluslararası iş birliğinin bir neticesi olan *BLACKSEAFOR*, Karadeniz'in istikrarı açısından tüm paydaşlarca korunması ehemmiyetli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Daimi surette bir kuvvet barındırmaksızın, çağrıya dayalı bir kuvvet teşkili usulü ile faaliyet icra eden *BLACKSEAFOR*, öncelikle Karadeniz'de görevlendirilmek üzere ve akabinde tarafların mutabık kalması ile diğer bölgelerde de görev icra edebilir hüviyettir. *BLACKSEAFOR* organize suçlar ile mücadele

8 www.dzkk.tsk.tr Erişim adresi: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=243&-dil=1&blackseafor=1

kapsamında da hareket eden ve buna ek olarak Karadeniz'e NATO'nun girmesinin engellenmesi noktasında hareket etmekten de geri durmayan bir oluşumdur (Özgen, 2017) Bir diğer bakış açısı ile NATO'suz Karadeniz'in istikrarlı kalabileceği noktasından hareket etmektedir.

Burada dikkat çeken bir diğer husus ise Karadeniz özelinde *Montreux* sözleşmesinin sağladığı denge ortamı tarihsel süreçte sahildarlar arasında güven ortamı oluşmasına da yardımcı olmuştur. Sovyetler ile Türkiye arasında yapılan deniz yetki alanlarının belirlenmesine dair antlaşma gereği Türk ve Rus karasuları 12 deniz mili olarak belirlenmiş, dolayısı ile hukuki anlamda bir ihtilafa mahal verilmemiştir. Sovyetler Birliği ve Romanya'nın 1984 ve 1986 yıllarında MEB ilan etmelerine müteakip, Türkiye de Karadeniz'de MEB ilanı yapmıştır. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında evvelce mutabık kalınan kıta sahanlığı üzerinden 1986 yılında diplomatik kanallar kullanılarak MEB sınırları kıta sahanlığına istinaden belirlenmiştir (Balık, 2018). *Montreux* Karadeniz'de sadece Türkiye açısından değil diğer tüm sahildarlar açısından da istikrar ve güvenlik için çok önemli bir uluslararası kurum olarak günümüzde de etkili varlığını sürdürmektedir. Ege Denizi ve Doğu Akdeniz için ise adeta bir rol model oluşturabilecek hüviyete sahip oluşuna bir şerh koymakla birlikte tasavvur etmemek mümkün görünmemektedir.

Ege Denizi özelinde konulan şerh hakkında kısaca bahsedecek olursak; Yunanistan ve Türkiye'nin karşılıklı olarak komşuluk ilişkileri onlarca yıldır bir gergin bir barışık halde devam etmektedir. Buradaki en önemli nüans ise Yunanistan'ın Ege Denizi'ne dair maksimalist talepleri ve hakkaniyete uygun olmayan talepleridir. Ege Denizi barındırmış olduğu irili ufaklı pek çok ada ve kayalık ile bu denli dar bir coğrafi alanda bulunduğu da dikkate alındığında, sahildar iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasında kriz potansiyeli daima yüksek bir alan olduğu aşikardır. Bahse konu bu ada ve adacıklar ele alındığında, tarafların farklı söylemlerinin ve algılarının mevcudiyeti noktası önemlidir. Yunanistan açısından bakıldığında, Ege Denizi'nde bir kısım ada ve adacığın tanımlamada “gri bölgeler” olarak geçmesi dikkat çekmektedir. Zira, ada ve adacıkların egemenlik noktasında şüpheli durumlarının varlığı Yunanistan'ı böyle

bir tanım yapmaya sevk etmiştir. Öte yandan Türkiye açısından konu ele alındığında görülmektedir ki; askeri makamlar, bu ada ve adacıkları “Egemenliği Antlaşmalarla Yunanistan’a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar” (EGAYDAAK) olarak, Dışişleri Bakanlığı ise “coğrafi formasyonlar” olarak tanımlamaktadır (Gürdeniz, 2017). Buradan hareketle Ege Denizi’nde halihazırda var olan deniz yetki sahalarına ilişkin sorunların yanında, bir kısım söyleme dayalı ihtilaflar ve algısal olarak inşa edilmeye çalışılan durumların mevcudiyeti dikkate değerdir.

Ege Denizi, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze değin Türkiye’nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturacak vakaların yaşandığı kritik bir bölge olagelmıştır. Bunlardan birisi de günümüzde dahi devam eden Türk-Yunan ihtilaflarının haricinde, iki savaş arasındaki dönem ve İkinci Dünya Savaşı süresince Ege Denizi’nde İtalyan varlığının Anadolu’ya arz ettiği potansiyel tehdittir. 1939 yılında Oniki Ada, Türk dış politikası açısından bölgedeki en önemli tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır (Pabuççular, 2019). Dolayısı ile o günlerde İtalyan varlığından ileri gelen tehdit hali günümüzde Yunan varlığından da devam etmekte yahut etme potansiyeli mevcut bulunmaktadır. Zira, Kızılhisar (Meis/Kastellorizo) adası özelinde güncelde de kriz hali yaşanmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak Doğu Akdeniz’de durum bu değildir. Doğu Akdeniz’de uluslararası hukuka ve karşılıklı anlaşmalara bağlı olarak sahildarların deniz yetki sahaları üzerinde mutabık kalmaları mümkündür. Türkiye ve diğer Doğu Akdeniz sahildarları kazan-kazan prensibi çerçevesinde hareket etmeleri durumunda hem hukuki hem de siyasi pek çok kazanımı elde edecek bir deniz alanında istikrar ve güvenliği tesis edebilirler. Doğu Akdeniz’e hukuki perspektiften bakmak ve Türkiye’nin deniz alanlarındaki menfaatlerini bu bağlamda ele almak, en az bu bölgede askeri ve siyasi varlık göstermek kadar mühim görünmektedir. Günümüz uluslararası sisteminde hukuken meşruluğu teyit edilmemiş hiçbir eylemin dünya kamuoyu nezdinde kabulü mümkün değildir.

Dolayısı ile meşruiyet ve kabul görme fikri çerçevesinde, Türkiye’nin ulusal güvenliğini derinlemesine ilgilendiren Doğu Akdeniz’de atılacak her adımın, hukuki meşruiyet zeminine oturtulması hem diplomatik mu-

hataplar nezdinde hem de uluslararası kamuoyunda negatif önyargılara sebebiyet verme potansiyeli var olan algılamalar uhdesinde ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Burada bir ayrıma da dikkat çekmekte fayda vardır. Devletlerin egemenlik alanları dahilinde kabul edilen karasuları ile iç sular ve egemenlik alanı dahilinde olmayan ancak kıyıya yakın olan devlet lehine özel rejimleri bulunan açık denizler kısımları olarak kabaca sınıflandırılabilir. Zira devletlerin sınırları, özellikle de denize kıyısı olan bir devlet için geçerli olmak üzere, karanın bittiği yer değil, bir başka deyiş ile kara ülkesinin tükendiği yer değil 12 deniz milini geçmeyen karasuları ilan edilebilir deniz alanları olarak kabul edilebilir (Acer ve Kaya, 2017). Açık deniz alanları dahilinde sahilalara birtakım özel rejimleri barındıran alanlar ise bitişik bölge, kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.

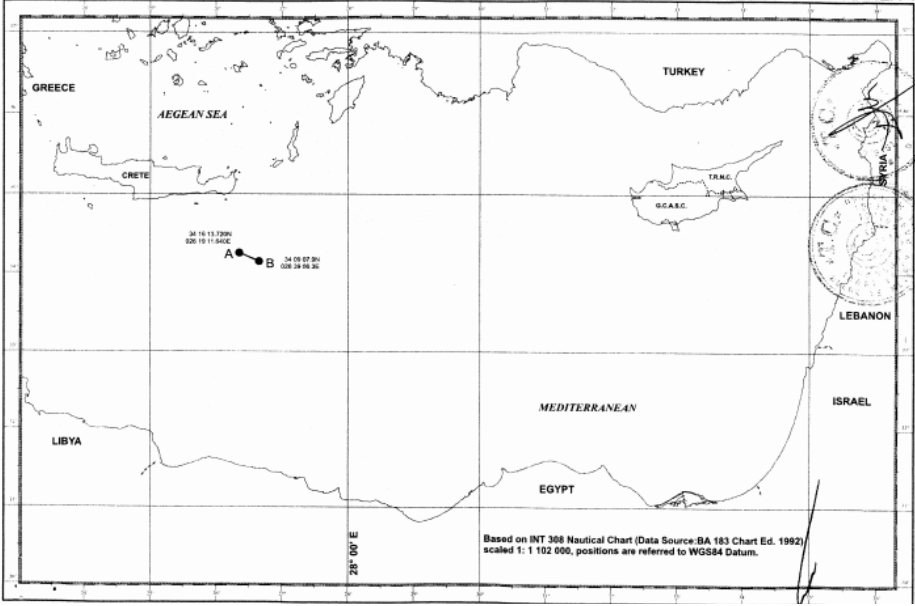
Kabaca tabir edilecek olursa Devletin birtakım ülkesel niteliği haiz yetkilerinin kullanım alanlarından birisi de MEB kavramının altında yatmaktadır. Sahildarın kara ülkesinin tükendiği noktadan 200 mile kadar uzanan lakin karasuları dahilinde bulunmayan deniz alanı ile deniz yatağı ve onun toprak altını kapsayan ve kıyı devletine ekonomik haklar tanıyan MEB'in büyük ölçüde kıta sahanlığı ile çakışmasından dolayı, onun gibi uluslararası bir deniz alanını oluşturması mantık gereğidir (Pazarcı, 1989). MEB'ler kıyı ülkesine bu alanlar dahilinde birtakım özel hukuki rejimler arz etmekte ve deniz dibi, deniz dibinin altındaki toprak alan, deniz alanını kapsayan bir yetki sahası ve ekonomik ayrıcalıklar doğuran bir kavramdır. MEB 1950'li yıllarda ortaya çıkmış ve o yıllardan bu yana sahilalara deniz alanlarında belirli egemen haklar sağlamaktadır (Yaycı, 2019). Her ne kadar sahilalara egemenliğe ilişkin bir kısım hakların sağlanması mevzu bahis olsa da bahse konu alanların ülkenin egemenliğine dahil olan alanlardan olduğu düşünülmemelidir.

Özellikle, MEB'e ilişkin uluslararası rejimin Türkiye açısından ele alınışında karşımıza çıkan en mühim kısmı, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) 74. Maddesinde düzenlenen sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletler arasında MEB sınırlandırılması kısmıdır. Zira, Doğu Akdeniz'de Türkiye ve diğer aktörlerin içinde bulunduğu durum

ve jeopolitik konumları gereği ilgili madde ihtilafli konularda ve potansiyel ihtilafların çözümlenebilmesi noktasında referans niteliği taşımaktadır. İlgili madde çerçevesinde bazı kavramlar özellikle dikkat çekmektedir.

Bahse konu dikkat çekici kavramlar; “hakkaniyet”, “uluslararası hukuka uygunluk”, “anlaş ve iş birliği ruhu” olarak göze çarpmaktadır. Bölgede, Türkiye’nin ve dahi tüm sahildarların deniz hak ve menfaatlerinin korunması bağlamında ilgili madde içeriğindeki bu kavramların dikkate alınması hayati önemde olan deniz yetki sahalarının sınırlandırılmaları anlaşmalarının çerçevesini çizeceği öngörülmektedir.

Öte yandan Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin Mavi Vatan sularının uluslararası camiada da deklare edilmesi niteliğinde olan Libya anlaşması bölgenin güvenikleştirilmesi noktasında da ön plana çıkmaktadır. Libya ile imza edilen mutabakat metninin kanunlaşması noktasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun teklifi ve Dışişleri Komisyonu raporu; Türkiye’nin anlaşma neticesinde Birleşmiş Milletler’e (BM) bildirdiği kıta sahanlığının güneybatısına tekabül eden 18,6 deniz millik bir hat için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında Doğu Akdeniz deniz yetki sahalarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasının 27 Kasım 2019 tarihinde imzalandığı, söz konusu anlaşma ile iki ülkenin Doğu Akdeniz’deki deniz hak ve menfaatlerinin uluslararası hukuka uygun ve hakkaniyet ilkesi çerçevesi dahilinde sınırlandırıldığı, Doğu Akdeniz’de yetki alanlarının belirlenmesi noktasında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) hariç tüm bölge ülkeleri ile görüşmeye açık olduğu, iş bu anlaşma ile Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanları hususunda hukuki ve siyasi açıdan Türkiye’nin pozisyonunun güçlendirildiği, barışçıl çözümlerin dışlanmaksızın uluslararası hukuk ve meşruyet sınırları içinde kalan tutum ve politikaların sürdürüleceği ve ek olarak Kıbrıs Türk Halkı’nın haklarının da göz ardı edilemeyeceği (TBMM Dışişleri Komisyonu 2019) ifade edilerek mevcut koşullarda anlaşma ile varılmak istenen hedef olan sahildarlar ile Karadeniz’de mevcut bulunan istikrar ortamına benzer bir ortamın karşılıklı anlaşmalar ile oluşturulması niyeti uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur.

Şekil 1. Türkiye ile Libya Kıta Sahanlığı ve MEB sınırı (A ve B notaları arası)⁹

Dolayısıyla ile Türkiye'nin ulusal tezleri de göstermektedir ki çevre denizlerinde ve bölgesinde barış ortamı dahilinde komşuları ve diğer sahil-darlar ile uluslararası hukuka bağlı kalarak ve komşuluk ilişkilerine uygun davranarak istikrar ve güvenlik ortamının varlığını isteyen bir aktör olduğu hususu aşikaren görülmektedir.

Her hal ve şartta, Doğu Akdeniz ilerleyen süreçte deniz hak ve menfaatleri, enerji arz güvenliği, denizcilik ve jeo-stratejik açıdan önemini artırarak devam edecek bir alandır. Bu alanda Türkiye, kendi ulusal güvenliğinin teminatı olarak düşünülen deniz hak ve menfaatlerini, uluslararası sistemin gündemine getirmeli ve haklılığını hukuksal açıdan da sürdürmek noktasında, bölge ülkeleri ile mümkün mertebede mutabakatlara varmalıdır.

Meşru zeminin sağlanması neticesinde Doğu Akdeniz sahil-darları ile deniz alanlarının bölüşümünü uluslararası normlar çerçevesinde gerçekleştirmelidir ki, Libya ile yapılan mutabakat emsal teşkil edici noktadadır, kararlılığa delalet eder. Ayrıca caydırıcılık noktasında da Doğu Ak-

9 www.tbmm.gov.tr. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss146.pdf>

deniz’de halihazırda uygulanan donanma varlığı göstermeye de devam etmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel süreçte, geçmişten günümüze denizler her daim insanoğlu için yeni ufuklar olmak vazifesi görmekte beraber refahın, güvenliğin ve kalkınmanın da kaynağı olmuştur. İnsanlık tarihine damga vurmuş, dünya siyasetinin seyrini değiştirmiş çoğu hadisenin de kaynağı denizlerden olmuştur. Bu minvalde 15. ve 16. yüzyıllardaki coğrafi keşifler göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu keşif hareketlerinin denizler aracılığı ile gerçekleşmiş oluşu ve dünya tarihi, iktisadi ile siyasetine yaptığı etki yadsınamayacak derecededir. Denizlere yüzünü dönmüş, denizler ile iç içe olmuş toplumlar sınai, bilimsel ve kültürel alanlarda pek çok gelişim ve mesafe kat etmişler, iktisadi manada ise gelişimlerini denizler vasıtası ile maksimize edebilmişlerdir.

Tam da bu noktadan hareketle denizlerin ve denizden elde edilebilecek menfaatlerin farkındalığının artırılmasının önemine odaklanan, günümüz dünyasında da geçmişte olduğu gibi denizlerin kilit rol oynuyor oluşunun altını çizmeyi amaçlamış bu çalışma; Türkiye Cumhuriyeti devletinin bulunduğu coğrafi konum ve jeo-politik konum gereği, denizcileşme kavramı çerçevesinde atması gereken adımlara ve buna ek olarak deniz güvenliği kavramını merkeze alarak, sahilдарı olduğu denizlerinde ulusal menfaatlerini güvenceye alabileceğine odaklanmaktadır.

Türkiye üç yanı denizler ile çevrili, Doğu Akdeniz’in *Leviathan*’ı, Avrupa ve Asya’yı birleştiren, medeniyeti ve devlet gelenekleri ile adeta bir çınar hüviyetindedir. Bölgesinde askeri, ekonomik ve kurumsal yapı bağlamında söz sahibi devletlerden olan Türkiye için denizler ile bu kadar iç içe olup da denizlerinden yeterince fayda sağlayamamak talihsizlik olacaktır. Zira, bu çalışmanın başlığında *Leviathan* olarak tasvir edilen Türkiye bulunduğu coğrafyada dev bir gemi misali denizlerini, deniz hak ve menfaatlerini daim surette gözetmek durumundadır. Anadolu coğrafyasının uzun sahil şeritleri ve çevrelendiği üç deniz dikkate alındığında, dev bir gemiye benzetiliyor olması ve Anadolu’nun yani dev geminin

güvenliği için bahse konu denizlerinde güvende olmasının zorunluluğu da göz ardı edilemez bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ile kendi tarihinden de gerekli çıkarımları yapmak ve alınması gereken dersleri almak sureti ile hareket etmek mecburiyetindedir.

Denizcilik gücünün geliştirilmesi ve denizcileşmenin gerçekleştirilmesi için kurumsal adımlar devletçe atılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti devleti denizcilik gücünün gelişimi adına kurumsal altyapıya dair adımlar atmalıdır ki, toplum ve özel girişim de bunun takipçisi olabilsin. Balıkçılık, tersanecilik, liman işletmeciliği, su sporları, çevre güvenliği bağlamında deniz çevresinin korunması vb. pek çok konuda devlet öncülük etmeli ve regülatör görevi ifa etmelidir. Çünkü; deniz kuvveti olmadan deniz gücü, deniz gücü olmadan denizcilik gücü, denizcilik gücü olmaksızın denizcileşme mümkün görünmemektedir. Denizcileşmenin lokomotifini de devletin ta kendisidir.

Tüm bu anlatılanlara ek olarak denizcileşme bir zaruret hali olmamakla birlikte, Türkiye jeopolitiği açısından gerekliliktir. Yarımada devleti olan Türkiye'nin denizlerden sağladığı yahut sağlayacağı menfaatler ve güvenlik sağlamak notasında denizlerine hakimiyeti elzemdir. Türkiye Cumhuriyeti'ni devleti askeri açıdan bakıldığında denizcileşmiş bir devlettir. Çağın gerektirdiği nitelik ve yeterlilikte deniz araç gereç ve ulusal güvenliği tesis edecek mahiyette envanter ve ekipmana sahip olmakla beraber insan kaynağı noktasında nispi sorunlar karşımıza çıkabilmektedir. Fakat insan kaynağı özelinde yaşanabilecek problemler çözülmesi güç olanlardan değildir. Öte yandan, esas problem olarak kabul edilebilecek konu ise devletin denizcileşmekten uzak olmasıdır. Bu savı destekleyecek en önemli durum ise günümüzde halihazırda deniz politikalarına yön verecek merkezi bir idare kuruluşunun mevcut olmayışıdır. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde teşkilatlanmış Bahriye Nezareti ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında var olan bir Denizcilik Bakanlığı'nın mübadili olacak şekilde merkezi bir yapı günümüzde bulunmamaktadır. Merkezi bir teşkilatlanması olmayan veya otoriteye haiz olmayan zaman zaman müsteşarlık, müdürlük vb. alt kademe teşkilatlanmalar ile idare olunmaya çalışılan büyük bir sektör demektir. Bu sektör; gemi inşa sanayi, balıkçılık, iç sular, kıyıları ve sahiller, sosyal ve kültürel pek çok alanı da içine alacak kadar geniştir.

Devletin denizcileşmeye öncülük etmesi bağlamında atılabilecek bir diğer adım ise mahalli idareler alanında düşünülebilir; sahil kentlerinde, merkezin ve taşranın temsiline yetkili yönetici otoriteleri (vali, kaymakam) denizcilik sektörüne ve denizlere uzak olmayan, “denize kıyısı olan kentlerin idaresi” noktasında denizcileşmiş bir yaklaşım geliştirebilecek kabiliyet ve vizyonda teknokrat yöneticiler arasından atanabilir.

Deniz kıyısında bulunan kentlerin idarecileri denizlerden yeteri kadar istifade edebilmelidir. Sahil kentinde idarecilik görevi icra eden bir vali bölgesindeki limanlar, balıkçılık alan ve faaliyetleri, deniz ekosistemi, voli mahalleri vb. alanlara dair lokal kararları ve projelendirmeleri ve dahi akademik çevreler ile iş birliği dahilinde denizcileşmeye dair bilimsel ve teknik çalışmaları regüle ve koordine edebilmelidir. En azından bu konularda vizyona sahip olmalı ve kendine misyon atfedebilmelidir. Şöyle ki; iktisadi, ekolojik ve deniz alanlarının her nevi kullanımını konularında bahse konu yöneticilerin denizcileşmiş yaklaşımları kentlerde denizleşme fikrini yeşerterek genele hitap edecek ve ülke sathına yaya-bilecek bir hale getirebilir. Bu durum denizcilik kültürünün gelişmesine ve denizciliğin bir ülke politikası olarak ön plana çıkarılması noktasında kamuoyu ve halk karakteri de sağlayacaktır.

Elbette bir idare mekanizmasının tek görevi denizleşmek olamayacağı gibi bir metot olarak denizleşme fikri çerçevesinde idare mekanizması geliştirilmesi mümkün görülmektedir. Bu şekilde geliştirilecek mekanizma vesayeti ile yarımada devleti olan Türkiye Cumhuriyet’i için lokal ve ulusal çapta denizleşme evreleri adımları atılabilir ve geliştirilebilir bir hale gelecektir. Dolayısı ile Amiral Mahan’ın da ileri sürdüğü gibi deniz gücünün ve denizleşmenin koşullarından olan devletin karakteri ve halkın karakteri de müştereken denizleşmiş olacaktır.

Neticesinde, dünya ticaretinin ekseriyeti denizler vasıtası ile gerçekleştirilmekte ve bu ticaretin büyük kısmı enerji kaynaklarının transferinden oluşmaktadır. Doğu Akdeniz ve Türkiye coğrafyası da bu transferin can alıcı noktalarında konumlanmakta ve bu durum bölgenin önemini artırmaktadır. Enerji pastasından pay almak ve dahi denizlerin sunduğu kaynaklardan faydalanabilmek çağımızda hayati konulardandır.

Hal böyle iken deniz güvenliği konusu öne plana çıkmakta ve enerjinin sorunsuz bir biçimde ilk bulunuşundan son tüketiciye erişene kadar, sürecin akışkanlığın sağlanması güvenliğe ilişkin konular arasında kendine yer bulmaktadır. Görünen o dur ki; Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin bu denizdeki hak ve menfaatleri sadece diplomatik yol ve yöntemler, uluslararası anlaşmalar ve hukuk ile değil bunlara ek olarak askeri ve güvenliğe ilişkin tedbirler ile temin edilebilecek vaziyettedir.

Konu ile ilgili olarak; sadece denizcileşme ve deniz güvenliğinin temini yeterli görülmemeli, altyapı ve kurumsallaşma noktasında da adımlar atılmalıdır. Doğu Akdeniz'deki deniz hak ve menfaatlerinin savunulmasının yanı sıra, deniz dibi kaynaklarının bulunup, çıkarılması ve iktisadi kazanım elde edilmesi gayesinin vurgulanması, kararlılık gösterilmesi adına güney sahillerinde fiziki ve teknik altyapısı uygun, demir yolu erişimine müsait ve dahi bölgenin en kompleks rafineri ve entegre limanı inşa edilmelidir. Böylelikle rafineri teknolojilerinde gelişim, limancılık faaliyetlerinde tecrübe ve akabinde uzmanlaşma ile gelecek maliyet düşüşü gerçekleşecektir. Elbette konuya ilişkin teknik bilgiye sahip olmamakla birlikte, konu uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde ele alındığında, bu tarzda bir devlet davranışının kararlılık, ikna adına etkin bir yöntem olduğu aşikardır. Zira, neticesinde fayda maliyet gözetilerek atılacak adımlardan, inşası bu çalışma ile tavsiye edilen liman ve rafineri çevresinde de ülke ekonomisi adına yeni imkanlar doğması ihtimali ile göz ardı edilmemelidir, burası kalkınma kutbu olabilir. Çünkü bu bölgede, enerji hammaddesi işlenecek ve ilgili ileri ve geri bağlantılı sektörlerle aktarılacak ve liman vesayet ile transferi de gerçekleşebilecektir. Bu süreç dahilinde bölge ülkelere verilecek mesaj ise; Doğu Akdeniz'de mevcut enerji kaynaklarının kullanımı noktasında Türkiye hak sahibidir ve bir planlama dahilinde bölgede yatırımlar dahi yapılmaktadır. Şeklinde olacak ve kararlılık göstergesi olarak uluslararası kamuoyuna aksettirilmiş bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Acer, Y., & Kaya, İ. (2017). Uluslararası hukuk. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arıdemir, H. (2019). Karadeniz'e kıyıdaş devletler açısından Montrö Sözleşmesi'nin sağladığı denge rejimi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

- Balık, İ. (2018). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı. Kent Akademisi , 1 (11), s. 86-98.
- Gürdeniz, C. (2017). Hedefteki donanma. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürdeniz, C. (2015). Mavi Uygurluk: Türkiye Denizcileşmelidir. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürdeniz, C. (2017). Mavi Vatan Yazıları. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- International Energy Agency. (2019). Energy securit. Erişim adresi: <https://www.iea.org/areas-of-work/energy-security>
- Mahan, A. T. (2011). Mahan on Naval Warfare. New York: Dover Publications.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkını Harekatı. s. 104.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkını Harekatı. s. 104.
- Pabuçular, H. (2019). Türkiye ve oniki ada 1912-1947. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pazarıcı, H. (1989). Uluslararası hukuk dersleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Polat, S. (2019). Mavi vatan için jeopolitik rota; Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve Ege'deki kavgayı anlatan tespitler ve öneriler. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şenol, P., & Kemeç, A. (2018). Enformasyon çağı zaman mekan ilişkisi bağlamında bölgesel kalkınma kuram ve süreçleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 1 (5), s. 109-124.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. 19 Ocak 2004 BLACKSEAFOR Toplantısı Hakkında. Erişim adresi: http://www.mfa.gov.tr/no_13---19-ocak-2004_-blackseafor-toplantisi-hk.tr.mfa
- TBMM Dışişleri Komisyonu. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Teklifi (2/2420) ve Dışişleri Komisyonu Raporu. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss146.pdf>.
- Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. BLACKSEAFOR. Erişim adresi: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=243&dil=1&blackseafor=1
- Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz? Erişim adresi: https://www.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?icerik_id=136&dil=1&wiki=1&catid=1
- Ulusoy, H. (2001). A new formation in the Black Sea; BLACKSEAFOR. Journal of International Affairs , 6 (4).
- United Nations. (2019). Sustainable Development Goals: affordable and clean energy. Erişim adresi: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/energy>
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye. Bilge Strateji , 6 (4), s. 1-70.
- Yaycı, C. (2019). Sorular ve cevaplar ile münhasır ekonomik bölge kavramı. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.

GÜNEY KAFKASYA'DA DONDURULMUŞ SORUNLARIN JEOPOLİTİĞİ

GEOPOLITICS OF FROZEN PROBLEMS IN THE SOUTH CAUCASUS

Alaeddin YALÇINKAYA

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra üç Güney Kafkas cumhuriyetinin kendi aralarında ve Rusya Federasyonu ile ilişkileri dikkate alındığında bölgenin 2020 itibarıyla dondurulmuş sorunlar coğrafyası olduğu görülmektedir. Ermenistan'ın çeyrek asırdır işgal ettiği Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ ve çevresindeki rayonlar, Ermenistan'ın Türkiye ve Gürcistan üzerindeki egemenlik haklarını ihlal eden politikaları, Rusya'nın müdahalesi ile Gürcistan bünyesindeki Abhazya ve Güney Osetya'nın fiilen bağımsız statüleri, bölgeyi uzlaşmaz sorunlar yumağı haline getirmiştir. Hemen her sorunda Rusya'nın doğrudan veya dolaylı müdahaleleri bölge stratejilerinde belirleyici olmuştur. Benzer durum Ukrayna ve Moldova için de sözkonusudur. Bu tebliğde üç Kafkas cumhuriyetinin kendi aralarında ve Rusya Federasyonu ile sorunları özetlenerek bunun bölge jeopolitiği açısından anlamı ve sonuçları ele alınmaktadır. Örneğin Ermenistan'ın işgalci politikalarında önemli ölçüde batılı ülkelerin de katkı ve desteği olduğu halde hemen her dondurulmuş sorun, Sovyet sonrası Moskova yönetiminin bölgesel stratejilerinin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda çatışma veya uzlaşmazlık politikalarının, bölgesel güç dengesini önemli ölçüde Rusya lehine kurmuş olduğu görülmektedir. Gerek Ermenistan ile Azerbaycan, Gürcistan veya Türkiye arasındaki uzlaşmanın, gerekse Gürcistan ile bağımsızlığını ilan etmiş olan özerk birimleri arasındaki çözümün Rusya'nın bölgeden dışlanması anlamına geleceği açıktır. Böylece Güney Kafkasya, fiili çatışma durumunun "güç dengesi" olarak belirlendiği ilginç bir coğrafya olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Güç Dengesi, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Cavaheti, Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Abstract

Considering the relations between the three South Caucasian republics and the Russian Federation after the dissolution of the Soviet Union, it is seen that the region is a geography of frozen problems by 2020. Nagorno-Karabakh Autonomous Region and other rayon of Azerbaijan, which has been under the occupation of Armenia for a quarter century; Armenia's hostile policy on Turkey and Georgia; with Russian intervention, the de facto independent status of Abkhazia and South Ossetia within Georgia has made the region a cluster of irreconcilable problems. Russia's direct or indirect interventions are the determining factor in regional strategies in almost every problem. A similar situation is also valid for Ukraine and Moldova. In this paper, the problems of the three Caucasian republics among themselves and with the Russian Federation are summarized and the meaning and consequences of this in terms of the geopolitics of the region are discussed. For example, although Armenia has received significant contributions and support from western countries in its occupying policies, almost every frozen problem emerges as an important element of the regional strategies of the post-Soviet Moscow administration. In this sense, it is seen that the policies of conflict or disagreement have significantly established the regional power balance in favor of Russia. The reconciliation between Armenia and Azerbaijan-Georgia-Turkey, or settlement between autonomous units which have declared independence from Georgia, will mean the exclusion of Russia from the region are welcome. Thus, there is an interesting geography where the actual conflict situation is determined as "balance of power"

Keywords: South Caucasus, Balance of Power, Nagorno-Karabakh, Abkhazia, South Ossetia, Jawahati, Turkey-Armenia Relations.

GİRİŞ

1991 Almatı Deklarasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılması ilanı olup aynı zamanda Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurucu belgelerindedir. Buna göre gerek 15 cumhuriyetin mevcut sınırları gerekse her cumhuriyet içinde özerk bölge, cumhuriyet ve benzeri birimlerin sınırları aynen muhafaza edilecekti. Daha sonraki bazı istisnai değişikliklerle 1936 Sovyet Anayasası'nda belirtilen bu sınırlar, her ne kadar Moskova yönetiminin cumhuriyetleri ve etnik grupları kontrol altında tutma stratejisine dayanmakta ise de bu sınırlar üzerinde tek taraflı değişiklik talepleri, öngörülemez çatışmaların yolunu açabilecekti. Bunu önlemek için mevcut sınırların korunmasına hassasiyet gösterilmiştir.

Çarlık dönemindeki işgal politikalarına dayanan toprak kazanımları aynen Sovyet yönetiminde de korunmuş, 1936 Anayasası bu kazanımları bir anlamda yasallaştırmıştır. Bu bağlamda gerek Kuzey Kafkas hanlıklarından kalan özerk bölge ve cumhuriyetlerde gerekse Güney Kafkasya'daki Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan haritalarında, bölgenin kadim sahipleri Kafkasyalılar ile diğer Türkler aleyhine önemli düzenlemeler yapmıştır. Güney Kafkasya'da «Ermenistanlaştırma» ve «Gürcistanlaştırma» olarak adlandırdığımız bu siyasette Sovyet sonrasında ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda Moskova destekli «Ermenistanlaştırma» politikası aynen devam ederken «Gürcistanlaştırma» siyasetinde geri adım atılmış, Azerbaycan ile Gürcistan'ın parçalanması politikası uygulanmaya başlanmıştır.

Dağlık Karabağ ile çevresindeki rayonların Rusya destekli Ermenistan işgali ile Gürcistan bünyesindeki iki özerk bölgenin yine Rusya destekli bağımsızlık ilanlarından kaynaklanan sorunlar, 2020 itibari ile çözümsüzlüğünü korumaktadır. Bu tebliğde her bir sorunun ayrıntısına girmekten çok çözümsüzlük veya çatışmaların sürekli kılınmasının güç dengesindeki yeri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda çeyrek asrı aşan sorunların çözümsüzlüğünden kimlerin yararlandığı, kimlerin kaybettiğine işaret edilecektir.

Güç dengesi, tarif edilirken barış ve istikrar yanında çatışma ve istikrarsızlık genellikle kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bölgeye, şartlara,

ülkeye göre taraflar arasındaki barış ve istikrarın gerek bölge ülkeleri gerekse üçüncü taraflar açısından bir güç dengesi olması daha anlaşılabilir bir husustur. Buna karşın on yıllarca sürüp giden çatışma şartlarından bazen taraflardan birinin veya birkaçının bazen üçüncü tarafların önemli kazanımlar sağladığı, barışın kurulmasının bazılarının aleyhine olacağı birçok örnek sözkonusudur. Güney Kafkasya'daki uzlaşmazlıklar, güç dengesi ve çatışmalar konusunda ilginç örneklerdendir.

ERMENİSTAN'IN YAYILMA POLİTİKALARI

Bir Türk hanlığı olan Revan (Erivan) merkezli Ermenistan oluşturma, Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inme stratejisinin önemli aşamalarındandır. 19. Yüzyıl boyunca İran ve Osmanlı topraklarından getirtilen Ermeniler bu bölgeye yerleştirilmiş, bölgede Ermeni nüfus oranı artmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu'da bazı vilayetleri, Ermeni Taşnak örgütü üzerinden işgal altında tutan Rusya'da Bolşevik İhtilali ve arkasından iç savaş çıkınca Rus askerleri çekilmiştir. Taşnak güçleri Türk ordusuna karşı koyamamış ve çekilmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık dört yıl boyunca işgal altındaki vilayetlerinden bugünkü Ermenistan'a 300.000 civarında Ermeni kendi istekleriyle göç etmiştir. Bununla beraber 20 yüzyıl ortalarına kadar Ermenistan sınırları içinde çoğunluk Türklerde kalmıştır. Sovyet yönetiminin özellikle Türk dillerini ve kültürünü tahrif etme stratejisinin bir parçası olan alfabe değişiklikleri ve isim-soy isim uygulamaları Ermenistan ve Gürcistan için uygulanmamış, bu ülkeler kendi kadim alfabelerini ve geleneksel soyadı uygulamalarını korumuştur. Bu durum da Güney Kafkasya'da Türkler aleyhine Ermenistan ve Gürcistan lehine önemli uygulamalardandır. Buna karşın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gürcistan hedef ülke haline geldiği halde Ermenistan'a olan destek devam etmiştir.

Tarihi Türk yurdu Dağlık Karabağ'ın merkezinin Ermenileştirilmesi yönündeki stratejiler de Bolşevik İhtilali'nden sonra uygulanmıştır. Buna karşın bölge olarak nüfusunun çoğunluğu Türk olan Dağlık Karabağ, 1936 Anayasası'na göre Azerbaycan içinde özerk birim olarak Kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılma girişimleri Moskova tarafından

görünüşte reddedilmiştir. Yaşanan çatışmalar üzerine bölgenin yönetimi Azerbaycan'dan alınarak Moskova'ya bağlanmış. Karşı gösteriler üzerine Kızılordu birlikleri Bakü'ye girerek katliam yapmıştır. Bu anlamda Sovyetler Birliği'nin son lideri liberal politikalarıyla bilinen Gorbaçov dahi, "Ermenistanlaştırma", Ermenileri kollama politikasını, en kritik döneme dahi uygulamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Dağlık Karabağ merkezli Azerbaycan-Ermenistan savaşı şiddetlenmiştir. Rusya dışındaki Kızılordu birlikleri üzerinde kontrol, denetim ve destek kaldırıldığı halde bölgedeki Rus 366 Mekaniza birliği destekli Ermeni güçleri Dağlık Karabağ ve civarında soykırıma varan katliamlar yaparak Azerbaycan'ın yaklaşık beşte birini işgal etmiştir. Çeyrek asrı aşan işgal yine başta Rusya olmak üzere batı destekli Minsk sürecinde normalleştirme statüsüne konulmaya çalışılmaktadır.

AGİT bünyesindeki Minsk süreci geçen süre zarfında soruna çözüm bulamadığı halde Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarma girişimi her seferinde bu süreç ileri sürülerek engellenmiştir. Minsk sürecinin eş başkanları Rusya, Fransa ve ABD'nin üçü de Ermenistan yanlısı olup işgali sürekli kılma stratejisi her aşamada uygulanmıştır. En kalabalık Ermeni diasporasına sahip Fransa ve ABD'nin Ermenistan yanlısı politikaları yanında Rusya'nın bu süreçten son derece kârlı çıktığı, Ermenistan ve işgal altındaki Azerbaycan topraklarının aslında Rus askeri üssü haline geldiği önemli bir gerçektir. Bu bağlamda gerek işgal bölgesinde gerekse Ermenistan'ın Türkiye ve Gürcistan toprakları üzerindeki iddialarını sürdürmesi, dolayısıyla üç komşusuyla işgal, saldırı, toprak talebi uyuşmazlıkları, önemli ölçüde büyük bir güce desteği zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda Rusya ile yapılan askeri işbirliği anlaşması, Rusya'nın genel stratejileri açısından son derece önemli olan Güney Kafkasya'da askeri varlığının yasal ayağını oluşturmaktadır. Ermenistan'ın komşularıyla dostluk, işbirliği, güvenlik temelli barış anlaşmasının ülkedeki Rus askeri varlığını tartışmalı hale getireceğinden, bu uyuşmazlıkların hiçbir zaman çözülmemesi yönündeki Moskova iradesi anlaşılabilir bir politikadır.

Öte yandan Azerbaycan toprağı olan Türkiye sınırındaki Nahcivan Özerk Cumhuriyeti de Ermenistan'ın yayılma hedefinde olan bölgelerdendir. Zaman zaman dillendirilen bu emperyalist hedefin önlenmesinde Türkiye'nin garantörlük hakkı da önemlidir. Bununla beraber Dağlık Karabağ sorunu devam ederken Erivan yönetimi, Nahcivan konusundaki iddialarını gündeme getirmemeye özen göstermektedir.

Ermenistan'ın 1991 Bağımsızlık Deklarasyonu'nun Doğu Anadolu'yu "Batı Ermenistan" olarak tanımlamasına karşın, bu deklarasyonun mevcut anayasasının bir parçası olarak kabul edilmesi, aynı zamanda Türkiye'ye karşı düşmanlık politikasının temelini oluşturmaktadır. Bağımsızlıktan sonra geçen süre zarfında mevcut sınırları tanıyan dostluk ve işbirliği temelli anlaşma yapılamamış, "anayasal saldırganlık"tan vazgeçilmemiş, bu yüzden diplomatik ilişkiler de kurulamamıştır. Rusya'nın ve Batının da desteklediği bu politikanın temelinde aşağıda ele alacağımız Büyük Oyun bulunmaktadır ki bu anlaşmazlıktan da Ermenistan dışındakiler yararlanmaya çalışmaktadır.

II. Dünya Savaşı ertesinde Ahıska sürgünü sonrasında Ermenileştirilmiş olan Gürcistan'ın Cavaheti bölgesi, Ermenistan'ın hedefinde olan diğer bir komşu ülke toprağıdır. Ermenistan, nüfusun etnik özelliğini dikkate alarak öncelikle bölgenin özerkleştirilmesini, adım adım tıpkı Dağlık Karabağ gibi bağımsızlaştırılması ve Ermenistan'a katılması stratejisini savunmaktadır. Bu strateji şimdiden Gürcistan ile önemli bir sorun olarak gündemdeki yerini almıştır. Şüphesiz bu konuda da Rusya'nın tahrik ve desteği sözkonusudur.

AZERBAJCAN'IN İŞGAL ALTINDAKİ TOPRAKLARI

Sovyetlerin dağılma aşamasında Moskova'nın destek, teşvik ve tahriki ile Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinin birçok boyutu bulunmaktadır. Sanayi devrimi sürecinde petrolün ilk defa işletildiği yerlerden olan Azerbaycan'ın petrol ve doğal gazı, halen uluslararası piyasalarda önemini korumaktadır. Sovyet döneminde Çeçenistan üzerinden Novorossisk limanına giden, dolayısıyla Rusya üzerinden, Moskova'nın belirlediği şartlarla dünyaya pazarlanan Bakü petroleri üzerindeki kontrol,

son derece önemlidir. Öte yandan Moskova'dan bağımsız, hatta onun çıkarlarına aykırı stratejileri söz konusu olan Azerbaycan'ın bir şekilde cezalandırılması, Rusya'nın öncelikli politikalarından biri haline gelmiştir.

Türkiye ile Türk dünyası arasına Ermenistan-Gürcistan duvarı örmek, aslında Çarlık Rusyası döneminde gündeme gelmiş temel stratejilerdendir. Bu stratejinin kurucusu ve savunucusu aslında İngiltere olup 20. yüzyıl başlarında bunun adı "Büyük Oyun"dur. Günümüzde de kullanılan "Yeni Büyük Oyun" veya "Büyük Satranç Tahtası"nın temel özelliği bölge ülkeleri arasında çatışmaları veya uyuşmazlıkları sürekli kılarak aradaki ekonomik ve siyasi işbirliğini önlemektir. Bunun doğal sonucu olarak kaynak ve pazar denetimi de Rusya ve diğer batılı ülkeler üzerinde kalacaktır. Bu stratejideki "oyun" ise batılıların Rusya'ya karşı Türk dostu mesajlarına karşın başta Ermenistan'ı kollamak üzere, Hindistan ve Afganistan politikalarını sürdürmek, Türk ve İslam dünyası ile Türkiye arasına duvar örmek, Kafkasya ve Türkistan'da kontrol dışı siyasi gelişmeleri bir şekilde önlemek gibi gerekçeler sayılabilir.

Azerbaycan'ın ilk seçilmiş cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'in Rusya karşıtı politikaları sebebiyle, ülkesi cezalandırılarak işgal edilmiş ve darbe girişimi ile de başkanlıktan ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Elçibey'den sonra Cumhurbaşkanı seçilen Haydar Aliyev, Rusya karşıtı politikaların başarı şansı olmadığını görerek her alanda Moskova ile iyi geçinmeyi tercih etmiştir. 2020 itibarıyla İlham Aliyev yönetimindeki Azerbaycan da Rusya ile birçok alanda işbirliği ve dayanışma içindedir. Buna karşın Dağlık Karabağ'ın Rusya destekli Ermenistan işgali devam etmektedir. Geçen süre zarfında Azerbaycan yönetimi, başta silah alımı olmak üzere Moskova yönetiminin isteği doğrultusunda Rusya ile önemli ticari ve siyasi ilişkiler kurmuştur. Buna karşın, askeri işbirliği anlaşmalarıyla Dağlık Karabağ ve çevresindeki Azerbaycan toprakları bir anlamda Rus askeri üssü haline getirilerek, işgalin sürekli kılınması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Türkiye ile Türkistan arasındaki jeostratejik bakımdan önemli bir mevkide bulunan Azerbaycan topraklarında işgal aynı zamanda Türkiye'nin çıkarlarını da zedelemektedir. Sovyet sonrası Azerbaycan petrollerinin

dünya pazarlarına ulaştırılmasındaki kilit ülke Ermenistan, bu alanda işbirliğini yanaşmayınca daha uzun ve masraflı olan Gürcistan toprakları kullanılmıştır. Böylece Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı kurulmuştur. Aşağıda ele alınacağı üzere Gürcistan'ın bu projede yer alması Rusya jeopolitiği açısından düşmanca bir strateji kabul edilmiş ve Gürcistan cezalandırılmıştır. Petrol boru hattından sonra aynı güzergahtan doğalgaz boru hatları ile demiryolu da kurulmuş, böylece Türkiye ile Azerbaycan'ın fiziki işbirliğinde Gürcistan önemli bir konumda yer almıştır.

GÜRCİSTAN'DAN KOPARILAN BÖLGELER

Bir dönem “Ermenistanlaştırma” ile birlikte “Gürcistanlaştırma” da Rusya'nın Kafkasya ve Türkistan politikasının temelini oluşturmaktaydı. Böylece Kafkasya'da Osmanlı/Türkiye ile Türkistan arasında gayri-Türk bir alan oluşturulmuştu. İngiltere de hemen her dönemde bir çok sebepten dolayı bu stratejinin destekçisi ve teşvikçisi olmuştur. Bununla beraber Sovyet sonrası uluslararası ortam, Gürcistan'ı Moskova'dan bağımsız batı yanlısı stratejileri tercih etmeye sevk etmiştir. Bu stratejilerin en önemli uygulama alanı Gürcistan'ın Azerbaycan ile Güney Kafkas Koridorunu açması, Türkistan-Avrupa hattı arasındaki bağlantıyı tamamlaması olmuştur. Böylece Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı yanında Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, nihayet TANAP ve bu kapsamdaki diğer projeler hayata geçmiştir.

Polonya'dan Kırgızistan'a, Orta Asya'yı Moskova'nın kontrolü dışında Avrupa'ya bağlayan Bakü merkezli TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) projesi de günümüze ulaşım fonksiyonu ifa eden uluslararası örgüt haline gelmiştir. Yeni İpek Yolu adını da kullanan bu örgüt, eski Sovyet cumhuriyetlerinin önemli bir kısmının Avrupa ile ticaretini, Rusya'nın kontrolünden bağımsız olarak gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu projenin de en hassas bölgesi Moskova'nın muhalefetine karşın Azerbaycan ile Gürcistan'ın anlaşarak Güney Kafkas Koridorudur.

Rusya'nın temel stratejilerine aykırı politikaları yüzünden Gürcistan cezalandırılarak 1936 Sovyet Anayasası'na göre kendisine bağlı özerk bölge ve cumhuriyetlerde istikrarsızlaştırılmıştır. Sovyetler Birliği'nin son Dı-

şişleri Bakanı Şevardnadze Gürcistan'ın ilk cumhurbaşkanı olarak başta BDT olmak üzere Moskova önderliğindeki girişimlere muhalefet etmiştir. Buna karşın Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketler, Moskova tarafından desteklenmiş ve kışkırtılmıştır. Rusya'nın 2008 müdahalesinden sonra bu iki bölge, Rusya'nın desteği ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Birkaç ülke tarafından bağımsızlığı tanınmasına karşın bu iki bölge, fiilen Rusya'ya bağlı olup Gürcistan kontrolü dışına çıkmıştır. 2020 itibari bağımsızlık, işgal veya Gürcistan'ın parçalanmışlığı devam etmektedir.

SONUÇ: RUSYA'NIN ÇATIŞMALAR ÜZERİNE KURDUĞU DENGE

Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte birinin işgali, Ermenistan'ın komşularından toprak talebi, Gürcistan'ın iki önemli bölgesinin fiilen bağımsızlığı ile Güney Kafkasya'daki siyasi istikrarsızlık çeyrek asrı aşan bir süredir devam etmektedir. İşgal veya ayrılıkçı hareketlerin temelinde Moskova'nın desteği bulunmakta olup Rusya, sorunların çözülmemesinden önemli çıkar sağlamaktadır. Bunların başında Sovyet sonrasında üç bağımsız devletin ortaya çıktığı Güney Kafkasya'da Rusya'nın askeri ve siyasi olarak varlığını sürdürmesi gelmektedir. Ermenistan ile Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan arasındaki sorunların çözülmesi, kalıcı barışın tesisi durumunda Ermenistan-Rusya Askeri İşbirliği Antlaşması anlamsız hale gelecektir. Fiilen Rusya'nın askeri üssü durumundaki Ermenistan ve Dağlık Karabağ'daki Rus askeri varlığı aslında bazı Ermeni çevreleri de rahatsız etmektedir. Bununla beraber işgalci ve yayılcı stratejiler, kamuoyu desteğini de sağlamakta olup bu konuda Rusya ile işbirliği son derece önemli görülmektedir. Bu bağlamda AGİT MİNSK sürecinin eş başkanlarından olan Rusya için Dağlık Karabağ sorununun çözümünden çok sürüp gitmesi tercih edilmektedir. Bu sorunun çözülmemesi, Azerbaycan'daki işgalin devamı, diğer eşbaşkanlar ABD ve Fransa tarafından da desteklenmektedir.

Bağımsızlık sonrası, Moskova karşıtı Batı yanlısı politikalarıyla Gürcistan, Rusya tarafından bir anlamda cezalandırılarak iki önemli bölgesi fiilen bağımsız hale getirilmiştir. Azerbaycan, Ukrayna ve Moldova ile ABD destekli GUAM üyesi olan Gürcistan'ın NATO ve AB ile ilişki-

lerini ilerletmesi, Putin yönetimi tarafından kabul edilemez görülmüş ve 2008’de Güney Osetya’daki olaylar gerekçesiyle askeri müdahale gerçekleşmiştir. 2020 itibariyle Gürcistan da tıpkı Azerbaycan ve Ukrayna, bir dereceye kadar Moldova gibi parçalanmış, topraklarının bir kısmı koparılmıştır. Genellikle etnik veya sınır uyuşmazlığı temelli sorunların çözümü öncelikle Rusya tarafından engellenmekte, dondurulmuş sorunlar üzerinden hedef bölgelerde Rusya etkinliği devam etmektedir. En azından “Yakın Çevre”ye NATO veya AB’nin genişlemesi önlenmektedir.

KARADENİZ BARIŞINA BÖLGE DIŞI TEHDİTLER

THREATS FROM NON-REGIONAL COUNTRIES AGAINST BLACK SEA PEACE

Alaeddin YALÇINKAYA

Özet

Hemen her ülkenin komşularıyla sınır, deniz alanları, güvenlik vb. sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar zaman zaman çatışma aşamasına gelmiştir. Siyasi tarihin önemli bir kısmı, komşu devletler arasındaki savaşlarla doludur. Çağımızda başta sınır sorunları olmak üzere egemenlik kapsamındaki uzlaşmazlıkların kazan-kazan yöntemiyle çözümü yolunda önemli başarılar sağlanmıştır. Batılı ülkeler bütün tarafların zararlı çıkacağı savaş yerine hepsinin bir şekilde kazanacağı uzlaşma ile sorunlarını çözmeyi daha çok tercih etmektedirler. Buna karşın aynı aktörler, genellikle az gelişmiş ülkelerde veya eski sömürgelerde doğal sorunların bitmeyen çatışmalara evrilmesini tercih etmektedirler. Bu tebliğde Karadeniz bölgesi ülkeleri arasındaki tarihi gerekçelere dayanan sorunlar yanında başta ABD olmak üzere bölge dışı ülkelerin uzlaşmazlıkları çatışmalara dönüştürme, çatışmaları sürekli kılma, hatta çeşitli kumpaslar üzerinden yeni sorunlar ve uzlaşmazlık konularıyla bölgeyi istikrarsızlaştırma stratejilerine temas edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Barış, Bölge Dışı Güçler, Renkli Devrimler, Kazan-Kazan Yöntemi

Abstract

There are border, sea areas, security, etc. problems between almost all neighboring states. These problems have come to the stage of conflict from time to time. A significant part of political history is occupied by wars between neighboring countries. In our age, important success have been achieved in the way of solving conflicts within the scope of sovereignty, especially border problems, with a win-win method. Western countries prefer to solve their problems by reconciliation, which will be won by all of them in some way, rather than a war which all parties will suffer. On the other hand, the same actors generally prefer that natural problems evolve into endless conflicts in underdeveloped countries or former colonies. In this paper, besides the problems based on historical reasons among the countries of the Black Sea region, the strategies of non-regional countries, especially of the USA, to turn conflicts into perpetuate wars, and even to destabilize the region with a new problems through various conspiracies are discussed.

Keywords: Black Sea Region, Peace, Non-Regional Powers, Colorful Revolutions, Win-Win Method.

Giriş

Uluslararası sorunlarda, genellikle tartışmasız kabul edilen barış, güvenlik, işbirliği gibi hedefler, uygulamada ulaşılamaz ve çok masraflı olabilmektedir. Komşu ülkeler arasındaki başta sınırlar olmak üzere karasular, deniz alanları, nüfuz bölgeleri, güvenlik vb. sorunların, bir aşama sonra işbirliğini engellediği, birbirlerinin güvenliğini tehdit ettiği, bir aşama sonra çatışmalara dönüştü sıkça izlenen süreçlerdendir. Bununla beraber, çağdaş uluslararası sistemde savaş aşamasına gelmeden sorunların çözülmesi, uzlaşmaz tarafların bir şekilde tavizlerle çok daha masraflı olan çatışmaya varmadan işbirliği imkânları araması yönünde önemli mutabakatlar, düzenlemeler, yöntemler, kurumlaşmalar gerçekleşmiştir. Önceki dönemlerde sınır sorunları yüzünden nice savaşların yaşandığı mesela Almanya-Fransa, II. Dünya Savaşı sonrasında AB'ne giden süreçteki kurumsallaşma sayesinde her ikisinin de kazanacağı, savaşlarla can ve mal kaybının önleneyeceği formüller bulmuştur. Batılı ülkelerin kendi aralarında çatışmaları asgariye indirme irade ve uygulamasına karşın başta eski sömürgeler olma üzere Asya, Afrika ve Orta Doğu'da komşu ülkeleri çatıştırma üzerinden bölgede etkinlik kurma stratejileri oldukça yaygınlaşmıştır. Bu bölümde sözkonusu stratejinin eski Sovyet coğrafyasındaki uygulamaları ele alınmaktadır.

Günümüz şartlarında hedef bölgeyi istikrarsızlaştırarak varlığını sürdürme veya rekabeti önleme stratejilerinde terör örgütlerini kullanma, gerektiğinde yeni terör örgütleri oluşturma, sosyo-ekonomik sorunlar üzerinden toplumsal barışı bozarak hedef ülkeyi/bölgeyi karıştırma politikalarına sıklıkla başvurulmaktadır. Türkiye dışındaki Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandı ülkeler, Soğuk Savaş döneminde Sosyalist bloka mensup olup klasik sömürge ülkelerinden farklılık göstermekte idi. Romanya ve Bulgaristan Sovyetler Birliği önderliğindeki Varşova Pakti üyesi olup Rusya Federasyonu ile Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan eski Sovyet cumhuriyetlerindendi. 1991 sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan bağımsız cumhuriyetler, öncelikle Yeni Dünya Düzenine adapte olmaya ve acil sosyo-ekonomik sorunlarını çözmeye odaklanmıştı. Aynı süreçte başta ABD olmak üzere

Moskova'nın etkinliğini kaybettiği eski Sovyet cumhuriyetlerinde nüfuz alanları kurma yarışına girmişlerdi. Bölge dışı güçlerin ekonomik ve siyasal bakımdan kendi çıkarları doğrultusundaki müdahaleleri, dağılma sonrasındaki doğal toparlanma sürecini engellemiş, yeni yayılmacı politikalar ile yeni çatışmalara zemin hazırlamıştır.

Putin'in eski Sovyet cumhuriyetlerinin dış politikalarını kontrol altına tutma girişimlerine, bu süreçte yayılmacı politikalarına önemli ölçüde bölge dışı güçlerin siyasi gerekçe hazırladığı bir gerçektir. Bu bağlamda renkli devrimlerin önemli sonuçları olmuştur. Bu tebliğde Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandında, barışı tehdit eden belli başlı sorunlara temas edilecek, bu sorunların temelindeki batı kumpas veya müdahaleleri ele alınacaktır. En önemli çatışma kalemleri olarak Rusya-Ukrayna, Rusya-Gürcistan, Azerbaycan-Ermenistan sorunlarındaki ABD ve diğer küresel güçlerin bölgeyi istikrarsızlaştırma stratejilerine işaret edilecektir. Bu anlamda ABD önderliğinde oluşturulan GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) örgütünün bölge barışı, huzuru ve refahına katkısına temas edilecektir.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Uluslararası ilişkilerde en saldırgan politika izleyen ülkeler dahi kendilerinin barış taraftarı olduklarını, mağduriyetlerini telafi etmekten başka amaçları olmadığını iddia ederler. Karşı tarafın emperyalist veya yayılmacı olarak kabul ettiği bu tür politikalar en fazla komşu ülkeler arasında yaşanmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'da ise bu tür iddiaların yol açtığı uyuşmazlıklar, adeta kördüğüm haline gelmiştir. Bununla beraber Karadeniz bölgesi dışındakiler de dahil hemen her ülkenin komşularıyla tarihi, kültürel, ekonomik, siyasal gerekçelerle bu tür sorunları bulunmaktadır.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri, komşularıyla sorunlarını, önemli ölçüde uzlaşma, işbirliği, hakem, mahkeme yoluyla çözmeye, hatta anlaşmazlık konuları üzerinden işbirliğini derinleştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda ekonomik ve teknolojik üstünlüğü, siyaset ve hukuk bilimlerinin bulgularıyla ortaya

çıkan ortak politikalar üzerine bina eden, ilgili sosyal bilimleri ihmal etmeyenler, tarihi tecrübeyi de dikkate alarak sorunları kazan-kazan yöntemiyle çözmeyi önemli ölçüde başarmışlardır. Aynı ülkelerin önemli bir kısmı, eski sömürgeler ile hedef bölgelerde çatışmaların devam etmesi, istikrar ve refah ortamının oluşmaması için birçok vasıtayı kullanmışlardır. Busiyasetin silah sanayii sektörü temeli yanında dünyanın nimetlerini diğerleriyle bölüşmeme, hammadde, üretim ve pazarlama alanında muhtemel rakiplere fırsat vermeme boyutu da bulunmaktadır. Bu anlamda Karadeniz bölgesinde çatışmalar ve istikrarsızlığın, küresel güçlerce pompalanan derin damarları sözkonusudur. Çünkü ele alınan bölgenin jeostratejik önemi yanında başta enerji kaynakları olmak üzere uluslararası ticaret, hammadde, pazar ticaret yolları açısından büyük önemi bulunmaktadır. Bu gerçek, aynı zamanda Türkiye-Rusya ilişkilerini de önemli ölçüde belirlemektedir.

Rusya'nın Prenslikten Krallığa, Çarlığa yükselmesi bir dereceye kadar Osmanlıdan alınan topraklarla gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın son iki asrı, genişleyen Rusya ile çatışmalarla doludur. 18. Yüzyıldan itibaren iki ülke arasındaki savaşları genellikle Rusya'nın kazanmasına karşın St.Petersburg açısından hayal kırıklığıyla sonuçlanan çatışmalar da vâkidir. Mesela 93 Harbi sonrasında Ayastefanos Anlaşması'ndaki kazanımlarının, Sultan II. Abdülhamid'in diplomatik manevrasıyla Berlin Kongresi'nde önemli bir kısmını kaybeden Gorçakof'un hayal kırıklığını hatırlamak gerek. Bu büyük savaşı başlatmaktan ve Yeşilköy'e uzanan işgalden dolayı pişman olan Prens Gorçakof'un ifadelerinden günümüz Rus liderleri de ders almalıdır: "Bu kadar masraf, bu kadar ölü, bir hiç içinmiş!"

Belirtmek gerekir ki özellikle 2000'de başlayan Putin'in başkanlığından itibaren Karadeniz bölgesindeki çatışma alanlarının değişmez tarafı olarak Rusya görülmektedir. Ukrayna-Rusya arasındaki Kırım ve Dombas, Moldova'da Transdinyester, Gürcistan'dan koparılan Abhazy ve Güney Osetya, nihayet Karabağ'da Rusya destekli Ermenistan hayallerinin arkasında Moskova bulunmaktadır. Bununla beraber bu çatışmaların kurgulanmasında veya ortaya çıkış sürecinde başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin önemli katkıları, teşvikleri, ilk bakışta farkedilemeyen stratejileri sözkonusudur.

SOVYET SONRASI NATO'NUN GENİŞLEME POLİTİKASI VE ABD

NATO'nun kuruluş gerekçesi, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarını önlemek, Komünizm tehlikesini bertaraf etmektir. Bununla beraber Soğuk Savaş dönemi boyunca iki süper güç arasında sıcak çatışma yaşanmamış, hatta biri diğerinin varlık nedeni olma fonksiyonunu sürekli gözetmiştir. Buna karşın iki süper gücün hemen her kıtada vekâlet savaşları görülmüş, birçok ülke Kuzey-Güney benzeri isimlendirmelerle Komünist ve batı yanlısı olarak bölünmüştür. Soğuk Savaş dönemindeki, biri diğerinin varlık gerekçesi olma fonksiyonunun önemli ölçüde Putin liderliğinde saldırgan, barışı bozan Rusya'nın aşağıda açıklandığı üzere ABD açısından daha tercih edildiği görülmektedir.

Avrupa, Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı olarak bölünmüş, Doğu Avrupa aynı zamanda Varşova Paktı üyesi ülkelerle eşanlı hale gelmiştir. İlginçtir ki Almanya'nın, II. Dünya Savaşı sonrasında galip devletler arasında yer alan Sovyetler Birliği'nin kontrol ettiği bölgesi, Doğu Almanya adıyla Varşova Paktı üyesi haline gelmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği, Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan'ı istemesi ve Boğazlar konusundaki talepleri üzerine gerçekleşmiştir. Türkiye ile birlikte İran, Pakistan, Güney Kore gibi ülkeler Sovyet yayılmacılığına karşı batının çevreleme alanları fonksiyonunu yerine getirmiştir.

Öte yandan 1970'lerde başlayan yumuşama sürecinde Helsinki Son Senedi imzalanmış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı oluşturulmuştur. Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle sekteye uğrasa da START (Stratejik Silahların İndirimi) anlaşmalarıyla silahların azaltılması sürecine girilmiştir. 1990'da imzalanan AKKA (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması) ertesinde silah altındaki asker sayıları yanında konvansiyonel silahlardaki indirim programında da belirli bir başarı sağlanmıştır.

1991'de Varşova Paktı dağılmış, böylece NATO'nun varlık veya genişleme gerekçeleri önemli ölçüde zayıflamıştır. Buna karşın Varşova Paktı üyesi devletler Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekya, Slovakya, Polonya yanında eski Sovyet cumhuriyetleri Litvanya, Letonya,

Estonya NATO üyesi olmuştur. Doğu Almanya ise Federal Almanya'ya katılarak doğal olarak NATO üyesi haline gelmiştir. ABD öncülüğünde GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü adıyla kurulan Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın da NATO üyeliği yolundaki temaslar, Putin önderliğindeki Rusya'nın tepkisine yol açmıştır. Putin'in ortaya attığı Yakın Çevre Doktrini gereği, bu ülkelerin NATO üyeliğinin engellenmesi yolunda çeşitli yöntemler devreye sokulmuştur. 2021 itibariyle Gürcistan ve Ukrayna'nın fiilen bölünmüşlüğü veya toprak kaybı, devam etmektedir.

NATO'nun varlık gerekçesi ve genişlemesi, Komünizm tehlikesine karşı askeri ve savunma ittifakı temelli olmasına karşın böyle bir tehlikenin ortadan kalkmasına rağmen genişlemesi için yeni tehditler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda terör ve radikal hareketlere karşı NATO'nun varlığı ve genişleme gereği vurgulanmıştır. Bununla beraber Soğuk Savaş sonrası bir kısmı zikredilen ülkeler açısından sözkonusu tehlikeler bilinmemektedir. Aşağıda ele alınacağı üzerine Sovyet sonrası şartlarda Karadeniz bölgesinde, barış ve işbirliği kapsamında son derece olumlu bir ortam sözkonusu idi.

Sovyetlerin dağılması sonrasında NATO'ya üye ülkelerin aynı süreçte AB'ne katılmaları, Rusya açısından AB'ni de stratejik olarak NATO ile eşdeğer tehdit haline getirmiştir. Öte yandan NATO üzerinden ABD'nin Avrupa'da varlığını sürdürme, bu maksatla Karadeniz bölgesinde olduğu gibi Rusya'nın saldırganlığını dolaylı olarak besleme, teşvik etme, gündemde tutma stratejisi sözkonusudur. Bu açıdan NATO'nun genişlemesi ile AB'ninkinin mahiyetleri ve amaçları arasında önemli farklar sözkonusudur. Buna karşın Rusya'nın bir kısım eski Sovyet cumhuriyetleri ile oluşturduğu Avrasya Ekonomik Birliği, bir anlamda AB karşıtı örgütlenmeyi hedeflemektedir. Bununla beraber başta Almanya olmak üzere AB üyeleriyle Rusya'nın etkili işbirliği alanları sözkonusu olup AB-Avrasya Ekonomik Birliği çatışması bağlamında ciddi bir gelişme bilinmemektedir.

KARADENİZ'DE BARIŞÇIL ALTYAPI

Aynı denizi paylaşan, kıyıdaş veya yanyana birçok ülke arasında deniz alanları sorunu yaşanırken Karadeniz'de daha 1986'da Münhasır Ekonomik Bölge sınırları konusunda barışçıl adımlar atılmış, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında mutabakat sağlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra aşama aşama eski Varşova Paktı ile eski Sovyet cumhuriyetleri dahil bölge ülkeleri arasında deniz alanları konusunda sorun kalmamıştır.

Yarı kapalı deniz durumundaki Karadeniz'e bölge dışı güçlerin müdahalesinin sınırlandırılması konusunda 1936 Montrö Sözleşmesi'nin önemli hükümleri bulunmaktadır. Bu sözleşmeye göre bölge dışı ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi konusunda sayı, tonaj ve kıyıdaş ülkelerin donanmaları oranında önemli sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu düzenlemelere göre bir uçak gemisinin Boğazlar'dan geçmesi mümkün değildir. Bu bağlamda Karadeniz, ABD uçak gemisinin giremediği dünyadaki bu çapta tek denizdir. Öte yandan gerekli şartları sağlayarak Karadeniz'e giren mesela bir ABD savaş gemisi en fazla 21 gün kalabilmektedir. Belirtmek gerekir ki bu sınırlandırmalar diğer Karadeniz kıyıdaşı olmayan bütün ülkeler gibi mesela yükselen güç olarak görülen Çin'in de gelecekte Karadeniz'e askeri gemi sokmasını sınırlandırmakta, kıyıdaş ülkelerin barış ve güvenliği açısından önemini korumaktadır. Bu gerçekler ışığında Montrö kapsamındaki kazanımları tehlikeye atacak girişimlerden kaçınmak, bu kazanımları kıyıdaş olmayanlara karşı olabildiğince savunmak ve korumak son derece önemlidir.

Başta Orta Doğu olmak üzere, eski sömürgelerde ve diğer az gelişmiş ülkelerde yaşanan terör, uyuşturucu, mülteci gibi sorunlar Karadeniz ve hinterlandında, bölge barışını tehdit seviyesinde değildir. Bunun doğal sonucu olarak deniz trafiği, deniz ürünlerinden yararlanma ve boru hatları gibi konularda, dış müdahale temelli Ukrayna ve Gürcistan kaynaklı olanlar dışında ciddi bir uzlaşmazlık bilinmemektedir. Öte yandan Karadeniz bölgesi ülkelerinin ekonomik sektörler açısından tamamlayıcı özelliklere sahip olması, devletler arasındaki işbirliği açısından olumlu bir zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda Rusya ve Azerbaycan'ın enerji

ihracatçısı, Türkiye ve birçok kıyıdaş devletin ithalatçı olması, işbirliğini teşvik etmektedir. Gıda, hammadde, turizm gibi birçok başka alanda da bu tamamlayıcılık sözkonusudur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşturulan TACIS (Technical Assistance for Commonwealth of Independent States: BDT Ülkelerine Teknik Yardım), daha sonra TRACECA (Transit Corridor Europe-Caucasus-Asia: Avrupa-Kafkasya-Asya Transit Koridoru) adıyla Polonya'dan Kırgızistan'a uzanan ulaşım güzergâhı haline gelmiştir. Bu koridorun temelini Gürcistan-Azerbaycan üzerinden geçen Güney Kafkas koridoru oluşturmaktadır. Sözkonusu güzergâh Karadeniz'in iki yakasındaki limanlar arasındaki ulaşım yanında mesela Türkiye üzerinden doğudan batıya uzanan Karadeniz otoyolunu da kapsamakta olup karayolları, demiryolları ve deniz taşımacılığı açısından önemli bir işbirliği zemini oluşturmaktadır. TRACECA aynı zamanda AB'nin Karadeniz kıyıdaş olanlar yanında Kafkasya ve Orta Asya devletleri ile önemli bir işbirliği, dolayısıyla barışı koruma ve sürdürme zeminidir.

Belirtmek gerekir ki TRACECA güzergâhı Bakü merkezli uluslararası örgüt olduğu halde Kuşak-Yol girişimi, Çin'in sahipliğinde ve kontrolünde bir projedir. Proje kapsamında güzergâh ülkelerde uzun vadeli kiralanan limanlar, alanlar ve yollarda bir aşama sonra egemenlik temelli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bazı ülkelerin projeden çekilmesine karşın daha zayıf olanlar, Çin ile sözleşme kapsamında ağır yükümlülükler altına girmiştir. Bu tebliğin konusu başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin bölge barışını tehdit eden müdahaleleri olmasına karşın gelecekte Kuşak-Yol çerçevesinde Karadeniz ve hinterlandında Çin müdahalesi tehlikesi de bölge barışının bozan unsurlar kapsamında sözkonusu olabilecektir.

RENKLİ DEVRİMLER VE İSTİKRARSIZLAŞTIRMA POLİTİKALARI

Komünizm ideolojisine dayanan ekonomik ve siyasal sistemin, doğası gereği iflasıyla Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği dağılmıştır. Eski Sosyalist ülkelerin serbest piyasa ekonomisi temelli, emekleyen demokrasi

hedefli oluşumlarıyla Yeni Dünya Düzenindeki yerini almaya çalışırken batı destekli renkli devrimlere niçin ihtiyaç duyulduğu önemli bir konudur. Rusya'nın yayılmacı politikaları, Kafkasya ve Orta Asya'daki rejimlerin yeniden baskıcı kimliğe yönelmeleri sözkonusu olduğunda, önemli ölçüde renki devrimler gerekçesi gündeme gelmektedir. Bu gerçek ışığında sözkonusu devrimlerin organizatörleri, hedefleri ve sonuçlarının yeniden analiz edilmesi birçok sorunun çözümü için gereklidir. Tıpkı Orta Doğu'da filizlenen istikrar sürecinin belini kıran Arap Baharı gibi.

Renkli devrimler, medya ve finans gücünü de elinde bulunduran çevreler tarafından bölge ülkeleri ve dünya için büyük bir gelişme olarak gösterilmiştir. Sözkonusu ülkelerde sokak hareketleriyle başlayan çatışmalar sonucu hükümetlerin değişim süreci, isimlendirme aşamasında dahi sempatik gösterilmeye çalışılmıştır. 2003'deki ayaklanmalarla Gürcistan'da Şevardnadze'nin yerini Saakaşvili'ye bırakmak zorunda kalmasının adı, "Gül Devrimi" olmuştur. 2004'de Ukrayna'da başlayan olaylar sonucu Rusya'ya yakınlığı ile bilinen Yanukoviç yerine Yuşçenko iktidara gelmiş, bunun adı da "Turuncu Devrim" olmuştur. 2005'de Kırgızistan'da yaşanan olaylar sonucu, eski Sovyet cumhuriyetleri içinde Komünist Partisi'nden gelmediği halde ülkesinin cumhurbaşkanı seçilen Asker Akavey görevini terketmek zorunda kalmış, buna da "Lale Devrimi" denmiştir. Özbekistan'daki ayaklanma girişimleri başarısız kalmış, Kerimov batı ile ilişkilerini askıya alarak Rusya ve Çin'e daha çok yaklaşmış, ülke içinde baskıcı ve muhalefeti sindirme politikalarını çok daha yoğunlaştırmıştır.

Renkli devrimlerin her birerinin kendine has gerekçeleri ve yöntemleri bulunmakla beraber organizatörler arasında daha çok George Soros ön plana çıkmıştır. Bununla beraber devrim sürecinde yaşananlar ve kazanımlar, bu ünlü bankerin başarılarının ötesinde küresel güç olarak ABD ile mesela AGİT gibi batılı örgütlerin eseri şeklinde görülmektedir. ABD'nin resmen desteklediği bu devrimlerin ilki olarak kabul edilen mesela Gürcistan örneğine bakıldığında ilginç sonuçlar ortaya çıkacaktır: Sovyetler Birliği'nin son Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze, bağımsız Gürcistan'ın Gamsahurdia'dan sonra bir anlamda kurucu cumhur-

başkanıdır. Gerek ülke içi gerekse bölgesel hassasiyetleri dikkate alarak bir dereceye kadar başarılı bir denge politikası uygulayan Şevardnadze, Rusya'nın Kafkasya'daki asırlık hedeflerinin önünü kesen, aynı zamanda batının emperyalist iştahını da engelleyen kurt politikacıydı. Onun akıllı stratejisi sayesinde Rusya'nın dostluk ve işbirliği dışında, Kafkasya'ya müdahale etmesi önemli ölçüde engellenmişti. Böyle bir diplomasi dehasına karşın Gürcistan'ın başına ABD'de yetiştirilmiş tecrübesiz bir politikacının getirilmesinin gerekçesi ancak bölgeyi istikrarsızlaştırmak, barışa gidecek gelişmelerin önünü kesmek olabilir.

Gürcistan'daki "Gül Devrimi" sonrasında bölgesel gerçeklerin dikkate alınmaması, aynı zamanda Rusya'nın yeni saldırılarına gerekçe oluşturmuştur. Benzer gerekçeler ve sonuçlar, değişik boyutlarıyla Ukrayna, Moldova, Azerbaycan için de sözkonusudur. Bununla beraber ABD destekli barışı bozucu hareketlere karşı Rusya'nın da yayılcılık tuzağına düştüğünü, bölgedeki ekonomik ve siyasal güvensizliği derinleştirdiği açıktır. 2021 itibariyle ABD merkezli istikrar bozucu gelişmelere karşı Rusya'nın tepkisel ve yayılcı politikalar tuzağına düştüğü görülmektedir. Bu gerçek dikkate alındığında, Yakın Çevre Doktrini üzerinden yeniden etkinlik kurmayı hedefleyen Rusya'nın kazancının önemli ölçüde "hiç"leştiği açıktır.

Hemen bütün Hıristiyan dünyasının arkasında durduğu Ermenistan'ın Kasım 2020'ye kadar Azerbaycan'ın beşte birini işgal altında tutmasının bu tebliğ kapsamında özel bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda Güney Kafkasya'da barışı bozan esas etken batıdan geldiği halde bunun uygulayıcısı Rusya'dır. Karabağ'da 30 yıla yakın işgal sürecindeki diğer ilginç bir husus ise ABD önderliğinde oluşturulan GUAM üyesi Azerbaycan'a karşı batının, fiilen Rus üssü durumundaki Ermenistan'ı desteklemesidir. Bu olayda Hıristiyan dayanışması üzerinden bölge barışının tahribi ilk dikkat çeken husustur. Karabağ'ı işgal eden Ermenistan'ı, aynı zamanda İran'ın da desteklemesi ayrı bir konudur. Bununla beraber, ABD ve diğer batılı ülkelerin, çıkarları yanında Hıristiyan fanatizmini de kullanarak bölge barışına yönelik girişimlerden çekinmediği açıktır.

SONUÇ: BÖLGE DIŞI GÜÇLERİN MÜDAHALESİNE FIRSAT VERMEME GEREĞİ

2021 Şartlarında Türkiye ve Rusya'nın birçok alanda işbirliği ve ortak çıkarları bulunmaktadır. Sözkonusu ortak çıkarlar ve işbirliği zorunluluğu aynı bölgeyi paylaşmanın yanında jeopolitik gerçeklerin de doğal sonucudur. İki ülke arasındaki ortak çıkarlar ve işbirliği ortamı diğer Karadeniz kıyıdaşı ve bölge ülkeleri için de geçerlidir. Bununla beraber egemenlik hakları, siyasi, tarihi ve kültürel nedenlerle çatışan stratejiler, Karadeniz'in bu iki büyük gücü yanında diğer bölge ülkeleri için de sözkonusudur. Belirtmek gerekir ki aynı gerçek belki çok daha köklü boyutlarıyla mesela Almanya ve Fransa için de geçerliydi. Bu iki ülkenin, II. Dünya Savaşı sonrasında çatışan çıkarları uzlaŐtırma diplomasisi, çatışmalar yerine işbirliği konusunda önemli örneklerdendir.

Aynı zamanda Orta Doğu'da komşu haline gelmiş olan Karadeniz'in iki temel aktörü Türkiye ve Rusya'nın, bölge barışı temelli, yayılmacı tuzaklara düŐmeyen stratejilere öncelik vermesi gerekmektedir. NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'a uzanma hedefine karşı, bir anlamda "stratejik tuzaklara" düŐmeden Rusya'nın yanibaŐındaki bu ülkeleri parçalama politikası yerine barışçıl stratejiler bulması gerekmektedir. Bu anlamda Karadeniz'deki barışı bozan temel motivasyonun bölge dışından geldiği, fakat başta Rusya olmak üzere bölgedeki bazı aktörlerin de bu oyuna geldikleri açıktır.

Başta ABD olmak üzere bazı batılı ülkelerin eski sömürgelerde olduğu gibi eski Sovyet coğrafyasında da barış ve istikrarın kurulmasını birçok açıdan çıkarlarına aykırı bulmaktadır. Buna karşın Rusya ile birlikte bütün bölge ülkelerinin komşularıyla güven ve barış temelli işbirliği zeminini oluŐturmaları, hepsinin çıkarına olacaktır. Bu bağlamda yaklaşık çeyrek asırlık uzlaŐmazlıktan sonra Hazar kıyıdaşı ülkelerinin 2018 Aktau Sözleşmesi'ni imzalamaları, benzer sorunları olan diğer bölge ülkeleri açısından önemli bir aŐamadır. Bunun gibi bölge dışı ülkelerin müdahalesine fırsat vermeden Karadeniz ve çevresindeki ülkeler arasındaki uzlaşmazlıkların Uluslararası Hukuk, egemen eşitlik ve hakkaniyet esaslarına göre çözümlenmesi, barış ve istikrarın sadece bölge ülkeleri için değil bölge dışındakilerin de çıkarına olacağı kesindir.

AZERBAIJAN'DA ZORUNLU GÖÇMEN KURULUŞLARI

FORCED MIGRANT ORGANIZATIONS IN AZERBAIJAN

Araz HÜSEYNOV

Özet

Bu tebliğ; 1988 yılından itibaren göçe zorlanan Dağlık Karabağ halkının, mülteci duruma düştükten sonraki sosyoekonomik sorunlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tebliğde konu olarak, 1980'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkan "mülteci (kaçkın)" ve "zorunlu göç" sorunu anlatılacak ve Azerbaycan'da mülteci (kaçkın) probleminin ortaya çıkmasından başlayarak, sosyoekonomik hayata etki safhaları ana hatlarıyla ele alınacak ve tarihi bir perspektiften incelenecektir. Bu incelemenin ardından Azerbaycanlıların milli kimliğinden uzaklaştırılması ile Azerbaycan topraklarının parçalanması planlarının Ermeni sorunuyla nasıl sistematik hale getirildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Tebliğde son olarak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunlara getirilecek çözüm önerileri sıralanarak, tebliğ tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ Göçmenleri, Azerbaycan, Ermenistan, Zorunlu Göç, Göç STK'ları, Mecburi Göç, Göçmen.

Abstract

This paper aims to evaluate the socio-economic problems of the people of Nagorno-Karabakh, who were forced to migrate since 1988, after they became refugees. In the paper, the problem of „refugee (escapee)“ and „forced migration“, which emerged towards the end of the 1980s, will be discussed. And starting from the emergence of the refugee problem in Azerbaijan, the stages of its impact on sociology -economic life will be outlined and analyzed from a historical perspective. After this examination, it has been tried to explain how the plans for the removal of Azerbaijanis from their national identity and the disintegration of the Azerbaijani lands were systematized with the Armenian problem. Finally, the solution proposals to be brought to the problems between Azerbaijan and Armenia will be listed and the communicate will be completed.

Keywords: Nagorno-Karabakh Immigrants, Azerbaijan, Armenia, Forced Immigration, Immigration NGOs, Forced Immigrant, Immigrant.

Dağlık Karabağ sorunu genel olarak, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İngilizlerin ve özellikle Rusların yürüttüğü politikalar sonucunda ortaya çıkmasına rağmen genellikle Türk Ermeni çatışmasının bir parçası olmuştur. Sorunun odak noktasını; Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin Dağlık Karabağ bölgesinde bağımsız bir devletin kurulmasını ve ardından Ermenistan ile birleşmesini öngören Rusya tarafından, daha sonra Karabağ bölgesine yerleştirilen Ermenilerin iddiaları oluşturmaktadır. Bu sorunun uluslararası platformda daha yoğun gündeme gelmesi ve kendisinden bahsettirmeye başlaması, XX. yüzyılın sonunda olmuştur. Sorun, özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılma sürecine girmesiyle 1990'larda daha dramatik bir noktaya ulaşmıştır. XIX. yüzyılda Rusya'nın bu konudaki politikası, XX. yüzyıl Sovyetler Birliği yönetiminin politikalarından çok farklı değildir.

Stalin döneminde Ruslar, Orta Asya ve Kafkasya'daki hâkimiyetlerini daha güçlü bir şekilde tesis etmek için, bu bölgelerde yaşayan toplulukları birbirleriyle karışmış olarak zorunlu yerleşime tabi tuttular. Bu eylem, özellikle aynı dili / lehçeyi kullanan Türk kimliğine sahip topluluklara uygulanmış ve XX. yüzyılın en dramatik örneklerinden biri olmuştur.

Ancak 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'ne dâhil olan cumhuriyetlerdeki bağımsızlık hareketlerinin yayılmasıyla ülkenin birçok bölgesinde iç çatışmalar ve kargaşa ortaya çıkmaya başlamıştır. Gürcüler, Abazalar ve Osetliler, Özbekler ve Ahıska Türkleri, Azeriler ve Ermeniler birdenbire kendilerini etnik çatışmaların içinde buldular. Bunların sonucunda, 1990'lara gelindiğinde farklı milletleri 15 farklı cumhuriyet adı altında birleştiren Sovyetler Birliği, bu cumhuriyetler arasındaki çeşitli ve çok boyutlu sorunlara çözüm bulmakta zorluklar yaşadı.

ABD ve büyük Avrupa devletlerinin baskıları karşısında, Sovyetler Birliği döneminde uygulanan baskıcı ve işgalci politikaların terk edilmesiyle yeni bir döneme girilmiştir. Böylece küresel ekonomi ve ideolojinin gölgesinde, uzun yıllar Sovyetler Birliği'nin kontrolünde kalan bölgelerde, daha yeni ve güçlü aktörler de rol oynamaya başladılar. Bu süreci istediği gibi yönetemeyen Sovyet yönetimi, Batı devletlerinin baskısıyla farklı bir siyasi sürecin başlamasına izin verdi. Sovyetler Birliği

yönetiminin son döneminde Mihail Gorbaçov ile başlayan yeni süreçte; Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki olaylar, bölgedeki en önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. Gorbaçov'un siyasete ve etnik kimliklere / milliyetlere yönelik tutumu (Sovyetler Birliği'ni oluşturan unsurlara açıklık politikasından kaynaklanan hoşgörüler); Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermenileri, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan ile birleştirmeye teşvik etmiş ve onları bu yönde harekete geçirmiştir. Sovyetler Birliği'nde dağılmadan önce, aslında Dağlık Karabağ sorununun çözümü için bazı girişimler olmuştur. Ancak sorunun doğası doğru algılanmadığı ve daha akılcı ve uzlaşmacı yöntemler kullanılmadığı için çözüm odaklı bir sonuç alınamamıştır. Azerbaycan, 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra, uluslararası sorunu çözmek için bazı dış politika araçlarını kullanmaya çalışsa da çözüme ulaşamamıştır. Sorun giderek karmaşıklaşmış ve Azerbaycan için daha tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. AGİT ve BM'nin sorunun çözümüne yönelik çabaları ve bazı devletlerin arabuluculuk girişimleri olumlu sonuç vermemiştir. Sorunun çözümü tamamen AGİT bünyesinde kurulan Minsk Konferansı ve yapısına bırakılmış olmasına rağmen, 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşması sonrasında bugüne kadar olumlu bir gelişme olmamış ve beklenen çözüm biçimi gerçekleşmemiştir. Karabağ halkı ise; Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya'nın siyasi mücadele sahasında sadece basit bir rol oynamaya devam etmek zorundaydı.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarının ilanı ile yaşanan olaylar uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Barış sürecine daha yeni girmiş olan Azeri-Ermeni sorunu bugün de önceliğini korumakta ve dünyanın çözülmesi zor sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Bazı devletlerin ve uluslararası kuruluşların çabalarına rağmen çözülemeyen bu sorun, aslında uluslararası sistemdeki belirsizliklerle ilgilidir.

Bu sorunu çözmeye yönelik tüm girişimlerde, uluslararası hukukun ilkeleri, dinsel yakınlık gibi öznel nedenlerden üstün tutulsaydı, sonuca ulaşılabilirdi. Bununla birlikte, Rusya gibi devletlerin, bazı öznel nedenlerle uluslararası hukuk ilkelerinin ihlalleri de dâhil olmak üzere bölgesel

çıkarlarını korumaya yönelik her türlü girişimini göz önünde bulundursak, sorunun çözülmesini beklemek biraz fazla iyimserlik olur. Tüm bunlara ek olarak ekonomik zorluklar ve geri kalmışlık gibi iç darboğazlar, ordunun ağır durumu ve Ermeni lobilerinin yarattığı uluslararası arenada Azerbaycan'ın olumsuz imajı düşünüldüğünde durum oldukça zor görünüyor.

AGİT ve bu teşkilat bünyesinde kurulan Minsk grubu gibi örgütlerin yapıları gereği bu konuda etkin hareket edememeleri, sorunun çözümünde gecikmeye neden olmaktadır. 1994 yılında Rusya ve AGİT'in girişimleriyle Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalandı. O zamandan beri ümit verici bir gelişme olmadı. Sorunun çözümü, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü, ekonomik ve sosyal gelişimi ve dünya devletleri arasında bağımsız bir devlet olarak konumu açısından hayati önem taşımaktadır. Etnik unsurlar açısından zengin olan ve sahip olduğu önemli jeopolitik ve doğal kaynakları nedeniyle bölgesel güçlerin gündeminde olan Azerbaycan, çok dikkatli ve güç dengesini göz önünde bulundurarak hareket etmek zorundadır. Ermenilerin meydana getirdiği yükten kurtulma odaklı olarak bir politika Azerbaycan'ın başka sorunlarla karşılaşmasına neden olabilir. Bu nedenlerle Azerbaycan güçleri Dağlık Karabağ sorununu toprak bütünlüğü içinde ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak çözmeye çalışıyor. Ancak Ermenistan, Azerbaycan'ın önerdiği çözüm projelerini kabul etmek istemiyor; Ancak bölgesel güçlerin ve uluslararası kuruluşların Ermenistan'ı bu tavrından caydırmak için herhangi bir eylemde bulunmaması yakın gelecekte sorunun çözülmesi olasılığını azaltmaktadır.

Ermenistan ve Rusya destekli Dağlık Karabağ Ermenileri, yapıcı olmayan tutumlarını sürdürüyorlar ve tam bağımsızlık talep etmekte ısrar ediyorlar. Bu durum, bir milyona yakın mülteci ve zorunlu göçmen barındıran ve ağır ekonomik koşullar altında bulunan Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarını artırmakta ve derinleştirmektedir. Bugünün uluslararası sisteminin temeli, bir devletin toprak bütünlüğü ilkesidir. Bu ilkeye göre Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı veya Azerbaycan'ın rızası olmadan Ermenistan ile birleşmesinin hukuki geçerliliği

olmayacaktır. Ancak Azerbaycan yönetiminin böyle bir duruma rıza göstermesi mümkün görünmüyor. Öte yandan Azerbaycan, Dağlık Karabağ'a toprak bütünlüğü çerçevesinde mümkün olan en yüksek özerkliği vermeye hazır olduğunu en başından ilan etmiştir. Bu durumda, Dağlık Karabağ sorununun adil ve kalıcı bir çözümü ancak uluslararası hukuk temelinde sağlanabilir. Bu çerçevede barışçıl bir çözümlü bulunabilir. Bunun için öncelikle Ermeni yönetiminin zihinsel bir değişim geçirmesi gerekmektedir. Her şeyden önce Ermeni yönetimi, Azerbaycan'ın rızası olmadan sınır değişikliğinin mümkün olmadığını ve güç kullanarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğunu kabul etmelidir.

Ermeni yönetimi, kurtarımcılık politikalarından vazgeçmek zorunda kalacaktır. Ancak Ermeni yönetiminde en azından şimdilik böyle bir zihinsel değişiklik gözlemlenmiyor. Mevcut zihniyet devam ederse, ufukta barışçıl ve adil bir çözüm de gözüküyor. Adil ve dengeli bir barışçıl çözüme ancak Batılı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar Ermeni yönetimine baskı yaparsa ulaşılabilir. Ermenistan, uluslararası hukuku çiğneyerek Azerbaycan'a saldırdı ve topraklarının %20'sini işgal etti. Aynı zamanda, Ermenistan'ın saldırgan politikası sonucunda yaklaşık bir milyon insan anavatanlarını terk etmek zorunda kaldı. Medeni dünyanın gözü önünde devam eden bu eylem „insanlığa karşı suç“ olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan Ermeni yönetimi bununla da yetinmiyor, Cenevre Sözleşmesi ile yasaklanmış ve bir savaş suçu sayılan, kendi vatandaşlarını veya diasporanın Ermeni sivil nüfusunu işgal edilen bölgelere yerleştiriyor. Bu manzara karşısında Batı ülkelerinin Ermenistan konusunda duygusal zaafı olduğu görülmektedir. Ermeni yönetiminin uluslararası hukuka ve evrensel değerlere karşı yürüttüğü bu savaşta Batılı ülkelerin baskı yerine Ermenistan'ı ödüllendirdiği izlenimi ortaya çıkıyor. Batılı ülkeler ve bu çerçevede Minsk Grubu'nun eş başkanları olan devletler; çözümün temeli olarak uluslararası hukuku değil, mevcut fiili durumu baz alma eğilimindedir. Dolayısıyla uluslararası hukuk temelinde barışı sağlamak için değil, işgal olgusuyla barışı sağlamak için baskı yapıyorlar. Bununla birlikte mevcut duruma bakarsak; 1988'den beri göçmen statüsüne geçen yaklaşık 1 milyon Azerbaycan Türkü çok ağır şartlar altında yaşıyor.

Azerbaycan Devleti, bölgesel ve uluslararası güçlerin attığı adımlar; çeşitli ülkeler ile yerel ve uluslararası yardım kuruluşlarının yardımıyla hayatta kalmaya çalışan göçmenlerin geleceğe umutla bakmaları için yetersiz kalıyor.

Her şeye rağmen bugün Dağlık Karabağ sorununun çözümü için en uygun yöntem Azerbaycan ve Ermenistan için barışçıl yöntemlerdir. Bu nedenle bu sorunu çözmek için alınabilecek her türlü diplomatik girişimin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Son çare olarak savaş kaçınılmaz olabilir. Çünkü Dağlık Karabağ gibi sorunları olan ve bunun sonucunda milyonlarca mültecinin ortaya çıktığı bir ülkenin kalkınması mümkün değildir. Azerbaycan'ı dünyanın medeni ve gelişmiş devletleri arasında olmaktan alıkoyan iki temel sorun, yani Dağlık Karabağ sorunu ve ekonomik sorunlar bir an önce çözülmelidir. Mültecilerin ve zorunlu göçmenlerin evlerine dönme umutları her geçen gün azalırken, göçmenlere yardım eden yerel ve uluslararası yardım kuruluşlarının sayısı da giderek azalmaktadır. Azerbaycan halkının her bireyi gibi göçmenlerin en büyük dileği; onlara Ermenistan'ın işgal ettiği toprakları, yani en temel insan haklarından biri olan, "Kendi evleriyle kendi topraklarında yaşama" haklarının geri verilmesidir. Çalışma kapsamında yapılan ankette görüldüğü üzere, Azerbaycan'da mültecilere ve yerinden edilene hizmet sağlamak için çalışan sivil toplum kuruluşları birçok alanda mültecilere ve yerinden edilene destek vermektedir. Devlet, yaklaşık 30 yıldır kendi evlerinden sürgünde olan bu insanlara yardım etse de, tüm ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değildir. Bu nedenle, onlara gerekli yardımı sağlamak için birçok sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir. Anket sonuçlarına göre, STK'lar mültecilere ve yerinden edilmiş kişilere sosyal, tıbbi ve yasal yardım sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu örgütler sadece mültecilere ve yerinden edilmiş kişilere yardım etmekle kalmıyor, aynı zamanda Karabağ gerçeğinin dünyaya anlatılmasında da önemli bir rol oynuyorlar. Bu alandaki STK'ların faaliyetleri çok takdir edilmektedir, ancak mültecilere ve yerinden edilmiş kişilere yardım etmenin, kendi yuvalarını, evlerini serbest bırakana kadar onları mutlu edemeyeceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aslanlı, Araz. (2001). “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, Avrasya Dosyası Dergisi, Azerbaycan Özel Sayısı, Ankara, Asam Yayınları, C:7, No:1. ss: 393-430
- Ağacan, Kamil. (2009). “Ermenistan’la Protokoller ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi”, 21. Yüzyıl Dergisi, S. 11, ss. 1-14.
- Aliyev, Cəlal və Budaqov, Budaq. (2003). Türkler, Azərbaycanlılar, Ermənilər, Tarixi Həqiqətin Soyqırımı, Bakü, Azərbaycan Nəşriyyatı.
- Aslanlı, Araz. (2009). Qarabağ Problemi, Tarixi, Mahiyyəti, Həll Prosesi, Bakü, Araz Araşdırmalar Merkezi
- Azerbaycan Stratejik Araşdırmalar Merkezi. Nagorno-Karabagh Conflict - Some Facts. (07.01.2012).
- Bozkuş, Yıldız Deveci. (2016) “Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu”, TYB Akademi: Türk-Rus İlişkileri, C. 6, S. 17, ss. 137-158.
- Demirci, Mustafa Kemal. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmetkâr Liderlik Davranışı Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Turizm Sektörü Örneği. Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6(1), 177-184.
- Hatemov, Vügar. (2005). Dağlık Karabağ Problemi Doğrultusunda Azerbaycan’da “Kaçkın” Göçünün Doğurduğu Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Problemler, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurban, Vefa ve Mert, Hasan. (2016). “Azerbaycan Basınında 1915 Ermeni Meselesi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.16 , S.3, ss 183 – 196.
- Muradov, Vügar. (2003). 1988–1994 Yılları Arasında Dağlık Karabağ Olayları ve Azerbaycan’daki Göçmenlerin Durumu, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Süleymanlı, Nasrin, (2010). An Analysis of the Nagorno-Karabakh Problem, First Edition, Mersin
- Yalçınkaya, Aleaddin. (2018). Dağlık Karabağdan Patrikhaneye Hesaplı Kıpırdanmalar.
- Yeşilot, Okan. (2005). “Karabağ Savaşının Sessiz ve Mağdur Tanıkları”, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15: 85-92.

HAZARIN HUKUKİ STATÜ SORUNUNUN KIYIDAŞ ÜLKELERE YANSIMASI

REFLECTION OF THE LEGAL STATUS PROBLEM OF THE CASPIAN BASIN TO THE RIPARIAN COUNTRIES

Umida İSLAMOVA

Özet

Jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olan Hazar Denizi'nin hukuki statü sorunu Sovyetler Birliği döneminden başlayarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar birçok anlaşmalar yapılmasına rağmen kesin çözüme kavuşturulamayan mesele haline dönüşmüştür. Geleneksel kaynaklar bakımından zengin olan Hazar Denizi'nin hukuki statü sorununun yanında Hazar'a kıyıdaş ülkelerinde bu bölgenin zenginliklerini paylaşmada yaşadıkları sorunları ve sınır çizgileri meseleleri araştırılarak açıklanmaktadır. Çalışmada Hazar Denizi'nin hukuki statü sorununun kıyıdaş ülkelere olan etkisi, postkolonyal teorinin sömürgecilik üzerine görüşleri ve SSCB'nin Orta Asya'da yaptığı yayılmacılık politikası ile karşılaştırılarak sorunun asıl nedeninin ne olduğu araştırılmaktadır. Uluslararası Deniz Hukuku çerçevesinde Hazar Havza'sının hukuki statü sorunu irdelenerek, bu denizin zengin doğal kaynaklara sahip olması nedeniyle başat güçlerinin dikkatlerinin buraya yoğunlaştığını açıklayan akademik ve ampirik belgeler çerçevesinde değerlendirilmektedir."

Anahtar Kelimeler: Hazar'ın Hukuki Statüsü, Kıyıdaş Ülkeler, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Enerji

Abstract

The issue of the legal status of the Caspian Sea, which is of geopolitical and geostrategic importance, has been transformed from the period of the Soviet Union, from the dissolution of the Soviet Union to the present day, into an issue that cannot be prosecuted to the final solution despite many agreements being made. Besides the question of the legal status of the Caspian Sea, which is rich in traditional resource, the problems they experienced in sharing the riches of this region in the Caspian coastal countries and borderlines issues are explained. The study examines the effects of the legal status problem of the Caspian Sea on the riparian countries, the views of the major writers of postcolonial theory on colonialism with the expansionism policy of the USSR in Central Asia. Within the framework of International Maritime Law, the legal status of the Caspian Sea and the rich resources of the Caspian Sea are evaluated within the framework of academic and empirical documents explaining that the attention of the dominant powers is concentrated here.

Keywords: Legal status of Caspian, Riparian Countries, 1982 UNCLOS, Energy

GİRİŞ

“Hazar Denizi, dünyanın en tuzlu suyuna sahiptir ve deniz ile göl özellikleri olan uzun yıllar üzerinde tartışmalar yapılan petrol ve doğal gaz zenginidir. Hazar Denizi, Batı’ında Rusya ve Azerbaycan, Güney’inde İran, Kuzey Doğu’sunda Kazakistan ve Doğusunda Türkmenistan ile çevrilidir. Hazar Denizi’nin su seviyesi sürekli değişmekte olup bunun nedenin ise açık deniz ile irtibatının olmamasıdır. Hazar’ın uzunluğu 1.210 kilometredir, genişliği ise 210-436 kilometredir.¹ “

Avrasya’nın kalbinde yerleşen Hazar Denizi, Doğu ve Batı’yı birleştiren köprü gibidir. Tarihte üzerinde birçok çatışmalara sahne olan Hazar Denizi’nde Sovyetler döneminde söz sahibi iki ülke vardı. Bu ülkeler Sovyetler Birliği ve İran olmakla birlikte Hazar üzerinde her hangi bir sorunu çözmekte söz sahibiydiler. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan üç Türk Cumhuriyeti² olan Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan’ın bağımsızlıklarını kazanmasıyla, önceden var olan Hazar Havza’sının hukuki statü sorununun daha da yakından gözlemlenmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, Hazar’da petrol ve doğal gazın bulunması kıyıdaş ülkeler arasında paylaşım sorununu ortaya çıkarmıştır ve bunun ile birlikte küresel güçlerin dikkatlerini üzerlerine çekmiştir.”

Hazar’ın hukuki statü meselesi 27 yılı aşkın süren müzakereler neticesinde kıyıdaş ülkeler arasında yapılan görüşmeler sonrası da yarı yarıya hal olmuş durumdadır. Burada değinilmesi önemli konunun sadece Hazar Denizi’nin statü meselesi olmayıp, bölgede kıyıdaş ülkelerin Hazar’ın paylaşımındaki çıkarlarının hangi yönde olduğudur. Rusya ve İran açısından bu bölgedeki çıkarına bakıldığında güvenlik ve sınır önde gelirken diğer üç Türk ülkesi için çıkarın ticaret olduğunu ilerleyen bölümlerde daha çok anlaşılır kılmaktadır. Post-kolonyal teori yazarlarının sömürgecilik üzerine bazı görüşleri ele alınarak SSCB’nin Orta Asya’da yaptığı yayılcılık politikası ile karşılaştırılarak, bağımsız kıyı ülkele-

1 Yerkinay Ongarova, “Hazar Denizi Statü Sorunu”, *TÜRK YURDU Dergisi*, Sayı 326, 2014, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=370> (05.01.2019).

2 Bahar ÖZSOY, (2019). “Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 451-468, (28.10.2019).

rinde hala Sovyet etkisinin olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Statü sorununun kıyıdaş ülkeleri nasıl etkilediği ve kendi aralarındaki anlaşmazlıklara nasıl yol açtığını, bölgesel ve küresel bakımdan Hazar'ın önemi, uzun yıllar çözülemeyen sorunun asıl nedenin ne olduğu hakkında tartışılarak bu çalışmada açığa kavuşturulacaktır. Kapsamlı nitel araştırma sonucunda, Hazar'ın Hukuki Statü sorununun sadece kısmi çözüme kavuştuğunu (Hazar'ın üst kısmının paylaşımı yapılmıştır) ve Uluslararası Deniz Hukuku çerçevesinde deniz tabanının paylaşımı kıyı ülkelerin aralarında anlaşarak çözüm getirmelerine bırakılmıştır. Bu durum bölgede çözülemeyen Türkmenistan'ın ve Azerbaycan'ın 'orta hat' prensibini kullanmada fikir ayrılığı yaşamaması ve nedeninin orta hattın geçeceği sınırları belirleyememeleri üzerine önerilerde bulunulmuştur.

SOVYETLER DÖNEMİNDE HAZAR DENİZİ'NİN STATÜSÜ

“Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'ın Sovyetlere bağlı olmasından dolayı Hazar Denizi'nde ki söz sahibi ülkeler SSCB ve İran'dı. Bu dönemler iki ülke arasında Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair antlaşmalar yapılmıştır. SSCB öncesi Hazar üzerine yapılan anlaşmalara bakılırsa 1813 yılında Gülistan ve 1828 yılında ise Türkmençay Anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmaların imzalandıkları şehirlere göre anlamı önemlidir. Karadağ ilçesi Gülistan ve Güney Azerbaycan şehri olan Türkmençay'da imzalanan bu anlaşmalar dönemin siyasi gelişmelerine de ışık tutmuştur. Bu anlaşmalarla Rusya Hazar Denizi'nde donanma bulundurma hakkına sahip olarak, Trans – Kafkasya'yı tümü ile kontrolü altına geçirmiştir. Bu yüzden İran'ın tarihinde en onur kırıcı anlaşmalar olarak bilinmektedir.”³

“Sovyetler döneminde Hazar'ın statüsü ile ilgili diğer iki anlaşma ise 21 Şubat 1921 yılında ve 25 Mart 1940 yılında yapılmıştır. İran'ın Hazar üzerinde filo kurma yasağı 1921 yılında yapılan anlaşmanın 11. maddesi ile ortadan kalkmıştır. Anlaşmaya göre, Hazar Denizi üzerinde Rusya ve İran için filo kurmada eşit haklar tanınmıştır. “Sovyet – İran denizi”

3 Tuğba YOLCU, “Hazar Bölgesinin Hukuki Statüsü Sorunu ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2014, Sayı 4, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/371696> (05.01.2020), s.14-15.

tabiri kullanılan 1940 yılında imzalanan anlaşma ile iki ülke arasında denizciliğe dair yaptırımların uygulanması gündeme getirilmiştir. Anlaşmada Sovyetler Birliği'nin talebi üzerine, iki ülkeye ait gemilerde veya limanlarda üçüncü ülke vatandaşları tarafından çalıştırılmamasına dair maddeler konulmuştur.⁴

“Sovyetler Birliğinin, Hazar’da çizdiği bu sınırlardan sonra, 1949 senesinden itibaren on millik sınırının ötesindeki kendi ulusal sektörü içerisinde İran’a danışma ihtiyacı hissetmeden petrol arama ve çıkarma faaliyetlerine başlamıştır. 1949’da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Hazar’da Azerbaycan’a ait bölümde “Neft Taşları” isimli büyük petrol yataklarını işleme açmıştır ve İran da buna cevap olarak aynı yıl içerisinde kendi sahillerinde petrol arama faaliyetlerine başlamıştır.”

“1970 yılında Sovyetler Birliği Petrol ve Sanayi Bakanlığı tarafından petrol ve jeolojik araştırmalar yürütülmesi planı ile Hazar’ın “Sovyet” sektörü dört Sovyet Cumhuriyeti arasında bölgesel sektörlere bölünmüştür. Bölünme zamanı hukuki sınırlar çizilmese de pratikte petrol çıkarma operasyonlarının ülkelerin petrol şirketlerine yakınlığı esas olmuştur. Bu paylaşım, Sovyetler Birliğinin çökmesine kadar önemli bir soruna neden olmamıştır. Çünkü bölgedeki petrol ve doğalgaz üretimi sadece SSCB merkez yönetiminin elinde bulunmuştur.⁵”

“Bu anlaşmalar dışında Hazar Denizi üzerinde yapılan birkaç değişikliklerin Sovyet Rusya’sı tarafından ya da İran tarafından olsun, iki devlette Hazar Denizi’nin statüsüne (deniz ya da göl olmasına) dair net kararlar ya da anlaşmalar yapmamıştır. Yapılan anlaşmalara bakıldığında, varılan sonuçlarda Sovyetler Birliği tarafının İran’a göre ağır bastığı anlaşılmaktadır.”

SOVYETLER DÖNEMİ SONRASI HAZAR DENİZİ STATÜSÜ

“Sovyetler Döneminde yapılan anlaşmalar çerçevesinde Hazar Denizi’nin statüsü ile ilgili uluslararası bir anlaşmanın olmamasının yanı sıra

4 Hayrettin UZUN, “Hazar Denizi”, TDV İslam Ansiklopedisi, 1998, Cilt:17, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/hazar-denizi#3-hazar-gaz-ve-petrolleri> (05.01.2020), s.113-115

5 Yalçınkaya, s.330.

bu bölgenin kıta sahanlığı, hava sahanlığı, deniz yataklarındaki kaynaklar ve sınırlarına dair anlaşmalar bulunmamaktadır. Dünya sisteminin iki kutupludan bir kutupluya dönüştüğü zaman yani, 1990 yıllarında SSCB'nin dağılması ve SSCB'ye bağlı ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla dünya haritası değişime uğramıştır. Hazar'da iki tane kıyıdaş ülke varken bu çöküş (SSCB) sonrası ortaya çıkan üç Türk ülkesi sonucunda kıyıdaş ülke sayısı beşe çıkmıştır. Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkeler konumuna gelmesi ile Hazar'ın hukuki statü sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun ortaya çıkmasının büyük nedeni ise, Hazar Denizi'nde var olan zengin geleneksel kaynakların bulunmasıdır.”

“1992-1993 yıllar arasında kıyı devletlerinin temsilcileri Astrahan ve Tahran'da bir araya gelerek, Hazar Denizi'nde sınırların çizilmesi, bölgesel kalkınma, balıkçılık hakları ve çevre sorunları gibi konularda görüşlerde bulunmuşlardır.⁶ Hazar'a kıyıdaş olan bağımsız devletler aktif biçimde Hazar Denizi'nin kaynaklarından kullanarak sermayesini arttırmak için harekete geçmişlerdir. Yapılan görüşmelerin çözümlenmesinin uzun sürmesi ve kıyıdaş ülkelerin ortak fikre varamaması sonucunda 20 Eylül 1994 yılında aktif harekete geçen Azerbaycan tarihe “Asrın Antlaşması” isimli “Hazar Denizi'nin Azerbaycan Sektöründe Azeri, Çırağ ve Güneşli Petrol Yataklarının Ortak Kullanımı ve Bölümü” başlıklı Uluslararası Antlaşmayı Batılı büyük şirketler ile imzalayarak ülkesinin enerji sektörüne ciddi yatırımlar yapmıştır.⁷ Bu antlaşmanın yapılması üzerine 1992'den beri çözülemeyen Hazar'ın hukuki statü sorunu yeniden gündemi sarsmış ve ülkeler arası gerginliği arttırmıştır.”

“Azerbaycan'ın yaptığı antlaşma sonrasında diğer kıyıdaş ülkelerde harekete geçmiştir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair ilk ciddi çalışma 1995 yılında Rusya, İran ve Türkmenistan arasında İran'da yapılmıştır. Burada yapılan çalışma Hazar'ın enerji rezervlerinin paylaşımına

6 Meftun METİN, Deniz SARAÇ (Ed.), *Politik ve Bölgesel Güç Hazar*, 1. Basım, İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.140.

7 Muhammed Emin KOCAMAN, “Hazar Havzasının Hukuki Statüsü”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2018, Cilt:9, Sayı:1, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/416129> (05.01.2020), s.102.

dair olmuştur ve kıyıdaş ülkelerin Hazar'a yönelik görüşlerini ortaya koymuştur. Şubat 1995 yılında Azerbaycan hariç diğer kıyıdaş ülkeler kara sularını 20 deniz mili olarak kabul etmiştir. Aynı yılın sonlarında Azerbaycan Hazar'ın çözümü için "Sınır Gölü" önerisini ortaya koymuştur (Metin, s.143)."

"1996 yılında kıyı devletler Hazar'ın tüm kıyıdaş ülkelere ait olduğu, enerji kaynaklarının tüm ülkelerin ortak rızası ile adil olarak kullanılması gerektiğini ilan eden bir bildirge imzalamışlardır⁸. Bildirge üzerine Aşkabat'da Hazar'ın statüsünün açığa kavuşması için kıyıdaş ülkelerin Dış İşleri Bakanlıkları tarafından komisyon kurulmuş ve Hazar Denizi'nin statüsü üzerine kıyı ülkeleri arasında görüşmeler artmaya, yoğunlaşmaya başlamıştır. 1998'de Hazar'ın bölgesel sınırlarına dair anlaşmaya varan Rusya ve Kazakistan diğer kıyı ülkelerini katmadan aralarında anlaşma imzalamıştır. Bu durumu duyan diğer iki kıyı devleti olan Türkmenistan ve İran bu anlaşmayı kabul etmediğini ve beş kıyıdaş ülke arasında ortak oy birliği ile karar alınması gerektiğini savunmuşlardır."

"Sene 2000'ne geldiğinde Hazar Denizi statüsünün belirlenmesinde "orta hat" prensibini kabul eden Rusya ve Kazakistan deniz dibini ulusal sektörlere bölerek, su yüzeyinin ise ortak kullanıma açık olacağına dair bildirge onaylamıştır. Benzeri bildirge 2001 yılında Azerbaycan ve Kazakistan arasında yapılmıştır. Aynı nitelikli anlaşma 2002'de Rusya ile Azerbaycan arasında da yapılmıştır ama bu çabalar Hazar'ın statü sorununu hiçbir şekilde çözüme kavuşturulmasına yeterli olmamıştır. Kurdukları komisyonda (1996'da Aşkabat'da kurulan) 15 defa görüşen kıyıdaş ülkeler 2004'de Moskova'da, 2007'de Tahran'da Bakanlar düzeyinde gerçekleşen toplantılarda toplanmışlardır ama görüşmeler sonuçsuz tamamlanmıştır. Hazar'ın statü meselesi ile ilgili 2011 yılı Kazakistan'ın Astana şehrinde toplanan komisyonda her şeyden önce en önemli meselenin Hazar'ın statü sorununun bir an önce çözülmesi gerektiğini Kazakistan dile getirmiştir."

8 Alaeddin YALÇINKAYA, Cavid SÜLEYMANLI, "Hazar'ın Hukuki Rejimi ile ilgili Tartışmalar ve Uzlaşma", A. Yalçinkaya ve Derya Tuğlu (Ed.), *Avrasya Stratejileri İlişkiler, Örgütler, Politikalar* içinde (365-391), Ankara: Astana Yayınları, 2019, s.373.

1982 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DENİZ HUKUKU SÖZLEŞMESİNE GÖRE HAZAR DENİZİ'NİN HUKUKİ STATÜSÜ

“Hazar Denizi’nin hukuki statüsü ile ilgili üç yaklaşım vardır. İlk olarak, Hazar eğer de “deniz” olarak kabul edilirse her kıyıdaş ülkenin karasularının, münhasır ekonomik bölgelerinin ve kıta sahanlıklarının belirlenmesi gerekmektedir. İkinci yaklaşıma göre, “göl” olarak kabul edilirse göl statüsüne göre değerlendirilecek ve ortak kullanım yaklaşımında olacaktır. Son yaklaşım ise, Hazar’ın normal deniz ve göllerden farklı bir yapıya sahip olduğu kabul edilirse ve burada özel statü uygulanacağı yönündedir. Bu konu ile ilgili sadece Rusya teklifte bulunmuş olsa da, diğer kıyı ülkeleri tarafından suiistimale uğrama ihtimalinin yüksek olması nedeniyle kabul görmemektedir.⁹ SSCB’nin dağılması ile Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan’ın Bağımsız devlet olması kendi devletinin haklarını kullanmak, Hazar’daki kaynakları paylaşmak açısından ortaya çıkan ve çözüme kavuşamayan Hazar’ın statü sorunu 1982 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine (BMDHS) göre nasıl şekillenmiştir?”

“1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, hem karasuları hem de açık denizlerin hukuki rejimi konusunda getirdiği ayrıntılı düzenlemelerle devletlerarası ilişkileri açıklığa kavuşturmayı amaçlamıştır. Bu amaçla devletlerin denizlerden yararlanma konusunda düşebilecekleri anlaşmazlıkları önlemek ve önlenememesi durumunda barışçı yollarla gidermek için yeni kurumlar ihdas etmiştir.¹⁰ Hazar’ın statüsünün tam olarak ne olduğu deniz mi, göl mü, kapalı deniz mi ya da birikmiş su havzası mı günümüze kadar tartışmaya neden olmuştur. Uluslararası belgeler çerçevesinde Hazar’ın statüsünü incelersek, 16 Kasım 1994 yılında yürürlüğe giren BMDHS’i kıyıdaş devletlerin hiç birisi tarafından kabul görmemiştir. Hazar’a “kapalı deniz” denilmesi genel olarak ülkeler tarafından kabul görmekte olup BMDHS’nin 122. maddesinde şöyle açıklanmaktadır:”

“Bu Sözleşmenin amaçlar uyarınca“ kapalı veya yarı kapalı deniz
‘den, iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize ve

9 E. T. KARAGÖL, M. KIZILKAYA, S. KAYA, “Hazar’da Enerji Denklemi”, *SETA*, 2016, İstanbul: Türkuaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. , Sayı:155, (05.01.2020), s.15.

10 İlyas DOĞAN, *Devletler Hukuku*, 3.Basım, Ankara: Astana Yayınları, 2016, s.343.

ya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut da bütünüyle veya büyük bir bölümü ile iki veya daha çok devletin kara sularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz anlaşılır” (BMDHS mad.122).

“Bu maddede ifade edildiği gibi Hazar’ın herhangi bir denize ya da okyanusa bağlayacak geçidi yoktur o yüzden beş devlet tarafından çevrili olduğundan dolayı kapalı deniz olarak bilinmektedir. Hazar denizi eğer deniz olarak kabul edilirse karasularının 12 mil, münhasır ekonomik bölgesi 200 mili aşmaması lazım ve kıta sahanlığı ilkesine göre oluşturulması gerekir. Bunun gerçekleşmesi pek mümkün değildir yani kıyıdaş ülkelerin yerleşim mesafelerinde fark ortaya çıkmaktadır. Bu sorunla ilgilide BMDHS’nin 15. maddesinde ifade edildiği gibi özel durumların varlığından dolayı başka devletin karasuları sınırlandırılmaması lazımdır.”

“Hazar’ın statüsü “kapalı deniz” ya da “yarı kapalı deniz” olarak kabul görürse burada BMDHS’nin 123. Maddesine bakılması gerekmektedir.”

“Kapalı veya yarı kapalı bir denize sahildar olan devletler, işbu sözleşme gereğince kendilerine ait olan hakların kullanılmasında ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde aralarında işbirliğinde bulunmalıdırlar. Bu amaçla, doğrudan doğruya veya ilgili bir bölgesel kuruluş aracılığı ile deniz canlı kaynakların yönetimi ve araştırılması, deniz çevresinin korunmasına ve muhafazasına ilişkin hakların belirlenmesi, bilimsel araştırma politikalarını koordine edilmesi, maddelerin uygulanması ve kendileriyle işbirliğinde bulunması için gerektiğinde diğer devletleri veya ilgili uluslararası kuruluşları davet etmek” (BMDHS, mad.123).

“Bu maddede açıklandığı gibi Hazar’a kapalı ya da yarı kapalı deniz denirse, eğer bu madde uygulanırsa uluslararası su rejimine tabi tutulur ve bu da Rusya’nın hoşuna gitmeyecektir. Hazar Denizi’nin özel statüye sahip olmasını isteyen Rusya’dır. Hazar’ı okyanus ile birleştiren Volga ve Don nehirlerinin uluslararası ulaşım açmak istemeyen Rusya kendi çıkarlarını da göz önünde bulundurarak, Hazar’da var olan enerji ve biyolojik varlıkları, Hazar’ın güvenliğini ve Hazar havzasının ekonomisini kendi kontrolü altında tutmak istemektedir.¹¹ Volga-Don Kanalı’ndaki nakliye

11 Aidarbek AMİRBEK, “Soğuk Savaş Sonrası Hazar’ın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları Açısından Analizi”, Karadeniz Araştırmaları, 2015, Sayı:46,

üzerindeki kontrol, Rusya Federasyonu için hayati bir egemenlik ve güvenlik meselesidir ve uluslararası hukukun belirsiz yükümlülüklerinden kaçınmak, jeo-petrol siyaseti alanında büyük bir kaldıraç sağlayacaktır. Rus politika yapıcılarının sadece çağdaş petrol politikalarının emirlerine göre hareket etmediklerini kabul etmeliyiz, Hazar'ı Karadeniz'e bağlayan bölgeler ve şehirler üzerindeki tam egemenlikten vazgeçmenin derin tarihsel engelleri olup, bu kanalların Rusya Federasyonu için stratejik önemi büyüktür. Hazar Denizi'nin hukuki Statüsü 1982 yılında kabul edilen BMDHS'nin maddeleri çerçevesinde açıklığa kavuşturulmuştur. Örneğin; Tablo 1'de Hazar Havza'sına kıyıdaş ülkelerinin kıyı şeridi uzunluklarına göre, Hazar'a "Uluslararası Göl" ve "Kapalı Deniz" kuralları uygulanarak bölündüğünde her kıyı ülkesi için düşen pay gösterilmiştir. Peki, Hazar'da yaşanan asıl sorun ne? Kıyı ülkeler neden anlayamıyorlar?"

Tablo 1
Hidrokarbon Rezervlerin Hazar Denizi'nin Yasal Durumuna Göre Dağılımı

HAZAR'A KIYIDAŞ DEVLETLER	KIYI ŞERİDİ UZUNLUĞU Km	MVPE 'ULUSLARARASI GÖL' KURALINA GÖRE	MVPE 'KAPALI DENİZ' KURALINA GÖRE
Rusya	695	14,67	17,16
Azerbaycan	850	29,33	20,83
Kazakistan	2,320	33,00	20,83
Türkmenistan	1,200	11,00	15,69
İran	900	3,67	14,23

Kaynak: Karbuz, S. (2016). The Legal Status of the Caspian Sea: Implications on Caspian Resources Development and Transport. Energy Policy Turkey, (2), 62-69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ept/issue/31246/340325> (25.06.2020).

*Tablo 1'de gösterilen veriler İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir ve rakamlarda bir değişiklik yapılmamıştır.

*MVPE – Milyar Varil Petrol Eşdeğeri

SSCB’NİN ORTA ASYA’DAKİ YAYILMACILIK POLİTİKASININ HAZAR’A ETKİSİ

“Post-kolonyal yaklaşım Batı’nın Doğu’ya yaptığı sömürge olarak bilinse de, bunun SSCB’nin yayılmacılık politikası ile benzerlikleri vardır. Post-kolonyal yaklaşım sömürge sonrası anlamına gelerek, sömürgeci ve sömürgeleşmiş toplumlar arasındaki sömürgeci ilişkilerin, sömürge rejimlerinin bitmesiyle son bulmadığı ve siyasi, ekonomik, kültürel, entelektüel ve söylemsel boyutta devam ettiğini vurgulayan yaklaşımlara denilmekte olup, sömürge sonrası dönemde toplumların self-determinasyonlarını kısıtlamaya devam eden güç ilişkilerini ortaya koymakla ilgilidir.¹² Post-kolonyal teorinin ünlü yaklaşımçılarından biri olan Filistinli Said’e göre, sömürgeci ilişkilerin siyasi ilişkilerin ötesinde edebiyata, kültüre, gündelik söylem, pratiklere nasıl sindiği ve bu yolla nasıl devamlı yeniden üretildiğini vurgulamış; temsilin gerçekliği inşa ettiğinin altını çizmiştir.¹³”

“Rus yayılmacılığının eskiye dayanan uzun tarihli arka planı vardır ve Kafkasya ile Orta Asya’da genişleme planı siyasi ve kültürel acıdan büyük sonuçlar doğurmuştur. Ruslar aynı diğer sömürgeci devletler örneğinde olduğu gibi yayılmalarını benzer sömürgeci politikalarla yürütmüşlerdir. SSCB’nin yayılmacılık politikasının sadece ekonomik nedenlere dayanmadığı aynı anda gittiği topraklara medeniyetini de götürdüğü hakkındaki politik söylemler mevcuttur. Rus sömürgeciliğini klasik sömürgeci sistemlerinden ayıran tek özellik tek düzen tipinde (Moskova merkezîliği) olmasıdır, yani Batılı sömürgecileri İngiliz tipi, Fransız tipi olarak çeşitli düzenler, ideolojiler içermektedir.¹⁴”

“Rus sömürgeciliğini Batı sömürgeciliği ile karşılaştırsak, sömürgecilik sonrasında bağımsız ülkeler arasında ulusal birlik sorunu, sınır ve ayrımcılık sorunu, yönetim konusu ve birleşme tartışmaları gibi bazı uy-

12 B. Rumelili, ‘Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm’, Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler, Evren Balta (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 203-220.

13 E. Said, Şarkiyatçılık, Çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

14 G. Bacık, “Son Emperyalizm Denemesi Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Rus Yayılmacılığı”, Bilig-10/Yaz’99, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3474-published.pdf> (28.05.2020), s.36-37

guladığı politikaların aynı olduğunu açıkça görebiliriz. Örneğin; Batılı sömürgeci uluslar tarafından sömürüye uğrayan Afrika topraklarında yukarıda saydığımız sorunların bağımsızlık sonrası karşılaştıklarını, SSCB'nin yıkılmasından sonra aynı sorunları Orta Asya ülkelerinde de görebilmekteyiz. Özellikle Orta Asya ülkeleri arasında ulusal birliği sağlamada büyük sıkıntı yaşanmıştır ve hala yaşanmaktadır. Örneğin; Özbekistan ile Kırgızistan arasında yaşanan etnik ve sınır çatışmaları gibi. SSCB'nin Orta Asya ülkelerine uyguladığı 'yayılmacılık' politikalarının etkilerinin hala sürdüğünü söyleyebiliriz. Örnek verirsek; Orta Asya ülkelerinde siyaseti uygulamada devletin tek egemen aktör olması, özel sektörlerin az ya da hiç bulunmaması, ekonomik yatırımların tek devlet tarafından kontrol zorunluluğu, milli ulusal pazarlara açılmada birliğin yokluğu ve alternatif muhalefetin oluşma şansının azlığı gibi etkiler sayılabilir.”

“SSCB sonrası dönemde bağımsızlık kazanan Orta Asya ülkelerinin aralarındaki önemli sınır meseleleri, ulusal birlik sorunu ve diğer sorunların çözümünde etnik, stratejik, coğrafi, tarihsel değerlere az önem verildiğinden ve SSCB'nin uyguladığı politikasının etkisinden dolayı ülkelerin anlaşmazlıkları artmıştır. Buradan da açıkça anlaşılması gereken Hazar Denizi'nin hukuki statü sorununun çözülmesinin neden bu kadar uzun zaman aldığını anlaşılır kılmaktadır. Sovyet etkisi kalan Orta Asya ülkeleri arasında belirli güven konusunun olmaması ortaya çıkan politik, ekonomik ve stratejik sorunların çözümünde ve yapılacak işbirliklerinde büyük engel teşkil etmektedir. Peki, bu çözilemeyen sorunlar kıyıdaş ülkeleri nasıl etkilemiştir? Hazar'ın hukuki statü sorununa dair kıyı ülkeleri hangi tezleri savunmuşlardır?”

HAZAR DENİZİ'NİN STATÜ SORUNUNUN KIYIDAŞ ÜLKELERE YANSIMASI

“Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile bağımsızlık kazanan ülkeler arasında ortak bir iş yapmada hep sorunlar yaşanmıştır. Daha yeni ve ayrı bir devlet kuran Hazar'a kıyıdaş olan Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan arasında güven probleminin yaşanması Sovyetler Birliği'nin uzun dönem kontrolü altında kalmasının etkisidir. Birde SSCB dağıldıktan sonra, yeni bağımsız kıyı ülkelerin tamamen enerji üretiminin ihracı Sovyet boru hattı

ağına bağlıydı¹⁵ buda ülkelerin yeni pazarlara açılmasında büyük bir sorundu. Hazar'ın statü sorununun da uzun yıllara uzaması kıyıdaş ülkelerin ortak görüşe ve uzlaşmaya varamamasından kaynaklanmaktadır. Hazar'ın hukuki statü sorunu üzerine kıyıdaş ülkelerin tezlerine bakarsak:"

"Azerbaycan, iki tezi savunarak "sınır gölü" ve "açık deniz" şeklinde bakmaktadır. İran, Hazar'ı bir göl olarak kabul etmekte ve ortak paylaşım yanlısıdır. Rusya, "bölünmüş dip, ortak sular"¹⁶ tezini savunmaktadır. Türkmenistan, Rusya ve İran tezlerine katılarak, su dibi ve su kütlesi ortak kullanımını savunmaktadır. Son olarak, Kazakistan ise, Hazar'ı iç deniz diye tanımış ve 1982 BMDHS'nin uygulanmasından yanadır.¹⁷ Mesele nin çözüme kavuşturulamaması Hazar'ın kaynaklarını kullanırken paylaşımında kıyı ülkeleri arasında gerginlikler yaşanmasına neden olmuştur."

"Hazar Denizi'nin statü sorununun ilk yansıması iki kıyıdaş ülkesi olan Türkmenistan ve Azerbaycan arasında yaşanmıştır. Gerginliğin çıkma nedenlerine baktığımızda; bazı kaynakların paylaşılabilmesi, "orta hattın" çizilmesinde hangi yöntemlerin kullanılacağı ve "nüfuz bölgelerinin" sınırlarının nasıl tespit edileceği üzerinedir. Ulusal sektörler bakımından aynı yönde hareket etmektedirler. İki ülke arasında yaşanan sorunun dikkat çeken yeri petrol ve doğal gaz yatakları üzerine olmasındır. Sorun Azerbaycan'ın "Kepez" dediği yatağı ve Türkmenistan'ın "Serdar" adını taktığı bu yatak üzerine olmuştur. Azerbaycan kendi yatağı "Kepez"de doğal kaynaklar çıkarma yoluna girmiştir ama Türkmenistan kıyılarına 104 km uzaklıkta bulunan Serdar/Kepez¹⁸ petrol yatağının kendine ait olduğunu savunmuştur ve ülkeler arasında gerginlikler çıkmıştır. Bu gerginliğin yaşanması sonucu Azerbaycan'ın anlaştığı büyük

15 A. Heinrich, H. Pleines, "Mixing geopolitics and business: How ruling elites in the Caspian states justify their choice of export pipelines", *Journal of Eurasian Studies*, 2015, Vol: 6, Issue: 2, pp. (107-113).

16 Hanna Zimnitskaya, James von Geldern, "Is the Caspian Sea a sea; and why does it matter?", *Journal of Eurasian Studies*, 2011, Vol: 2, Issue: 1, <https://doi.org/10.1016/j.euras.2010.10.009> (25.06.2020).

17 "5 Ülkenin Anlaştığı 'Hazar Denizi'nin Statü Sorunu' Nedir?", *Stratejik Ortak*, 15.08.2018, <https://www.stratejikortak.com/2018/08/hazar-denizi-statu-sorunu.html> (05.01.2020).

18 İ. H. İşcan, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu", *Sosyo Ekonomi*, 2010, özel sayı, s. 85, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197671> (21.06.2020).

şirketler anlaşmadan çekilmiştir. Aynı şekilde Azerbaycan’da Türkmenistan’ın anlaştığı şirkete baskı yaparak, anlaşmadan çekilmesini sağlamıştır. Türkmenistan yanlısı tutum sergileyen Rusya ve İran olmuştur.”

“Ticaretin ve küresel doğal gaz talebinin önemi giderek arttıkça, enerji güvenliği ve Hazar Havza’sına kıyıdaş olan ülkeler arasındaki işbirliğinin düzenlenmesi mühim mesele haline gelmiştir. Yer altı kaynakları bakımından zengin bir potansiyele sahip olan Azerbaycan’ın ekonomik açıdan en önemli zenginliği ve rezervlerinin büyük bir kısmı Hazar Denizi’nde yer almaktadır¹⁹ ve aynı şekilde Türkmenistan ekonomisinin büyük gelirini doğal gaz ticaretinden karşılamakta olup Hazar bölgesi önemli yere sahiptir. Türkmenistan gaz tedarikçisi ülke olarak Azerbaycan’ın jeopolitik açıdan geçiş ülkesi olması Türkmenistan’ın Hazar’la ilgili gelecek politikalarını etkilemektedir. Bu yüzden iki ülke arasındaki diğer bir sorunda doğal gaz üretimindeki uluslararası Pazar yollarıdır. Türkiye pazarı için rekabete giren ülkeler kendi boru hatları projelerini anlaşımadığından dolayı hayata geçirememiştir. Boru hattı projesinin oyuncularını²⁰ olan Türkmenistan ve Azerbaycan için Türkiye’nin Avrasya enerji ortamında bir enerji merkezi ülkesi olması doğal gaz ve petrol rezervlerini Batıya taşımada jeopolitik ve stratejik yönden önem teşkil etmektedir. Türkmenistan’ın Trans – Hazar boru hattı projesi transit geçiş olan Azerbaycan üzerinden geçtiği için anlaşmaya varılamayıp askıda kalmıştır. Bunun yerini Azerbaycan’ın Bakü – Tiflis – Erzurum boru hattı projesi almıştır.²¹ Türkmenistan, 2030 yılına kadar planladığı dünyanın en büyük 20 petrol üreticisinden birisi²² olmayı hedefini gerçekleştirmesi

19 O. N. Aras, “Azerbaycan’ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi (The Economic Structure of Azerbaijan and Economic Importance of its Energy Resources)”, *2023 Dergisi*, 2003, pp.40-50, https://www.researchgate.net/publication/318774528_Azerbaycan_in_Ekonomik_Yapisi_ve_Enerji_Kaynaklarinin_Ekonomik_Onemi_The_Economic_Structure_of_Azerbaijan_and_Economic_Importance_of_its_Energy_Resources_2023_Dergisi_2003_pp40-50 (26.06.2020).

20 Onur Çobanlı, “Central Asian gas in Eurasian power game”, *Energy Policy*, 2014, Vol: 68, pp. 348-370, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.12.027> (25.06.2020).

21 Kazbek ZHAISSEN BAYEV, “Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2004), s.55.

22 I. Arınç, S. Elik, “Turkmenistan and Azerbaijan in European Gas Supply Security”, In: *Insight Turkey*, 2010, Vol. 12, No. 3, p. 174, <https://www.jstor.org/stable/26334111?read-now=1&seq=1> (25.06.2020).

açısından Azerbaycan ile stratejik ve ekonomik işbirliğini sağlaması gerekmektedir. İki ülke arasındaki temel sorun Hazar’da bulunan yatakları üzerinedir ve asıl sorunun Hazar’ın bir hukuki statüsünün olmamasıdır.”

“Hazar üzerinde yaşanan ikinci bir gerginliğe örnek vermek gerekirse İran ve Azerbaycan arasında yaşanmıştır. Gerginlik 17 Temmuz 2001 yılında Bakü’yü ziyaret eden İran İslam Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi Sekreteri Hasan Ruhani, planladığı ziyaretini kısa keserek ülkesine döndüğünde başlamıştır.²³ Bu iki ülke arasında çıkan sorunda petrol sahası olan “Alov” üzerine başlamıştır. Hazar’da petrol arama gemileri üzerine çıkan politik sorun iki ülke arasında büyük gerginlik yaratmıştır. Yaşanan sorun Hazar’ın statü problemi üzerine olarak oradaki sınır hatlarının ve hava sahanlığının olmaması ortamı karıştırmıştır.”

“Bu yaşanan sorunlar dışında kıyıdaş ülkeler Hazar Denizi üzerinde askeri varlıklarını çoğaltmaya yönelmiştir. Sorunlar kıyı ülkelerinin diğer ülkelerle planladığı geleceğe doğru boru hatları projelerini de hayata geçirmelerini engellemektedir. Hazar’ın üzerinde sürekli yaşanan problemler nedeniyle kıyıdaş ülkeler 12 Ağustos 2018’de Kazakistan’ın Aktau şehrinde gerçekleşen beşinci Hazar zirvesinde kıyı devletlerinin Cumhurbaşkanlarının oybirliği ile imzalanan “Hazar Denizi Anayasası”nı kabul etmiştir.²⁴”

“Aktau’da alınan Antlaşmaya göre, Hazar Denizi’nde her ülkenin egemenlik bölgesi 15 mil, artı münhasır balıkçılık bölgesi ise 10 mil olarak belirlenmiştir. Bunun ötesinde kalan bölgeler, sular balıkçılık açısından bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımına açılmıştır. Burada alınan en önemli kararında Hazar’a kıyıdaş olmayan bir devletin askeri güç bulunduramayacağı hususudur (Yalçınkaya, s.386). Bu Anlaşma denizin büyük kısmını ortak kullanıma açarken aynı zamanda deniz yatağı ve yeraltı kaynaklarının kullanımını da paylaşmaktadır. Uzun yıllar çözülemeyen Hazar Denizi’nin hukuki statüsü üzerine nihai bir belge imzalanmıştır.”

23 Aidarbek AMİRBEK, “Soğuk Savaş Sonrası Hazar’ın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları Açısından Analizi”, Karadeniz Araştırmaları, 2015, Sayı:46, http://www.karam.org.tr/Makaleler/2132810663_03.Aidarbek%20AM%C4%B0RBEK.pdf (05.05.2020), s.39.

24 Alexandra Kaçalova, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi uyarınca müzakere sürecinin özellikleri hakkında”, Международная Жизнь, 2019, Sayı:7, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2210> (05.01.2020).

SONUÇ

“Küresel dünyanın küresel güçleri ABD, Çin, AB ve Rusya çoğalan nüfusu, gelişen teknolojileri bakımından enerji ihtiyacı günler geçtikçe artmaktadır. Orta Asya ülkelerinin ABD ve AB için önemi; Rusya’ya olan enerji bağımlılığını azaltmaktır, Çin için bölgenin mühim olması; Çin merkezli “Yeni İpek Yolu” Projesi ve Rus Girişimi olan Avrasya Ekonomik İşbirliğidir²⁵ ve Rusya içinde; jeopolitik güvenlidir. Tarihe baktığımızda dünyada yaşanan gerginliklerin çoğu enerji bakımından zengin olan bölgelerde yaşanmıştır. Hazar Denizi’nin enerji bakımından zengin olması, uzun dönemden beri petrol yataklarının bulunması, küresel düzeyde enerji ihtiyacı artan dünyanın başat güçlerinin dikkatlerini üzerine çekmiştir.”

“Uluslararası enerji bağımlılığının giderilmesinde sadece enerji üretimi yetmemekle olup, beraberinde enerjinin hangi yollarla uluslararası pazara taşınması da işin önemli kısmıdır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan üç Türk Cumhuriyetleri olan Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan Hazar’a kıyıdaş ülke olduktan sonra ekonomik açıdan ülkesini kalkındırmak istemiştir ve buna yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Yeni bağımsızlık kazanan bu ülkelerin yeterli altyapısı olmaması ve Hazar’ın hukuki statüsünün ne olduğunun belirsizliğinden dolayı birtakım zorluklarla yüzleşmişlerdir. Tabii, altyapıya sahip uluslararası şirketler Hazar’a kıyıdaş olan üç bağımsız ülkeyle yakından ilgilenmeye başlamıştır ama kıyı ülkeleri arasındaki güven ve çözülemeyen Hazar’ın statü problemi bu şirketlerle işbirliği yapmasında engel olmuştur.”

“Jeostratejik öneme sahip olan Hazar denizi üzerine tartışmalar, görüşmeler yapılmasına rağmen günümüzde tam çözüme kavuşmamıştır. Tam çözüm olarak Hazar’ın deniz yatağı ile ilgili tam sınır bölgelerinin belirlenmemesi ve ülkeler arası anlaşmaya bağlı kalmasıyla alakalıdır²⁶. Ülkeler arası politik ve ekonomik çıkar sorunlarından dolayı bazen devletlere-

25 İ. B. Gonca, T. Kodaman, “Jeoeconomik Hayaller: Çin’in Yeni İpek Yolu Girişimi’nin Orta Asya’da Algısı”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2016, Cilt: 5, Sayı: 5, s. 1254, 10.15869 / itobiad.17865 (25.06.2020).

26 Şeyda Türkay Kahraman, “Hazar Denizinin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, ERÜFD, 2019, Cilt:15, Sayı:2. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/856826> (05.01.2020), s.610.

rası anlaşmaya varmak sıkıntılar yaratabilmektedir. Kıyıdaş ülkeleri olan Rusya ve İran, Hazar'ın statü probleminde politik çıkar açısından çözüm aramaktayken, diğer üç Türk ülkesi ise, ekonomik çıkar yönünden çözüm aramaktadır. Daha önceki literatür çalışmalarında özellikle Hazar'ın hukuki statüsü sorunu ele alınmıştır ve bunun üzerine çözüm, öneriler verilmiştir ama asıl sorunun ne olduğunu, bu bölgedeki bölgesel gücün kim olduğu teori çerçevesinde değerlendirme az yapılmıştır ve Hazar statü sorununun kıyı ülkelerine etkisi üzerine fazla durulmamıştır.”

“Aktau Zirvesi ile Hazar Denizi'nin hukuki statüsü kısmi olarak çözüme ve resmiyete kavuşturulmuştur. Yani geçmişe göre Türk kıyı ülkelerinin lehine yapılmış başarılı sözleşme olmuştur ama çözüme kavuşan bölge sadece Hazar'ın üst kısmıdır. Büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine zengin Hazar Denizi'nin statü problemi üzerine geleceğe doğru tam anlaşmaya varılması kıyıdaş ülkelerin her birinin izlediği politikalar açısından faydalı olacaktır. Hazar'ın deniz dibi BMDHS'ne göre bölünmesine karar verilmiştir ama daha detaylı şekilde çözüme kavuşturulmamıştır. Azerbaycan ve Türkmenistan arasında eski sorunlar dışında günümüzde Hazar'ın paylaşımında orta hat sınırlarının nereden başlayıp çizilmesi gerektiği tartışması vardır. Bu konu üzerine çalışanların, mevcut durumu göz önünde bulundurarak adil ölçüm yapması ve diğer ülkelerin görüşlerine maruz kalmadan iki devlet aralarında hakkaniyetli şekilde bölüşmeleri gerekmektedir. Kıyı ülkeleri aralarında yeni bir gerginlik yaşanmaması açısından bu sorunun doğal kaynakların konumu ve ülkelerin bu konuma erişebilmeleri göz önüne alınarak karar vericilerin devletlerin uluslararası çıkarlarına askeri düzeyde zarar verme potansiyelinin yüksek olmasından dolayı tarafları ortak bir karar etrafında buluşturmalıdır. Hazar Denizi'nin hukuki statü problemi çözülürken her devlet için kendi çıkarı önemli olduğu gibi, kıyıdaş ülkeler arasında eşit biçimde paylaşılması, eşit bölgesel sektörlere bölünmesi önem arz etmektedir.”

“Hazar denizi, özel statüye sahiptir. Hazar'ın deniz tabanının eşit paylaşımı sonrası ve Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki orta hat sınırının tam nereden başlanması gerekliliği tartışması çözüldüğünde, kıyıdaş ülkelerin kendi bölgesinde diğer ülkeler ile işbirliği yapmasında

engel kalmayacağı gibi gelecekte yapılacak boru hattı, enerji, güvenlik, alt yapı yatırımları ya da kıyı ülkeleri arası problemleri olsun ortadan kaldıracaktır. Hazar Denizi probleminin tam çözümü Türkiye, ABD, AB ve Çin gibi gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler ile enerji işbirliğinde yolları açacaktır. Hazar bölgesi gerek Avrupa gerekse de Asya'nın petrol ve doğal gaz piyasalarında ve enerji jeopolitiğinde büyük öneme sahiptir. Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı'nın inşası için büyük önem arz eden anlaşmanın süreç içerisinde Türkmen gazını Avrupa'ya taşıyacak büyük bir ulaşım koridorunu ortaya çıkarma potansiyeli bu bağlamda stratejik önemdedir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsündeki belirsizlik nedeniyle bugüne kadar Türkmenistan ve Kazakistan petrol ve doğal gazını dünya piyasalarına ulaştıracak deniz altı boru hattı inşa edilememiştir. Hazar bölgesi enerji kaynakları üzerinde cereyan eden uluslararası rekabette Türkmen gazına talip olan ABD, AB eksenini gerekse de Çin ve Hindistan ilgi göstermektedir. Bütün sebeplerle Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Anlaşması kıyıdaş beş ülke açısından ve bölgesel, küresel sonuçları itibariyle son derece önemli bir gelişmedir. Küresel dünyanın dijitalleşmeye doğru gittiği süreçte yeni teknolojileri geliştirmek ve çalıştırmak açısından doğal enerji kaynaklarına olan bağımlılığın daha da artacağı göz önünde bulundurularak, Hazar Denizi'nin zengin enerji rezervleri daha çok mühim yere sahip olacaktır ve Avrasya jeopolitiğindeki Orta Asya ülkelerinin uluslararası alandaki ve bölgedeki rolü artacaktır.”

KAYNAKÇA

- Metin, Meftun, Deniz Saraç (Ed.), **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, 1. Basım. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- Doğan, İlyas. **Devletler Hukuku**. 3. Basım. Ankara: Astana Yayınları, 2016, s.343.
- Yalçinkaya, Alâeddin ve Derya Tuğlu (Ed.). **Avrasya Stratejileri İlişkiler, Örgütler, Politikalar**. Ankara: Astana Yayınları, 2019.
- Said, E. **Şarkiyatçılık**. Çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Heinrich, A. Pleines, H. “Mixing geopolitics and business: How ruling elites in the Caspian states justify their choice of export pipelines”, *Journal of Eurasian Studies*, 2015, Vol: 6, Issue: 2, pp. (107-113).
- Rumelili, B. ‘Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm’, *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, Evren Balta (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 203-220.

- Harunoğulları, M. “Hazar Havzasındaki Jeoekonomik Mücadele ve Devletlerin Bölge Politikaları”, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2016, Vol: 7, Issue: 25, pp. (133-162).
- Harunoğulları, M. “Legal status of the Caspian Sea and sharing of energy resources: Disputes and struggles between the Riparian Countries”. *International Journal of Geography and Geography Education*, 2018, 38, 202-217.
- Karagöl, E. T. , Kızılkaya, M., Kaya, S. “Hazar’da Enerji Denklemi”, *SETA*, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. , 2016, Sayı:155, s.15. (05.01.2020).
- ZHAISSEN BAYEV, Kazbek. “Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, 2004.
- ÖZSOY, Bahar. “Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, 8(1): 451-468, (28.10.2019).
- I. Arınç, S. Elik, “Turkmenistan and Azerbaijan in European Gas Supply Security”, In: *Insight Turkey*, 2010, Vol. 12, No. 3, p. 174. <https://www.jstor.org/stable/26334111?read-now=1&seq=1> (25.06.2020).
- Aras, O. N. “Azerbaycan’ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi (The Economic Structure of Azerbaijan and Economic Importance of its Energy Resources)”, *2023 Dergisi*, 2003, pp.40-50 https://www.researchgate.net/publication/318774528_Azerbaycan_in_Ekonomik_Yapisi_ve_Enerji_Kaynaklarinin_Ekonomik_Onemi_The_Economic_Structure_of_Azerbaijan_and_Economic_Importance_of_its_Energy_Resources_2023_Dergisi_2003_pp40-50 (26.06.2020).
- Çobanlı, O. “Central Asian gas in Eurasian power game”, *Energy Policy*, 2014, Vol: 68, pp. 348-370, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.12.027> (25.06.2020).
- İşcan, İ. H. “Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi’ni Paylaşım Sorunu”, *Sosyo Ekonomi*, 2010, özel sayı, s. 85, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197671> (21.06.2020).
- Gonca, İ. B. , Kodaman, T. “Jeoekonomik Hayaller: Çin’in Yeni İpek Yolu Girişimi’nin Orta Asya’da Algısı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt: 5, Sayı: 5, s. 1254. 10.15869 / itobiad.17865 (25.06.2020).
- Koçak, Konur Alp. “Hazar Denizinin Anlaşma ve Olası Yansımalar”. *TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi*, Sayı: 16, 25.08.2018. <https://www.tasav.org/> (28.10.2019).
- Uzun, Hayrettin. “Hazar Denizi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, Cilt:17, s.113-115. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazar-denizi#3-hazar-gaz-ve-petrolleri> (05.01.2020).
- Ongarova, Yerkinay. “Hazar Denizi Statü Sorunu”, *TÜRK YURDU Dergisi*, 2014, Sayı: 326. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=370> (05.01.2019).
- Yolcu, Tuğba “Hazar Bölgesinin Hukuki Statüsü Sorunu ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Siyaseti”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2014, Sayı 4, s.14-15. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/371696> (05.01.2020).
- Zimnitskaya, Hanna. Geldern, J. “Is the Caspian Sea a sea; and why does it matter?”, *Journal of Eurasian Studies*, 2011, Vol: 2, Issue: 1, <https://doi.org/10.1016/j.euras.2010.10.009> (25.06.2020).

- AMİRBEK, Aidarbek. “Soğuk Savaş Sonrası Hazar’ın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları Açısından Analizi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2015, Sayı:46, s.30. http://www.karam.org.tr/Makaleler/2132810663_03.Aidar-bek%20AM%C4%B0RBEK.pdf (05.05.2020).
- KOCAMAN, Muhammed Emin. “Hazar Havzasının Hukuki Statüsü”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2018, Cilt:9, Sayı:1, s.102. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/416129> (05.01.2020).
- “5 Ülkenin Anlaştığı ‘Hazar Denizi’nin Statü Sorunu’ Nedir?”, *Stratejik Ortak*, 15.08.2018. <https://www.stratejikortak.com/2018/08/hazar-denizi-statü-sorunu.html> (05.01.2020).
- Kaçalova, Aleksandra. “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi uyarınca müzakere sürecinin özellikleri hakkında”, *Международная Жизнь*, 2019, Sayı:7, <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2210> (05.01.2020).
- Kahraman, Şeyda Türkay .“Hazar Denizinin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, *ERÜFD*, 2019, Cilt:15, Sayı:2, s.610. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/856826> (05.01.2020).
- Bacık, Gökhan.“Son Emperyalizm Denemesi Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Rus Yayılmacılığı”, *Bilgi -10/Yaz’99*, s.36-37 <http://bilgi.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3474-published.pdf> (28.05.2020).

ULUSLARARASI DENİZ TİCARETİ VE BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN KUTUPLAR POLİTİKASI

TURKEY’S POLAR POLICY IN TERMS OF INTERNATIONAL
MARITIME TRADE AND SCIENTIFIC RESEARCH

Özlem MULUN AKPINAR

Özet

Bu çalışma kapsamında, kutup bölgelerinin coğrafi yapısı, hukuki rejimi, kutuplardaki ekonomik faaliyetler ve belli başlı ülkelerin kutuplardaki faaliyet ve politikaları incelenerek, Türkiye’nin kutuplara ilişkin politikasının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikli olarak, kutup bölgelerinin özellikleri, küresel ısınmanın kutuplardaki etkileri ve Uluslararası Denizcilik Örgütü’nün kutuplara ilişkin faaliyetleri incelenmiştir. Antarktika’da bulunan maden ve petrol rezervlerinin geleceğinde söz sahibi olabilmek için Türkiye’nin Antarktika ile yakından ilgilenmesi ve Kıta’da Türkiye adına bağımsız araştırmalar yapabilecek bilim insanlarını yetiştirmesi önem arz etmektedir. Günümüzde jeopolitik önemi artan diğer bölge ise küresel ısınma sonucu buzulların erimesiyle deniz ticareti açısından daha kolay erişilebilir hale gelen Arktik bölgesidir. Arktik bölgesi, kısalan deniz ticaret rotaları açısından önemli olduğu kadar, balıkçılık potansiyeli, maden ve hidrokarbon enerji kaynaklarıyla da uluslararası aktörlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle deniz ticaret yolları ve enerji kaynakları bölgeyi bir rekabet

alanına dönüştürmüştür. Küresel ısınma nedeniyle Kuzey Deniz Yolunun işlerlik kazanması durumunda deniz ulaşımı ve ticaretinde yaşanacak gelişmeler Türkiye’yi etkileyebilecektir. Bu çalışmada Türkiye’nin kutuplara yönelik güncel politikası ve bu alandaki temel gelişmeler incelenerek atılması gereken adımların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Arktik ve Antarktika Bölgelerindeki hukuki rejim, kuramsal yaklaşımlar, devletlerin ve uluslararası aktörlerin faaliyetleri ve politikaları Türkiye’nin kutuplar politikasını daha açık bir şekilde tanımlamak için incelemeye değer görülmüştür. Ayrıca, Türkiye’nin kutuplar politikasının mevcut durum tespitinin yanında gelecekteki durumunun ne olacağını tespit ve tahmin etmek amacıyla SWOT analizi tekniği kullanılmıştır. SWOT analizi sonucunda, Türkiye’nin kutuplar politikasına etki eden ve edebilecek olan faktörler daha somut olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Ticareti, Arktik, Antarktika, Bilimsel Araştırma, Kutuplar

Abstract

Within the scope of this study, it was aimed to try to determine the polar policy of Turkey by examining geographical structures, legal regime and economic activities in general and activities and policies of certain States in private in polar regions. In this study, the characteristics of the Polar Regions, the effects of global warming on the poles and the activities of the International Maritime Organization on poles were explained. In order to have a say in the future of mineral and oil reserves of Antarctica, Turkey's involvement in Antarctica closely and training scientists to conduct independent scientific research on behalf of Turkey is very important. Another region that has increased geopolitical importance today is the Arctic region, which has become more accessible to maritime trade due to the melting of glaciers as a result of global warming. Arctic region not only attracts the attention of international actors with its shortened maritime trade routes but also its fishing potential, mineral and

hydrocarbon energy resources. In particular, maritime trade routes and energy resources have turned the region into a competitive area. Due to global warming, developments in maritime transport and trade in case of North Sea Road becomes functional can effect Turkey. In this study, it was aimed to determine the steps which should be taken by analysing Turkey's current polar policy and key developments in this area. In this context, it was worth to analyse the legal regime, theoretical approaches, activities of international actors and policies of states in Arctic and Antarctica Regions so as to describe Turkey's polar policy more clearly. Moreover, SWOT analysis technique has been used so as to assess the current situation of Turkey's polar policy and determine a strategy to move forward. As a result of SWOT analysis, it has been tried to be identified the factors affecting Turkey's polar policy.

Keywords: Maritime Trade, Arctic, Antarctica, Scientific Research, Poles

KÜRESEL ISINMA VE KUTUPLAR

Yeryüzünün ortalama yüzey sıcaklığı, 19. yüzyılın sonlarından bu yana 0,9 santigrat derece artmıştır. Bunun sebebi, büyük ve artan oranda karbondioksit ve diğer insan kaynaklı emisyonların atmosfere salınmasıdır. Okyanuslar, bu artan sıcaklığın çoğunu emmiştir. 1969'dan bu yana okyanusun yüzeyden itibaren ilk 750 metresinin 0,09-0,13 dereceler arasında ısındığı tespit edilmiştir.¹ Grönland ve Antarktika buz tabakaları kütle olarak azalmıştır. Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA)'nin Yerçekimi İyileştirme ve İklim Deneyinden elde edilen veriler, Grönland'ın 1993 ve 2016 yılları arasında yılda ortalama 286 milyar ton buz kaybettiğini, Antarktika'nın ise aynı dönemde yılda 127 milyar ton buz kaybettiğini göstermektedir. Antarktika'daki buz kütlesi kaybının oranı son on yılda üç katına çıkmıştır. Küresel deniz seviyesi, geçen yüzyılda yaklaşık 20 cm yükselmiştir. Bununla birlikte, son yirmi yıldaki oran geçen yüzyılın neredeyse iki katıdır ve her yıl bu oran yavaş yavaş artmaktadır.²

Küresel ısınmanın Arktik 'teki etkisi, küresel ortalamanın neredeyse iki katı oranındadır. Arktik deniz buzunun hem kapsamı hem de kalınlığı son birkaç on yılda hızla düşmüştür. Sanayi Devrimi'nin başlangıcından itibaren, yüzey okyanus sularının asiditesi yaklaşık yüzde 30 artmıştır. Bu artış, insanların atmosfere daha fazla karbondioksit yaymasının ve bunun okyanuslar tarafından daha fazla emilmesinin sonucudur. Okyanusların üst tabakası tarafından emilen karbondioksit miktarı yılda yaklaşık 2 milyar ton artmaktadır.³ Sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda acil bir eylem olmadan, dünya ısınan bir Kuzey Kutbu'nun etkilerini hissetmeye devam edecektir. Bu etkiler; yükselen deniz seviyeleri, iklim ve yağış düzenindeki değişiklikler, şiddetli hava olaylarının artması ve balık stoklarının, kuşlar ve deniz memelilerinin kaybı şeklinde sıralanabilir. Deniz buzu Arktik deniz yaşamı için kritik öneme sahiptir ve yaz aylarında bir kuşak

1 Intergovernmental Panel on Climate Change. 2013. Climate Change 2013: The Physical Science Basis. *Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Stocker, T. F., (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

2 NASA, Climate Change: How do we know?, 2019, <https://climate.nasa.gov/evidence/> [accessed 15 February 2020]

3 a.g.e.

içinde neredeyse yok olacakları öngörülmektedir. Kuzey Kutbu'nun ortalama sıcaklığı 1970'lerden bu yana 2,3°C artmıştır. Kısacası sıcaklığın artması o bölgede yaşayan canlıların hayatını tehlikeye sokmaktadır. Barents Denizi'ndeki balık stokları, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak son on yılda 160 kilometre kadar kuzeye gitmektedir. Balıklar su sıcaklığındaki değişikliklere karşı hassastır ve bulunduğu ekosistemden ayrılan balık gittiği yerdeki ekosistemi de değiştirmektedir.⁴

Eriyen buz daha önceden erişilemeyen rotaları da açmaktadır. Artan deniz taşımacılığı hem yakıt hem de yük dökülme riskini beraberinde getirmektedir. "Siyah karbon" emisyonları Arktik'te buzların erime hızını artırmakta, gemi gürültüsü balinaları etkilemekte ve buz kıranlar, insanlar ve hayvanlar için buz geçiş yollarını bozabilmektedir. Ayrıca, buzla kaplı sulardaki petrol sızıntılarını temizlemek için kanıtlanmış etkili bir yöntem bulunmamaktadır. Azalmış buz örtüsü, Arktik'teki açık deniz petrol üretimini ticari olarak daha uygun hale getirmektedir. Bu nedenle, petrol sondaj faaliyetleri kuzeye doğru kaymaya başlamıştır.⁵

HUKUKİ MEKANİZMA

Küresel ısınmaya ilişkin Birleşmiş Milletler (BM), Seragazı Emisyonlarının azaltılması konusunda uluslararası bir anlaşmanın yürürlüğe konulmasına öncülük etmiştir. 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Yeryüzü Zirvesinde bir iklim antlaşmasını müzakere etmek üzere BM himayesinde İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin (BMİDÇS) oluşturulması için tüm ülkeler anlaşmaya varmıştır. Ayrıca, en son iklim bilimi araştırmalarının tarafsız olarak değerlendirilmelerini sağlamak, iklim değişikliğinin insanlar ve bağlı olduğumuz çevre üzerindeki etkilerini değerlendirmek, bu etkilerin nasıl azaltılabileceğini bulmak ve bu etkileri önlemek için sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik teknoloji üretmek ve politikalar oluşturmak amacıyla Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) kurulmuştur.

4 WWF Global, Arctic Climate Change, 2019, <https://arcticwwf.org/work/climate/> [accessed 03 October 2019].

5 a.g.e.

2015 yılında mutabık kalınan Paris Antlaşması neredeyse tüm ülkeler tarafından imzalanmıştır. 2017 yılı haziran ayı başında ABD Başkanı Donald Trump, dünyayı en çok kirleten ülkelerin başında gelen ABD'nin⁶ Paris Antlaşmasından çekileceğini duyurmuş olsa da⁷ yeni seçilen Başkan Joe Biden 20 Ocak 2021 tarihinde Paris Antlaşmasını imzalamış ve ABD antlaşmaya yeniden taraf olmuştur. (U.S. Department of State, 2021) Bununla birlikte, bilim adamlarının araştırmalarına göre, tüm ulusal taahhütler yerine getirilmiş olsa bile, toplam emisyonlar, yüzyılın sonuna kadar ortalama sıcaklıkları yaklaşık 3,5 santigrat dereceye çıkaracak kadar artacaktır. Ayrıca, önceki anlaşmalarda olduğu gibi, Paris Antlaşmasında da zorunlu bir uyum mekanizması bulunmamaktadır.⁸

Türkiye'nin uluslararası iklim değişikliği müzakere sürecine katılmasında, 1972 yılında BM himayesinde gerçekleştirilen iklim değişikliğine ilişkin ilk uluslararası Konferans olan "İnsan ve Çevre Konferansı", 1992 yılında Rio'da yapılan "Yeryüzü Zirvesi"⁹ ve 2002 tarihli "Sürdürülebilir Kalkınma Johannesburg Dünya Zirvesi"¹⁰ etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye, AB üyelik sürecinin etkisiyle geleneksel çevre politikasını daha kapsamlı bir hale getirmiş, hukuki altyapısını hazırlamış ve iklim değişikliği konusunda uluslararası arenadaki yerini belirleme sürecine girmiştir.¹⁰

1992 yılında New York'ta kabul edilen ve 1994 yılında yürürlüğe giren BMİDÇS'ne Türkiye ilk yıllarda mesafeli yaklaşmıştır. Bunun sebebi, Türkiye'nin Sözleşmenin Ek-I (Gelişmiş/Sanayileşmiş Ülkeler) ve Ek-II (Gelişmekte Olan Ülkeler) kısmında yer almasıdır.¹¹ Türkiye BMİDÇS'ne mesafeli yaklaşırsa da AB müktesebatına uyum çerçevesin-

6 Öztürk, Ö. ve Öztürk, A., 2019. BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12 (4), ss.527-541.

7 Shear, M.D., 2017. Trump Will Withdraw U.S. From Paris Climate Agreement. *New York Times*, [online] 01 June 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/01/climate/trump-paris-climate-agreement.html> [accessed 18 April 2020]

8 Jaccard, M., 2020. *The Citizen's Guide to Climate Success: Overcoming Myths that Hinder Progress*. Cambridge: Cambridge University Press.

9 BMİDÇS'nin temelleri bu zirvede atılmıştır.

10 Kivılcım, İ. 2013. 2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri: Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu. *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*. 268, ss.1-92

11 Türkiye, OECD ülkesi olduğundan gelişmiş ülkeler statüsünde yer almıştır.

de 22/01/2001 tarih ve 2001/2 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu (İDKK) kurulmuştur. Yapılan müzakereler neticesinde 2001 yılında Fas'ın Marakeş kentinde gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansında (COP 7) Türkiye'nin Ek-II'den çıkarılarak özel statüde Ek-I'de yer almasına karar verilmiştir. Bunun neticesinde Türkiye 2004 yılında Sözleşmeye taraf olmuştur. (Köse, 2018) 1995 yılında oluşturulan Taraflar Konferansının (Conference of Parties-COP)¹² 1997 yılında gerçekleştirilen 3. toplantısında (COP 3) imzaya açılan ve gelişmiş ülkelere sera gazı salınımlarının sınırlanması ve azaltılması konusunda hukuki olarak bağlayıcı yükümlülükler getiren Kyoto Protokolü 2005 yılında yürürlüğe girmiştir.¹³ Türkiye, Kyoto Protokolüne 2009 yılında 5836 sayılı uygun bulma kanunu ile katılmıştır.¹⁴ Protokolün yürürlüğe girmesinden taraf olmasına kadar geçen 4 yıllık süreçte Türkiye, emisyon hacimlerini azaltmak suretiyle iklim değişikliğiyle mücadeleyle devam etmiştir. Bu hususta, İDKK 17 Şubat 2004 yılında yayınlanan Başbakanlık Genelgesi ile yeniden düzenlenmiştir. Kyoto Protokolüne taraf olunmasından sonra 2010/18 sayılı Genelge ile İDKK'nun kapsamı genişletilmiştir. Aynı yıl, sera gazı azaltım yükümlülükleri kapsamında İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023 (İDEP) yürürlüğe girmiştir. 2012 yılında ise Başbakanlık Genelgesi ile Hava Emisyonları Koordinasyon Kurulu (HEKK) kurulmuştur.¹⁵

Paris İklim Zirvesi öncesinde Türkiye küresel sıcaklık artışının sınırlandırılmasına ilişkin ulusal katkı niyet beyanını 2030 yılında sera gazı emisyonlarındaki artıştan yüzde 21 azaltım olacak şekilde iletmiştir.¹⁶ BMİDÇS'deki Ek-I, Ek-II ve Ek-I dışı ülke sınıflandırması Paris Antlaş-

12 Taraflar Konferansı, BMİÇDS'nin yürürlüğe girmesi sonucunda taraf ülkelerin bir araya gelmesiyle her yıl düzenlenmeye başlamıştır. Sözleşmenin en üst düzey karar organıdır. Söz konusu konferansta taraf ülkeler iklim değişikliği ile ilgili müzakereler yürütmektedir.

13 McKibbin, W. J.; Wilcoxon, P. J., 2002. *Climate change policy after Kyoto: Blueprint for a realistic approach*. Washington: Brookings Institution Press.

14 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (5836 s. k). Resmi Gazete, 27144; 17 Şubat 2009.

15 Köse, İ. 2018. *İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye'nin Paris Anlaşmasını İmza Süreci*. 9, (1), ss. 55-81.

16 Öztürk, Ö. ve Öztürk, A., 2019. BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12 (4), ss.527-541.

masında kaldırılmıştır. Bunun yerine sınıflandırma “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” ülkeler şeklinde yapılmıştır. Hatırlanacağı üzere, Türkiye’nin BMİDÇS’ne 2003 yılına kadar taraf olmamasının sebebi Ek-I ve Ek-II listelerinin her ikisinde birden yer almasıydı. Aynı sorun Paris Anlaşmasında da ortaya çıkmış ve Ek-I ülkeleri arasında bulunmasından dolayı Türkiye gelişmiş ülke statüsünde ele alınmıştır. Bunun neticesinde, 2020 itibariyle gelişmekte olan ülkelere verilecek 100 milyar dolarlık teknik ve kapasite geliştirme yardım fonundan faydalanamayacaktır. Bu nedenle, finansman, kapasite geliştirme, teknoloji geliştirme ve transferi fırsatlarından faydalanabilmesi için gelişmekte olan ülke sınıfına girmesi önemlidir.¹⁷

ARKTİK BÖLGESİ

Arktik Bölgesi, kuzey kutbu ile 66. kuzey paraleli arasında bulunmaktadır. Toplamda yaklaşık 27 milyon kilometrekare genişliğinde olan bölgenin sadece 9 milyon kilometrekaresi karadan oluşmaktadır. Kara bölgesinin toprakları kıyıdaş sekiz ülkeye aittir. Bunlar; ABD, Kanada, Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, İzlanda ve Rusya Federasyonu’dur. Bu sekiz ülke Arktik Bölgesine ilişkin aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek amacıyla 1996 yılında Ottawa Bildirgesiyle Arktik Konseyi’ni kurmuştur. Bu ülkelerin yanı sıra, bölgede yaşamlarını devam ettiren yerli halkları temsil eden altı örgüt¹⁸, Daimî Katılımcılar statüsündedir. Sekiz kıyıdaş ülkenin bir alt kümesi, Arktik kıyı ülkeleri olarak kabul edilen ve ABD, Kanada, Rusya, Norveç ve Danimarka (Grönland sebebiyle)’dan oluşan beş ülkedir. Arktik Konseyi’ne üye ülkelere ilave olarak gözlemci statüsünde olan on üç ülke¹⁹ bulunmaktadır. Bu ülkelerin Arktik Okyanusuna kıyıları bulunmamaktadır. Gözlemci ülkelerin toplantılara katılımı izne bağlı olup semboliktir. Oy kullanma hakları bulunmayan gözlemci

17 Çakmak, E.G., Doğan, T. ve Hilmioğlu B., 2017. İklim Değişikliği Sürecinde Paris Anlaşmasının Rolü ve Türkiye’nin Konumu, *VII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu*, 1-3 Kasım 2017 Antalya, ss. 897-908.

18 Daimî Katılımcı statüsündeki örgütler vasıtasıyla temsil edilen yerel halklar, Aleutlar (Unanganlar), Atabasklar (Deneler), Guçinler, İnuitler, Samiler (Laponlar) ve Kuzey Rusya Yerlileridir.

19 İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, İspanya, İsviçre, Polonya, Japonya, Çin Halk Cumhuriyeti, Singapur, Güney Kore ve Hindistan.

ülkeler toplantılara katılarak Arktik bölgesine ilişkin gelişmeleri takip edebilmekte ve görüş bildirebilmektedirler.²⁰

Küresel ısınma neticesinde Arktik bölgesindeki sıcaklıkların artması sonucunda buzullar erimekte ve bu da bölgenin jeopolitiğini etkilemektedir. Küresel ısınmanın mevcut seviyelerde sürmesi durumunda 2030-2040 yıllarına tekabül eden dönemde bölgedeki yaz mevsimi buzullarının tamamen erimesi öngörülmektedir. Bunun sonucunda, bölgede yeni deniz ticaret yollarının açılması ve enerji kaynakları, değerli madenler ve balık stoklarına erişimin kolaylaşması beklenmektedir. Dünya ticaretinin yüzde 90'ının deniz yoluyla yapıldığı göz önüne alındığında Arktik rotasının ne derece önemli olduğu ortadadır. Avrupa ile Asya arasındaki ticaret ilişkisinin artan önemi ve bunun sonucunda iki bölge arasındaki deniz trafiğinin artması, mevcut deniz yolları ve bu yolların dar geçitlerinin (Süveyş Kanalı ve Malakka Boğazı) daha fazla tıkanıklığa ve çatışma riskine maruz kalmasına yol açmaktadır. Trans-Arktik deniz taşımacılığı, kullanılan fiili rotalardan bağımsız olarak, mevcut deniz ticaret rotalarının yerine geçmeyecek, bunun yerine tamamlayıcı olacak ve artan bir deniz ticaret hacmi için ek kapasite sağlayacaktır.²¹

Arktik Okyanusunda ticari deniz taşımacılığında kullanılan ikisi aktif birisi proje olarak tanımlanmış üç rota bulunmaktadır. Bunlardan; Kuzey Amerika üzerinden Kuzeybatı Geçidi (Northwest Passage-NWP) ve Rusya üzerinden Kuzey Deniz Rotası (Northern Sea Route-NSR) aktifken, Transpolar Deniz Rotası (TSR) proje aşamasındadır. Ayrıca, Murmansk (Rusya) ve Churchill (Kanada)'i birbirine bağlayan Arktik Köprüsü Rotası (ABR), Avrupa ve Asya arasında gelecekte bir deniz ticaret rotasına dönüşebilir. Bu yeni rotaların ekonomik faydaları potansiyel olarak önemlidir. NWP'nin tamamen açılmasıyla Seattle'dan Rotterdam'a kadar olan mesafe Panama Kanalı'ndaki rotaya kıyasla yaklaşık yüzde 25

20 Kavas, A. Y., 2014. Rusya'nın Arktik Politikası ve Türkiye. *BİLGESAM*, [online] <http://www.bilgesam.org/incele/78/-rusya'nin-arktik-politikasi-ve-turkiye/#.XcvUf9IzYaJ>. [erişim tarihi 13 Kasım 2019]

21 Humpert, M., & Raspotnik, A., 2012. The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea. *The Arctic Yearbook*. pp. 281-307. www.arcticyearbook.com. [accessed 16 Januray 2020]

azalacaktır. Kuzey Deniz Rotasını Kuzeydoğu Geçidi üzerinden dolaşma olasılığı, Süveyş Kanalı üzerindeki rotaya kıyasla Rotterdam ile Yokohama arasındaki mesafeyi yüzde 40 oranında azaltacaktır. Ayrıca bu alternatif rotaların açılması, askeri ve ticari deniz taşımacılığının artık siyasi olarak istikrarsız olan Orta Doğu'daki geçitlere veya korsan saldırıların yoğun olduğu Güney Çin Denizi, Malakka Boğazı ve Aden Körfezine bağlı kalmayacağı anlamına gelmektedir.²²

Arktik Bölgesinin gelecekteki kalkınması, Arktik ülkelerinin bölgeye yönelik politikalarına bağlıdır. Arktik Okyanusunun potansiyel ekonomik ve jeo-stratejik konumu, çıkarlarını ve niyetlerini tanımlama sürecinde olan kutup dışı aktörlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda Asyalı ülkelerin bölgeye olan ilgileri hız kazanmıştır. Japonya, Güney Kore, Çin, Singapur ve Hindistan gibi Asyalı ülkeler Arktik Konseyi'nde daimî gözlemcilik statüsü için uğraş vermiş ve neticede 2013 yılında daimî gözlemci üyelik statüsünü elde etmişlerdir.²³ Avrupa Birliği (AB)'ne ilave olarak Çin Halk Cumhuriyeti tartışmasız en önemli arktik olmayan aktördür ve Transpolar Deniz Rotasının (TSR) gelişimi ve geleceğinde etkili olacaktır.²⁴ Bu ülkelerin amaçları arasında; küresel ısınma sonucunda ekolojik dengenin değişmesinin önüne geçecek bilimsel çalışmalara yön vermek ve bölgenin geleceğinde söz sahibi olmak, bölgedeki denizyolu geçişinde ayrıcalık kazanmak, doğal kaynakların keşfi ve işletiminde pay elde etmeye çalışmak sayılabilmektedir. Bu ülkeler bölgeye yönelik ülke politikalarını şimdiden oluşturmaya başlamıştır.²⁵ Arktik politika öncelikleri farklı olsa da her Arktik ülkesi egemenlik, savunma, kaynak geliştirme, deniz ticaret rotaları ve çevrenin korunması ile ilgilenmektedir. Arktik'teki bazı sınır ve kaynak anlaşmazlıkları çözülmemiş olsa da Arktik ülkeleri arasında belirlenen

22 a.g.e.

23 Blunden, M., 2012. Geopolitics and the Northern Sea Route. *International Affairs*. **88**(1), pp.115-129.

24 Humpert, M., & Raspotnik, A., 2012. The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea. *The Arctic Yearbook*. pp. 281-307. www.arcticyearbook.com. [accessed 16 Januray 2020]

25 Kavas, A. Y., 2014. Rusya'nın Arktik Politikası ve Türkiye. *BİLGESAM*, [online] <http://www.bilgesam.org/incele/78/-rusya-nin-arktik-politikasi-ve-turkiye/#.XcvUf9IzYaJ>. [erişim tarihi 13 Kasım 2019]

politika direktiflerine dikkat çekici bir uyum ve bölgede barış ve iş birliğine yönelik geniş bir görüş birliği bulunmaktadır.

Yapısal realist teoriye göre, Arktik'te Büyük Güç olarak Rusya, ortaya çıkan bölgesel kalkınmayı ve güç dengesini şekillendirmede öncü yapısal sonuçlara sahip olacaktır.²⁶ Arktik; Rusya, Arktik çevresinde olan devletler ve Arktik'e erişmek için mücadele eden Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi Arktik sahilдарı olmayan devletler için muazzam stratejik çıkarlar içermektedir. Yapısal realizme göre devletlerin rekabet ettiği çıkarlar, Büyük Güçlerin göz diktiği dört maddeye karşılık gelmektedir. Bunlar; (1) enerji ve doğal kaynaklar, (2) deniz ticaret rotaları ve deniz ulaştırma yolları, (3) ülkelerin deniz alanlarındaki egemenlik ve (4) stratejik caydırıcılıktır.²⁷ Rusya'nın bölgedeki jeopolitik konumu göz önüne alındığında, Arktik politikalarında Türkiye'nin güçlenmesinin bir yolu da Rusya ile yürütülen ikili ilişkilerin güçlendirilmesinden geçmektedir. Günümüzde Rusya'nın sıcak denizlere inmek istemesinden dolayı Suriye'deki varlığı ve buna bağlı olarak Türkiye ile olan ilişkileri her geçen gün artmaktadır. Türkiye, bu ikili ilişkiler kapsamında Arktik konusunda Rusya ile daha pro-aktif bir politika izleyebilir. Ayrıca, son dönemlerde Arktik Konseyi'ne gözlemci üye olarak kabul edilen Asyalı ülkelerin tecrübelerinden ikili ilişkiler kurarak faydalanabilir.

Arktik bölgesindeki farklı aktörlerin güç kabiliyetleri dikkate alındığında hiçbir aktörün egemen olmadığı görülmektedir. Geriye kalan tek süper güç olarak ABD'nin tek potansiyel hegemonik güç olduğu düşünülebilir. Ancak, en güçlü ekonomiye ve en büyük askeri güce sahipken, Arktik'teki (deniz kısımları) askeri ve sivil varlığını devam ettiren altyapısının bakımı ve geliştirilmesi ABD için bir öncelik olmamıştır. Kalan aktörler arasında, özellikle kutup okyanusuna kıyısı olan ve Arktik'le ilgili güç kabiliyetine sahip dört devlet bulunmaktadır. Rusya, askeri olarak öne çıkarken, kişi başına düşen GSYİH, idari verimlilik, tekno-

26 Roi, M. L., 2010. Russia: The Greatest Arctic Power? *Journal of Slavic Military Studies*. 23 (4), pp. 551-573.

27 Borgerson, S. G., 2008. Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. *Foreign Affairs*. pp 63-77. <http://library.arcticportal.org/1570/1/BorgersonForeignAffairsarticle.pdf>

lojik olarak hazır olma ve genel rekabet gücü konusunda düşük skora sahip olduğu için bunun tersi geçerlidir. Bu alanlarda, dünyanın en iyi 10 ülkesi arasında oldukları için Danimarka, Norveç ve Kanada'nın skoru yüksektir. Bu üç Arktik ülkesi kilit bölgelere ve geniş doğal kaynaklara sahiptir. Bu güç yeteneklerinin dağılımı göz önüne alındığında, Arktik bölgesi, "Arktik Beşlisi"nin birlikte bölgeye hâkim olduğu çok kutuplu bir sistem olarak tanımlanabilirken, AB dahil diğer Arktik devletleri daha ikincil bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, sistemik düzeyde Arktik'teki güç yapısının çok kutuplu olduğu görülmektedir. Çok kutupluluk ve kurumsallaşmış iş birliği, bölgede göreceli küçük devletlere (Kanada, Danimarka/Grönland ve Norveç) daha fazla yer açmaktadır. Bu devletlerin pozisyonları hem statik coğrafi gerçeklerin hem de çok taraflı iş birliği ve uluslararası hukuk için aktif siyasi destek ve pro-aktif siyasi girişimler için alan açan diplomatik aktivizm ile birleşen askeri mevcudiyetin önemi hakkında realist varsayımların bir sonucudur.²⁸

ANTARKTİKA BÖLGESİ

Antarktika kıtası ise, yeryüzünün iklim ve okyanus sistemi üzerine derinden bir etkisi olması nedeniyle bilim için çok önemlidir. Dört kilometre kalınlığındaki buz tabakasında kilitlenmiş olan Antarktika, gezegenimiz ikliminin milyonlarca yıl önceki halinin eşsiz bir kayıdır. Antarktika'da yapılan bilimsel çalışmalar, genellikle dünyanın başka yerlerinde yapılamayan ve iklim değişikliği, ozon tabakasının tükenmesi ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi küresel çevre sorunlarının anlaşılmasına yardımcı olan çalışmalardır. Antarktika aynı zamanda bir iklim değişikliği barometresidir.²⁹ Antarktika'yla ilgilenen ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen 12 ülke tarafından hazırlanan Antarktika Antlaşması, 1961'den bu yana yürürlüktedir. Günümüzde Antarktika Antlaşmasının 29 İstişari tarafı bulunmaktadır. İstişari taraflar, kıtanın geleceği konusunda karar alma yetkisi bulunan adeta bir uluslar kulübüdür. Buna ilave olarak, 25

28 Wegge, N., 2011. The political order in the Arctic: power structures, regimes and influence. *Polar Record*. 47 (241), pp. 165-176.

29 British Antarctic Survey, Antarctica and Climate Change, 2017, <https://www.bas.ac.uk/data/our-data/publication/antarctica-and-climate-change/> [accessed 19 December 2019]

ülke istişari olmayan taraf statüsündedir. Tam üyelik, bir ülkenin ancak bilim sınavını geçtikten sonra gelmektedir. Antlaşmaya göre, Antarktika Kulübüne giriş için öncelikli şart; bir ülkenin bölgede önemli araştırmalar yapması ve bunun için de o ülkenin kıtaya araştırma istasyonu kurmasıdır. Bölgede bilimsel araştırmaların denetimi Antarktika Antlaşmaları Bilimsel Komitesi (SCAR) tarafından yapılmaktadır.³⁰

20. yüzyılın ilk yarısında ülkelerin birçoğunun Antarktika'ya ilgi duymasının sebebi ise öncelikle toprak talebiyle ilgiliydi. O zamandan sonra, Antarktika bilim için bir cennet haline gelmiş, Antarktika ve Güney Okyanusu'ndaki bilimsel araştırmalar önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte, iş birliği değerli bir rol oynamıştır. Bu iş birliği, ulusal sınırlar boyunca, disiplin sınırları içerisinde, kamu ve özel sektör kuruluşları arasında ve bilim adamları ile bilimin bu zorlu ortamlarda yürütülmesini kolaylaştıran lojistik destek sağlayıcılar arasında olmuştur. İlgili ülkeler arasında iş birliği, daha çok artmıştır. Bu hususta, Antarktika Antlaşmalar Sistemi (AAS), Antarktika kıtasına bilimsel bir araştırma bölgesi olarak muamele etmenin temelini oluştururken, askeri faaliyetlere ve kıtaya yönelik toprak işgallerine izin vermemektedir. Güney Okyanusu'nda balık avını yöneten Antarktika Deniz Yaşamı Kaynaklarının Korunması Sözleşmesi ve kıtanın nispeten bozulmamış bölgelerindeki koşulların sürdürülmesinin sağlanması için açık düzenlemeler sunan Çevre Protokolü, AAS'ne getirilen müteakip eklerdir. Antlaşmaya taraf olan ülkelerin birçoğu, ulusal çıkarları için istasyonlar kurmuştur. Günümüzde istasyon işletme maliyetini düşünmeleri ve çevreye ilişkin Madrid Protokolü'nün yürürlüğe girmesiyle ve istasyon işletmesine ilişkin çevre kurallarının gündeme gelmesiyle ülkeler arasındaki işbirliği artmıştır. Ayrıca Çin, Hindistan ve Rusya'nın bölgedeki artan varlığından dolayı küresel iklim değişikliğini anlamada kıtanın önemi artmıştır. Deniz, genetik ve mine-

30 Hughes, K. A., Constable, A., Frenot, Y., López-Martínez, J., McIvor, E., Njåstad, B., Xavier, J. C., 2018. Antarctic environmental protection: Strengthening the links between science and governance. *Environmental Science and Policy*. 83, pp. 86-95.

ral kaynakların kökeni olarak varsayılan Antarktika, ekonomik potansiyeli ile son on yılda jeopolitik bir mesele olarak ortaya çıkmıştır.³¹

SONUÇ

Arktik konusunda Türkiye'nin önceliği, Arktik Konseyi'nde gözlemci statüsünü elde etmek olmalıdır. Türkiye, iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası iş birliğini vurgulayan iki kutuplu bir strateji oluşturma yolunda ilk adım olarak bir Arktik politika belgesi hazırlamalıdır. İlk olarak, Türkiye'de bu konuda bir araştırma ağı kurulmalıdır. Türkiye, çok sayıda üniversite ve diğer araştırma enstitülerinden oluşan bir ağ kurarak Arktik sorunlarının çözümünde disiplinler arası girişimleri desteklemeli ve uydular, araştırma gemileri ve yüksek performanslı bilgisayarlar gibi araştırma altyapısını paylaşmalıdır. Arktik ülkelerinde veya herhangi birinde araştırma istasyonu veya istasyonları kurarak ortak araştırma projeleri geliştirmeli ve yakın uluslararası işbirliğinde bulunmalıdır. Türkiye, araştırma kuruluşları ve bilim insanları arasında veri paylaşımı için bir çerçeve oluşturmalı ve bilimsel verilerin eksik olduğu Arktik Bölgesinde daha verimli bir araştırma yapılabilmesi için uluslararası veri paylaşım çerçevelerine katılmalıdır. Türkiye, Arktik araştırmalarının sürdürülebilirliği için genç araştırmacıları eğitmeye ve bunları denizaşırı araştırma kuruluşlarına ve üniversitelerine göndermeye ve Arktik bölgesine ilişkin sorunlar ve çözümlerinin uluslararası müzakerelerinde öncü rol oynayabilen personeli geliştirmeye öncelik vermelidir. Ayrıca, Arktik için bir araştırma gemisi tasarımını, otonom sualtı araçları gibi ekipmanları kullanarak uluslararası Arktik gözlem projelerine katılım sağlama işlevine sahip yeni bir uluslararası Arktik araştırma platformu olarak değerlendirmelidir. Bunlara ilaveten, Arktik'teki buzulların erimesiyle açılacak olan yeni rotalar sonucunda Akdeniz'deki deniz taşımacılığı hacminin düşmesi olasılık dahilindedir. Bu nedenle, Türk şirketleri Arktik limanlarına yatırım yapabilirler. Son olarak Türkiye, bölgenin geleceğinde söz sahibi olabilmek için Arktik konseyine gözlemci olarak kabul edilmeli, bunun için de gerekli bilimsel çalışmalara ağırlık verme-

31 Bray, D., 2016. The geopolitics of Antarctic governance: sovereignty and strategic denial in Australia's Antarctic policy. *Australian Journal of International Affairs*. 70 (3), pp. 256-274.

lidir. Böylelikle, bölgedeki denizyolu geçişinde ayrıcalık kazanabilir ve doğal kaynakların keşfi ve işletiminde pay elde edebilir.

Türkiye'nin Antarktika'daki varlığı son derece önem arz etmektedir. Türkiye, bu amaçla halihazırda yürütülen Ulusal Kutup Araştırmaları Programını desteklemeye devam etmeli ve buradaki çalışmalarını hızlandırmalıdır. Bu sayede, Türkiye'nin Antarktika'da kalıcı bir aktör olmasının yolu açılmış olacaktır. Bununla beraber, en kısa zamanda ya tek başına ya da bir ülke ile Antarktika'da araştırma istasyonu kurması ve bir kutup araştırma gemisine yatırım yapması da Türkiye'nin nihai hedefi olan Antarktika'da kalıcı olma hedefinin önünü açacaktır. Ayrıca, iklim değişikliğinden en çok etkilenen kutup bölgelerinde var olmak isteyen Türkiye'nin Paris Anlaşmasına ilişkin sıkıntılarını bir an önce gidermesi ve Antlaşmaya taraf olması gerekmektedir. Paris Anlaşmasına taraf olmayan bir ülkenin kutupların ekosistemini korumak, küresel iklim değişikliğinin sebeplerini araştırmak ve bu yönde araştırmalar yapmak söylemleriyle kutuplarda yer edinmeye çalışması pek inandırıcı olmayacaktır. Kutuplar konusunda güce ve menfaate yönelik realist bir yaklaşımdan ziyade doğanın ve insanlığın ortak mirasının korunmasına yönelik çevreci/idealist bir yaklaşım daha yerinde olacaktır.

Son olarak, Türkiye'nin kutuplar politikasına yönelik SWOT Analizi ile Kutup Bölgeleri konusunda Türkiye'nin sahip olduğu güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditler incelenmiştir. Kutup Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin kurulmuş olması, Ulusal Kutup Bilim Programı (2018-2022)'nin hazırlanmış olması, Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayları'nın düzenli olarak yapılıyor olması, Türk Bilim Kampının kurulmuş olması ve toplumun bilgilendirilmesi Türkiye'nin kutuplar politikasına yönelik **Güçlü Yönler**, yüksek maliyet, Paris Antlaşmasına henüz taraf olunmaması, henüz bir Kutup Araştırma Gemisine sahip bulunmaması, AAS'nde İstisari Olmayan Taraf statüsünde olması, Arktik bölgesi konusunda bir yol haritasına sahip olmaması ve kutuplar konusunda bir üst politika belgesine sahip olmaması **Zayıf Yönler**, Bilime katkı sağlamak, kutup alanında daha fazla bilim insanı yetiştirmek, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politikada daha aktif olmak, ülkelerle işbirliği yapmak ve bir kutup

araştırma gemisinin Türk tersanelerinde inşa edilmesini sağlamak sahip olunan **Fırsatlar**, politik nedenler, ekonomik problemler ve kamuoyu tarafından desteklenmeme ihtimali ise **Tehditler** olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (5836 s. k). **Resmi Gazete**, 27144; 17 Şubat 2009.
- Blunden, M., 2012. Geopolitics and the Northern Sea Route. *International Affairs*. **88**(1), pp.115-129.
- Borgerson, S. G., 2008. Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. *Foreign Affairs*. pp 63-77. <http://library.arcticportal.org/1570/1/BorgersonForeignAffairsarticle.pdf>
- Bray, D., 2016. The geopolitics of Antarctic governance: sovereignty and strategic denial in Australia's Antarctic policy. *Australian Journal of International Affairs*. **70** (3), pp. 256-274.
- British Antarctic Survey, Antarctica and Climate Change, 2017, <https://www.bas.ac.uk/data/our-data/publication/antarctica-and-climate-change/> [accessed 19 December 2019]
- Çakmak, E.G., Doğan, T. ve Hilmioğlu B., 2017. İklim Değişikliği Sürecinde Paris Anlaşmasının Rolü ve Türkiye'nin Konumu, *VII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu*, 1-3 Kasım 2017 Antalya, ss. 897-908.
- Hughes, K. A., Constable, A., Frenot, Y., López-Martínez, J., McIvor, E., Njåstad, B., . . . Xavier, J. C., 2018. Antarctic environmental protection: Strengthening the links between science and governance. *Environmental Science and Policy*. **83**, pp. 86-95.
- Humpert, M., & Raspotnik, A., 2012. The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea. *The Arctic Yearbook*. pp. 281-307. www.arcticyearbook.com. [accessed 16 Januray 2020]
- Intergovernmental Panel on Climate Change. 2013. Climate Change 2013: The Physical Science Basis. *Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Stocker, T. F., (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaccard, M., 2020. *The Citizen's Guide to Climate Success: Overcoming Myths that Hinder Progress*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kavas, A. Y., 2014. Rusya'nın Arktik Politikası ve Türkiye. *BİLGESAM*, [online] <http://www.bilgesam.org/incele/78/-rusya-nin-arktik-politikasi-ve-turkiye/#.XcvU-f9IzYaJ>. [erişim tarihi 13 Kasım 2019]
- Kıvılcım, İ. 2013. 2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri: Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu. *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*. **268**, ss.1-92
- Köse,İ. 2018. *İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye'nin Paris Anlaşmasını İmza Süreci*. **9**, (1), ss. 55-81.

- McKibbin, W. J.; Wilcoxon, P. J., 2002. *Climate change policy after Kyoto: Blueprint for a realistic approach*. Washington: Brookings Institution Press.
- NASA, Climate Change: How do we know?, 2019, <https://climate.nasa.gov/evidence/> [accessed 15 February 2020]
- Öztürk, Ö. ve Öztürk, A., 2019. BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. **12** (4), ss.527-541.
- Roi, M. L., 2010. Russia: The Greatest Arctic Power? *Journal of Slavic Military Studies*. **23** (4), pp. 551-573.
- Shear, M.D., 2017. Trump Will Withdraw U.S. From Paris Climate Agreement. *New York Times*, [online] 01 June 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/01/climate/trump-paris-climate-agreement.html> [accessed 18 April 2020]
- U.S. Department of State, the United States Officially Rejoins the Paris Agreement, 2021, <https://www.state.gov/the-United-states-officially-rejoins-the-paris-agreement/> [accessed 18 September 2021]
- Wegge, N., 2011. The political order in the Arctic: power structures, regimes and influence. *Polar Record*. **47** (241), pp. 165-176.
- WWF Global, Arctic Climate Change, 2019, <https://arcticwwf.org/work/climate/> [accessed 03 October 2019].

ABD'DEKİ YÖNETİM KRİZİNE FARKLI BİR BAKIŞ: BÜROKRATİK SİYASET MODELİ

A DIFFERENT LOOK AT THE GOVERNANCE CRISIS IN THE
UNITED STATES: A MODEL OF BUREAUCRATIC POLITICS

Galip Emre YILDIRIM

Özet

Kısa tanımıyla bürokratik siyaset modeli; kamu politikaları incelenirken devlet kurumları içinde yaşanan, aktörler arasındaki “iç pazarlıkların ve müzakerelerin” önemini vurgulayan teorik bir yaklaşımdır. O halde, dışarıdan bakıldığında ABD iç siyasetinde kurumlar arası uyumsuzluktan kaynaklı bir kurumsal mücadele hâkim olduğu görüşü edinilebilir. Kongre-Senato, KongreBaşkan, Beyaz Saray-Pentagon gibi Amerikan temsili demokrasinin ve Amerikan devletinin “güçlü” bürokrasi geleneğini oluşturan hayati kurumların kendi iç işleyişlerinde ve birbirleriyle olan münasebetlerinde zaman zaman krizler gözlemlenmektedir. Dış siyaset ise bu kurumlar arası “dengesizlikten” etkilenen en önemli alanlardan birisi olmuştur. ABD, NATO, Türkiye ve Rusya’yı kapsayan S-400 savunma sistemleri güzel bir örnek teşkil etmektedir. Esasen egemen bir devletin, bir başka egemen devletten aldığı silah sistemleri nedeniyle uluslararası hukukta hiçbir engelleyici madde bulunmazken, Türkiye’nin Rus yapımı S-400 savunma sistemlerini dış tehditlere karşı haklı gerekçelerle edinmek istemesine karşı farklı reflexler ve görüşler ortaya koyan Beyaz Saray, Pentagon ve de Kongre’nin ihtilafı durumu Amerikan iç siyasetinde belirleyici bir rol oynar hale gelmiştir. İşte bu noktadan hareketle, bu çalışma ABD kurumlarının ortaya koydukları politikaların tam bir harmoniyle işlememesinin nedenini bürokratik siyaset yaklaşımında ve yine bu modelin bazı sorunları açıklamaktaki yetersizliğinde aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bürokratik Siyaset, ABD, Türkiye, Rusya, S-400

Abstract

Bureaucratic politics model is a theoretical approach that emphasizes the importance of “internal bargains and negotiations” between actors who play key roles in public institutions. When examining public policies from the outside, it can be assumed that there is an institutional struggle stemming from the incompatibility between different US institutions. Crises are sometimes observed at the internal functioning of the main institutions and among them such as the Congress-Senate, Congress-President, White House-Pentagon. Foreign policy has been one of the most important areas affected by this “imbalance” between institutions. Relations between the USA and Turkey because of the Russian S-400 missiles represent a good illustration to verify this hypothesis. While there is theoretically no obstacle imposed by the international law due to the weapon systems that a sovereign state would like to purchase from another sovereign state, the White House, Pentagon, and the White House, have put forward different reflexes and opinions against Turkey’s strategy to acquire Russian-made S-400 defense systems. Herein, the controversial situation of Congress has come to play a decisive role in American domestic politics. From this point of view, this study looks for the reason why the policies put forward by the US institutions do not function in full harmony in the bureaucratic policy approach and the inability of this model to explain some problems.

Keywords: Bureaucratic Politics, USA, Turkey, Russia, S-400

GİRİŞ

Siyaset Bilimci Graham Allison'un ortaya koyduğu Bürokratik Siyaset Modeli (BSM), Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin dış politikasını analiz edebilme açısından oldukça önemli bir teorik yaklaşımı teşkil etmektedir. Basit ve kısa bir tanım yapacak olursak; BSM; kamu politikaları incelenirken devlet kurumları içinde yaşanan, aktörler arasındaki “iç pazarlıkların ve müzakerelerin” önemini vurgulayan bir siyaset bilimi teorisidir. Öyle ki farklı kurumların baskın rol oynamaya çalıştığı politika yapımı sürecinde kesişen ana küme olarak Oval Ofis, müzakere ve pazarlık gibi konuların odak merkezi halindedir. Bu doğrultuda, Pentagon, ABD Dışişleri birimi (State Department) ve dahi Kongre gibi kurumlar bir kriz, tehlike, vs. esnasında uygulanacak dış politikayı, temel strateji ile doktrini, Başkanla istişare ederek belirlemek zorundadır. Allison bu noktayı daha iyi izahat edebilmek için 1962 yılında, ABD ve Sovyet Rusya arasında yaşanan Küba Misil Krizini örnek alarak, ABD'nin ortaya koyduğu temel stratejiyi anlamaya çalışmıştır (Allison 1969). O halde, dış meseleler devletin iç işleyişini, siyasetini, kurumlarını ve aktörlerini etkileyen en mühim unsurlar arasındadır denilebilir. Güncel durumda, dışarıdan bakıldığında ABD iç siyasetinde kurumlar arasında uyumsuzluktan kaynaklı bir kaosun hâkim olduğu görüşü edinilebilir. Kongre-Senato, KongreBaşkan, Beyaz Saray-Pentagon gibi Amerikan temsili demokrasinin ve Amerikan devletinin “güçlü (Birnbaum 2011)” bürokrasi geleneğini oluşturan hayatî kurumların kendi iç işleyişlerinde ve birbirleriyle olan münasebetlerinde bir uyumsuzluğun var olduğu izlenimi söz konusudur. Dış siyaset ise bu kurumlar arası “dengesizlikten” etkilenen en önemli alanlardan birisi olmuştur. Burada, Küba Krizinden yaklaşık 50 yıl sonra yine benzer aktörler arasında; ABD, NATO, Türkiye ve Rusya'yı kapsayan S-400 savunma sistemleri mühim bir örnek teşkil etmektedir. Aslında egemen bir devletin, bir başka egemen devletten aldığı silah sistemleri nedeniyle uluslararası hukukta hiçbir engelleyici madde bulunmazken, Türkiye'nin 3 Rus yapımı S-400 savunma sistemlerini dış tehditlere karşı haklı gerekçelerle edinmek istemesine karşı farklı reflexler ve görüşler ortaya koyan Beyaz Saray, Pentagon ve de Kongre'nin ihtilafı durumu Amerikan iç siyasetinde belirleyici bir rol

oynar hale gelmiştir. İşte bu noktadan hareketle, bu çalışmada Allison'un Bürokratik siyaset modeli, bu yönetime yöneltilen eleştiriler incelenecek ve ardından ABD kurumlarının ortaya koydukları politikaların tam bir harmoniyle işlememesinin nedenini bürokratik siyaset yaklaşımında ve yine bu modelin bazı sorunları açıklamaktaki yetersizliğinde arayacaktır.

BÜROKRATİK SİYASET MODELİNİN TEMELİ

Bürokratik Siyaset Modelinin ne olduğundan bahsetmeden önce bürokrasi aygıtının tanımını yapmak yerinde olacaktır. 15. yy'dan itibaren Avrupa'da modern devlet yapısının temelini oluşturan bu aygıtlar, günümüzde yoğun bir iş bölümüyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Önceleri iç işleyişinde fazla bir farklılaşma olmamasına rağmen, modern devlet bürokrasileri toprak yönetimine dayalı bir şekilde vergi işlerini düzenler ve savaş zamanında ordunun ihtiyaç duyacağı geliri temin etmek için hazırlık yapan idari birimleri teşik etmekteydi. Bu birimler aynı zamanda, modern devletin mutlakî rejim içerisinde merkezileşmesini sağlayan temel kurumsal yapısını teşkil eder. Böylelikle Kral, vassalların ekonomik yardımına ihtiyaç duymayarak kendi ordusunu oluşturabilmiş ve merkezi otoritesini tesis edebilmiştir (Elias 1990). Bürokrasi ise burada merkezi yapının işleyişini düzenleyen bir mekanizma olarak karmaşık bir enstrümana dönüşmüştür. Bu karmaşıklığın daha iyi yönetilebilmesi için bürokrasi kendi içinde ayrımlara gitmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla günümüzde kompleks bir yapıda bulunan bürokrasiler genelde, devlet içerisinde askerî ve sivil olarak iki geniş kanadı oluşturur ve Weber'in öne sürdüğü Herrschaft kavramı ile bütünleşik bir yapıdadır (Weber 2020). Diğer bir deyişle bürokrasi, siyasi gücün icra merkezi olarak tanımlanabilir. Bu gücün rasyonalitesi, Putnam'ın da ifade ettiği üzere, bağlı bulunduğu ideoloji çerçevesinde verdiği cevap kapasitesi (responsiveness) ile doğru orantılıdır (Putnam 1973). Böylece, bürokratik elitler kendi aidiyetlerini vurgulayan sembol ve fikirlerle, siyasi sistem içerisinde bir alt kültür oluşturmaktadırlar (Smith 1974). Bu noktadan hareketle, Allison'un ortaya koyduğu model, bürokratların karar sürecini nasıl etkilediğini açıklamaya yöneliktir. Karar vericilerin, karar sürecindeki davranışlarının analizi esasen çok uzun bir geçmişe dayanır. 1935'li yıllardan

itibaren Herring 2. Dünya Savaşı öncesinde hükümetlerin uyguladığı kararları bürokratların siyasal rolü üzerinden kavramaya çalışmıştır (Herring 1936). 2. Dünya Savaşı konjonktürüne baktığımızda asker-sivil, bürokrat-siyasetçi ilişkilerinin 4 oldukça geçirgen bir yapıda hareket ettiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, politik kişi ile devlet adamı arasındaki fark oldukça iç içe geçmiş bir görünüm vermektedir. Weber'in 1915 yılında henüz tartışmaya başladığı "siyaset bir meslek midir?" sorusu bu dönemin dinamikleri için oldukça önemlidir (Weber 2003). Sonrasında ise Carl Schmitt "Siyasal Kavramı"nı ortaya atarak devlet yerine artık siyasetin ön planda olduğu tezini savunmuştur (Schmitt 2014). Bürokratik siyaset ise temsili demokrasi ile birleşerek bu yapının devamında bulunmaktadır. Bu noktada elitleri incelemek yerinde olacaktır. Robert Dahl'ın Kim Yönetiyor? (Who Governs?) adlı çalışmasında da belirttiği gibi, ABD bürokrasisini oluşturan elitlerin ne tip bir geçmişe ve alt yapıya sahip olduğunu ortaya koymak, kurumlar arasındaki münasebetlerin hangi şekilde cereyan ettiğini ve çıkacak kararları önceden tahmin edebilmek açısından önem teşkil etmektedir. (Dahl 2005). Buradan hareketle Snyder, Bruck ve Sapin aktörlerin politika üretme sürecinde nasıl bir eylem ortaya koyduklarını anlayabilmek için rasyonel seçimlerden çok onların dış politika davranışları üzerinde durulması gerektiğini savunmaktadırlar (Snyder, Bruck, and Sapin 2002). Böylece aktörlerin de birer birey oldukları önem kazanırken, her duruma göre değişebilen kararların ve davranışların, her koşulda rasyonel olamayacağı ek bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Aynı şekilde hükümet içindeki değişkenleri ve rolleri kavramaya çalışan Rosenau'n teorisi de açıklayıcı etkenleriyle beraber Allison'un modelinin yorumlanmasına katkı sağlamaktadır (Rosenau 1984). Tüm bu çalışmalar dış politika yapımının ve uygulanmasının açıklanmasında önemli bir etki yaratmaktadır. Nitekim, dış politikanın uygulanmasından doğan sonuçlar, aktörlerin seçimlerinin, stratejilerinin ve beklentilerinin ne miktarda doğru olduklarını gösteren yegâne kanıtları teşkil etmektedir. Bürokratik Siyaset Modeli Siyaset Bilimci Eisenstadt'ın da belirttiği gibi bürokratik toplumlardaki siyasi çekişme ve mücadelelerin örneklendirilmesi, sistemin nasıl ve hangi koşullarda işlediğinin anlaşılması açısından önemlidir (Eisenstadt 1956).

Huntington (1961), Neustadt (1970), Lindblom (1968) gibi araştırmacıların da değindiği bu nokta, ilk olarak Graham Allison tarafından 1969 yılında dünyanın en prestijli bilimsel platformlarından olan Amerikan Siyaset Bilimi Dergisi'nde yayınlanan bir makale ile kuramsallaştırılmıştır (Allison 1969). Allison'un makalesi her ne kadar Siyaset Bilimi alanında en fazla alıntı yapılan çalışmalardan biri olsa da Robert Art gibi birçok önemli isim bu kavramsal yaklaşımı eleştirmekten geri durmamıştır (Art 1973). Bu modelde karar verme sürecini bireyler ve kuruluşlar arasındaki rekabet belirler hipotezi temel tartışma konularından birisidir. Bu açıdan politika yapım süreci çoğulcu ve liberal bir hâl almaktadır. Temelde ise Allison'un fikri, 5 devletlerin bir bütün olarak ve rasyonel davrandığı varsayımına meydan okumaktadır. Dolayısıyla Nordlinger, Lowi ve Fabbrini'n (1988, s.882) de belirttiği gibi hükümet etmek aynı zamanda entelektüel bir faaliyeti teşkil etmektedir. Tartışmanın temelini kavrayabilmek için Allison'un makalesinde ele aldığı Bürokratik Siyaset Modelini, yine aynı çalışmada yer alan diğer iki modelle beraber irdelemek yerinde olacaktır. Esasen Allison, Amerikan i ve dış siyasetinin nasıl tasarlandığını anlayabilmek için üç tip kavramsal model önermiştir: Rasyonel politika modeli; araştırmacılar burada olayları, bütünleşik yapıdaki hükümetlerin amaca yönelik eylemleri olarak irdelemeye gayret eder (Allison 1969, s.690). Kurumsal süreç modeli; bu model politika üreten ilgili kurumların niteliklerini tanımlayarak ortaya koydukları kurumsal davranışların incelenmesini içerir (Allison 1969, s.690). nc ve son olarak Bürokratik siyaset modeli ise bir hükümetin i politikasına odaklanmayı önerir. Dış politikada yaşananlar, seçimlere ya da ortaya çıkan sonuçlara göre değil bu modele göre incelenmelidir. Böylelikle, olaylar ulusal hkmette hiyerarşik yapıda görev alan aktörler arasında gerçekleşen çeşitli "müzakere oyunları"nın sonuçları olarak sınıflandırılabilir (Allison 1969, s.707). Allison özellikle bu son tip modelin üzerinde durarak, 1962'de ABD ile Rusya arasında patlak veren Küba misil krizinin esas nedenlerini makalesinde belirlemeyi amaçlayarak Amerikan kurumları arasında ne tür pazarlıkların yapıldığını, sonrasında Başkanın uygulanacak politikanın onaylanmasına nasıl ikna edildiğini ya da aksine hangi nedenlerle ikna edilmemesi gerektiğinden bahset-

mektedir. Küba meselesinin yönetiminde ileri sürülebilecek seçenekler arasında Başkan Kennedy'nin Rusya'ya karşı nükleer füze kullanması mevcut ihtimaller arasındaydı. Ancak, yürütülen diplomatik ve siyasi süreçler sonucunda Küba'daki Rus füzeleri, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi karşılığında kaldırılmış ve olası bir 3. Dünya Savaşı engellenmiştir. Tahmin edilebileceği gibi tüm bu karar süreci boyunca, tek dinamik ABD ve Rusya arasındaki dış ilişkilerden sorumlu aktörler değildir. Nitekim, Rus füzelerine karşı ABD Başkanı halkını nasıl koruyacağına dair sorumlu olmakla beraber Rus yöneticiler de ihtimal dahilindeki nükleer saldırıya karşı ülkesini savunmakla görevliydi. Füzelerin müzâkere yöntemiyle söktürülmesi her ne kadar Rusya için bir geri adım olarak görülse de ülke herhangi bir askerî saldırı riskine karşı korunmalıydı zira ABD Türkiye'ye 1961'de yerleştiği Jüpiter nükleer füzeleleriyle rahatlıkla bu stratejiyi gerçekleştirebilirdi. Esasen, Rusya'nın füze ve rampalarını gemilerle Küba'ya konuşlandırmak istemesinin temel nedenlerinden biri zaten Türkiye'deki bu Jüpiter füzeleriydi. Fakat, füzelerin karşılıklı çekilmesi kararı bahsi geçen iki ülke açısından aynı neticelere haiz değildir. ABD daha savunmasız hâle gelen Küba'da çevreleme politikasının etkisini artırırken, Türkiye 6 Rusya'nın öncelikli hedefi olmaktan nispeten çıkmıştır. Tüm bu süreçte, kurumların sadece tepeden gelen direktif ve emirler etrafında işlemediğini belirtmek gerekir. Bürokrasinin her kademesinden süreci olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyecek aktör davranışları söz konusudur. Dolayısıyla BSM'ye aşağıdan (bottom-up) bakmakta da fayda vardır. BSM ve Aşağıdan Bakış Allison'un ortaya koyduğu model genelde tepede bulunan karar vericilerin davranışlarını izlemeye ve çözümlemeye odaklıdır. Ancak bürokrasi bir bütün olarak ele alındığında alt kademedeki gelen geri dönüşleri de dikkate almak gerekir. Bu doğrultuda, Brower ve Abolafia Bürokratik Siyaset konseptine aşağıdan bakış fikrini kazandırmışlardır. Daha geniş bir ifadeyle burada iki noktaya dikkat etmek gereklidir: İlk olarak, tepede alınan kararların yaratacağı sonuçlar, tepede bulunanların, yani bürokratik elitlerin, bürokrasi içerisindeki imajları için son derece önemlidir (Brower and Abolafia 1997, s.306). İkinci nokta ise bu sonuçların, seçilmişlerin otoritesini ne yönde etkileyeceği unsurudur. Örnek vermek ge-

rekirse, S-400 Hava Savunma Sistemleri (HSS) konusunda Türkiye'ye herhangi bir yaptırım uygulayıp uygulamamak, Trump'ın siyasi otoritesini ve meşruiyetini seçmenleri nezdinde nasıl etkileyeceği önemli bir nokta olmakla beraber, Başkanın, Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası, CAATSA) içinden hangi yaptırımları seçeceği ise Amerikan merkezi bürokrasinin, onun kararlarını ne derecede şekillendirebildiğini gözler önüne sermektedir. Nihayetinde, S-400 HSS alınacağı Türk Devleti tarafından duyurulduğunda, ABD buna karşı çıkmış ve satın alma durumunda yaptırımlar uygulayacağını ifade edilmiştir. Kongre bunun için çalışmalar yapmış ve CAATSA paketini Başkan'a sunmuştur. Henüz dahi imzalanamayan bu yaptırımlar, S400'ler Türkiye'ye geldikten sonra, bu HSS'in ABD'li Senatörlerin hazırladığı bir teklifle ABD tarafından satın alınabileceği ve yerine Patriotların satılabileceği formülüne dönüşmüştür. Böylelikle ücreti tahsil edilen ve proje ortağı olan Türkiye'ye F-35 uçakları satılabilecek ve aynı zamanda Rus silah sistemleri bir NATO ülkesine girmemiş olacaktı (her ne kadar Yunanistan yine Rus yapımı olan s-300 HSS'ne sahip olsa da). Henüz dahi muğlaklığının koruyan bu politikaya karşın Türkiye S-400'leri pasif bir durumda elinde bulundurmaktadır. Trump, uluslararası ilişkileri de gözetmek zorunda olduğu için Pentagon ve Kongre'nin aksine Türkiye'ye yaptırım uygulamak istememektedir¹ . 1 [https://www.congress.gov/bill/116/h-congress/senatebill/4049/amendments?searchResultViewType=expanded&q={%22senate-sponsor%22:%22Thune,+John+\[RSD\]%22,%22status%22:%22Senate+amendment+submitted%22}](https://www.congress.gov/bill/116/h-congress/senatebill/4049/amendments?searchResultViewType=expanded&q={%22senate-sponsor%22:%22Thune,+John+[RSD]%22,%22status%22:%22Senate+amendment+submitted%22}) 7 Benzer bir durumun 1950 yılında Kuzey Kore güçlerinin 38. paralele itilmesinden sonra Truman'ın ABD Ulusal Güvenlik Kuruluna (UGK) sonrasında izlenecek politikaların ne olması gerektiği meselesini sormasından sonra yaşanmıştır. Truman artık Kore ile ilgili politika önerilerinin doğrudan kendisine getirilmesini istemiyordu; bunun yerine, yalnızca UGK mekanizması aracılığıyla kendisine tavsiye edilmelerini uygun gördü. Truman, UGK toplantılarına en yakın danışmanlarından teşkil olan yakın çevresinin sınırlı katılımını sağladı ve bu seçilmiş danışma grubunun üyelerini, her biri üst düzey bir UGK personel grubunun bir üyesini aday

göstermeye yönlendirdi, bu üye daha sonra konseye nihai politika tavsiyelerini sunacaktır. Truman, danışma sistemini yeniden yapılandırırken, başkanlığı boyunca görülen, politika süreci üzerinde iç-çember kontrolünü tercih etme ve kararı merkezileştirme modelini sürdürdü (Preston and Paul't Hart 1999, s.50). Dolayısıyla kullanılan kanalların, pozisyonların, aktörlerin ve seçimlerin sürekli olarak değiştiği bir denge söz konusudur. Bu denge içerisinde ise farklı unsurlar mevcuttur. Bendor ve Moe (1985), "Uygulanabilir Model" ile bunları anlamaya çalışmaktadır.

UYGULANABİLİR MODEL YAKLAŞIMI

Bendor ve Moe "Uyarlanabilir Model" teorisiyle Bürokratik Siyaset'i bir başka noktaya taşımıştır. Bendor ve Moe (1985, s.755) Bürokratik Siyaset içerisinde her ne kadar üst düzey bürokratların sağladığı ve sağlayabileceği uzlaşma neticesinde politikaların yürütülebileceğini yadsımasa da çıkar grupları ile diğer aktörlerin önemini deşinmektedir. Örnek vermek gerekirse modern kapitalist ekonomilerde, çok uluslu şirketler ve tüketiciler yasa yapıcıların üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Endüstriyel üretim, çevre düzeni ile paralel hareket etmeyen bir ilişki içerisinde. Trump'ın 2015 Paris İklim Antlaşması'ndan çekilmesinin nedenlerinden birisi doğa ile barışık bir üretim sisteminin kapitalist düzene zarar vereceği düşüncesidir. Doğaya verilen zararı en aza indirmek, üretim maliyetlerini de bir o kadar artıracaktır. Dolayısıyla, Coase teoremi siyasete uygulanırsa; azınlıkta olan bir elit grup kendi kamu politikalarının faydasını artırmaya yönelik bir siyaset izlemektedir. Buradan doğacak zarar kendileri için minimum düzeyde kalacakken, siyaset ile fazla bir bağı olmayan geniş halk kitleleri bundan en fazla zararı görerek en az faydayı elde edeceklerdir (Holcombe 2018). Sonuç olarak, yapılan kamu politikaları çok yönlü bir düzlemde incelenmelidir. Böylelikle, aktörlerin elde edecekleri fayda ve hangi gruplarla muhtemel yakınlık kurdukları daha iyi incelenebilir. Türk bürokrasisi için örnek verilecek olursa, Osmanlı'dan alınan güçlü bürokratik Devlet geleneğinin ve kültürünün Cumhuriyetteki yansımaları, modernleşmeye karşı durduğu farz edilen grupların siyasetten dışlanması yönünde gerçekleşmiştir. Metin Heper (1977, s.73) bu olguyu haklı olarak negatif bürokratik siyaset olarak yorumlamaktadır.⁸

BÜROKRATİK SİYASET MODELİNE KARŞI YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

1970’li yılların sonuna doğru, her ne kadar Bürokratik Siyaset Modeli Amerikan siyaset bilimi literatüründe yaygın olarak kullanılsa da Allison’un ortaya koyduğu modele karşı birtakım eleştiriler ön plana çıkmaya başlamıştır. Genel olarak gücün kullanımının açıklanmasında yetersiz bulunan bu model oldukça karmaşık bir yapıda olduğu için bir süre sonra tercih edilmez duruma geldi. Bendor ve Hammond (1992) kritiğine göre, bu model birçok değişkeni bünyesinde barındırıyordu ve bu özelliği ile Bürokratik Siyaset Modeli gerçekçi bir sonuca ulaşmayı zorlaştırıyordu. Dolayısıyla analitik olarak bakıldığında “BSM oldukça belirsiz bir görünüm sergilemektedir” fikri diğer siyaset bilimciler tarafından yöneltilen temel eleştirilerden birisidir (Welch 1992). Bu nedenle tartışmanın rasyonel bir çerçevede ilerleyemeyeceği öne sürülmektedir. Rasyonel temellerinin eksik bulunduğu bu model, dolayısıyla, araştırmacılar tarafından, bilimsel addedilmekten uzak bir noktada yer almaktadır (Bendor and Hammond 1992; Caldwell 1977). Siyaset bilimcilerin üzerinde durduğu temel noktaya göre modelde öne sürülen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tekrar gözden geçirilmesi gereklidir. Örnek vermek gerekirse, politika yapım sürecinde ve karar alma durumunda eldeki faktörler grubunun hangi değişkenlerle siyaseti ve kararın içeriğini değiştirebileceği unutulmuş esas unsurlardan birisidir. Bu noktayı daha da somutlaştırmak gerekirse; Kongre’nin, baskı gruplarının ve yürütme dışındaki diğer aktörlerin rolleri Allison tarafından yeterince dikkate alınmamıştır. BSM genellikle Başkan ve ona yakın bürokratların nasıl karar aldığı sonrasında bunu nasıl uyguladıkları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun da ötesinde tüm bu aktörlerin geçmişleri, kişilikleri, düşünce ve yaşayış biçimleri, deneyimleri BSM içerisinde yetersiz bir analiz payına sahiptir (Caldwell 1977). Zira BSM, aktörlerin rasyonel davranarak ortak çıkarı savunan bir davranış sergileyeceği varsayımını ortaya koymaktadır. Ancak elit çalışmaları üzerinden yorumladığımızda Coase teoremi bunun böyle olmadığını net bir şekilde göstermektedir. Elitler kendi çıkarlarını, içinde buldukları sistemin devamını sağlamak için çoğunluğun faydasından üstün tutma eğilimindedirler. Sonuç olarak, BSM aktörleri mekanik bir

yapıda incelemiş ve bu doğrultuda karar alabileceklerini varsaymıştır. Mamafih, yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de hesap verilebilirlik ve demokratik yönetim ilkelerinin BSM içerisinde dikkate alınmamış olmasıdır. Dolayısıyla, BSM, dış politika yapımının etkinliğini güçlü liderin varlığına bağlamıştır ki bu da ortaya koyduğu varsayımlar itibariyle varılacak temel ve doğal sonuçlardan birisidir. ABD açısından S-400 krizini Bürokratik siyaset modeline göre değerlendirecek olursak, Trump⁹ yönetimi, Obama'yı da suçlayarak, Türkiye'nin seçimini iç politikası nezdinde daha anlaşılır kılmaya çabalamaktadır. Esasen yaptırımların engellenmesi ya da yumuşatılması açısından Türk hükümetinin lehine olan bu durum, yine Türk hükümetinin, Suriye'deki PKK/YPG gibi terör gruplarını destekleyen Pentagon'a karşı Trump'ın iç politikadaki elini kuvvetlendirmesi açısından ABD iç siyasetinin dinamikleri gözetilerek iyi kurgulanmış bir Türk dış politikası ürünüdür. Nitekim geçmiş dönemlerin aksine Başkan ve Pentagon ya da Kongre arasındaki ilişkiler Allison'un modelinde bahsettiği "müzâkere" kavramı ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir hâl almıştır. Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasındaki kutuplaşma ABD'nin bürokratik ve temsil kurumlarının arasındaki dengeler müzâkere ile pazarlık noktasından oldukça uzaklaşmış bir görünüm sergilemektedir. O halde Robert Dahl'ın da üzerinde durduğu kim yönetiyor? tezine geri dönersek, aktörlerin sosyal planları, hangi kurumlarda ne oranda buldukları, buna bağlı etkileri incelenmeli ve belirlenmeli, böylelikle ABD'de doğan yönetim krizi yeniden tahlil edilmelidir. Özellikle 6 Kasım 2018 ara seçimlerinde, sekiz yıl aradan sonra ilk kez Kongre'nin alt kanadındaki (Temsilciler Meclisi) çoğunluğunu ele geçiren Demokratlarla üst kanatta (Senato) hâlâ baskın olan Cumhuriyetçiler arasındaki münasebetler, azil görüşmeleri de hesaba katılarak tekrar ele alınmalıdır. Her ne kadar, federe devletlerin ve yerel aktörlerin temsil kurumu olarak faaliyet gösteren Kongre, Amerikan demokrasisi için entegre bir çözüm olarak değerlendirilse de Trump'ı azil soruşturmasına kadar götüren bu süreç Obama'dan sonra Demokratların devlet aygıtında tam hâkimiyet kaygısıyla daha keskin bir hâl almış olabilir.

KAYNAKÇA

- Allison, Graham T. 1969. "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis." *The American Political Science Review* 63(3):689–718. doi: 10.2307/1954423.
- Art, Robert J. 1973. "Bureaucratic Politics and American Foreign Policy: A Critique." *Policy Sciences* 4(4):467–90.
- Baştürk, Meryem Filiz, Mülkiyet Problemi, Dışsallıklar ve Coasean Çözüm, Yönetim ve Ekonomi Yıl:2014 Cilt:21 Sayı:1, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/146161>
- Bendor, Jonathan, and Thomas H. Hammond. 1992. "Rethinking Allison's Models." *The American Political Science Review* 86(2):301–22. doi: 10.2307/1964222.
- Bendor, Jonathan, and Terry M. Moe. 1985. "An Adaptive Model of Bureaucratic Politics." *The American Political Science Review* 79(3):755–74. doi: 10.2307/1956842.
- Birnbaum, Pierre. 2011. "Défense de l'État « fort » Réflexions sur la place du religieux en France et aux États-Unis." *Revue française de sociologie* 52(3):559–78. doi: 10.3917/rfs.523.0559.
- Brower, Ralph S., and Mitchel Y. Abolafia. 1997. "Bureaucratic Politics: The View from Below." *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART* 7(2):305–31.
- Caldwell, Dan. 1977. "Bureaucratic Foreign Policy-Making." *American Behavioral Scientist* 21(1):87–110. doi: 10.1177/000276427702100105.
- Dahl, Robert. 2005. *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. 2nd ed. Yale University Press.
- Eisenstadt, S. N. 1956. "Political Struggle in Bureaucratic Societies." *World Politics* 9(1):15–36. doi: 10.2307/2008866.
- Elias, Norbert. 1990. *La Dynamique de l'Occident*. Paris: Agora.
- Heper, Metin. 1977. "Negative Bureaucratic Politics in a Modernizing Context: The Turkish Case." *South Asian and Middle Eastern Studies* 1(1):65–84.
- Herring, E. P. 1936. *Public Administration and the Public Interest*. New York: McGraw-Hill.
- Holcombe, Randall G., ed. 2018. "Interest Groups and Political Exchange." Pp. 72–96 in *Political Capitalism: How Economic and Political Power Is Made and Maintained*, Cambridge Studies in Economics, Choice, and Society. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huntington, S. P. 1961. *The Common Defense: Strategic Programs in National Politics*. New York: Columbia University Press.
- Lindblom, C. E. 1968. *The Policy-Making Process*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Neustadt, R. E. 1970. *Alliance Politics*. New York: Columbia University Press.
- Nordlinger, Eric A., Theodore J. Lowi, and Sergio Fabbrini. 1988. "The Return to the State: Critiques." *The American Political Science Review* 82(3):875–901. doi: 10.2307/1962496.
- Preston, Thomas, and Paul 't Hart. 1999. "Understanding and Evaluating Bureaucratic Politics: The Nexus between Political Leaders and Advisory Systems." *Political Psychology* 20(1):49–98.

- Putnam, Robert D. 1973. "The Political Attitudes of Senior Civil Servants in Western Europe: A Preliminary Report." *British Journal of Political Science* 3(3):257–90.
- Rosenau, James N. 1984. "A Pre-Theory Revisited: World Politics in an Era of Cascading Interdependence." *International Studies Quarterly* 28(3):245–305. doi: 10.2307/2600632.
- Schmitt, Carl. 2014. *Siyasal Kavramı*. 3rd ed. İstanbul: Metis.
- Smith, Gordon. 1974. "A Model of the Bureaucratic Culture." *Political Studies* 22(1):31–43. doi: 10.1111/j.1467-9248.1974.tb01471.x.
- Snyder, Richard C., H. W. Bruck, and Burton Sapin. 2002. "Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics." Pp. 21–152 in *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*, edited by R. C. Snyder, H. W. Bruck, and B. Sapin. New York: Palgrave Macmillan US.
- Weber, Max. 2003. *Le Savant et Le Politique. La Découverte*. Paris.
- Weber, Max. 2020. *Bürokrasi ve Otorite*. 9th ed. Ankara: Adres Yayınları.
- Welch, David A. 1992. "The Organizational Process and Bureaucratic Politics Paradigms: Retrospect and Prospect." *International Security* 17(2):112–46. doi: 10.2307/2539170.

SERT GÜÇ UNSURU'NUN DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ: RUSYA'NIN GÜÇLÜ DURUŞU

THE IMPACT OF THE HARD POWER FACTOR ON FOREIGN
POLICY: RUSSIA'S STRONG STANCE

İslam BABAZADE

Özet

1991'de Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte 2 kutuplu dünya düzeni sona erdi. Bu olay dünyanın siyasi, askeri, ekonomik ve ideolojik anlamda büyük bir değişim geçireceğinin habercisiydi. Sovyetler Birliğinin asıl taşıyıcı gücü olan Rusya, birliğin dağılmasından hemen sonra ekonomik anlamda zor bir geçiş süreci yaşadı. Özellikle Yeltsin dönemi boyunca Rusya ekonomik ve siyasi açıdan zor bir süreç geçirdi. Sovyetler Birliğinden kalan büyük bir askeri mirasa sahipti fakat bu silahları kullanmaya, idame ettirmeye yetecek kadar ekonomik güce sahip değildi. 1990'lı yılların sonuna doğru Çeçenistan'da çıkan iç savaş, diğer tarafta Rusya'nın nüfuz alanı olarak gördüğü Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da ABD öncülüğünde batılı devletler giderek etkinliklerini artırıyor. Nihayet Putin'in Rusya'da iktidara gelmesiyle birlikte, Rusya Çeçen sorununu çözdü, hemen ardından ekonomi üzerinde güçlü olan oligarkların etkisini kırarak ekonomiyi kontrol altına aldı.

Ekonomik anlamda yere sağlam basan bir Rusya, siyasi ve askeri alanda da giderek nüfuzunu artırdı. Böylelikle Rusya yeniden dünya siyasetinde etkili bir ülke konumuna geldi. Rusya özellikle dış politika'da ticari ve askeri ilişkilerini Çin ile yoğunlaştırdı. ABD karşısında Çin'i destekleyerek denge sağlamayı amaçladı. Ayrıca hala devam etmekte olan Suriye iç savaşında Rusya'nın tavrı ve Rejim'e olan desteği belirleyici oldu. Rusya ekonomik anlamda çok etkili bir ülke olmasada, sahip olduğu yeraltı kaynakları ve Sovyetler Birliğinden kalan çok büyük bir askeri teknoloji ve yetişmiş insan gücüne sahiptir. Bu kabiliyetlerini siyasi anlamda çok etkili kullanan Rusya, günümüzde hala dünya siyasetindeki etkisini korumayı başarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ortadoğu, dış politika, sert güç, savaş

Abstract

With the dissolution of the Soviet Union in 1991, the 2-pole world order came to an end. This event was a harbinger that the world would undergo a great change in the political, military, economic and ideological sense. As the main carrier power of the Soviet Union, Russia experienced a difficult transition process in the economic sense immediately after the dissolution of the union. Especially during the Yeltsin era, Russia went through a difficult process from an economic and political point of view. It had a large military heritage left over from the Soviet Union, but it did not have enough economic power to use and maintain these weapons by the end of the 1990s, the civil war in Chechnya, on the other hand, western states led by the United States in Eastern Europe, Central Asia, the Caucasus and the Middle East, which Russia considers an area of influence on the other side, were increasingly increasing their effectiveness. Finally, with the coming to power of Putin in Russia, Russia solved the Chechen problem, immediately

after which it took control of the economy by breaking the influence of oligarchs who were powerful on the economy. A Russia that has firmly stepped on the ground in an economic sense has also gradually increased its influence in the political and military fields. Thus, Russia has again become an influential country in world politics. Russia has intensified its trade and military relations with China, especially in foreign policy. He aimed to achieve balance by supporting China against the United States. In addition, Russia's attitude and support for the Regime have been decisive in the still ongoing Syrian civil war. Although Russia is not a very economically influential country, it has underground resources and a very large military technology and trained manpower left over from the Soviet Union. Russia, which uses these capabilities very effectively in a political sense, still manages to maintain its influence in world politics today.

Keywords: Russia, Middle East, foreign policy, hard power, war

1.GİRİŞ

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından ekonomik sistem çökmüş ve büyük bir çıkmaza girilmişti. Yeltsin hükümeti bu durumdan çıkmak için ekonomiyi kapitalist sisteme entegre etmeyi planlamıştı. Öncelikle kapitalist sisteme geçmek için hızlı bir yöntem olan ‘‘şok terapisi’’ yöntemi belirlendi.¹ Fakat bu yöntem uygulanırken çeşitli sorunlar da ortaya çıkmıştı. Yolsuzluk sorunu, neredeyse devletin meşruiyetini sorgulanır hale getirmişti. Geçiş sürecinin bir gereği olarak serbest piyasa’ya geçiş döneminde fiyatlar serbestleşmiş ve halkın refahında büyük oranda düşme olmuştu. Ayrıca yolsuzluk giderek artmakta ve resmi kurumlarda kabul görür hale gelmişti. Ayrıca devlet askeri anlamda oldukça yıpranmıştı. Elindeki gücün büyük kısmını idame ettirecek mali kaynaklara sahip değildi. Bir diğer önemli sorun olarak nükleer silahlar ortada durmaktaydı. Sovyetler Birliğinde Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan topraklarında konuşlu olan çeşitli tiplerdeki nükleer füzeler, birliğin dağılmasının ardından önemli bir güvenlik meselesi olarak görülüyordu. ‘‘START’’ anlaşması çerçevesinde Ukrayna, Belarus ve Kazakistan’da bulunan nükleer başlıklar ve Kıtalararası Balistik Füzeler ya imha edilecek ya da Rusya’ya devredilecekti.² Oldukça uzun bir zamana yayılan bu süreçte, başarıya ulaşılmış ve binlerce savaş başlığı ile füze imha edilmiştir. Yeltsin iktidarı boyunca hem serbest piyasaya geçiş hemde ülkenin yönetimini kolaylaştırmak adına ülkenin federal bir yapıda olması, ayrıca yolsuzluk iddiaları ve zayıf ekonomik tablo karşısında diğer etnik grupların da bağımsızlık iddiaları güçlenmiştir. Elbette bunların başında Çeçenistan gelmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte 1991 yılında Cehar Dudayev önderliğinde bağımsızlığını ilan eden çeçenler, 1994 yılına kadar 1. Çeçen-Rus savaşını vermiştir. 1. Çeçen-Rus savaşı sonucunda Cehar Dudayev öldürülmüştür. 2.Çeçen-Rus savaşı ise 1999 yılında başlamıştır. Çeçenlerin giderek artan bağımsızlık talepleri ve Kafkasya bölgesi üzerinde hakimiyet kurma düşünceleriyle

1 Pınar Bedirhanoglu, ‘‘Rusya’da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm’’, *Toplum ve Bilim*, No.92, ss.217-233.

2 Strategic Arms Reduction Talks, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Reduction-Talks> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

beraber, Rusya'nın enerji kaynaklarının güvenliğinin tehlikeye düşmesi sonucunda 2. Çeçen-Rus savaşı başlamıştır. Rusya bu savaş sırasında Vladimir Putin'i başbakanlığa getirdi. Putin, istihbarat servisinde görev yapmış, aynı zamanda güçlü bir kişiliğe sahip ve oldukça vatansever biriydi. Savaş sırasında başarılı olan Putin, 1999 yılında Devlet Başkanı Yeltsin'in istifa etmesi'nin hemen ardından Devlet Başkanlığına seçildi.³ Böylece Rusya'nın yükseliş dönemi başlamış oldu. Putin iktidara geldiği dönemden itibaren Rusya'nın Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'daki etkisi büyük oranda artmıştır. Bununla birlikte Ortadoğu'da özellikle Suriye üzerindeki etkisi Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi çok fazla olmuştur. Zira Rusya açısından Ortadoğu'da askeri, ticari ve siyasi anlamda var olmak, hem güç dengeleri hemde kendi çıkarları açısından hayati önem arz etmektedir. Rusya açısından Savunma sanayi hem askeri, hem ticari hemde siyasi anlamda en kilit alanlardan biridir. Zira değişen harp sahasına uygun olarak modern ve gelişmiş silah sistemleri sahadaki dengeleri rahatlıkla değiştirebilmektedir. Bu durumun farkında olan Putin, iktidara geldiği dönemden itibaren savunma sanayi'ne büyük önem vermiştir. Verdiği önemi, ortaya konan doktrinler ve ürünler ile de net bir şekilde göstermiştir. Rusya açısından nüfuz alanı olarak görülen bazı alanlarda yaşanan çatışmalar, özellikle Kırım'da yaşanan ilhak ve Donetsk'te yaşanan iç savaş süreci, Rusya'nın kendi nüfuz alanlarını korumak adına her türlü yola başvurabileceğini net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca Ermenistan'a yapılan hibe ve yardımlarla birlikte bölgeyi kendi kontrolünde tutmayı amaçlamaktadır. Rusya aynı politikayı Sırbistan üzerinde de uygulamaktadır. Rusya bu tip siyasi politikalarını askeri anlamda ortaya konan doktrinlerle hayata geçirmektedir. Karadeniz'de bulunan donanması, uzun menzilli hava savunma sistemleri, kıyı konuşlu gemisavar füzeleri ve havadan atılabilen anti gemi füzeleriyle birlikte bir A2AD(Anti Access Area Denial) yani "Alandan Men Etme" politikası ve doktrini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu doktrini Suriye'de de uygulamaktadır. Bu politika Rusya ve Türkiye ilişkileri açısından özellikle Türkiye'nin, Suriye uçaklarıyla

3 Doç. Dr. İsmail Ermağan, Muhammet Cihad Budak, "Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin Ve Kadirovlar Dönemi", Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 119, S:235, ss.196.

yapılan hava saldırılarında şehitler vermesi sonucu gerginliğe sebep olmuştur. Zira Türkiye hava sahası'nın kapalı olması sebebiyle hava kuvvetlerini bölgeye sokamamış ve karadaki personelinin güvenliğini yeterli olmayan mobilize hava savunma sistemleriyle sağlayamamıştır. Bunun neticesinde, özellikle "Bahar Kalkanı" hareketi başta olmak üzere diğer sınır ötesi operasyonlarda onlarca şehit vermiştir. Netice itibarıyla Rusya'nın etkili olabildiği neredeyse bütün alanlarda askeri anlamda varlığı yada desteği olduğunu görmekteyiz. Askeri argümanlara bu denli yoğun olarak başvuran bir devletin devamlılığı yine aynı şekilde bu güç bağımlılığı ilişkisi üzerinden yürüyecek gibi görünmektedir. Biz bu çalışmada Rusya'nın askeri dengelerinin Uluslararası İlişkilere olan etkisini yaşanan somut olaylar üzerinden değerlendirmeye çalışacağız.

2. PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan olumsuz ekonomik tablo ve hemen ardından Yeltsin hükümetinin sorunun çözümü için piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatması, Rusya'da refah seviyesinin ciddi oranda azalmasına sebep olmuş, yolsuzluklar artmış, Rusya'nın ciddi oranda IMF'ye borçlanmasına sebep olmuştu. Aynı dönemde başlayan Çeçen iç savaşı, Rusya'yı insan hakları ihlalleri ve çeşitli konularda Uluslararası arenada zor durumda bırakmıştı. Böylesine karmaşık bir dönemde 1999 yılında Yeltsin'in istifa etmesi üzerine yapılan seçimlerde başkanlığa seçilen Vladimir Putin, Rusya açısından yeni bir sayfa açtı. Öncelikle iç politikada kötü giden ekonomik duruma dur demek için askeri sanayi endüstrisini harekete geçirdi. Ardından enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara satışı için boru hattı projeleri hayata geçirdi. Yaşanan kriz ve gerilimleri kendi lehine çevirmeyi başardı. İktidarının ilk dönemlerinde ABD ve Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kuran Putin, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'ye desteğini bildirmiştir. Rusya'nın kötüleşen imajını düzeltmek ve ekonomik açıdan güçlü hale gelip dış borçları bitirdikten sonra Putin'in batı ile ilişkileri biraz daha mesafeli hale gelmiştir. Özellikle NATO ve AB'nin Rusya'nın nüfuz alanı olarak gördüğü Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkasya coğrafyasına yönelik hamleleri Putin'i bu konuda daha sert tedbirler almaya itmiştir.

Aynı zamanda NATO'nun Romanya ve Polonya'ya Füze savunma sistemleri yerleştirmesi Rusya tarafından önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Ekonomik anlamda kendini toparlayan Rusya özellikle savunma ürünleri konusunda önemli bir ihracat başarısı göstermiştir. ABD karşısında İran'ın nükleer çalışmalarına destek vermiş ve İran'a hava savunma sistemleri satmıştır. AB'nin güvenlik politikalarına karşı olumlu bakan Rusya, ABD ve NATO'nun bölgede olmasındansa AB'nin bu hususta etkin olmasını istemektedir. Aynı zamanda enerji kozunu elinde tutan Rusya AB'ye karşı elini güçlü tutmak istemektedir. Buna karşın Ukrayna'nın AB ve NATO'ya yakınlaşmasını tehdit olarak görmüş ve Ukrayna'ya olan gaz akışını kesmiştir. Bu durum AB'nin enerji politikaları konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını sorgulamasına sebep olmuştur. Rusya ABD'ye karşı Çin'i Asya'da desteklemekte ve askeri sanayi anlamında güçlenmesine yardım etmektedir. Buna karşın Çin-Hindistan geriliminde mesafesini koruyarak iki ülke ile yakın ilişkiler geliştirmektedir. Rusya Japonya ile yakın ilişkiler kurarak ABD'nin bölgedeki etkisini zayıflatmayı amaçlamaktadır.⁴ Aynı zamanda Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan, ve Ermenistan'ın NATO'ya girmek istemeleri Rusya açısından bir tehdit olarak görülmüştür. Özellikle Gürcistan'da Sakaşvili yönetiminin batı yanlısı politikaları ve Güney Osetya bölgesinde başlayan sorunların çözülememesi üzerine Rusya askeri güç kullanmaktan çekinmemiş ve bölgeyi işgal etmiştir. Putin Orta Asya'da Çin'in etkili olmasına karşın ABD ile yakın ilişkiler geliştirip bölgede varlığını korurken, ABD'nin bölgede etkili olma çabalarına karşın Çin ile ortak hareket etmektedir. Böylece nüfuz alanlarını büyük oranda korumaktadır. Rusya açısından bir diğer önemli dış politika konusu olarak Ortadoğu ön plana çıkmaktadır. Suriye başta olmakla, diğer Ortadoğu ülkeleri olan Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler çeşitli silah sistemleri konusunda Rusya ile görüşmeler yapmaktalar. Rusya'nın dünya silah pazarındaki konumunu etkin şekilde dış politika alanlarına yansıttığı görülmektedir.⁵

4 A. Sait Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etüdüleri*, S:37, 2010, ss.69.

5 Ortadoğu Silah Rekoru Kırdı, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ortadoğu-silah-rekoru-kirdi-41145771> (Erişim Tarihi:21.04.2020)

Genel olarak baktığımızda Putin, geçiş dönemi sonrası zayıflamış ekonomisi, giderek artan borçları ve etnik yapısının getirdiği iç sorunlarla uğraşan bir Rusya'yı, tekrar ayağa kaldırmış ve dünya siyasetinde etkin olan güçlü devletlerden biri haline getirmiştir. Elbette bu hususta göze çarpan en önemli etkenlerin başında gelişmiş askeri endüstri yer almaktadır. Putin'in güçlü siyasi duruşu ve otoriter yapısının arkasında yatan etkili gerçeklerden biri olan askeri endüstrinin, ülkenin dış politikasında etkisini anlamak sadece dış politika ve siyaset meselelerine odaklanarak anlaşılamayacak kadar derin ve çetrefilli bir meseledir. Somut örneklerle, sahadaki ürünlere ve gelecekteki planlamalara baktığımızda Rusya ve Putin'in güçlü yapısının temellerini daha ayrıntılı şekilde analiz etme imkan bulacağız.

3. ÇEÇEN-RUS SAVAŞI

Çeçen-Rus savaşını analiz ederken bazı önemli tarihi gerçekleri de göz önünde bulundurmamız gerekir. Öncelikle Rusların bölgede olan etkileri Çarlık dönemine kadar dayanmaktadır. Çar 1. Petro'nun sıcak denizlere inme politikası ve bölgede Türk etkisini kırmak amacıyla bölgeyi işgal politikaları, Çeçen halkında direnişe sebep olmuştur. Öncelikle 1700'lü yılların sonuna doğru Şeyh Mansur önderliğinde Çeçenler ayaklanmış ve mücadele başlatmıştır. Şeyh Mansur'un esir edilip ardından ölümü üzerine mücadeleyi Şeyh Şamil devralmış ve kararlı bir mücadele yürütmüştür. Bu mücadele sonucunda Ruslara önemli kayıplar verdirmiştir. Fakat Şeyh Şamil'de bu mücadele sırasında esir düşmüş ve mücadele bir süre daha devam etse de, Ruslar bölgede kontrolü ele almayı başarmıştır. Sovyetler Birliği döneminde ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi Kafkas devletlerinin bağımsızlık ilan etmesi üzerine Çeçenlerde bağımsızlık talep etti fakat 1936 yılında kurulan Çeçen-İnguş Cumhuriyeti içerisinde yer aldı. 2. Dünya dünya savaşı sonrasında Sovyet yönetimi Çeçenlerin Nazi Almanyası ile işbirliği yaptığını ileri sürerek Çeçenleri Sibiryaya ve Kazakistana sürgün ettiler. Yaşanan sürgün sırasında 200.000'den fazla insan hayatını kaybetti.⁶ 1980'lerin ortalarına doğru ise Sovyetler Birli-

6 Doç. Dr. İsmail Ermağan, Muhammet Cihad Budak, "Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin Ve Kadirovlar Dönemi", Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 119, S:235, ss.190.

ğinin zayıflamasıyla birlikte Çeçen bağımsızlık hareketleri tekrar yükselişe geçmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması'nın hemen ardından 1 Kasım 1991 tarihinde Çeçenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat Rusya bu bağımsızlığı tanımamış ve 1. Çeçen-Rus savaşı başlamıştır. Cehar Dudayev önderliğinde başlayan mücadelede Rusya, doğrudan askeri müdahale yerine bağımsızlık hareketine muhalif kuvvetleri destekleme yoluna gitti. Fakat Dudayev önderliğindeki kuvvetlerin başkent Grozny'yi ele geçirmesi üzerine Rusya askeri hareket başlattı. Kısa süreceği öngörülen hareket büyük direnişle karşılaştı. 2 yıl süren savaşın sonucunda Rus kuvvetleri Grozny'yi tekrar ele geçirmeyi başardı. Fakat Şamil Basayev önderliğindeki 150 kişilik Çeçen grubu, moskovada bir operasyon yaptı. Bir hastaneyi ele geçirip 700 kişiyi rehin adlı. Bu olay basına yansıyınca Rusya uluslararası arenada büyük bir itibar kaybına uğradı. Bunun üzerine karşılık vermek amacıyla 23 Nisan 1996 tarihinde yapılan bir füze saldırısıyla Çeçenistan lideri Cehar Dudayev öldürülmüştür. Fakat bu olay Çeçen bağımsızlık hareketinin engellenmesine yetmemiş, Çeçenler başkent Grozny'yi tekrar ele geçirmişlerdir.⁷ 1996 yılında yapılan Hasavyurt Barış Antlaşması ile Rusya yenilgiyi kabul etmiş oldu. Rusya'nın kendisinden çok zayıf bir Cumhuriyet karşısında yenilmesi uluslararası alanda itibarını büyük oranda sarsmıştır. Bununla birlikte Çeçenistan konusu dünyanın daha yakından takip ettiği ve tanıdığı bir konu haline gelmiştir. 2. Çeçen-Rus savaşı ise bu temellere üzerinde yükselmiş oldu. Rusya açısından büyük bir itibar kaybı ile sonuçlanan birinci savaş neticesinde Çeçenistanda bazı radikal grupların yükselişe geçmesi ve laik federal anayasaya aykırı olarak hareket etmesi, ve savaşı bütün Kuzey Kafkasya'ya yayma planları Rusya açısından büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Hem jeopolitik açıdan bölgede etkinliğini kaybetme korkusu, hemde petrol kaynaklarının kontrolünü kaybetme endişesi Rusya'yı harekete geçirmiştir. Savaşı yönetmek açısından Rusya iç istihbarat servisinin başında bulunan Vladimir Putin başbakanlığa getirilmiştir. Rusya 1. Savaşın aksine 2. Savaşta daha planlı hareket etmiştir. Hava bombardımanları yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu bombar-

7 Dudayev'i Nasıl Öldürdüler?, *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/dudayev-i-nasil-oldurduler-h40525.html> (Erişim Tarihi: 22.04.2020)

dımanlar neticesinde altyapı, lojistik tesisler, önemli yollar ve köprüler vurulmuştur. Aynı zamanda bir kara ablukası başlatılarak, bu saavaşın sadece silahlı gruplarla değil bütün Çeçen halkı ile verildiği düşüncesini pekiştirdi. Rusya Federasyonu önce havadan bombardıman yapıyor ardından kara operasyonları ile ilerliyordu. 5 Aralık 1999'da Grozny tam olarak ablukaya alındı. 11 Aralıkta operasyon başlatıldı. Yoğun bir direnişle karşılaşan Rus ordusu, 3 Şubatta Grozny'nin yarısından fazlasında kontrolü sağladı. Bunun üzerine Çeçen direnişçiler dağlara doğru kaçarak bu savaşı bir gerilla savaşına dönüştürmeyi amaçladı. Bu düşüncelerinde nıpeten başarılı olsalar da Rusya bu savaşın galibi oldu. Bu savaş sonucunda, Çeçen toprakları tamamen harabeye dönmüş 100 binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Rusya ise savaş ve yıkımın sebebi olarak radikal grupları görmüştür. Bu savaş sırasında Dünya çapında Rusya'ya önemli bir tepki gelmemiştir. Bunun sebebi aynı dönemde El-Kaide gibi diğer radikal grupların yükselişe geçmesi ve ABD gibi diğer ülkelerin bu tür gruplara karşı mücadele etmesidir. Böylelikle ortak bir düşmana karşı verilen bu mücadele, meşru gösterilerek bu durumdan en az zararlı çıkmak amaçlanmıştır. Rusya'da 1999'da iktidara gelen Vladimir Putin, Çeçen sorununa köklü bir çözüm bulmak amacıyla kendi güdümünde sivil bir otoriteyi Çeçenistanda iktidara getirmiştir. Ahmet Kadirov iktidara gelse de, Çeçen direnişçiler tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine oğlu Ramazan Kadirov iktidara gelmiş ve Çeçen direnişçilere karşı Rusya kadar sert bir mücadele vermiştir. Bu mücadelesinde büyük oranda başarılı olan Ramazan Kadirov, iktidarını pekiştirmiştir. Günümüzde ise Ramazan Kadirov, Putin'e sadık bir lider olarak Çeçenistanın başında bulunmaktadır.

4. RUSYA SAVUNMA SANAYİ

Rusya açısından stratejik öneme sahip alanların başında savunma sanayi gelmektedir. Zira Rusya'nın siyasi nüfuzunu artırmasında savunma sanayi sektörü'nün ortaya koyduğu ürünlerin etkisi büyüktür. Bugün dünyada savunma ve havacılık sektöründe Rusya'ya ait firmaların ürettiği ürünler birçok ülke tarafından kullanılmaktadır. Bunların başında savaş uçakları gelmektedir. Rusya ABD'den sonra dünyanın en büyük savaş

uçağı üreticisidir. Hali hazırda 2020 yılı itibari ile 1067 adet Su-27/30 savaş uçağı aktif olarak kullanılmaktadır. Bu F-16'dan sonra en fazla aktif olan savaş uçağıdır. Ayrıca 791 adet MİG-29, 487 adet Su-25, 391 adet Su-24, dünyadaki ülkelerde aktif olarak görev yapmaktadır. Ayrıca savaş helikopteri alanında ABD'nin yine önemli bir üstünlüğü olsa da, Rusya ortaya koyduğu ürünlerle bu alanda da 2. Sırada ki yerini korumaktadır. 2865 adet Mİ-8/17, 969 adet Mi-24/35 savaş helikopteri hali hazırda dünyadaki çeşitli ülkelerin silahlı kuvvetleri tarafından kullanılmaktadır.⁸ Rusya'nın günümüzde kullanılan ürünlerinde büyük çoğunluk görsekte bu ürünlerin çoğunluğu Sovyetler Birliği zamanında geliştirilmiş, üretilmiş ve pazarlanmış sistemlerdir. Dünya da son dönemde ağırlıklı olarak savunma sanayi sektörünün yükselişi dikkat çekmektedir. Rusya bu pazarda ABD'den sonra 2. Sırayı alsa da, Rusya merkezli savunma ve havacılık şirketlerinin dünyanın en büyük 100 savunma sanayi şirketleri içerisinde yer almaması düşündürücü bir husustur. Defence News dergisinin her yıl düzenlediği Top 100 listesinde 2019 yılı itibariyle sadece 2 Rus şirketi yer almıştır. 15. Sırada yer alan "Almaz Antey", 9.6 milyar dolarlık bir gelir elde etmiştir. Diğer Rus şirketi "Tactical Missiles Corporation, JSC" ise 3.6 milyar dolarlık bir gelir elde etmiştir.⁹ Rusya silahlı kuvvetler envanteri bakımından çok büyük olsa da bu tür silahların çoğunluğunun eski ve kullanması çok güç sistemler olduğu bir gerçektir. 2008 yılında yaşanan Rusya- Gürcistan savaşı, Rusya açısından önemli eksiklikleri göz önüne sermiştir. Kullanılan Zırhlı personel taşıyıcıların çoğunun eski olması ve hızlıca kullanım dışı kalması, iletişim ve koordinasyon alanında yaşanan aksaklıklar önemli yeniliklerin başlaması açısından örnek teşkil etmiştir. 2011 yılında Rusya 10 yıllık bir modernizasyon planı başlattı. "Devlet Silahlanma Programı-2020" adıyla uygulamaya konan bu program sayesinde 10 yıllık süre zarfında 19 trilyon ruble yani o dönemin kuruyla yaklaşık 700 milyar dolarlık bir harcama yapılarak ordu modernize edilecekti. Programın hedefi 2011 yılında %15

8 World Air Forces 2020, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-2020/135665.article> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

9 Defence News Top 100 for 2019, *Defence News*, <https://people.defensenews.com/top-100/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

seviyesinde olan modern silah kapasitesini, 2020 yılına kadar kuvvetler genelinde %60-70, stratejik nükleer silahlarda ise %70-90 seviyesine taşımaktı.¹⁰ Ayrıca 600 kadar yeni nesil savaş uçağı, T-14 armata tankı ve yeni nesil zırhlı personel taşıyıcılarında aralarında bulunduğu sistemler vardı. Fakat 2018 yılı itibariyle Rusya Savunma Bakanlığının verilerine göre 2013 yılında silahlı kuvvetler envanterinde yer alan modern ekipmanın oranı %19 iken, 2018’de bu oran %59 seviyesine yakalamış görünüyor. Aynı dönemde, uçaklar özelinde bu oran %23’den %59’a, zırhlı araçlarda ise %20’den %67’ye yükselmiştir.¹¹ Ancak durum pekte görüldüğü gibi değil, bu iyileştirmelerin çoğunluğu modernizasyonlarla birlikte gerçekleştirildi. Yeni ve ileri teknoloji ürünleri envantere almak yerine, elde bulunan ürünlerin kullanım ömürlerinin uzatılması, Rusya için maliyet, teknoloji ve insan gücünün etkin kullanımı bakımından son derece önem arz etmektedir. Zira 2018 yılı itibari ile “Devlet Silahlanma Programı-2027” ile yine aynı oranda 19 trilyon rublelik bir program onaylanmıştır. Fakat 2014 yılı itibariyle yaşanan Kırım’ın ilhakı ve Rusya’nın yaşadığı ekonomik kriz dolayısıyla bu rakam yaklaşık 300 milyar dolarlık bir değere tekabül etmektedir. Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ve Ukrayna ile yaşanan sorunlar savunma sanayi alanında çeşitli sorunlara sebep olmuştur. Özellikle Ukrayna’nın uzmanlaşmış olduğu uçak ve helikopter motoru teknolojilerinin Rusya’ya verilmemesi, Rusya’ya bu tür spesifik ürünlerin ihracatı konusunda zor duruma düşürmektedir. Havacılık alanında karşılaşılan sorunların ülke içinde çözüme kavuşması açısından Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından 2006 yılında faaliyet gösteren “Sukhoi”, “Mig”, “Tupolev”, “İlyuşin”, “Yakolev”, “Beriev” ve “İrkut” havacılık şirketlerini tek bir çatı altında toplamıştır. Bu sayede Rusya, ihtiyacı olan ürünleri mümkün olan en yüksek oranda kendisi üretip, ihracat konusunda herhangi bir engelle karşılaşmaktan kaçınmaktadır. Hali hazırda Rusya 1500’den fazla avcı ve bombardıman uçağına sahip bir hava kuvvetine, 6 filo, 1 uçak gemisi, 60 denizaltı,

10 Rusya Savunma Sanayii: Dünü, Bugünü, Yarını, *Daktilo1984*, <https://daktilo1984.com/forum/rus-savunma-sanayii-dunu-bugunu-yarini/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

11 Rusya Savunma Sanayii: Dünü, Bugünü, Yarını, *Daktilo1984*, <https://daktilo1984.com/forum/rus-savunma-sanayii-dunu-bugunu-yarini/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

15 destroyer ve farklı sınıfta çok gelişmiş füze sistemlerine sahip kruvazörlerden oluşan oldukça güçlü bir deniz kuvvetine ve 15.000'den fazla tanka ve 30.000'den fazla zırhlı araca sahip dünyanın en güçlü kara kuvvetlerinden birine sahiptir. Ayrıca Rusya, dünyanın en gelişmiş hava savunma sistemlerinden olan S-300 ve S-400 gibi sistemlerinde üreticisi ve en önemli kullanıcısıdır. Modern harp sahasının en önemli gereksinimlerinden olan elektronik harp, ağ merkezli harp ve akıllı mühimmatlar konusunda Rusya, yeni geliştirdiği teknolojileri büyük oranda Suriye üzerinde denemekte ve aldığı geri bildirimler sayesinde geliştirmektedir. Rus savunma sanayii'ni elbette kağıt üzerinde sayısal verilerle değerlendirmek bize net olarak doğru sonuç vermeyecektir. Bu tür spesifik konularda değerlendirmelerde bulunmak için Rusya'nın Suriye, Karadeniz ve Avrupa'daki somut operasyon ve eylemlerini yakından incelemek bizim için daha kesin sonuçlar verecektir.

5. SURIYE'DE RUSYA'NIN VARLIĞI

Rusya'nın Suriye ile olan yakın ilişkileri Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır. Suriye'de 1970 yılında iktidara gelen Baas Partisi'nin Lideri Hafız Esad ilk yurtdışı ziyaretini Sovyetler Birliğine yapmıştır. Yapılan ziyaretle beraber Hafız Esad iktidarını ve bölgedeki dengeleri korumak amacıyla Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ziyaret sonrasında 1971 yılında Sovyetler Birliği, Suriye'nin Tartus limanında bir deniz üssü kurma hakkını elde etmiştir. 1980'lerde Sovyetler Birliği ve Suriye arasındaki ilişkiler doruk noktaya çıkmıştır. 1980 yılında imzalanan SSCB-Suriye Dostluk anlaşması ile birlikte Suriye ortadoğuda Sovyetler Birliğinin en yakın müttefiki haline gelmiştir. 1980'li yılların sonuna doğru Sovyetler Birliğinde Gorbaçov'un iktidara gelişi ve yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye olan desteği azaltmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ve ardından Rusya'nın ekonomik kriz dolayısıyla diğer müttefiklerine olan desteğini azaltması, ikili ilişkiler açısından bir ilerleme getirmemiştir. 1999 yılında Rusya'da Putin'in iktidara gelişiyle beraber ilişkilerde birtakım yumuşamalar olmuştur. Fakat Rusya ve Suriye arasındaki ilişkilerin tam anlamıyla zirveye ulaşması 2005 yılını bulacaktır.

Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan gibi ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri, Rusya'yı kuşatılıyormuş algısına itmiştir.¹² Böylelikle Rusya etrafında yaşanan çevreleme stratejisine karşı Suriye gibi ülkelerle işbirliği yaparak kendi nüfuz alanını artırmaya çalışmıştır. Ayrıca Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikasti sonucu Suriye'nin Uluslararası arenada zor durumda kalması ve yaptırım tehdidine karşı Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanarak Suriye'yi güç bir durumdan kurtarmıştır. Arap Baharı başladıktan sonra Birleşmiş Milletler'in Suriye'ye yönelik tasarılarını veto ederek bu meseleyi Suriye'nin iç meselesi olarak görmüştür. Suriye iç savaşı süresince Rusya, yaptığı askeri yardımlarla Esad rejimine destek vermiştir. 2015 yılında Lazkiye'de bulunan "Bassel el-Esed" hava üssüne 32 savaş uçağı ve 16 helikopterinde bulunduğu yoğun bir takviye yapmıştır.¹³ Bunun yanı sıra hava sahasının kontrolünü sağlamak amacıyla S-300 ve S-400 gibi hava savunma sistemleri bölgeye gönderilmiştir.¹⁴ Rusya'nın Suriye'ye desteğı bununla kalmamış ABD öncülüğünde yapılacak bir müdahaleye karşı Suriye'nin yanında yer alacağını bildirmiştir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında uluslararası arenada büyük bir tepki görmemesi ve AB'ninde enerji bağımlılığı nedeniyle yaptırımlarının çok etkili olamaması, Rusya'nın Sivastopol'da bulunan Karadeniz filosunun akdenizde de etkili olması düşüncesinin önünü açmıştır. Rusya bu tarihten sonra aralarında uçak gemisi "Admiral Kuznetsov"unda bulunduğu pek çok savaş gemisini Akdenize yollamış ve Akdeniz'de bulunan tek askeri üssü'nü güçlendirmiştir. Ayrıca Rusya yeni üretmiş olduğu gelişmiş silah sistemlerini Suriye'de kullanarak deneyimleme fırsatı bulmuştur.¹⁵ Bir diğer önemli detay ise, Rusya DEAŞ'la mücadele kapsamında Suriye'ye destek vermek amacıyla Hazar Filosuna bağılı

12 Burak Çalışkan, "Rusya - Suriye İlişkileri Ve Ortadoğı Krizlerine Etkisi" *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2016, ss.4.

13 Burak Çalışkan, "Rusya - Suriye İlişkileri Ve Ortadoğı Krizlerine Etkisi" *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2016, ss.8.

14 Rusya S-400 Füzelerini Suriye'ye Konuşlandırdı, *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-suriyedeki-ussunu-s-400-fuzeleri,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ> (Erişim Tarihi:24.04.2020)

15 Rusya Su-57'leri Suriye'de Böyle Denemisti, *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/rusya-su-57leri-suriyede-boyle-denemisti>, (Erişim Tarihi:24.04.2020)

‘‘Amiral Essen’’ sınıfı savaş gemisinden fırlatılan ‘‘Kalibr’’ füzesi ile Palmira kentinde bulunan DEAŞ hedeflerini binlerce kilometre öteden vurarak gövde gösterisi yaptı.¹⁶ Bu saldırı sonrasında Rusya askeri teknoloji avantajını kullanarak ‘‘İstediyim yerden İstediyimi vururum.’’ demiş oldu. Bu durum sahadaki dengeler ve bölgede patronun kim olduğunu göstermesi açısından hayati önem arz etmektedir. Böylelikle Rusya, askeri ve teknolojik etkinliğini siyasi çıkarlarına uygun olarak etkin şekilde kullanabilmeyi başarmıştır. Suriye konusu Rusya açısından tarihi, siyasi, askeri ve jeopolitik konum itibariyle en önemli konulardan biri olmayı sürdürmektedir. Önümüzdeki yıllarda da bu konu önemini koruyacak gibi görünmektedir.

6. RUSYA’NIN KARADENİZ’DE A2AD UYGULAMALARI

Rusya açısından askeri doktrinler bağlamında güvenlik endişesi, NATO’nun genişleme stratejileriyle paralel olarak artmaktadır. NATO’nun Rusya’nın etrafında bulunan devletler ile işbirliğini artırması da Rusya açısından yeni önlemlerin alınması ihtiyacını doğurmuştur. Buna en ciddi örneklerden biri Ukrayna’nın AB ve NATO ile yakın ilişkiler kurma girişimleridir. Rusya bu durumu tehdit olarak algılamış Kırım’ı ilhak etmiş ve Ukrayna’da Donetsk bölgesinde bulunan Rus ayrılıkçı grupları destekleyerek cevap vermiştir. Zira 2014 yılında yayımlanan Rus Askeri doktriniyle beraber Rusya, yakın çevresinde kendisine tehdit olarak gördüğü olaylara karşı en sert şekilde karşılık vereceğini belirtmiştir. Hatta Nükleer silah kullanmaktan bile geri durmayacağını vurgulamıştır.¹⁷ Kırım’ın ilhakı’nı da bu bağlamda değerlendirmemiz bizim için önemlidir. Zira Karadeniz’de bulunan ‘‘Sivastopol’’ limanı’nın en önemli özelliği Sovyetler Birliğinin Karadeniz Filosu’na ev sahipliği yapmasıydı. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu liman, hem Ukrayna hemde Rusya savaş gemilerine ev sahibi yapıyordu. Rusya Ukrayna’ya bağlı Kırım’da bulunan ‘‘Sivastopol’’ limanına gemilerini konuşlandırmak için

16 Rusya’dan İşid’e Füzede Saldırısı, *TimeTurk*, <https://www.timeturk.com/rusya-dan-ısid-e-fuze-saldirisi/haber-655335> (Erişim Tarihi: 24.04.2020)

17 Elnur İsmayılov, ‘‘Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya’nın Yeni Askeri Doktrini’’, *Bilgesam Analiz*, No.1190, ss.3.

Ukrayna'ya kira ödüyordu. Deniz kuvvetleri açısından bu denli kritik öneme sahip bir tesisin kendi kontrolünde olmaması, Rusya açısından çok büyük zaafiyet teşkil ediyordu. Ukrayna'nın giderek NATO ve AB ile yaklaşması bardağı taşıran son damla oldu. Rusya Kırım'ı ilhak ederek, Karadeniz'de bulunan donanmasının geleceğini garanti altına almış oldu. Rusya'nın Deniz Kuvvetlerinde Kruvazörler, Destroyerler, Fırkateynler, Korvetler, Mayın tarama ve avlama, Çıkarma gemileride dahil olmak üzere toplam 218 gemi yer almaktadır. Ayrıca Nükleer Tahrik sistemli Balistik Füze, Güdümlü Füze ve saldırı denizaltıları dahil olmak üzere 64 adet denizaltı yer almaktadır. Karadeniz filosu ise "Akyar"(Sivastopol), Kefe(Feodosiya) ve Novorossisk üslerinde konuşlanmıştır. Yaklaşık 11.000 personel görev yapmaktadır. Karadeniz filosunda 7 Denizaltı, 1 Kruvazör, 1 Destroyer, 12 Fırkateyn ve Korvet, 9 Hücumbot ve Karakol botu, 11 Mayın, 11 Çıkarma gemisi bulunmaktadır. Ayrıca Su-30SM, Su-24M/Su-24MR, Ka-27 ve Mi-14 sınıfı uçak ve helikopterlerde görev yapmaktadır. S-300, K-300P Bastion, 3M-54 Kalibr tipi hava savunma ve gemisavar füze sistemleri ile birlikte bölgede bir alan hakimiyeti kurmayı planlamaktadır.¹⁸ Anti Access Area Denial (A2AD) yani Alandan Men etme politikasının temel amacı, belirli bölge üzerinde kendinden olmayan diğer güçlerin o bölgeye girişine izin verilmemesi olarak adlandırılabilir. Rusya Karadeniz'de uyguladığı A2AD politikaları ile Karadeniz üzerinde etkinliğini korumaya devam etmektedir. Öncelikle uzun menzilli ve katmanlı hava savunma sistemleri ile hava sahasının kontrolünü sağlamıştır. Ardından kıyı ve gemi konuşlu gemisavar füzeler ile gemilerin bölgedeki etkinlikleri kısıtlanmıştır. Bölgede bulunan hava üslerinde konuşlu Rus savaş uçakları ile bölgede hem hareket hemde savunma görevleri rahatlıkla icra edilebilmektedir. Böylelikle Rusya, Çarlık döneminden beri en önemli hedefleri arasında olan sıcak denizlere inmek ve Karadeniz'i Rus gölü haline getirmek politikalarına ciddi oranda yaklaşmıştır. Bölgede Rus donanmasına karşı çıkabilecek bir do-

18 Rus Karadeniz Filosu'nun Modernizasyonu ve Kırım'ın İlhakı'nın Karadeniz'deki Askeri Dengeler Üzerine Etkisi, Academia.Edu, https://www.academia.edu/30417029/Rus_Karadeniz_Filosunun_Modernizasyonu_ve_K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0l-hak%C4%B1n%C4%B1n_Karadenizdeki_Asker_Dengeler_%C3%9Czerine_Etkisi (Erişim Tarihi:25.04.2020)

nanmanın olmamasıda, Rusya'nın etkinliğinin dizginlenememesi ve güç dengeleri açısından önemli bir husustur.

7. SONUÇ

Rusya tarihi, siyasi ve askeri hedefleri doğrultusunda her zaman dünya siyaseti üzerinde etkin olmayı başarmıştır. Sovyetler Birliği döneminde ideolojik ve ekonomik sistem olarak dünyanın 2 Kutuplu düzeninin bir parçası olmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte zayıflayan Rusya, Putin'in iktidara gelişiyle birlikte tekrar dünya siyaseti üzerinde etkin bir devlet olmayı başarmıştır. Sahip olduğu enerji kaynakları ve Sovyetler Birliğinin soğuk savaş sırasında sahip olduğu teknoloji ve yetişmiş insan gücü, Rusya'nın 2000 yılı sonrası dış politikasında son derece önemli rol oynamıştır. Küresel ve bölgesel çapta askeri teknoloji mirasını, ortak çıkar ve ekonomik denge hususlarında sıkça öne süren Rusya, Suriye'de Esad rejimine verdiği destek ile küresel ve bölgesel siyasetin seyrini değiştirmiştir. Çarlık döneminden bu yana Rus dış politikasının temel taşlarından biri olan sıcak denizlere inme politikası, Rusya'nın Suriye konusunda neden bu kadar kararlı olduğunun bir göstergesidir. Zira Rusya'nın Akdenizde bulunan tek üssü Suriye'dedir. Çıkarlar doğrultusunda harcanan milyarlarca dolar ve geliştirilen ileri teknoloji ürünleri, Rusya'nın gelecekte de kararlı duruşundan ödün vermeyeceği ve çıkarlarını korumak adına sert güç unsuruna başvurmaktan çekinmeyeceğinin en net göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Bedirhanoglu Pinar, "Rusya'da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm", *Toplum ve Bilim*, No.92.
- Çalışkan Burak, "Rusya - Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2016.
- Ermağan Doç. Dr.İsmail, Muhammet Cihad Budak, "Tarihten Günümüze Çeçenistan-Rusya İlişkileri: Putin Ve Kadirovlar Dönemi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt:119, S:235.
- İsmayılov Elnur, "Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini", *Bilgesam Analiz*, No.1190.
- Sönmez A. Sait, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etüdleri*, S:37, 2010.

- Defence News Top 100 for 2019, *Defence News*, <https://people.defensenews.com/top-100/> (Erişim Tarihi:23.04.2020)
- Dudayev’i Nasıl Öldürdüler?, *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/dudayev-i-nasil-oldurduler-h40525.html> (Erişim Tarihi: 22.04.2020)
- Ortadoğu Silah Rekoru Kırdı, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ortado-gu-silah-rekoru-kirdi-41145771> (Erişim Tarihi:21.04.2020)
- Rus Karadeniz Filosu’nun Modernizasyonu ve Kırım’ın İlhakı’nın Karadeniz’deki Askeri Dengeler Üzerine Etkisi, *Academia.Edu*, https://www.academia.edu/30417029/Rus_Karadeniz_Filosunun_Modernizasyonu_ve_K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadenizdeki_Askeri_Dengeler_%C3%9Czerine_Etkisi
- Rusya Savunma Sanayii: Dünü, Bugünü, Yarını, *Daktilo1984*, <https://daktilo1984.com/forum/rus-savunma-sanayii-dunu-bugunu-yarini/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
- Rusya Su-57’leri Suriye’de Böyle Denemişti, *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/rusya-su-57leri-suriyede-boyle-denemisti>, (Erişim Tarihi:24.04.2020)
- Rusya S-400 Füzelerini Suriye’ye Konuşlandırdı, *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-suriyedeki-ussunu-s-400-fuzeleri,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ> (Erişim Tarihi:24.04.2020)
- Rusya’dan Işid’e Füze Saldırısı, *TimeTurk*, <https://www.timeturk.com/rusya-dan-i-sid-e-fuze-saldirisi/haber-655335> - Erişim Tarihi: 24.04.2020)
- Strategic Arms Reduction Talks, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Reduction-Talks> (Erişim Tarihi: 20.04.2020)
- World Air Forces 2020, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-2020/135665.article>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

RUSYA-GÜRCİSTAN SINIRININ BÖLGE GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

IMPACT OF RUSSIA-GEORGIA BORDER ON REGIONAL SECURITY

Mehmet Ali AÇIKGÖZ

Özet

1. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi sınırların ortaya çıkması devletlerin sınırlarının da tam olarak belirlenmesini sağlamıştır. 1921 yılında Gürcistan'ın SSCB'ye katılmasıyla beraber siyasi sınırlar idari sınıra dönüştü. 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından bu idari sınırlar tekrar siyasi sınırlara dönüştü. SSCB'nin ardından hem Rusya hem Gürcistan bir iç savaş yaşamıştır. Rusya'nın Çeçenlerle, Gürcistan'ın ise Güney Osetya ve Abhazya ile yaşadığı bu iç savaşta Abhazya ve Güney Osetya fiilen bağımsızlık kazanmıştır. Rusya'nın ve Gürcistan'ın yaşadığı tüm iç savaşlar Rusya-Gürcistan sınırı üzerinde yer alan bölgelerde meydana gelmiştir. Rusya-Gürcistan sınırı yaklaşık 900 km uzunluğundadır. Rusya'ya bağlı olan Karaçay-Çerkes, Kabarday-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşya, Çeçenistan ve Dağıstan'ın bir kısmı Gürcistan ile sınır komşusudur. Gürcistan tarafından ise fiili bağımsız olan Abhazya ve Güney Osetya ile Rusya'ya sınırı vardır. Bu sınır yüksek rakımlı Kuzey Kafkasya Dağları'n dan geçmektedir. İç savaşların bu sınır üzerinde meydana gelmesi ve sınır üzerinde geçiş noktalarının kısıtlı olması hem Kuzey Kafkasya hem Güney Kafkasya için Rusya-Gürcistansınırı büyük bir önem arz etmektedir. Bu bildiride de Rusya-Gürcistan sınırının önemi, sınırın bölge güvenliği üzerine etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya-GürcistanSınırı, Bölge Güvenliği, Kafkasya

Abstract

The emergence of political borders after World War I ensured that the borders of the states were also fully determined. With the accession of Georgia to the USSR in 1921, political border became administrative border. Following the dissolution of the USSR in 1991, these administrative boundary became political border again. After the USSR, both Russia and Georgia experienced a civil war. While Russia fought the Chechens, Georgia fought with South Ossetia and Abkhazia, and Abkhazia and South Ossetia gained de facto independence. All the civil wars experienced by Russia and Georgia have occurred in areas located on the Russian-Georgian border. The Russia-Georgia border is about 900 km long. Part of Karachay-Circassian, Kabarda-Balkaria, North Ossetia, Ingushetia, Chechnya and Dagestan, which are connected to Russia, borders Georgia. Georgia has a border Russia with Abkhazia and South Ossetia, which are de facto independent. This border runs through high North Caucasus Mountains. The fact that civil wars take place on this border and the crossing points on the border are limited, the Russian-Georgian border is of great importance for both the North Caucasus and the South Caucasus. The importance of the Russia-Georgia border and the effects of the border on regional security are also discussed in this statement.

Keywords: Russian-Georgia Border, Regional Security, Caucasus

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından birlik üyeleri arasında sınırların belirlenmesi büyük bir sorun oluşturdu. SSCB zamanında sınırların karmaşık bir biçimde çizilmesi, sınırların net olmaması ve etnik grupların dikkate alınmaması sonucu sınırlar tam olarak o ülkeyi yansıtmıyordu. Rusya-Gürcistan sınırı da SSCB döneminde net çizilmediği için sınırının da kesin olarak nereden geçtiği belirlenemedi. Sınırların belirlenmesi için SSCB sonrasında oluşturulan komisyonun 2008 yılına kadar sınırın büyük bir kısmının belirlenmesi için yaptığı görüşmeler başarılı sonuçlar verse de 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'ndan sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinin ardından sınır görüşmeleri yarıda kaldı. Savaşın sonrasın sınırlar her iki taraf için farklı anlamlar kazandı. Rusya için sınır ikiye bölünürken; Gürcistan ise bu durumu kabul etmedi. Sınırın yüksek rakımlı dağlık bölgelerden geçmesi ve kuzey-güney yönünde ulaşımın kısıtlı yerlerden gerçekleşmesi de sınırı önemli kılmaktadır. Ayrıca geçmişte her iki ülkenin sınıra yakın yerlerde iç savaş yaşamaması ülkeleri farklı tutum ve davranışlara itmiştir.

RUSYA-GÜRCİSTAN SINIRI

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra mutlak siyasi sınırların ortaya çıkmasıyla birlikte devletlerin sınırları da tam olarak belirlenmeye başlandı. 1921 yılında Gürcistan'ın SSCB üyesi olmasıyla birlikte iki ülke arasındaki siyasi sınırlar idari sınırlara; 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bu idari sınırlar tekrar siyasi sınırlara dönüştü. SSCB döneminde birlik üyeleri arasındaki idari sınırların tam olarak nereden geçtiği belli olmadığı için birliğin dağılması sonrasında sınırların belirlenmesi amacıyla cumhuriyetler arasında sınır belirleme komisyonları oluşturuldu. Oluşturulan bu komisyonlar bir araya gelerek sınırların tespiti için çalışmalar yapmaya başladı. Bu süre içinde Rusya-Gürcistan sınırının belirlenmesi amacıyla da oluşturulan komisyon, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'na kadar çalışmalar gerçekleştirerek bu süre içerisinde sınırların büyük bir kısmının belirlenmesini sağladı.

Komasyon görev süresi boyunca, 894 km uzunluğundaki sınırın 768 km uzunluğundaki kısmı için antlaşmaya vardı. Sınırın tamamının başarılı bir şekilde belirlenmesinin umulduğu 2008 yılında iki ülke arasındaki savaş nedeniyle müzakereler yarım kaldı. Komasyon, Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesi sonrasında da belirsiz bir süre için çalışmalarını durdurdu. (Samkharadze, 2012, s. 17)

Savaşa kadar olan dönemde, sınır uzunluğu için her iki taraf ortak bir görüşe sahip olsa da savaş sonrasında sınır uzunluğu için taraflar farklı görüşleri dikkate almaya başladılar. Bu farklılığın nedeni ise 2008 yılında Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Abhazya ve Güney Osetya'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmesinden kaynaklanmaktadır. Rusya'nın bu iki bölgeyi resmi olarak tanınmasına rağmen Gürcistan bunu kabul etmemektedir.

Rusya'ya göre sınırın uzunluğu 557 km (Хаиндрова, Сушенцов, & Силаев, 2014, s. 39) uzunluğunda ve iki parça olarak görürken, Gürcistan (Gürcistan Sınır Güvenliği Komitesi, tarih yok) ve ABD ise bu sınırın uzunluğunu 894 km (CIA, 2020) olarak ve bir bütün olarak ifade edilmektedir. Türkiye de Gürcistan ile aynı tarafta yer alarak sınırı bir bütün olarak kabul etmektedir. Avrupa Birliği (AB) ise daha çok Rusya tarafında yer alarak oluşturulan yeni sınırların belirlenmesinde aktif olarak yer almaktadır. Rusya-Gürcistan sınır uzunluğu dünya lkelerinin Abhazya'nın ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyıp tanımadığla ilgili bir durumdur.

Rusya-Gürcistan sınırında Rusya'nın Krasnador Diyarı (Krayı), Karay-Çerkez, Kabardey-Balkar veya Kabarda-Balkardino-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya, Çeçenistan ve Dağistan yer almaktadır. Gürcistan tarafında ise, Abhazya Samegrelo-Zemo Svaneti, Raca-Lehumi ve Kvemo Svaneti, şida Kartli, Mtsheta-Mtianeti, Kaheti bölgeleri yer almaktadır.

Kafkasya Bölgesi'nin uzun, geniş ve yüksek rakımlı dağlık bir bölge olması nedeniyle dağların burada yaşayan insanlar üzerinde büyük bir etkisi vardır. Nüfusun büyük bir kısmının dağlarda yaşaması sonucu etnik gruplar birbirinden ayrılmış ve dağlar etnik gruplar arasındaki iletişimi en aza indirmiştir. Tarih boyunca bölgenin kuzey-güney yönünde bir geçiş noktası olması da buradaki sosyoekonomik yapıyı etkilemiştir.

Rusya-Gürcistan sınırı SSCB döneminde de değişikliğe uğradı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Çerkeslerin, Çeçenlerin ve İnguşların Orta Asya'ya zorunlu göç ettirilmesi sonucu Kuzey Kafkasya'da bu özerk bölgeler tasfiye edildi. 1943'te Karaçay Özerk Bölgesi, 1944'te Çeçen-İnguş Özerk SSC ve Kabardo-Balkar Özerk SSC sınırları Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) ve Gürcistan SSC arasında bölüştürüldü. 1955 yılından itibaren zorunlu göçten geri dönen halkların cumhuriyetlerinin tekrar tesis edilmesiyle RSFSC - Gürcistan SSC sınırı tekrar değişti.

Kuzey Kafkasya'da Gürcistan'a verilen bu toprakların ekonomik yönden bir değerinin olmamasıyla birlikte Gürcistan'ın bu topraklara ulaşabileceği bir karayolu bağlantısı da yoktu. (Архипова Е. В., 2006, s. 128) Bu durum Gürcistan'ın sınırlarını kısa süreli de olsa önemli ölçüde kuzeye doğru genişlemesini sağladı.

Bu sınırların tekrar değişmesi sonucu bölgedeki etnik gruplar arasındaki ilişkiler daha karmaşık bir hal aldı. Gürcistan'a devredilen bölgelere Gürcülerin yerleşmesi sınır sorunlarını daha da karmaşık hale getirdi. (Архипова Е. , 2005, s. 45) SSCB döneminde birlik üyeleri arasındaki sınırların idari sınırlar olması nedeniyle vatandaşlar birlik üyeleri arasında rahat bir şekilde seyahat edebilme imkanı vardı. Bağımsızlık sonrası cumhuriyetler arasındaki idari sınırların siyasi sınırlara dönüşmesi sonrasında bu imkan sona erdi.

Rusya-Gürcistan sınırının Kafkasya sıradağları üzerinde yer alması, bu sıradağların da yüksek rakımlı olması aynı zamanda bu sıradağların da kuzey güney yönünde genişliğinin yaklaşık 200 km'yi bulması ülkeler arasındaki ulaşımı da kısıtlı hale getirmektedir. Sınır kuzeybatıdan güneydoğuya paralel şekilde hemen hemen düz bir çizgi şeklinde devam etmektedir. Sadece Gürcistan-Kuzey Osetya sınırından itibaren İnguşya, Çeçenistan ve Dağıstan sınırlarında girinti çıkıntı vardır.

Her iki ülke de SSCB'nin dağılmasından sonra bir iç savaş yaşadı. Rusya'nın Çeçenlerle, Gürcistan'ın ise Güney Osetya ve Abhazy ile yaşadığı bu iç savaşta Abhazy ve Güney Osetya fiilen bağımsızlık kazandı. Rusya'nın ve Gürcistan'ın yaşadığı bu iç savaşlar Rusya-Gürcistan sınırına yakın yerlerde meydana gelmesi hem Kuzey Kafkasya hem

Güney Kafkasya için bu sınır büyük bir önem arz etmektedir. İç savaş sırasında ayrılıkçı güçler, bölgenin fiziki özellikleri, sınırların tam olarak belirlenmemesi ve sınırın yeterince kontrol edilememesi nedeniyle Rusya-Gürcistan sınırını çok rahat geçmişlerdir.

Gürcistan'daki iç savaşın ardından barış görüşmelerinde Rusya önemli bir rol oynadı. Taraflar arasında yapılan antlaşmalarda Rusya'nın garantör ülke olmasıyla Rus askeri güçleri Gürcistan-Abhazya ve Gürcistan-Güney Osetya arasında tampon bölge oluşturdu. (Вершинина & Агапов, 2010, s. 119)

Gürcistan'ın bağımsızlıktan kısa bir süre sonra Batıya ve özel olarak da Washington'a yönelik dış politikasında belirgin bir şekilde artış olmasından dolayı Gürcü liderlerin açıklamalarındaki Rus karşıtı söylemler olağan bir hale geldi. Gürcistan'ın bu şekilde batıya yönelmesinin sonuçlarından biri de sınırlarını Rusya ile ortak korumayı reddetmesi oldu. Bunun için Gürcistan parlamentosu, 1997-1998 döneminde Rus sınır muhafızlarının Gürcistan'ı terk etmeleri sağlayan Sınır Koruma Yasasını kabul etti. (Капаев, 2008, s. 42)

Gürcistan Sınır Dairesi Başkanı V. Chkheidze'ye göre, “*Bir ülkenin sınırları başka bir devlet tarafından korunduğunda “tam bağımsızlık” olamaz. Ancak devlet sınırının uygun şekilde düzenlenmesi için Gürcistan'ın yeterli fonu yok. Dikkate almak önemlidir. Sınırlarını kendi başlarına korumaya kararlı olan Acara ve Abhazya liderleri Gürcistan Devlet Sınırlarını Koruma Dairesi'nin hizmetlerini reddettiği için sınırları üzerinde tam bir egemenliğe sahip olmadığını*” söyledi. (Капаев, 2008, s. 42) Bu yasanın kabulü ile Gürcistan'ın tam bağımsızlığına vurgu yapıldı.

2008 RUSYA-GÜRCİSTAN SAVAŞI SONRASI SINIR

Gürcistan iç savaşının üzerinde yaklaşık on beş yıl geçmesinden sonra 2008 yılında meydana gelen Rusya-Gürcistan Savaşı Gürcistan için büyük kayıplara neden oldu. Savaş sonucunda Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki kontrolü kaybetti. Abhazya ve Güney Osetya'nın tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesi sonucu idari sınırlar tek taraflı olarak siyasi sınırlara dönüştü. Rusya'nın bu iki bölgeyi siyasi olarak

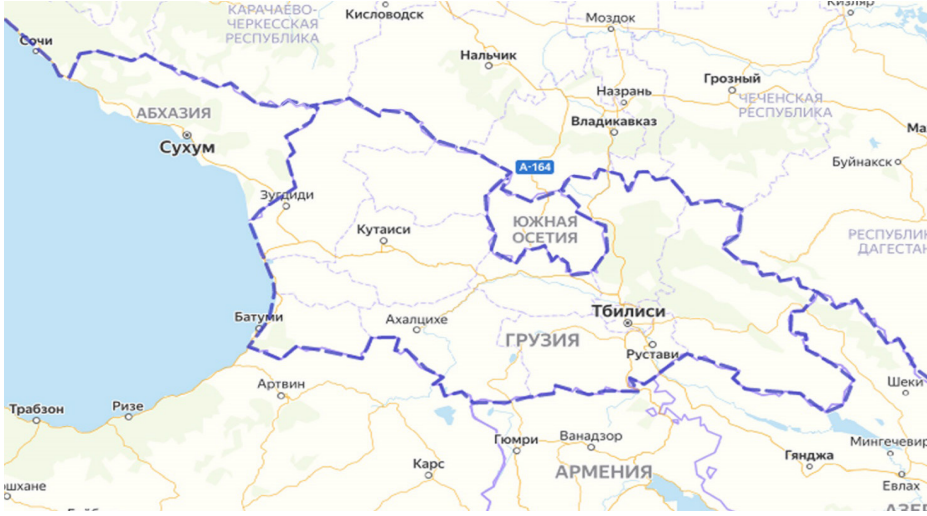
tanınması sonucunda Rusya-Gürcistan sınırı, Abhazya ile Güney Osetya ve Güney Osetya ile Azerbaycan arasındaki sınır olmak üzere ikiye bölündü. (Harita 1)

Rusya-Gürcistan Savaşı'nda da her iki ülke de birbirini suçlamaktadır. Rusya'ya göre, 2008 ortalarında Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırması sonucu sivillerin ve Rus askerlerinin ölümü sonrasında Rusya'da askeri operasyona başladı. Kısa süren bu çatışma sonucunda 26 Ağustos'ta Rusya Güney Osetya Cumhuriyeti ve Abhazya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıması sonucunda Gürcistan 2 Eylül 2008 Rusya ile diplomatik ilişkilerini kesti. 2008 Ekim ayından bu yana Rusya'yı Gürcistan'da ve Gürcistan'ı Rusya'da İsviçre temsil etmektedir. (Rusya Dışişleri Bakanlığı, 2020) Diplomatik ilişkilerin kesilmesine rağmen iki ülke arasında ekonomik ilişkiler hala devam etmektedir. (Панова, 2012, s. 71)

Gürcistan'a göre ise, Rusya'nın Gürcistan'a karşı uyguladığı geniş çaplı askeri saldırganlık, Gürcistan'ın ayrılmaz parçalarının işgali (Güney Osetya ve Abhazya) ve bu bölgelerin "bağımsız cumhuriyetler" olarak ilan edilmesi, burada Rusya'nın Gürcülere yönelik etnik temizlik yaptığını iddia etmektedir. (Gürcistan Dışişleri Bakanlığı, tarih yok)

Gürcistan, bu durumu egemen sınırlarını zorla değiştirmeye yönelik yasadışı bir girişim, Avrupa güvenliğini tehlikeye atan, uluslararası hukukun temel ilkelerini ihlal edildiğini ifade etmektedir. (Gürcistan Dışişleri Bakanlığı, 2020) Rusya açısından ise bu durum, Gürcistan'ın saldırgan ve tahrik edici tutumu, Abhazya ve Güney Osetya ile yaptığı antlaşmalara bağlı olduğudur.

Harita 1 Rusya-Gürcistan Sınırı

Kaynak: <http://worldgeo.ru/europe/rus/ve> <http://worldgeo.ru/asia/geo/>
Erişim Tarihi 15/08/2020

Abhazya bağımsızlık sonrası 30 Nisan 2009 tarihinde Rusya ile “Rusya Federasyonu ile Abhazya Cumhuriyeti arasında “Abhazya Cumhuriyeti devlet sınırının korunmasına yönelik ortak çabalara ilişkin anlaşma” imzaladı. Bu antlaşmada devlet sınırı olarak Abhazya-Gürcistan sınırı ve deniz alanlarının sınırı ifade edilmektedir. Antlaşma ile birlikte devlet sınırını korunmasında Rus yetkiler görev almaya başladı. Fakat burada deniz sınırlarını Rusya tek başına korurken Gürcistan ile olan sınır Rusya-Abhazya ortak sınır muhafızları tarafından korunmaktadır. (Rusya Devlet Başkanlığı, 2009a)

Güney Osetya da aynı şekilde aynı anda 30 Nisan 2009 Rusya ile “Rusya Federasyonu ile Güney Osetya Cumhuriyeti arasında Güney Osetya Cumhuriyeti devlet sınırının korunmasına yönelik ortak çabalara ilişkin antlaşma” imzaladı. Bu antlaşmada da devlet sınırı olarak Güney Osetya-Gürcistan sınırı kabul edilmektedir. Abhazya’da olduğu gibi Güney Osetya’da sınır koruma yetkilerini Rusya’ya devretti. (Rusya Devlet Başkanlığı, 2009b) Rusya’nın bu şekilde sınırları korumayı üstlenmesiyle Rus askeri varlığı bölgede bulunmaya devam etti.

Rusya, Kafkasya Bölgesi'nde devlet sınırını güçlendirmek için kapsamlı ve pahalı bir program uygulamaya başladı. (Пхаладзе & Силаев, 2011, s. 11) Abhazya ve Güney Osetya ile yapılan antlaşmalardan sonra Rusya, Abhazya-Gürcistan ve Güney Osetya-Gürcistan sınırlarını da bu uygulamaya dahil etti. Savaş öncesinde Rusya-Gürcistan sınırının belirlenmesi Gürcistan-Abhazya ve Gürcistan-Güney Osetya arasındaki ilişkiler nedeniyle karmaşıktı. (Архипова Е. , 2005, s. 36) Fakat savaş sonrası hem Abhazya hem Güney Osetya, Rusya ile birlikte Gürcistan sınırını birlikte belirledi. Gürcistan ise bu duruma müdahale edemedi.

Kademeli olarak Abhazya-Gürcistan sınırı ve Güney Osetya-Gürcistan sınırı üzerinde Rusya destekli fiziksel engeller yerleştirildi. Daha sonra sınırların korunması için sınırlarda Rus muhafızları konuşlandırıldı. Rusya Federasyonu Sınır Muhafızları her iki sınırında korunmasında ana güç olarak görev yapmaktadır. (EUMM, 2018, s. 3)

Güney Osetya'nın Gürcistan'dan neden ayrılmak istediğini anlamak için geçmişe bakmak gerekmektedir. İç savaş yıllarında ve SSCB'nin ilk yıllarında Oset halkının büyük bir çoğunluğu Bolşevikleri desteklerden Gürcü toplumu komünist bir yönetimi kabul etmedi. Bundan dolayı Gürcistan, Osetlerin eylemlerini defalarca bastırdı. Bu durum Kızıl Ordu'nun Gürcistan'a girmesine kadar devam etti. Trans Kafkasya Cumhuriyetlerinin SSCB'ye katılmasının ardından Moskova, Osetya topraklarının ikiye bölerek bir kısmını Gürcistan'a dahil etti.

Bundan sonra etnik grupların statüsü ve devlet kurumları ile gelir kaynaklarına erişimleri değişti. Ticarete ve eğitimde Gürcülerin hakimiyeti arttı. Osetlerin ayrımcılığı hissetmesiyle birlikte kuzey yurttaşlarıyla yeniden bir araya gelmeyi ve bu durumun düzeltilmesini talep ettiler. Osetya ikiye bölünürken açıkça tanımlanmayan sınırlar ayrı bir bölgeye benziyor. Aslında, Güney Osetya Gürcistan'a eklenmiş bir *yamal yorgan* gibidir: Yönetimi başka bir yere bağlı olan bir bölge gibidir. (Вершинина & Агапов, 2010, s. 118)

Güney Osetya ve Abhazya'nın Rusya ile yaptıkları antlaşmalardan sonra Güney Osetya-Gürcistan ve Abhazya-Gürcistan arasında idari sınır çizgisi (Administrative Boundary Line - ABL) oluşturuldu. İdari sını-

nırların 2013 yılından itibaren oluşturulmasıyla Rus askerleri ve etnik Oset milisleri, Güney Osetya idari sınırlarını belirlemek için dikenli teller yerleştirdiler. (Kakachia, 2018) Sınırda yerleştirilen bu tellerin yeri çoğunlukla 1984 yılında Sovyet Genelkurmay tarafından hazırlanan harita dikkate alınarak belirlendi. Bu şekilde “uluslararası sınır” oluşturuldu. (Toal & Merabishvili, 2019) Oluşturulan bu uluslararası sınır “Küçük Berlin Duvarı” (Boyle, 2017) yada “Avrupa’nın uzak köşesi” (Lomsadze, 2018) olarak da tanımlanmaktadır. 2015 Aralık ayında AB Gürcistan İzleme Misyonu Başkanlığı’nın Gürcistan-Güney Osetya sınırına yakın bir köyde yaptığı 61. Olay Önleme ve Müdahale Mekanizması (IPRM) toplantısında katılımcılar, ABL’nin durumunu istikrarlı olarak değerlendirdiler. (EUMM, 2015) AB İzleme Misyonu (EUMM) aynı zamanda AB’nin Gürcistan’ın egemenliğini ve uluslararası kabul görmüş sınırları içinde toprak bütünlüğünü sağlam bir şekilde desteklemeye devam ettiğini de belirtmektedir. (EUMM, 2014) Gürcistan-Güney Osetya arasına uluslararası sınır bölgeni tanımlamak için yerleştirilen bu teller aynı zamanda bölgede yaşayan yerel halkı da olumsuz yönde etkilemiştir. Yerleştirilen bu teller yerel halka ait olan tarım arazilerini, evlerini ve mezarlıklarını ikiye bölmüş durumdadır. (Bigg, 2013)

Rusya’nın Abhazya ve Güney Osetya ile yaptığı antlaşmalardan sonra gayriresmi sınır çizgisi Gürcistan’ın daha da iç kesimlerine inmesi sonucunda Rus silahlı kuvvetleri, Bakü-Supsa boru hattı ve Gürcistan Doğu-Batı Otoyolu gibi yakınlardaki altyapılara, Tiflis dahil büyük nüfus merkezlerine de komşu oldu. (Kakachia, 2018) (Harita 2) Dönemin cumhurbaşkanı Mikheil Saakashvili yaptığı bir açıklamada, düşmanın 40 km uzakta Gürcistan içinde olduğunu, Gürcistan’daki herhangi uzun vadeli bir huzursuzluğun, demokrasinin kalbine saplanan bir kılıç olacağı için Gürcistan devletine yönelik çok tehlikeli bir eylem olacağını ifade etti. (Civil Georgia, 2009) Gürcistan’ın tüm itirazlarına karşılık Rusya ise sınır hattının bu şekilde geçişiyle ilgili olarak her türlü sorun, sınır belirleme ve sınırlandırma konularında Güney Osetya görüşülmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. (TACC, 2015)

Harita 2 Sınırlar, Yerleşimler ve Ulaşım Altyapısı

Kaynak: <https://www.ponarseurasia.org/ru/node/9700>Erişim Tarihi 15/08/2020

Güney Osetya sınırı üzerinden Rusya askerlerinin bu şekilde Gürcistan'ın iç kesimlerine kadar girmesiyle Rusya, Hazar kaynaklı enerji boru hatlarının güzergahı üzerinde etkili olmak istemesi de yatmaktadır. Yine dolaylı yollardan Rusya Karadeniz'de kıta sahanlığını artırarak burada daha fazla söz hakkı elde etmeye başladı.

Kafkasya gibi stratejik bir bölgede Rusya için Rusya-Gürcistan sınırı büyük bir önem arz etmektedir. Rusya, Kuzey Kafkasya'daki iç sorunlarını çözerken buranın sağlam bir arka plan haline gelmesi için stratejik bir önem taşımaktadır. (Шарашенидзе & Сухов, 2011, s. 26) Bu sınır bölge ülkeleri için de büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye için bu sınır Rusya'ya ulaşmada hem ekonomiden hem de zamandan tasarruf ettirmektedir. Ermenistan için ise kuzeyden Rusya'ya kara bağlantısı olan tek sınırdır. Ermenistan'ın kuzeye Gürcistan üzerinden başka çıkış yolu olmadığı için burası hem ekonomi hem de zaman açısından büyük bir stratejik önem taşımaktadır.

Gürcistan, Orta Asya ülkelerinin de Rusya'ya bağımlı olmadan Avrupa'ya en kısa yoldan ulaşabileceği bir konumda yer almaktadır. Ayrıca sıradağların doğu batı ekseninde uzanması sayesinde bu bölge geçmişten günümüze kuzey-güney arasında, bir tampon bölge oluşturmaktadır.

Rusya-Gürcistan sınırının yüksek rakımlı dağlardan geçmesi nedeniyle ulaşım kuzey-güney yönünde belirli noktalardan sağlanmaktadır. Bu durum sınırın önemini daha da arttırmaktadır. Bu ulaşım yollarından biri Güney Osetya'dan geçmektedir. Diğeri ise yine Güney Osetya'ya paralel bir şekilde Osetya'nın doğusundan geçmektedir. Bu iki yol da uluslararası yoldur.

SSCB'de istikrarlı bir sınır rejiminin olmaması sonucu tüm birlik cumhuriyetlerinin sınırlarının kendi aralarında sürekli bir değişmesi genel bir durumdur. SSCB döneminde bu sınır sorunları merkezi yönetim tarafından çözülmekteydi. Bağımsızlık sonrası bu sorunlarını cumhuriyetler kendi aralarından çözmeye başladı. Fakat çözüm sürecinde çok hızlı bir başarı sağlanamadı.

Genel itibariyle Rusya'nın bağımsızlık sonrası sınırları çok net değildir. Yeni sınırların belirlenmesi ve çizilmesi çok pahalı ve zahmetli bir iştir. (Тренин, 1996) Özellikle dağlık ve engeli olan yerlerde sınırların belirlenmesi, belirlenen sınırların çizilmesi, çizilen sınırların işaretlenmesi, işaretlenen sınırların etkili bir şekilde korunması ve alt yapının inşa edilmesi taraflar için ciddi bir masraf gerektirmektedir.

SONUÇ

Rusya-Gürcistan sınırı bölge için diğer devletin durumu etkileyecek kadar stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye için bu sınır karayolu taşımacılığında ekonomi ve zaman açısından önemlidir. Rusya için de kara üzerinden Türkiye'ye ulaşması Gürcistan'ı önemli kılmaktadır. Orta Asya ülkeleri için de Avrupa'ya ulaşmada bir kilit rol oynamaktadır. Özellikle Ermenistan için Gürcistan çok büyük bir öneme sahiptir. Kara üzerinden Rusya'ya tek çıkış yolu Gürcistan üzerinden geçmektedir.

Genel itibariyle Kafkasya’da bağımsız devletlerin kendi aralarında da sınır sorunları mevcuttur. Ülkeler arasındaki sınır sorunları bölge üzerinde de etkisini göstermektedir.

2008 yılında meydana gelen savaşta sınır taraflara göre farklı anlamlar kazandı. Savaş sonucunda Rusya-Gürcistan sınırında Rusya’nın do laylı olarak Gürcistan’ın iç bölgelerine girmesiyle birlikte Gürcistan’ın stratejik noktalarına kadar ulaştı. Gürcistan’da bulunan uluslararası boru hatları, uluslararası yollar Rusya etkisinde kalacaktır. Rusya, Abhazya üzerindeki kontrolü sayesinde Karadeniz üzerinde de etkisini arttırmış oldu. İki ülkenin iç savaş yaşaması ve bu iç savaşların da sınır bölgelerinde meydana gelmesi bu sınırları daha da önemli kılmaktadır.

2008 yılında meydana gelen savaş iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri ve sınırın durumu değiştirirse de iki ülke arasında ekonomik ilişkiler devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bigg, C. (2013). Georgian Villagers Irate As Fence Goes Up On South Ossetia Boundary. Erişim Tarihi: <https://www.rferl.org/>: <https://www.rferl.org/a/georgia-russia-ossetia/25131531.html>
- Boyle, E. (2017). A “Little Berlin Wall” for all: discursive construction across scales. *Europa Regional*, 24 (1/2), 80-92.
- CIA. (2020). CIA The World Factbook. *CIA*. Erişim Adresi: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/gg.html>
- Civil Georgia. (2009). Saakashvili’s Televised Address to the Nation on Mukhrovani Mutiny. *Civil.Ge*. Erişim Adresi: <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=20854>
- EUMM (2018). Ten Years of Continuous Presence in Georgia. European Union Monitoring Mission in Georgia. Erişim Adresi: https://eumm.eu/data/file/6486/The_EUMM_Monitor_issue_7_ENG.pdf
- EUMM. (2014). *Мандат Миссии Наблюдателей ЕС в Грузии продлен на два года*. Erişim Adresi: <https://www.eumm.eu/>: https://www.eumm.eu/ru/press_and_public_information/press_releases/5012/?year=2014&month=12
- EUMM. (2015). 61-ая встреча МПРИ состоялась в Эргнети. Erişim Adresi: <https://www.eumm.eu/>: https://www.eumm.eu/ru/press_and_public_information/press_releases/5317/?year=2015&month=12
- Gürcistan Dışişleri Bakanlığı. (2020). Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Georgia on the 12th Anniversary of the August 2008 Russia-Georgia War. Erişim Adresi: [https://mfa.gov.ge/News/sagareo-saqmeta-saministros-ganckhadeba-2008-c-\(3\).aspx](https://mfa.gov.ge/News/sagareo-saqmeta-saministros-ganckhadeba-2008-c-(3).aspx)

- Gürcistan Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). Relations between Georgia and Russia. Erişim Adresi: <https://mfa.gov.ge/MainNav/ForeignPolicy/BilateralRelations/%E1%83%A0%E1%83%A3%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90.aspx>
- Gürcistan Sınır Güvenliği Komitesi. (tarih yok). Land Border Defence Department. Erişim Adresi: <http://bpg.gov.ge/en/land-border-defence>
- Kakachia, K. (2018). How the West Should Respond to Russia's "Borderization" in Georgia. *PONARS Eurasia* Erişim Adresi: <https://www.ponarseurasia.org/ru/node/9700>
- Lomsadze, G. (2018). Georgia: A solitary peacekeeping mission on the edge of Europe. *Eurasiannet* Erişim Adresi: <https://eurasianet.org/>: <https://eurasianet.org/georgia-a-solitary-peacekeeping-mission-on-the-edge-of-europe>
- Rusya Devlet Başkanlığı. (2009a). *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о совместных усилиях в охране государственной границы Республики Абхазия*. Erişim Tarihi: <http://kremlin.ru/supplement/190>
- Rusya Devlet Başkanlığı. (2009b). *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о совместных усилиях в охране государственной границы Республики Южная Осетия*. Erişim Adresi: <http://kremlin.ru/supplement/191>
- Rusya Dışişleri Bakanlığı. (2020). *Российско-Грузинские Отношения*. Erişim Tarihi: https://www.mid.ru/ru/maps/ge/-/asset_publisher/uwHHxf8KDaOY/content/id/587448#relation-popup
- Samkharadze, N. (2012). *Georgian State Border – Past and Present*. *Centre for Social Science*. Erişim Adresi: http://css.ge/wp-content/uploads/2019/07/nika_border_eng.pdf
- Toal, G., & Merabishvili, G. (2019, 13 02). *10 years ago, Russia built a border wall, too. Here's the story*. 09 15, 2020 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/>: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2019/02/13/border-walls-make-for-complicated-geopolitics-just-look-at-georgias-borderization/> adresinden alındı
- Архипова, Е. (2005). Границы между Азербайджаном, Грузией и Россией: советское наследие. *Центральная Азия и Кавказ*, 6 (42), 36-46.
- Архипова, Е. В. (2006). Изменения российско-грузинской границы в 1944-1957 годах: объективные и субъективные факторы в процессе принятия решений. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения*, 11, 126-131.
- Вершинина, М. И., & Агапов, П. В. (2010). Конфликты в Южной Осетии и Абхазии и российско-грузинские отношения: проблемы регионального и международного сотрудничества. *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*, 2, 115-129.
- Караев, Э. Т. (2008). Грузия во внешней политике России (1991 - 2007 гг.). *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки*, 2, 41-46.

- Папава, В. (2012). Экономическая составляющая российско-грузинского конфликта. *Кавказ и глобализация*, 6(1), 70-81.
- Пхаладзе, Т., & Силаев, Н. (2011). Российско-Грузинские Отношения В Контексте Европейской Безопасности. К. Гоголашвили. К. Гоголашвили (Dü.) içinde, *Россия И Грузия: В Поисках Выхода* (s. 7-24). Грузинский фонд стратегических и международных исследований.
- ТАСС. (2015). *В МИД РФ назвали надуманной и пропагандистской шумиху Грузии вокруг «передвижения границы»*. Erişim Adresi: <https://tass.ru/politika/2119175>
- Тренин, Д. (1996). *Интересы безопасности и политика России в кавказском регионе*. Erişim Adresi: <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/rus/ch0301.htm#P04>
- Хаиндрава, И. Л., Сушенцов, А., Силаев, Н. Ю. (2014). *Российско-грузинские отношения: в поисках новых путей развития*. Российский совет по международным делам. Erişim Adresi: <https://mgimo.ru/upload/iblock/d94/d9445d95898e123e922a4f903c09205a.pdf>
- Шарашенидзе, Т., & Сухов, И. (2011). Северный Кавказ В Контексте Российско-Грузинских Отношений. К. Гоголашвили (Dü.) içinde, *Россия И Грузия: В Поисках Выход* (s. 25-53). Грузинский фонд стратегических и международных исследований.

SECURITY SECTOR REFORM IN GUAM COUNTRIES OF THE WIDER BLACK SEA REGION AS A FACTOR FOR TRANSPARENT DEVELOPMENT

GENİŞ KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ GUAM ÜLKELERİNDE
ŞEFFAF BİR GELİŞME FAKTÖRÜ OLARAK GÜVENLİK
REFORMU

Elkhan Mehdiyev

Abstract

NATO's 2004 Istanbul summit set the goal to help NATO's PFP members in the Caucasus and Central Asia to reform their security institutions, to ensure transformation of old soviet force structures into transparent, responsible, accountable institutions with greater civilian oversight on them.

Along with international institutions such NATO's PFP Consortium, NATO's IPAP program and DCAF--The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, the author organized the four international workshops and conferences on security sector reform (SSR) in Istanbul starting with educational training going through assessment of the situation to suggestion of national perspectives of SSR in respective countries.

Based on this experience, the author is willing to present, analyze, asses the current state of security sector reform in the Caucasus, Ukraine and Moldova and indicate how the cooperative relationship with the security sector communities of Black sea region has led to the creation of professionals on SSR with its impact to national decision making processes. It had been assessed the extent of these efforts to contribute to effective and transparent democratic control over security agencies and enhancing the civil society's role in it.

The paper tries to indicate the perspectives and barriers in the way for greater reform in these countries with accountable and transparent institutions.

The concept of “security sector” can be defined as “those organizations that have the legitimate authority to use force, to order force or to threaten the use of force in order to protect the state and its citizens.” Security sector elements consist of all security providing agencies such as the armed forces, national and local police organs, intelligence services, justice ministry agencies, private security agencies, paramilitary forces and other security forces mandated to use force by the state.

Noting the important role of military and other security forces to ensure the independence and security of the nation-state, it must also be noted that in the absence of a democratic control they could be used as an instrument to support internal political factions and as well as a threat to the state’s political system writ large. It is especially true where democratic institutions are not developed and where political instability is prevailing. Peter Feaver characterizes this civil-military problem as a simple paradox: “because we fear others, we create an institution of violence to protect us, but then we fear the very institution we created for protection”.

From these perspectives, parliamentary and civil society oversight over the security sector are two important dimensions for the practice of civil military relations in a democratic society, along with a clear division of authority between the political leadership and security agencies. Obviously, the patterns of civilian control vary with changes in domestic ideology, domestic legal institutions, and any external threat.

The reform of security institutions in post-Soviet countries became part of the democratization process and required clearly defined legislative frameworks for each institution. In all GUAM countries the constitutional framework has had insufficient legal grounds for democratic control, requiring greater emphasis on presidential style of governance, and enabling the responsibilities of Parliament and its security-related committees. As dictated by the political conditions after independence in the early 90s, control of the security sector was a cornerstone of influence and governance.

While in most transition societies, political, democratic reforms preceded security sector reform, let's say in the former Warsaw pact countries, they have amended or changed the Constitution and appropriate statutory laws so that it could fit to democratic principles in their bid to NATO and EU membership . But in countries of the Soviet Union including in GUAM countries new Constitutions preceded democratic reforms, including security sector reform which in turn has produced limited and in some cases absolutely no oversight of legislative bodies over security sector.

NATO's 2004 Istanbul summit set the goal to help NATO's PFP members in the Caucasus and Central Asia and Black Sea region to reform their security institutions, to ensure transformation of old soviet force structures into transparent, responsible, accountable institutions with greater civilian oversight on them. NATO's PFP Consortium of security academics and institutions, NATO's IPAP program and DCAF--The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces has been major driving force in the field with the governments and civil society accordingly in terms of reform and publishing and translating into the national languages the educational materials and best practices on security sector reform in the area.

Within this context, Peace and Conflict Resolution Center organized series of workshops on Security Sector Reform (SSR), first for Azerbaijani security sector people in 2009 in Baku and then it was expanded to a regional level involving Caucasian, Black Sea coastal states representatives with the participation of the experts from NATO countries. Both, the first and the follow-up regional workshop were organized in Istanbul accordingly in 2010 and 2012, 2018 and 2019. We organized four international workshops and conferences on security sector reform (SSR) in Istanbul starting with educational training going through assessment of the situation to suggestion of national perspectives of SSR in respective countries. **In the long term we have the following objectives:**

- To promote effective and transparent democratic control of security sector activities;

- To promote effective and transparent legislative and judicial oversight of the security sector;
- To contribute to the civilian participation in developing defense and security policy and enhance the civil society's role in it;

Based on this experience, I have a chance to analyze the current state of security sector reform in the Caucasus, Ukraine and Moldova based on their experts inputs and assess the extent of these efforts to effective and transparent democratic control over security agencies and enhancing the civil society's role in it. It also allowed us to note the perspectives and barriers in the way for greater reform in these countries with accountable and transparent institutions.

In Ukraine, the substance of reforms in the past years is defined and pushed forward by the experience and lessons learned from combating Hybrid War with Russia which are indeed useful for wider SSR communities. **Ukrainian defense reform has also been multi- staged depending on political changes in the country, it had its ups and downs.**

First stage started in 1992 and was accompanied with downsizing the huge personnel, arms and equipment including, nuclear disarmament and division of Black Sea Fleet which led to the adoption of First State Program on Ukrainian Armed Forces in 1997. First Defense Review was conducted in 2004. Adoption of Law on Democratic Civilian Control in 2003 and The State Program on the development of Armed Forces until 2011 in 2005 had a purpose of bringing Ukrainian Armed Forces to NATO standards. 2010 Strategic Defense Review, among other things, had indicated that the whole system of defense sector required fundamental reform and The Review made its priorities for defense reform until 2017.

2010 political changes slowed the reform agenda and changed the direction which in the end led to the weakened armed forces facing Russian challenges. New circle of the defense reform had a purpose of capability development of the MOD, armed forces of Ukraine and other components of the defense forces in line with Euro-Atlantic standards and NATO membership criteria, in order to adequately respond to national

security threats in the military area and protect Ukraine's sovereignty. The government's steps included increased funding and establishment of management mechanism of reform under the National Reform Council. Responsibility for implementation was taken by the Reform Committee of MOD and Ukrainian Armed forces composed of national and international advisors. As to substance of reform, it included five strategic goals, including, the unified direction of defense forces, effective policy, planning and resource management system, operational capabilities, an integrated logistics and medical support system and professionalization of defense forces.

Newly adopted Law on National Security defined the new documents for Strategic Planning and based on these documents the requirements for future Defense Forces are to be developed for the future operational environment. Taking into account the risks to the reforms, Ukrainian defense reform is designed to develop capability which allows them to be ready to combating Hybrid War imposed on them. NATO's and NATO countries contribution and advisory role in reform process is enormous.

The Law “On the National Security of Ukraine” paved the way for the further reforms in Ukrainian Security Service as well as in the frameworks of the reforming process of the security and defense sector of Ukraine. The reform will lead the intelligence services to specially empowered state agency with gradual demilitarization involved in counterintelligence, fighting against terrorism and protection of state secrets making it a principal body responsible for counterintelligence protection of state sovereignty, constitutional order and territorial integrity. Ukrainian officials believe that implementation of the Concept adopted in 2017 on providing counter-intelligence regime in Ukraine will significantly reduce the risks and threats to Ukraine's national security. Ukrainian experts are convinced that security services have gained a unique experience of countering the hybrid warfare which is of particular importance for participant countries as they experience similar threats.

Military courts in Ukraine were abolished in 2010. The Military Prosecutor's Office was abolished in 2012. It was then restored in 2014. There

have been proposals to introduce military police. However, such proposals are yet to be consolidated and discussed in parliament.

As cyber security is taking greater scale in a volatile environment in Ukraine against military and intelligence units and as well as governmental agencies, Ukraine has developed a comprehensive reform plan for protecting the country's security from cyber attacks, including building integrated system of response to attacks cooperating and using methods applied in NATO countries. Ukraine looks really good in many aspects of SSR after 2014 and gradually shifts from being aid recipient to becoming provider of valuable reform expertise.

In Moldova, SSR is accompanied by both political and legislative processes which are essential factors for successes. Major reasons for SSR in Moldova have been named democratization of society, redefinition of the missions of the security institutions and considerable change of context and conditions within which these institutions operate.

Security sector reform is based and regulated by numerous legal documents such as the Concept of National Security, National Security Strategy, Military Strategy /Military Doctrine, State Security Law, Law on State Security Bodies, Law on National Defense, Law on Police, laws, sectoral strategies and governance programs. Each sector has different level of international involvement.

Staged reform in the ministry of interior is much impressive with huge legal and normative frameworks. A transparent and more efficient system of internal affairs with improved organizational structure and functioning is ensured. Services are improved and the reaction to public needs has become rapid. Police and border police depoliticized and is well functioning. Upgraded mechanism of preventing and combating of corruption within the ministry has been created. High level of public safety is ensured and confidence in police is increased.

As to military justice system, it has its specifics different from all three other countries. Reform in military court system has eliminated the specialized jurisdiction for military criminal offences. Competences

of military courts have been transferred to civil justice system according to principle of territoriality. Military prosecutor's office has been eliminated in 2016 and all cases and documents have also been transferred to General Prosecutor's Office. Ensuring military justice regime in the separatist territory of Transnistrian region is a challenge to Moldovan justice system.

Military reform has been undertaken in the four stages starting from 2002 until now and the state plan on short and medium term development of national army has been adopted and defence reform priorities have been highlighted which are supported in cooperation with NATO's Defence Capability Building (DCB) Initiative and Interoperability Platform (IP). DCB initiative was focused on two staged reforms. First stage considered rendering technical assistance in defence sector reform, while second stage focused on land and air forces development, command and control and decision making development, doctrine, training and infrastructure and military education development.

IP, among other things considered enhanced military education and training and further participation at NATO led crisis management operations. The EU is dominated in the reform of law-enforcement and justice system. Building integrity in the army and implementing of principles of good governance in the security sector are much supported by the concerted actions of UN, OSCE, NATO and CoE.

Defense reforms in Azerbaijan were much dictated by the Armenian occupation lasted for 28 years and the perception that the fundamental reforms may weaken the Army. However, the initiatives taken in the area of military education and training carried out by the Turkish military and military schools, multi staged programs with NATO served as a good instrument for defense reform.

In addition to the defense reform, these programs included the border troops, internal forces, and emergency ministry. Based on National security concept, Military Doctrine of 2010 and the law on Armed Forces, the missions of Armed Forces had been defined depending on strategic environment and threat assessment. It defined tasks and responsibilities,

current and mid-term priorities for building, development and readiness of the Armed Forces and other legal armed **formations.. And the core of these doctrines and concepts constituted restoration of territorial integrity of Azerbaijan and liberation Azerbaijani lands of long last-ed Armenian occupation. And it must be stated** that the reforms in the armed forces to much extend have been successfully implemented.

The Strategic Defense Review(SDR) laid out the basis for the development of more effective and capable defense system and armed forces and. It defined the structure, the infrastructure and tasks of the Armed Forces to meet the defense and security missions taking into due account the strategic environment, threat assessment and available resources. SDR considers developing national defense transformation strategy and define national procedures to adapt and integrate the modern standards in the defense and security system.

SDR considers developing national defense transformation strategy and define national procedures to adapt and integrate the modern standards in the defense and security system. At the lower level (corps and brigades) the re-organization in accordance with new structure has been completed.

Social conditions of military personnel and soldiers' living conditions, including in the immediate ceasefire areas are significantly improved. Bullying and violence cases against soldiers are reported in rare cases.

The adaptation of newly crafted doctrine, equipment procurement, and supporting legislation has allowed the armed forces to be much more aligned with its Euro-Atlantic counterparts. The professional military education system has become reform oriented and is employing NA-TO-standard curricula and teaching methodologies. This has also led to the first-time development of national strategy documents. Finally, the overall professionalism of the officer corps and contract enlisted personnel has increased, in part because of improved social conditions with the diminishment of abuse and hazing on the part of junior soldiers.

Reforms of the State Border Service have transformed that organization into a modern law enforcement agency. Cooperation with foreign counterparts and a reform agenda have promoted professional border security standards and border control mechanisms. The service is now equipped with modern equipment and technically trained personnel to secure land, sea and air borders.

Interior Ministry reform is highly visible in its components that are in daily contact with the populace. Areas like passport control, traffic police management, and the patrol service have led to clear change in the perception of the police in Azerbaijani society. The Interior Ministry has become much more comfortable and professional in its reaction to media reporting and parliamentary inquiries.

The formation of a national intelligence service with its own national objectives represents an ongoing professionalization process. Recent structural changes and the cleansing of corrupt intelligence service elements are encouraging. The professional performance of the intelligence services in the 2020 military operation has been received very positively by the population. The implementation of anti-corruption activities within the nation is also an additional indication of increased trust in the intelligence services.

Legal reform mechanisms have helped to change the military justice system. This was demonstrated by the separation of the military prosecutor's office to be independent of the MOD. Military courts have replaced previously existing military tribunals and now operate as part of the country's unified court system. The military justice system is regulated and a part of the civil justice system with its own military prosecutors and judges.

SSR in Georgia is driven by major agreements signed with the United States and NATO. Constitutional changes of 2017-2018 re-defined responsibilities and obligations of security sector institutions and mechanisms of democratic oversight. Level of transparency and accountability of security sector institutions increased, analysis and accessibility of statistical data improved. Potential for further improvements remains due

to increased power of the Parliament. Challenges to parliamentary oversight are characterized by poor normative basis, poor oversight practice and traditions, new oversight regulations.

Georgia's defense policy is based on deterrence and defense principles. "The National Defense Strategy 2020-2030" document determines the defense of the country on the basis of Total Defense principles. Long-term planning policy approach is initiated concerning the National Defense Strategy and for defense modernization. Hybrid threats and ways of countering them are taking special focus. In response to hybrid threats, another priority is cyber security. Under the different programs, US trained and equipped Georgian forces and command staff for peace support operations. Bilateral *US-Georgia documents* contributed to the structural reorganization of armed forces, in professional military education including, establishing of the Georgian Simulations Training Center, developing of a Georgian Command and Staff Training Course.

Defense ministry's reform promoted by NATO's IPAP and NATO-Georgia Joint Training and Evaluation Centre programs aimed at strengthening Georgia's defense capabilities, enhancing its interoperability with NATO and advancing its preparations for membership. **EU Frontex program offers training tools for Georgian border troops and EU-Georgia cooperation** in Defense and Security extended to Georgia's contribution in peacekeeping operations in Central Africa.

As to state security service (SSS), it owns special power and as the Georgian experts argue, completely closed agency lacking efficient practice of democratic control. Investigation is carried out by the SSS body, which at the same time is equipped to exercise counter-intelligence, criminal prosecution activities. Georgian experts believe that SSS reluctantly responds to human rights violations carried out by its servicemen, (the system lacks independent investigative mechanism to deal with the issue) which cannot guarantee prevention of an excessive use of force and punishment of enforcement agents and servicemen for criminal actions. SSS authority in some occasions overlaps with the interior ministry's functions and creates risks of illegal use of powers. Public percep-

tions on SSS are that it is politicized, defends interests of ruling political power and less of public.

As Georgian security experts argue the interior ministry weakly observes the principle of political neutrality. The minister is engaged in implementation of police responsibilities on operational level. Creation of new department on human rights and special division on the audit of special units and forces could be identified as major reforms in the ministry of interior recently.

There are no standing military courts in peacetime. In line with the Georgian Constitution of 1995, they can only be introduced in wartime and shall operate within the system of the ordinary judiciary. Military prosecution was abolished in 2004. At the same time, military police was introduced in 2005. A draft Defence Code (2018), which contains a number of relevant provisions, has not been adopted yet. Georgian military justice system has very limited functions in separatists regions of Abkhazia and Tsinvali regions. Internal structural reshuffling and reform of criminal investigative unit is necessary. Independence of Prosecutor's office and establishment of independent investigative agency for fair investigation is the utmost necessity. Still early to evaluate whether the overall SSR process supports irreversibility of democratic system of governance, establishment of democratic political institutions and procedures.

Assessing the GUAM countries reform practice we may conclude the following:

- All nations are open to cooperation with the international organizations, to include NATO, for transformation of its security sector actors.
- Reform of military education system has demonstrated significant change in adherence to Euro-Atlantic standards and is contributing to international interoperability capacities.
- The adaptation of the reforms is allowing both civil society and the nation's security sector the ability to discard old animosities of mis-

trust; creating a far more amenable working relationship in their daily conduct.

- The 29 years of the country's existence have indicated that any fundamental security sector reform requires political reform; without which the style and methods of security sector agencies will be limited in their ability to change much more beyond than where they are today.
- In the absence of pluralistic democracy and a democratically elected parliament it will be difficult to determine the exact role and place of security services within society.
- In some GUUAM countries the state power is heavily concentrated with the president and the division of power principle reflected in the Constitution does not give enough authority to the parliamentary legislative body to take advantage of a genuine division of power, therefore weakening effective control mechanisms.
- To a great degree, the concept of oversight will be dependent on the effectiveness of the state's security agencies. This becomes particularly important for a nation with a strong executive, a weak legislative body, and an ineffective/inefficient security sector. In this case, the executive may not be willing to accept criticism of the security sector because it will reflect poorly on the executive. Without a strengthened legislative body, oversight mechanisms are likely to remain less than they could be.

There is no specific model to apply for each country but the experiences of developed nations and the countries that became NATO members in the last two decades could serve as valid examples. For a democratically governed security sector to flourish with independent oversight, there will need to be real political reform entailing transformation and transparency for both the governing institutions and the security sector's ministries and agencies. In the Azerbaijani case, its specific location and the surrounding complex environment requires employment of the best practices of developed nations and multinational organs to strengthen the nation's security capacities.

ASSESSMENT OF POTENTIAL ECONOMIC BENEFITS OF RESOLUTION OF THE NAGORNO-KARABAKH CONFLICT

Vugar Bayramov*

Abstract

The countries in the South Caucasus face complications in the bilateral economic relations because of the conflict over the Nagorno-Karabakh region, which is internationally recognized and historical lands of Azerbaijan. The conflict over the Nagorno-Karabakh region was resolved by signing a ceasefire deal after a series of Azerbaijani victories in its fight to restore its territorial integrity in 2020. Leaders of Turkey and Azerbaijan declared a possible establishment of new economic cooperation model which called a six-country regional cooperation platform including Russia, Turkey, Azerbaijan, Iran, Georgia, and Armenia. We assume that the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict may lead to an agreement of closer economic cooperation by re-establishing economic ties even engaging regional powers. To estimate the post-conflict scenario, and welfare created after the conflict, we perform a quantitative analysis and evaluation for the post-conflict economic situation in the region.

Key words: Azerbaijan, Armenia, Georgia, Nagorno-Karabakh Conflict, GDP Growth

Özet

Güney Kafkasya'daki ülkeler, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınan ve tarihi toprakları olan Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan ihtilaf nedeniyle ikili ekonomik ilişkilerde zorluklarla karşılaşmaktadır. Dağlık Karabağ bölgesindeki çatışma, 2020 yılında toprak bütünlüğünü yeniden tesis etme mücadelesinde Azerbaycan'ın bir dizi zaferinin ardından ateşkes anlaşması imzalanarak çözüldü. Türkiye ve Azerbaycan liderleri, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Ermenistan dahil olmak üzere altı ülkeli bölgesel işbirliği platformu olarak adlandırılan yeni bir ekonomik işbirliği modelinin kurulabileceğini ilan ettiler. Dağlık Karabağ sorununun çözümünün, bölgesel güçlerle bile olsa ekonomik bağları yeniden kurarak daha yakın bir ekonomik işbirliği anlaşmasına yol açabileceğini varsayıyoruz. Çatışma sonrası senaryoyu ve çatışma sonrasında yaratılan refahı tahmin etmek için bölgedeki çatışma sonrası ekonomik durumun nicel analizini ve değerlendirmesini yapıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Dağlık Karabağ İhtilafı, GDP Büyümesi

* Dr. Chairman of Center for Economic and Social Development (CESD), Azerbaijan

INTRODUCTION

The classical rational of the conflicts is taking control over resources belonging to others. Hence trying to enhance one's economic wealth and the wellbeing of the population. Nevertheless, there are conflicts, which do not suit this model. Parties are hurt economically through pending conflicts. The conflict over the internationally recognized and historically Azerbaijani territories in Nagorno-Karabakh illustrated one of the cases, which had a devastating effect economically over parties, and no rational dividend in return.

Due to the Nagorno-Karabakh conflict, bilateral economic relations between Azerbaijan and Armenia have been cut off until today. Hence, this conflict was the main obstacle preventing closer economic relations – establishing transportation and logistics contacts between the three countries in the South Caucasus region – Azerbaijan, Georgia and Armenia.

Re-establishing economic ties in the Caucasus within the new platform may create benefits through facilitated and increased trade amongst Armenia, Azerbaijan and Georgia, decrease transport related costs, and is likely to have a positive impact on Foreign Direct Investments (FDI) in the region. A shift to a new platform would imply the elimination of internal trade barriers, the creation of common external tariffs, and mobility of factors and assets. The current situation, marked by the resolved conflict between Armenia and Azerbaijan and foregone possibilities of economic cooperation involving all three countries, is one of actual opportunities.

The conflict over the territory itself, roots back to 1988, when inter-ethnic clashes erupted in Nagorno-Karabakh, one of the most ancient historic land of Azerbaijan. In 1994 a shaky ceasefire was brokered and since, Armenia provides political, economic and military support to Nagorno-Karabakh (Global Conflict Tracker, 2016). Before ceasefire agreement in 2020, large-scale clashes in April 2016 have been deemed the most violent since the initial ceasefire agreement in 1994 and are the first since in which Azerbaijan has reported the re-gaining of territory (Broers 2016). In late September 2020, heavy fighting broke out along the border, which was the most serious and significant escalation since

2016. (Global Conflict Tracker, 2020). In the result, Azerbaijan restored territorial integrity in line with international law (Dailysabah, 2020).

Only close economic cooperation can cause long-lasting peace in the region. Hence the possibility of building economic ties in the South Caucasus is important for building post-conflict economy in the region. So far, the idea of the establishment of a six-country regional cooperation platform including Russia, Turkey, Azerbaijan, Iran, Georgia, and Armenia was proposed. This initiative would be a win-win initiative for all regional actors in the Caucasus, President of Turkey mentioned (Dailysabah, 2020).

This paper attempts to quantify the benefits of the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict and to demonstrate the perspectives and possibilities for the region. For this purpose, we will evaluate the correlation between Gross Domestic Product (GDP) and Foreign Direct Investment (FDI) in these three countries, and understand how they will benefit from having a bigger market, which will make the country attractive for FDI.

This paper will consider possibilities and benefits of potential economic ties in the Caucasus and establishing new platform. For this purpose, the economies of Armenia, Azerbaijan and Georgia will be looked at respectively in order to analyse potential gains and developments in the region.

LITERATURE REVIEW

There is a considerable number of literature on foreign investment indicating its positive effect on Gross Domestic Product (GDP). Alongside with the benefits to the financial sector of the countries, FDI can deliver new technologies and know-how, which enhances the production capabilities. Also, it generates a platform for the cooperation of local companies with their counterparts.

Markusen (1995) and Caves (1996) have closely analysed the effect of multinational companies over the economic growth and prosperity. Analysing the effect of multinational corporations over local economies in particular, Markusen (1995) provides updated research results on multi-

national corporations and the effect they have over local economies. Using the terms ‘multinational enterprise’ and ‘direct foreign investment’ as interchangeable terms, the author focuses on horizontal (investment of the products and services similar to those the company produces in its ‘home’ country) and vertical investment (fragmentation of the production process in different countries and regions).

The papers presented by a wider range of other authors (Morck & Yeung, 1991), (Grubaugh, 1987) (Horstmann & Markusen, 1987), (Borensztein, Gregorio, & Lee, 1998) (Denisia, 2010) (Blonigen, 2005)) also show the importance of FDI for GDP growth. Therefore, the governments have offered incentives to attract more FDI to their country.

Moreover, a noticeable number of authors tried to unravel the effects of conflicts on FDI. The negative impact of different armed conflicts over the economy is also established by several authors; Abadie & Gardeazabal (2003), Blomberg, D.Hess, & Orphanides (2004), Busse & Hefeker (2005), etc.

By analysing the terrorist conflict in the Basque Country as a case study, Abadie & Gardeazabal (2003) reveal the economic effects of conflict over GDP per capita in the Basque Country in the late 1960s. Then, this economic indicator declined around 10 percent compared to the regions without terrorism.

In their paper titled ‘Macroeconomic consequences of terrorism’ Blomberg, D.Hess, & Orphanides (2004) implying empirical investigations, also have reached similar conclusions. Analysing a data set of annual observations from 177 countries between 1968 and 2000, the authors found out that incidents of terrorism have significantly and negatively affected economic growth.

The paper by Busse & Hefeker (2005) titled ‘Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment’ was prepared in cooperation with the World Bank research group and exposes the absence of internal conflict and ethnic clashes as one of the highly significant determinants of FDI.

Another group of reviewed literature discusses the lack of economic cooperation between Armenia with both Azerbaijan and Turkey. The paper titled 'Armenia's trade performance in 1995-2002 and the effect of closed borders: a cross-country perspective' by the World Bank author Freinkman, Polyakov, & Revenco (2004) alongside analysing the trade performance of Armenia based on standard models, comparing it to the regional conflicts, also provides insights to 'cost of blockade effect' over Armenia economy. Bayramov, Breban and Muktarov underlined that because of membership of the same customs union with Russia, Armenian economy is mostly depended on Russian investment (Bayramov and et. al, 2019).

The other group of authors (Ismayilov (2007), Sarian (1996), Ozkan (2008), Petros, (2003), Cornell, (1998)) discuss Armenia's economic performance, and how it was affected by the lack of economic relations with neighbouring countries. Bayramov. Rustamli and Abbas (2020) examined impacts of Western sanctions to Russia and found out there are negative impacts on selected countries.

The literature review on the Armenian economy and Foreign Direct Investment reviewed, also, strong support by the Armenian diaspora. Diaspora plays role of the foreign investors. Around 60% of all foreign investments to the economy of Armenia were 'Diaspora-connected investments'. This makes 25% of overall Armenian GDP. Diaspora also played a role in bringing in the international financial institutions to Armenia (Baser&Swain 2009), (Hergnyan & Makaryan, 2006) (Gillespie, Riddle, Sayre, & Sturges, 1999).

NATIONAL ECONOMIES IN THE CAUCASUS: BACKGROUND

Azerbaijan

Azerbaijan is the biggest country in the region in terms of territory and economic capabilities. The country experienced rapid economic growth for the past 10 years. Along with it, some non-oil sectors, such as construction, banking, and real estate also featured double-digit growth until 2015 (Bayramov, 2015). In spite of the impacts of global pandemic sit-

uation, Azerbaijan economy is still consisting more than 60.0 % of the region's total economy (Expert Group, 2020)

Nevertheless, oil exports through pipelines via Georgia, Turkey and Russia remain the main economic driver. For the time being, Azerbaijan devoted itself to boost gas production in Azerbaijan in the upcoming years. Alongside the existing Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline, the Baku-Novorossiysk, and the Baku-Supsa Oil Pipelines, Azerbaijan has financed and built the Trans-Anatolian Gas Pipeline, through Turkey, connecting the Caspian basin to Southern and Eastern Europe. This geopolitically important Southern Gas Corridor between Azerbaijan and Europe will open up a new source of revenue from gas exports. Bayramov and Abbas (2017) concluded that in spite of the fact that high volatility in the global energy market, Azerbaijan has enough potential to invest abroad. In fact, Azerbaijan's intended increase in its gas production in order to compensate amount of revenues from oil sources (Gurbanov and et al., 2017).

Azerbaijan FDI inflows focus mainly on the oil and gas sector, in fact one of the top priorities of the Azerbaijani Government is to diversify the country's economy and attract more FDI to agriculture, transportation, tourism, and information/communication technology (Bayramov V., Hasanov R., Gasimova N. (2021)). Azerbaijan received USD 1,5 billion in FDI inflows in 2019, up from 2018 (USD 1,4 billion) in non-oil sector (UNCTAD, 2020).

Because of the conflict, Azerbaijan had lost 1/5 of its territories and had no access to them, neither investing nor gaining economic growth in the region for almost last 30 years (Gul, 2008), (Mugabi, 2015) (Bayramov, 2020). Bayramov and Orujova (2017) analysed diversification policy including outflow FDI of Azerbaijan and concluded that the country can invest more in neighbouring countries.

Armenia

Armenia is the territorially and economically smallest country in the South Caucasus. Politically and economically isolated with Turkey and

Azerbaijan, the country is highly dependent on Russian and the diaspora's support. The economic isolation was caused by the conflict between Azerbaijan and Armenia over Nagorno-Karabakh. Having allied relations with Azerbaijan, Turkey withstands pressure from the international community to open-up borders with Armenia. Several attempts were made to address this problem. The biggest step was taken in Zurich, when sides signed a protocol, which was not ratified by the Armenian Parliament at its initial context. So far, the results of these negotiations have not brought expected results for Armenia; borders were not opened. The total FDI stock in Armenia in 2018 was composed of USD 254 million (UNCTAD, 2020). Russia, Greece, Cyprus, and Germany are the four major investors in Armenia. Nevertheless, significant investments are made by the members of the Armenian diaspora.

Meanwhile, the economy grew by 7.6% in 2019, mainly driven by private consumption. However, IMF forecasts over 7% decline in Armenia's GDP in 2020 (IMF, 2020). The debt-to-GDP ratio is comparatively high, at 54.0 % of GDP (Ministry of Finance of Armenia, 2020).

Georgia

Having a similar background to Armenia and Azerbaijan, Georgia has experienced a sharp economic decline, right after the collapse of the economic system built by the Soviet Union.

Historically an agrarian country, Georgia has evolved tourism on the shores of Black Sea, cultivating tea, grapes, and other agrarian products, producing wine, machinery, chemicals, and textiles. After 2003, important anti-corruption measures were undertaken by the new administration putting Georgia on a neoliberal open market track, leading to significant and rapid economic growth rates.

According to UNCTAD's World Investment Report 2020, the total stock of FDI was estimated at USD 19 billion in 2019. Meantime, it is worth mentioning that FDI is largely supported by natural resources. Azerbaijan is the largest investor in the country due to the ongoing construction of the Shah-Deniz pipeline.

Georgia also plays the role of transportation hub for the region. Since, the lack of economic contacts between Azerbaijan and Armenia, considerable share of the transportation links between Armenia and its biggest economic supporter Russia is sustained via Georgia (Caucasus Research Resource Center-Georgia, 2007).

Azerbaijan also benefits from the transportation capacities of Georgia. All the major oil and gas pipelines either pass Georgia to reach Turkey and its ports, or are directly linked to Poti Sea Port. Baku-Tbilisi-Kars railway also designed to reach Turkish railways network via Tbilisi (The Jamestown Foundation, 2013).

METHODOLOGY

To estimate the welfare created as a result of establishing new platform in Azerbaijan, Georgia and Armenia with regional powers such as Russia, Turkey and Iran, we followed a regression methodology to capture the statistical relation between variables. Following the classic debate in statistics on how to measure relation between FDI and GDP, we concluded that the relation can be and probably is bilateral. Not only is FDI a factor that positively affects GDP, but increased GDP also attracts more FDI, whereas decreased GDP tends to diminish FDI from a country. This bilateral relation is not captured by the Ordinary Least Squares regression methodology. It is captured by several other regression methodologies, one of them being the Two-Stage Least Squares Methodology (Gujarati, 2004).

Two-Stage Least Squares (2SLS) Regression Analysis is the extension of the Ordinary Least Squares (OLS) method. It is used when the dependent variable's error terms correlate with the independent variables. Hence, it is used when a model has endogenous variables, so it can be used to address the problem of omitted variable bias in the models.

Also, the Two-Stage Least Squares (2SLS) Regression Analysis allows to introduce multiple instruments at the same time. The model can be extended to include multiple endogenous variables.

It is also widely applied for analysing the feedback loops (bilateral relations) rather than the unilateral relations among variables. Basically, by applying two consecutive OLS methodologies, the model estimates a two-way impact between variables, after considering the impacts of the control variables.

This model is suitable for this research because GDP generated FDI creates GDP2 in the next year, which will generate additional FDI for the following year. Since these variables are correlated, the use of Two-Stage Least Squares (2SLS) Regression Analysis is preferred to Ordinary Least Squares (OLS) method.

Variable Selection

The main variables for this research are:

- Foreign Direct Investment
- Gross Domestic Product

The model aims to prove that, by having a new platform and thus increasing opportunities the countries will be able to attract more Foreign Direct Investment.

On the top of that, the following variables were introduced as control variables:

- Export
- Domestic Investments
- Labour cost

THE RESULTS OF THE MODELING

Azerbaijan

As per the results of the Two-Stage-OLS estimation, there is a strong bilateral relation between GDP and the FDI in Azerbaijan. A dollar of attracted FDI increases GDP of Azerbaijan by 0.11 USD and, in its turn, the increased GDP attracts 5.94 USD FDI per one dollar increase. The relations are significant at 99 percent confidence interval. The significance holds even stronger, once model accounts the control variable.

Among control variables, only domestic investments are insignificant determinants of the FDI, which can arguably, be true. All other control variables are significant at 99 percent confidence interval. Exports are significant at 95 percent confidence level.

Estimated regression equations are provided below:

$$\text{GDP} = -15253.35 + 5.94 * \text{aznfdi} + 2.36e-07 * \text{azcapi} + 0.0001 * \text{azex} + 246.86 * \text{azlab}$$

$$\text{FDI} = 1454.32 + 0.1139175 * \text{azgdp} + 2.21e-09 * \text{azdomi} - 24.88728 * \text{azlab}$$

The appropriateness of fit measures of both regressions are around 0.90 (FDI-GDP: 0.898 and GDP-FDI: 0.932), highlighting the bilateral explanatory powers of GDP and FDI. The chi-test, which is equivalent to F-test for OLS regressions, measuring joint significance of the variables, are statistically significant at 99 percent confidence level for both regressions (P-value: 0.0000). When analysed together, the Chi-squared test and z-test argue individual and joint significance of the regression outcome. This also implies non-collinear regression variables. Moreover, the model does not suffer from heteroscedasticity (as per Durbin-Watson stat) bias (see the Appendix for post-estimation tests). Error terms are normally distributed at 99 percent and 95 percent, but non-normal at 90 percent confidence level as per Shapiro-Wilk test (P-value: 0.06026).

Georgia

Similar to Azerbaijan, and in line with the theory, GDP and FDI in Georgia are bilaterally related, as per the results of the regression estimation. A dollar increase in FDI increases GDP by 11 USD, and a one-dollar increase in GDP increases FDI by 0.05 USD. The impact of GDP to FDI is significant at 90 percent and 95 percent confidence intervals, insignificant at 99 percent confidence interval. Nevertheless, FDI-GDP relations are significant at 99 percent confidence interval.

Among control variables, only exports are insignificant determinants of the GDP, which is contrary to the economic theory (the coefficient is significant at 85 percent confidence interval and insignificant at confi-

dence intervals beyond that). All other control variables are significant at 99 percent confidence interval. Exports are significant at 95 percent confidence level.

Estimated regression equations are provided below:

$$\text{GDP} = 239431.5 + 11.15 * \text{gefdi} - 1.10 (e-06) * \text{gecapu} + 0.00098 * \text{geex} + 3816.301 * \text{gelab}$$

$$\text{FDI} = 21479 + 0.538 * \text{gegdp} + 1.65 (e-07) * \text{gedomi} - 342.331 * \text{gelab}$$

The R-squared measure is strong enough to consider it as significant (FDI-GDP: 0.69 and GDP-FDI: 0.64). The higher R-squared figure for FDI-GDP regression implies strong explanation power of the GDP in FDI, i.e. GDP is one of the major determinants of FDI. The opposite is also true, despite a lower R-squared figure.

The Chi-squared test is statistically significant for both regressions at 99 percent confidence level. Considering that the majority of z-tests are statistically significant as well, we can infer that, coefficients are both individually and jointly significant. The Durbin-Watson test for serial correlation is 1.37. More detailed outputs for tests are provided in the appendices. Error terms are strongly following the normal distribution as per Shapiro-Wilk test (p-value of 0.167 for null hypothesis of: dataset is normal). The normality is crosschecked with Jarque-Bera test, although Shapiro-Wilk is more powerful test.

Armenia

Unlike Azerbaijan and Georgia, the results presented for Armenia are not in line with the theory. The the Two-Stage-OLS estimation did not demonstrate GDP and FDI in Armenia as bilaterally related variables

$$\text{GDP} = -7753.81 + 14.23333 * \text{arfdi} - 3.97 (e-07) * \text{arcapu} + 2236.29 * \text{arexn} + 123.81 * \text{arlab}$$

$$\text{FDI} = 411.0673 + 0.19 * \text{argdp} + 3.56 (e-08) * \text{ardomi} - 6.84 * \text{arlab}$$

The control variables for Armenia are also insignificant determinants of FDI, contrary to the economic theory (the coefficient is significant at 85 percent confidence interval and insignificant at confidence intervals beyond that). Nevertheless, all of the control variables for Armenia are significant to the GDP at 99 percent confidence interval.

Apparently, the influence by the Armenian diaspora to the economy of country and attracting FDI, shapes the indicators of this model. Hence, there is less indication of correlation with between FDI and GDI in Armenia, compared to the neighbouring countries.

CONCLUSION

The conflict over Nagorno-Karabakh has left the comparatively small South-Caucasus region economically divided. Azerbaijan refused to assume any economic cooperation with a country, which has armed forces control part of its internationally recognized and historical territories for over 27 years. Hence, the conflict caused the cut-down of the economic relations with Armenia. At the end, the three countries of the South Caucasus region became economically divided.

The situation remained unchanged for about 27 years till September 27, 2020 and Azerbaijan has succeed to restore its territorial integrity. In spite of several ceasefire agreements, the conflict lasted till a three-side agreement between Russia, Azerbaijan and Armenia was concluded on November 10. On the basis of this agreement, it is assumed that economic cooperation with the following scenario might be achieved.

The resolution of the Nagorno-Karabakh conflict has opened a new page for the Caucasus region. Meantime, the establishment of the six-way platform in the Caucasus for maintaining peace and stability in the region is a win-win initiative for everyone.

The Two-Stage Least Squares (2SLS) Regression Analysis model was applied to reveal the benefits of the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict. The model revealed the significance between the increased GDP and attracting FDI for the countries.

The paper revealed that, by building new platform, all of the three South Caucasian States going to benefit from the new and strong economic relations. Azerbaijan and Georgia will enjoy the benefits of the unified and more attractive market for the foreign investors, whereas Armenia will be less dependent on the diaspora on attracting FDI.

At the end new platform in the South Caucasus will lead to creating economic incentive for sustainable peace in the region. The economic cooperation between the states will establish strong foundation for the long-lasting peace.

BIBLIOGRAPHY

- Abadie A., & Gardeazabal J. (2003). The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *The American Economic Review*, vol. 93 no. (1), ss. 113-132.
- Aussilloux V., Emlinger C., & Fontagné. (2011). What Benefits from completing the Single Market. *Lettre du CEPII* (316). Retrieved from: http://www.cepii.fr/pdf_pub/lettre/2011/let316ang.pdf
- Baser B., & Swain A. (2009, Winter). DIASPORA DESIGN VERSUS HOMELAND REALITIES: CASE STUDY OF ARMENIAN DIASPORA. *Caucasian Review of International Affairs*, ss. 45-61.
- Bayramov V., Rustamli N., & Abbas N. (2020), Collateral damage: The Western sanctions on Russia and the evaluation of implications for Russia's post-communist neighbourhood, *International Economics*, vol. 162, ss. 92-109.
- Bayramov V. & Abbas G. (2017), Oil shock in the Caspian Basin: Diversification policy and subsidized economies, *Resources Policy*, vol. 54, ss. 149-156.
- Bayramov V & Orujova (2017), Volatility, Diversification and Oil Shock in Resource-Rich Turkic Countries: Avenues for Recovery, *Bilig*, vol. 83, ss. 303-329.
- Bayramov V., Hasanov R., Gasimova N. (2021) Perspectives on the Analysis and Development of Social Policies in Azerbaijan. In: Tajmazinani A.A. (eds) Social Policy in the Islamic World. International Series on Public Policy. Palgrave Macmillan, Cham.
- Bayramov, V (2013). 'Considering Accession to the Eurasian Economic Union: For Azerbaijan, Disadvantages Outweigh Advantages', in I. Kempe (ed.), The South Caucasus between the EU And the Eurasian Union, (Centre for Security Studies, Zurich, Centre for Security Studies), pp. 14-16.
- Vugar Bayramov (2017), A Comparative Study on Development of Small and Medium Enterprises (SMEs) in Azerbaijan, Baku, http://cesd.az/new/wpcontent/uploads/2017/11/CESD_SME_Paper_2017.pdf
- Blomberg, S., D.Hess, G., & Orphanides, A. (2004). The Macroeconomic Consequences of Terrorism. *Claremont McKenna College Economics Working Paper* (04).
- Blonigen, B. A. (2005). A Review of the Empirical Literature on FDI Determinants . *University of Oregon and NBER*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/5144176_A_Review_of_Empirical_Literature_on_FDI_Determinants
- Borensztein, E., Gregorio, J. D., & Lee, J.-W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth. *Journal of International Economics*, vol. 45, ss. 115-135.
- Business Week Caucasus. (2016, March 15). *Azerbaijan Tops List of Georgia's Largest Investors*. Retrieved from Business Week Caucasus: <http://cbw.ge/business/azerbaijan-tops-list-of-georgias-largest-investors/>
- Busse, M., & Hefeker, C. (2005). Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment. *Hamburg Institute of International Economics. Discussion Paper*. <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/26388/1/dp050315.pdf>

- Caucasus Research Resource Center-Georgia. (September 2007). *Study of Economic Relations Between Georgia and Armenia: The development of regional trade related growth in Samtskhe-Javakheti*. Retrieved from:http://crrc.ge/uploads/tinymce/documents/Completed-projects/Study_of_Economic_Relations_Between_Georgia_and_Armenia_Report.pdf
- Caves, R. (1996). *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cornell, S. E. (2005, June 28). Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus”. *Routledge*.
- Cornell, S. E. (1998). Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance. *Middle Eastern Studies*, vol. 34 no. (1), ss. 51-72.
- Cutler, R. M. (1998). US Interests and ‘Co-operative Security’ in Abkhazia and Karabakh: Engagement versus Commitment. *Caucasus: War and Peace* , ss. 136.
- Daily Sabah Newspaper, Turkey, 2020
- Denisia, V. (2010). Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories. *Academy of Economic Studies* , vol. 2 no. (2), ss. 104-110.
- Freinkman, L., Polyakov, E., & Revenco, C. (2004, January). Armenia’s trade performance in 1995-2002 and the effect of closed borders: a cross-country perspective. *Munich Personal RePEc Archive* .
- Gillespie, K et al. (1999, September). Diaspora Interest in Homeland Investment. *Journal of International Business Studies* , ss. 623–634.
- Global Conflict Tracker. (2016). *Council on Foreign Relations*. Retrieved from Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/global/global-conflict-tracker/p32137#!/conflict/nagorno-karabakh-conflict>
- Gurbanov, S., Nugent, J. B., & Mikayilov, J. (2017). Management of oil revenues: Has that of Azerbaijan been prudent? *Economies*, vol. 5 no. (2).
- Grubaugh, S. G. (1987). Determinants of Direct Foreign Investment. *The Review of Economics and Statistics* , vol. 69, ss. 149-152.
- Gujarati. (2004). *Basic Econometrics*. The McGraw-Hill Companies.
- Gul, M. (2008). Russia and Azerbaijan: Relations after 1989. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 7 (2&3), ss. 47-66.
- Hergnyan, M., & Makaryan, A. (2006). *The Role of the Diaspora in Generating Foreign Direct Investments in Armenia*. Retrieved from ECONOMY AND VALUES RESEARCH CENTER : http://ev.am/sites/default/files/EV_DiasporaFDI_2006.pdf
- Horstmann, I. J., & Markusen, J. R. (1987). Strategic Investments and the Development of Multinationals. *International Economic Review* , vol. 28 no. (1), ss. 109-121.
- Ismayilov, R. (2007, February 2). Azerbaijan, Georgia and Turkey: Building a Transportation Triumvirate? *Eurasianet* .
- International Monetary Fund, Country Report, 2020
- Lloyd, P. J. (2005). What Is a Single Market? An Application to the Case of ASEAN. *ASEAN Economic Bulletin* , vol. 22 no. (3), ss. 251-265.

- Markusen, J. R. (1995, Spring). The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade. *The Journal of Economic Perspectives* , ss. 169-189.
- Ministry of Finance of the Republic of Armenia, 2020
- Morck, R., & Yeung, B. (1991). Why Investors Value Multinationality. *The Journal of Business* , vol. 64, ss. 165-187.
- Mugabi, I. (2015, November). Distinguishing the Territories Controlled by Armenia from Those of Armenians: Decision in Chiragov and Others v. Armenia of 16 June 2015. *Social Science Research Review*.
- Expert Group. (2020). A preliminary assessment of the impact of the COVID-19 pandemic on Azerbaijani economy. http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2019/09/CESD_Research_2020_State_Budget_Azerbaijan.pdf
- Observatory of Economic Complexity (OEC). (2014, October 27). *OEC-Export Destinations of Crude Petroleum from Azerbaijan (2014)*. http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/aze/show/2709/2014/
- Ozkan, B. (2008). Who Gains from the “No War No Peace” Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict. *Geopolitics* (13), ss. 572–599.
- Petros, T. G. (2003, January). Evolution of Armenia’s Foreign Policy. *Armenian International Policy Research Group. Working Paper* <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.489.5895&rep=rep1&type=pdf>
- Reyes, R. A. (July, 24th, 2012). Forming a Single Market: Theory and Reality - ASEAN. *ONE VISION ONE IDENTITY ONE COMMUNITY*. https://asean.org/?static_post=forming-a-single-market-theory-and-reality-romeo-a-reyes-2
- Sarian, A. (1996, Spring). Economic Challenges Faced by the New Armenian State. *Demokratizatsiya* , ss. 193-222.
- Vugar Bayramov, Dan Breban, Elmir Mukhtarov, 2019. Economic effects estimation for the Eurasian Economic Union: Application of regional linear regression. *Communist and Post-Communist Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2019.07.001>
- T, G. (1998). *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter’s Adventures in an Oil-rich, War-torn PostSoviet Republic*. New-York: ME Sharpe.
- The Jamestown Foundation, (Vladimir S. et al. 2013, September 13). *Conference Report: Azerbaijan and the Southern Gas Corridor to Europe* . Retrieved from The Jamestown Foundation: https://jamestown.org/wp-content/uploads/2014/02/Conference_Report_-_Azerbaijan_and_the_Southern_Gas_Corridor_-_FINAL_web_version.pdf.
- The Global Conflict Tracker, Charles, A., Philip, H., Stephen, S., (2021) Nagorno-Karabakh Conflict. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>
- United Nations Conference on Trade and Development James X. Zhan et al. (2020), World Investment report 2020. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf

APPENDIX A: AZERBAIJAN MODELLING RESULTS

. reg3 (aznpfdi azgdp azdomi azlab) (azgdp aznfdi azcapi azex azlab)

Three-stage least-squares regression

```

-----
Equation      Obs  Parns   RMSE  "R-sq"   chi2    P
-----
aznpfdi      41   3  155.4855  0.8984  373.70  0.0000
azgdp        41   4  1125.117  0.9318  607.09  0.0000
-----

-----
      |   Coef.  Std. Err.   z   P>|z|   [95% Conf. Interval]
-----+-----
aznpfdi |
      | azgdp | .1139175  .0190511   5.98  0.000   .076578  .1512569
      | azdomi| 2.21e-09  1.87e-08   0.12  0.906  -3.45e-08  3.89e-08
      | azlab | -24.88728  6.681893  -3.72  0.000  -37.98355  -11.79101
      | _cons | 1454.32  401.9648   3.62  0.000  666.4837  2242.157
-----+-----

azgdp |
      | aznfdi| 5.935953  .8517826   6.97  0.000   4.266489  7.605416
      | azcapi| 2.36e-07  8.74e-08   2.70  0.007   6.47e-08  4.07e-07
      | azex | .0001072  .0000449   2.39  0.017   .0000192  .0001952
      | azlab | 246.8564  38.14767   6.47  0.000   172.0883  321.6245
      | _cons | -15253.35  2563.796  -5.95  0.000  -20278.3  -10228.4
-----

```

Endogenous variables: aznpfdi azgdp

Exogenous variables: azdomi azlab aznfdi azcapi azex

. dwstat

Durbin-Watson d-statistic(., 41) = 1.484524

. swilk aznerror

Shapiro-Wilk W test for normal data

Variable	Obs	W	V	z	Prob>z
-----+-----					
aznerror	41	0.94815	2.089	1.553	0.06026

APPENDIX B: GEORGIA MODELLING RESULTS

. reg3 (gefdi gegdp gedomi gelab) (gegdp gefdi gecapu geex gelab)

Three-stage least-squares regression

```

-----
Equation      Obs  Parms   RMSE  "R-sq"  chi2    P
-----
gefdi         40   3  80.43699  0.6940  85.58  0.0000
gegdp         40   4  893.1862  0.6411  159.79  0.0000
-----

          |  Coef.  Std. Err.   z  P>|z|  [95% Conf. Interval]
-----+-----
gefdi    |
  gegdp |  .0538881  .0259226   2.08  0.038   .0030807   .1046954
  gedomi |  1.65e-07  3.71e-08   4.45  0.000   9.24e-08   2.38e-07
  gelab  | -342.331  43.81007  -7.81  0.000  -428.1971  -256.4648
  _cons  |  21479.95  2733.547   7.86  0.000  16122.3   26837.6
-----+-----
gegdp    |
  gefdi  |  11.15379  1.914315   5.83  0.000   7.401802  14.90578
  gecapu | -1.10e-06  3.42e-07  -3.21  0.001  -1.76e-06  -4.26e-07
  geex   | .0009818  .0006659   1.47  0.140  -.0003233   .0022869
  gelab  | 3816.301  484.5884   7.88  0.000  2866.525   4766.077
  _cons  | -239431.5  30579.24  -7.83  0.000  -299365.7  -179497.3
-----

```


Endogenous variables: gefdi gegdp

Exogenous variables: gedomi gelab gecapu geex

. dwstat

Durbin-Watson d-statistic(., 40) = 1.366361

. swilk geerror

Shapiro-Wilk W test for normal data

Variable	Obs	W	V	z	Prob>z
geerror	40	0.95995	1.583	0.967	0.16684

. sktest geerror

Skewness/Kurtosis tests for Normality

----- joint -----

Variable	Obs	Pr(Skewness)	Pr(Kurtosis)	adj chi2(2)	Prob>chi2
geerror	40	0.0679	0.3168	4.42	0.1095

APPENDIX C: ARMENIA MODELLING RESULTS

. reg3 (arfdi argdp ardomi arlab) (argdp arfdi arcapi arexn arlab)

Three-stage least-squares regression

```

-----
Equation  Obs  Parms    RMSE  "R-sq"  chi2    P
-----
arfdi     44   3  24.09255  0.7785  151.08  0.0000
argdp     44   4  247.3451  0.8532  564.64  0.0000
-----

```

```

-----
      |  Coef.  Std. Err.   z  P>|z|  [95% Conf. Interval]
-----+-----
arfdi  |
      |  argdp | .0190579 .0171983   1.11  0.268  -0.0146501   .052766
      |  ardomi | 3.56e-08 1.29e-08   2.76  0.006   1.03e-08   6.09e-08
      |  arlab | -6.842254 5.078422  -1.35  0.178  -16.79578   3.11127
      |  _cons | 411.0673 308.6148   1.33  0.183  -193.8065  1015.941
-----+-----

```

```

-----
argdp  |
      |  arfdi | 14.23333 1.377429  10.33  0.000  11.53362  16.93304
      |  arcapi | -3.97e-07 1.16e-07  -3.43  0.001  -6.24e-07  -1.70e-07
      |  arexn | 2236.29 324.0776   6.90  0.000  1601.11  2871.47
      |  arlab | 123.8189 26.97396   4.59  0.000  70.95088  176.6869
      |  _cons | -7753.81 1618.903  -4.79  0.000  -10926.8 -4580.819
-----

```

Endogenous variables: arfdi argdp

Exogenous variables: ardomi arlab arcapi arexn

. dwstat

Durbin-Watson d-statistic(., 44) = .4438548

. swilk arerror

Durbin-Watson d-statistic(., 44) = .4438548

Shapiro-Wilk W test for normal data

Variable	Obs	W	V	z	Prob>z
-----+-----					
arerror	44	0.97248	1.171	0.334	0.36906

HYBRID WAR OF RUSSIA AGAINST UKRAINE: LESSONS LEARNED FOR THE POST-CRIMEA BLACK SEA

**RUSYA'NIN UKRAYNA'YA KARŞI HİBRİT SAVAŞI: KIRIM
SONRASI KARADENİZ'DEN ALINAN DERSLER**

Victor Korendovych

The Black Sea region has always been an important link in Eurasian security and its relevance even further after the collapse of the USSR. The Russian Federation (RF) has identified gathering of “post-Soviet lands” as its policy priority, thus exacerbating the threats and challenges for the region.

The annexation of Crimea and the war in Eastern Ukraine are steps in practical implementation of this policy, which began with armed conflicts in Transnistria, Abkhazia and Georgia. However, the 6 years’ war in Donbas should be viewed as only a step in the attempts to destroy Ukraine as a state. If Russia succeeds, many new threats and challenges will arise for the Black Sea and Caucasus. RF has chosen a hybrid war for realization of its plans in Ukraine and its involvement in the armed conflicts in Syria and Libya reveals its much wider ambitions that span the whole Mediterranean.

What lessons can be learned by the Black Sea countries from hybrid war against Ukraine?

1. Russia’s efforts to ensure its hegemony in the Black Sea region are far-reaching and RF will use all means of hybrid warfare including the force.

2. Achieving a fair peace between Russia and Ukraine is a key objective in strengthening security and stability in the Black Sea region.

3. The support of the international community and key security organizations is crucial for the stability in the Black Sea region.

4. The unity the Black Sea countries and the world's major security actors is extremely important. Russia will do everything to break it by propaganda and distorting events of the recent past (such as aggression against Georgia in 2008) relying on fading memories and often limited focus of democratic societies.

The annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014 and its aggression in Donbas changed the Black Sea region and affected the modern world security order. The aggressor is trying to ensure that the world community recognizes Crimea as Russian and forgets the events of 2014. It is worth saying that it has got some success. Today the world community forgets that armed aggression was carried out without any legal justification and Russia until 2014 did not lodge any official complaints to Ukraine about threats that could become *casus belli* [1].

Russia, not having a chance to use a “*casus belli*” for aggression against Ukraine, chose a hybrid type of war [2]. Its methodology has recently gained the new historical features. President Vladimir Putin, in his article *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians* [3], is already denying the right of the Ukrainian state to exist. It is essentially an ultimatum.

Moscow continues to impose its vision of history to the neighboring countries. It is possible to conclude from the content of the article that the idea of this war belongs to the President Putin, and he defends it by political and economic pressure, as well as by means of military force. Russia's position on the settling of the conflict is as follows: *if you do not accept our vision on the place of the occupied territories of Donbass in the Ukrainian state - there will be no ceasefire*. The aggression has been going on for 8 years and the prospects for its completion are not visible.

It also follows from the article that Russia's strategic goal is not limited to Ukraine, it is at least aimed at the countries of entire Black Sea and Caspian regions. Phrases “*Russia will take away from the neighbors the lands that it “gifted” them*” are increasingly heard in relation to the post-Soviet countries from some members of the Russian State Duma.

By waging hybrid war in Ukraine, Syria, and other “hot” regions, Russia is preparing for future wars. In such environment we have to answer two questions:

What lessons from the hybrid war did Ukraine learn and which of them can be useful for countries of the Black Sea region?

How to counteract hybrid aggression?

The lessons learned concern all spheres of state activity. I will draw attention only to those that concern the political and military spheres.

POLITICAL LESSONS LEARNED

The first political lesson learned is connected with understanding the goal of aggression. Russia’s strategic goal is to destroy Ukraine as an independent state. Russia failed in the soft “synchronization of socio-economic relations with Ukraine” until 2013, and in 2014 it switched to open-armed aggression, which it has only suspended so far. Moscow again intensifies the means of political, social, and economic destruction of Ukraine from the inside.

During these difficult years, Ukraine has met true friends and partners. We are grateful to NATO and the European Union nations for their solidarity and practical support. Their political and diplomatic pressure on the aggressor contributed the cessation of active hostilities. Expansion of economic cooperation with these countries allowed to avoid economic crisis.

Awareness of the aggressor’s intention allowed Ukraine to adapt its foreign and domestic policies to repel aggression in a short time.

The foreign policy became more effective, and it based on common interests with partners, because no one will try to understand your interests more than you are willing to understand others. The introduction of the Crimean Platform is among the important international actions taken by Ukraine recently. Representatives of 43 countries and 3 international organizations (NATO, EU, GUAM) took part in its inaugural summit. The Crimean platform has brought again the world community’s attention to the problem of Crimea. The final Declaration of the Summit [4] defined

the goal of the Platform - a peaceful end to the temporary occupation of Crimea by Russia. Among the tasks of the Platform:

implementation of the policy of non-recognition of illegal annexation of Crimea;

to confront new challenges and hybrid threats caused by the ongoing militarization of Crimea;

to demand that Russia stop human rights abuses against Crimean residents;

to use the relevant mechanisms of the UN, the Council of Europe, the OSCE to address issues related to the temporary occupation of Crimea.

The Crimean Platform also can become another international mechanism for solving a wider range of security problems in the Black Sea region, including the occupied territories of Georgia and separatist Transnistria. We hope that Russia in the future will join this format.

Ukraine is especially grateful to Turkey for its continued support, participation in resolving the Crimean problem, and for its productive participation in the founding summit of the Crimean Platform [5].

In domestic politics, Ukraine strives to achieve important realistic goals, relying on own resources and people. Ukrainians realize that in the near future the threat of aggression from the Russian Federation will remain and we need to:

- maintain our security on our own and with the support of reliable partners;
- pursue an energy policy based on own resources;
- build partnerships with our neighbors, EU and NATO countries, partners that support us.

The second lesson is related to Russia's territorial claims to neighboring states. No country in either the Black Sea or the Caspian regions (especially a non-NATO one) can consider itself safe from Russian aggression. Ukraine is not its first victim (it is the third one in the region after Moldova and Georgia). It is impossible to pacify Russia.

The third lesson is about recognizing the growing threat in the region. Russia's aggression against Ukraine has multiplied and brought the existing challenges and threats of the Black Sea region closer to Eastern and Southern Europe, the Caspian region and the Eastern Mediterranean. All foreign economic projects of the Russian Federation are means of purposeful influence on partners and selected victims.

The fourth lesson. Real and potential victims of Russian aggression have to develop and increase their resilience in all possible ways to prevent future crises. Only such a purposeful policy has a chance to counter the aggressor.

Ukraine is strengthening its own security, taking measures to prevent Russian "moles" from penetrating society, the political system, defense and security structures. We have no contact with separatist regimes.

The fifth. Political and economic sanctions remain an effective instrument of pressure on the aggressor state. Today, we are witnessing that joint political and diplomatic efforts are becoming a crucial element in countering Russian aggression in the Black Sea region.

MILITARY LESSONS LEARNED

As a result of the annexation Crimea, Russia gained a geostrategic advantage and strengthened its strategic position for further invasions of its "near abroad". Such a position allows Russia to intimidate countries of the region, to protect own communications and energy transportation routes, and create obstacles to access of NATO forces to the Black Sea.

The first military lesson is the realization of the changing military balance in the region by Russia. The level of Crimea's militarization dates back to the Cold War, and the scale and speed of military transformation has been impressive in terms of infrastructure, the deployment of ground forces, air force and air defense units, and the re-equipment of the navy [6]. Moscow is actively building a sea bastion in the Black Sea by creating A2/AD (Anti-access/Area Denial) access zones around the entire perimeter of its borders. The region has been identified as key in the im-

plementation of Russia's policy in the south-western direction with the following strategic military objectives:

- building capabilities for effective combat operations in the maritime, land, air and electronic domains in the Black and the Sea of Azov;
- blocking and banning access to the Black Sea for NATO naval forces, ensuring unimpeded projection of force in the Mediterranean;
- restoration of special infrastructure facilities of Crimea, naval assets, and aviation.
- force expansion in the region, blocking the economic maritime activities of neighbors, forced annexation of their coastal areas.

Such activities are already being implemented without any attempt to hide them. The latest example is the actions against the British destroyer HMS *Defender* on June 23 this year.

Second. Russia strives to avoid armed confrontation with the great powers, but it is constantly improving the capability for confrontation with them. However, it will never hesitate to carry out armed aggression against neighboring countries, including Ukraine, Georgia and Moldova, as well as outside the Black Sea (Syria and Libya).

Third. There is a need to constantly counteract the hybrid actions of the Russian Federation, that are focused today to impede maritime activities in the Black Sea, the Sea of Azov, Kerch Strait and the freedom of navigation, in particular - a permanent practice to interdict huge areas of the sea for military exercises.

Deterring Russia's aggressive activity in the region requires decisive action. Building up of Ukrainian Navy is one of them, that is already has carried out with the support of our partners, in particular Turkey.

Ukraine is grateful to NATO Nations for sending their ships to the Black Sea. Such presence is a real deterrence.

Fourth. Strengthening security in the region requires development of appropriate strategy and tactic. This applies to learning the theory and practice of Russian hybrid warfare. Ukrainian experience, both our successes and our mistakes, can help in this regard.

CONCLUSIONS

The aggression against Ukraine has confirmed the link between Russia's main interests in Ukraine and its broader geopolitical interests in the Black Sea region. The West is seen by Russia as a major factor contributing to Ukraine's disobedience, and Russia is looking for any opportunity to destroy the unity of the West.

Unlike the annexation of Crimea, which is important for Russia, the hybrid war in Donbass is not about the territory. For Russia, this is a military-political project to establish control over Ukraine: to return the separatist regions to Ukraine for its destruction from the inside. The uncertainty of the Minsk II agreements (February 2015) is not a road map, but a labyrinth from which there is no way out.

Today, Russia is trying to "force Ukraine into friendship" by military and hybrid means. Unfortunately, Russia discredited the idea of friendship and replaced it by war. It is very difficult to find a way to restore the status of the relationship, as it was in 2013. Ukraine will not give up its independence and difficult relations with Russia are inevitable. Under such conditions, achieving a just peace between Russia and Ukraine is a key goal. Finding such a solution is not only a bilateral problem, but a regional or even global one, and this is reflected in the Black Sea region.

The Black Sea security hub is rigid. It will not resolve itself if Ukraine does not pursue a more effective strategy to deter Russia. Passivity can divert the support of the international community, which will simply help victims to accept Russia's "hybrid friendship." Based on this approach, three main initial recommendations can be offered.

First. There is currently no magic formula that will secure an agreement with Russia on the terms that Ukraine and the West can accept. The continued support of the international community and key security organizations for Ukraine, Georgia, and Moldova in developing their national defense capabilities is crucial to creating conditions that reduce Russian pressure. There is also a need for a more reliable and stable military deterrence system in the Black Sea region.

Second. The unity of the Black Sea countries and the world's major security actors in countering Russian aggression is extremely important. Russia will do its utmost to break it by propagating and distorting the events of the recent past, drawing on fading memories and the often limited attention of democratic societies.

Third. Political and economic sanctions are the most effective tool to put pressure on the aggressor state.

And last but not least. Ukraine is convinced that it must strengthen its own resilience in order to consolidate the elements of deterrence that have already been created during the seven-year war against the aggressor within the state. Ukraine asks NATO members and EU members not to doubt the depth and firmness of its policy on this.

Ukraine's experience could be useful for the Black Sea countries to understand Russia's goals in the region. A productive discussion of Russia's "legitimate interests" in the European security system will only be possible when Russia is ready to reconsider those interests. No state should still consider itself immune.

REFERENCES

- Sherr, James (2020), Nothing New Under the Sun? Continuity and Change in Russian Policy Towards Ukraine, Report. ICDS International Center for Defence and Security, Estonia, <https://icds.ee/en/nothing-new-under-the-sun-continuity-and-change-in-russian-policy-towards-ukraine>.
- Clark, Mason (2020), Russian Hybrid Warfare, Institute for the Study of War. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Hybrid%20Warfare%20ISW%20Report%202020.pdf>.
- Putin, Vladimir (2021), On the Historical Unity of Russians and Ukrainians. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Crimea Platform. Declaration. <https://www.president.gov.ua/en/news/krimaska-platforma-deklaraciya-70293>.
- Turkey calls for diplomacy to resolve Crimea issue. <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkey-calls-for-diplomacy-to-resolve-crimea-issue/2343701>.
- Pavel K. Baev (2019). New Perspectives on the Black Sea Theater in Russian Strategic Culture. The George C. Marshall European Center for Security Studies. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/new-perspectives-black-sea-theater-russian-strategic-culture-0>.

GEOPOLITICAL SKETCHES AND TURKIYE

Ivo Hristov*

“My cherished idea is a solution for the social problem, i.e., in order to save the 40,000,000 inhabitants of the United Kingdom from a bloody civil war, we colonial statesmen must acquire new lands to settle the surplus population, to provide new markets for the goods produced in the factories and mines. The Empire ... is a bread-and-butter question. If you want to avoid civil war, you must become imperialists.”

Cecil Rhodes

To maintain its dominant geopolitical position, the current global hegemon the United States of America must act preemptively - decisively and quickly. It must not wait or watch passively as new rivals emerge to threaten its status. **The stakes are simple and stark: not a fight with an emerging adversary, but a prevention from the emergence of one.** A central feature of the Anglo-Saxon power tradition from the founding of the British Empire, from the creation of the United States to the present day, has been the starting point of the correct assumption that events and processes should not be waited for, but on the contrary: they should be created and shaped so that their overall logic and course are subservient to their creator. The strength of this approach is that all other subjects are drawn into a game whose rules they did not create, i.e., they play by the rules of the hegemon, often without being aware of it. Secondly, by entering into the routine of a field pre-set by another, they become

* Professor, Sofia University

predictable and therefore vulnerable. The result is the ultimate defeat of geopolitical challengers and the establishment of new levels of global control over the world's resources. Thus, new conditions are created for further technological "lift-off" and rapid distancing of the hegemon from the rest of the world, based on the defeated enemy. This approach has ensured the successive elimination of leadership contenders within the Western core over the last 300 years: first the Netherlands and France, then Germany in the two phases of world war in the 20th century, and the USSR/Russia at the turn of the century. If the dominant power loses control of the processes, it loses its leading military and economic position and hence goes to its end. Now, from the point of view of the American existential interest, the main task is to prevent the emergence of alternative centers of power that can eliminate the United States in the future, as well as to create continuously destructive conditions against the existing "candidates for glory" in the geopolitical competition for survival.

To this end, a set of tasks must be addressed in the coming years:

First, to ensure America's unhindered ascendancy in the present fourth technological revolution, based on entirely new technological, energy, physical, and information principles. Whoever wins this contest will be the master of the world, at least within the century. The nature of this unfolding gigantic transition is that the winning power will enter a completely new "aggregate" state: technological and social, which will elevate it "light" years away from real and potential competitors. If these processes are brought to their technological and socio-organizational conclusion, it will essentially have no competitors. They will simply have been eliminated and reduced to objects. Consequently, the very geopolitical structure of the world will be fundamentally replaced, with one center of power being the dominating one. The history of the Earth will turn on other, completely different axes, as the battles will move inside the core of the dominion: between different factions belonging to the already established dominant core. But that's another story. Essentially, a process somewhat opposite to that predicted by Marx will take place: capitalism has for the first time turned human history into world

history, but once established, world history will have as its legitimate conclusion the absence of world history.

Secondly, for this to happen, the real and potential geopolitical competitors in China, Europe and Russia must be eliminated. With regard to Europe, the task is eased in several directions. For nearly fifty years, Western Europe has been a military-political protectorate of America as a result of the Second World War. With the defeat of Germany, there is no longer an independent European power that carries global geopolitical weight. Attempts at timid emancipation in the 1990s and the first half of the 21st century were cut off at the root by a silent and quiet “counter-revolution”, when manually-operated political creations were placed at the head of the two key European states, Germany and France. In general, European elites are the economic and cultural product of the North Atlantic core, the European extension of an English-speaking global elite that tends towards national and cultural assimilation. From the point of view of the world dominion, the danger here lies in a real economic and political alignment with the power standing to the east - Russia. The economic temptations of Eurasia that unfolds dangerously close to the philistine Europe, according to the laws of physics, create the danger of a fusion of the raw material and technological resources of the continent and hence: the expulsion of the power external to Europe that has settled here since the Normandy landings in June 1944. The parameters of the problem predetermine the parameters for its solution. The territory of Europe must remain the exclusive hunting ground for American economic interests. This means severing the existing economic, resource and political ties between residual Russia and the European core, especially Germany, the creation of a new “Curzon” line from the Baltic to the Black Sea, with the conducting of the limitrophs there being entrusted to the overseer of the terrain, Poland, i.e., the revival of the ‘Intermarum’ project.

WHAT IS THE GEOPOLITICAL ESSENCE OF IT?

1. Historical perspective - Until the late 17th and early 18th centuries it was not clear who would unite the Slavs - the competition between the Russian Empire and Rzeczpospolita. Catherine the Great finally resolved

this issue. The dissolution of the Russian Empire after World War I and the emergence of Soviet Russia combined with an independent Polish state reanimates old projects, the Intermarium, which gets realized. Its purpose:

- To create a cordon sanitaire from the Baltic to the Black Sea with the purpose of isolating Russia from Europe. Local geopolitical players - Poland and Romania in the early 20s of the 20th century are used for this purpose. It is the French-English project, which has the purpose to interrupt all ties between the two main geopolitical competitors of these countries, Russia and Germany. The history and ambitions of the local players, Poland and Romania, are benefiting from it.

The case of Poland - its ambitions are driven by heavy national complexes - the desire to be a leading force among the Slavs, to play the role of a kind of Slavic Piemonte. These ambitions of Poland can never be realized for two reasons - a meager demographic resource and economic and political-military resources inconsistent with its ambitions. The Polish question is a curse of geography - Napoleon: a medium-sized country, which has precommercial ambitions in combination with the two powers around it - Russia and Germany. The result of these factors is the three partitions of Poland and finally the obliteration of the Polish state in the 19th century. Consequently, the only condition for Poland to realize this messianic ambition is a major geopolitical power outside this context that will provide its geopolitical back. In the period between the two wars, it was France and England, after 1990 it was the United States. The historical lesson in the period between the two wars is that the countries guaranteeing Polish independence are too far away, and the Russian Federation and Germany are too close. This lesson was not learnt by the Polish leadership, and the same mistake appears today. After 1990 the pumping of the Polish ball by the IMF and the World Bank began. The statistics of the Polish factor:

- A relatively large country with a relatively large population of about 40 million. According to unconfirmed reports, the USA and their structures invested directly or indirectly between 250-300 billion dollars.

Thus, the Polish economic miracle was created, which is to serve as an example for other Eastern countries. Thus, a relatively powerful client state of the United States was created, with the following objectives:

1. to prevent in every way the German-Russian integration - economic, military, political;

2. to turn into the coordinator and the auditor of other states - Romania, Ukraine, Belarus, and the Baltic States. For American strategists, it is clear that Poland's potential is insufficient to confront Russia, but together with the potential of neighboring countries, would make it a serious factor. It was these ambitions combined with American geopolitical interests that gave birth to the second version of the Intermarium project. The first Intermarium project, sponsored by Marshal Piłsudski, ended with the occupation of Poland by Germany and Russia. This was the natural result of the clash of precommercial ambitions and harsh geopolitical realities. How the second attempt at the Intermarium project will end remains to be seen.

The situation today is radically different compared to the situation between the two wars. A set of factors are being counted on here:

1. first - the collapse of the USSR and the strategic retreat of the Russian Federation in depth. The special territories created after the retreat, the Baltics, Belarus, Ukraine, American strategists believe that they can turn into a buffer zone against Russia and Poland.

2. Poland's situation today is much different from that of Poland in the 19th and 20th centuries. - The state is a member of the economic and military structure together with its opponent Germany.

3. The U.S. involvement in the Poland project. The U.S. must have bet on this project - American bases. 300 billion dollars of American investment in Poland. Poland is a regional agent of American interests in the region. The Russia-Germany-Poland equation is thought to be resolved in favor of the U.S. on the German side and indirectly in favor of Poland

4. there are U.S. military forces stationed on the territory of Poland, Germany and Romania, which are considered guarantors against Rus-

sian expansion. American back and German weakness are seen as the main prerequisites for the paramount importance of Poland

5. According to American and Western assessments, today's Russia is much weaker than the USSR. It is in a defense rather than an offense position, and it is believed that the general weakness of Russia and Germany enables Poland to emerge as a first-class geopolitical power for the first time in history.

All political equilibrium is based on one condition that could disappear- the American military occupation of Europe.

6. With the exception of France, all Western and Central European states are incompetent without the American geopolitical and military umbrella and it is known to the U.S. Russia and the states themselves.

Today, the preconditions for the emergence of the second Intermarium project no longer exist:

1. The territorial disintegration of the Russian Federation has been stopped.
2. Russia has partially restored its position in Belarus.
3. The process of gradual elimination of the most negative consequences of the military coup in Kiev is visible.
4. Despite the strong opposition, the economic operations between Germany and Russia are being restored, i.e., two of the three key factors for the emergence of the Intermarium project are missing. Poland cannot count on the meager military resources of the Baltic States and even fewer military forces of Ukraine. With the creation of two missile regions in Poland and Romania, the U.S. has turned Poland and Romania into targets for a future Russian nuclear attack. It is safe to assume that every U.S. attempt to put missile launchers in Ukraine will lead to a change of regime politically in Kiev.

In conclusion the following can be said: behind the cover of the so-called curtain of the Baltic Sea to the Black Sea, in which the first actor to appear is Poland, an elementary American geostrategic operation is hiding - the export of American 'first strike' methods closer to the Russian

borders. In essence it is about the American medium- and short-range rocket launchers in Poland and Romania, and possibly also in Bulgaria.

The Russian response will be as follows:

1. Strengthening Russian military capabilities in Kaliningrad and the Baltic region.
2. Strengthening Russian military capabilities in Crimea.
3. Strengthening the military and strategic integration with Belarus and the absorption of Belarus by Russia.
4. Neutralization of Ukraine and, under certain conditions, its return into the Russian geopolitical orbit.

Considering the scanty military capabilities of NATO's allies in the Black Sea, Romania and Bulgaria, and Turkey's uncertain position today, we can say that the Black Sea region of the 'Intermarum' project is extremely ineffective. Militarily, the Black Sea can become a trap for every Black Sea country and the United States understands it very well. On the other hand, in spite of the large investments in the Polish Armed Forces at this stage we can say the following:

Poland fully counts on American intervention in a conflict with Russia because of its weak capabilities. This is asserted regularly by the Polish leadership with calls for an American military presence. Both Poland and the Baltics know very well that without the American umbrella they are nothing.

With this analysis at hand the following assertion can be made:

- We absolutely cannot agree with the thesis developed in detail by George Friedman about the strategic importance of Poland in the 21st century. We believe that this is not an analysis, but a wishful thinking. It is even more absurd to claim that Poland will have a greater role in geopolitics than Russia and the United States.

THE SPECIAL POSITION OF TURKEY IN THE REGION

Schematically, we can say the following:

Turkey has 3 alternatives:

1. To be a subordinate member of the Western alliance - to be a military client of the United States
2. To maintain its current unstable ambivalent position, i.e., to be a formal member of the Western military-political alliance, but pursuing its own geopolitical goals.
- 3 Gradually transforming into an independent geopolitical player with its own interests on the regional level.

A realistic scenario could be a synthesis of alternatives 2 and 3. Currently, Turkey implements its strategy on generating control of its periphery. This is a set of military, political, economic and cultural measures to create such a periphery in the Balkans, the Caucasus, Northern Syria, Northern Iraq, The Persian Gulf (Qatar), as well as attempts for a stronger, narrower relationship with Ukraine. Turkey will defend its geopolitical interest, this interest of a regional superpower and in this sense sooner or later it will be in confrontation with three important factors, the USA, Russia and Israel. It is a question of strategic vision and diplomatic equanimity how Turkey will get out of these three conflicts.

THE PROTECTION OF IMMIGRANTS CHILDREN IN TURKEY:HOW DOES TURKEY PROTECT IMMIGRANT CHILDREN?

TÜRKİYE'DE GÖÇMEN ÇOCUKLARIN KORUNMASI :TÜRKİYE
GÖÇMEN ÇOCUKLARI NASIL KORUYOR?

Frangis HABİBULLAH

Abstract

Throughout history, children have been victims of wars and conflicts in the international arena. Children are abducted, sexually abused, and economically exploited by their parents, family members, and people around them. Children are forced to leave their home country due to security, economic, social, and political issues. UNCRC, Save the Children, IOM and other international advocates of the children promote rights for the protection of children from all the possible harms. Children must be protected regardless of their ethnicity, sex, religion, nation, status, thoughts, and beliefs. Turkey is hosting the highest number of regular and irregular migrant children. Although Turkey is one of the member states of UNCRC, for some reason, immigrant children do not have the opportunity to use all the fundamental rights particularly those who are irregular. This paper aims to answer the question „How does Turkey protect immigrant children?“. This article

explores Turkey's systems, policies, plans, and ways of its implementation concerning the protection of immigrant children. Primary and secondary sources are used to bring a clear expression of the topic. The qualitative research method is preferred through observation, some interviews, and oral histories. The first part of the study includes an open definition of the protection of children, introducing international rights of children, participation range of the non-governmental organizations (NGOs), and other international associations. The second part consists of Turkey's general policies concerning a child's protection. The third part is the basic part of the study which describes the living conditions of migrant children in Turkey and explains Turkey's policies regarding their vital issues.

Keywords: Immigrant Children, Child Protection, Turkey's Child Policies

Özet

Tarih boyunca çocuklar, ülkelerdeki savaşların ve çatışmaların kurbanı olmuştur. Çocuklar, ebeveynleri, aile üyeleri ve çevrelerince kaçırılır, cinsel istismara uğrar ve ekonomik olarak sömürülür. Çocuklar güvenlik, ekonomik, sosyal ve politik nedenlerle kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalır. UNCRC, Save the Children, IOM ve çocukların diğer uluslararası savunucuları, çocukların olası tüm zararlardan korunması için hakları geliştirmektedirler. Çocuklar etnik, cinsiyet, din, milliyet, statü, düşünce ve inançlarına bakılmaksızın korunmalıdır. Türkiye en fazla sayıda düzenli ve düzensiz göçmen çocuğa ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye, UNCRC'nin üye ülkelerden biri olmasına rağmen, göçmen çocuklar, özellikle ülkeye girmek için düzensiz yollarla başvuranlar, bazı nedenlerle temel haklarından yararlanamıyorlar. Bu makale "Türkiye göçmen çocukları nasıl koruyor?" sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın hedefi Türkiye'nin göçmen

çocukların korunmasına ilişkin sistemlerini, politikalarını, planlarını ve uygulama yollarını incelemektir. Konunun net bir şekilde ifade edilmesi için birincil ve ikincil kaynaklar kullanılır. Gözlem, bazı görüşmeler ve sözlü tarihler yoluyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümü, çocukların korunmasının açık bir tanımını, uluslararası çocuk haklarını, sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) ve diğer uluslararası derneklerin katılım aralığını tanıtmaktadır. İkinci bölüm, Türkiye'nin, çocukları korunmasına ilişkin genel politikalarını içermektedir. Üçüncü bölüm, Türkiye'deki göçmen çocukların yaşam koşullarını anlatan ve hayati konulara ilişkin Türkiye'nin politikalarını açıklayan çalışmanın temel bölümüdür.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Çocuklar, Çocuk Koruma, Türkiye'nin Çocuk Politikaları

INTRODUCTION

In our world, we accept that we need to protect children for a better and brighter future (Tekindal & Özden, 2016). The values are given to children also depends on the cultures, economic systems, societies, and beliefs changing from one place to another. According to İnan (1968,3), the concept of childhood and the values given to them can be changed from one culture and society to another. For example, the value given to children living in an agricultural society is very different from industrialized society (Tekindal & Özden, 2016). Also, Akyüz explains that children in need of protection have a very wide definition. Every child from the day of birth until the age of majority requires protection regardless of their wealth, who are abandoned or accompanied, guilty or innocent, and children with disabilities (Akyüz, 1987).

Yolcuoğlu in his article “Turkish Child Protection System”, says that children are the most negatively affected by socioeconomic problems that exist all over the world. Some children cannot meet their basic needs, and there are obstacles to growing up as healthy individuals (Yolcuoğlu, 2009, s.44).

Protection of the children does not only includes rights it also contains their role of participation as Topcuoğlu pointed “*Children’s participation in every area of daily life is necessary not only for accomplishing child rights but also for increasing the social well-being*” (Topcuoğlu, 2019, s. 409).

This article explores Turkey’s systems, policies, plans, and ways of its implementation concerning the protection of immigrant children. Primary and secondary sources are used to bring a clear expression of the topic. The qualitative research method is preferred through observation, some interviews, and oral histories. The first part of the study includes an open definition of the protection of children, introducing international rights of children, participation range of the non-governmental organizations (NGOs), and other international associations. The second part consists of Turkey’s general policies concerning child protection. The third part is the basic part of the study which describes the living conditions

of migrant children in Turkey and explains Turkey's policies regarding their vital issues.

THE PROTECTION OF CHILDREN

Definition

The protection of children can be defined as protecting children from abuses, exploitations, hunger, diseases, murder, sexual abuses, deprived of education, trafficking, separating from parents, torture, recruited as child soldiers, child labor, armed violence, bullying, female child's genital cutting, and child marriage. Children are vulnerable to the issues such as socioeconomic status, gender, race, ethnicity, and religious values.

Kemp et al. were the first to define the characteristics and signs of abused children (Starr, 1988; as cited in Ammerman & Hersen, 1990; Tekindal & Özden, 2016). In today's world, abuses do not only involve physical injuries, bruises, etc but also consist of other types of abuses such as emotional abuse, sexual abuse, mental abuse, and neglect. Child abuse can be divided into two: "*child abuse by adults*" and "*child abuse by children*" (Tekindal & Özden, 2016).

Girls are generally discriminated against because of their sex. They are forced to marry when they are still in their very little ages. They are sexually abused by their relatives, neighbors, and other men living around them (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2020).

According to the UNHCR, the most vulnerable children are; disabled children, orphan, indigenous from ethnic minorities. There are some basic risks for children such as; living and working in the streets, living in detention, living in a community where conflicts, economic problems, and inequalities are dominated. Natural disasters, armed conflicts, and displacement may expose children to additional risks. The actors who carry out exploitation, abuse, and violence are generally family members, parents, caretakers, employers, teachers, law enforcement authorities, state and non-state actors, and other children. These violence, abus-

es, and exploitation generally happen at homes, schools, workplaces, during natural disasters and conflicts, etc (United Nations International Children’s Emergency Fund [UNICEF], 2020).

The number of children under the conflicts and living in the war zones increased to 415 million children over the world. There are six main violations of children during the conflicts:

1. Killing; 2. Recruitment and use of children by armed forces; 3. Abduction of children; 4. Attacks on schools and hospitals; 5. Lack of humanitarian access; 6. Rape and other types of sexual violence. These basic violations changes in boys and girls due to gender differences. Afghanistan, Syria, Yemen, Congo, Somalia, Egypt, and South Sudan are countries in which every single day children are living with war and conflicts. The conflicts also include psychological consequences on the children who witnessed violence (Save the Children [SCI], 2020).

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD (UNCRC)

The United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC), is a human rights resource that describes children’s fundamental rights in the most appropriate way. UNCRC was ratified and accessed in 1989 and entered into force in 1990. It contains 54 articles in total. UNCRC defines a child as every person who is under the age of 18. The Convention is applied for every child regardless of their ethnicity, sex, religion, language, abilities, their beliefs, their thoughts, and their family background. According to the Convention, Children’s top interest must be regarded in every decision. All of the countries that signed this convention must ensure creating systems for practicing the rights of the child. According to the Convention, every child has the right to stay with their parents or keep in contact with parents unless they hurt or neglect them. Children have the right to express their views, feelings, and wishes. Every child has the right to live their religion, choose what to believe, and live his/her beliefs as long as they do not stop others enjoying their rights. The government should ensure protecting children from violence, neglect,

bad treatments, and abuses. If a child does not have a parent or caretaker, the government is responsible to provide him/her special protection and assistance concerning the child's culture, language, and religion. **If a child seeks refuge or has got refugee status, governments must provide them well protection and assistance to help them enjoy all the rights mentioned in the Convention.** Children with disabilities have the right to live in a community with dignity and play active parts in society. The Convention claims that every child has the right to have an education; Primary education must be free to every child, rich countries must support poorer countries for education. Governments must protect children from working and from economic exploitations which can shake the health, education, and development of children. Governments must protect children from the usage, production, and distribution of drugs. Governments must protect children from sexual abuses, sale, trafficking, abduction, and all kind of exploitation. Governments should not allow children under the age of 15 to join the war and armed conflicts. Children who experienced very bad traumas such as abuses, torture, exploitations, and who are victims of war must receive recovery supports. Children must receive respect and dignity even if they are guilty of breaking laws (United Nations Human Rights Office of the High Commissioner [OHCHR], 2020).

INTERNATIONAL ORGANISATIONS AND CHILDREN

European Union member states respect the rights of the child. Children's rights are one part of human rights that EU countries must protect and practice. *Article 3/3 of the Treaty on the European Union establishes the objective for the EU to promote the protection of the rights of the child.* The Charter of Fundamental Rights of the EU protects child's rights specifically through its 31 and 24 articles.

EU describes vulnerable children as, children in detention, neglected children who have abducted victims of trafficking, children with disabilities, children suffering from discrimination, children of parents who are in prisons, children in conflict with the law, and children living in extreme material deprivation. European Union prevents violence against

children. EU provided main principles regarding protecting children in migrant by noting that children must be protected regardless of their migration status, citizenship, and background. (European Commission [EC], 2020)

About 50 million children are migrants, 5.4 million of them stay in Europe. Children in migration are at risk of violence, sexual abuse, exploitation, and physical abuse. The migrant children enter the host country with physical and psychological traumas. European Commission dedicated different forums concerning the protection of the children in migration. The Commission adopted “Communication for protection of migrant children” which contains articles about protecting migrant children. (EC, 2020)

Several international Organisations are already working for migrant children such as UNHCR, UNICEF, Save the Children, International Organisation for Migration (IOM). These organizations try to deal with the main issues of migrant children all over the world particularly those children who live in countries where they are exposed to risks of violence due to war, conflicts, lack of government assistance, economic issues, social and cultural problems.

United Nations International Children’s Emergency Fund (UNICEF), was established in 1946. UNICEF Works in more than 190 countries. UNICEF, in summary, works hard to reach children with a high range of vulnerabilities then it finds the best ways to protect children. UNICEF’s basic duties are as following: create policies for child protection; reducing child mortality; education; reducing child poverty; empowering girls, and creating innovation for children.

International Organisation for Migration (IOM) was established in 1951. IOM is an intergovernmental organization consisting of 173 member states. IOM provides International cooperation on migration issues. There are four areas that IOM works on 1. Migration and development 2. Facilitating migration 3. Regulating migration 4. Forced migration. It also works for defending the rights of migrant children. IOM’s actions are based on International law and the International Convention on the

Rights of the Child (CRC). IOM tries to find and meet children's essential needs such as family unity, education, health care, psychosocial support, and ensuring children's safety (International Organisation for Migration [IOM], 2020).

Save the Children is a Non-governmental Organisation which was established to save children after war traumas. It was founded by Eglantyn Jebb in 1919 after the First World War. It was trying to collect money to support children who were starving in the aftermath of the war. In the 1920s started to find children's rights. Save the Children has a hundred-year age which through its history has been the main supporter of children who were exposed to war and poverty. The Declaration for Children's Rights was drafted by Eglantyn Jebb which was then adopted by the League of Nations in 1924. After the 1930s Save the Children started helping and supporting children locating in different parts of the world who were at risk of vulnerabilities. SCI also provided saving families and children who were forcibly displaced and seek refuge. SCI's first aim is to protect children from preventable dies. Children with no access to health centers, vaccines, medicines, and nutrients are exposed to die. SCI searches for communities with a high percentage of children's death and tries to save and protect them (Save the Children [SCI], 2020).

POLICIES OF CHILDREN'S PROTECTION IN TURKEY

A child is a person with the age between birth and adolescence (full growth). It refers to a period until the age of eighteen according to the law. A child is a developing person who needs protection. Each society should take the responsibility to support and raise children socially, physically, mentally, and protect them from exploitation and abuses. There is no common definition of a child in Turkish law. (Tekindal & Özden 2016).

The Child Protection Law 5395 separates two different aspects: children in need of protection and children pushed into crime. Children in need of protection can be defined as a person whose physical, mental, moral, social, and personal safety is at risk. Children pushed into crime are any juveniles who have committed an act which according to the law

is defined as a crime and he/she is under persecution or investigation (Law No: 5395, Article 3).

Dr. Kutsi Halkacı wrote in his tract about child protection: “The work of child protection is a national principle in all civilized nations” (Libal, 2016).

After the declaration of Turkey’s independence in 1923, views changed about child and childhood. Due to the influences of modernist and nationalist currents at that time thousands of children started elementary schools (Libal, 2016).

In 1940, after the establishment of the Republic of Turkey, the legislation about child protection was introduced. The act was not only involved children but social services offered to all individuals in need. The “Public Health Law 1593” and following the “Law No:5387 on Children in Need of Protection”, authorities were empowered to provide care and protection to children who are without parents and whose physical, mental, moral development is in danger (Tekindal & Özden 2016).

Special developments happened between 1960 and 1970 in Turkey. As a result, the 1961 constitution was adopted. Due to the 43 Article of the Constitution, the provisions regarding children and women were incorporated which reads as follows: “*children, young people, and women shall be accorded special protection*”. The “Social Services Institute” in 1959 and the “Social Services Academy” in 1961 were established in this period. In 1963, the General Directorate of Social Services was established under the central organization the Ministry of Health and Social Assistance. This was the basis of today’s Social Services and Child Protection Agency which was established in 1983. “Law No.2253 on Juvenile Court” was passed in 1979 which came into force in 1982 (Tekindal & Özden, 2016).

Law No. 2828 on Social Services and Child Protection Agency were adopted in 1983 which corrected all the irregularities concerning the social services in Turkey (Beter, 2010). The General Directorate of Social Services and Child Protection was established in Ankara and organized

in all provinces and certain districts. The child protection system in Turkey is formed by the Social Services and Child Protection Agency (Yolcuoğlu, 2016).

With the Decree-Law No:633 Organization and Functions of the Ministry Family and Social Policies (2011), the responsibility of developing child protection transferred from the Social Service and Child Protection Agency to the Ministry's General Directorate of Child Services (Tekindal & Özden, 2016).

The child protection system in Turkey is mostly provided by the government. The responsible for performing this system is the Ministry of Family and Social Policies. There are two main categories: family care services that aim to care for children within the family, and institutional care services which aim “providing individuals an environment within an institution or organization instead of the family in which they live together with their blood kins”.

In-Law No. 2828 on Social Services and Children Protection Agency defines children in need of protection as follows:

the children whose physical, mental, and moral development or personal safety is in danger;

1. who is without mother or father, 2. whose either mother or father or both are unknown,

who has been deserted by mother, father, or both, 4. who have been neglected by mother or father and left vulnerable to vicious practices such as prostitution, begging, alcohol or drugs and becoming adrift (Tekindal & Özden, 2016, Law no: 2828, Article 3/b)

Ensuring coordination in child protection services for Turkey is provided by the Child Protection Law and is a duty given to the Ministry of Family and Social Policies. To provide child protection services to ensure coordination between responsible ministries and the institutions to cooperate with.

Ministry of Family and Social Policies (ASPB) General Directorate of Child Service, Child Protection First Service Units in the Circular

No.2012/15 says that all the units affiliated to all Provincial Directorates of Family and Social Policies to meet accommodation and basic needs of children in need of protection or driven to crime until a court takes its decision about them. About the child delivered to the unit, by applying to the relevant court an emergency protection decision is requested according to the Child Protection Law No. 5395 (Ç.K.K.) Within this period, except for the emergency protection decision requested according to the Child Protection Law, according to No. 2828 of the Social Services Law (S.H.K.), a temporary protection decision is also taken (Bilgin & Yetimoğlu, 2018)

IMMIGRANT CHILDREN IN TURKEY

Turkey has been experiencing migration and population mobility due to the regional conflicts and crises happening in the middle east. Besides, Turkey has been a transit country between Europe and Asia. After the Syrian crisis, Turkey became the most Syrian migrants receiving country. As a result of historical bond and also within the framework of their moral and legal responsibilities towards asylum seekers, Turkey contains the highest number of Syrian immigrants. Most of the migrants are between 0-18 ages which include about 50 percent of total migrants living in Turkey.

Furthermore, there are immigrants who entered Turkey by using irregular ways. This group of migrants are referred as irregular, paperless, and illegal immigrants. Irregular immigrant children are those who feel the risk of deportation by the security forces. Hence, they often live in poverty and witnessing exploitation. The protection of children, whether registered or undocumented, is a requirement of international human rights law. To fulfill this requirement law, social policy, and social practices are needed (Topcuoğlu, 2019).

More than half of the children and young migrants with limited resources are in countries with limited opportunities. It is clear that most of the migrant children are at the disadvantage condition. The children also participate as active individuals in migration, which is a remedy to

escape from environments that endanger the right to life, such as poverty and war, and conditions inhospitable to human dignity. Children migrate not only with their families but also alone, ie unaccompanied. If the economic situation of their families is insufficient - poor migrants are more likely to be unregistered because it is difficult to obtain visas - they are generally irregular migrants (Topcuoğlu, 2019).

Exploitation and Negligence are two different issues of migrant children all over the world including in Turkey. There are various types of exploitations such as physical, emotional, sexual, and economic exploitations. Child neglect is preventing the physical, emotional, moral, or social development of the child as a result of the neglect of the child's basic needs such as nutrition, clothing, shelter, education, health, and love, primarily by parents, dependents, and other adults. Children living and working on the street are frequently abused. A number of them may prefer to live on the street because they have been abused at home. Therefore, it is necessary to know these risky groups and to address these groups with priority. Child abuse is a legal crime and requires public prosecution (Turhan, Sangün & İnandı, 2006).

States are not only obliged to guarantee the rights of their children and ensure the exercise of their rights but also to ensure the rights of all children within their sovereign jurisdiction (Topcuoğlu, 2019).

According to OECD (2013) data, one-third of international immigrants aged 15 and over have a very low educational level. However, there is no aggregated data on the general education and health status of international migrant children.

There are two main issues that can hinder the social participation of immigrant children in Turkey. One is the forced labor, exposure to the worst forms of child labor. The other is child marriage. The voices of immigrant children should be heard in the design and implementation phases of both border and repatriation policies for migrants and immigrant resettlement and integration policies. Besides, the participation of both citizen children and immigrant children is required in the making

and implementation of policies in the field of combating child labor and early marriage, schooling, and health (Topcuoğlu, 2019).

Turkey has had many refugees from outside Europe. Turkey accept the international protection cases from all over the world. However, they may wait for years to reach to an answer concerning their cases. Children are included in all the past and ongoing migration movements mentioned here. A portion of this migrant children reached adulthood grew up in Turkey, it is still a fraction of the children (Topcuoğlu, 2019). Studies show that another child immigrant group encountered in the last decade is unaccompanied minors. Unaccompanied minors are children who migrate alone or who lost their families on the way to migration.

Turkey is one of the countries that migrant children including unaccompanied children move there due to the economic issues, wars, and political conflicts. One of the most migrant- sending countries is Afghanistan. Afghan children mostly leave the country because of the poverty and economic problems. Afghan children find ways of irregular migration through Iran to Turkey. Some intend to stay there for collecting money and some for moving to

Europe. Afghan children choose to work in Istanbul especially in Zeytinburnu and Beykoz districts. They generally work in dangerous inhuman conditions without health, social, and legal guarantees (N. Bozok & M. Bozok, 2019). We see that since the 1990s Turkey received immigration from Afghanistan. Zeytinburnu district contains migrants from other nations as well. Migrants who were only workers before, now have markets, restaurants, grocery stores, and bakeries. One of the characteristics of Zeytinburnu is having leather fabric and textile business which most of the migrants (irregular) work there. Starting from new houses of Beykoz to Hekimbaşı, Afghan unaccompanied migrant children live and search for work (N. Bozok & M. Bozok, 2019).

As of September 2018, most of the refugees come from Afghanistan (164,000 people), Iraq (143,000 people), Iran (37,500 people), Somalia (5,500 people); In addition, there are refugees from other countries (11,500 people). The proportion of children of asylum seekers in Turkey

is 32%. Currently, 27% of Afghan asylum seekers, 43% of Iraqis, and 20% of other nationalities are children (Topcuoğlu, 2019). Children who move to Turkey with no accompaniers are generally boys aged between 14-17. They are the only hope of their families, they work and send money to their families.

Migrant children are exposed to neglect, abuse, severe child labor, and various human rights violations in irregular migration (Topcuoğlu, 2019). Immigrant child labor has been identified in some provinces. Poverty, unemployment of parents, a high number of family members, and a desire to support the family finances are among the reasons for immigrant child labor (Topcuoğlu, 2019). Children forced to migrate both with their families and alone have become an important target for various terrorist groups and criminal organizations (Kesgin, 2017).

When it comes to children, school life is key in many aspects such as ensuring the right to education, adaptation, learning the local language, making friends (Topcuoğlu, 2019).

There are two different categories of education for Syrian children. Higher education at the Ministry of Education and Passage Education Centers (GEM). Children who have language problems will have difficulties both in social life and school life. Therefore, migrant children need to learn the Turkish language for education and social cohesion. Immigrant children who are living in Istanbul and other crowded cities can face difficulties in registering for schools due to the low availability (Tanrikulu, 2019).

While the Syrian children staying in the camps can meet their basic needs such as education and health, the majority of the population outside the camps is far from educational opportunities. Migrant children from other countries such as Afghanistan, Somalia, and Iraq are needed to have residence permits and equivalence documents for registering to schools.

The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) received a record of more than 330 thousand Afghans, Iraqis, Iranians, So-

malis, and from other countries who live in Turkey. Information shared with the public about migrants with International protection status, such as age population, distribution by age group, the number of students, and enrollment rates, continues to be a significant deficiency for non-Syrian refugees (Tüzün, 2017).

The United Nations Convention on the Rights of the Child, which was accepted in November 1989, was approved by the Turkish Grand National Assembly in 1995 and entered into force in Turkish law, and the coordination task regarding the issue was given to the General Directorate of Social Services and Child Protection Agency (SHÇEK). This agreement claims that all the rights necessary for the children are also valid for immigrant children. This agreement is also binding for the Turkish Public Administration that should be taken into account in policies for immigrant children (Kesgin, 2017).

The issue of unaccompanied children, which has an important place among international human mobility, is also considered as a separate policy agenda by the Turkish Public Administration. The Child Protection Law No. 5395, enacted in 2005, does not directly refer to immigrant children but draws the framework for the approach to these children (Kesgin, 2017).

Furthermore, migrant children in Turkey are able to receive refugee status considering their country of origin is an important factor. Because Turkey put the geographical reservation to the 1951 Geneva Convention. Therefore Turkey accepts refugees only from the Council of European countries, migrants from other countries are offered conditional refugee, subsidiary protection status. The difference in the rights of refugees from other international protection statuses is also valid for children. Whether or not he/she has temporary protection status is also determinant in terms of the rights that the child can reach. temporary protection status provides services such as education and health to children (Kesgin, 2017).

Six specialized institutions have been established by the Ministry of Family and Social Policies where services are structured in line with the needs of unaccompanied minors. According to the Law on Foreigners

and International Protection, the following provisions apply to unaccompanied minors applying for international protection (Foreigners and International Protection Law [YUKK], Article 66):

1. It is essential to consider the best interests of the child in all transactions regarding unaccompanied minors. From the moment the application is received, the provisions of the Child Protection Law dated 3/7/2005 and numbered 5395 are applied.
2. Taking into account the opinion of the unaccompanied minor, the Ministry of Family and Social Policies is placed in appropriate accommodation or with adult relatives or a foster family.
3. Those over the age of sixteen can be accommodated in reception and accommodation centers when appropriate conditions are provided.
4. As far as possible, siblings are kept together, taking into account the interests of the children, their age, and their maturity level. Unless it is mandatory, there is no change in accommodation places.

Since the phenomenon of child migration is at the intersection of both immigration policy and child policies, a division of labor is made between institutions in both fields.

Currently, Child Support Centers established in 7 provinces provide care services to unaccompanied children in 7 provinces (Ağrı, Bilecik, Erzincan, Konya, Yozgat, Istanbul, and Van) (Kesgin, 2017).

Children who migrated to Turkey can be listed as follows:

- Those children who came on their own and with migrant smuggling as a result of illegal entrance and illegal residence do not have the right to education and right to have access to health services and their health, nutrition, and other development rights at risk.
- Those who came to the country through human trafficking, forced labor, sexual exploitation or organ trafficking, illegal adoption also do not have the right to education and the right to have access to health services, the risk can be serious human rights violations and abuse.

- Immigrant children working illegally who have legal entrance and legal residence do not have the right to education and access to health services, they are at high risk of child labor problem and rights violations.
- Children of immigrant families working illegally have legal entrance but illegal residence so they do not have the right to access to education and health services. Child labor problem, Inability to access education, Unhealthy accommodation are the issues.
- Children of asylum seekers and families applying for asylum with the principle of non-penalty and legal residence, they have the right to education but not access to health services.
- Children of rejected refugees and families who continue to stay with illegal residence and illegal entrance, they can not get the advantage of education and health service rights, and their health, nutrition, and development rights are at risk.
- Informal children of irregular migrants born in the destination country have illegal residence so they do not have rights of education and accessing health services and their maternal and child health, infant deaths, right to life are at risk.
- Children of families who came to the country legally and lost their status due to administrative or political changes in the country they came from while living under legal status, their residence permit is uncertain so they do not reach to education rights and health services. Their health, education, nutrition, and development rights are at risk.
- Children of settled immigrant families have got legal entrance and legal residence and also have rights to education but still do not have access to health service (Kesgin, 2017).

According to my observations concerning the immigrant children living in Turkey, there are common basic issues of the children coming from different countries. One of the biggest problems that a migrant child can face is lack of a Turkish identity card or residence permit. When migrant

children do not have residence permits in Turkey they can not reach health services, can not enter the education area, and social adaptation would be very difficult. The fear of deportation and detention are other main risks that stop them to complain when they are abused or exploited by someone.

Immigrant children who own residence permit, international Protection, and temporary protection, can use some opportunities but limited, for instance, children smaller than age 13 can go to school if they know Turkish language and some school asks for a certificate of equivalence. Migrants aged 13 and above cannot easily access education. Immigrant children with international protection or temporary protection can use health insurance but not every child with residence permits have health insurance so they pay for their examination and treatments.

Another problem of migrant children living in Turkey is the employment of children especially who are between 13-18 ages. The top reasons for child labor is economic issues and strict rules for a work permit for adults. Many children work long hours in difficult and unbearable conditions without any insurance and with very low wages.

When immigrant children start entering society they face discrimination and peer bullying. There are many reasons for discrimination and peer bullying. The mindset of raising children by both families can be one reason. Other reasons consist of cultures, beliefs, and language, etc which can cause negative psychological effects.

Children who escaped from a traumatic environment such as wars, conflicts, poverty, and violence generally used illegal ways to enter the country which forced them to witness terrible events. They already have psychological problems. One 8 years old Afghan child living in Zeytinburnu district explained an event as:

I saw a man who was shot by Iranian border police, he killed him...

Some unaccompanied migrant children are living on the street. They are the most disadvantaged children. Some of them are begging and some work for illegal groups. They are exposed to various abuses such

as sexual and physical abuse, selling their body organs, economic exploitation, etc. there are child welfare homes in Turkey but most of them are so crowded and they are working passively.

A 16 years old unaccompanied Syrian child who collects garbage says that:

I am the only hope of my family, I have to work and send money for them...

When we consider the issue of solving these problems, we find that the solution is very limited. Turkey faces obstacles to pursuing refugee children's problems due to shortcomings in its immigration policy. Immigrant children are children who are more likely to be and have a long stay in Turkey and in a way, they will affect Turkish society in the future which is likely to harm this community. Turkey should at least consider these issues and change the conditions and rules for immigrants.

CONCLUSION

Children are born to be protected, to be loved, and to care about them. Our world needs to protect children for a peaceful future. Migrant children including unaccompanied children and irregular migrant children are the most disadvantaged group. They are exposed to physical, sexual, and emotional abuse; they are not getting advantage of their basic rights such as education, health insurance, identity, nutrition, and a living place.

Turkey is one of the countries in which a large number of migrants decide to move there to work, stay, and use it as a transitway to Europe. Children become victims of the parent's choices.

Turkish systems and policies need some ammendments concerning the migrant children's education, health, economy, and their basic needs. Migrant children come to Turkey from a traumatic condition. Most of the children living in Turkey are irregular migrants who do not have legal documents. They are under the risk of deportation, detention, and confinement. They can be very easily exploited by people around them. Turkish policies and systems are not enough to protect migrant children.

The protection of immigrant children in Turkey is a huge gap which must be deeply worked on it.

REFERENCES

1. Tekindal, M. And Özden, S. A. (2016). Child Protection System in Turkey in Foster Care Childhood and Parenting in Contemporary Europe. Publications of Kymenlaakso University of Applied Sciences Series A. No: 77 2016: https://www.researchgate.net/publication/328630808_Child_Protection_System_in_Turkey_In_Foster_Care_Childhood_and_Parenting_in_Contemporary_Europe
2. Yolcuoğlu, İ. (2009). Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi [General Analysis of Turkish Child Protection System]. Aile ve Toplum Eğitim-Kültür Araştırma Dergisi Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 18 Temmuz-Ağustos- Eylül 2009 ISSN: 1303-0256
3. Atasü Topçuoğlu, R. (2019). Türkiye’de Göçmen Çocukların Katılım Hakkı [Participation Rights of Immigrant children in Turkey]. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 408-430. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/43055/468025>.
4. United Nations International Children’s Emergency Fund. (2020): https://www.unicef.org/protection/57929_57972.html
5. Save the Children International. (2020): [savethechildren.net/what-we-do#](https://www.savethechildren.net/what-we-do#)
6. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR). (2020): [rights/,https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx](https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx).
7. European Commission. (2020): https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child_en
8. International Organisation for Migration. (2020): <https://eea.iom.int/protection-children-migration>
9. Libal, K. (2016). Child Poverty and Emerging Children’s Rights Discourse in Early Republican Turkey. Childhood in the Late Ottoman Empire and After <http://www.jstor.com/stable/10.1163/j.ctt1w8h1jx.7>
10. Kesgin, S. S. (2017). Türk Kamu Yönetiminde Göçmen Çocuklara Yönelik Politikalar [Policies for Immigrant Children in Turkish Public Administration]. Göç Dergisi Vol. 4 No. 1 P.62-81: <http://www.gocdergisi.com/>
11. Alakuş, E. And Uzan, Y. (2020). Turkey’s Reality of Illegal Afghan Immigrants in Terms of Being A Subject to Potential Human Trafficking. The Journal of Migration Studies Volume: 6 No: 1 January - June 2020 pp. 92 – 117
12. Bilgin, Ö. And Yetimoğlu, E. N. (2018). Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri: Birime Teslim Edilen Çocuklara İlişkin Bir Araştırma [First Intervention And Assessment Units For Child Protection: Research on Children Brought to Those Units]. Turkish Journal of Social Work ISSN: 2602-3393: www.turkishsocialwork.com
13. Sangün, Ö. Turhan, E. And İnandı, T. (2006). Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi [Child Abuse and Prevention in Primary Care]. STED Vol. 15 No.9 P. 157

14. Lucassen, L. Feldman, D., And Oltmer, J. (2004). Drawing Up the Balance Sheet. Amsterdam University Press: <http://www.jstor.com/stable/j.ctt45kdns.17>
15. Bozok, M. And Bozok, N. (2019). İstanbul'a Dağılan Refakatsiz Afgan Göçmen Çocuklar [Unaccompanied Afghan Immigrant Children Scattered to Istanbul]. Beyond Istanbul 2019: https://www.academia.edu/42152176/Bozok_ve_Bozok_%C4%B0stanbula_Da% C4% 9F%C4%B1lan_Refakatsiz_Afgan_G%C3%B6%C3%A7men_%C3%87ocuklar
16. Tanrıkuşu, F. (2019). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunu ve Çözüm Önerileri [Education Problem of the Syrian Children Living in Turkey and Solution Proposals]. Istanbul Medipol University: https://www.researchgate.net/publication/336987603_Turkiye'de_Yasayan_Suriyeli_Cocukl arin_Egitim_Sorunu_ve_Cozum_Onerileri_Education_Problem_of_the_Syrian_Children_Livin g_in_Turkey_and_Solution_Proposals
17. T.C. DEFNE KAYMAKAMLIĞI (2020). Çocuk Hakları Sözleşme Maddeleri:<http://www.defne.gov.tr/cocuk-haklari-sozlesme-maddeleri>
18. Emin, M. N. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi [Syrian Children's Education in Turkey]: SET Vakfı İktisadi İşletmesi: <https://books.google.com.tr/books?id=sCShDwAAQBAJ&lpg=PT6&ots=-SM1KD-7spl&dq=%C3%87ocuk%20korum%20aT%C3%BCrkiye&lr&hl=tr&p-g=PT26#v=onepage &q&f=false>
19. Juvenile Protection Law, (2005). Vol 5 P.p 44: <http://www.lawsturkey.com/law/juvenile-protection-law-5395#:~:text=The%20juvenile%20protection%20law%20has,their%20rights%20and%20well%>

NEW SOFT POWER: TURKEY'S CORONAVIRUS DIPLOMACY

YENİ YUMUŞAK GÜÇ: TÜRKİYE'NİN KORONAVİRÜS DİPLOMASİSİ

Meral BALCI

Abstract

The new type of coronavirus (Covid-19), first seen in Wuhan, China in December 2019 and identified in January 2020, has influenced the whole world and a global pandemic process has begun. The global pandemic has attracted the attention of the world with millions of cases and thousands of deaths and has become an important item in the agenda. Some countries have been left behind in the fight against coronavirus. On the other hand, some countries, such as Turkey, have been considered as a 'model country' and appreciated in both national and international practices in the field. According to the official statement, the coronavirus cases in Turkey were first seen on March 11, 2020. The pandemic and cases have been successfully brought under control with the necessary measures, policies, and practices compared to other countries. Turkey has pursued its success in the fight against domestic coronavirus to abroad. With this policy, which can be called 'coronavirus diplomacy', Turkey has aided testing

kits, medical equipment, and personal protective equipment to 142 countries of the world. Thus, Turkey has become the world's leading supplier of medical aid. Turkey has aided many countries, including economically much more powerful countries, and has used it as a soft power element in the international arena. In this line, the study aims to determine the role of Turkey in the fight against the global coronavirus pandemic and explain how it is translated into the country's soft power. In the study, firstly domestic fight against pandemic was examined. Later, it was explained as diplomacy and evaluated as a soft power in the international arena. Finally, the results obtained Turkey's coronavirus diplomacy were evaluated.

Keywords: Coronavirus, Turkey, Soft Power, Diplomacy, Global Pandemic, Medical Aid

INTRODUCTION

Some cases of pneumonia observed at that time on December 29, 2019 were associated with the Huanan Seafood Market in China; the existence of a new epidemic was announced to the world on December 31, 2019. On January 8, 2020, the existence of a new coronavirus was officially announced as responsible for this new epidemic. In today's world where global mobility is fast, the spread of the virus has also occurred rapidly. As a result, on March 11, 2020, coronavirus was named as a pandemic by the World Health Organization (WHO) (Er & Ünal, 2020: 2-4).

The pandemic that affects the whole world, has also affected the health policies, economies, domestic and foreign policies of the countries. Countries have determined health policies to reduce the effects of coronavirus, protect the public, and take precautions. These precautions have been implemented in the form of healthcare conversions, quarantine practices, or bans. In addition to the economic burden of the fight against pandemic and precaution activities, both national and international economic and commercial activities have come to a standstill. The interdependence in the global system has brought diplomacy to the forefront, meanwhile the economy has faced difficulties. Turkey is one of the countries that use diplomacy successfully.

Turkey's health policies have been criticized sometimes by people about the lack of quarantine and testing implementation. Despite this, it appears to be controlling the process successfully when compared to other countries. In fact, it was able to carry its fight against coronavirus into foreign policy. With this policy, which can be called 'coronavirus diplomacy', it has aided testing kits, medical equipment, and personal protective equipment to many countries of the world. Thus, Turkey has become the world's leading supplier of medical aid. Turkey has aided many countries, including economically much more powerful countries, and has used it as a soft power element in the international arena.

This study aims to answer the following questions: "What are the applications in Turkey's domestic policies to the fight against coronavirus?"; "How coronavirus has used as soft power diplomacy in Turkey's foreign

policy?”, and “What are the results obtained in terms of international relations of Turkey’s Coronavirus diplomacy?”. In this context, firstly, Turkey’s domestic and foreign implementations in the fight against coronavirus policies will be given. Then, coronavirus diplomacy and its effects in the international arena will be examined.

TURKEY’S IMPLEMENTATIONS IN THE FIGHT AGAINST CORONAVIRUS

Global pandemic crisis initiated a struggle in all over the world and Turkey and intended to be least affected by the harms of the pandemic through the fight against coronavirus. In this context, in Turkey, precautions and economic stimulus packages are implemented continuously. At the same time, Turkey tries to support businesses and low-income groups which are damaged by the pandemic. Its efforts in domestic politics is reflected in its foreign policy. Because Turkey is described to the pandemic as a humanitarian crisis. In the pandemic process, Turkey has responded positively to requests for medical aid and assistance in many countries. This approach of the country is called ‘coronavirus diplomacy’ in foreign policy. This coronavirus diplomacy provides soft power to the country.

Following the announcement of the first coronavirus cases in Turkey on 11 March 2020, the many social and political events have been cancelled or postponed. Wearing masks was obligatory, schools started distance education, restaurants and cafes were closed, collective organizations, intercity travels and congregational prayers were banned, and restrictions were imposed on people under 20 and over 65 ages. Flights were cancelled and it has been applied to the 14-day quarantine to new arrivals. Campaigns were organized such as “Stay Home” and “Hayat Eve Sığar”. Economic support packages for low-income citizens were announced and a donation campaign was launched by the Presidency. Practices such as short work allowance and home office permit for civil servants were implemented (Uygur, 2020). During this period, success was achieved by reducing the epidemic rate.

As of June 1, 2020, it is aimed to return social life to normal within the scope of the measures under the name of “new normalization” and prohibitions and measures have been loosened. This situation caused the pandemic spread to increase a little. This negative course brought the criticisms that there are deficiencies in the management of the pandemic process in the country. However, when compared to Turkey with many countries, seems to provide a successful control in the fight against coronavirus.

Turkey’s success in the country has been carried abroad. As of August 22, 2020, it has supported 142 countries and 7 international aid organizations within the scope of the fight against coronavirus (TRT News, 2020). Some of these supports consist of products such as masks, biohazard overalls, disposable protective clothing, aprons, protective glasses, gloves, antiseptics, and testing kits. In addition, Turkey has services to other countries such as mosque cleaning and disinfecting, training health workers, 3D printer donation, and constitute and regeneration health centres in the fight against coronaviruses. The Turkish Cooperation and Coordination Agency, the Ministry of Health, the Ministry of Defence, the Presidency, the Ministry of Trade and Foreign Affairs and the Red Crescent are responsible for the delivery of aid, and they are in cooperation with different institutions. (Deutsche Welle, 2020).

Turkey, at the beginning of the pandemic, was one of the first countries sending medical aid to China. In addition, Turkey provided support to many countries such as its NATO allies (including the United States and United Kingdom), the Balkan countries, Latin America, its eastern neighbours (including Armenia), Turkic republics and other requesting countries (BBC News, 2020). Also, it was decided to start cooperation and joint clinical studies with Russia on the development of coronavirus vaccine (Ministry of Health, 2020a).

Turkey acts as ‘the conscience of the world’ and shows herself in public as a country which sent most humanitarian aid in this process (Kızılay, 2020). Turkey, which received many thanks and appreciation messages from many countries and representatives, applies these implementations

with the aim of to seek cooperation and create soft power. Thus, Turkey's aid, using coronavirus as a diplomacy tool is seen as a step forward on behalf of the post-crisis.

CORONAVIRUS DIPLOMACY AND ITS INTERNATIONAL EFFECTS

In Turkey, in an environment where whether medical supplies are sufficient or not is discussed, sending these materials abroad has become a priority. The country wanted to turn this crisis into an opportunity and raise its public image/opinion. Turkey also wanted to show other countries how powerful and systematic it could take in the face of crisis. Thus, it is aimed that goodwill based on cooperation will make a positive contribution to foreign policy in Turkey. Due to coronavirus diplomacy, Turkey has become part of the solution and has gained a positive image by increasing the soft power of public diplomacy activities.

Özgür Ünlühisarcikli, director of the Ankara office of the German Marshall Fund think-tank, explained to Turkey's coronavirus diplomacy like that: *“This comes at a time when Turkey's international prestige is very low and also the attitude of various publics around the world towards Turkey is also very negative, so this is a public diplomacy initiative aiming to improve public opinion towards Turkey around the world.”* (Financial Times, 2020). For instance, after China, Russia, and the EU deploy aid to the region, Turkey is also using the coronavirus supplies to reconfirm its influential role in the Balkans. Because the Balkans can be the basis for mending EU-Turkey ties and for rebuilding the relationship between the two actors. Because Turkey's most powerful and the most profound historical and religious ties with the European region in the Balkans. It means that Turkey's ability to project soft power in Europe is at its highest level in the Balkans. Also, Turkey and the EU have the same strategic goals for the Balkans. (Lika, 2020: 10-15).

Another instance in this regard, Turkey is striving to boost its reputation in Central Asia benefiting from the coronavirus. Aside from Turkey, both Russia and China are also competing for influence, especially in Kazakh-

stan. In this respect, Turkey is not only to prevent the interests of Russia and China, but also wants to maintain its influence in one of the largest countries in Central Asia to develop their own strategic interests. Because Kazakhstan is important for Turkey's relations with Central Asia and the Far East. It can also provide economic opportunities, given the vast oil and gas reserves. This is also true for Azerbaijan (Hussain, 2020).

Turkey's efforts received replies positively to the international arena. Hans Kluge, WHO Regional Director for Europe, noting that Turkey has adopted a humane approach in this process, and thanked Turkey. Also, according to him, Turkey's success has been achieved by the following factors: political leadership; deciding and implementing the right policies; and fast decision-making (Ministry of Health, 2020b). Jens Stoltenberg, NATO Secretary-General, stated about Turkey's medical aid to Italy and Spain that "...Proud to see NATO Allies supporting each other through our disaster relief centre." (Yavuz, 2020). In addition, organization officials and representatives of other countries thanked Turkey for this 'spirit of solidarity'.

To sum up, Turkey's efforts to be an important regional and global actor via soft power and public diplomacy. In this context, taking advantage of the pandemic, Turkey shifts her resources (such as the health services, and developed the textile sector) to abroad. Thus, in the international arena, Turkey's positive public image/opinion is clearly seen. This image has increased opportunities for bilateral and international cooperation for the future. The countries supported the removed of a portion of prejudice against Turkey and increase solidarity. It is evident in the light of current developments that Turkey's coronavirus diplomacy will benefit for the future.

CONCLUSION

The concept of soft power has gained importance with the addition of economic, political, and human dimensions to the concept of power, which is traditional and military, in time. The key to soft power is to be able to influence public opinion peacefully through diplomacy. That

diplomacy sometimes manifests itself with rhetoric and sometimes with aid. Through the emergence of coronavirus and become the pandemic, countries like Turkey have turned the crisis into an opportunity. A foreign policy approach called “coronavirus diplomacy” has been adopted. Thus, countries were made medical aid by Turkey, and it was aimed to gain soft power by increasing influence in the countries helped. In this context, Turkey, with the ‘coronavirus diplomacy’, deployed aid to testing kits, medical equipment, and personal protective equipment to 142 countries of the world.

Turkey has provided success and moved that success abroad despite criticism that the move was a lack of medical supplies. Thus, it has obtained soft power in foreign policy. Many countries, the representatives, and the international organizations have thanked Turkey, and expressed that solidarity can provide cooperation in the future. In this regard, it is seen that Turkey is the possibility to realize the objectives of the coronavirus diplomacy. Turkey improves its appearance in public image and public opinion. In addition, it struggles with other countries to become a regional/global power in the places that were deployed aid, and Turkey comes to the forefront. Turkey continues this approach to foreign policy, continues to lay the groundwork for ensuring future cooperation.

REFERENCES

- BBC News (2020). “Koronavirüs: Türkiye Hangi Ülkeye Ne Kadar Yardım Gönderdi?”, 28.04.2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52459231> (06.09.2020).
- Deutsche Welle (2020). “COVID-19: Türkiye Yurtdışında Nereye, Nasıl Destek Sağlıyor?”, 20.04.2020. <https://www.dw.com/tr/covid-19-t%C3%BCrkiye-yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-nereye-nas%C4%B1l-destek-sa%C4%9F1%C4%B1yor/a-53184552> (06.09.2020).
- Er, A. ve Ünal, S. (2020). Dünyada ve Türkiye’de 2019 Koronavirüs Pandemisi. *Flora*, 25(1), 1-8.
- Financial Times (2020). “What is behind Erdogan’s coronavirus diplomacy?”, 30.04.2020. <https://www.ft.com/content/8602c2da-f1d0-4a78-b848-4c8bf8b9e311> (07.09.2020).
- Hussain, S. (2020). Turkey’s COVID-19 Diplomacy in Central Asia. *The Diplomat*, 19.08.2020. <https://thediplomat.com/2020/08/turkeys-covid-19-diplomacy-in-central-asia/> (09.09.2020).

- Kızılay, Ş. (2020). “Pandemi Sürecinde Türkiye’nin Dış Yardımları”, Uluslararası Politika Akademisi, 18.05.2020. <http://politikaakademisi.org/2020/05/18/pandemi-surecinde-turkiyenin-dis-yardimlari/> (05.09.2020).
- Lika, I. (2020). Turkey’s Corona Diplomacy in the Balkans. *Seta Analysis*, June 2020, No: 64.
- Ministry of Health (2020a). “Sağlık Bakanı Koca, Rus Mevkidaşı Murashko ile Görüştü”, 02.06.2020. <https://www.saglik.gov.tr/TR,65810/saglik-bakani-koca-rus-mevkidası-murashko-ile-gorustu.html> (06.09.2020).
- Ministry of Health (2020b). “Bakan Koca, DSÖ Avrupa Bölge Direktörü Kluge ile Bir Araya Geldi”, 09.07.2020. <https://www.saglik.gov.tr/TR,66652/bakan-koca-dso-avrupa-bolge-direktoru-kluge-ile-bir-araya-geldi.html> (07.09.2020).
- TRT News (2020). “Türkiye’den Sudan’a tıbbi malzeme yardımı”, TRT Haber, 22.08.2020. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyeden-sudana-tibbi-malzeme-yardimi-510841.html> (05.09.2020).
- Uygur, H. (2020). “Türkiye’nin Koronavirüs ile Mücadelesi”, İRAM, 16.04.2020. https://iramcenter.org/turkiyenin-koronavirus-ile-mucadelesi/?send_cookie_permissions=OK (05.09.2020).
- Yavuz, E. (2020). “Can Covid diplomacy strengthen Turkey-Italy relations?”, TRT World, 20.04.2020. <https://www.trtworld.com/opinion/can-covid-diplomacy-strengthen-turkey-italy-relations-35584> (09.09.2020).

GLOBAL ENERGY SECURITY IN THE POST-ARAB SPRING ERA

ARAP BAHARI SONRASI DÖNEMDE KÜRESEL ENERJİ GÜVENLİĞİ

Arzu AL

Abstract

The Middle East and North Africa region stands out in terms of energy resources. Such that, most of the global oil reserves and a significant amount of global natural gas reserves are in this region. In addition, geopolitically, the region is located on the transport route of energy resources. Accordingly, the energy security of the region is gaining importance in terms of international relations. The concept of energy security is basically explained by the availability and accessibility of energy resources, producibility of these resources, and the sustainability of this situation. Energy security is affected by the supply and demand of energy, national and international legal regulations, economic, political, and geographical factors. The Middle East and North Africa region has become economically and politically unstable during the Arab Spring and beyond. Energy security has been the subject of controversy regarding the supply of energy safely and uninterruptedly, at an appropriate amount and prices, because of the

crisis environment. This instability in the region has affected production capacity, supply quantity, energy trade, production cost and prices, and global energy security. The aim of this study is to determine the events in the Middle East and North Africa the effects on global energy security in the cause and effect relation, in the process of the post-Arab Spring. In this regard, firstly, the concept of energy security was examined. Then, how the Arab Spring process affects the energy supply in the Middle East and North Africa region was discussed. Finally, the effect of energy supply in the region on global energy security was analysed.

Keywords: Arab Spring, Middle East, North Africa, Energy Security, Oil, Natural Gas

INTRODUCTION

Having energy resources and ensuring energy security has been one of the most important concerns of states at different times in history. Especially with the Industrial Revolution, the need for energy resources has increased and it has made energy security important. Over time, energy security has become an important foreign policy issue for countries, as diversification of energy resources, fossil resources, as well as renewable energy sources, have become important. Today, energy security is highly interactive with areas such as economic growth, stability, political economy, and other types of security.

With the Arab Spring, which started at the end of 2010 and shown its effect in 2011, the struggles for the balance of regional power, the interaction between countries, and the global impact of the changing conjuncture have also been reflected in the energy field. The Middle East and North Africa region, which is important in terms of energy resources and where the Arab Spring was experienced, has become economically and politically unstable, and ensuring energy security has been prioritized. As a result of the crisis environment, it has been the subject of discussions about the safe and uninterrupted supply of energy in appropriate quantities and prices. This instability in the region has affected the production capacity, the amount of supply, energy trade, production cost and prices, and global energy security.

This study aims to determine the events in the Middle East and North Africa the effects on global energy security in the cause and effect relation, in the process of the post-Arab Spring. For the aim, answers have sought those questions: “How did the Arab Spring affect the energy supply in the Middle East and North Africa region?” and “How did the energy supply in the region after the Arab Spring affect global energy security?” In this regard, firstly, the concept of energy security was examined. Then, how the Arab Spring process affects the energy supply in the Middle East and North Africa region was discussed. Finally, the effect of energy supply in the region on global energy security was analysed.

ENERGY SECURITY IN HISTORICAL CONTEXT

Since the Industrial Revolution, countries have struggled with each other to supply their increasing energy needs. Considering the relationship between world leadership and energy resources, it has become important to have energy resources and to ensure the security of these resources. Thus, when we look at most of the crises and wars in the 20th century, it is seen that energy resources and energy security are at the forefront, directly or indirectly (Sevim, 2012: 4379).

With the diversification of energy resources, oil started to replace coal, which was the most important energy source in the 20th century. Oil has become the most important issue of international relations both politically and economically. During this period, energy security was identified with the security of oil resources. The concept of energy security originated from oil supply instability in Europe during the Suez Crisis in 1956. After two oil crises in 1973 and 1979, energy security was originally perceived as a stable supply of energy against geopolitical risks such as conflicts between or within nation-state(s) (Irie, 2017: 38). So, conceptually, energy security has been defined as “the possibility of safely accessing fossil fuels, especially oil”.

The concept of energy security has begun to be addressed with a wider perspective with the diversification of energy sources and renewable energy sources gaining importance (Karabulut, 2016: 33). In the 2000s, the concept of energy security has expanded with the addition of non-state actors and the inclusion of natural disasters, man-made disasters, and cyber-attacks as threats (Irie, 2017: 39). One of the wider definitions of energy security has been made by the International Energy Agency (IEA). The IEA defines energy security as: “the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price.” In line with this definition, long-term energy security deals with timely investments to provide energy in line with economic developments and environmental needs. Short-term energy security focuses on the ability of the energy system to react immediately to sudden changes in the supply-demand balance (IEA, 2020).

In terms of the United Nations Development Programme (UNDP), energy security is the availability of energy in various forms, in sufficient quantities and at reasonable prices. It means the availability of local and imported resources to meet the growing demand over time and at reasonable prices. Interruptions of energy supply can cause serious financial, economic, and social losses. The absolute security of the energy is therefore critical. Any problems of energy security and shortage affect countries in two ways: decreasing productive activity and undermining consumer well-being. Also, this situation deters investors by threatening production and increasing costs. (UNDP, 2015: 113).

The '4A's of energy security (availability, affordability, accessibility, and acceptability) are a frequent starting point of contemporary energy security studies (Cherp and Jewell, 2014: 416). Availability is related to the existence of a resource. The constant and urgent need for energy makes keeping energy prices at a reasonable level a security priority. In this respect, affordability gains importance. It may not always be possible to transform all the discovered existing energy resources into the usable form. For this reason, accessibility becomes important. Acceptability is about the interaction of energy security with the environment and society (Hatipoğlu, 2019: 2-6).

Factors affecting energy supply security are divided into three as economic, political, and geographical. Economic factors can put in order as price, demand elasticity, substitutability, import dependence, consumption level, management of energy resources, national and international legal regulations. Energy security came to the fore with its military, national security, and political dimensions through the globalization. In this context, situations such as political instability, embargo and terrorism affect energy security. Geographical factors are affected by elements such as distance, location, geopolitical factors, climate, and environment (Erdal & Karakaya, 2012: 116-132).

Considering the definitions in the literature, it is seen that energy security includes the following features: Having adequate energy resources and energy diversity; ensuring access to energy and transport; establish-

ing solid energy infrastructures; to have energy resources at reasonable prices; predictability of resources and varieties and reducing risks; ensuring political and economic stability; reducing energy dependence. The interdependence of countries and the fact that consumable energy resources are still the most used resources make global energy security important. In this direction, developments in the Middle East and North Africa, where energy resources are intense, have gained importance in terms of energy supply and global energy security.

ARAB SPRING AND ENERGY SUPPLY

The Middle East and North Africa region, where the Arab Spring was experienced, is strategically important for all major power elites demanding oil and gas because of it is the region where an average of 40% of the world's oil supply is provided, and 20% of the world gas production is made. For this reason, demanding power elites engage in many different social, political, and economic-based activities to increase their effectiveness in the countries in the supply geography (Akyener, 2017: 4). So, the Arab Spring is an important development in terms of global energy security.

Being rich in energy resources affects not only the course of the region but also the course of global energy security. For example, it is known that the price movements in oil after the Second World War originated from the Middle East, and that price mobility was also the subject of energy security. Also, while the energy security risk value experienced its historical peak in the Middle East in 2011 with the effect of the Arab Spring, the world energy security risk average reached its historical peak in parallel (Kartal, 2020). In line with these examples, the dominant role of the Middle East in global energy security is seen clearly.

Saudi Arabia, Iran, Iraq, and the United Arab Emirates, which are among the countries in the Middle East, have critical importance in the world oil market as major exporters. The instability experienced in these countries or the region may increase the price of crude oil rapidly due to the effects of these countries' exports, the decrease in crude oil supply,

and the low demand elasticity of oil in the short term. In other words, the impact of a crisis reflects negatively on all energy importing countries, and the world economy due to the price increase in the world oil markets (İpek, 2013: 16). Although an important example of this situation was experienced in the Arab Spring, the decrease in oil supply with the intervention of Saudi Arabia was less compared to the oil crises in 1973 and 1979.

With the beginning of the Arab Spring, Saudi Arabia's daily production capacity increased from 8.4 million barrels to 9 million barrels; the country reported that, if needed, she could increase its daily production to 12.5 million barrels. Thus, the decrease in oil supply was controlled. However, due to the political instability in the Middle East and North Africa, there have been serious increases, especially in Brent oil prices. While the average oil price in the June-December period of 2010 was around 75-85 dollars per barrel, it rose to 90 dollars the day the events started in Tunisia, to 100 dollars the day the events started in Libya. The oil prices reached 114 dollars in March 2011 (Sevim, 2012: 4384).

In line with this role of the Middle East in energy supply and security, the Arab Spring changed some balances in energy security and reshaped global energy security. The Arab Spring was expected to have strong regional and international impacts on the management of the oil and gas industry. In this direction, the question of how the energy supply in the region shapes global energy security after the Arab Spring becomes important.

THE CURRENT SITUATION IN THE GLOBAL ENERGY SECURITY

With international oil and gas prices beginning to rise from 2010, there were serious concerns among the market and political actors that any rise in prices would risk the fragile recovery of the global economy from the deepest recession in decades (Darbouche & Fattouh, 2011: 1). Increasing oil and gas prices since then rose again in 2012 due to a possible military conflict between the US and Iran. [However, prices have decreased recently]. Disruptions not only raise prices but also the energy flow lines

are closed. In that process, shipping insurance costs have tripled making them higher than the costs of repairing vessels. For super-tankers carrying about two million barrels of oil, the rate rose to 450 000 dollars a trip from 150 000 dollars adding about 15 cents a barrel to the delivered cost of the oil (Ghoble, 2016: 136-139).

As a result of political instability, the attention of oil-importing countries and oil companies has been turned to other regions. One of them is the Caspian Basin. In addition to being a more stable region, the energy resources in the region are a precaution to avoid price crises in the Middle East. In the future, the Caspian Basin is nominated to replace the North Sea due to the depletion of North Sea energy resources, which are in the hands of the West. The main point that shows the importance of Caspian energy resources is that the main demand centres have significantly increased their dependence on imported oil in the next 20 years and are among the alternative regions that will ensure energy supply security. The provision of energy supply security by the Caspian, which is safer than the Middle East, brought the energy struggle to this region after the Arab Spring (Kocaman, 2018: 157-159).

Another region which countries have turned to for ensuring their energy security, accessing resources more securely and ensuring its sustainability is the Eastern Mediterranean. The energy struggle over the oil and natural gas deposits of the Middle East and North Africa has increased the geopolitical and geostrategic importance of the Mediterranean Basin indirectly. In addition to being rich in energy resources, this region is also an important connection point in energy transfer (Kedikli & Çalağan, 2017: 124-127), bringing the region to an important position in terms of ensuring global energy security.

In addition to diversifying the energy basins, ensuring the security of the MENA region has also been an important output. Because the Middle East region is still one of the most important parts of energy resources. The IEA estimates that the world will need 10 trillion dollars in the oil sector and 9.5 trillion dollars in the natural gas sector between 2011-2035. The Agency predicts that most of the oil and gas supply will come

from the Middle East. To meet the increasing global demand, it has been necessary to make the necessary moves to develop oil and gas fields in the Arab Spring region and to ensure security (Bahgat, 2012: 504). Since 2011, more than 300 billion dollars of oil and gas project contracts have been signed in the Middle East and North Africa area. But these investments strengthened Saudi Arabia, which was not affected by the Arab Spring, as the world's most influential oil exporter, and placed Qatar at number one for both liquefied natural gas (LNG) and gas to liquid (GTL) production (GlobeNewswire, 2020).

Nowadays, with the emergence of COVID-19, there is slowdown in the industry and travel restrictions. This situation caused a decrease in the need for chemical and refined products and negatively affected energy security, and revealing supply/demand imbalance especially in oil (Deloitte, 2021). Despite the 30% decrease in oil demand, the continuation of oil supply at pre-pandemic levels has been the reason for this imbalance. The solution efforts of OPEC, whose members are mostly MENA countries, have not been effective either (Furuncu, 2020). Therefore, in an age where energy is very important, energy security has ceased to be as regional problem and has become as global.

In summary, to ensure global energy security after the Arab Spring, countries that want to dominate energy resources and are dependent on energy resources have sought alternative ways and focused on regions where energy security can be achieved. Thus, countries aimed to ensure clean and reliable access and transportation to sufficient energy resources. Thanks to access to energy in more stable regions, visibility of risks and ensuring energy security has become a priority. However, instead of completely moving away from the regions affected by the Arab Spring, efforts were made to make the Middle East and North Africa more reliable to the energy. Despite this, investments in the region continued to shift to regions less affected by the Arab Spring. Now, energy security has been interrupted by the pandemic and it is unclear how it will take shape after this process.

CONCLUSION

Energy security is the availability of energy in various forms, in sufficient quantities and at reasonable prices. Energy security is affected by the supply and demand of energy, national and international legal regulations, economic, political, and geographical factors. Among these, one of the most important factors in ensuring energy security is the existence of political stability. A politically unstable and unsafe environment affects production capacity, supply, energy trade, production cost and prices, and thus energy security. This is the most important reason for the Middle East and North Africa region to be affected in terms of energy supply in the process that started with the Arab Spring. In this study, the effects of the Middle East and North Africa on global energy security in the cause and effect relationship in the post-Arab Spring era is examined. Also, the effect of the Arab Spring and its aftermath on energy supply and global energy security is explained.

The Arab Spring changed some balances in energy security and reshaped global energy security. The oil supply decreased and then it was controlled. There have been serious increases, especially in Brent oil prices. Because of political instability, the attention of oil-importing countries and oil companies has been turned to other regions. The energy investments in Arab Spring area decreased. To ensure global energy security after the Arab Spring, countries that want to dominate energy resources and are dependent on energy resources have focused on regions where energy security can be achieved. The investments in the region continued to shift to regions less affected by the Arab Spring.

To ensure global energy security, necessary efforts should be made in the entire Middle East and North Africa region where the Arab Spring is effective. When the pandemic conditions are over, countries need to recover economically to be able to supply the already existing demand. In addition to economic recovery, political stability is also required. For this, stability must be achieved in Libya and Syria which are instability. In this period, it was a logical move to focus on energy resources in the other regions so that supply and demand would not be interrupted. It is

positive that countries use their geopolitical features and accelerate their search for energy resources in regions such as the Caspian and Eastern Mediterranean. Because diversification of energy resources will contribute to the continuity of energy security of countries in any crisis that may occur in the future such as the Arab Spring.

REFERENCES

- Akyener, O. (2017). “Enerji Politikaları Penceresinden Arap Baharının Genel Analizi ve Farklı Coğrafyaları Etkileme İhtimalleri”. *TESPAM*, <https://www.tesgam.org/wp-content/uploads/2017/05/ENERJI-POLITIKALARI-PENCERESINDEN-ARAP-BAHARININ-GENEL-ANALIZI.pdf> (12.09.2020).
- Bahgat, G. (2012). The impact of the Arab spring on the oil and gas industry in North Africa – a preliminary assessment. *The Journal of North African Studies*, 17(3), 503-514.
- Cherp, A. & Jewell, J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, 75, 415-421.
- Darbouche, H. & Fattouh, B. (2011). The Implications of the Arab Uprisings for Oil and Gas Markets. *The Oxford Institute for Energy Studies*, https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/09/MEP_2.pdf (16.09.2020).
- Deloitte (2021). “COVID-19’un Sektörel Etkilerini Anlama: Enerji Sektörü”. <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/energy-and-resources/articles/covid-19-un-enerji-sektorune-etkileri.html> (03.09.2021).
- Erdal, L. & Karakaya, E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Coğrafi Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31(1), 107-136.
- Furuncu, Y. (2020). “Enerjide Kovid-19 Darbesi”. *SETA*, 22.04.2020. <https://www.setav.org/enerjide-kovid-19-darbesi/> (08.09.2021).
- Ghoble, V. (2016). The Arab Uprisings and Energy Security: Implications for Gulf Oil. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 20(2), 124-141.
- GlobeNewswire (2020). Middle East and North Africa (MENA) Oil and Gas Market 2020-MEED Insights, 26.10.2020. <https://www.globenewswire.com/news-release/2020/10/26/2114415/0/en/Middle-East-and-North-Africa-MENA-Oil-and-Gas-Market-2020-MEED-Insights.html> (04.11.2020).
- Hatipoğlu, E. (2019). “Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.44. https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/EnerjiGuvenciligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf (16.09.2020).
- IEA (2020). “Energy Security”, <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security> (11.09.2020).
- Irie, K. (2017). “The Evolution of the Energy Security Concept and APEX Energy Cooperation”. *International Association for Energy Economics*, Singapore Issue 2017.
- İpek, P. (2013). Enerji Güvenliğinde Ortadoğu Bölgesi’nin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında “Muğlak” Bir Devrimin Yansımaları. *Ortadoğu Analiz*, 5(50), 10-24.

- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 31-54.
- Kartal, G. (2020). *Politik İstikrarsızlık ve Enerji Güvenliği Ekseninde Orta Doğu Ekonomileri*. Hiperlink Yayınevi.
- Kedikli, U. & Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 120-138.
- Kocaman, M. (2018). Hazar Havzası'nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 152-171.
- Sevim, C. (2012): Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4378-4391.
- UNDP (2015). "World Energy Assessment: Energy and the Challenge of Sustainability", 28.11.2015. <https://www.undp.org/search?q=energy+security> (04.11.2020).

ENERGY RESOURCES AND FOREIGN POLICY OF THE SMALL POST-SOVIET STATES AND ITS REFLECTION ON THE REGIONAL STABILITY OF SOUTH CAUCASUS REGION

SOVYET-SONRASI KÜÇÜK DEVLETLERİN ENERJİ KAYNAKLARI
VE DIŞ POLİTİKALARI VE GÜNEY KAFKASYA BÖLGESEL
İSTAKRARINA YANSIMASI

Nika CHITADZE

Abstract

The purpose of this research paper is to analyze the interconnection between energy resources, oil and gas in particular, and national security and foreign policies of the post-soviet small/weak states of South Caucasus. It is proposed that the formation of foreign policies of Armenia, Azerbaijan and Georgia is related not only to great powers but also to the internal economic factors such as oil and gas reserves or respective export and/or transit capabilities of energy resources.

This research argues that states with rich oil and gas reserves or export/transit possibilities (oil and gas factor)

are more likely to get rid of the influence of the neighbouring great power - Russia, and, thus, to distance themselves from the military alliances and economic/political international organizations created by Moscow. In contrast to this, the state with no oil or gas reserves and no export and/or transit capabilities stay closely aligned with Russia, which is significantly caused by the energy aspects.

Keywords: South Caucasus, Oil, Gas, Energy Resources, Foreign Policy

INTRODUCTION

The energy factor has come to the world politics with the beginning of an industrial era. Before that people were fighting for territories (pastures and fields), or deposits and control over trade routes and so on. XX century has added to the fight for energy resources carried on by means of all available economic, diplomatic and military ways. Aspiration for the control over energy resources has turned to the major factor of the world history.

After the collapse of USSR, the new geopolitical realities have been created in the global politics and especially in the post-soviet space. Together with the such positive event as disintegration the last totalitarian empire - USSR, in the beginning of 1990s of the 20th century, at the same time several political and interethnic conflicts have been emerged in the post-soviet space, first of all in the Black Sea/Caspian Region.

By this, competition in the Black Sea/Caspian Region grounds on prospect estimations of the Caspian oil and gas scopes. And here it's noteworthy that the states of the Black Sea/Caspian area evaluate noticeable growth of the scopes of Caspian gas production as serious and promising factor of assurance of their energy security. Black Sea/Caspian states act in the role of energy "bridge" to deliver Caspian hydrocarbons to Europe. To our mind exactly the node Pre-Caspian – Black Sea region is turning into the frame of new international relations, which are in the stage of formation, reserving a possibility of turn the two regions into a separate geopolitical area.

The issue of geopolitical configuration of forces in the Black Sea/Caspian Region, is greatly connected with the trend of foreign powers influencing on the processes, happening within its borders and out of their lines and with the establishment of a new exporting pipelines by-passing Russia in order to minimize the Moscow's place and role in the region.

SMALL STATES OF THE SOUTH CAUCASUS: QUANTITATIVE AND QUALITATIVE INDICATORS

According to the existing quantitative and qualitative indicators, Georgia, Armenia and Azerbaijan are considered as small countries. In par-

ticular, the population and area of all three countries of the South Caucasus are small - about 3 million people live in Armenia and Georgia, and 9 million in Azerbaijan; The area of Armenia is 29 thousand square meters. Km does not exceed, Georgia - 69 thousand, and Azerbaijan - 86 thousand (CIA, The World Factbook, 2016). The military strength of the South Caucasus countries (military infrastructure, military personnel, weapons, etc.) is insignificant compared to other large states, however, it should be noted that Azerbaijan's growing military budget (\$ 1.6 billion) and upgraded military equipment are outdated by outdated Russian equipment in Armenia and It makes some difference compared to the small military budget of Georgia (the military budget of Armenia does not exceed 512 thousand US dollars, and the budget of Georgia - 380 thousand). The GDP per capita of the South Caucasus countries is also small: Armenia - \$ 3,936.8; Azerbaijan - \$ 4,131.6; Georgia - \$ 4,078.3 (World Bank, 2017).

As for the qualitative indicators, the most important in this regard is the inability of the South Caucasus states to influence the international arena independently or to change the status quo. Neither Georgia, nor Armenia, nor Azerbaijan could independently change the status quo in the region; Moreover, these countries have not been able to secure their national interests since the 1990s, which is reflected primarily in unresolved internal conflicts: in the 21st century, the Karabakh issue remains an unresolved issue, despite the wishes of the parties involved; This is evidenced by the increasing number of military clashes in recent years (De Waal, 2017). And the self-proclaimed republics of South Ossetia and Abkhazia pose a threat to Georgia's territorial integrity and, consequently, to Georgia's Euro-Atlantic integration (Litra and Chkhikvadze, 2016).

It is easy to see that the conflicts in the South Caucasus are easy It is likely that the conflicts in the South Caucasus are mainly in the interest of a third party, namely Russia. , 2009).

The distinguishing energy factor

In comparing Georgia, Armenia, and Azerbaijan, the paper considers, as already mentioned, the gas and oil factor - reserves, export and / or transit opportunities - as a factor of some importance in the foreign policy of these countries.

Energy policy of Azerbaijan

Azerbaijan is one of the first countries, where the oil, and later gas industry was developed. Its history is connected to the fortunes of petroleum. The state is ready to become an important oil and gas producer once again.

Resources

According to the statistical information for the second decade of the XXI Century, Azerbaijan produces about 873,260 barrels (138,837 m³) of oil per day and 29 billion cubic meters of gas per year (SOCAR, 2014).[☑]

As a result of modern methods of exploration being employed, four new multireservoir fields were opened in the Caspian at a depth of 200 meters: Gunashli (1979), Chirag (1985), Azeri (1988) and Kapaz (1989).

Only the Azeri-Chirag-Guneshli complex contains more than 16 billion barrels of oil in place (Offshore, Technology, 2017)

Natural gas production has become more important in recent years, especially in Baku, where some of the oil wells have been exhausted. Proven reserves as of the beginning of 21-st century, totaled 1.37 trillion cubic metres (Eurasianet, 2017).

The State Oil Fund of Azerbaijan

The State Oil Fund of Azerbaijan was founded at the decree of former president Heydar Aliyev on 29 December 1999 and started to operate in 2001 (ARDNF, 2017). It is a sovereign wealth fund where surplus revenues of oil industry is saved. The main purposes of the Fund are to maintain macroeconomic stability and through decreasing dependence on oil and gas revenues and to foster the development of non-oil sector,

to put investments in the development new technologies, to save revenues for future generations and to release funds for those projects, which represent the national interests of the country. Approximate amount of the Fund's financial reserves is 34.7 billion dollars (Investopedia, 2017). Fund's assets may be used for strategically important infrastructure projects but not for government borrowing. The strict target asset allocation of the Fund decreases investment risks. Funds flow mainly from the State Oil Company of Azerbaijan.

ENERGY POLICY OF ARMENIA

Unlike Azerbaijan, Armenia does not have its own energy resources. They are mainly imported from Russia. As a result, about 83% of the gas, having been imported to Armenia is Russian. Up to 2 billion cubic meters of Russian gas is supplied to Armenia annually through the North Caucasus-Transcaucasia (Mozdok-Tbilisi-Yerevan) main pipeline, which was put into operation in the 1970s.).

The natural gas market in Armenia is monopolized entirely by "Gazprom Armenia", a subsidiary of the Russian Gazprom, with a vertically integrated structure. Gazprom also owns the Armenian part of the Iran-Armenia pipeline (up to 140 km long; it has been operating since 2007; its planned maximum capacity is 2.3 billion cubic meters per year).

Due to some technical (and in reality political reasons), as a result, in the future, the export of Iranian gas via Armenia to the West will be technically complicated. As a result, Gazprom will not have a competitor in terms of European gas supply and Armenia will not have an alternative source of supply (Socor, 2007). With all this in mind, the amount of Iranian gas imported by Armenia is gradually declining every year. For example, in 2017, only 380 million cubic meters. of Iranian gas was imported (Neftegaz.ru, 2018).

GEORGIA - A COUNTRY WITH OIL AND GAS TRANSIT OPPORTUNITIES

Unlike neighboring Armenia, Georgia is not militarily dependent on neighboring Russia, especially since its northern neighbor was direct-

ly involved in the military conflicts against Georgia in the beginning of 90-th (in Abkhazia and former South Ossetian Autonomous District) and direct military aggression against Georgia in 2008. Georgia imports military equipment and weapons mainly from the West. It should also be noted that Georgia has the smallest military budget among its neighbors; The country mainly purchases defense weapons and equipment (combat vehicles, light or heavy weapons) and conducts joint military exercises with western partners, first of all NATO member states.

Due to its special geographical location, Georgia is important for major powers, especially the United States and the European Union, in the context of existing and planned energy projects aimed at relieving European countries of their dependence on Russian gas and, to some extent, balancing Russian influence. These projects are often cited as a source of “alternative supplies” to Europe, which irritates Russia.

Thus, from the end of the twentieth century till now, Georgia has been an energy corridor connecting Asia and Europe, largely as a result of its geographical location and political will.

Many Economic analysts suggest that the corridor has more of a security than an economic function. After the collapse of the Soviet system Georgia could have either stayed in Russia’s orbit as a satellite or taken a Western orientation and an independent stance. It chose the second option, not only leaving Russia’s sphere of influence but competing with it as an east to west energy supplier, while Russia claimed it had the sole right to fulfill this function. Of course Moscow reacted to this and started taking all possible and impossible steps to damage Georgia’s image as a transit country.

The idea of Europe - Caucasus - Asia transport corridor in Georgia was born in 1992. In 1993, in the City of Brussels, European Commission invited South and Central Asia’s eight country’s Ministerial Conference where was risen idea of a trans-Caspian pipeline’s development that followed adoption of a declaration, which was a base of regional program – TRACECA. This was precondition strategy to restore so-called “Great Silk Road”.

Importance of existing pipelines on Georgia's territory for the ensuring energy security

Due to the important geopolitical location between East and West and because of its foreign political orientation, Georgia was actively involved in the Caspian energy projects implementation process. In this case, this South Caucasian country can play very important role as a transit state in the providing Black Sea countries by oil and gas, which as it is known is transported and will be transported in the future from Azerbaijan and Central Asia. There are projects, which are already implemented and projects, which can be implemented.

Among the projects, which have started functioning are the following:

Baku-Supsa oil pipeline:

Implementation of the project started in April 17, 1999 and by this pipeline is transported more than 5 million tones of oil per year. Through the Georgian port Supsa, part of the oil by tankers is exported to the Bulgarian port of Burgas, Ukrainian port Odessa and Romanian port Constanta. In this case, very important role can play oil refinery factory in Constanta, which can produce more than 35 million tones of oil products per year (Chitadze, 2016).

Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline:

With regard of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, agreement about construction of this pipeline was signed on 18 November, 1999 in Istanbul. As it is known, pipeline has already started its functioning since 2005. Capacity of this pipeline is about 50 million tones, but, if pipeline receives an additional volume of oil from the Kazakh port Aktay, capacity will be increased till 80 million tones per year (Chitadze, 2016).

Baku-Tbilisi-Erzurum Gas Pipeline

South Caucasus Pipeline (also known as: Baku–Tbilisi–Erzurum Pipeline, BTE pipeline, or Shah Deniz Pipeline) is a natural gas pipeline from the Shah Deniz gas field in the Azerbaijan sector of the Caspian Sea via territory of Georgia to Turkey. It is constructed in parallel to the Baku–Tbilisi–Ceyhan pipeline.

On 21 May 2006, the commissioning gas was pumped to the pipeline from the Sangachal Terminal. First deliveries through the pipeline commenced on 30 September 2006. Deliveries of gas from Shah Deniz gas field started on 15 December 2006.

During the military aggression of Russia against Georgia in August 2008, the pipeline operator BP closed the pipeline for the several days for the safety reasons (NHST Media Group. 2008).

The 42-inch (1,070 mm) diameter gas pipeline runs in the same corridor as the Baku–Tbilisi–Ceyhan pipeline. It is 692 kilometers (430 mi) long, and, 442 kilometers (275 mi) is laid in Azerbaijan and 248 kilometers (154 mi) in Georgia.

The initial capacity of the pipeline is 8.8 billion cubic meters (310 billion cubic feet) of gas per year, but some experts and government officials consider, that its capacity could be increased to 25 billion cubic meters (880 billion cubic feet) per year (Chitadze, 2015).

From this project, Georgia as a transit state annually receives 5% from the whole volume of gas (about 0.5 billion cubic meters). At this stage, it is being considered the project Shah Deniz Stage 2, is a giant project, within of which the additional pipeline will be constructed and that will add a further 16 billion cubic meters per year (bcma) of gas production to the approximately 9 bcma produced by Shah Deniz Stage 1. In case of the second phase project implementation, it is expected, that Georgia will receive about 400-700 million US Dollars investments (Chitadze, 2015).

IMPORTANCE OF THE TANAP PROJECT

On June 12, 2018, the inauguration day of the starting the TANAP project was held. The Gas Southern corridor takes in to consideration the widening of the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline construction to the new pipeline – Trans Anatolian Pipeline till the Greek-Turkish border. In the framework of the new historic project, natural gas will be transported from Azerbaijan`s gas field “Shah Deniz” toward Georgia, Turkey, Greece, Bulgaria, Albania and Italy.

The length of the pipeline is 3500 Km.

The cost of the southern corridor project is about 40 billion USD, from where \$9,3 billion was spent to the Trans Anatolian Pipeline (TANAP), \$6 billion – for Trans Adriatic Pipeline (TAP), and \$23,8 billion for the second stage of exploration and exploitation activities of the “Shah Deniz” field.

At the same day, during the inauguration day, US Department of State spread the official declaration, that “USA fully supports the “Southern Gas corridor”, it realizes the importance of this project toward the diversification of the energy supply of Europe.

With regard to capacity of this gas pipeline, according to the experts it would contain about 16 billion cubic meters of natural gas per year with the perspective of the gas volume increasing up to 23 billion cubic meters by 2023, 31 billion cubic meters by 2026, and at the final stage 60 billion cubic meters with the possibilities the transportation of the additional volume of gas supplies from Azerbaijan (in case of the number of compressor stations are increased) and in long-term perspectives if Trans-Caspian Gas Pipeline enters into exploitation from Turkmenistan (Chitadze, 2016) It is expected the pipeline to be connected with Trans Adriatic Pipeline.

ARMENIA – MAIN FOREIGN POLICY AND NATIONAL SECURITY PRIORITIES

From the military point of view, among of the three South Caucasus Countries, on Russia is mostly depended Armenia (especially, that country has no other military partners).

Over the last decade, Moscow has been actively supplying arms to Armenia. Also noteworthy is the importance of the Russian military base 102 on the territory of Armenia, which completely covers the budget of Armenia. Armed weapons acquired from Russia are actively used in the clashes on the Armenia-Azerbaijan border.

It is noteworthy that the South Caucasus countries most closely cooperate with Russia in the format of regional international organizations.

As early as the 1990s, after declaring independence, Armenia joined the Commonwealth of Independent States (CIS) (formed shortly after the collapse of the Soviet Union) by the initiative of the Russian government. The purpose of the official regional organization was to “prevent the disintegration of the cooperation mechanisms” of the post-Soviet countries (deepening the political, economic, social and humanitarian dialogue between the member states);

One of the most important places in the Russian-Armenian military relations is the cooperation within the structure of the Central Committee of Collective Security Treaty Organization (CSTO). The CSTO is a military-political organization created by the initiative of Russia in the early 1990s. Founders of this organization were Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia, Tajikistan and Uzbekistan; Later to this organization joined by Azerbaijan, Georgia and Belarus. However, in 1999 Azerbaijan, Georgia, and Uzbekistan left the organization. The organization aims to strengthen military cooperation between member states, which also includes providing military assistance in case of threat.

On January 16, 2012, the Permanent Representation of the country to the mentioned regional organization was officially approved by the President of Armenia. In 2015, Armenia took over the five-year chairmanship of the CSTO (Asbarez, 2018).

Particular importance in Russian-Armenian relations is attached to the cooperation between the two countries in the field of energy, which is asymmetric and mainly serves the interests of Russia. As already mentioned, Armenia has neither oil nor gas. These resources are mainly imported from Russia. This energy dependence is often reflected in Moscow's years of accumulated debts. In exchange for energy debts, Armenia has had to hand over a number of strategically important economic facilities to Russia - gas and oil infrastructure, the country's largest cement plant, Razdan power plant, which supplies 40% of the country's electricity (Danielyan, 2003). Most importantly, however, due to its energy dependence on Russia, Armenia also had to change its foreign policy, most clearly in 2013, when the government refused to sign the Associati-

on Agreement with the European Union (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA) in exchange for the Russian-initiated Customs Union (currently the Eurasian Economic Union), which has been operational since 2015.

Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Belarus become the members of this organization before.

Armenia's pro-Russian choice was somewhat unexpected as cooperation between Europe and Armenia deepened in recent years. The Partnership and Cooperation Agreement (PCA) between Armenia and the European Union was signed in 1996; In addition, Armenia became a member of the European Union's Neighborhood Policy in 2004 and the Eastern Partnership in 2009 and has been actively negotiating an Association Agreement since 2010. It is noteworthy that during this period, a number of important reforms were implemented in Armenia with the assistance of the European Union, thanks to which the country has made significant progress in terms of democracy development. For example, according to the World Press Freedom Index, in 2014 Armenia was the leader of the region (World press freedom index, 2014).

Thus, despite the progress made with the help of the EU, Armenia eventually opted for membership in the pro-Russian Customs Union, even though the organization is likely to serve to limit the independence of post-Soviet countries and ultimately Russia's long-held aspirations to rebuild the former Soviet Union.

The pro-Russian foreign policy course of Armenia remained unchanged even after the change of government in the country in 2018. Moreover, there is an opinion that Pashinyan's victory was achieved with the help of the Russian government (Pinchuk and Osborn, 2018).

Armenia's foreign policy choice can be explained by the lack of energy resources in the country, and consequently, energy dependence on Russia. As is well known, Russia often uses energy resources to achieve foreign policy goals (Fiona, 2004; Rutland, 2008).

The same thing happened in the case of Armenia. After Armenia declared rapprochement with the EU as a foreign policy priority, the Russian side repeatedly warned the Armenian President that the country's pro-European course would jeopardize Russian-Armenian cooperation. Indeed, in the summer of 2013, a few months before the Eastern Partnership Vilnius Summit, Moscow raised the price of gas for its ally Armenia. As a result, gas for the Armenian population has risen in price by 18% and electricity by 26% (as one-third of Armenia's electricity is generated from fuel power plants); Under the new tariffs, Armenia had to pay \$ 270 instead of \$ 180 for Russian gas (Armenpress, 2013). All this would add to the already existing debts and pose a significant threat to the country's energy security, especially since there was no alternative source of supply. The Armenian part of the Armenian-Iranian pipeline was already sold to Armros gaz by the Armenian government. Almost 80% of this company is owned by the Russian Gazprom (Socor, 2007). Therefore, the purchase of alternative Iranian gas would be completely controlled by Russia, or this project would never be implemented.

That is why the offer of the Iranian ambassador to Armenia, Mohammad Rice, to buy Iranian gas at a lower price did not receive a response from the Armenian side. The Armenian government realized that cooperation with Iran in the gas field would be impossible at any cost and under any conditions. In addition, Iran, as the main supplier of gas, would not be acceptable to the West if we take into account the international sanctions imposed on Tehran by the US and the EU.

In view of all the above, it is clear that one of the most important determinants of Armenia's pro-Russian choice was energy security, and in particular the problems in the gas sector. By rejecting the Association Agreement in 2013 and concluding a deal with Russia, Armenia has finally lost the ability to balance its foreign policy. However, it must be said that the country had no other choice. The rise in natural gas prices would have far more serious consequences, especially given the role of gas in the Armenian economy. Naturally, the "overflow" effect of the economic crisis would have on political stability, the social sphere, and

so on. The Armenian government was well aware of this. In 2013, the Armenian Minister of Energy acknowledged that refusing to join the Customs Union / Eurasian Economic Union would pose a serious threat to the country, as it would not be able to repay its accumulated Russian natural gas debt of up to \$ 300 million. A similar statement was made by the former President of the country; Serzh Sargsyan noted that his government could not allow the price of gas to almost double, which would lead to an increase in the price of electricity. So, the only solution was to choose a customs union (Ter-Matevosyan, Drnoian, Mkrtychyan and Yepremyan, 2017). These statements once again underscore the fact that in the case of Armenia, gas has become one of the important factors determining the foreign policy course of the state.

FOREIGN POLICY OF GEORGIA

Georgia has become a member of US-initiated energy projects and continues its pro-Western policies, primarily in close cooperation with the European Union and the North Atlantic Treaty Organization (NATO). This cooperation dates back to the 1990s, when the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) with EU was signed and since 2004 Georgia has been an official member of the European Neighborhood Policy. In addition, Georgia is a participant in a number of EU regional initiatives (Chitadze, 2011). It was within the framework of these initiatives that the Association Agreement (AA) between Georgia and the European Union was signed in 2013 as part of the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA), and since 2017 Georgian citizens have been able to travel to the EU without a visa.

As early as the 2002 NATO Prague Summit, Georgia formally stated its desire to become a member of the North Atlantic Alliance, and at the 2008 Bucharest Summit, a formal response was made by NATO - the Alliance believes that Georgia will become a member of NATO (Chitadze, 2008).

The National Security Concept of Georgia (2011) emphasizes the importance of the transit role in terms of security and states that “Georgia

attaches special importance to strengthening its transit function. To this end, it is ready to be even more actively involved in international energy, transport and communication projects.”(Georgian National Security Concept, 2011).

It should be noted that the Euro-Atlantic course of Georgia’s foreign policy is often linked to factors of the country’s history, geography and identity, which implies Georgia’s “return to the European family”. It was in this context that it was crucial and important for Georgia to get rid of Russian oil and gas.

Because if Russian Gazprom would remained the country’s main supplier, Georgia would not be able to pursue an active pro-Western foreign policy and, like neighboring Armenia, could not sign the Association Agreement in 2013. Like Armenia, Georgia would come under pressure from its northern neighbor to become a member of Russian-made military alliances and regional international organizations under the Kremlin leadership.

AZERBAIJAN AND EXTERNAL WORLD

Azerbaijan has the strongest military capabilities among the countries of the South Caucasus. The country cooperates with a number of partner states, which excludes dependence on one of the powers of this country. Thanks to its rich energy resources, Baku has been able to improve its military strength; Thanks to revenues from the oil and gas sector, the country’s annual military budget has reached almost \$ 2 billion in recent years, equivalent to the total state budget of Armenia (SIPRI Fact Sheet, 2017). The Ministry of Defense Industry of Azerbaijan was established in 2005 with the main purpose of upgrading obsolete Soviet equipment. Some authors believe that the purpose of Azerbaijan’s energy resources is to increase military power and, as a result, to solve the problem of Nagorno-Karabakh (Shahbazov, 2017). The main driving force of the country’s economy is energy extraction, processing and Export revenue (energy exports account for 95% of the country’s total exports). Therefore, it is natural that the country’s energy resources, including the gas

industry, are entirely controlled by the state-owned company SOCAR; Under the current legislation, privatization of the energy sector is not allowed (EBRD, 2014). In addition, the document of the National Security Concept of Azerbaijan especially emphasizes the role of Azerbaijan as an energy-rich country in the context of strengthening energy security regionally and internationally; Any attack on the country's energy infrastructure (including pipelines) is considered a threat to national security (Azerbaijan National Security Concept, 2007). All this underscores the strategic importance of gas resources at the state level.

It should be noted that in the military sphere, Azerbaijan actively cooperates with Russia, Israel, the United States, the European Union and Turkey. There were also reports of Turkey opening a military base on the territory of Nakhichevan a few years ago, although, according to the Azerbaijani government, the country will never host foreign military bases on its territory. In 2012, the only foreign base on the territory of Azerbaijan was closed - the Russian-run Gabala radar station, which operated since Soviet times. It should be noted that the Constitution of Azerbaijan itself excludes the existence of any foreign military base on the territory of the country; In addition, in 2011 the country became a member of the "Non-Aligned Movement" (an international organization that unites 120 countries), which opposes unification in any military bloc (Kucera, 2016).

Unlike neighboring Armenia, Azerbaijan's foreign policy course is arguably less influenced by external forces (except for the Karabakh issue). In addition to maximizing military force, Azerbaijan has also managed to get rid from strong neighbor's (Russia) expansionist policy - despite Moscow's efforts, Azerbaijan has not changed its foreign policy course and has not joined pro-Russian regional initiatives. Moreover, if Armenia became a loyal member of any Russian initiative, in 1999 Azerbaijan left the Russian-initiated Collective Security Treaty Organization; Despite active efforts by the Russian side in 2009, Baku again refused to join the organization; In 2011, Azerbaijan also did not sign the CIS Free Trade Agreement (TENGRINEWS, 2011); Later, it also avoided the

Customs Union agreement. According to a Eurasian Development Bank survey, only 38% of the Azerbaijani population was in favor of joining the organization, as the majority saw Russia as an adversary rather than an ally (Nalbandov, 2016). In return, Azerbaijan became a member of the GUAM, an organization set up against Russia's expansionist policies in the region. Along with Azerbaijan, post-Soviet Georgia, Ukraine and Moldova also joined GUAM. Moreover, Azerbaijan has taken important steps in the international arena in terms of cooperation with Russia's main rival - the West; In this regard, Azerbaijan's military assistance in NATO operations in Kosovo and Afghanistan is important, and in 2009 Azerbaijan became one of the main members of the EU Eastern Partnership initiative.

It should be noted that despite the above steps, Azerbaijan has not expressed interest in deepening cooperation with either the EU or NATO (as well as pro-Russian organizations). Although Azerbaijan has become a member of the European Union's Eastern Partnership program, it has rejected the most important part of the initiative - the Association Agreement, including the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA). It is also true that Azerbaijan has been linked to NATO through the Individual Partnership Action Plan (IPAP), but the government has repeatedly stated that, unlike neighboring Georgia, Baku's ultimate goal is not to join NATO.

In analyzing the more or less biased foreign policy course of Azerbaijan, some authors emphasize the importance of the country's special geographical location (Vera, 2012). However, it should be noted that Azerbaijan, Georgia and Armenia are parts of the same strategically important South Caucasus region, so if we consider only the geographical location factor, it will be impossible to explain the completely different foreign policy courses of the South Caucasus countries.

In addition to the geographical factor, some authors explain the fact that Azerbaijan distances itself from regional alliances because of Armenia-Russia relations (Aslanli, 2010). However, it should be noted that even in the absence of the Armenian factor, Azerbaijan is unlikely to be

an active member of organizations created by the leadership of the Greater Neighbor, since, as has already been seen, the post-Soviet states are largely dependent on Russia. Rich energy resources (95% of the country's budget) allow Azerbaijan to get rid of its dependence on Russia.

In view of all the above, it can be said that in the foreign policy context, Azerbaijan has the opportunity to maneuver relatively more; It can pursue an impartial and flexible foreign policy, i.e. not to join international military, political or economic international organizations created by a large neighboring power. Due to its rich energy resources, Azerbaijan does not need Russia's energy "protection", so there is no significant political leverage that Moscow successfully uses in relation to other post-Soviet countries.

CONCLUSION

The main objective of the study was to determine the relationship between the foreign policy course of the post-Soviet small / weak states in the South Caucasus region and the energy resources, in particular, the oil and gas factor (reserves, exports and / or transit). Therefore, the main question in the research was the following - what is the connection between the oil and gas factor (reserves, exports and / or transit) and the foreign policy of small / weak post-Soviet countries in the South Caucasus?

This question can be answered as follows: The existence of the oil and gas factor (reserves, exports and / or transit) allows the small / weak states of the South Caucasus, namely Azerbaijan, Georgia, to free themselves from the influence of a great power - Russia and not join its military alliances. And a country that does not have rich oil and gas reserves and has no export and / or transit opportunities, in particular Armenia, together with many other post-soviet republics, which do not possess energy reserves is easily influenced by Russia and, consequently, by its military alliances and regional economic organizations.

The answer is as follows: Azerbaijan has rich oil and gas resources and export opportunities, which in turn has a strategic purpose for the state. Energy resources are an important source of income for this country and

also provide an increase in the defense budget. It also helps to increase the importance of Azerbaijan at the international level. Thanks to it, Azerbaijan has the opportunity to balance Russian influence and not aspire to membership in Moscow-led military alliances and regional international organizations. In the case of Georgia, to be free from the import of natural gas from Russia and playing transit role in energy projects together with Azerbaijan and Turkey are of great foreign policy importance for the country's main goal - Euro-Atlantic integration. It is the "reasonable use of the East-West transit and transport corridor function" that should bring Georgia back into the "Common European Family" (Georgia's Foreign Policy Strategy 2019-2022). Armenia, which has neither rich gas reserves nor export or transit opportunities, is a close ally of Russia and, consequently, a member of its military alliances and regional international organizations. Given this attitude, Armenia is unable to free itself from Russian influence.

REFERENCES

- «ARDNF - Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu - General information». www.oilfund.az. Retrieved 2017-08-15.
- Armenpress (2013), Russia Reduces Gas Price for Armenia. 2 December 2013. Retrieved from: <https://armenpress.am/eng/news/742286/russia-reduces-gas-price-for-armenia.html>
- Aslanli, A. 2010. Azerbaijan - Russia relations: Is foreign policy strategy of Azerbaijan changing? *Turkish Policy Quarterly* 9, no. 3: 137–45.
- Asbarez (2018), "Putin, Pashinian Discuss CSTO", Aug 17, 2018. Retrieved from: <http://asbarez.com/174433/putin-pashinian-discuss-csto/>
- CIA, *The World Factbook*(2016), "Azerbaijan". Central Intelligence Agency, 2016
- CIA, *The World Factbook*(2016a),
- Chitadze, 2011. *Geopolitics*. Second edition. Tbilisi, Georgia
- Chitadze, 2015. Main aspects of the Georgia's Energy Policy and Energy Independence. *Journal of Social Sciences*. International Black Sea University. Volume 4. Issue 2. Tbilisi, Georgia
- Danielyan, E. (2003). 'Russia Tightens Grip on Armenia with Debt Agreements'. *Eurasianet*, 05/07/03. Retrieved from: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav050703.shtml>
- De Waal, Thomas (2017). 'The Threat of a Karabakh Conflict in 2017. *Carnegie Europe*, 24 January 24 2017. Retrieved from: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/67774>

- EBRD (2014). Commercial laws of Azerbaijan An assessment by the EBRD. Retrieved from: www.ebrd.com/documents/legal-reform/read-the-ebdrs-azerbaijan-country-law-assessment.pdf
- Eurasianet, 2017. Azerbaijan: Racing to Develop Natural Gas Potential. Retrieved from: <https://eurasianet.org/azerbaijan-racing-to-develop-natural-gas-potential>
- “Georgia”. Central Intelligence Agency, 2016 CIA
- Georgia’s Foreign Policy Strategy 2019-2022
- Georgia’s national Security Strategy, 2011
- Fiona, Hill (2004), ‘Energy Empire: Oil, Gas and Russia’s Revival’, London: F
- Kucera, Joshua (2016), ‘Azerbaijan: No Turkish Military Bases Here’, Eurasianet, jul 21, 2016, Retrieved from: <https://eurasianet.org/s/azerbaijan-no-turkish-military-bases-here>
- Litra, Leonid and Chkhikvadze Ivane (2016), “EU Membership Perspective for Georgia, Moldova, And Ukraine: Impossible, Forgotten, or Hidden?” Institute of World Policy, 2016,
- Nalbandov, Robert. (2016). Not by Bread Alone: Russian Foreign Policy under Putin. University of Nebraska Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ct-t1d9896k>
- National Security Strategy of Azerbaijan,
- National Security Concept of Georgia, 2011
- Neftegaz.ru (2018), ‘Армения намерена увеличить поставки иранского газа на 60%’, Neftegaz.ru, 13/06/2018, 12:39. Retrieved from: <https://neftegaz.ru/news/view/172345-Armeniya-namerenuvelichit-postavki-iranskogo-gaza-na-60>
- Offshore, Technology. Azeri-Chirag-Gunashli Oilfield. Retrieved from: <https://www.offshore-technology.com/projects/acg/>
- Pinchuk, Denis and Osborn, Andrew (2018), ‘New Armenian PM tells Putin he wants closer ties with Russia’, REUTERS, 14/5/2018. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-russiaarmenia-putin-pashinyan/new-armenian-pm-tells-putin-he-wants-closer-ties-with-russiaidUSKCN1IF1A3>
- SIPRI Fact Sheet (2017). Retrieved from: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Trends-worldmilitary-expenditure-2016.pdf>
- Shahbazov, Fuad (2017), ‘Azerbaijan: From a Country with Soviet-Era Industry to a Weapons Exporter’, IsraelDefense, 27 Apr 2017. Retrieved from: <http://www.israeldefense.co.il/en/node/29394>
- Staff, Investopedia (2010-05-30). “State Oil Fund (Azerbaijan)”. Investopedia. Retrieved 2017-08-15.
- Socar, Vladimir (2007). Iran-Armenia Gas Pipeline: Far More Than Meets the Eye. Eurasia Daily Monitor Volume: 4 Issue: 56 (Washington DC: Jamestown Foundation).
- SOCAR, 2014. Azerbaijan’s oil and gas production. Retrieved from: <http://socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production>

- TENGRINEWS (2011). Three countries didn't sign CIS free trade agreement. 19 October, 2011; Retrieved from: https://en.tengrinews.kz/politics_sub/Three-countries-didnt-sign-CIS-free-tradeagreement-5136/
- Ter-Matevosyan, Vahram, Drnoian, Anna, Mkrtchyan, Narek and Yepremyan, Tigran (2017), 'Armenia in the Eurasian Economic Union: reasons for joining and its consequences', *Eurasian Geography and Economics*, 58:3, 340-360, DOI: 10.1080/15387216.2017.1360193
- Vera, Muniz Omar (2012), 'Elements Of Azeri's Independent Foreign Policy: Energy, Geography, And Global Powers Rivalry', retrieved from: <http://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3484&context=etd>
- World press freedom index (2014). Retrieved from: <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2014>
- World Bank (2017), 'GDP Per Capita (current USD)', World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. Retrieved from: <https://data.world-bank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

РЕФОРМЫ ПЕТРА I В ПРЕОБРАЗОВАНИИ И РАЗВИТИИ РОССИИ В ОБЛАСТИ КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ И ОБЩЕСТВА. (КРАТКИЙ ОБЗОР)

EĞİTİM VE EDEBİYAT İLE RUS TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜM VE GELİŞMESİNDE BÜYÜK PETRO REFORMLARI

PETRO I REFORMS IN CULTURE, EDUCATION AND TRANSFORMATION AND DEVELOPMENT OF RUSSIAN SOCIETY

Rahile Mehdiyeva*

РЕФОРМЫ ПЕТРА I В ПРЕОБРАЗОВАНИИ И РАЗВИТИИ РОССИИ В ОБЛАСТИ КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ И ОБЩЕСТВА. (КРАТКИЙ ОБЗОР)

В статье «Реформы Петра I в преобразовании и развитии России в области культуры, образования и общества », основная цель изложить краткий обзор нововведений приведшим к преобразованиям как в промышленности и культуре, так и в быту в эпоху Петра I- одного из самых сложных и спорных периодов в истории России. Этот период явился переходным этапом от Средневековья к Новому времени, что привело к новому мышлению и «европеизации» русского общества.

Extended Abstract

The main purpose of this article is to give the short overview of innovation introduced in Russia by the era of Petro I, one of the complex and disputable periods in the history of Russia, which led to the transformation as in the industry as well as in culture and daily life. This era constituted itself a transition stage from the Middle Ages to a new era of new thinking and “Europeanization” of Russian society. The period of Tsar Petro I (1689—1725), noted by bright processes of large scale transformation in all spheres of state life had been specific threshold

which separated centuries old history of Russia from the future development of the country.

Transformations carried out by him had been dictated by the urgent tasks emerging before the Russian state in the late XVII and beginning of XVIII century. It was necessary within the short period of time to eliminate the huge gap in the military, economic and cultural spheres existed between Russia and the leading European states. For that reason many factories, manufactures as well as the fleet and the regular army had been built. Recognition of Petro I as a significant leader in world history unbreakably connected with the role of Russia gained in world history in XVIII century. Russia, probably, non of rulers-monarchs of Russia did not attract such close attention from the side of historians, writers and poetries like Petro I.

Consideration of Petro’s influence in literature and societal-political thinking of XVIII century showed that, appeal of Russian authors aimed at assessment and analysis of Petro activities opened up in-depth opportunities for understanding of the existing problems of Russian realities at that time and as well as for understanding of historical path of Russia in the whole. As a progressive historical event, Petro reforms gave a momentum for development of Russian societal-political thinking, lifting it to a new political and theoretical level, in the end serving for introduction of the idea of neces-

* Azerbaijan, Rus Filolojisi Okutmanı. womenini@hotmail.com

sity of eventual development of public life and the possibility of its active transformation into the political thinking of Russian society.

Reform issues, raised by the contemporary scholars of that period kept its societal-political meaning during the whole century. Before the 60s of last century, its actuality mainly was determined more or less by the path made by reform oriented Russian life. As written A.S. Pushkin ‘the movement driven by the great man has still continued after his death in a big composition in a transformed state’.

Disputes going on around the reform of Petro and assessment of its legacy are still being discussed. Despite the contradictions of different views, we can state about the influence of Petro reforms for the development of literature of 19th century as well as the soviet period.

Pozitive results of PetroI reforms

Russian fleet and regular army, the most powerful in Europe.

Russia has become powerful European country.

Russia has become a naval power.

To some extend technological-economic achievment have been gained. More than 160 manufactures have emerged..

Promotions in the services have been dependent upon personal achivemenets and the dignity of personnel.

Systems of management and state bodies have been improved.

Culture and life style has been Europeanized.

Negative consequences of reformist activities of Petro I

Extreme exhaustion of people, as Petro I acted with a way of violent progress without consideration of any sufferings.

Strong burocratic apparatus had been formed working under its own rules ailen to the laws of society, leading to big burocratic apparatus.

Extreme intensification of state control in all spheres of life of society: passport regime, snitching, toadying...

Crisis of power and establishment of dictatorship of nobility after the death of the reformer.

Final enslavement of peasants.

Establishment of absolute monarchy in Russia. During the commemoration of Nistat peace in 22 October 1721, Petro was awarded the title of ‘‘Petro Great’’ by the Senate, Father of the Country, Emperor of All Russia.

Key Words: Peter the Great, Russian Literature, Russian Secularism, Church, Russian Modernization

Özet

Rus edebiyatında devrim niteliğindeki değişikliklere göz atmadan önce hükümdarlığı döneminde (1689-1725) Petro reformlarının ülke için genel olarak ortaya çıkardığı sonuçları sınıflandırmak daha doğru olacaktır. Birinci Petro (Büyük Petro, Deli Petro) döneminde Rusya, yeni bir siyasi konum elde ederek İmparatorluğa evrildi. Rusya sadece kendi coğrafi durumundan dolayı değil toplumsal-kültürel bakımdan da bir Avrupa devleti haline geldi.

Rusya'nın başkenti yeni bir kent olarak kurulan Petersburg'a taşındı. Eğitim alanındaki durum da temelden değiştirildi. Birinci Petro ülkede eğitimin yaygınlaşması için büyük emek sarfetti. Moskova'da ve Petersburg'ta askeri denizciliğe,orduya ve sanayiye elemanlar yetiştiren laik eğitim kurumları kuruldu. Eğitim ve aydınlanma amacıyla gençlerin toplu olarak yurtdışına okumaya gönderilmelernin yanısıra aynı zamanda yurtdışından uzmanların Rusya'ya getirilmesi politikası yürürlüğe kondu. geldi.

Büyük kentlerde din adamlarının çocukları,eyaletlerde ise asker çocukları için garnizon okulları mevcuttu. Petro'ya kadar Rusya'da sadece Slav-Yunan-Latin yüksekokulu mevcut olup orada eğitim kilise programıyla yapılmaktaydı, laik nitelikli okul bulunmamaktaydı. Petro, 1715 yılında Deniz Akademisi'ni kurdu. 1725'te öldüğü yıl, Bilimler Akademisi'nin kuruluşuna ilişkin karamameyi imzalamıştı.

İlk Rus gazetesi ‘Vedomosti’, 1702 sonlarında Moskova'da ve ardından Petersburg'ta yayınlanmaya başladı. Birinci Petro bu gazete üzerinden kendi hükümet politikasını anlatma, reformların kaçınılmazlığı ve önemi ile Rusya'nın askeri başarılarının propagandasını yapma fırsatı elde etmişti. 1719'da kıymetli eşyaların muhafaza edildiği ‘Kunstkamera’ (Antropoloji

ve Etnoğrafya Müzesi) kuruldu. Müzenin ikinci katında kütüphane bulunmakta olup Petro öldüğünde orada bulunan 11 bin kitapla Avrupa'nın en zengin kütüphanelerinden biri olma hüviyetini kazanmıştı.

Rusya yöneticileri de değişim sürecinden ciddi şekilde nasiplerini almışlardı. Petro sakalları kesmeyi ve geleneksel eski uzun kollu ve geniş Rus kıyafetlerini giymeyi yasaklamıştı (bu kıyafet tarzının rahat hareketi engellediğini ve çalışmayı engellediğini düşünüyordu). Rus toplumunda kadın ilk kez eve hapsolmaktan kurtulmuştu. İyi eğitim almış, yabancı diller bilen ve kendi görüşünü özgürce ifade eden Rus kadını, artık Avrupa kadını görüntüsüne kavuşmuştu.

Tüm bu değişimler edebiyata da yansdı ve edebi eserlerin kaleme alınması gereken dilde reform konusu ön plana çıktı. 17.yüzyıldan bu yana gündemde yer edinen edebi dil konusu, Birinci Petro'nun reformcu çalışmaları ortamında tamamen kaçınılmaz bir duruma gelmişti. Avrupa tarzı eğitimin yaygınlaşması, bilimin ve teknolojinin gelişmesi, kilisede kullanılan Slav lisanının kelime mevcudiyeti, dini dünya bakışı ve canlı dilden uzak gramer sistemi, önemli kitapların çevirisini ve tertibini imkansız kılmaktaydı. Yeni laik ideoloji, haliyle yeni bir laik dil talep etmekteydi. Öte yandan Birinci Petro'nun eğitimciler ve aydınlanma çalışmalarının geniş yelpazesi kapsamında, toplumun büyük kesiminin anlayabileceği bir edebi dil talep edilmekte olup kilisenin dili böyle bir imkanı sağlayamamaktaydı.

Birinci Petro'nun reform amaçlı çalışmalarının edebi dil alanındaki yansımaları daha ziyade alfabe reformunda göze çarpmaktaydı. Kilise Slav alfabesini iptal eden Birinci Petro, onun yerine tabiri caizse, sivil bir alfabe getirdi. Birinci Petro'nun reformları, ülkenin siyasi hayatında, kilisenin etkinliğini sarsarak tamamen laik niteliğe bürünen sözlü edebiyat sanatında yansımaları buldu. Masalların, hurafelerin, vazaların, salnamelerin ve askeri öykülerin yerini uzun şiir, mizah, komedi, trajedi, manzum roman ve nesir roman aldı. Rusya'da, Avrupa gelişiminin son başarılarıyla tanışan ve yeni tip dünya bakışına ve bilince sahip, çok yönlü bilgiye ve kültüre sahip insanlar ortaya çıktı.

Petro döneminde yazar tipinin değişim süreci de yaşandı. Yazarlık malumatlı rahiplerin mesleği çerçevesinin dışına çıkarıldı. Bulunduğu yere veya içinde taşıdığı inanca göre yazan yazar tiplerinin yerini bilgili, sipariş veya doğrudan 'talimat' üzerine yazan tipler aldı. Bu, Petro döneminin en yaygın yazar tipiydi.

Tarihsel açıdan gelişimi döneminde 18.yüzyılın Rus edebiyatı üç aşamadan geçmiştir: 1700 yılında başlayan ilk aşama 1720'li yıllara kadar sürmüştür. Bu aşama, genel olarak Birinci Petro'nun iktidar yıllarıyla örtüşmektedir. Bu aşamayı 'klasik öncesi' diye nitelendirebiliriz. İkinci aşama 18. Yüzyılın 1730-50'li yıllarıyla ilintili olup bu dönemde Rus klasisizmi ortaya çıkmıştır. Bu dönem edebiyatının yaratıcıları Kantemir Trednakovskiy, Lomonosov ve Sumarokov'dur. Edebiyatta köklü değişimler yaşanmış olup klasisizmin yeni türlerinin ortaya çıkmasının yanı sıra edebi dil ve şiir yaratıcılığı da değişimlerden kendi payını almıştır.

Son aşama 18. Yüzyılın son kırk yılını kapsıyor. 1760-90'lı yıllarda klasisizm, kendi fikir ve edebi gelişiminin yeni bir aşamasına yükselmiştir. Rus klasisizminin ikinci aşamasının temsilcileri Fonvizin, Derjavin, Knyajnin ve Kapnist olmuşlardır. Fakat klasisizmin gelişme döneminde bu akımın transformasyon dönemine denk gelmektedir. Klasisizm'in paralelinde 18.yüzyılın son otuz yılında yeni bir akım daha, 'Sentimentalizm' ortaya çıkmıştır.

Birinci Petro ile başlayan Rus edebiyatının yenilenmesi intensif ve hızlı şekilde sürüp gitmiştir. Kilisenin etkisinden kurtulan edebiyat daha özgür olmuştur. Böylece edebi dil de değişime uğramış ve edebiyat toplumun geniş kitleleri için ulaşılabilir duruma gelmiştir. Eserlerine konu ve kahraman seçmekte özgür olan yeni yazar tipi ortaya çıkmıştır. Avrupa edebiyatını örnek alarak ortaya çıkan yeni türler Rusya'da en yüksek gelişimi kaydetmişler. Edebi eserlerin ortaya çıkan yeni kahramanları akıllı, yeniliklere açık ve bilgi kazanmaya can atan orta kesiminden çıkmışlar.

Anahtar Kelimeler: Büyük Petro, Rus Edebiyatı, Rus Laikliği, Rus Kilisesi, Rus Modernleşmesi

Время царствования Петра I (1689—1725), отмеченное бурным процессом широких преобразований во всех сферах государственной жизни, явилось своеобразным рубежом, отделившим многовековую историю Древней Руси от всего последующего развития страны

Преобразования, проведенные им, были вызваны неотложными задачами, возникшими перед Русским государством в конце XVII — начале XVIII в. Необходимо было в кратчайший срок ликвидировать отставание от передовых европейских стран в военной, экономической и культурной областях. Поэтому открывались заводы, мануфактуры, строился флот, создавалась регулярная армия. При-

знание Петра I выдающимся деятелем всемирной истории, таким образом, неразрывно связано с тем, какое значение в масштабах мировой истории приобрела в XVIII веке Россия. Пожалуй, ни один из русских монархов Нового времени не привлекал к себе такого пристального внимания со стороны историков, писателей и поэтов, как Петр I.

Главным итогом политики Петра I стало превращение страны в мощную военную державу, без учета интересов которой баланс расстановки политических сил в Европе отныне не мог быть достигнут. Россия обрела новый политический статус. Она стала империей; она стала европейским государством не только по своему географическому положению, но и по формам своего общественно-культурного бытия. Успехи в Северной войне (1700—1721), ставшие возможными благодаря созданию новой регулярной армии и морского флота, обеспечили выход России к Балтийскому побережью. Тем самым открылись пути для свободного развития торговых и экономических связей с Западной Европой. Строительство Петербурга с последующим перенесением туда столицы русского государства ознаменовало собой необратимость проводимых преобразований. На протяжении 1-й четверти XVIII в. качественно изменились структура административного управления страной и порядок судопроизводства. Система приказов уступила место коллегиям, а место Боярской думы занял Сенат. Страна покрывается сетью мануфактур. Коренным образом меняется и ситуация в сфере образования: в Москве и Петербурге создаются светские учебные заведения, подготавливающие кадры для флота, армии и промышленности.

В целях *образования и просвещения* осуществлялась массовая посылка молодых людей на учебу за границу, сочетавшаяся с не менее активной политикой привлечения в Россию специалистов из Европы. Создавались светские, преимущественно технические, учебные заведения, где обучали математике, инженерному и военному делу, мореходству и кораблестроению, медицине, горному делу: Инженерная, Навигацкая, Артиллерийская, Хирургическая, Горные – на Урале и в Карелии школы. Выходила из печати научно-учебная литература (более 600 наименований). С 1714 г. во всех

губерниях открылись «цыфирные» школы, где обучение грамоте, арифметике и началам геометрии должны были проходить не только дворянские дети, но и «ребятки изо всяких чинов людей» (кроме крепостных крестьян). В крупных городах существовали епархиальные

школы для детей священнослужителей, в провинциях – гарнизонные школы для солдатских детей. До Петра в России было лишь одно высшее учебное заведение – Славяно-греко-латинская академия, образование в ней носило церковный характер, светских школ вообще не было. В 1715 г. Петр учредил Морскую академию на базе Навигацкой школы, открытой в 1701 г. В год смерти (1725) Петр I подписал указ об организации Академии наук – «собрании ученых и искусных людей» (в январе 1724 г. царь утвердил ее устав; в проекте предусматривалось привлечение крупнейших ученых Европы). При Академии наук в Санкт-Петербурге были открыты университет и гимназия.

Основание Академии наук как бы увенчало титанические усилия монарха (уже посмертно) по распространению в стране просвещения. Однако, хотя в целом ситуация в сфере образования коренным образом изменилась, согласно достоверным статистическим данным, которыми располагает современная наука, «в петровскую эпоху, когда европеизация достигла апогея, грамотность русского населения напротив понизилась: силы нации были отвлечены на флот, регулярную армию, постройку новой столицы и т.д.» (1)

С конца 1702 года в Москве, а впоследствии и в Петербурге стала выходить первая русская печатная газета «Ведомости», при помощи которой правительство Петра I разъясняло свою политику и пропагандировало необходимость и важность преобразований, военные успехи России. В ней систематически освещались и события международной жизни. Созданная по инициативе Петра (сам Петр правил некоторые номера и был автором ряда материалов) газета просуществовала двадцать пять лет, оставаясь все эти годы единственным периодическим изданием в России. Важную роль сыграли «Ведомости» в развитии публицистических и документальных жанров в русской литературе.

В России были свои выдающиеся ученые, например, Андрей Константинович Нартов, который в 1712 г. изобрел токарный станок.

В России развивалась и экономическая мысль. Первым русским экономистом-теоретиком был Иван Тихонович Посошков, который

в своей книге «О скудости и богатстве» (1724 г.) обосновывал необходимость развития свободного предпринимательства.

Существенные изменения претерпел *быт* русских дворян. В жизни дворянства появилось много европейских нововведений. Одним из самых значимых стал новый календарь, введенный в 1700 г. Календарь устанавливал новую дату начала года – 1 января, а летоисчисление теперь велось не «от сотворения мира», а «от Рождества Христова». В тот же год дворянам было приказано носить одежду европейского образца, а в 1705 году был издан указ о бороде, согласно которому все дворяне обязаны были либо обрить бороды, либо платить за их ношение особый налог. (2) Пётр запретил носить долгополое и широкорукавное традиционное древнерусское платье (считая, что такая одежда стесняла движения и мешала в работе).

С 1718 г. в Санкт-Петербурге для приобщения российского дворянства к европейской культуре стали организовываться *ассамблеи* – общественные увеселительные собрания (главными развлечениями во время которых были танцы, шахматы и шашки, рассуждения

и дружеские разговоры), где верхи общества проходили школу, по выражению А. М. Панченко, «секуляризированного и западнически ориентированного бытового поведения». Это были праздники, маскарады или балы, на которые все мужчины должны были являться со своими женами и взрослыми дочерьми. Именно с появлением ассамблей женщины получили возможность освободиться от «темного затворничества» и выйти в свет.

Ассамблея при Петре I. Художник –С. Хлебовский. 1858г.

Новые нормы общения регламентировались переводными учебниками и практическими пособиями. Письмовник «Приклады, како пишутся комплименты разные» (1708) содержал образцы писем, галантных и деловых.

В 1717 году был издан подготовленный по указанию Петра I литературно-педагогическое произведение «Юности честное зеркало, или показание к житейскому обхождению, собранное от разных авторов». Данное произведение содержало правила поведения для юношей и девушек дворянского происхождения. По сути, «Юности честное зеркало» стало первым в России учебником этикета. (2)

В учебнике хорошего тона «Юности честное зеркало, или Показание к житейскому обхождению, собранное из разных авторов» были представлены новые идеалы цивилизованного светского поведения

и воспитания, сословного достоинства. При Петре «Юности честное зеркало» печаталось трижды, что свидетельствует об огромном спросе на него. Неизвестный составитель этого сочинения воспользовался несколькими иностранными произведениями, из них он перевел те части, которые считал полезными русскому читателю: правила поведения молодых людей в семье, в гостях, в общественных местах и на службе. «Юности честное зеркало» внушало дворянской молодежи скромность, трудолюбие, послушание, учтивость и благоразумие.(3)

В 1719 г. была основана Кунсткамера – музей редкостей, в котором наряду с раритетами (чучела, кости вымерших животных и птиц, предметы старины, древние грамоты, рукописные и печатные книги, пушки старинного литья и т.д.) хранились монстры (уроды: младенцы с тремя ногами и двумя головами, овца с четырьмя глазами и двумя языками и т.п.). Первые экспонаты для музея Петр приобрел, когда совершал заграничное путешествие 1697–1698 гг. Над музеем, на втором этаже, размещалась библиотека. Ко времени смерти Петра она насчитывала около 11 тысяч томов и являлась одной из самых богатых в Европе. Кунсткамера и библиотека были открыты для бесплатного обозрения и пользования. Обоим учреждениям царь с самого их возникновения придавал просветительский характер. Для того чтобы привлечь посетителей в Кунсткамеру, специальным царским указом предписывалось каждому из пришедших в музей бесплатно подносить рюмку водки.

Секуляризация («обмирщение» общества, независимость его духовной жизни от церкви) способствовала возрастанию в светской культуре роли искусства слова, воспринявшего культурно-историческую функцию традиционной церковной литературы – носительницы общественной нравственности, хранительницы социальной гармонии.

Русская культура XVIII в. – период в развитии русской культуры, означавший постепенный переход от древнерусской культуры к культуре Нового времени, начало которому положили петровские

реформы. Главное содержание петровских реформ, да и всех последующих реформ XVIII в., составила секуляризация культуры (конфискация государством церковных и монастырских имуществ), разрушившая древнюю цельность русской культуры. Реформа литературного языка, которая назревала уже в XVII в., стала совершенно неизбежной в обстановке преобразовательной деятельности Петра I.

Распространение европейского просвещения, развитие науки и техники создавали необходимость в переводе и составлении таких книг, содержание которых не могло быть выражено средствами церковнославянского языка с его лексикой, порождённой церковно-религиозным мировоззрением, с его грамматической системой, оторванной от живого языка. Новая светская идеология требовала, соответственно, и нового светского литературного языка. С другой стороны, широкий размах просветительской деятельности Петра I требовал литературного языка, доступного для широких слоёв общества, а церковнославянский язык этой доступностью не обладал.

Новый литературный язык должен был быть обогащён множеством слов, оборотов, синтаксических конструкций, для того чтобы стать подлинно гибким и многосторонним средством выражения мысли. Предстоял длинный и трудный путь развития, а в Петровскую эпоху были сделаны лишь первые шаги по этому пути.

В Петровскую эпоху в русский язык вошли многочисленные иностранные слова, в значительной степени сохранившиеся и до нашего времени. Это были слова для выражения новых понятий в науке и технике, в военном и морском деле, в администрации, в искусстве и т. д.

Наиболее наглядно проявилась преобразовательная деятельность Петра I в области литературного языка в реформе алфавита. Пётр I отменил церковнославянскую азбуку и заменил её новой, так называемой гражданской. Реформа состояла в том, что ряд церковнославянских букв и значков был изъят вовсе, а остальным был придан внешний облик западноевропейских букв. Церковнославянская азбука сохранилась лишь в собственно церковных книгах. (4)

Разделение алфавита на церковный и гражданский накладывало противопоставление светского и духовного на все печатные тексты, и эта оппозиция текстов создавала новую схему для противопоставления церковнославянского и русского языков. Сама инициатива введения гражданского шрифта принадлежит Петру, и вся подготовка к этому предприятию проходит под непосредственным его наблюдением. Петром же была определена и сфера применения новой азбуки, т.е. та область, которая выделялась в качестве владения новой культуры. На первом издании Азбуки 29 января 1710 г. рукою Петра написано:

“Сими литеры печатать исторические и мануфактурныя книги. А которые подчернены [имеются в виду зачёркнутые Петром кириллические буквы], тех [в] вышеписанных книгах не употреблять”.

Ещё 1 января 1708 г. Пётр указывал, чтобы новыми «азбуками напечатать книгу геометрию на русском языке, которая прислана из военного походу и иные гражданские книги печатать теми ж новыми азбуками». Предполагалось, надо думать, что светские книги пишутся на русском языке и печатаются гражданским шрифтом, а духовные книги пишутся на церковнославянском языке и печатаются церковным шрифтом. Церковнославянский язык и церковный шрифт обслуживают старую культуру, а русский язык и гражданский шрифт обслуживают новую культуру секуляризованной государственности.(5)

Литература Петровской эпохи носила ярко выраженный дидактический характер, служила пропаганде идей раннего Просвещения. Литературе позволялось выполнять не только практические функции, которые Петр считал важнейшими. Она должна была также развлекать. Писатель стал частным человеком, частный человек стал писателем. В России появились всесторонне образованные люди, знакомые с последними достижениями европейской цивилизации, у которых зародилось новое мировосприятие и самосознание.

В Петровскую эпоху происходила *смена писательского типа*: писательство было выведено за круг обязанностей ученого мона-

шества. Писатель, сочиняющий по обету или внутреннему убеждению, сменяется грамотеем, пишущим по заказу или

прямо «по указу». Это самый распространенный писательский тип петровского времени.

В литературе появляется новый стиль «борокко)-В России искусство «переходного периода» (середины XVII–первой половины XVIII вв.), принявшее на себя культурно-историческую функцию Ренессанса, но продолжавшее средневековые культурные традиции.

В искусстве барокко обновленная русская литература черпала на первых порах средства для художественного отражения перемен, происходивших в государственной жизни и культурном развитии России Петровской эпохи. Семь с половиной веков древнерусской письменности создали произведения, для которых высший авторитет заключался в религиозных верованиях и представлениях.

Реформы Петра I подорвали авторитет церкви в политической жизни страны, что, в свою очередь, отразилось на художественной литературе, которая становилась сугубо светским искусством. На смену житиям, апокрифам, проповедям, летописям и воинским повестям приходят ода, сатира, комедия, трагедия, поэма, роман. Такого рода обновление почти всей жанровой системы литературы свидетельствовало о глубоких изменениях и в самой общественной мысли. Обмирщение(процесс переориентации церкви на решении проблем мирной жизни, что противопоставляется высокодуховным и священным задачам спасения жизни вечной) сознания оказало свое влияние и на литературный язык, его основой становится не церковнославянский, а русский. Церковнославянизмы используются теперь как стилиобразующие средства преимущественно в так называемых высоких жанрах.

Новшества проникают и в область стихотворства. На смену силлабике, унаследованной от XVII в., приходит новый тип стихосложения — силлабо-тонический. В своих поисках русские писатели использовали опыт и западноевропейских авторов. «Россия вошла в Европу,

— писал Пушкин, — как спущенный корабль, при стуке топора и при громе пушек... Европейское просвещение, причалило к берегам завоеванной Невы... Новая словесность, плод новообразованного общества, скоро должна была родиться». Но это было не подражание, не копирование, а смелое, творческое освоение чужого, светского наследия. Прогресс в искусстве, как и в науке, всегда достигается в результате совместных усилий разных народов. Всякая изоляция ведет к застою и отставанию. Обновление русской литературы протекало интенсивно, стремительно. Путь от классицизма к романтизму, который во Франции продолжался более чем полтора столетия, был проделан в России за восемьдесят лет. Конечно, столь резкие изменения не могли сразу же принести должные результаты. (6)

Преобразования Петровской эпохи сделали Россию великой европейской державой. В России появились всесторонне образованные люди, знакомые с последними достижениями европейской цивилизации, у которых зародилось новое мировосприятие и самосознание. Однако, как известно из истории, русский культурный архетип оказался настолько мощным и устойчивым, что в результате петровской реформаторской деятельности в России произошел разрыв между этнической (духовно-религиозной) и национальной (секулярной) культурами. Государственно и культурно

доминирующим сословием стало дворянство. Новая европеизированная культура, с такими ее основными качествами, как *практицизм* и *светская направленность*, оказалась чужда простому народу, хотя деятели Петровской эпохи любили подчеркивать общенародный смысл осуществляемых в тяжких трудах реформ. Современный исследователь В. М. Живов в своей книге «Язык и культура в России XVIII века» (М., 1996) заключает, что результатом «сословно-кастовой стратификации общества,

закрепленной петровскими реформами», стало «беспрецедентное культурное размежевание общества» и формирование «собственного культурного языка» у разных социальных групп.

В Петровскую эпоху в русской культуре, и в литературе в частности, зачиналось многое из того, что воплотилось_ и получило завершение в течение последующих столетий. (7)

К сказанному выше об эпохальности перемен, внесенных Петром в развитие своей страны за период его царствования, можно указать еще и на те последствия, которые петровские преобразования имели на весь последующий ход российской истории, сказавшись и на судьбах отдельных сословий, и на тех коренных потрясениях, когда венценосного преобразователя давно уже не было в живых.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рассмотрение петровской темы в литературе и общественно-политической мысли ХУШ века показало, что обращение русских авторов к освещению и оценке деятельности Петра I открывало широкие возможности для осмысления насущных проблем российской действительности того времени и вопроса об историческом пути России в целом. Как прогрессивное историческое явление, реформы Петра I дали толчок развитию русской общественно-политической мысли, подняли её на новый политический и теоретический уровень, способствовали внедрению в политическое сознание русского общества идеи о необходимости поступательного движения общественной жизни и о возможности её. активного преобразования.

Вопрос о реформах, поднятый современниками, сохранял своё общественно-политическое значение на протяжении всего столетия. До начала 60-х годов его актуальность определялась, главным образом, более или менее выраженным следованием русской жизни в русле, заданном реформами. Как писал А.С.Пушкин, «по смерти Петра I движение, переданное великим человеком, всё ещё продолжалось в огромных составах государства преобразованного»^.

Споры, вокруг проводимых Петром реформ и оценка их последствий, продолжают по сегодняшний день. Несмотря на противоречивость высказываний, с точностью можно сказать об огромном

влиянии преобразований в литературе петровской эпохи на дальнейшее развитие литературы 19-ого века и советского периода.

Позитивные результаты реформ Петра I

Созданы флот и регулярная армия — крупнейшие в Европе

Россия превратилась в сильное европейское государство

Россия стала морской державой

В большей части удалось преодолеть технико-экономическую отсталость страны. Возникло более 160 мануфактур

Продвижение по службе стало зависеть от личных заслуг и достоинств человека

Была усовершенствована система органов власти и управления

Европеизация культуры и быта

Негативные последствия реформаторской деятельности Петра I

Крайнее истощение народных сил, так как Петр I действовал путем насильственного прогресса безоглядно, не считаясь ни с какими жертвами.

Был запущен «вечный двигатель» отечественной бюрократической машины, работающий по своим, чуждым обществу законам, существенно вырос чиновничий аппарат.

Значительное, чрезмерное усиление государственного контроля во всех сферах жизни общества; создание паспортного режима; развитие фискальства, доносительства.

Кризис самодержавия и установление диктатуры дворянства после смерти преобразователя.

Окончательное закрепощение крестьян.

Оформление абсолютной монархии в России. 22 октября 1721 г. во время празднования Ништадтского мира Петр I получил от сената титул «Петр Великий, Отец отечества Император Всероссийский».(8)

ЛИТЕРАТУРА

1. Мезин, С. А. «Петр I в русской литературе и общественной мысли XVIII века» Саратов. 1984г. <https://www.dissercat.com/content/petr-i-v-russkoi-literature-i-obshchestvennoi-mysli-xviii-veka?>
2. Статья «Реформы Петра I в области культуры, образования и науки» <https://zen.yandex.ru/media/edstar/reformy-petra-i-v-oblasti-kultury-obrazovaniia-i-nauki-5ec7ec2d61213841d4eaa10>
3. Панченко, А. М. «Русская культура в канун петровских реформ» / А. М. Панченко ; отв. ред. Д. С. Лихачев. - Л. : Наука : Ленингр. отд-ние, 1984. – 205 <https://search.rsl.ru/ru/record/01001201828>
4. Н. С. Крюкова, РЕФОРМЫ РУССКОГО ЯЗЫКА ОТ ПЕТРОВСКИХ ВРЕМЁН ДО НАШИХ ДНЕЙ г. Тобольск № 4 (52) апрель 2015 г. https://www.e-osnova.ru/PDF/osnova_4_52_11429.pdf · PDF file
5. Статья «Петровская реформа языка» https://www.philol.msu.ru/~rki/alphabet/petr_reform.html
6. П.А.Орлов. История русской литературы XVIII века. Развитие русского классицизма и начало его коренных изменений.
www.infoliolib.info/philol/orlov/orl4_4.html
7. В. М. Живов «Язык и культура в России XVIII века» Москва 1996, 591 стр <https://www.jstor.org/stable/40160588> · PDF file
- 8.Статья «Цели и задачи, плюсы и минусы Реформ Петра» <https://www.grandars.ru/shkola/istoriya-rossii/reformy-petra-1.html>

Bu kitap, 7. Mavi Karadeniz Kongresi'nde sunulan tebliğlerden oluşmaktadır. 7. Mavi Karadeniz Kongresi, Karadeniz Vakfı – KASAM ile Marmara Üniversitesi işbirliğinde 19-20 Eylül 2021'de İstanbul'da düzenlenmiştir.

Kongre'nin 1. gün oturumları İstanbul Grand Cevahir Hotel'de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay'ın açılış konuşması ve müteakip konferanslarla başlamış; 2. gün oturumları online olarak yapılmıştır.

7. Mavi Karadeniz Kongresi, YÖK tarafından kabul edilen Uluslararası Kongre statüsünde (beş ülkeden danışma kurulu, tebliğ sunanların yarısından fazlası yabancı uyruklu) olup SOBİAD indeksinde taranmaktadır.

7. Mavi Karadeniz Kongresi'nde Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere 3 dilde tebliğler sunulmuştur. Bu kitapta yer alan yayınlar bu tebliğlerden bazılarıdır.

Bu kitapta yer alan makaleler genel olarak derlenip kongre sekreteryasının katkılarıyla bir araya getirilmiştir. Makalelerin içeriği, varsa intihal oranı, imla veya teknik hataları bu kitabı derleyen editoryanın değil yazarların sorumluluğundadır.

Kongre'nin gerçekleştirilmesi, Karadeniz Vakfı ve Marmara Üniversitesi'nin sağladığı akademik ve teknik desteklerle mümkün olmuştur. Genel olarak Karadeniz araştırmalarına ve özel olarak kongremize verdikleri destekten ötürü bu kurumlara teşekkür ederiz. Kongrenin sesli ve görüntülü kayıtlarını KASAM'ın sosyal medya hesaplarında bulabilirsiniz.

